

SA.

CXVI 16

03

P19(p)

V

1875
1876
1877
1878
1879
1880
1881
1882
1883
1884
1885
1886
1887
1888
1889
1890
1891
1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYTEM

Állam- és jogtudományi, és orvosi

Lelt. napló sz.

59575/15.
186.12.31.

A PALLAS NAGY LEXIKONA

XVIII. KÖTET

(II. PÓTKÖTET)

K—Z.

MINDEN JOG FENTARTVA.

A PALLAS NAGY LEXIKONA

AZ ÖSSZES ISMERETEK ENCIKLOPÉDIÁJA

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM	
Jog- és Közigazgatástudományi Kar Könyvtára	
Lelt. napló: VI. sz.	4426
csoport:	szám.

XVIII. KÖTET

(II. PÓTKÖTET)

K—Z.

A SZÖVEGBEN 86 ÁBRA; KÜLÖN MELLÉKLETŰL 21 KÉP, EZEK KÖZT

2 SZINNYOMAT ES 1 TÉRKÉP

BUDAPESTEN

PALLAS IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1900

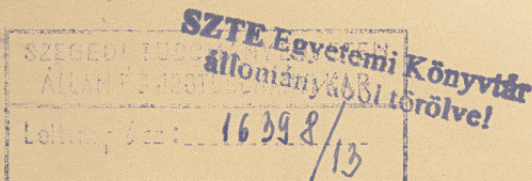
Szegedi Tudományegyetem Könyvtára

NYOMATOTT

A PALLAS NAGY LEXIKONA SZÁMÁRA KÉSZÜLT FAMENTES PAPIRON

A PALLAS IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

NYOMDÁJÁBAN.

FIGYELMEZTETÉS.

A pótkötetek szorosan kapcsolódnak az I—XVI. kötethez. Az ott előfordult *személyneveket* a pótkötetekben rendszerint utalás nélkül vettük fel, vagyis tudni kell, hogy a XVII., XVIII. kötetekben található pótlékok csak kiegészítései a főmunkában levő ily cikkeknek. Nagy számban előforduló azonos személyneveknél azonban, könnyebb tájékozás végett, kitettük zárójelben, közvetlen a név után, nemcsak a főmunka ama kötetének számát, amelyben az alapcikk keresendő, hanem a folyó számot is, amely alatt az illető név föllelhető. A *dologi neveknél*, ahol szükségesnek mutatkozott, szintén föl van véve az utalás, hogy az alapcikk melyik kötetben fordul elő. Az egyszerű utalásoknál, ha a főmunkára vonatkoznak, mindig kitettük, hogy az utalt cikk melyik kötetben található meg. Ahol ilyen kötetre való utalás kitéve nincs, az azt jelenti, hogy az utalt cikk a pótkötetben van.

* *
*

A II. pótkötet utolsó ivét 1900 február 28-án zártuk le.

K.

Kabaszilva (növény), l. *Szilvafa* (XV. k.).

Kabayama Sukenori gróf, japáni államférfi, szül. Kagozsimában (Szatszuma tartomány). A császári hatalom visszaállítása érdekében 1868. vívott harcokban, mint altiszt, több ízben kitüntette magát. 1874. Formozában részt vett a rabló botang-törzsek elleni hadjáratban. 1890. a tengerészeti minisztérium élére került, melynek a kínai háború kitöréséig vezetője volt. A Yalu-folyó torkolatánál való tengeri csatában nagy vitézségéről tett tanúságot. 1896 őszétől 1897 dec.-ig belügyminiszter volt, 1898 nov. óta pedig közoktatásügyi miniszter.

Kabelé, Muata Jamvo, Közép-Afrika nyugati államainak hajdani fővárosa, a D. sz. 8° 53' és a K. h. 23° 7' alatt. Midőn 1850. Magyar László itt járt, még szép város volt széles utcákkal, nagy vásárokkal és 50,000 lak., kik színes gyapotszöveteket, gyékényt, csinos elefántesont- és rézárakat készítettek. Midőn a székhelyet Musszumbába helyezték át, K. annyira hanyatlott, hogy Pogge 1875. már csak néhány kunyhót talált 150—200 lak.

Kábelrakó hajó, l. *Gőzhajó*.

Kábelvasút, közúti vasút, amelyet egy az utca felszíne alá helyezett, folytonosan szaladó vég nélküli drótkötél hajt. A kötélen a pálya két végpontján kötélesígakra van vetve, egyébként apró hengerek támogatják és vezetik s valamely erőgép hozza mozgásba. A kocsiok együtthaladását a mozgó kötéllel fogókészülékek eszközlik, amelyek a kocsirol az utcának vassal szegélyezett keskeny nyílásába egész a mozgó kötélig lenyulnak s a kocsivezető által a kötélnél szoríthatók vagy attól ismét távolíthatók. K.-t először É.-Amerikában (San Francisco) létesítettek s ott nagyon elterjedt, különösen az elektromos közúti vasutak elterjedése előtt. Angliában és Skóciában (Edinburg) is használták egyes helyeken, különösen ahol erős emelkedéseket kellett legyőzni.

Kabonau, folyó Vilmos császár földjén Új-Guineában. Valószínűleg a Gladstone-hegyekben ered; sok vizesést alkotva nyugati irányban észak felé nyitott ívben, a tőle északra fekvő Finisterre-hegység és a délre fekvő Krätke-és Bismarek-hegység közt, a Konstantin-kikötőtől keletre az Astrolabe-öbölbe folyik. A folyót 1887. Schneider, 1888. pedig Zöllner kutatta ki majdnem a forrásáig.

Kabinetszekrény, l. *Cabinet* (IV. k.) és *Szekrény*.

Kabos, l. *Ede*, 1897. kilépett a Pesti Napló szerkesztőségéből és az Országos Hírlap munkat

társa lett. 1898 óta a Budapesti Naplónál az országgyűlési rovat vezetője. Újabbán megjelent tőle: *Por* (tárcák, Budapest 1895); *A holló* (vigjáték 1 felvonásban, előadták a nemzeti színházban 1896 jan., megjelent R. Hirsch Nelli rajzaival, Budapest 1896); *Vándorok* (elbeszélések, u. o. 1897); *A csengeri kalapok és egyéb történetek* (u. o. 1898); *A verebek* (regény, u. o. 1900); *Megfigyelés alatt* című 4 felvonásos színművét 1896. adták elő a budai szinkörben.

2. *K. Károly* megh. Székely-Udvarhelyen 1876 máj. 18.

Kabra, l. *Kabara* (IX. k.).

Kabri (állat), l. *Antilocapra*.

Kabriolet, l. *Cab* (IV. k.).

Kachovka, l. *Kahovka*.

Kacsafa, l. *Lepadidae*.

Kacskovics Kálmán, filologus, szül. Tót-Gyugyon (Somogy) 1852 dec. 24. Jogi tanulmányait Grazban, Münchenben és Budapesten végezte. 1875. jogi és államtudományi doktori oklevelet nyert. 1878. Somogy vármegyei tiszteletbeli főszolgabírája lett. 1879. lemondott hivataláról és azóta birtokain gazdálkodik. 5000 kötetből álló becses könyvtára van, mely főképen XVI. és XVII. sz.-beli németalföldi s nagyszombati nyomtatványokban bővelkedik. K. a filológiai társaság választmányi és az akadémia klasszika-filológiai bizottságának segédtagja. Munkája: *Plutarchos párhuzamos életrajai* (görögéből fordította és jegyzetekkel ellátta, I—III. köt., Budapest 1893—1898).

Kaczér Margit, drámai énekművésznő, szül. Budapesten 1874. Kora ifjúságában feltűnt tiszta csengő, erős mezzoszoprán hangjával, melynek kiművelésére atyja kiváló gondot fordított. Az országos magyar királyi zeneakadémia tanítványa volt, hol *Pauli* Rikárd, *Abrányi* és *Nikolics* voltak gyakorlati s elméleti tanárai. Az akadémiai kurzus sikeres bevégzése után mindjárt az opera kőtelékébe került, hol rohamosan fejlődött és azóta folyton emelkedőben van. Szerepköre épp oly gazdag, mint változatos, ugy a lírai, mint a drámai téren.

Kacziány, l. *Géza*, 1895. megvált a budapesti ref. főgimnáziumtól s azóta a fővárosi IX. ker. felső kereskedelmi iskolában mint a magyar és német irodalom és történelem tanára működik. Régi hírlapírói tevékenysége új ciklusát ugyancsak 1895 nov. kezdé meg a Hazánkban oly éles cikkel, melyért Berzeviczy Alberttel nov. 21. pisztolypárbajt is vívott. Újabb művei: *Der verliebte*

Diogenes (verses vígjáték); *Divat és sport* (vígjáték 4 felv., névtelenül 1894); *Király és paraszt* (Jugurtha, történeti szomorujáték versekben, a nemzeti színház 1900-iki műsorára kitűzve); *Két vígjáték gyermekek számára* (1898); *Petőfi* (irodalmi tanulmány, ünnepi beszédül felolvasva az 1899. júl. 30-iki budapesti Petőfi-ünnepélyen); *Swift Jonathan* (Athenaeum, első közlemény 1899. 4. füz.). Két kötetre terjedő tanulmányt tett közzé tárcacikkek alakjában a Hazánkban az 1848–49-iki szabadságharcokról, megkezdve 1898 márc. 13. a bécsi forradalom leírásával. Külön ciklust adott u. o. egyes váltótréneti tragikus alakok jellemzéséről (Caligula, Messalina, Cromwell, Beatrice Cenci, Berry hercegnő, Miksa Mexikói császár). Terjedelmes irodalmi tanulmányt tett közzé a Petőfi-albumban (1898) Hégesippe Moreauról *Petőfi francia előfutára* címen, ez elfeledett költő 10–12 versének fordítását is adva. A Kisfaludy-társaság francia antológiájában Augier Emil, Béranger, Moreau, Murger. Daudet, Chenier André és mások lírai költeményeinek fordításával vett részt, újabban pedig román lírikusok (Alexandri, Eminescu, Roman, Cosbuc stb.) átültetésével foglalkozik; ebből az Aratás c. albumban jelent meg Cosbuc agrárszocialista ódája (Földet nekünk). A népszínház számára *A kis szökevény* c. angol operette szövegét fordította (1899, előadták nov. 11.). Ugyancsak angolból Sutton Vane és Shirley Artur *Lélekharang* c. drámáját. — Neje: *Oroszi Vilma*, szül. Szentesen 1860 ápr. 14., megh. Nógrád-Verőcei 1892 ápr. 17. Férje bátorítására kezdett alföldi rajzokat írni, melyek közül *Az én kis vad madaram*, *A szegény portásné karácsonya*, *A mi kis szegényjünk*, *A persa kendők*, *Mindentudó János* és mások a Pesti Naplónban, Magyar Bazárban és vidéki lapokban jelentek meg. Élénk megfigyelés, friss leírás, kedves humor és jótékony derű jellemzi e rajzokat, melyekben kiválólag a szentesvidéki tanyai élet domborodik ki.

2. K. *Ödön* újabb művei: *Mária és Erzsébet* (oltárkép a gróf Csáky-család szepesgörgői temploma számára, kiállítás Rómában); *A Golgotha* (a szegedi múzeum tulajdona); *Krisztus sirbátétele* (megvette a kormány az új szépművészeti múzeum számára). A millennium évének nagy részét Rómában töltte, hol az ottani Gesellschaft f. historische Kunst dísztagjává választotta. Rómában festette *Sphinx* c. szimbolisztikus tájképet. *Nagypénteki vízió* (1897, Wahrmann-díj); *Zárda romok* (1898 a téli kiállításon megvették a szépművészeti múzeum számára). Az antwerpeni kiállításon 1898 nyarán *Széalomom holdvilággal* s több más képével szerepelt. *Lussin-Piccolo éjfékora* (1899, Andrassy Gyula gr.). Illusztrálta: a Franz Josef I. u. seine Zeit, Emblemen u. Allegorien és Petőfi-kiadványokat. A Vasárnapi Ujságban művészeti szakegyeket irt tárlatokról (Benczur, Munkácsy, Lotz), a Magyar Szemlében (Szellemi proletariátus a művészetben). Irt gyermekmeséket, illusztrálva. Munkatársaa londoni Studio c. művészeti szakközlönynek.

Kada Eleket Kecskemét 1897. jan. 9. polgármesterévé választotta.

Kaffer-cirkusz, l. *Aramy-részvény*.

Kafurro, l. *Karagve* (X. k.).

Kaga-porcellán, Kaga japáni tartományban készült, többnyire piros színnel és arannyal díszített porcellán.

Kagyló, vizkagyló, az épületek belső fölszerelésében a moesokviz kiöntésére szolgáló kagylóalakú edény, legtöbbször öntöttvasból, belül emaillozva. Alul rendszerint bűzlezárával van ellátva.

Kagylós rokokó stílus, a rokokó stílusnak az a neve, mely díszítő elemeit a botanikából és geológiából meríti és pálmáival, páfrányaival, de különösen a legváltozatosabb alakú kagylóival és csigáival a szerkezeti alkatrészeket s falfelületeket túlterheli. Olasz- és Franciaországban már a XVII. sz.-ban látjuk a kezdetét, de teljes virágzását XV. Lajos uralkodása alatt érte el.

Kagylóvirág, l. *Pistia* (XIV. k.).

Kahl Vilmos, német jogtudós, szül. Kleinheubachban 1849. jan. 17. Erlangenben és Münchenben hallgatta a jogot, 1876. Münchenben magántanár, 1879. Rostockban rendes tanár lett, 1883. Erlangenben, 1888. Bonnban és 1895. Berlinbe hívták meg, hol egyúttal a porosz közoktatásügyi minisztériumban előadó tanácsos. Művei: *Die Selbständigkeitsstellung der prot. Kirche in Bayern* (Erlangen 1874); *Über die Temporalien-sperre* (u. o. 1876); *Die deutschen Amortisationsgesetze* (Tübinga 1879); *Das obere Kirchengerecht für die Grossherzogthümer Mecklenburg* (u. o. 1880); *Lehrsystem des Kirchenrechts und der Kirchenpolitik* (Freiberg 1894, I. r.); *Die Confession der Kinder aus gemischten Ehen* (1894); *Ebenbürtigkeit und Thronfolgerecht der Grafen zu Lippe-Biesterfeld* (1896); *Bismarck lebt* (1898).

Kahle Rikárd, felesége *Keszler Mária*, német színésznő, megh. Berchtesgadenben 1896. aug. 10.

Kahovka, helység Tauria orosz kormányzóinak Dnyeprorszk kertületében. Nevezetes évenként máj. és okt. hóban tartott vásáraitól, melyben több mint 2½ millió rubel értékű árut (gabona, gyapjú, szarvasmarha) hoznak forgalomba.

Kahua, l. *Elaisz*.

Kaibel György, német filologus, szül. Lübeckben 1849. okt. 30. Eleinte gimnáziumi tanár volt Berlinben, 1879 óta egyetemi tanár Boroszlóban, majd Rostockban, Greifswaldban, Strassburgban és 1897 óta Göttingában. Két esztendőn Olaszországban és Görögországban töltött és később is többször beutazta Olaszországot meg Sziáciát. Fő művei: *Epigrammata graeca ex lapidibus collecta* (Berlin 1878); *Inscriptiones Graecae, Siciliae et Italiae* (u. o. 1880); *Athenaeus munkáinak* (Lipsee 1887–90, 3 köt.), *Galenos Protrepticus-ának* (Berlin 1884), *Sophokles Elektrájának* (Lipsee 1896) kiadásai; *Text und Styl d. Ἀθηναίων πολιτεία* és *Aristoteles* (Berlin 1893); *Comicorum graecorum fragmenta* (u. o. 1899).

Kai-föng, l. *Kai-fung-fu* (X. k.).

Kaik, l. *Kajik* (X. k.).

Kailcedra-fa, l. *Mahagoni-fa* (XII. k.).

Kaime, a törökországi függő államadósság címleteinek egy részét nevezik így; kényszerforgalmu államjegyekben volt kibocsátva, ma már nagyobb része vissza van váltva.

Kaindl Raimund osztrák történetíró folytatta hazánk Árpád-kori forrásairól szóló értekezéseit:

Studien zu den ungar. Geschichts-Quellen (Bécs, akadémiá, mostanig 8 dolgozat).

Kainka-gyökér (növény), l. *Hószem* (IX. k.).

Kainzenbad, l. *Partenkirchen* (XIII. k.).

Kaisberg, l. *Herdecke*.

Kaiserslautern, bajor város, (1895) 40,828 lak. Újabban egy Bismarck-emléket lepleztek le benne.

Kaizl József, cseh politikus és osztrák miniszter, szül. Wolinban 1854 jun. 10. Jogot végzett Prágában és aztán Schmoller és Knapp vezetése alatt Strassburgban végzett közgazdasági kurzust. U. o. írta első pályanyertes munkáját: *Der Kampf um Gewerbe-reform u. Gewerbe-freiheit in Bayern 1799—1868* (Schmoller Staats-wissenschaftliche Forschungen). 1879. a prágai egyetemen a közgazdaság magántanárául habilitáltatta magát; 1883. a prágai cseh egyetemhez és egyúttal a műegyetemhez került mint rendes tanár. 1885. Csaszlauban, 1890. pedig Prágában a birodalmi gyűlésbe választották, hol az ifju csehekhez csatlakozott és különösen pénzügyi és kereskedelmi kérdésekben mutatta be szakismeretét. E kérdésekkel újabb munkáiban is foglalkozott, mint: *Die Lehre von der Überwälzung der Steuern* (Lipsee 1882); *Die Verstaatlichung der Eisenbahnen in Österreich* (1885) és több közgazdasági munka cseh nyelven. 1898 márc. 7. mint pénzügyminiszter lépett a Thun-féle kabinetbe. Ebbe az állásban meghosszabbította Széll Kálmánnal az osztrák-magyar vám- és kereskedelmi kiegyezést (1899 jun.) és életbe léptette a birodalmi gyűlés által (K. ellenmondása dacára) visszaható erővel felruházott törvényt az állami szolgák nyugdíjazásáról. Nemcsak a csehek, még a németek is sok reményt fűztek hivatalba lépéséhez; képviselő-korában mondott beszédeiben ugyanis sok tüdős és életre való reformot pendített meg. 1899 okt. 2. a Thun-kabinettel együtt fölmentették állásától s megkapta az I. oszt. vas-korona-rendet. Nyomban visszalépése után újra az ifju csehek élére állott és hevesen támadta meg a Clary-kormányt, egyúttal pedig a 14. § eltörlését sürgette.

M. L.

Kajetán (Cajetan, Gaetano da Thiene), szent, a *theateiek* (XVI. k.) alapítója, szül. Vicenzában 1480., megh. Nápolyban 1547. Jogot tanult és II. Gyula pápa protonotáriusa volt. X. Kelemen pápa avatta szentté. Ünnepe aug. 7.

Kajuch Mártontól megjelent: *A római jog institúciói* (Budapest 1896).

Kákaóbab, különböző, a Sterculiaceák családjába tartozó Theobroma fának a magva. L. *Csokoládéfa* (IV. k.). A kereskedésbe majdnem kizárólag csak a tenyészett gyümölcs jut, mert a vadon termő kákaófának gyümölcse kisebb és magvain igen keserűek. A legjobb fajta kákaót Mexiko legdélibb részein termelik és pedig Tabascóban és Soconuscoiban. Ezen arany-sárga, apró K-ok azonban csak igen győren jutnak el hozzánk. Nagyon becsülik még a venezuelai eredetű *caracast*, de ezenkívül, különösen Peru északi része (Maynas), Nikaragua és Bolivia (Moxas és Yungas) is igen jó K-okat produkál, melynek legnagyobb piaca Bordeauxban van. A gyümölcs körülbelül 15 cm. hosszú, bőrszerű tok, melynek öt rekeszében egymás felett több sorban vannak a magvak elhe-

lyezve. Az utóbbiak tojásalakúak, 2½ cm.-nyi hosszúak, 1½ cm.-nyi vastagok, barnás vörhenyes színűek; vastagabb végükön kerek köldök-folt van, melytől mindkét oldal felé elágazó varrás indul a mag felső végéhez; a külső maghéj törékeny, vastag, barna; a belső ellenben fehéres; a magbél sötét színi, csupán ébrényből áll, két nagy sziklevéllal és az ezek által körülzárt gyökérkével. A sziklevelek külső, domboru felületén hálószerűen elágazó mélyedések vannak, a belső, lapos felületükön pedig három barázda, melyek aláfelé összefolynak. Braziliában és az Antillákon a magvakat napon v. mesterséges hőnél szárítják; ezeknek magva ibolyás v. sötétkékes színi; ellenben a magvak másik fajtáját erjesztik általában, hogy szárítása előtt 4—5 napon át a földbe ázott hordókba helyezik; az így kezelt magvak abban különböznek a másik fajtától, hogy külső héjuk a magbél-től könnyebben leválik, mely utóbbi (épp úgy mint a külső héj) vörhenyes barna és nem annyira fanyar-keserű mint az egyszerűen szárított magvaké. A K-ok alkatrészei: 35—54% zsir, továbbá egy a koffeinhez közelálló alkaloid, a *teobromin* (XVI. k.). A K-okat élvezeti és tápszertül is nagy mennyiségben fogyasztják, nevezetesen Amerikában, a mi földrészünkön pedig Olasz- és Spanyolországban. Első használata a XVI. sz.-ban merült fel Spanyolországban, a *csokoládé* (IV. k.) formájában.

Magát a kákaómasszát különböző keményítő- és lisztfajokkal (burgonya, rizs, marautakeményítő, manihot stb.) keverve, u. n. *táplisztek* (p. racahout des Arabes, palamoud stb.) készítésére is használják. Újabban ezeket és a zsírjától megfosztott kákaót elgyöngült, sorvadásos v. gyomor-bajokban szenvedőknek, renyhe fejlődési gyermekeknek adják tápláléklul. Ilyen használata azonban elenyésző az élvezeti szerül való fogyasztása mellett s e részben a kávé és a tea fölött az az előnye van, hogy tápláló anyagok is foglaltatnak benne; azon hátrányát pedig, hogy aromája nincs (mint amazoknak), vanília hozzáadásával kellőképen pótolják (e célból már a régi mexikóiak is a vaniliát használták). Kétségtelen, hogy a kákaónak, épp úgy mint a kávé és teának, túlságos élvezete az idegrendszer túlzogatása által álmatlanságot és ideggyöngye állapotokat idézhet elő, de az is bizonyos, hogy hármuk közt a kákaó a legkevésbé kártékony e részben a benne foglaltatott teobromin rossz oldhatósága miatt.

K. Gy.

Kákasereglet (növény), a vizek mellétek, különösen a szikes tavakak jellemző növényformáció. Főképen a tavi meg a parti káka alkotja, de más vízmelléki növény (gyékény) is hozzájuk csatlakozhatik. A tömelleki vegetációnak nevezetes alakzata, kiváltképen Alföldünkön.

BORB.

Kakajóslás, l. *Alektriomantia*.

Kakcsikél (cackhiquel), néptörzs Guatemala közép-amerikai köztársaságban. A spanyolok hódítása előtt nagy szerepet játszottak; nyelvök maig él, ezen van szerkesztve a *Memorial de Tecpan Atitlan* (kiadta Brenton, *The Annals of the Cackhiquels*, Philadelphia 1885).

Kakuang (állat), a *Galeopithecus volans* Pall. neve a Molukki szigeteken. L. *Repülő maki* (XIV. k.).

D. J.

Kakujay Károly 1899 szept. 7. megkapta a kir. tanácsosi címet.

Kalabáka (Stagns), Trikkala görögországi (tesz-szállai) nomosz K.-i eparkíájának főhelye, fontos sztrategiai hely, béke idején egy vadász-zászlóalj őrséggel, vasúttal, görög püspökkel és (1889) 1939 lakossal. Itt győzték le 1854. a görög felkelők a törököket. K.-tól északra 3 km.-nyire vannak a meteorai kolostorok. K. az ókori *Aiginion*.

Kalain, 126 rész ólom, 14·5 ón, 1·25 réz s némi cinkből álló vékony lemezötvözet, melyet Kínában a tea-ládák kibéllésére használnak.

Kalamasz, folyó, l. *Kalama* (X. k.).

Kalang, Mayer B. szerint a negritókhöz tartozó, mások szerint a jávaiaktól külsőleg alig megkülönböztethető jávai néptörzs, melyet a maláji jávaiakkal szemben páriáknak tekintenek és kutyától származtatnak.

Kalantan (Kelantan), maláji állam Malakka félszigetén az E. sz. 5 és 6 $\frac{1}{3}$ ° közt, Perak, Patani, Tringano államok és a Kínai-tenger közt. Fő folyója a K., É-nak folyik. Az angolok és franciák közt 1896. kötött szerződés értelmében brit fenntartás alá került.

Kalasziziget, l. *Sombrero*.

Kalau Abraham, l. *Calovius* (IV. k.).

Kalauz (X. k.), a *közéti vasutak* K.-a gondoskodni tartozik arról, hogy kocsija a menetrendben megállapított indulási és érkezési időt pontosan megtartsa, hogy kocsija, mielőtt az utcai lámpák meggyujtának, úgy kívülről, mint belülről megvilágítva legyen, hogy kocsija menetközben állandóan tiszta legyen és hogy a megállóhelyeken rendszeresen megálljon. Ha a vonat több kocsiból áll, az első kocsi K.-a felelős a menetrend pontos megtartásáért. Több személyt nem vehet fel a kocsira, mint ahánynak felvétele meg van engedve és a kocsiban kifüggesztett hirdetményben ki van tüntetve. Ha a maximális szám megtelt, tartozik azt a «Megtelt» tábla kiakasztásával jelezni. Helyutalványok kiszolgáltatása esetében köteles a beszállást az utalványok számainak sorrendje szerint ellenőrizni. A menetdíj lefizetésének elismeréseül menetjegyeket ad ki, melyeken a viteldíjnak kitüntetve kell lennie. A kocsi további indulására a K. csak akkor adhatja meg a jelt, ha leszállás alkalmával a vendég mindkét lábával már a földre ért, vagy főlészállás alkalmával a lépcsőre hágott. A K. a fel- és leszállóknak, különösen aggoknak, betegeknek, testi hibákban szenvedőknek, nőknek és gyermekeknek segíteni köteles. Ha valamely vendég akarva, vagy illetlen magaviseletével a többinek kellemetlenséget okozna, tartozik azt a K. a kocsi elhagyására felszólítani és ha ezt az illető tenni vonakodnék, annak eltávolítására rendőri segélyt is igénybe venni. SCHEFF.

Kalbe, porosz város, l. *Calbe* (IV. k.).

Kalciumkarbid, CaC₂, szürke, kemény, kristályos test, mely a friss törési felületen csillog, szinte fémes. Fajsúlya 2·2. Még vörösizzáson is változatlan marad; benzolban, petróleumban, tömény kénsavban nem oldódik, de ha vízzel leöntik, akkor erősen pezsegve acetilént fejleszt, miközben oltott mész marad hátra:

A K. olyan higroszkopikus, hogy a levegő viz-páráit is magához vonzza és vele acetilént fejleszt; a K. a levegőn azért szűrőkül meg tüstént, mert azonnal acetilén fejlődik s vékony mészreteget kap. Azért a K.-ot légmentes bádogdobozokban kell szállítani. A K.-ot Wöhler már 1862. ismertese előállította. Travers 1893. is előállított K.-ot azáltal, hogy klórkalciumot, szenet és nátriumot izzított. Ipari jelentősége azonban csakis 1894 óta van. Ekkor találta fel szinte egyszerre *Moissan* Párisban és *Willson* Sprayban (É.-Amerika). Azóta Amerikában, Svájcban, Franciaországban, Németországban és Svédországban, valamint Angliában óriási mennyiségekben gyártják, de a szükséglet még sem bírják fedezni. Az előállítás eddig kizárólag villamos kemencékben történik. Ha 900 kilogramm égetett mészet és 540 kg. szenet 12 órára a villamos kemencében 3000°-on olvasztanak, akkor 900 kg. K.-t nyernek. Egy 1700 ampères és 10 volt feszültségű áram óráként 40 kg. K.-ot képes előállítani. Elektromos lóerőnként, 24 órai üzemben, 4 kg. K.-ot tudnak gyártani. A vegyi képlet szerint 56 sr. mészet és 36 sr. szenet kellene összeolvasztani s ekkor 64 sr. K.-nak s 28 sr. szénoxidnak kellene keletkeznie, de a gyakorlatban mindig kevesebb K. keletkezik. Nyers anyagnak az oltott mész jobb, mint az égetett mész; a szén koks alakjában kerül a kemencébe, s minél tisztább a két nyers anyag, annál jobb a K.-ból fejlődő acetilén. Csakhogy a nyers anyagok foszfort, ként, szerves anyagokat s hamut tartalmaznak, s ezért a fejlesztett acetilén nem tiszta. A karbid értéke attól függ, mennyi acetilént képes fejleszteni. Elméletben 351 l. acetilén fejlődik 1 kg. K.-ból, de a gyakorlatban 1 kg. K. ritkán ad többet, mint 300 l.-t. Az acetilén ára a K. árától függ, s ez, noha már sok gyár állítja elő, nem lett olcsóbb, mert a szükséglet nagy. Jó K. Németországban még ma is 400 márka tonnánként, nálunk tehát szállítással és vámmal kerekén 80 fill. kerül egy kg. Egy m³ acetilén tehát (ha a karbid 300 l.-t fejleszt) 2 kor. 66 fill.-be kerül. Csakhogy amíg világító gázból egy szabvány-gyertyafényhez óránként 9 l. fogy el, addig az acetilénből csak 0·75 l., tehát így is olcsóbb világítás, mint a világító gáz. VÉRTÉSS.

Kalciumoxolat, l. *Oxálsav* (XIII. k.).

Káldy Gyula újabb művei: *Az 1821—1861. években keletkezett magyar történeti énekekről és indulókról* (Budapest 1895); *A régibb és újabb magyar táncokról* (u. o. 1896); *XVI., XVII., XVIII. századi magyar történeti énekek* (u. o. 1897).

Kalf Vilmos, hollandi festő, szül. Amsterdamban 1620—25 körül, megh. u. o. 1693. A haarlemi iskola nyomdokaiban haladt. Többnyire csöndéleteket, reggelivel megrakott asztalokat, gyümölcsöt, osztrigát, poharakat festett. Legkitűnőbb képei az amsterdami, berlini, schwerini, szt.-pétervári, drezdai, kopenhágai, weimari gyűjteményekben vannak.

Kalfa (török) a. m. segéd. Különösen iskola-segéd, aki tanítóját a tanításnál kísérgeti. Újabban építőmestert jelent.

Kalgan (XII. k.), fontos kereskedelmi gőcpont Pekingtől északnyugatra. Itt jönnek össze az

Urga-Kiachta, az Uliassutai és Khaillar (felső Amur-v. Argun-vidék) nagy karavánútjai. A város a külső kínai nagy fal egy fontos kapujánál fekszik, a kapun kívül meredek szerpentin-út megy fel a mongol pusztákra, s miután ezen az úton egyszerre csak egy szekér haladhat, egyik karavánnak meg kell várni a másikat. Tavasszal a szekerek vagy kordék ezrei tolonganak a feljáratnál s ilyenkor a felmenetel életveszélyes. Csak egy orosz kereskedelmi konzul lakik itt meg néhány amerikai protestáns és orosz misszionárius. A városban Ázsia minden népfaját megtaláljuk s tavasszal egészen különös és rendkívül érdekes képet nyújt.

CHOLNOKY.

Kalgoorlie, Ny.-ausztráliai bányaváros Perthől K-re 600 km., Coolgardietől ÉK-re 38 km. távolságra, mely utóbbival vasút köti össze. Itt 1893. igen gazdag aranyérre bukkantak, melyet 200 munkás zsákmányol ki. Magában a városban, melynek helyi hírlapja is van, körülbelül 1000 ember lakik.

Káli, istennő, l. *Durgá* (V. k.).

Kálialbumináttej v. *Rieth-féle albumose-tej*, oly készítmény, mely tojásfehérjéből előállított fehérjészármazékot, tejszint és tejeukrot, még pedig a női tejfel állítógag ugyanazon arányban, tartalmaz. *Hamburg* ezen készítményben a szén-savas káliumot szénsavas nátriummal helyettesíti; esecsemóknél és felnőtteknél elért igen kedvező eredményekről számol be.

Kalian v. *kaliun*, persa vizpipa, a nárgilétől (XII. k.) annyiban különbözik, hogy a csövet $\frac{1}{2}$ m. hosszú faszár és a palackot valódi kókuszdió v. utánzott csésze helyettesíti. A gyakran művésziiesen zománcozott és drágakövekkel kirakott K.-t legszebben Ispahánban készítik. L. még *Huka* (IX. k.).

Kalifornia (X. k.), az amerikai Egyesült-Államok közt újabban a bor-, cukorrépa-, olajfa-, mandula- és méztermelésre meg a juhtenyésztésre nézve az első helyet foglalja el. Az összes mestersegesen előtört és megművelt föld 3·8 mill. acrenyi területet foglal el. Az évi termelés az újabb időben volt: 35 mill. bushel búza (18 mill. dollár), 17 mill. bushel árpa (7 mill. dollár), 1·5 mill. bushel zab, 2·3 mill. bushel kukorica, 3·5 mill. bushel burgonya, 6·5 mill. font komló. 1895-ben 7700 vagonra való narancsot küldtek szét. Az állatállomány 1894-ben 0·5 mill. ló, 0·3 mill. fejű tehén, 0·9 mill. egyéb szarvasmarha, 3·9 mill. juh és 0·4 mill. sertés. A bányászat termékei: 12 mill. dollár értékű arany, 0·6 mill. dollár értékű ezüst, 30,000 palack (a $76\frac{1}{2}$ font) kénéső.

Kaliforniai manna, l. *Mannafenyő* (XII. k.).

Kaliforniai szőlőbetegség, l. *Szőlőtő* (XV. k. 817. old.).

Kalis, orosz kormányzóság, (1897) 846.719 lak. K. város, (1897) 21.680 lak.

Káliumoxolát, l. *Oxálsav* (XII. k.).

Kaljonsdu, l. *Aszúp*.

Kalk, porosz város, (1895) 15,576 lak.

Kalkar Jan Joest, németalföldi festő, szül. 1463 körül, valószínűleg Haarlemben, megh. u. o. 1519-ben. 1508. megvásárolta Kalkar városának a polgárjogát, honnan azonban kevéssel azután Haarlembé költözött. Nevét csak a legújabb kutá-

tások derítették ki. Előbb csak *Jan van Calcar* néven ismerték, legnagyobb műve, a kalkari Szt.-Miklós-templomban levő nagy szárnyas oltárfestményei révén. Húsz képen nagyrészt Krisztus életéből vett jeleneteket ábrázol, melyeken különös ellentétet képez az ábrázolás ódon jellege a művész idealizáló törekvésével.

Kalkográfia (gör.), valamely rajz pontos másolatának készítése. Ez többféleképen történhetik. A rajzra áttetsző papirost, vásznat v. gelatint teszünk és arra rajzoljuk a másolatot. Vagy pedig a papírosra, melyen a másolatot előállítani akarjuk, másolópapírost teszünk azzal az oldalával lefelé fordítva, mely könnyen elváló festékanyaggal van bevonva, a másolópapírra pedig a lemásolandó rajtot fektetjük és hegyes szerszámmal gyöngén megnyomjuk a rajz vonalait. E nyomástól a közben levő papírról a festékanyag leválik és az alatta levő papírra tapad, úgy hogy a rajzot tünteti föl. Ennek az eljárásnak az a hibája, hogy a nyomás kárt ejt a lemásolandó rajzon.

Kalkomenit (ásv.), rézszelenit vagyis szelén-savas réz ($\text{CuSeO}_3 + 2\text{H}_2\text{O}$), egyhajlású, kétszintű.

Kalkomorfit (ásv.), víztartalmu mész-alumínium-szilikát; hatszögös. Bifel (Nieder Mendig) és a Laachi-tó látványban mint ritka zárvány.

Kalkosiderit (ásv.), vasoxidfoszfát timföld- és réztartalommal; háromhajlású világoszöld kristályos limoniton Cornwallból.

Kalkoszitbit (ásv.), l. *Wolfsbergit* (XVI. k.).

Kalksburg, falu Hietzing alsó-ausztriai kerületben a Liesing folyó mellett, (1890) 794 lak., vasúttal, híres jezsuita kollégiummal.

Kállay-család. XIII. *Jánosnak* (kit Mária Terézia grófi rangra emelt s ki maradék nélkül halt el) ágát *József* tartotta fenn, kinek nem egy, de négy fia volt, t. i. *Antal*, *Gábor*, id. *Péter* cs. és kir. kamarás és *Zsigmond* (ki korán elhunyt). Antalnak fia volt *István*, a mostani közös pénzügyminiszternek, Bénének atyja. Gábornak egyik fia volt *Mihály*; ennek fia id. *Ubul* ma a család nevezte (82 éves), Nagy-Kállóban lakik. A 40-es években közzolgálatban állt, 1842–46-ig mint szolgabíró, 1846–49-ig mint főszolgabíró. Kíváló tehetsége, általában ismert s ma is meglévő szigoru pontossága és rendszeretetéért 1862. Pálffy gróf kormányzó megkínálta Szabolcs vármegye adminisztrátori tisztségével, felajánlva neki a kamarási méltóságot is, de ő egyiket sem fogadta el. Három fia közül a legifjabb *Jenő* (szül. 1853., megh. 1892.), kizárólag a megyei ügyeknek szentelte életét; buzgó és tevékeny tagja volt Szabolcs vármegye közigazgatási bizottságának, nagy része volt a megyei tisztviselők nyugdíjalapja megteremtésében. 1877. kamarási méltósággal tüntették ki. Egy fia maradt: ifj. *Ubul*, az egyedüli, ki a Mihály ágát tovább fentartja. Gábornak egy másik fiától *Károlytól* származott *Enoch*, kinek fia *Béla* budapesti törvényszéki bír. Id. Péter egyik fia volt *Agoston*, kitől származott *Gusztáv*, Kornis Jozefin grófnő férje; másik fia volt ifj. *Péter*, szintén kir. kamarás; ennek fia *Alajos*, s ettől származott *Akos* volt országgyűlési képviselő, ki az utóbbi években halt meg. — *K. Albert* főispán (X. k.) 1898. jun. 12. megkapta a Lipót-rend lovagkeresztjét.

K. Benjámín szakadatlanul dolgozik az okkupált tartományok anyagi és szellemi felvirágoztatásán, melynek egyik nevezetes bizonyossága volt az ezredévi kiállításon Bosznia és Hercegovina külön kiállítása. 1898 nov. 30. megkapta a Szent-István-rend nagykeresztjét, felesége *Bethlen Vilma* grófnő pedig 1899 febr. 1. az I. oszt. Erzsébet-rendet. K. újabb dolgozata: *Az Árpádok és a magyar állam* (akad. beszéd, Akad. Ért., 1896, 6. füz.).

Kállay Mihály (1639—62), kassai ötvös-mester. A céhbe 1639 jul. 19. lépett be, polgárjogot ugyanez év okt. 13. nyert. 1646. városi szenior és plébánia-tiszt, 1647. szenior-fűrmender, 1648. s 1649. szenátor, városi adószedőtiszt, porkoláb, fertályos kapitány, bortiszt és a gyalogosok kapitánya. Mint első céhmester 1648., 1649., 1650. s 1854. működött. 1646. politikai tekintetben tanúsított inkorrekt magaviselete miatt a tanács ítélő széke elé került, mert K. engedelmet kért a tanácstól, hogy Tokajba és Szántóra mehessen, azonban kitűdött, hogy nem oda, hanem Wes-selényi Ferenchez Rozsnyóra ment. Rozsnyó ekkor a császár részéről való felsőmagyarországi státusok gyűlési helye volt, Kassa pedig I. Rákóczy György pártján állott. K.-t e miatt a tanács fogsággal sújtja s fűrmenderségétől megfosztja. Egyik fennmaradt munkáját a miskolci ev. ref. egyház őrzi. Ez egy koralaku aranyozott ezüstpatena, mely peremén címerrel s Miskolczi Gergely donátorra utaló felirattal van ellátva. K. mesterjegyét száraikkal összekapcsolt *M* és *K* betűk tették. V. ö. *Mihalik J.*, Kassa város ötvös-ségének története (Budapest 1899, a m. tud. akadémia kiadása).

MIHALIK.

Kallmorgen Frigyes, német festő, szül. Altónában 1856 nov. 15. Eleinte a düsseldorfi művészeti akadémián, majd Karlsruheban Gude, később Baichs és Schönleber vezetése alatt kitűnő tájképfestővé képezte ki magát. Még megerősítette tehetségét Hollandiába tett tanulmányútja. Tájképeit rendszeren drámai jellegű népjelenetek teszik hatásosakká. A legkitűnőbbek: Nyári nap a rónán; Szántóföld és gyümölcsfák; A tanulóter; Husvét hétfőjén; Csatornaépítés az Északi-tenger mellett; Munka után; Levél Amerikából; Tűzet hirdető lovas; A vak muzsikuss; Halászfalu a schleswigi tengerparton; Kötőiskola; Edényvásár; Arviz. — Felesége *Hornmuth Margit* (szül. Heidelbergában 1858 aug. 22.) Karlsruheban Kellertől tanult s mint virág-, esendélet- és díszít-ményfestő jó nevet vívott ki. 1882. ment férjhez K.-hez.

Kallós Ede, szobrász, szül. Hódmezővásárhelyen 1866. Gimnáziumi tanulmányait szülővárosában végezte, majd Budapestre jött s az orsz. iparművészeti iskolába iratkozott be, hogy magát a dekoratív szobrászati szakban kiképezze. A tanfolyamot jeles eredménnyel be is végezte, de ambíciója ekkor már a monumentális szobrászat felé terelte s állami díjjal Párisba ment, hol a Julien akadémiajában, Chapu hírneves mester vezetése alatt két és fél évet töltött. Párisból visszajövet a képzőművészeti társulat téli tárlatán állította ki *Dávid* c. csoportját, melyért a Nadányi-féle ösztöndíjat nyerte el. Ezután több nyil-

vános pályázatban vett részt: Baross Gábor szobrának mintáját a bizottság megvásárolta, az Ybl-szoborpályázatban második díjat nyert, *Bessenyei György* szobrának kivételével pedig, mint az első díj nyertesét, öt bizta meg Szabolcs vármegye. A szobrot Nyiregyházán 1899 máj. 9. leplezték le. Szobrai: *Erkel Ferenc* (Békés-Gyulán leplezték 1896 jun. 24.); *Kölcsey Ferenc* (Nagy-Károlyban leplezték 1897. ápr. 4.); *Szent István* szobra Palánkán (leplezték 1897 aug. 20.). A hét ezredévi emlék közül a pusztaszeri és zaborhegyi emlékek szobrász-munkáit készítette, a millenáris nagy emlékhöz pedig Zala György megbízásából Hunyadi János és Könyves Kálmán szobraiért most mintázza. Ő készíti Irányi Dániel siremlékét is, mint egy szűkebb pályázat nyertese. Budapest székes főváros K.-t a monumentális szobrászat terén kifejtett tevékenységért közelébb a Ferenc József jubileumi díjjal tüntette ki.

Kálmán, név, l. *Magyar személynevek*.

Kálmán, 1. *Dezső*, író, ref. lelkész, szül. Kölesden (Tolna) 1846 jul. 15. Iskoláit Gyönkön, Kecskeméten, a teológiai tanfolyamot Pesten végezte. Gyönkön gimnáziumi tanár volt 1871—73., mikor Kölesdre papnak választották. A tolnai ev. ref. egyházmegyében többféle tisztséget visel; iskolafelügyelő, egyházmegyei jegyző, tanácsbíró, a gyönki gimnázium igazgató tanácsosa. 1870-től a vidéki és fővárosi lapokban sok humorisztikus és egyéb közleménye jelent meg jobbara álnéven. Önálló műve: *Csalánlevelek* (Kecskemét 1882); *Tarka világ* (u. o. 1886.); *Füstkarikák* (2. kiad., u. o. 1898). 1879. alapította Lágler Sándorral a *Protestáns Pap* c. szakközlönyt, melynek máig egyik szerkesztője.

2. *K. Károlyt* 1886. néppárti programmal a zala-szent-gróti kerületben képviselőnek választották.

Kalmár Sándor lovag, osztrák-magyar ellentengernagy, szül. Sopronban 1839. Mint ideiglenes tengerész-hadapród 1856. lépett a hadi tengerészet szolgálatába és ilyen minőségben 1857—59. részt vett a Novarra fregattának földközti utazásában. Az 1864. vívott helgolandi ütközetben mint sorhajózáslós a Schwarzenberg fregattán harcolt és példás magatartásáért a III. oszt. vaskorona-rendet kapta. Ugyancsak részt vett mint sorhajóhadnagy a lissai tengeri csatában is, hol szintén kitüntetésben részesült. K. hathatósan közreműködött a Novarra földközti utazása c. műsmer megírásában is és munkájával a király elismerését is kiérdemelte. 1880. korvetta-kapitány lett s beosztott a katonai földrajzi intézethez, hol mint a háromszögelési osztály igazgatója és intézeti osztályvezető 1895-ig teljesített szolgálatot. Ez időközben fokoztatva előlépve, 1895. a polai vizrajzi hivatal igazgatójának és egyúttal ellentengernagynak nevezetett ki. 1899. mint címzetes altengernagy nyugállományba vonult.

F—Y.

Kalmármérleg, l. *Mérleg* és *Mértékhiteltestés* (XII. k.).

Kalnioloto, l. *Jekaterinopol*.

Kálnoki Henrik 1899 jan. 1. megvált az Egyetértéstől. Szerkeszti és kiadja *A Hítel* c. közgazdasági hetilapot.

Kálnoky Gusztáv gróf, osztrák-magyar volt külügyminiszter, megh. prödlitz kastélyában (Brünn mellett) 1898 febr. 13.

Kalocsay Alán, országgyűlési képviselő, ciszterciarendi áldozópap, egyházi író és költő, szül. Léván (Bars) 1862 febr. 6. Középiskoláit Léván és Egerben végezte. A rendbe lépett 1877 aug. 27. A teológiát a budapesti egyetemen hallgatta. 1883 jul. 3. ünnepies fogadalmat tett. Pappá szentelték 1884 aug. 10-én. 1883–87. a zirci hittudományi intézetben a szentírásstudománynak és a zsidó nyelvnek tanára, 1887. hittanár a székesfehérvári főgimnáziumban, 1896. országgyűlési képviselő. Számos egyenkint önállóan és különféle lapokban megjelent költeményén, értekezésén, könyvismertetésén, egyházi beszédén kívül, munkái: *Mária-lant* (költemények, kiadja szűz Mária virágos kertje, 1886. horvát nyelvre is lefordították); *Mária-lant* (Székesfehérvár 1889); *Szent beszédek* (exhortációk, u.o. 1889) stb. 1888–1889. és 1889–90. Kálmán Károlylyal szerkesztette a Magyar Ifjúság Rózsafüzére ifjúsági havi közlönyt. V. ö. Emlékkönyv (347–349. old.). z–n.

Kalotai főesperesség, a nagyváradai püspökségnek a Sebes-Körös felső völgyében elterülő része. Nagy-Váradtól Bánfi-Hunyadig ill. Gyerő-Monostorig terjed. 1566. megszűnt. Emlékét Kalota falu és Kalotaszeg vidék őrzi. V. ö. *Bunyitay*. A váradai püsp. tört. (III. k.). KAR.

Kalpi, város a brit-indiai ÉNy-i tartományok Dsalaon (ettől 40 km. nyire) fekvő disztriktusában, a Dsumma jobb partján, (1891) 12.713 lak., cukor- és papírgyártással, pamutkereskedéssel. Akber uralma alatt tartományi főváros volt. Egykori nagyságáról a várostól ÉNy-ra számos rom tesz bizonyosságot.

Kalpisz, l. *Hidria* (XI. k.).

Kaltenborn-Stachau János Károly György, volt porosz hadügyminiszter, meghalt Braunschweigban 1898 febr. 16.

Kaluga, orosz kormányzóság, (1897) 1.185.726 lak. — *K. város*, (1897) 49.728 lak.

Kamalin, *kamelot*. teveszörből készült posztó, melyet a XIII. sz.-tól kezdve többször említenek okleveleink. L. *Csemelet* (IV. k.) és *Kamelott-szövet* (X. k.).

Kamarcai főesperesség, a zágrábi püspökséghez tartozott. A Dráva jobb partján kb. a mai Ludbregtől Gyurgyevácig terjedt. Délen lenyúlt egész Belovár környékére s a Csázma patakig. A belovár-körösmegyei Kamarca pataktól vette nevét. V. ö. *Csánki*, Körösm. (65–70.). KAR.

Kamat (X. k. 80. old.). Az 1895 jul. 1. hatályba lépett és a törvényes K.-láb meghatározásáról szóló törvény szerint a magyar korona országainak területén a törvényes K. ez időtől fogva 5%. Az 1895. XXXVI. t.-e. ez intézkedést Horvát-Szlavonországokra is kiterjeszti. A törvényes K.-nak e leszállítása azonban nem vonatkozik a váltótörvény (1876. XXVII. t.-e.) szerint járó, valamint a késedelmes gyám vagy gondnok által fizetendő (1877. XX. 103. §) K.-ok nagyságára.

Kamaun, l. *Kumaon* (XI. k.).

Kambodsa, folyó, l. *Mekong* (XII. k.).

Kameke Ottó, német festő, megh. Berlinben 1899 jun. 8.

Kamen, porosz város, l. *Camen* (IV. k.).

Kamenec-Podolszkij, orosz város, (1897) 34.483 lakossal.

Kamengrad, falu, Bihács boszniai kerületben, a Dubrava mellett, (1885) 316 mohammedán lak., vas- és ezüstbányászattal.

Kamenz, szászországi város, (1895) 7729 lak.

Kamer Mayer Károly, megh. Abbaziában 1897 jun. 5. Budapesten temették el jun. 9. Siremlékére Budapest közgyűlése 12.000 frtot szavazott meg. Az emléket Donáth Gyula készíti.

Kamerun (X. k.) afrikai német gyarmatban (1897) 253 fehérbőrű lakott, akik közt 181 német. 1895. összesen 364.820 kókuszfa és 31.596 kávécsereje volt elültetve; azonkívül megkezdtek termeszteni a szefizsueget, kaucukfát, vaniliát, gyömbért és a borsót. 1896–97. a kivitt áruk értéke 3.705.955 márkára rúgott (829.559 márká értékben gumi, 849.071 pálmaolaj, 991.993 olajpálma-mag, 829.559 elefántesont), a behozottaké (pamutárúk, szesz, só, dohány, rizs és vasárúk) pedig mintegy 4 millióra. Ugyanazon évben összesen 60 hajó (81.148 t. érkezett. Ugy a hajó, mint az áruforgalom az előbbi évhez képest csökkent. Az 1898-iki budget szerint a bevétel és kiadás 1.394.100 márkára van előirányozva; a kiadások fedezetül a német birodalom 814.000 márkát fizet. — 2. *K.*, az ugyanily nevű gyarmat *székhelye* a K. mindkét partján, a D. sz. 4° 1' és a K. h. 9° 42' alatt, (1896) 94 európai és néhány ezer benszüllött lak., 10 kereskedelmi ügynökséggel, a baseli hittérítő társaságnak tanítóképzőjével, középiskolával és két népiskolával. A kormányzó palotája négy parkban áll, amelyet Nachtigall, Gravenreuth és mások emlékszóbrai díszítenek.

Története. Az anyagi lendület tagadhatlan, de ez idő szerint még folyton akadályokba ütközik. A benszüllötték tolvajhajlamaiktól még nem szoktak el, s egyes néger-főnökök eltűrik területükön a rablásokat. Ilyen főnök volt a déli Adamaua vidékén tanyázó Ngila is, akit azonban 1899 jan. 11-én sikerült legyőzni. Maga a német közigazgatás sem működik kifogástalanul. *Wehlan* főtisztviselő p. iszonyu kegyetlenül bánt el a néger nőekkel és gyermekekkel és kintzásai a német birodalmi gyűlésen heves támadásokra szolgáltatnak okot az ellenzéknek. *Kayser* (a külügyi birodalmi hivatalban a gyarmattügyi osztály igazgatója) kénytelen volt őt visszahívni és bírái elé állítani. 1897. sikerült déli Adamaua határáig biztos karaván-utat nyitni, Garuában pedig katonai állomást és vámot létesített a kormányzó.

Irodalom. Zintgraf, Nord-Kamerun, Berlin 1895; Hübler, Zur Klimatographie v. K., München 1896; Wohltmann, Der Plantagenbau in K., Berlin 1896; Morgen, Durch K., Lipse 1893; Karte der Kamerunmündungen, 1.100.000. kiadta a bir. teng. hivatal, Berlin 1895; Plehn, Die K.-Küste, u. o. 1898.

Kammerer Ernő országgyűlési képviselő a vallás- és közoktatástügyi miniszter 1896 máj. 10-én a minisztertanács hozzájárulásával az orsz. képtár és a vele kapcsolatos történeti képesarnok kormánybiztosává kinevezte s e minőségében egyszersmind a létesítendő szépművészeti múzeum ügyeinek vezetésével megbízta. 1896. megkapta a III. oszt. vaskorona-rendet.

Kampania, l. *Campania*.

Kampevák, l. *Omagua* (XIII. k.).

Kampós láb, l. *Lábfelferdülések* (XI. k.).

Kámvás rokolya, l. *Krinolin* (XI. k.).

Kan., Kansas rövidítése.

Kanada (X. k.). Az 1895 okt. 2-iki törvény értelmében *Dominion of Canada* új területi beosztást nyert; e szerint 7 tartományra és 9 kerületre oszlik. És pedig:

A tartományok	Területük km ² -ben	Lakosság 1891.	1 km ² -re lakos		
Edward-herceg-sziget	5,180	109,078	20		
Új-Skócia	53,223	450,396	8		
Új-Braunschweig	72,776	321,263	4		
Quebec	575,957	1,488,535	2·6		
Ontario	574,957	2,114,321	3·7		
Manitoba	191,538	152,506	0·8		
Brit-Kolumbia	990,117	98,173	0·1		
Kerületek:					
Keewatin	1,672,000	32,168	—		
Mackenzie	1,393,363				
Ungava	1,070,900				
Franklin	776,968				
Athabaszka	686,322				
Jukon	582,726	11,150	0·04		
Szaszkaesevan	277,257				
Alberta	274,687			25,277	0·09
Assziniboia	231,886			30,372	0·13
Összesen	9,428,957	4,833,239	0·5		

1897 végével, a lakosság számát 5.185.990-re (1 km²-re 0·6) becsülték; ezek közül esett Edward herceg szigetére 109,158, Új-Skóciára 454,642, Új-Braunschweigra 321,276, Quebecre 1.547.200, Ontarióra 2.199.402, Manitobára 203.549, Brit-Kolumbiára 131,438 és a kerületekre 116,699. Az 1896-iki megállapodások szerint Ungava területe, amely a Labrador-félsziget nagyobb részét foglalja magában, Quebec javára kisebbiteni fog. A halászat eredménye 1896-ben 20·4 millió dollár értéket képviselt. A bányászat termékei 1897-ban 28·7 millió dollár értékűek; és pedig a legtöbb volt a széné, ezután az aranyé, nikolé, petroléumé, rézé és ezüsté. 1897. az áruforgalom jelentékenyen emelkedett; az összes kivitel értéke 137·9 a behozatalé pedig 119·2 dollár volt. A kivitel még mindig a legnagyobb Nagy-Britanniába és az Egyesült-Államokba, ellenben a behozatal legnagyobb az utóbbiból és azután Angliából. A kivitel fő cikkei: sajt (14·6 millió dollár), szarvasmarha (7·1), különböző állati termékek (13·7), fa és fatermékek (32·1), búza és búzaliszt (7), halak és haltermékek (10·3 millió dollár). A beviteli főbb áruk: vas- és acélárúk (10·6 millió dollár), gyapju-árúk (7·1), cukor (8·5), szén és koks (9·2 millió dollár). Az állam bevételei (1898) 40·5, kiadásai 38·8 millió dollárra rugtak, adósságai pedig 338·3 millióra.

Isodatom, Tyrell J. W., Across the Sub-Arctics of Canada, London 1898; Roberts C. G., A history of Canada, u. o. 1898; Conant T., Upper Canadian sketches, u. o. 1899; Edgar J. T., Canada and its capital, u. o. 1898. —ZIK.

Kanadai fenyő, l. *Tsuga* (XVI. k.).

Kanala (azelőtt *Napoléonville*), kikötőváros, Új-Kaledonia északi tengerpartján, kintülő öböl mellett, mely a 13 km.-nyi távolságra hajózható K. folyót és a Negrepát fogadja magába. Jó út köti össze Numeával, klímája egészséges, környéke van a leggonoszabb deportáltak számára, kőrhányékán termékeny szántóföldek és jövedelmező

nikolbányák vannak. (1889) 433 lak., köztük 124 szabadon bocsátott büntetett, 90 pedig elzárt fogoly.

Kananga-olaj, l. *Cananga* (IV. k.) és *Orchidea-olaj* (XIII. k.).

Kanapisz, Kelet-Indiából hozott, fehér pettyes, világossárga fonalard.

Kanári-szigetek (X. k.). A bortermelés, amely a filloxera pusztításai következtében nagyon aláhanyatlott, újabb időben ismét kezd fölvirágozni és 1895. a borkivitel 966,480 koronára emelkedett; ehelyett azonban a cochenille-kivitel jelentékenyen csökkent és 1895. csak 545,506 kg.-ot tett ki. Újabbban e szigetek látogatott klimatikus gyógyhelyektől szolgálnak, amelyek főképen angolok (1895-ben 2000) látogatnak. Nagy szanatóriumot építettek Puerto de la Orotovában.

Kanca-díj (ang. oaks stakes). Minden versenypályán szokásban van egy-egy versenyszámot tisztán a kancák számára kiírni, mely azután hivatalosan eldönteni, melyik az évjárat legjobb kancája. A budapesti és bécsi versenypályán több K. van, u. m. tavaszi és őszi. Legjelentékenyebb a tavaszi, melynek díja 20,000 korona, távjá 2000, illetve 2400 m.

Kancatej, l. *Kumis* és *Ló* (XI. k.).

Kancsuka, l. *Kancsu* (X. k.).

Kande, dán folyadékmérték = 1932 lit.

Kandia, város Kréta szigetén (l. *Kréta*, XI. k.). 19,262 lakosa közül 14,597 volt mohammedánus (az egész sziget mohammedánusainak 1/6-e), akik most mind kivándoroltak.

Kandilagh, hegylánc az orosz Turkesztánban. A Tiensanhoz tartozik, az Alatautól északnyugati irányban terül el, vízvászlót alkot Ili és Csu között, a Szuoktubében eléri a 3050, a Bismainakban a 2960 m.-t, de a hóhatárt meg nem haladja. Könnyen járható hágói közül leginkább a Kaszteket és a Kurdait használják.

Kandiótás, Kréta szigetének lakosai.

Kandirozák (a franc. *candir* szóból), gyümölcsnek, gyümölcshejagnak v. zamatos virágszirmoknak iverges eukorba való burkolása. A gyümölcsöt és a gyümölcshejat természet szerint előbb vízben, gyakran ecetes vízben megfőzik és aszadják vagy gerezdekben, szeletekben közvetlenül megaszadják vagy pedig csak külsőleg megszáritják. A szirmokat csakis levegőn szárítják meg. Ezután finom süvegekorra annyi vizet öntenek, hogy az éppen teleszija magát vele és a cukrot tűzhelyen addig forralják sűrűre, míg a hirtelen hűtött próba többé nem nyúlós, hanem merev. Ekkor mártogassuk a kandirozni valókat a eukorba és tegyük köre, hol a cukor rajtuk látszóan megkeményszik. — K. mezőgazdasági értelemben l. *Magtrágyázás* (XI. k.). GERS.

Kandra Kabostól újabbban megjelent: *Magyar mythologia* (Eger 1897); *A váradi regestrum* (Budapest 1898).

Kanélkéreg (műv.), l. *Kanélfa* (X. k.).

Kaneon, hosszukás vagy tojásdad kosár a régi görögöknél, melyet az athéni stízek (kaneforák) gyümölcsessel vagy kenyérrel megrakva, a panathenaei körmenetben fejükön viseltek, (lásd az *ábrát*).

Kangcang (Kangiang), szigetecsoport németalföldi Indiában, Madurától keletre és Balitól északra,

633 km² területen 8000 lak. A csoport *K.* főszigetéből, *Paliat* és *Pandsang* kisebb szigetekből és sok apró szigetekből áll.

Kaneon.

Kangra. Pendsab brit-indiai tartomány egyik járása az É. sz. 31° 20'—33° és a K. h. 75° 39'—78° 35' között, 23,488 km² területtel, (1891) 763,030 lak., akik közt 715,607 hindu és 39,709 mohamedánus. Keleti részében a Himálaja által tartott járás gazdag kitért vasérekben, palát is exportál, a meleg kén- és sós források nagy számban vannak. A földművelés csak a Doab-melléki lapályokon intenzívebb. Búza, rizs és kukorica a fő termékek, újabban tea-ültetvények (évenként átlag 1 millió fontnyi terméssel) is keletkeztek. A nagy terjedelmű erdőkben mindenféle fát talál. A főváros Dharmszala (1891) 6184 lak., ahová az angolok nyáron a hőség elől menekülnek. *K.* város (5234 lak.) ékszereti és email-munkái Indiában jó hírnek örvendenek. Mellette egy erőd áll angol őrsgéggel.

Kanina, város Janina törökországi vilajet berati szandsákjában, Avlonától délkeletre 4 km.-nyi távolságban, 379 m.-nyi magasságban a tenger sziene fölött, a X. sz.-ban épült, 4—5000 lak.

Kanitz *Agost* megh. Kolozsvárt 1896 jul. 12.

Kanka *Károly* 1897. megkapta a III. oszt. vas-korona-rendet.

Kannstatt, város, I. *Cannstatt* (IV. k.).

Kanobus, város, I. *Kanopus* (X. k.).

Kanonoki cím díja, I. *Díj*.

Kánonszerű választás, I. *Választás* (XVI. k.).

Kansas, É.-amerikai egyesült állam, (1895) a lakosok száma 1,334,668. A szénbányászat leginkább Crawford, Cherokee, Leavenworth és Osage countykban, 113 bányában 1894-ben 3·4 mill. t. szenet szolgáltattott 4·2 mill. doll. értékben. Ugyanazon évben kaptak 40,000 hordó petroleumot, 25,000 t. cinket és 433,000 hordó kősüt. A termés eredménye volt: 139 mill. bushel kukorica (43 mill. dollár), 23 mill. bushel búza (9 mill. dollár), 29 mill. bushel zab (7·9 mill. dollár), 4·7 mill. bushel burgonya (3·7 mill. dollár) és 1 mill. font szorgum. Az állatállomány 1894-ben 950,000 ló, 670,000 fejős tehén, 2 mill. egyéb szarvasmarha, 0·3 mill. juh és 2·2 mill. sertés. Az állam képviselőinek száma jelenleg 100, a szenátoroké pedig 50; elnökválasztáskor K.-nak 10 szavazata van.

Kansas-Nebraska-bill, I. *Északamerikai Egyesült-Államok* (VI. k. 483. old.).

Kantabri-tenger, az Atlanti-óceán része, Spanyolország északi partvidékén, keleten a Biscayai-öblöt alkotja.

Kantakuzenos-család (X. köt.). *K. György,* román államférfi, megh. Bukarestben 1898 dec. 21.

Kántalók, I. *Regölés* (XIV. k.).

Kánter *Károly,* kir. palotai apát-plébános, egyházi író, szül. Tatán 1853 jun. 7. Középiszkolait Tatán és Esztergomban, a teológiát Eszter-

gomban és Bécsben végezte. Pappá szentelték 1876 jan. 2. Segédlelkész volt 1882-ig a vidéken, azután Budapest-Ó-Budán, majd Budapest-Lipót-városban, 1890-től Budapest-Belvárosban. Egyidejűleg az oltáregyesület igazgatója és több éven át főreáliskolai, főgimnáziumi, polgári tanító-képző-intézeti hittanár. 1889 óta a budapesti al-esperesi kerület jegyzője. 1898 aug. plébános a budavári királyi palotai szt. Zsigmondról nevezett plébánián, 1899 jul. 11. a boldogságos szűz Máriáról nevezett beheli címzetes apát. Számos, a Magyar Államban, Religióban, Kath. Társadalomban stb. megjelent cikkein kívül önálló munkái: *A budapesti kat. kör célja és társadalmi jelentősége* (Budapest 1889); *Van-e szükség és miért a kereskedelmi akadémiákban is hitoktatásra?* (u. o. 1891); *A munkáskérdés és az iparosinasokról való gondoskodás* (u. o. 1892). z—n.

Kantonit (ászv.), I. *Rézindigó* (XIV. k.).

Kanyaró *Ferentől* megjelent: *Unitárius történetírás és kálvinorthodoxia* (Servet és Kálvin, Kolozsvár 1895).

Kanzelparagraf (X. k.). Magyarországon az országgyűlési képviselőválasztások felett való bíráskodásról szóló 1899. XV. t. c. 170. és 171. §-ában találunk a K.-fal rokon értelmű intézkedést, mely szerint az a lelkész, vagy vallási szertartás teljesítésére jogosított, vagy egyházi tisztséget viselő más személy, ki a vallás szertartásainak végzésére rendelt helyiségben vagy vallásos jellegű gyülekezeten a választás eredmények befolyásolását célzó nyilatkozatot tesz; vagy aki abból a célból, hogy egy vagy több választó bizonyos jelöltre szavazzon, vagy ne szavazzon, vagy a szavazástól tartózkodjék, az egyházi kegyeszekben való részesítésre tesz ígéretet, vagy egyházi fenyték alkalmazásával, vagy a kegyeszek elvonásával vagy túlvilági büntetéssel fenyeget; vagy aki a vallási tisztelet tárgyait vagy olyan tárgyakat, amelyek egyházi szertartások végzésére rendelvek, a választók gyülekezetén, vagy választási menetben használ; vagy aki ily tárgyaknak, ha azok felett ő rendelkezik, ezen célra való használatát megengedi: egy évig terjedhető államfogházzal és ezer koronáig terjedhető pénzbüntetéssel, valamint politikai jogai gyakorlatának felfüggesztésével büntetendő. v.

Kaolin, mint borderító szert főleg Franciaországban és Spanyolországban használják. E célból egy hektoliter borra legfeljebb 1 kg. K.-t számítanak, azt egy sajtárban 6—8 lit. borral összekeverik s kavarás közben a derítendő borhoz öntik, melyet azután még a keverőostorral is jól átdolgoznak. A bor 14—30 nap alatt derül s más hordóba vagy palackokra fejthető. Ezen anyag derítő hatása főleg azon alapszik, hogy a bor zavrosságát okozó anyagok a K.-szemcsékre rakodnak s azzal egyetemben a fenékre ülepsznek. A tiszta vízben a K. csak nagyon lassan ülepedik le, ha ez azonban csak némi szabad savat tartalmaz — mint a bor — a leülepedés sokkal gyorsabb. Vigyázzunk, hogy a derítésre használandó K. krétát ne tartalmazzon, mert különben a bort savtalanítaná. A krétatartalmú K.-tarról ismerjük meg, hogy ecettel leöntve pezsegni kezd. KTY.

Kapas erdő, az olyan sarjerdő, melynek vá-
gásaiban — rendszeren két éven át — a tuskók kö-
zött a talajt megmunkálják s az első évben tatár-
kát, azután pedig rozsozt, búzát, tönkölyt v. tava-
szi kalászos növényt, burgonyát, kukoricát stb.
termelnek. A sarjak tulságos beárnyékolásának
azok összekötése által veszik elejét, mit az aratás
befejeztével azután feloldanak.

Kap Haiti, város, l. *Le Cap Haiti* (XI. k.).

Kapi Gyula, tanügyi író, szül. Lajos-Komá-
romban (Veszprém) 1850 jan. 27. Tanult a soproni
ág. ev. liceumban, 1869. a soproni tanítóképző
tanárává választották meg. 1873—74. iskolai
évet a lipsei és zürichi egyetemen töltötte. 1889.
megválasztották igazgatóknak. 1895. megalakít-
totta a dunántúli ág. ev. egyházkerületi ének- és
zenepártoló egyesületet. 1896 óta az ev. egye-
temes tanügyi bizottság s az orsz. közokt. tanács
tagja. A nevelés és zene köréből való cikkei la-
pokban és folyóiratokban jelentek meg. Ugyanily
tárgyauk önállóan megjelent tankönyvei is. V. ö.
Szinyei József, Magyar írók (V. k. 7. füzet,
Budapest 1897).

Kapilavasztu, Buddha születéshelye, l. *Führer*.

Kapilláris elektrométer, l. *Elektrométer* (V. k.).

Kapitális (a latin *caput* a. m. fő, fej szóból),
1. főben járó; 2. (capitellum a. m. fejecske szóból)
egy oszlop legfelső része, l. *Oszlopfő* (XIII. k.);
3. (capitalis pars debiti) a. m. tőke (l. o., XVI. k.).
Kapitalista, tőkebirtokos.

Kaplány Géza, kir. ítélőtáblai bíró, szül. Péter-
vársáron (Heves) 1843 dec. 5. Jogi tanulmányait
Pesten végezte, hol 1868. ügyvédi vizsgát tett.
1871—76. a gyöngyösi kir. törvényszék bírója
volt. 1876—78. Abádszalókon, 1878—87. pedig
Erzsébetvárosban mint kir. járásbíró működött.
1887 dec. a budapesti, 1891 jun. pedig az ítélő-
táblák decentralizációja után a szegedi királyi
ítélőtáblához nevezték ki bírónak. A szegedi te-
lekkönyvi vizsgáló bizottság tagja. Főbb művei:
Hítellekkönyveinkről (Budapest 1883); *Telek-
könyvi reformkérdések* (u. o. 1883); *Az erdélyi
birtokrendezési eljárásról* (u. o. 1883); *Milyen
legyen a telekkönyvi reform* (u. o. 1884); *Bírói
függetlenség* (u. o. 1884); *Telekkönyvi reformok*
(u. o. 1885); *A telekkönyvi törvényjavaslatokról*
(u. o. 1885); *A telekkönyvi betétek szerkesztésé-
ről szóló törvény és az arra vonatkozó rende-
letek és magyarázatok* (I. köt., u. o. 1887); *Telek-
könyv, birtokrendezés, telekkönyvi átalakítás,
betétszerkesztés* (I. köt. u. o. 1890, 2. kiad. 1894,
II. köt. u. o. 1893). 1896 máj. 1. óta Szegeden
kiadja a *Telekkönyv* c. szakfolyóiratot.

Kápolnai pálos kolostor, N.-Várad mellett, tőle
északnyugatra állott. 1321—1566. években virág-
zott. 1394. a moldvaiak, 1474. a törökök kirabol-
ták. Az 1474-iki megrohanáskor a törökök 20
szertestet rabságra hurcoltak, egyet megöltek.
A kolostor feje a tisztántúli pálosrendű házak
igazgatója volt. V. ö. *Bunyitay*, A váradi püs-
pökség tört. (II.).

Kápolnai Pauer István megh. Budapestén
1896 febr. 18.

Kapornaki apátság, a Megváltóról címzett Be-
nedek-rendű apátság Zala vármegyében; alapí-
totta bizonyos Wolfer nevű főúr a XII. sz.-ban. Az

apátság jogait a veszprémi püspök ellenében IX.
Gergely pápa védelmezte. A XVI. sz.-ban világi
főurak ragadták magukhoz, úgy hogy az 1567. és
1575-iki országgyűlések törvényeikkelben ren-
delték el azok visszaadását. Az apátság napjain-
kig valóságos egyházi javadalom, amely előbb
egyes egyházi férfiaknak, 1853 óta pedig a Jézus-
társaságnak adományoztatott. Az apátság hiteles
hely volt. V. ö. *Fuxhoffer-Czinár*, Monasterolo-
gia (I.); *Jermey*, Hiteles helyek; *Rupp*, Magyar-
ország helyrajzi tört. (I.). A vasvármegyei K.-ot
l. *Kapornak* (X. k.).

Kaposi Józsefet a Szt.-István-társulat 1898
ápr. 1. igazgatójává választotta.

Kapossy Lucán Ignác (kaposi), író és tanár,
szül. Lovasberényben (Fejér) 1849. Székesfejér-
váron végezte a gimnáziumot, 1867. a Szt.-Bene-
dek-rendbe lépett. Pannonhalmán a teológiát s ta-
nárképzőt végezte. 1874—76-ig Sopronban volt
tanár, 1875 ápr. a budapesti tud.-egyetem tanár-
vizsgáló bizottsága előtt tanárvizsgálatot tett a
böleleletről, magyar nyelv s irodalomból s rész-
ben a latinból. 1876—79-ig Esztergomban, azután
Győrött tanárkodott, 1878. böleleletdoktori ok-
levelet nyert a budapesti egyetemről, 1879. mint
győri tanár a budapesti egyetemen magántanári
képesítést nyert a böleleletről s mint ilyen 1880.
a győri kir. jogakadémián a művelődéstörténe-
lemből előadásokat tartott. 1881. megvált szerze-
tétől és zótta a dunántúli ev. ref. egyházkerület
pápai főiskolájában tanár, hol társadalmi t. ren is
nagy munkásságot fejt ki. A vidéki és fővárosi la-
pokban s folyóiratokban megjelent cikkein kívül
írta *Hartmann pessimismus* (a pessimizmus
fejlődésének vázlatával, Esztergom 1878); *Ne loj*
(elbeszélés az ifjúság számára, Hoffmann Ferenc
után németből, 1880, Magyar ifjúsági könyvtár 9.);
Emlébeszéd Kisfaludy Károly fölött (Győr 1880);
A bánjárém (vigjáték egy felvonásban, Aurelie
után németből, Győr 1881, Magyar ifjúsági könyvt.
II. 3.); *Költészettan s olvasókönyv* (Sárospatak
1887, a sárospataki irodalmi körtől jutalmazott
pályamű, 2. kiad. 1896); *P. Ovidius Naso művei-
ből szemelvények* (ford Pozsony 1887, Tanulók
könyvtára 44., 49., 53. füzet); *Sallustius* (u. o.
1887, Tanulók könyvt. 48., 51. füzet); *Sallustius,
Bellum Jugurthinum* (Budapest 1891 és 1896);
Sallustius, De Catili. ae conjuratione (u. o. 1896);
Cicero pro Archia poeta (u. o. 1899).

Kapos vizét leveztető társulat. Első megal-
kulása 1820. történt, 1878. újra alakult, jelenlegi
szervezetét pedig 1886. nyerte. A társulat első
célja volt a Kapos völgyében levő moerasar terü-
letek lecsapolása a Kapos medrének a Sió-torko-
latig való csatornázása által; később még e terü-
letet a Kapos árvizeitől védőtöltések segítségével
mentesítették. A lecsapolás munkálata már 1807.
indult meg, de a nagyobb terjedelmű építkezést
Beszédes József tervein alapján 1828—35-ig haj-
tották végre. Árterület 26.500 magyar hold.
1895-ig befektetett tőkéje — be nem tudva ide a
régii közmunkával végzett építkezések értékét —
600.000 frtra rüg. Székhelye Dombóvár.

Káposztás-Megyer (X. k.). A székes fővárost
vissze-elátó K.-i nagy vízű 1896-ban kiépült.
L. *Budapest* (XVII. k. 248. old.).

Kappel (Szászországban), falu Zwickau kerületi kapitányságban, Chemnitz szomszédságában, (1895) 5893 lak., vasöntővel, kammgarnszövővel, papírgyártással és gőzfűrészszel.

Kapayne van de Capello János, németalföldi államférfi, megh. Amsterdamban 1895 júl. 28.

Kaproncai vár (másként *Kő-Kapronca*), 1272. ide vitték a lázadók V. Istvánnak második fiát s ezt ostromolták a királyi seregek. 1326. Micsk bán ostrommal vette el a szekesövi Herceg és Tamásy családok eleitől. A XV. sz.-ban a Cilleyek kezére került. Cilley Ulrikától 1446. Hunyady János ostrommal foglalta el. Azután a Csáktornyai Ernuszt családé lett. V. ö. *Csánki*, Körös. (13—14). KAR.

Kapunda, város Dél-Ausztráliában, az északi vasút mellett, Adelaidetől északra 80 km.-nyi távolságban. Híressé lett 1843. fölfedezett, rendkívül dús, de már 1879. kimerített rézbányájáról. Termékeny földek közt fekszik, kiváló kőbányákkal, szép kórházzal és (1890) 1942 lak.

Kapurthala, 1. *brit-indiai hűbérállam* Pendsab tartományban, 1549 km² területtel, (1891) 299,670 lakossal, akik közt 170,557 mohammedánus, 89,463 hindu, 39,493 szikh és 8 keresztény. Főtermékei a cukornád, pamut, búza, kukorica és dohány. 1846 óta áll brit fenhatóság alatt. — 2. K. az ugyanily nevű állam *ívvarosa*, 13 km.-nyire a Biasz balpartjától, (1891) 16,747 lak.

Karabacek József osztrák orientálistát 1899 aug. 10. kinevezték valóságos udvari tanácsossá és a cs. és kir. udvari könyvtár igazgatójává.

Karabély (X. k.). Mióta szükségesnek tartották, hogy a lovasságnak is legyen lövéfegyvere, minden hadseregben a K.-t használják a célra, azonkívül különleges csapatok, sebesültvivők stb. számára, kiknek a rendszerél valamivel könnyebb lövéfegyver elégséges. A K. rövidített lövéfegyver (XI. k.), tehát könnyebb emennél, de csekélyebb horderővel. Pöltétel mindig, hogy számára is a rendes feyvertől használható legyen, tehát berendezése a feyveréhez hasonló legyen. A lövéfegyverek megállapításánál a hadsereg részére nemcsak a K.-t is bevezették, s így olykor az a haszna volt, hogy a feyvernél észlelt némely szerkezeti hibát nála kikértülték. Így nálunk a 90. mintájú (M/90) K.-nál jobb ballisztikai eredményt értek el, mint a M/88-iki K.-nál. A feyver súlya 3·15 kg., hossza 1005 mm., a cső 500 cm. hosszú csavarzattal. Az induló sebesség 580 m. Az irányzék legmélyebb beosztása 300 lépésre (225 m.) van készítve, az alapállás 500 lépésre (375 m.), azután következnek az irányzékok 600—2400 lépésre (450—1800 m.), 200—200 lépésnyi közbeeső beosztással. A francia M/90-es K. 3 kg. súlyu, 930 mm. hosszú, 600 m. induló sebességgel és 2000 m. horderővel (kihatással). Németország ugyanazon időben készítette a M/88 feyvert és K.-t. Utóbbinál tehát csak a cső rövidítéséből és a feyvernek lóháton való használatából keletkező eltérések mutatkoznak. A cső rövidítése a tüzelés alkalmával érvényesült, mert a huzagok csak kétszer (hárommal szemben) csavarodnak jobbra a furattengely körül, mert a feyver hossza csak 0·95 (1·245 m.-rel szemben). G. r.

Karácsonyi János, 1896 máj. 15. óta a m. tud. akadémia levelező tagja; 1898 óta biharpüspöki

plébános. Újabbban megjelent tőle: *Békés vármegye története* (Gyula 1896); *A honfoglalás és Erdély* (Budapest 1896); *A pusztaszeri monostor kegyurai* (u. o. 1897). *Bethlen Gábor erdélyi fejedelem ősei* (Turul 1897); *Péter király és az óbudai prépostság* (Századok 1897); *A szentmiklósi és óvári gróf Pongrácz-család nedecsei levéltára* (Történelmi Tár 1897); *Egy adat Makráy Benedek volt óbudai egyetemi tanár életéhez* (Századok 1898); *Az aranybulla* (akad. értekezés, 1899); *Toldy Miklós származása* (Katholikus Szemle, 1899); *Szent Imre herceg* (Budapest 1899).

Karadsics Vuk Stefanovics, az új szerb irodalom megalapítójának hamvait 1897 okt. 10. Bécsben exhumálták és Belgrádba vitték, hol a székesegyház kriptájában temették el.

Karadsova, 1. *Moglena*.

Karady Ignác, író, megh. 1858 aug. 29-én. 1848-tól fogva Kossuth Lajos fiainak nevelője volt. Mikor az osztrák kormány megengedte, hogy Kossuth fiait atyjukhoz mehessenek Kiutahába, K. kísérte el őket oda, később pedig Londonba, majd 1853. Párisba. 1857. növendékeivel visszatért Londonba. Szivbaja miatt haza akart térni atyjához Magyarországra, de az osztrák kormány megtagadta az engedélyt. Enyhülést remélve 1858 aug. 5. Londonból a Fulton nevű gőzhajón Amerikába utazott, útközben azonban elhunyt. Cikkeket és elbeszéléseket irt a pesti lapokba. Kiadott több francia nyelvtant. társalgási kézikönyvet és szótárt, regéket és meséket s átdolgozta az ifjuság számára Cervantes Don Quichotte-ját. Új magyar-német levelezője 10 kiadást ért.

Kurai László, budai prépost, a könyvnyomtatás meghonosítója Magyarországon, a Somogy vármegyében élt K. család sarja. Bécsben nyerte tudományos kiképzését s azután az egyházi pályára lépett. Majd a kir. kancelláriába került, ahol földje, *Vetési* püspök az alkancellári tisztelet viselte. Mátyás királyt, mint annak titkára, 1467 óta több útjában elkísérte, így még ez évben Erdélybe, miközben őt Mátyás (1468 elején) budai preposttá tette. K. ekkor már tekintélyes állást foglalt el az udvarnál s a megyesi polgármester jónak látta őt egy ezüst serleggel lekötelezni. Az ezen időből származó királyi levelek jó részét K. fogalmazta. A cseh háboru kezdetén Budán maradt, hogy prépostságát átvegye, 1470 elején pedig alkancellárrá lett. Ez év nyarán a király rendkívüli követül Rómába küldte, ahol azután *Mohorai* Miklós és *Veronai* Gábor követársával a pápát arra bírta, hogy Mátyást a cseh háboruban szóval és tettel segítse, Kázmér lengyel királyt megrójjá, Várad Pál érseknek bíbornoki kalapot küldjön, Vitéz János érsekprimást pedig a bitorosi testületbe vegye fel. K. azonfelül saját egyháza és barátai javára különböző egyházi kedvezményekért folyamodott II. Pál pápához, maga számára pedig az apostoli protonotarius rangját kérte. 1471 elején Velencén át hazatért s újra átvette alkancellári hivatalát. Római utazása más téren is érlelt gyümölcsöt. Rómában K. ugyanis az első könyvnyomdat látta és ott ébredt benne az az óhaját, hogy hazánkban is

létesítsen ily vállalatot. A római nyomda egyik német munkásával, Hess Andrással (IX. k.) tehát eggyességre lépett a véget, hogy Budára jöj-jön és nyomdát állítson föl. A költségek fedezését K. magára vette. Hess még 1471. útra kelvén, Budán, valószínűleg a prépostság házában rendezte be műhelyét és 1473 jun. 5. elkészült a Budai krónika szedésével, melyet azután K. prépostnak ajánlott fel, mint ezt a könyv elején olvasható ajánló levél bizonyítja. Azt mondhatni, hogy K. volt az egyetlen befolyásos egyéniség, aki a könyvnyomdászat fontosságát akkoriban felismerte és nem rajta mult, hogy a nyomda pártolás hiánya folytán nemsokára megszűnt.

K. utóbb meggazdagodott és több ízben nagyobb összegeket kölcsönzött a kir. kincstárnak, mely a kölcsönt nem mindig fizette vissza. 1473. kinevezték kir. személynöknék és ebben az állásban 1483-ig működött. Időközben (1475) Sabác vára alá kísérte Mátyást, 1480. pedig külföldön diplomáciai küldetésben járt és mindvégig élvezte urának bizalmát. Halála valóságintén 1485 nyarán következett be. V. ö. *Frañói* Vilmos akadémiai értekezését K.-ról, Tört. Értekezések, 17. köt., 1897. Ő mutatta ki először, hogy nem Geréb László (aki nem is volt budai prépost), hanem K. Lászlót illeti meg tulajdonképen a könyvnyomdászat hazánkban való meghonosításának dicsősége.

M. I.

Karaibi káposzta (növény), l. *Kolokázia* (X. k.).

Karaburú (állat), l. *Lepidosiren* (XI. k.).

Karánsebes (X. k.) lakosságát (1897) 6052-re becsülik, közte 416 magyar, 3653 román, 1983 német, 1092 házzal. Említendőek gör.-kel. román tanítónőképző intézete, téglagyára. A város járdái aszfalttal vannak ellátva.

Karantel, hegy, l. *Quarantana*.

Karap Ferenc kir. táblai nyug. tanácselnöknek a budapesti tud.-egyetem 1896 máj. 6. az állam-tudományi tiszteletbeli doktori címet adta.

Karapanos Konstantin, görög régész, szül. Artában (Epirusz) 1840 márc. 13. Tanulmányait Faminában, Korfuban és Athénben végezte, mely utóbbi városban a jogi doktori címet is megszerzte (1861). Ezentúl életpályája meglehetősen változatos; volt török követségi titkár Párisban, azután a Sociéte générale de l'Empire Ottoman főtitkára, majd bankot alapított, amelytől azonban 1876. azért vált meg, hogy egészen és kizárólag régészeti tanulmányainak szentelhesse idejét. Így kezdte el azután nagykiterjedű birtokain azokat az ásásokat, melyeknek eredménye Dodona emlékeinek feltárása volt. Kutatásait maga írta le egy nagyszabású szakmunkában, amelynek címe: Dodone et res ruines (2 köt., Páris 1878).

L. M.

Karasowsky Móric, lengyel zenei író, szül. Varsóban 1838 szept. 22., megh. Drezdában 1892 ápr. 20. Gordonkás lett 1851. a varsói operánál, európai körútrai után 1864. pedig kir. kamarai zenész Drezdában. Lengyelül írt érdemes könyvei: A lengyel opera története (1859); Mozart élete (1868); Chopin ifjúsága (1862 és 1869); elterjedtebb a németül írt: Fr. Chopin, sein Leben, seine Werke u. Briefe (2 köt. 1877; 1 kötetű átdolgozva 1878. és 1881.).

K—Y.

Karatheodory Sándor a krétai zavarok kiütésekor (1896 febr.) demondott Kréta kormányzósegáról.

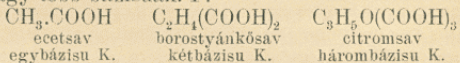
Karátova, város Kosszovo törökországi vilájetben, Üszkübtől keletre 64 km.-nyi távolságban, 683 m. magas sziklakatlanban, több kisebb-csemettel, keresztény templommal, ezüsttartalmu olombányával, fémáru-iparral és 4500 lak.

Karátsonyi grófi család (X. k.). *K. Jenő* grófot 1896. a zichyfalvai kertület (Torontál) szabadalvtú párti programmal orsz. képviselővé választotta. 1898 jun. 3. megkapta a v. b. t. tanácsosi méltóságot. — *K. Camillo* gróf 1895 okt. 21. óta a főrendiház örökös jogu tagja és 1896. a cs. és kir. kamarási méltóságot kapta.

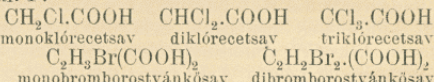
Karabidszén, l. *Édzés* (XVII. k.) és *Vas* (XVI. k.).

Karbonit, l. *Robbanó szerek* (XIV. k. 597. old.).

Karbonsavak. Így nevezik a savaknak azt a rendkívül nagy csoportját, amelyekben az egy vegyértékű *karboxilgyökök* — COOH — előfordul és utóbbiaknak a számától függően lehetnek egy-egy több-bázisnak. P.

A K. karboxilgyökében a hidrogénatom fémek által helyettesíthető s ekkor a megfelelő sók származnak. A szénhez kapcsolt hidrogénatomok azonban csak negatív gyökökkel (leginkább halogénnel) helyettesíthetők, amikor az illető K.-nak megfelelő származékok keletkeznek, amelyek (minthogy bennök a negatív gyökök száma szaporodott) jóval erősebb savak az illető K.-nál. P.

A különféle K., ugyiszintén a sóik is igen sok nagyon fontos szerepet játszanak az iparban, háztartásban, az orvosi gyakorlatban stb. nu.

Karchezion, a görögök legrégebb ivóedénye (l. az *ábrát*), amelyet csak leírásból ismerünk, s a szerint hosszúság alakú lett volna, teste a közepe táján enyhén behúzódtott, a talpáig érő merőleges két fülle volt.

Karchezion.

Karchi (Kerkí), az ugyanily nevű kerület fővárosa Bokharában, az Amu-darja balpartján, 20,000 lak., gözhajóállomással, körfalakkal, orosz helyőrséggel. A várossal szemben, az Amu jobb partján áll a Karikdji vagy Lerkicsa nevű erősség orosz őrséggel. Bokhara fővárosából DK. felé vezetó karavánút itt ágazik szét az afgán Turkesztán, a transzkaspiai vidék, az Amu völgye stb. felé.

Karczag Vilmos író, feleségével *Kopácsy* Juliskával (X. k.) az utóbbi évek alatt bejárta Európa és Észak-Amerika nagyobb városait, hol felesége sok diadalt aratott. Megjelent tőle *Le-mondás* (regény, Budapest 1897).

Kardnyujtvány (processus xyploideus), a mellcsont alsó csúcsos végvérsze, l. *Csont* (IV. k. 767. old.).

Kardos Kálmánt tíz évi főispáni működése után 1896. Pécsváradon képviselőnek választották. 1898. rövid ideig a képviselőház alelnöke volt.

Kardtánc, l. *Emmeleia*.

Karf, falu Oppeln porosz kormánykerület beutheni járásában, Kőszén- és gálmabányával, (1895) 2876 lak., vasúttal.

Karfiöldaganat, a *Condyloma acuminatum* népies neve, l. *Condyloma* (IV. k.).

Karger Károly, osztrák festő, szül. Bécsben 1848 jan. 30. A bécsi művészeti akadémián tanult, majd Engerthnek volt tanítványa, azután Münchenben és Olaszországban folytatta tanulmányait. Legkitünőbb művei: Jelenet egy vasúti állomáson (bécsi műv. múzeum); A Graben Bécsben (a városi muzeumban); Adóvégrehajtás; Postaállomás; Utcai jelenet Velencében; a Rudolf trónörökös-album számára festett három aquarell, u. m.: a belga királyné és Stefánia hercegnő a brüsszeli Bois de la Cambreban, Megérkezés Laekenba és A bécsi férfdalegylet fogadtatása a belga udvarnál; a dalosoknak hódoló albuma az osztrák-magyar császári és királyi pár eztist menyegzője alkalmából stb.

Karintia (X. k.). Foglalkozás szerint a lakosság (1890) a következőképen oszlik meg: mező- és erdőgazdasággal foglalkozott 230,522 (63,8%), iparral és bányászattal 68,465 (18,9%), a kereskedelem és forgalom szolgálatában állott 18,872 (5,2%), értelmiséghez tartozott vagy foglalkozás nélküli volt 43,149 (11,9%). A népmozgalom adatai 1895-ről: született 12,132, elhunyt 9051, házasságot kötött 2001. Az aratás eredménye 1896-ban: 154,732 hl. búza, 397,662 hl. rozs, 159,965 hl. árpa, 527,947 hl. zab, 28,217 hl. köles, 182,101 hl. kukorica, 41,363 hl. hüvelyes, 32,261 t. burgonya, 72,832 t. takarmányrépa, 12,850 t. gyümölcs. A bányászat és kohászat termékei 1895-ben: 80,994 t. barnaszén, 78,442 t. vasérc, 7793 t. ólomérc és 12,893 t. cinkérc, összesen 1.472,787 frt értékben, továbbá 37,949 t. friss és 1459 t. nyers vas és 4724 t. ólom, összesen 2.454,392 frt értékben. 68 sörfőző termelt 182,180 hl. sört, 1155 szeszegető 9223 hl. alkoholt és egy dohánygyár 984 t. dohánygyártmányt. A forgalom szolgálatában állt 1895-ben 448 km. vasút és 394 km. vízi út. A közoktatási intézetek 1895-ben 1 teológiai intézet, 3 gimnázium, 1 reáliskola, 1 tanítóképző, 4 kereskedelmi, 7 iparos-továbbképző, 5 iparos-szakiskola, 3 mező- és erdőgazdasági, egy bányász-, továbbá 362 nyilvános és 12 magán népiskola. Az 1896-iki választási reform óta K. 10 tagot küld a bécsi birodalmi gyűlésbe és pedig egyet a nagybirtokosok, 3-at a városok, 1-et a klagenfurti kereskedelmi kamara, 4-et a községek és 1-et az általános választói joggal bírók. V. ö. Monumenta historica ducatus Carinthiae. Kiadja *Jaksch* (Klagenfurt 1895).

Karlin, l. *Karolin* (X. k.).

Karlovszky Gusztávné, irónő (családi néven *Miticzky* Ida), *K. Bertalan* (X. k.) festő édesanyja, szül. Munkácson 1833 ápr. 16., megh. Budapesten 1898 aug. 1852. férjhez ment *K. Gusztáv* munkácsi ügyvédhez, aki 1862. kecskeméti főügyész lett. Itt ismerkedett meg Ferenczy Ida asszonnyal és megtanította a fölolvásásra, mikor Erzsébet királyné őt szemelte ki fölolvásónak. Férjével, kit itélőtáblai bírónak neveztek ki, Budapestre költözött. 1868. Veresné Beniczky

Herminnel együtt tevékeny részt vett az országos nőképző egyesület megalapításában. Versei, elbeszélései és cikkei a fővárosi napi- és hetilapokban jelentek meg. Önálló művei: *Egy munkácsi rab története* (regényes korrajz, 2 köt., Pest 1868—69); *Rege a drágakövekről* (Budapest 1889).

Karlsbad (X. k.). 1898. leleplezték Mickiewicz Ádám lengyel költő mellszobrát; 1899. a bécsi Jockey-Klub lovversenypályát létesített, melyen jun.-ban futottak először. Az utolsó évben (1898) 46,900 beteg keresett K.-ban üdülést, ezek között volt 4632 magyar. M. L.

Karlsruhe, Baden fővárosa, (1895) 84,030 lak. 1895. leplezték le Lübke, későbbben Lauter polgármesternek és I. Vilmos császárnak (mintázta Heer) szobrát. Újabbán a Rajnához csatornát terveznek. K. kerület járásai: Bretten (23,941 lak.), Bruchsal (60,701), Durlach (35,288), Ettlingen (23,709), K. (117,427) és Pforzheim (68,701 lak.).

Kármán I. *József* emlékoszlopát és szülőházán az emléktáblát Losoncon 1896 máj. 25. leplezték le.

2. *K. József*, ref. lelkész, szül. Új-Verbászon (Bács) 1825 jan. 21. A kecskeméti ref. kollégiumban megismerkedett Petőffel és Jókával. Ez utóbbinak 1843—44. mint jogász tanuló társa is volt. 1848. fehérvármegyei bizottsági tag és a lovasberényi nemzetőrök kapitánya volt. 1849. előbb Perczel Mór, majd Guyon táborában működött mint élelmezési biztos. 1850. atyja, *K. Pál* alesperes lelkész mellett káplán volt, de rövid idő múlva elhagyta a papi pályát és 1854-ig különböző bíróságoknál volt alkalmazva. Atyja halála után visszatért a papi pályára és 1854. újbábszi lelkész lett. Cikkeket irt a Vasárnapi Újságba s a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapba. Munkája: *A babonáról Kardos tanító és Mihály gazda* (Zombor 1877).

3. *K. Mór* 1897. kir. tanácsosi címet kapott.

4. *K. Pál*, volt ref. lelkész és esperes, szül. Új-Verbászon 1820 aug. 7. Teológiai tanulmányainak befejezése után több helyen segédlelkész; majd rendes pap volt. 1869. az alsóbaranyai egyházmegye alesperessé, több tanácsbíróvá, 1872. pedig főesperessé választotta. 1887. lemondott esperesi hivataláról. 1899. júl. megkapta a Ferenc József-rend lovagkeresztjét. Cikkei és tárcái a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban, 1867 után pedig a Pesti Naplóban jelentek meg. Munkája: *Anyag és szellem* (bölcselet-ésillagászati tanulmány, Budapest 1895).

Karolinák (X. k.), ausztráliai szigetecsoportot a spanyol kormány a *Marianákkal* s a *Palau*-szigetekkel együtt az 1899 febr. 12. kötött szerződés értelmében 25 millió pesetáért eladta Németországnak. A német birodalmi gyűlés a szerződést Büllov külügyi államtitkár beszéde után (jun.) nagy többséggel helybenhagyta. L. *Spanyolország*. M. L.

Károly (*Nagy*, X. k.) r. t. városban 1897 ápr. 4. Kölesey Ferencnek emléksobrót állítottak (Kálós Ede műve).

Károly, 1. *badeni herceg*, Frigyes badeni nagyherceg testvére, szül. Karlsruhében 1832 márc. 9-én, porosz lovassági tábornok és a 3. badeni

dragonos-ezred főnöke, 1871 máj. 17. morgantikus házasságra lépett *Beust* Rozália bárónővel (szül. 1845 jun. 10.), aki 1871 máj. 8. a badeni nagyhercegtől a *Rhena grófnő* címet kapta. Egyetlen fiuk *Frigyes* (szül. 1877 jan. 29.) szintén a *Rhena gróf* címet viseli.

2. *K.* spanyol trónkövetelő, l. *Carlos* (6., IV. k.).

Károly, 1. *György Hugó*, író és tanár, 1898 febr. 18. igazgatói címet kapott.

2. *K. János*, székesfehérvári kanonok, 1898 máj. 12. előlépett a nagyprépostságra.

Károly Ambrus (estei), esztergomi primás, m. kir. herceg és ausztriai főherceg. 1808 jan. 25-én 23 éves korában lett primássá, de a következő 1809 szept. 2. meghalt. Gyönyörű carrarai márványemlék (Canováól) jelzi nyugvóhelyét az esztergomi bazilikában. V. ö. *Török*, Magyarország primásai (177. old.).

Károlyi grófi család (X. k.). 1. *K. Alajos* gróf, volt nagykövet (szül. X. k.) fia, *Lajos* gróf (szül. 1872 aug. 10.) 1897 máj. 21. óta örökös jogu tagja a főrendiháznak.

2. *K. Gábor* gróf megh. Budapesten 1895 aug. 31-én. Emlékiratait l. *Étvös*.

3. *K. Gyula* gróf (7., X. k.) fia, *Mihály* gróf (szül. 1875 márc. 4.) 1899 márc. 11. óta örökös jogu tagja a főrendiháznak.

4. *K. István* (9., X. k.) gróf, 1896. pártönkivüli programmal képviselőnek választották, 1897 szept. 12. Szakolcán, mint a felső-magyarországi közművelődési egyesület elnöke, az egyesület közgyűlésén tartott előnki beszédében erős kritikát gyakorolt a Bánffy-kormány nemzeti politikája fölött. Az egyesület 1898 szept. tartott közgyűlésén nem választották meg újra az Emke elnökének.

5. *K. Sándor* gróftól 1896. nemzeti párti programmal a garbóc-bogdányi kertületben képviselőnek választották. Nagy érdemei vannak a szövetségi ügy föllendítése körül. A hitelszövetkezetek fölvirágzása s ez alapon a központi hitelszövetkezet létrejötte főleg neki köszönhető. 1896-ban alapította a *magyar gazdaszövetséget*, majd *Hangya* névvel 1898. egy központi fogyasztási szövetkezetet. Mind a kettőnek elnöke. A Magyar Gazdák Szemléjében több agrár és szociálpolitikai irányú dolgozatot tett közzé. Önállóan jelent meg tőle *Néhány szó a magyar munkáskérdésről* (1895), továbbá *Szervezkedés és szövetkezés* (1899). Az 1896-iki nemzetközi agrárkongresszus szervezésében tevékeny részt vett. Szívós agitációt fejt ki az agrár eszmék terjesztése körül társadalmi téren is, hiva a nemzeties szociálpolitikának. A Szt.-István-társaság, valamint a Tiszavölgyi társaság elnökségéről lemondván, tevékenységét az agrár eszmék és a szociálpolitikai alkotásokra fordítja. — Felesége *Kornis Klarissza* grófnő 1899-ben megkapta az I. oszt. Erzsébet-rendet.

6. *K. Tibor* gróf, 1894 óta valóságos belső titkos tanácsos; 1898 szept. 6-án kinevezték a főrendiház elnökévé. Neje *Degenfeld-Schomburg* Emma grófnő, cs. és kir. palotahölgy. Gyermekük: 1. *Ella* (Gabriella) grófnő, szül. Budapesten 1869 márc. 15., nőül ment 1888 ápr. 28. *Almágy* Dénes grófhoz. 1894. a *Revue de Paris*-ban egy cikke jelent meg a magyarokról és románok-

ról, amelyben védelmére kelt a magyaroknak a románok ellenében. — 2. *Gyula* gróf, szül. Nyír-Baktán 1871 máj 7., nőül vette 1894 okt. 20. *K. Melinda* grófnőt, K. István gróf leányát. — 3. *Imre* gróf, szül. Mácsán 1873 jan. 10., nőül vette 1896 ápr. 14. *K. Zsófia* grófnőt, néhai K. Alajos gróf, volt nagykövet leányát. 1897 máj. 21. óta örökös jogu tagja a főrendiháznak. — 4. *Ferenc* gróf, szül. Mácsán 1875 aug. 23., megh. 1899 jan. 6. Londonban, ahol cs. és kir. attaché volt az osztrák-magyar nagykövetségnél. — 5. *Antal* gróf, szül. Mácsán 1877 jul. 15.

Károlyi Arpád, történetíró, 1898. megkapta a III. oszt. vaskorona-rendet. Újában megjelent tőle: *A korponai országgyűlés 1605.* (Budapest 1896); *A kiegyezés ügye a kassai országgyűlésen 1606 tavaszán* (u. o. 1899). *Ünnepi beszéd* (Szilágyi Sándor tiszteletére, Századok XXXI. köt., 642. l.); *Bocskay szerepe a történetben* (Akadémiai Értekezések 1898); *Magyar országgyűlési emlékek* (XI. köt., 1899).

Károly István osztrák főherceg és m. kir. herceg 1894. ellentengernagy lett. 1895. Albrecht főherceg vagyonának egy részét örökölte. 1896. egészségi okokból megvált állásától. Neje: *Mária Terézia* főhercegnő, Károly Salvator főherceg leánya (szül. Altbunzlauban 1862 szept. 18., férjhez ment 1886 febr. 28.) 1898 nov. 30-án megkapta az Erzsébet-rend nagykeresztjét. Gyermekük: *Eleonora Mária Immaculata* (szül. Polában 1886 nov. 28.), *Renata Mária* (szül. u. o. 1888 január 2.), *Károly Albrecht* (szül. u. o. 1888 dec. 18.), *Mechtildis Mária Krisztina* (szül. u. o. 1891 október 11.), *Leo Károly* (szül. u. o. 1893 július 5-én), *Vilmos* (született u. o. 1895 febr. 10.).

Károly Lajos, osztrák főherceg, m. kir. herceg, megh. Bécsben 1896 máj. 19. V. ö. *Lindheim* Alfréd, Erzherzog Karl Ludwig 1833–96. (Bécs 1898, az özvegy főhercegnő megbízásából).

Károly Salvator, osztrák főherceg, m. kir. herceg özvegye *Mária Immaculata* főhercegnő megh. Beecben 1899 febr. 18.

Károly Sándor (X. k., 213. old.) szász-weimari-eisenachi nagyherceg felesége *Vilma Zsófia* megh. Weimarnban 1897 márc. 23. Ő alapította a Goethe-levéltárt. — Legidősb gyermekök *Károly Ágost* trónörökös, megh. Cap St.-Martinban (Riviera) 1894 nov. 20. Fia *Vilmos Ernő* (szül. 1876 jun. 10.) a valószínű trónörökös.

Károly Tivadar bajor herceget a budapesti kir. m. tud.-egyetem az ezredévi ünnepek alkalmából diszduktorrá választotta. — Egyik leánya *Zsófia* 1898 jul. 26. férjhez ment *Törring-Jettenbach* Hans Veit grófhoz.

Karomlábuak (állat), l. *Onychophora* (XIII. k.). **Kárpátmzeum**, l. *Magyarországi Kárpát-egyesület* (XII. k.).

Karpf Alajos Tivadar, osztrák bibliografus s a császári és királyi családi hitbizományi könyvtár igazgatója, szül. Bécsben 1844., u. o. végezte tanulmányait. Előbb a bécsi földrajzi társulatnál volt alkalmazva s ennek megbízásából állította össze a sarkvidékekre vonatkozó bibliográfiát. 1872. a csász. hitbizományi könyvtárhoz került, ahol ma is működik. Munkái: A csász. családi könyvtár-

ban őrzött gyűjteményes munkák s térképek katalógusa; továbbá 3000 rézmetszet és kép a földrajzi szemléleti oktatáshoz; Kalauz a családi könyvtárban őrzött arcképgyűjteményhez stb. Az 1886. Budapesten rendezett történeti kiállítás, a Schubert- és a bécsi színház és műtörténeti kiállítás létrejötte körül is fáradozott. 1898. a Ferenc-József-rend lovagkeresztjét kapta, 1899. pedig kinevezték a nevezett könyvtár elnökévé. M. L.

Karré-szántás, a szántásnak az a módja, melynél az ekét a föld egyik sarkán állítják be s a föld kerületét követve s a barázdát kifelé fordítva, a földet széléről folytonosan befelé haladva szántják meg, míg annak közepére nem érnek. A K. nagy hátránya, hogy a föld az átlók irányában nagyon összetipródik, minélfogva a K. csak kivételesen, nevezetesen rendetlen alaku földek megszántásánál nyer alkalmazást. H—H.

Karsa, 1. *Endre* (szentkirály-szabadjai), főügyész és zeneszerző, szül. Zsujtán (Abaúj) 1819 máj. 4., megh. Sátoralja-Újhelyen 1870 márc. 25. Jogi tanulmányait Sárospatakon végezte. A negyvenes évek elején szabadalvú beszédei miatt kénytelen volt az aulikus Abaúj vármegyét elhagyni és Zemplén vármegyébe költözni, hol 1848-ig mint tisztí altügyész működött. Eleinte a zempléni önkéntesek táborában, majd a honvédségnél végigküzdötte a szabadságharcot. Az alkotmány visszaállításakor Zemplén vármegye tisztí főügyésznek választotta. Mint zeneszerző nagyon népszerű volt. Művei közül legelterjedtebbek voltak a *Jegenyefa tetejében* s az *Ablakom rostélyán* c. népdalai. A *Talpra magyar* szövegére indulót írt.

2. *K. Ferenc*, árvászeki elnök, az előbbinek öccse, szül. Zsujtán (Abaúj) 1827 dec. 24. Miután résztvett az 1848—49-iki szabadságharcban, ügyvédgéd volt, majd 1860-ig anyja birtokán gazdálkodott. 1860. a Sennyel-hítbizomány pénztárnoka lett. 1873. Zemplén vármegye szolgálatába lépett s 1881 óta az árvászek helyettes elnöke. Gazdasági cikkei a szaklapokban jelentek meg.

Karsay Sándor 1895. lemondott püspöki hivataláról, s főrendiházi tagsága megszűnt.

Karsz, orosz transzkaukáziai terület, (1897) 292,498 lak. — K. város, ugyanakkor 20,891 lak.

Karszék v. *karosszék*, l. *Szék* (XV. k.).

Kartel (X. k.) 1897. az osztrák képviselőházban javaslatot nyújtottak be a K. szabályozása tárgyában, de a javaslatból törvény nem lett. Az osztrák javaslat a magyar kereskedelmi minisztériumot is arra bírta, hogy a K.-ek törvényes szabályozásával foglalkozzék. A miniszter a budapesti kereskedelmi és iparkamarát szólította fel véleményadásra; ez ellene volt a szabályozásnak, mire a miniszter a tervet egyelőre elejtette. A kamara jelentésében hangsúlyozta, hogy kivált iparunk kezdetlegességénél fogva szükséges van a gazdasági erőink szabadabb érvényesíthetőségére. Hazafili szempontból azért védik nálunk a K.-eket, mert az egyedüli módnak tartják, melyen a magyar ipar a vámközösség mellett is szabadulhat osztrák versenytársától, ha t. i. az osztrák termelőkkel együtt alkot K.-t és ez által a piac egy részét magának biztosítja.

Kártikeja, l. *Kumara* (XI. k.).

Karvaly Mór, festőművész, megh. Meranban 1899 márc. 9.

Karvasy Agoston megh. Bécsben 1896 jan. 21.

Karwinski Vilmos, l. *Karw.* (X. k.).

Karyás (Kariesz), falu, l. *Alhosz* (II. k.).

Karystos, l. *Karisztosz* (X. k.).

Kashely (halászat), a lábókönyökében v. öblében levő köz, melyen a víz átfolyhat s amelybe a csikast beléfektetik, hogy az úszó csik belétevéjden.

Kasics Péter, volt miniszteri tanácsos, szül. Lugoson 1849 jul. 31. Középiskoláit a lugosi, temesvári és aradi gimnáziumban, jogi tanulmányait a budapesti és bécsi egyetemen végezte. Andrassy Gyula gróf ideiglenes honvédelmi minisztersége alatt 1871. lépett be a honvédelmi minisztériumba. 1878. miniszteri titkár, 1883. miniszteri osztálytanácsos és 1893. miniszteri tanácsos lett. 1883. megkapta a Ferenc-József-rend lovagkeresztjét, 1889. a III. oszt. vaskorona-rendet. Már mint fiatal tisztviselő is a legfontosabb tárgyalásokon Bécsben K. képviselte a honvédelmi minisztériumot, nem ritkán a királyi elnökléte alatti tárgyalásokon is. Ilyen volt az 1879-iki újonc-kontingens megállapítása, az 1884-iki véderőtörvény-revizio s az 1889-iki új véderőtörvény átdolgozása iránti tárgyalások, melyekben K.-nak nagy szerep jutott. Társadalmi téren is nagy tevékenységet fejtett ki, különösen a főváros budai részének emelése s mint városatyja a főváros zilált pénzügyi viszonyainak rendezése érdekében. 1895. ideiglenesen nyugdíjazták, mire néhány évigben a honvédelmi minisztert és államtitkárt támadta meg. 1896 aug. 1. reaktiválták, másnap azonban hivatalától fölfüggesztették és ellene fegyelmi eljárás indítottak. Végre Bánffy báró miniszterelnök 1897-ben egyszerűen megfosztá hivatalától. Azóta kiválólag agrár irányú társadalmi mozgalmak vezetésével foglalkozik. Mint közigazgatási szakiró két művet tett közzé a katonai tan-és nevelő intézetek szervezetről: *Az osztrák-magyar hadsereg katonai nevelő-és képző intézetei, különös tekintettel a magyar állami alapítványi helyekre* (1894); *A m. kir. honvédségi Ludovika-akadémia, különösen annak tisztképző tanfolyama* (1894). K. G.

Kasjapa, szent ember, azaz *risi* az ó-ind mitológiában. Nevét, mely a m. a *kasja*-ívó, kedvelt italától nyerte. Nagy szerepet játszik a Mahábháratá szerint az ind teremtés legendájában, mint az emberek, istenek, démontok, kígyók és madarak, egy szóval az összes élő lények ősapja. Félig isteni lénynek tartották az indek, mivel *Maricsi*-nak *Brahma* isten fiának volt a gyermeke. Gyakran ősapaságáért *pradsapati*-nak (XIV. k.) az utódok urának is hívják. KÉGL.

Kaska (halászat) a. m. fentő (7., VII. k.).

Kaspi-tenger (X. k.). 1894 nyarán a D-i részében (É. sz. 38° 10', K. h. 52° 37') egy víz alatti vulkán képződött 6 m. átmérőjű kráterrel. A forgalom szolgálatában állott 123 gőzös (73,590 t.) és 350 vitorlás (103,950 t.).

Kassa (X. k.), a megújított ősi székesegyházat 1896 szept. 6. szentelte föl ünnepélyesen Bubics Zsigmond püspök. Új színházának ünnepélyes megnyitása 1899 szept. 28. volt. A város közön-

sége *Andrássy Gyula* gróf szülőházát emléktáblával látta el, amelyet 1899 okt. 1. lepleztek le ünnepélyesen. 1899 nov. 12. avatták föl a fehérkereszt-egyesület lelenházát. V. ö. *Récsey Viktor*, A kassai dóm síremlékei (Budapest 1897); *Szabó*

Kassa címere.

Cyryll, A K.-i állami főreáliskola története (1896); *Nyáry Sándor*, A K.-i egyház (Arch. Ért. 1896); *Kemény Lajos* kisebb cikkei a TörténelmiTárévfolyamaiban és az Arch. Ért.-ben (1897, A K.-i dómról). — *Gazdasági tanintézete* 1875. nyílt meg s Kassa város tetemes áldozatával, amely ingyenes használatra földbirtokot és erdőterületet ajánlott fel, azon célból állíttatott fel, hogy egyrészt főleg a felsővidéki leendő gazdáknak elméleti és gyakorlati képzésére szolgáltasson alkalmat, másrészt pedig ugyan e vidék gazdáinak a gazdálkodás terén példát mutasson. Az intézet gazdasága 562 kat. hold terjedelmű. Kötelékében vetőmagvizsgáló állomás és gazdasági szeszgyár is működik. A tanfolyam három éves, a tanév okt. 1. kezdődik és jul. 25-ig tart, felévenként 20 frt fizetendő. Van konviktsusa, melyben 49 hallgató elhelyezhető, havonkénti ellátási díj 22 frt, van 6 állami ösztöndíja. A tanulóktól 6 gimnáziumi, 6 reáliskolai v. 6 polgári iskolai osztály kivántatik mint előképzettség. A tanulók száma utóbbi években 80 egész 100 között mozgott. L. még *Mezőgazdasági szakoktatás* (XII. k.).

Kassai Vidor, színész, szül. Gyalán (Torontál) 1840 febr. 16. Középkisiskolai tanulmányait Makón végezte. Miután egy ideig kereskedő, majd szobalépt. Először Molnár György budai népszínházában lépett föl, 1864—68. vidéki színházakon, 1868. a budai népszínházban, 1869—80. pedig a kolozsvári nemzeti színházban játszott. 1880—1898. a budapesti népszínház tagja volt. 1899 jan. 1. nyugalomba vonult. Munkái: *A bankban* (névtelenül, Budapest 1889); *Hullámok* (u. o. 1890).

Kassai gazdasági tanintézet, l. *Kassa*.

Kassai vízmester-iskola, l. *Vízmester-iskola* (XVI. k.).

Kassay Adolf, jogi író, szül. Vácán 1828 apr. 18-án. Középkisiskoláit szülővárosában, jogi tanulmányait a pesti egyetemen végezte. 1846. ügyvédi vizsgát tett. A szabadságharcban mint honvéd hadnagy vett részt. Azóta a jogi irodalom terén roppant nagy munkásságot fejtett ki. Főbb művei: *Büntető magyar jogtan* (Pest 1848); *Urbéri kézikönyv* (u. o. 1848); *Tárnokszék és tárnoki törvénycikkelyek* (u. o. 1848); *Az árva- és gyámügyekbeni eljárás s az árva-ágyon kezelése* (u. o. 1864, 2. kiad. 1869, 3. kiad. 1871, 4. kiad. 1877); *Legújabb magyar házi ügyvéd* (u. o. 1868); *A protestánsok házasságát szabályozó törvények* stb. (u. o. 1886); *Legújabb levelező, öngyűvőd és házi titkár* (u. o. 1887, 2. átdolgozott és bővített kiad. u. o. 1893); *Legújabb*

házi tanácsadó (u. o. 1888); *Regálék* (u. o. 1888, 2. kiad. 1889, 3. bővített kiad. 1890); *Az 1893. XVIII. t.-c. a sommás eljárásról és az 1893. XIX. t.-c. a fizetési meghagyásról* (u. o. 1894); *A magyar váltótörvény és eljárás* (Máté Sándorral együtt újonnan átdolgozott 3. kiad., Budapest 1899).

Kassel, l. *Cassel* (IV. k.).

Kassandreia, l. *Potidaia* (XIV. k.).

Kast Mihály Mária Llewellyn (ebelsbergi) báró, osztrák főtisztviselő, volt miniszter, szül. Nedelistben 1859 okt. 15-én. A jogot végezte s azután a közigazgatási pályán emelkedett, mig nem 1891. a kereskedelmi miniszteriumba került, hol különösen forgalmi munkálatokat végzett. 1896. a felső-ausztriai klerikális nagybirtokosok kúriája a tartománygyűlésbe küldötte, 1897. pedig tartományi főnök lett. 1898 márc. 7., még csak 39 éves korában a Thun-kabinetben földmívelésügyi miniszter lett. 1899 okt. a Thun-kabinettel állásától fölmentetett és az I. oszt. vaskorona-rendet kapta. M. L.

Kasteloryzo, község *Meisz* szigetén, Kis-Ázsia déli partvidéke mellett, 5—6000 lak., kik hajózással, szponyahalászattal s kereskedelemmel foglalkoznak, kitünő kikötővel és johannita káptalával.

Kastrop, porosz község, (1895) 6656 lak.

Kaszang (Cassangues), a bantu négekhez tartozó népe Ny.-Afrikának; Portugál Alsó-Guinea keleti részeit lakja. Területüket *Magyar László* kutatta át.

Kasz Dagh, *Ida* (IX. k.) mai neve.

Kasztner Janka, l. *Lázár Gyuláné*.

Káta (*Nagy*) nagyközségben 1897 ápr. 4. a Nagy-Káta és Tapió-Bicske közt 1849 ápr. 4. vízvott esatában elesett honvédek emlékére emléket állítottak (készítette Gerenday Béla).

Katagum, Szokoto szudáni birodalom K. nevű EK-i határtartományának fővárosa, a Vaube folyó mellett, kettős sáncokkal és 8000 lak.

Katakolon, 1875. épült kikötőhely Achaja és Elisz görögországi partjait K. nevű hegyfokánál, melyet Athénnel vasút köt össze, (1889) 612 lak. Patrász és Kalamata után az apró szőlő kiviteli főhelye.

Katalinicz (ejtsd: —ies) *Iván*, horvát történétíró, szül. Noviban 1779 márc. 25., megh. 1847 febr. 27. Teológiát tanult Spalatóban, Rómában, jogot Zágrábban és 1805. Zengg város tanácsának titkára, utóbb békebíró. Napoleon 1809. a zenggi nemzetörség parancsnokává nevezte ki. Hadi fogoly volt Magyarországon, innét kiszabadulva 1812. Napoleon illir legiójában lovassági őrnagy. 1813. a törökök ellen harcolt, kik a horvát végeken gyujtogattak és raboltak, utóbb Franciaországban szolgált, 1815—18. a kolera elleni határozás parancsnoka Albánia és Hercegovina határán. Spalatóban 1835. kiadta olasz nyelven nagy művét: *Dalmácia története a legrégibb időkől a velencei uralom végéig Dalmáciában* (III. köt.); Tamás spalatói fődiakon (1200—1268) munkájában: *Historia Salonitarum pontificum atque Spalatensium*, hazája egyházi történetét adja; Lucius: *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, a délszlávok politikai történetét írja meg egészen

a velencei hódításokig. Ezek munkáját kiegészíti és folytatja a velenceiek kivonulásáig Dalmáciából. E három kötethez utóbb egy negyediket csatolt, melyben Dalmácia történetét egész 1840-ig leírja; ezen kötet emlékiratként is fontos. 1847. olasz és horvát nyelven egy gazdasági munkát írt; vannak horvát, olasz, latin költeményei is. V. ö. Századok 1898. 758. old.

MARG.

Katalin-kolostor, l. *Szinai* (XV. k.).

Katalin-szigetek, l. *Aleuták* (I. k.).

Kataszteri összehasonlító jegyzék, l. *Azonosítás*.

Katavothra, hegytömeg, l. *Óta* (XIII. k.).

Kate Herman ten, hollandiai festő, szül. Hágában 1822 febr. 16., megh. Scheveningenben 1891 márc. Eleinte Amsterdamban tanult Kruseman Cornelisnál, később Párisban tökéletesítette színészeti technikáját. 1849. rövid időre visszatért Amsterdamba, ahonnan Hágába költözött. Tárgyait részben a XVII. sz.-ból vette és ebben különösen a kosztümök visszaadásában remekelt, részben pedig a hollandiai népeletről. Legjobb képei: A mezei ünnep; A markeni halászkö (bordeauxi muzeum); Játékosok a kocsmában; Kálvinista foglyok XIV. Lajos alatt; A toborzó; A győző és a legyőzött; Az őrség; A polgárőrség. K., aki különösen a der Helst hatása alatt volt, több kitűnő areképet is festett, így III. Vilmos hollandiai királyét is.

Katechin, l. *Katechu* (X. k.).

Katechumenek liturgiája, a gör. egyházban a szent liturgiának az a része, mely az Úr Jézus életének keresztelésétől szenvedéséig terjedő és nyilvános tanításban eltöltött három évét ábrázolja és mely alatt nemcsak a hívek, hanem a hitbéli ismeretek tanulásával foglalkozó hitjelöltek, a nyilvános bűnbánatra ítélt nagyobb bűnösök, sőt még a békés szándéku és tisztességes magaviseletű hitelenek jelen lehetnek. E rész ugyanis, néhány imát leszámítva, nem egyéb, mint hitbíróság, tanítás, mely szentírásai szakaszok felolvasásával és ezt követő szentbeszédnek által megy végbe. V. ö. *Melles E.*, Gör. szert. kat. liturgika (Ungvár 1891).

z-r.

Katernberg, falu Düsseldorf porosz kerületben, Essen közelében, (1895) 10,261 lak., közsébnányával és téglagyárral.

Kathiavar v. *Hattiavar* félsziget, l. *Gudserat* (VIII. k.).

Kathlamba-hegység, l. *Drakenberge* (V. k.).

Kathmandu, l. *Katmandu* (X. k.).

Kathrein Tivadar osztrák klerikális politikus 1897. a birodalmi gyűlés elnökévé választották, azonban állásáról még ezen év őszén (okt. 26.) a német párt obstrukciója következtében lemondott.

Katinszky Gyula, tiszteletbeli kanonok, szül. Rimaszombaton 1841 febr. 19. Teológiai tanulmányait Egerben végezte, hol 1863. pappá fölszentelték. Miután pár évig segédlelkész. majd nevelő volt, 1869. Bartokovics érsek az egri fi- és nőtanító-képző intézetbe pedagógiai tanárnak, 1889. Samassa egri érsek a Foglár-féle finevelő internátus igazgatójává, 1892. pedig egyházmegyei főtanfelügyelővé nevezte ki. 1899 jun. 20. megkapta a tiszteletbeli kanonoki címet. Főbb művei: *Szabadság, tekintély és egyház* (Ketteler Vilmos után, Eger 1864); *A munkások kérdése*

és a kereszténység (Ketteler után, u. o. 1864); *Nagybójtai és májusi szent beszédek* (u. o. 1871); *Részletes tanterv az egri főegyházmegyei osztaltan római katolikus népiskolák számára* (u. o. 1898). Az Egerben megjelenő Népiszkolai Tanügy kiadótulajdonosa.

Katjang-olaj, l. *Mandubi bab* (XII. k.).

Katódsugarak. Ha a Geissler-féle csövekben (VII. k.) a ritkítást mindinkább fokozzuk, a csövön át történő elektromos kislülést kísérő fényjelenségek teljesen megváltoznak. A rétegzett fény mindjobban visszavonul az anód felé, a katódot környező fény nagyobb térre terül el, a katóddal közvetlenül határos sötét rész is nagyobbodik, az egész csövet pedig a katódból kiinduló fény sugarak töltik, ezek a K. A. magok gyengén világítanak, ahol azonban az üvegfalat érik, ott az üveg szép zöldes-sárga színben foszforeszkál. A K.-at először Hittorf észlelte 1869., sokat foglalkoztak velők Crookes, Goldstein stb. A K. főbb sajátosságai a következők: A katódból indulnak ki a katód felületére merőlegesen, azután egyenes vonalban terjednek tovább egészen függetlenül az anód fekvésétől. Ha a katód homoru, akkor a K. egy pontban találkoznak, mint ahogy a fény a homorú tükör gyújtó pontjába összegyűlhet. Ahol a K. így összegyűlnek, nagy melegt fejlesztenek, úgy hogy p. fémek ott izzóvá lesznek. Az egyenes vonalú terjedést szépen meg lehet mutatni, ha a K. utjába elég vastag fémkeresztet teszünk; ez a K.-at át nem bocsátván, a szemben lévő üvegfalon a kereszt éles árnyéka jelenik meg. A K. fényérzékeny lemezre úgy hatnak, mint a közönséges fény. Hogyha a K.-hoz erős mágnesset közelítünk, akkor az a K.-at eltéríti. Mekanikai mozgató hatást is fejtenek ki a K. Crookes az üvegcsőbe kis lapátos kereket tett; a K. hatása alatt a kerék forgásnak indul. A különböző testek a K.-at különböző mértékben nyelik el. Nevezetes, hogy az alumínium nagy mértékben átereszi a K.-at. Ezáltal sikertelt Lenard Fülöp hazánkfiának a K.-at szabad levegőbe is kivinnie. Az üvegcső egyik végét ugyanis alumíniumlappal zárta el. A csőben a katódot úgy helyezte, hogy a K. éppen az alumíniumlapra estek, azon áthatoltak és a szabad levegőbe léptek. Itt tanulmányozva a K. tulajdonságait, Lenard azt találta, hogy a különböző testek azokat közel a sűrűségük arányában nyelik el. Teljesen légritkított csőben K. nem keletkeznek, azonban, amint Lenard kimutatta, teljesen légtűres térben is tovább terjednek. Ahol a K. az üvegfalat érik, ott keletkeznek a Röntgen-sugarak.

TANGL.

Katolikométer, l. *Pantométer* (XIII. k.).

Katolikus autonomia, az isteni egyházzervezet mellett a világi vonatkozású egyházi, vagyonekezelési, iskolai ügyek intézésére szolgáló testület s egyúttal az alsó papságnak és világi híveknek tömörülése a kat. egyház védelmére. Első nyomait föltaláljuk a szt. Pál és szt. Péter leveleiben leírt első keresztény hitközségekben. Az apostolok segítségére rendelt diakonások később az egyházi rendbe vétettek fel, majd a világi hívek közremunkálásának joga a keresztény uralkodókra ment át, ez az alapja a patronátusságoknak. Miután az államok felekezeten jelleget vet-

tek fel, az egyház támogatásának kötelessége a népre szállott vissza. Ily értelemben alakulnak át újabb időkben az amerikai, franciaországi és svájci hitközségek, melyekben — sok helyütt *szent Péter művei* vagy *Fabrica Ecclesiae* címen — a hitközség intézi a világi vonatkozású, vagyoni, iskolai ügyeket. Magyarországon az *erdélyi róm. katolikus püspöki egyházmegye autonomiájában* (VI. k.) nyert ez elv törvényes elismerést. E történeti fejlemények s a protestánsok autonom szervezete már a század elején felköltötte a magyarországi katolikusok kívánásait hasonló szervezkedésre s a vallási viszonyosság elrendelő 1848. XX. t.-c. előkészítése alkalmából a püspöki kar maga fordult e tárgyban a törvényhozáshoz. 1848 ápr. 7. Rónay János esanádi követ nyújtotta be a kérvényt, melyben a katolikusok törvényesen birt szabadságaiknak megerősítését és a protestáns autonomiának megfelelő jogkört kértek a vallási viszonyosság alapján. E kérvényt, mint elkeséttet elutasították ugyan (noha a gör. keletieknek hasonló és később előterjesztett kérelmét teljesítették), de a szabadságharc későbbi fordulataiban Horváth Mihály kultuszminiszter 1849. júl. 15. mégis egybehívta a katolikusok alkotmányozó gyűlését 1849. aug. 20-ra Pestre. A világi katasztrófa húsította meg e kongresszust.

A K. szervezésére az újabb mozgalmat Eötvös József báró indította meg 1867. júl. Simor J. hercegprímáshoz intézett levelével, melyben az erdélyi kat. státusz újabb szervezésére hivatkozva, felszólította a püspöki kart, hogy a világi katolikusoknak az egyházi hatóságot nem veszélyeztető szervezetet adjanak. Simor ez év szept. 8-án válaszolt. A vallási viszonyosságra s a prot. autonomiára hivatkozással hasonló jogot kér a magyarországi katolikusoknak, reklamálja számukra azon jogokat, melyeket a királyi patronátusból kifolyólag a kormányzések ragadtak magukhoz. A püspöki kar maga dolgozott ki egy autonomiái szervezetet, annak megvitatására 1868. szept. 1-re 60 kat. férfit hívott tanácskozásra. Ez értekezleten Deák Ferenc az alkotmányozó kat. kongresszus összehívását ajánlotta. A választási rend megállapítására összehívott előkészítő kongresszus munkálatát a korona 1869. szept. 26. hagyta jóvá akként, hogy választassék 68 egyházi és 136 világi képviselő (132 általános szavazati jog alapján, 4 a patronusok által). A kongresszus 1870. okt. 26. ült össze Simor J. vezetésével, s az autonóm szervezet kodifikálására 27 tagu bizottságot választott. Ez 1871. febr. terjesztette be munkálatát. Bartal György és társai ellenmunkálatot adtak be. A kongresszus (96:54 ellen) a bizottság munkálatát fogadta el, melynek alapelvei: $\frac{2}{3}$ világi, $\frac{1}{3}$ egyházi tagokból álló egyházközségi, espereskerületi, egyházmegyei autonóm testületek, fölöttük az országos kat. gyűlés és 9 vegyes tagu igazgatóság 3 oszt. fővel; az igazgatótanács kandidál a nagyobb javadalmakra, vezeti az iskolákat, kezeli a kat. vallás- és tanulmányalap, összes alapítványok, javadalmak vagyont; az összes vagyon a kat. egyház közös tulajdonaként telekkönyveztetik. A kisebbségi javaslat az autonomia körébe akarta vonni a püspökségek szabályozását, szerzetesren-

dek behozatalát, eltörlését, az ünnepek számának korlátozását, elismerte a jus placetit, korlátlan kérvényezési jogot statuált a világi híveknek vallási és szertartási dolgokban s részben a papságot is az autonomia fegyelmé alá vonta. Többségi vezetők voltak: Bartakovics, Haynald érsekek, Perger kassai, Szabó szombathelyi püspökök, Schopper Gy. káptalani, Schlauch, Samassa egyházi képviselők, Apponyi György gr., Cziráky János gr., Mailáth György, Josika Lajos báró, Sennyey Pál báró, Szilágyi Virgil világi képviselők. A kisebbséget Hatala Péter, a világi papság képviselője, Bartal György, Percel Miklós vezették. A gör. kat. román egyházmegyék nem vettek részt, csak két képviselőt küldtek, Papfy Jusztin terjesztette elő tiltakozásukat, melylyel a gyulafehérvár-fogarasi érsekségnek külön autonomiát követeltek. A rutének egy része a püspökválasztási jogot az egyházmegyéknek reklamálta. A kongresszus munkálatát 1871. jun. 12-én 12-tagu küldöttség élén Simor J. nyújtotta át a királynak, de a munkálat nem nyert királyi jóváhagyást.

A 90-es évek egyházpolitikai mozgalmi közt újra napirendre jött az 1890-iki költségvetési vita alatt az autonomia ügye. Csáky Albin gróf értekezletet hívott össze, mely kimondta, hogy az új kongresszus az 1870—71-iki alapon hívassék össze. 1895. nov. 24. királyi elhatározás bocsátotta ki, elrendelvén az első kongresszus munkálatának visszaadását, hogy az «a változott viszonyokra, a királyi patronátusra és kat. egyházszervezetre való tekintettel újabb megfontolás alá vettessék». 1897. máj. 14. kir. rezolúció a kongresszus egybehívását rendelte el, a választásokat 1897. jun. az első kongresszus szabályai szerint ejtették meg. Ez év őszén Vaszary Kolozs vezetésével összeült kongresszus 27 tagu bizottságot küldött ki, élén Szapáry Gyula gróffal, a kongresszus világi elnökével. A 27 tagu bizottság 1899. terjesztette be munkálatát. Ugron G. és társai ellenmunkálatot készítettek. A többség a püspökségekre való jelölést az érseki tartomány püspökeire bizza, a kat. vallás- és tanulmány-alapot a kormány kezelése alatt hagyja, csak ellenőrzést követel, az egyházmegyei autonomiái szervezetet elejti, a kongresszusi képviselőket közvetett választással választatja. A kisebbség a kandidációt az igazgató tanácsra bizza, az autonomia gerincévé az egyházmegyei szervezetet teszi, közvetlen választást rendel községenként való szavazással, a kat. vallás- és tanulmány-alapoknak az autonomia kezelése alá bocsátását kívánja. A kongresszus 1900-ra hivatott egybe a tervezetek tárgyalására.

Katolikus néppárt, osztrák politikai párt, mely Ebenhoch és Dipauli képviselők kezdeményezése folytán 1895. a volt Hohenwart-klub tagjaiból alakult meg s jelenleg 30 képviselőt számlál az ausztriai birodalmi gyűlésben. A párt leginkább Tirol, Salzburg, Felső-Ausztria, Karintia és Stíria vidéki kerületeiből került ki és a birodalmi gyűlésen rendszeren a csehekkel és lengyelekkel szavaz. L. még *Néppárt* (XIII. k.).

Katolikus szociális egyesületek, oly társulatok, melyeknek célja a vallásos érzelmet ápolni és

az egyházhoz szoros kapcsolatot teremteni. Emellett több egyesület még a tagok anyagi érdekeinek előmozdítását is feladatul tűzte ki, ilyenek a bajorkat. nevelő egyesületek, a Marianus-kongregációk, különféle tanonc-, segéd- és mester-egyesületek, valamint a ker. szociális társulatok, paraszt- és vincellér-egyesületek. V. ö. *Bongartz*, *Das kath. soziale Vereinswesen in Deutschland* (Würzburg 1880); *Kath. Vereinskalendar für 1888—89* (Statistik, Frankfurt 1888) és a *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* (Jena 1892) gyűjteményes műben *Soziale Reformbestrebungen* cikket.

Katonai 1. *Klementintől* újabban megjelent: *Földön és föld felett* (tárcaé, Budapest 1896); *Sok mindentől* (u. o. 1898).

2. *K. Lajos* 1896. a Budapesti filológiai társág másodtitkárává, 1899. pedig első titkárává választotta. Újabban önállóan is megjelent művei: *Mythologiai írások és módszerek* (1896); *A magyar mythologia irodalma* (1898); *A Gesta Romanorum Sztárai-codexei* (1898); *A Gesta Romanorum történeti codex-einkben* (1899, Váci Részövel együtt); *Latin nyelvetan és olvasókönyv* (I. rész 1898); kiadta a Régi magyar könyvtárban Haller János Hármaskönyvtárának második részét, a *Gesta Romanorum* magyar fordítását az eredetivel egybevetve, összehasonlító irodalomtörténeti jegyzetekkel és terjedelmes bevezetéssel (1899).

3. *K. Lajosné* (Thuránszky Irén), pedagógus, szül. Esztergomban. A tanítónőképző tanfolyamot a budapesti II. ker. állami elemi és a VI. ker. áll. polg. iskola tanítónőképző intézetében végezte, az utóbbiban a mennyiségtan-termesztudományi szakot; az 1878—79. s 1879—80-iki tanévekben a községi államilag segélyezett polgári iskolánál, az 1880—81. tanévtől az 1889—1890-ik tanév végéig pedig a budapesti VI. ker. áll. tanítónőképzővel kapcsolatos gyakorló felsőbb leányiskolánál működött, 1890. kinevezték a II. ker. tanítónőképző intézet igazgatójává. A Mária-Dorothea-egyesület választmányi tagja, a tanítónői szakosztály alelnöke, az orsz. tanszermuzeumnak, a magyar pedagógiai társaságnak, azonkívül több tudományos társulatnak és tanítóegyesületnek rendes tagja. Irt egy *Gazdaságtant* a felsőbb leányiskolák, egy *Háztartástan és gazdaságtant* a polgári, felsőbb leányiskolák és képző intézetek használatára, több eikket a Nemzeti Nőnevelés c. folyóiratba s egy önálló füzetben megjelent tanulmányt: *Miképp lehet a nemzeti gazdasági ismereteket a számtan, kézi munka és háztartástan tanításával kapcsolatba hozni?*

4. *K. Miklós* meghalt Nagy-Károlyban 1886 aug. 14.

5. *K. Mór*, jogtudós, szül. Szt.-Mihályfán (Pozsony) 1845. A középiskolát Pozsonyban és Sopronban, a jogi studiumot Budapesten és Bécsben végezte. Mint negyedéves jogász Pasquits-féle pályadíjat nyert *A tévedés beszámútása a büntetőjogban* (1870). Aztán beállott táblai joggyakorlóknak. A szigorlatok végeztével *A törvényes öröklés a magyar magánjogban* című értekezéssel magántanárrá habilitáltatott (megj. a *Jogt. Közlöny* 1872). 1872 elején a nagyszombati jogakadémián a magyar magánjog tanárává nevezték ki. Ott írta *A köteles rész* (*Jogt. Közlöny* 1874)

c. művét. 1874. a győri, 1892. a kassai, 1899. a pozsonyi kir. jogakadémiára helyezték át. 1894. a *Pénztartozások* c. munkát a Tud. Akadémia a Sztrokay-díjjal (100 arany) jutalmazta (megjelent 1885.). Aztán jött *A magyar családhi házbizomány* (Budapest 1894). A magyar magánjog 5 kötetes gyűjteményes munkában írta *A birtoktant* és a *Kötelmi jog* általános részét (1895—96). 1899. jelenik meg: *Magyar magánjog vezérfonala* (Pozsony). Ezenkívül irt számos bírálatot és ismeretést, jogi véleményeket a jogászgűnylés számára (azok évkönyveiben), a jogászegyesületben a *Rangelsőbbiség átengedéséről* 1899. és a *Jogt. Közlöny*, *Jog c. szaklapokban* számos kisebb értekezést, bírálatot kuriai ítéletekről. Munkatársa a Magyar Jogi Lexikonnak.

6. *K. Zsigmond* 1899. jul. 4. megkapta a Ferenc József-rend lovagkeresztjét.

Katonai akadémia, l. *Katonai nevelő és képző intézetek*.

Katonai alreáliskola, l. *Katonai nevelő és képző intézetek*.

Katonai bűnperrendtartás. A cs. és kir. közös hadsereg — hadi tengerészet — valamint a cs. kir. és a m. kir. honvédség és csendőrség részére érvényben levő katonai büntető eljárás lényegileg az 1786. dec. 31. megjelent Mária Terézia-féle büntető eljárás (Maria-Theresianische peinliche Gerichtsordnung), valamint oly későbbi rendeletek és szabályzatokon alapszik, melyek a Mária Terézia-féle eljárást részint kiegészítik, részint megváltoztatják. A most érvényben levő összes rendelkezések az 1884. megjelent s 1885. magyar és horvát fordításban a m. kir. honvédség és a m. kir. horvát-szlavon) csendőrség számára kiadott K.-ban vannak összefoglalva. Az eljárás inquiritorius, melynek elvei szerint a katonai bűnvádi eljárás alá tartozó büntetendő cselekmények egyúgyazon bírósági személy (*hadbíró*) által, írásbellel, a nyilvánosság kizárásával, csupán bírósági tanúk közreműködésével vizsgálatnak meg; a vizsgálóbíró, a közzéadó, a védő, az előadó bíró ténykedései egy személyben egyesítve; a bűnösségre és büntetésre vonatkozó határozat — ítélet, végzés — a nyilvánosság, szóbeliség, közvetlenség kizárásával csupán a vádlottnak a végtárgyaláson (hadi törvényszéken) felolvasott vallomása, a vizsgáló hadbíró előadása és indítványa (votum informativum) alapján, a bizonyítéknak formaszertől szabályok szerint való helyreállítás mellett hozatik s a vizsgáló hadbíró is szavazati joggal bír. A hadi törvényszék a hadbíron kívül még hét katonai állományú tagból áll és pedig legénységi vádlottnakl egy-egy rendfokozat nélküli katonából, őrzetéből, tizedesből, őrmesterből, alantós tisztből, századosból és egy törzstisztből, ki egyúttal elnök. Ha a vádlott tiszt, hivatalnok, akkor a hadi törvényszék csupa tisztből alakul.

A büntető bíraskodás a m. kir. honvédségnél és csendőrségnél két, háboruban (a közös hadseregben) békében is) három folyamatosan gyakorolhatik. Első folyamodásu bíróságok a közös hadseregben a helyőrségi, tengerészeti, testőrségi, akadémiai — a cs. kir. honvédségnél és csendőrségnél a Landwehr — a m. kir. honvédségnél a honvéd kerületi, a m. kir. csendőrségnél a m. kir.

honvédkerületi mint esendőrbíróságok; háboru esetén a szűkséghez képest u. n. mozgó bíróságok állíttatnak fel. Másod- és harmadfokú bíróságok a m. kir. honvéd (cs. és kir. katonai) főtörvényszék és a legfelsőbb honvéd (katonai) törvényszék Budapesten (Bécsben); — ezen utóbbiak határozataikat egy katonaaállományú tábornok elnöklése alatt nyolc, illetőleg hat tagú törzshadbírákból álló tanácsban hozzák s a jog útján kimondott ítéleteket egyszersmind kegyelem útján, bizonyos korlátok között, enyhítik.

A vizsgálat elő- és rendes vizsgálatra oszlik; az előbbi általában az iránti nyomozásból áll, vajjon a bíróság tudomására juttatott valamely büntetendő cselekmény el lett-e, mily körülmények között s ki által követve; utóbbinak helye van akkor, ha a vád meghatározott személy ellen emelhető. Tisztek, hivatalnokok ellen mindig elővizsgálat teljesítő s a most nevezettek, valamint hadapródok ellen s ha «büntett» forog fenn, legénységi vádlottak ellen is mindig hadi törvényszékileg kell eljárni; legénységi vádlottak vétségéinél azonban bírói végzés hozható, mely a hadi törvényszéktől abban különbözik, hogy kevesebb alakiságok mellett hozatik s ennek csak akkor van helye, ha a törvényben kitett büntetés a hat havi fogságot túl nem haladja s ha sem a lefokozás, sem az elbocsátás büntetése ki nem mondandó. A vizsgálat vádlott szabadlábán hagyása vagy vizsgálati fogságba helyezése mellett történik s utóbbinak rendszerint akkor van helye, ha valamely súlyos büntetetre nézve, melynek tényálladéka meg van állapítva, közeli gyanúok forog fenn; vádlott vétségéknél vagy kisebb büntetéseknél bizonyos esetekben, halált vagy súlyos börtönt (fegyház) maguk után vonó büntetéseknél csak a király engedélyével óvadék mellett szabadlábán hagyható.

A büntetendő cselekmények bírósági üldözése rendszerint hivatalból történik, de az abban közreműködő hatóságok úgy a vádlott bűnösségének bizonyítására, mint a védelemre szolgáló körülményekre egyenlő gondot fordítani tartoznak s aki a vizsgálat alatt valamely intézkedés vagy késedelem által magát jogaiban sértve érzi, a főtörvényszéknél panaszt emelhet; vádlott továbbá fontos okokból a rendes bírák előtti igazolást megtagadhatja és *rendkívüli hadi törvényszéket* kérhet, melynek tagjai a bírói felsőbbbségi jogot gyakorló parancsnokkal szolgálati alárendeltség viszonyában nem állhatnak. *Vádatározatot*, formászerű *védelmet*, u. n. *közbevetett jogorvoslatot* a K. nem ismer; a hozott ítélet elleni *felebbezés* is ugyszólván teljesen ki van zárva; a már elítéltazonban, ha a büntető határozatot sérelmesnek találja, a *bűnper felülvizsgálását* a főtörvényszéktől kérheti, de e kérelem a büntetés végrehajtását nem gátolja; ezenkívül az elítélt új bizonyítékok alapján a *vizsgálatnak újra felvételét* (perújítást) kérheti s ezt a főtörvényszék hivatalból is elrendelheti.

Az u. n. *bírói felsőbbbségi jogot* (jus gladii et agratiandi) azon katonai parancsnokok gyakorolják, akiket a büntetés és megkegyelmezés joga a törvény értelmében a közös hadseregnél a katonai területi, tengerészeti; hadsereg, hajóraj,

hajóhad stb., a honvédségnél a m. kir. honvéd főparancsnok) vagy átruházott hatáskörben (a közös hadseregnél az ezred stb., a honvédségnél és esendőrségnél a kerületi parancsnokok) megillet. Ezen jogot a hadseregnél a legfelsőbb katonai törvényszék, a honvédségnél a főtörvényszék is, és pedig ezredekettől fölfelé való személyek föltött mindig gyakorolja s magában foglalja azt, hogy az illető parancsnokok elrendelhetik a törvények áthágóinak tildözését, befogatását, kihallgatását, a föltöttük való ítélethozatalt, a hozott ítéleteket, határozatokat, bizonyos korlátok között megerősíthetik, végrehajthatják, enyhíthetik (de nem súlyosbíthatják), az elítéltnék részben vagy teljesen megkegyelmezhetnek, az utólagos megkegyelmezés joga azonban rendszerint, politikai elítéltek megkegyelmezése pedig kizárólag a királyt illeti.

A K. ismer rendkívüli eljárási módokat is; ilyenek az *idézési* és a *rögtönítélő* eljárás. Előbbi akkor indítandó meg, midőn a büntett igen gonosz, általános botránnyal van összekötte, igen elharpapózik és a megszökött tettes nem egészen jelentelen személy s reá nézve az ítélethozatal érzékeny hatáshoz lehet; megszökött tisztek ellen az idézési eljárás mindenkor és már a pusztá eltávozás miatt megindítandó; ha azonban az elítélt később megjelenik, akkor vele a rendes eljárás felveendő s föltötte új határozat hozandó. Bizonyos esetekben s feltételek mellett vádlottnak *menedék-level* (salvus conductus) adható. A rögtönbíráskodásnak csak oly esetekben van helye, melyekben gyors és intő példa válik szűkségessé s amelyek vagy a törvények vagy háboru idején a parancsnokló tábornok parancsai által határozatnak meg; elrendelésére minden, a büntetés és megkegyelmezés jogával saját vagy átruházott hatáskörben ellátott parancsnok jogosítva van és pedig egyes esetekben csak előzetes kihirdetés után, egyesekben pedig nélkül is. A rögtönítélő eljárás a rendes vizsgálati eljárás alakiságaihoz kötte nincs s azon határozott feltétellel jár, hogy az egész eljárás a büntetés végrehajtásával együtt lehetőleg 24 óra, de legfeljebb 3 nap alatt befejezve legyen, ha ez meg nem történhet, akkor a rendes eljárás indítandó meg. Modern, a szóbeliség, nyilvánosság és közvetlenség elvein alapuló K. szerkesztése folyamatban van. NÉREY ERNŐ.

Katonai érdemkereszt, I. Érdemkereszt.

Katonai főfelügyelők, oly magas rangú tábornokok, akik békeben a hadsereg vagy valamelyik fegyvernem egyöntetű kiképzését és a hadjáratra való folytonos készenlétre való rendelkezések szigorú végrehajtását ellenőrzik. Ausztria-Magyarországon a következő K. vannak. A *hadsereg főfelügyelője* (General-Inspector des Heeres), amely állást azonban Albrecht főherceg halála után nem töltötték be, hanem 1896-ig két és azután három *csapat-főfelügyelőre* (General-Truppen-Inspector) bízták a hadsereg főfelügyelői teendőit. A csapat-főfelügyelők tábornok, illetve lovassági tábornoki rendfokozatban vannak és hadjárat esetén a felállítandó három hadsereg parancsnokságát veszik át. Az egyes fegyvernemek, ugymint a gyalogsági, lovassági, tüzérségi és műszaki főfelügyelői, továbbá az utász-,

vonatsapatok, a katonai nevelő- és képző-intézetek főfelügyelője és a pótlovazási felügyelője segédközegei a közös hadügyminiszternek. M. I.

Katonai nevelő és képző intézetek. Célja: a hadsereg tisztai szükségletének pótlására szolgáló tisztí sarjadék nevelése és kiképzése. A K. Ausztria-Magyarországon két csoportba vannak beosztva. Az I. csoportba tartoznak: 1. *A bécsúj-helyi katonai Terézia-akadémia* (Theresianische Militär-Akademie in Wiener-Neustadt), alapította Mária Terézia királynő 1752. (Adeliges Cadetten-Corps), 1756. az *akadémia* nevet kapta. 1769. a bécsi előkészítő iskolával egyesítették és *katonai Terézia-akadémiának* nevezték el. 1786—1806. *katonai hadapród-intézet* (Militär-Cadettenhaus), azután *katonai akadémia Bécs-Újhelyben* nevet viselte. Mostani nevét 1894. kapta. Az akadémia három évfolyamból áll. Az intézet legalább is jó eredménnyel végzett növendékeit évenként szept. 1-én lovassághoz v. a gyalogsapatokhoz hadnaggyá, míg az elégséges eredménnyel bírókat hadapród-tiszthelyettesekké nevezik ki. Az akadémia első évfolyamába a katonai főrealiskolát végzett növendékeket és a magánnevelésből ama pályázókat veszik fel, akik valamelyik teljes középiskola legfelsőbb osztályát legalább is kielégítő eredménnyel elvégezték, 17. életévüket betöltötték, de a 20-ikat túl nem haladták. A felvétel az utóbbiaknál azonkívül még a felvételi vizsga eredményétől van függővé téve. Az akadémiában az évi ellátási díj 800 frt, tandíj 14 frt, vannak azonban állami ingyenes, félfizetéses és alapítványi helyek is. Az egészen ingyenes vagy félfizetéses helyekre csakis a tényleges katonai szolgálatban álló v. a rokkantak állományához tartozó tiszteknek, katonai hivatalnokok s altiszteknek, azután udvari és polgári állami hivatalban lévőeknek fiai birnak igényvel. — 2. *A bécsi katonai műszaki akadémiát* (Technische Militär-Akademie in Wien) mint *mérnök-iskolát* (Ingenieur-Schule) 1717. alapították. 1756. a *mérnöki akadémia* (Ingenieur-Akademie) nevet kapta. 1851. *műszaki akadémia* (Genie-Akademie) név alatt Klosterbruekba helyezték át. 1869. az 1852. Olmützbén alapított, 1858. pedig Morva-Fehérttemplomba áthelyezett *tüzér-akadémiával* egyesítve Bécsbe tétették át s ez alkalommal a *katonai műszaki akadémia* elnevezést nyerte. Az akadémia két osztályba, u. m. a tüzérségi és a hadmérnöki osztályba van beosztva, a harmadik évfolyam végétével a növendékek a tüzérséghez, utászapatokhoz v. a vasút- és távíró-ezredhez tisztékké lesznek kinevezve. A pályázati feltételek, tan- és ellátási díj, iskolaképzettség és életkor és a felvételi vizsga azonosak a bécsúj-helyi katonai Terézia-akadémia felvételi feltételeinek megfelelő pontjaival. — 3. *Katonai főrealiskola Morva-Fehérttemplomban*, alapították 1875. Az intézet három évfolyamból áll, amelynek végétével a növendékek a katonai akadémiák valamelyikének első évfolyamába lépnek fel. A katonai főrealiskola első évfolyamába nem vesznek fel magánnevelésből növendékeket, úgy hogy az intézet első osztálya csak a katonai alrealiskolákból fellépő növendékek által lesz kiegészítve. A II. és III. évfolyamokban pedig

csak azon helyek töltenek be, melyek természetes fogyatékek következtében jutnak üresedésbe. A növendékek évenként 400 frt ellátási díjat és 14 frt tandíjat fizetnek. — 4. *Katonai alrealiskolák: Kőszegen* (alapítási év 1874), *St.-Pöl enben* (1875), *Kismártonban* (1879), *Kassán* (1881) és *Fischauban* Bécsújhely mellett (1898). Az intézetek négy évfolyamból állnak, melyet legalább is jó eredménnyel végzett növendékeik a főrealiskola első évfolyamába, az elégséges eredménnyel végzett növendékek pedig valamelyik hadapródiskola első évfolyamába lépnek fel. A katonai alrealiskolák I. évfolyamába való felvételhez szükséges 10—12 éves életkor, a népiskola 4. v. 5. évfolyamának sikeres elvégzése, a II. évfolyamba 11—13 éves életkor és a középiskola 1. osztálya, a III. évfolyamba a 12—14 éves életkor és a középiskola 2. osztálya, a IV. évfolyamba a 13—15 éves életkor és a középiskola 3. osztálya. A felvétel azonkívül még a testi alkalmasságtól és a felvételi vizsga eredményétől van függővé téve. A növendékek évenként 400 forint ellátási díjat és 14 frt tandíjat fizetnek. — 5. *A katonatiszti árvafükek nevelő intézete Hirtenbergben*. Alapították mint katonai árvaházat 1877-ben. 1891. újra szervezték. 1898. Fischauból Hirtenbergbe helyezték át s egészen újjá szervezték. Ugyanezok tanárok helyett tanítóknékat bízták a növendékek nevelését s az intézet vezetésével egy főnököt bíztak meg. A katonatiszti árvafükek nevelő intézeteibe 6—10 éves flugyermekeket vesznek fel. A katonaiállományú tiszték fiai a felvételnél előnyben részesülnek. A K. II. csoportjába tartoznak a *gyalogsági hadapródiskolák: Bécsben* (a növendékek létszáma 1898-ban 360), *Budapestben* (320), *Prágában* (380), *Károlyvárosban* (150), *Königsfelden* Morvaországban (180), *Lobzowban* Krakó mellett (160), *Nagy-Szebenben* (175), *Triesztben* (145), *Liebenauban* Graz mellett (130), *Pozsonyban* (130), *Innsbruckban* (125), *Temesváron* (112), *Marburgban* (200), *Kamenitzban* Pétervárad mellett (135), *Strassban* és *Lembergben*; *lovassági hadapródiskola Morva-Fehérttemplomban* (1898-ban 160 növendék), *tüzérségi hadapródiskola Bécsben* (375), *utász-hadapródiskola Hainburgban* (175). A hadapródiskolák négy évfolyamból állnak, amelynek végétével a növendékeket saját fegyvernemüknél hadapród-tiszthelyettesekké, illetve hadapródokká nevezik ki. A hadapródiskolák első évfolyamába a felvételi feltételek a következők: az osztrák-magyar állampolgárság, testi alkalmatosság, kifogástalan előélet, 14—17 éves életkor, a gyalogsági, lovassági és tüzérségi hadapródiskolában a középiskola négy alsó osztálya, az utász-hadapródiskolában pedig a középiskola öt osztálya. Ellátási díjat a növendékek nem fizetnek. A tandíj a katonatisztek, katonahivatalnokok, altisztek fiai részére évenként 12 frt, a tartalékos és szolgálaton kívüli tiszték, udvari és államhivatalnokok és alkalmazottak részére évi 80, illetve 40 forint, a többi osztrák és magyar állampolgárok részére 150, illetve 80 frt. A *ménéskar* számára a budapesti, az egészségügyi csapatok számára a pozsonyi, s a vonatsapatok számára a prágai hadapródiskolában képezik ki a hadapródokat.

V. ö. Aufnahme von Aspiranten in die Militär-Erziehungs- und Bildungs-Anstalten (Bécs 1898); Aufnahme von Aspiranten in d. Cadettenschulen (u. o. 1896).

M. I.

Katonai örtestület a bécsi cs. kir. polgári bíróságoknál (Militär-Wachcorps für die k. k. Civil-Gerichte in Wien), a bécsi cs. kir. igazságügyi hatóságoknál biztonsági szolgálatot végző katonailag szervezett örtestület. A K. a cs. és kir. közös hadsereg kötelékébe tartozik. Katonai szempontból a 2. hadtestparancsnokság útján a közös hadügyi miniszternek, rendeltetéséből kifolyó szolgálati tekintetben és gazdasági ügyekben a cs. kir. igazságügyi miniszternek van alárendelve. A K. parancsnoka egy százados, aki mellé három alantiszt van rendelve; az egész állomány (1898) 200 emberből áll.

M. I.

Katonai rendőrtestület (Militär-Polizeiwachcorps) Krakóban, Przemyslben és Lembergben a helyi rendőri ügyek kezelésére szolgáló testület. A testület főtisztek parancsnoksága alatt áll. Katonai tekintetben a közös hadügyi miniszter, gazdasági tekintetben pedig a cs. kir. igazságügyi miniszter alatt áll.

M. I.

Katonai tornász. Célja az, hogy a katona testét hajlékonyná tegye, hogy erejét, ügyességét és kitartását növelje, akaraterejét és önbizalmát emelje és csekély testi fogyatkozásokat vagy rossz szokásokat megszüntesse. A K. alapját a csuklyagyakorlatok teszik; ezeken kívül gyakoroltatják a futást, ugrást, magasabb tárgyak átmászását, a sorompón, a korlátokon és a voltiszálóbakon való gyakorlatokat és végre a györforgatásokat. A katonai tornatanárokat Bécs-Újhelyben képezik ki, az évenként 11 hónapig tartó katonai vivó- és tornázó-tanfolyamon.

Katonák házassága (X. k.). A véderőről szóló 1899. VI. t.-c. kétféle nőstülési engedélyt ismer: az elsőt a honvédelmi miniszter, a másikat a katonai hatóság adja. *a)* Csakis a *honvédelmi miniszter* engedélyével nőstülhetnek mindazok a férfiak, kik a hadköteles kort még el nem érték, valamint azok a hadkötelesek, akik a harmadik korosztályból még nem léptek ki (azon év dec. 31-ig, amelyben 23. évüket betöltik; 1899. VI. t.-c. 50. §. Ez utóbbiak közül azonban azok, akik állítási kötelezettségüknek teljesen eleget tettek, az illető főszolgabírótól bizonyítványt nyerhetnek arról, hogy nőstülhetésük a védtörvény szempontjából akadályokba nem ütköznek, amely bizonyítvány azután a miniszteri engedélyt teljesen pótolja. (Véderő-utasítás 87. § 6. pont, 1. Rendeleték Tára 1899, 504. old.) A kivételes nőstülési engedély iránt a járási főszolgabíró útján beadott kérvény fölött első fokban a törvényhatóság közigazgatási bizottsága határoz, melynek megtagadó határozata ellen 14 nap alatt a honvédelmi miniszterhez lehet felebbezni; ha pedig a közig. bizottság az engedélyt megadhatónak jelenti ki, az iratokat végleges intézkedés végett a honvédelmi miniszterhez terjeszti fel (1876. VI. t.-c. 35. §). Az a védköteles, aki a fennebbi tilalom áthágásával nőstül meg, kihágást követ el és 30 frttól 300 frtig terjedhető pénzbüntetéssel büntetettetik; az engedély nélküli nőstülésben bűnrészes hivatalos nőstül ugyanaz a pénzbüntetés éri, fenmaradván ellene még a hi-

vatali szabályok szerinti eljárás (1889. VI. t.-c. 50. §, 1894. XXXI t.-c. 125. §). *b)* Csakis *katonai hatósági* engedéllyel nőstülhetnek a közös hadsereg (hadi tengerészet) és a honvédség kötelékébe tartozó következő egyének: a) tényleges szolgálatban állók; az állományba nem vett újoncok; a tartósan szabadságot sorhadkötelesek és honvédelegénység (kivéve azokat, kik sorhadi kötelezettségük három utolsó hónapjában állnak vagy akik mint tanítóképezdei növendékek (tv. 32. § második bekezdése, vagy családi tekintetektől vannak szabadságotva), a helyi alkalmazásra előjegyzett nyugdíjas tiszték és valamely katonai rokkantnál helybeli ellátásában elhelyezett egyének (1889. VI. t.-c. 61. §). Ezek közül az állományba nem vett újoncnak nőstülési engedélyért az illetékes járási főszolgabíró útján a hadkiegészítési kerületi, illetőleg honvéd ezredparancsnoksághoz kell fordulniok, elutasítás esetén a hadtest-, illetőleg honvéd kerületi parancsnoksághoz lehet felfolyamodni. (Védtörvényi utasítás I. rész 138. §, Rendeleték Tára 1889, 585. old.) A tényleges szolgálatban álló, valamint a *b)* csoportban felsorolt többi egyénekre a katonai nőstülési szabályok irányadók (a közös hadsereg névze: Vorschritt für die Heirathen im k. u. k. Heere, a közös hadügyi miniszter 3685/1887. eln. sz. körrendelete; a honvédség tekintetében: a honvédelmi miniszter 6169/88. eln. sz. rendelete a magy. kir. honvédség és esendőrség részére kiadott nőstülési szabályzat tárgyában) (1887. évi Rendeleték Tára 1771. old.). [A *b)* csoportban felsorolt egyének tilalommentes nőstülése esetén: a tényleges szolgálatban álló katonai egyénekre a katonai büntető és fegyelmi szabályok; a tényleges szolgálatban nem álló katonai egyénekre pedig a *font a)* alatt elsorolt büntető jogkövetkezmények alkalmazandók; a bűnrészesek ugyanazon büntetés alá esnek. Az *a)* és *b)* csoportban felsorolt tilalom ellenére kötött házasságok azonban — ha egyéb érvénytelenségi ok nem forog fenn — érvényesek s a büntetésen kívül e házasságkötésből joghátrány nem származik. A közös hadsereg (hadi tengerészet) és a honvédségi kötelékébe tartozó minden más, a *b)* csoportban elő nem sorolt egyéneknek, az állományba nem vett és a nem tényleges póttartalékosokat is ideértve, nőstülhetés végett katonai hatósági engedélyre nincsen szükségük. Ha a katonai hatósági nőstülési engedély házassági óvadék letételét vagy biztosítását követeli, a házasság kihirdetése csak akkor rendelkezhető el, ha a házasság az utóbbiakra vonatkozó okiratokat is bemutatja. A véderőtörvény értelmében szükséges nőstülési engedély és a házassági óvadék letételéről, biztosításáról vagy elengedéséről szóló okirat felmutatása alól a felek törvénynél fogva semmi esetben nem menthetők fel (1894. XXXIII. t.-c. 50. §). Hasonlóan szolgálati szempontból tilos a katonai fegyelem alatt álló más egyéneknek, u. m. a esendőröknek és pénztügyöröknek felettes hatóságuk engedélye nélkül való nőstülése; ezen tilalom megszegése azonban büntető jogkövetkezményekkel nem jár, hanem csak az illetékes fegyelmi büntetését, esetleg a szolgálatból való elbocsátását vonhatja maga után. Ezért a polgári tisztviselő az ilyen egyének-

nek engedély nélküli házasságainál való közreműködését törvény szerint meg nem tagadhatja, de az esetről az illetők felettes hatóságát értesíti.

SZLADITS KÁROLY.

Katonaság igénybevétele. A főkapitány vagy helyettese jogaihoz tartozik, szükség esetében a sorkatonaság vagy honvédség közreműködését igénybe venni. Ezek igénybevétele csak végső esetben történhetik, midőn a rendőrség a rend és béke fenntartására merő elégtelen. Ha a rendet és békét komolyan veszélyeztető nagyobb mérvű népesorportosulás vagy tényleges lázadás esetében a sorkatonaság vagy honvédség segélye igénybe vétetik, ennek tényleges fellépése előtt a fővárosi rendőrség egyik megbízott s külső jel — nemzeti szintű válszalag, most egyenruha — által felismerhető tisztje, a veszélyes összecsoportosulás vagy lázadás helyén a zavargókat dobszó vagy harsona általi figyelmeztetés után a törvény nevében békés szétoszlásra hangosán és azon hozzáadással hívja fel, hogy engedtelenség esetében a fegyveres erőnek rögtöni alkalmazása fog bekövetkezni. A felhívás, amennyiben a körülmények megengedik, még kétszer és utoljára ismételtetik. E figyelmeztetések siker nélkül maradván, a rendőrtiszt a vezénylő katona- vagy honvédtisztet felhívja, hogy a törvénynek erővel szerezzen fogantat. A vezénylő tiszt e felhívásra a katonai szabályzatok szerint saját felelősségére intézkedik s érvényt szerezvén a törvénynek, s helyreállítván a rendet, a további teendők iránti intézkedést ismét a polgári hatóságnak adja át.

SCHEFF.

Katonaszökés, 1. *Szőkevény* (XV. k.) és *Csábítás*.

Katonatiszt, 1. *Tiszt* (XVI. k.).

Katonatiszti árvaifuk nevelő intézete, lásd *Katonai nevelő és képző intézetek*.

Katopromantia (gör.), szentelt olajjal bekenet fémmencee csillagásából vagy titkos jelekkel ellátott fém-, üveg- vagy obszidian-tükrökből, kupából, viz feltületből, kristályból, sőt a holdból való jóslás, hogy azokból távoli vagy titkos eseményeket, mélyen fekvő ércereket vagy kincseket és a jövőt kikutassák. Hajdan ilyen tükrörlátók (specularii) bejárták az országokat, hogy elrejtett kincseket jósoltak. A görög és római templomokban gyakorolt K. a keleten még most is fennáll, vezetésen Egyiptomban nagy tekintélynek örvend, hol egy csepp tinta szolgál tükröül. L. *Varázstükrök* (XVI. k.).

Kattowitz, porosz város, (1895) 22,757 lak. 1896 márc. 5. az itteni Kleofás-tárnában tűz ütött ki, mely sok bányász vesztét okozta.

Kattun v. molino, 1. *Pamutszövetek* (XII. k.).

Kaució (lat.), házassági biztosíték, amelyet a katonatisztek nősüléskor előtt kimutatni tartoznak. Törzstisztek a vezérkarnál 800 frt, a csapatnál 600 forint, főtisztek a vezérkarnál 1200 forint, a csapatnál 1000 forint biztos mellékjövedelmet tartoznak évenként kimutatni. Ha a nősülésért folyamodó tiszt még a harmincadik életévét nem érte el, úgy 50 százalékkal több évi jövedelmet kell kimutatnia. Az évi jövedelmet hajtó tőke értékpapirokban teendő le vagy pedig háromszoros értékű ingatlanra betáblázandó. Számvívó tiszték évi 600 forint mellékjövedelemnek

megfelelő összeget tartoznak értékpapirokban le tenni, a katonatisztviselők pedig egyenes fizetésük és 1200 forint közötti különbözetet tartoznak mint mellékjövedelmet kimutatni. A mellékjövedelem egy harmadik személy által is biztosítható és ez esetben az utóbbi vagyonára betáblázandó.

M. I.

Kaucsuk-szellyentü, olyan kör- vagy négyszögletes alakú kaucsuklap, mely szivattyuknál a szívó és nyomó kamrát egymástól elválasztja; leginkább hidegvíz-szivattyukhoz és a kondenzátornak légszivattyuihoz alkalmazzák.

Kaucsuk-szj. Nagyobb cső forgatására borszijat helyettesít. A borszijnak ugyanis szélessége a bőr méretei által szűk határok közé van szabva, 300 mm.-nél szélesebb borszijat már nem készítenek s oda, hova 5—600 mm. v. még szélesebb szj kell, a szijat nem bőrből, hanem kaucsukból készítik.

Kaufbeuren, bajor város, (1895) 7676 lak.

Kauffmann Frigyes, német nyelvész, szül. Stuttgartban 1863 szept. 14. Tübingában és Br.-Freiburgban végezte tanulmányait, 1886 a Sprachatlas des Deutschen Reichs Marburgban megjelenő folyóirathoz munkatársul hivatott meg, 1887. Hallében magán-, 1892. rendkívüli és 1893. Jenában, 1895. Kielben rendes egyetemi tanár lett. Megjelentek tőle: *Die Rhythmik des Helianth* (a Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Litteratur, 12. köt.); *Deutsche Grammatik. Laut- und Formlehre des Gothischen, Alt-, Mittel- und Neuhochochdeutschen* (Marburg 1882, 2 kiad. 1895); *Geschichte der schwäb. Mundart* (Strassburg 1890); *Deutsche Mythologie* (Stuttgart 1890, 2. kiad. 1893); *Über althochdeutsche Orthographie* (a Germania 37. köt.); *Mytholog. Zeugnisse aus röm. Inschriften* (Beiträge 15., 16., 18. köt.); *Deutsche Metrik* (Marburg 1897); *Beiträge zur Quellenkritik der goth. Bibelübersetzung, Zeitschrift der deutschen Philologie* (29. köt.), melynek 1896 óta társkiadója.

Kaufmann Dávid megh. Karlsbadban 1899 jul. 6. Budapestben temették el jul. 11.

Kaukázia (X. k.). A főkormányzóság lakóinak száma 1897. a kormányzóságok szerint:

A kormányzóság neve	Lakóinak száma	Esik 1 km ² -re
Baku.....	829,054	21
Dagesztán.....	666,959	32
Erivan.....	1,028,003	39
Jelisszavetpol.....	888,954	20
Karsz.....	307,810	17
Kubáni-terület.....	1,919,627	21
Kutaisz.....	1,144,449	31
Sztavropol.....	875,863	14
Terek-vidék.....	935,700	13
Tiflisz Szakatala-kerülettel.....	1,071,414	24
Fekete-tengeri kormányzóság.....	57,710	8
Összesen.....	9,723,553	21

*Ciszkaukázia*ra esik 221,781 km. területen 3,729,190 lakos, *Transzkaukázia*ra pedig 246,329 km. területen 5,994,363 lakos.

Trudalom. Mummery, My climbs in the Alps and Caucasus, London 1895; Freshfield, The exploration of the Caucasus, u. o. 1896; Abich, Aus kaukasischen Ländern, Bécs 1896; Pournier, Descr. géol. du Caucase central, Páris 1896; Hahn, Kaukasische Reisen u. Studien, Lipse 1896; Zichy Jenő gróf, Voyages au Caucase et en Asie centrale,

Budapest 1897; Wilson (Murray), Handbook for travellers in Asia Minor, Transcaucasia stb., London 1895; Mourier, Guide au Caucase, Tiflisz 1891; u. a., L'art au Caucase, Páris 1896.

Kaulbarsz Sándor orosz katonatisztet 1897. végén kineveztek a nyugati Oroszországban újonnan alakított második lovassági hadtest parancsnokává.

Kaunitz Albrecht gróf, a bécsi urakházának tagja, megh. Prágában 1897 jan. 24.

Kausztikus (gör.) a m. maró; *K. káli*, maró káli, l. *Káliumhidroxid* (X. k.); *K. lúg*, a káliumhidroxid-oldata; *K. szóda*, maró szóda, l. *Nátriumhidroxid* (XII. k.); *K. szerek*, l. *Étető szerek* (VI. k.).

Kautsky Károly János, német szocialisztikus író, szül. Prágában 1854 okt. 16.-án. 1874—78. a bécsi egyetemre járt, hol a történelmet és bölcséletet hallgatta és már 1874. a szociáldemokrata párthoz csatlakozott és azóta ezen párt érdekében működik; Marx és Engels elveinek népszerűsítésén és fejlesztésén fáradozik. 1880—82. Zürichben hírlapíródolommal foglalkozott, 1883. Dietzkönyvkereskedővel megalapította Stuttgartban Die neue Zeit c. szocialisztikus szemlélt, mit 1885—88. Londonból szerkesztett. Művei: Der Einfluss der Volksvermehrung auf den Fortschritt der Gesellschaft (Bécs 1880); Karl Marx' ökonomische Lehren (Stuttgart 1887, 5. kiad. 1894); Thomas More und seine Utopie (u. o. 1887); Das Erfurter Programm, in seinem grundsätzlichen Teil erläutert (u. o. 1892); Der Parlamentarismus, die Volksgesetzgebung und die Socialdemokratie (u. o. 1893) és közreműködött a Geschichte des Socialismus in Einzelndarstellungen mű megírásában (u. o. 1894).

Kautz, 1. *Gusztáv*, nyugalmazott jogakadémiai igazgató, *K. Gyula* (X. k.) testvéröccse, szül. Győrött 1836 jan. 7. Jogi tanulmányainak befejezése után a pesti egyetemen 1859. jogi doktorrá avatták. 1861. Győr város aljegyzője, 1862. főjegyzője lett. 1864. ügyvédi vizsgát tett. 1867. Győr város főjegyzőjének választották, ugyanazon évben pedig a győri kir. jogakadémián helyettes tanárnak nevezték ki. 1870. rendkívüli, 1871. rendes tanár lett, 1872—92. a jogakadémia igazgatója volt. Azóta nyugalomba vonult. 1880 óta az országos örököszerkesztő-egyesület győri fiókjának társelnöke. 1896 jun. 6. megkapta a III. oszt. vaskorona-rendet. 1898 nov. 30. a «győri» előnévvel magyar nemességet kapott. Művei: *Az államigazgatás és igazgatási jog alapelvei* (Stein Lőrinc után, Pest 1871); *A magyar büntetőjog és eljárás tankönyve* (u. o. 1872); *A magyar büntetőjog rendszeres tankönyve* (u. o. 1883).

2. *K. Gyula* 1898 nov. 30. megkapta a Ferenc József-rend nagykeresztjét. Megjelent tőle *Emlékbeszéd Roscher Vilmos akadémiai külső tagról* (Budapest 1896).

Kauzalitás (új lat.) a m. okság, okiség, l. *Ok* (XIII. k.). *Kauzális nexus*, két dolog, jelenség, esemény oki összefüggése.

Kávé. Újabban a kávé festését egészen nyíltan űzik, így p. a magyar kereskedelmi társulatnak flumei kávékikészítő telepén is festik. A festőanyagok ezek: ultramarin, kurkuma, berlini kék, indigó, vassók. Ezeknek felismerő szereit a következők: ultramarin sósavval kénhidrogént fej-

leszt s ez záptojás-szagu. Berlini kék oxálsavban oldódik. Indigó kálilúggal barna oldatot ad. Kurkumát borsav által lehet felismerni. Ha a nyers magot vízben áztatjuk, a víz piszkoszöld színt nyer, minden más szín hamisításra mutat. De hamisítják a nyers kávébóbat is főleg kenyérbabokkal. Ha a kávé vízbe dobjuk, néhány nap múlva a hamisítvány szétmállik, a valódi babok közül minden negyedik-ötödik kicsirázik. Nagyobb hamisítást űznek a pörkölt kávészemekkel. Nemesak hogy kenyérbabokat adnak hozzá, de pörköléskor cukrot dobnak a pörköltöbe, ez minden kávészemmel cukorrománcal vesz körül s így a kávé súlya néha 10%-kal emelkedik. A legnagyobb mérvet öltött az örölt kávé hamisítása. Bécsben egy tüzelt van, mely a kifőzött kávéaljat (Satz) összevásárolja s belőle 25%-ot ad a valódi kávéhoz s így hozza forgalomba. Ezt a hamisítást nehéz kimutatni; a kávékivonat tartalma (azaz a vízben oldható anyag) 25—35%, tehát ha 10—15% elhasznált kávé (amely alig ad már kivonatot) adnak a jó kávéhoz, nem lehet a kivonat által megállapítani, mert ez 10—12%-ig ugyanis ingadozik a valódi kávéban. De hamisítják az örölt kávé kávépótlékokkal is. Ezek abban különböznek összetételükben a kávétól, hogy míg a kávé 12—15% zsirts 1%-nál kevesebb cukrot tartalmaz, addig a pótkávéban 1—3% zsir és 25—35% cukor van. Ilyen pótkávé a cikoria-, füge-, árpa-és mákkávé. A kivonatananyag s a hamutartalom is lényegesen különbözik. A kávé 25—35% kivonatananyagot ad, árpakávé 30%-ot, cikoria 65%-ot és fügekávé 75%-ot. A hamutartalom a következő: árpakávénél 2·5—3%; kifőtt kávénél 1·5%; fügekávénél 3·5%; cikoriánál 5% és kávénál 2·5—3·5%. Ha tehát 100 g. kávé két-szer 3 órán át főztünk egy jó kávéfőzőn, azután a leszűrt kávé szárítjuk, illetve melegítjük, akkor súlya maradjon legalább 65 g. (a többi 35 g. vízben feloldódott). Ha több a súlyvesztés, akkor pótkávéval van hamisítva. Ha pedig 5 g. kávé platínátégelyben fújtatott láng felett elhamvasztunk, akkor a hamu súlya legfeljebb 3·5% legyen.

A legbiztosabban lehet a kávé valódiságát a koffein által kimutatni. Az eljárás a következő: 50 g. kávé (finomra örölve) 2 g. mészsó és 8 g. magnéziával össze kell keverni és ebből a keverékből vízzel pépet készítenek. A pépet 24 óra után vízfűzőn szárítjuk. Most belőle kloroformmal kivonjuk a zsirts s a koffeint. A kloroformot elpárologtatjuk s a maradékot forró vízzel kezeljük s szűrés után az oldatot krikristályosítjuk. A kristályok koffeinből állanak, ez a kávének 1%-a legyen, tehát a fenti példánál 0·5 g. Pontos próba a zsir-próba is, a kávéból ugyanis a zsirt éterrel extrahálják.

A kávékikészítés, melynek feladata a kávé külső héjától megfosztani, kétféle. A kávének három héját kell eltávolítani: a külső burkot, az ez alatt fekvő szarunemű hártját és a közvetlenül a babon fekvő vékony ezüsthártját. *A régi, száraz eljárás* a következő: a kávémagokat szárítják, hogy a hozzá tapadó húsos anyagoktól könnyen lehessen megfosztani. A magokat vagy napon, vagy szárító helyiségekben langyos tűzön szárítják. A magok azután egy géphe jutnak, ahol a külső héj

szétrepedezik s ezt a gép a szarunemű s az ezüst-hártyával együtt azután mintegy lehámozza. Teljes hámozás végett a magokat többször átbocsátjuk a gépen, azután fajtázzák, esetleg festik. A nedves vagy nyugatindiai eljárás a következő: a magokat vízáramlat által a hámozó gép tölcésrébe viszik; a gépben a magok fémlapok között összeszorulnak, miáltal a külső héj és a hústömög letépetik. A magok azután egy medencébe kerülnek, ahol a még rajtuk maradt húsos alkotórész rothad, erjed, s ezáltal lemálik. Azután egy másik medencében még keverik s így kapják az u. n. pergamentkávét. Ezeket a magokat most megszarítják. A magok most az u. n. hullerbe vagy tulajdonképeni héjazóba és a csiszolóba jönnek. E gépben a magok egymáshoz s a fémlapokhoz dörzsölődnek s ezáltal a vékony héj megrepedezik, meglazul s lehull. A gépben egy ventilátor olyan erős léghuzamot idéz elő, hogy a lehullott héjrészeket elröptíti. Innen a fajtarendező gépbe jutnak a magok, ahol a magok nagyság és alak szerint szétosztatnak. A magyar kávékereskedelmet nagyban emeli a magyar kereskedelmi társulat, mely maga dolgozza ki a kávé Fiumében. Évenként 30—40,000 q. kávé hoz forgalomba.

VÉRLESS.

Kávéfogyasztási adó. Nálunk az 1881. IV. t.-c. hozta be; a kávé métermázsájára 8 frtot, a kávépótlékére 4 frtot vetvén ki. Az 1883. V. t.-c. ezt az adót hatályon kívül helyezte. Azóta a kávé-adó a közös vámbevételek sorozatában fordul elő, mint *kávévám*. A vámtarifa következőleg röjja meg a kávé: nyers kávé 40 frt; tengeri bevitelnél 37 frt; kávépótlék (ideértve a eikóriát is) 15 forint; pörkölt kávé 50 frt métermázsánként. Az utóbbi hat évben Ausztria-Magyarország területén befolyt:

	millió forint
1891.	13'35
1892.	13'70
1893.	13'50
1894.	14'00
1895.	14'20
1896.	14'70

A bevételek tehát kevés kivétellel állandóan emelkednek és a kávévámbevétel nagysága szerint az összes vámbevételek közt az első helyet foglalja el.

Kavicsos löpor, l. Löpor (XI. k.).

Kavironda, földterület Angol-Keletafrikában a Viktoria-Nyanza ÉK-i partján, mely itt a nagy Ugove-öblöt alkotja; lakói nyelvben és szokásokban a felső Nilusnál tartozkodó silluk törzszel rokonok, de jelenleg nagyon öszevegyültek a masszai néptörzszel.

Kayser, I. Károly Gangolf, műépítész, szül. Bécsben 1837 febr. 12., megh. Inzersdorfban 1895 szept. 2. Bécsben és Münchenben végezte tanulmányait, azután beutazta Európa és Amerika főbb országait s 1864—67. mint I. Miksa mexikói császár udvari építész működött, kinek megbízásából Mexikóban több palotát, többi között a cortes palotáját is építette. 1867. visszatért Ausztriába és ezentúl első sorban az osztrák főnemesség régi várainak stilszerű megújításával foglalkozott. Wilczek János gróf Kreuzenstein vára, a régi Liechtenstein-vár, több magyarországi,

morva- és csehországi vár renoválása az ő műve. Bécsben az Auersperg- s a Liechtenstein-palotát alakította újjá. Utolsó éveiben a Khevenhüller herceg riegeburgi kastélyának renoválásával foglalkozott, miközben szélütés érte. Wilczek János gróf, kívül bizalmas baráti lábon állott, a saját családjának sirboltjába temettette (Kreuzenstein várában).

M. L.

2. **K. Pál,** német államférfi, megh. Lipcsében 1898 febr. 13.

Kazacsay Árpád, kat. áldozópap, egyházi író, szül. Pozsonyban 1865 nov. 13-án. Középkiscoláit Pozsonyban és Esztergomban, a teológiát Esztergomban végezte. Pappá szentelték 1888 jul. 8. Hitoktató volt Budapesten, segédlelkész Dorogon és Pozsonyban, ahol jelenleg is működik. Munkatársa e lexikon katolikus részének és szerkesztője az *Országos Néplap*-nak.

Z-R.

Kazaliczky Antal, színész, drámaíró, szül. Mozsgón (Somogy) 1852 máj. 10. Gimnáziumi tanulmányait Pécsen és Budapesten végezte. Majd a szini konzervatóriumba lépett s ennek végzetével 1876. tagja lett a nemzeti színháznak. Innen ambíciója vidékre vitte s a vidék nagyobb városainak több éven át kedvelt drámai színésze volt. Mint írónak első kísérlete: *A gulyás* című népszínmű volt (színr került a kolozsvári nemzeti színházban 1882.); *Ibolyás lány* népszínműve színr került Budán 1883., de komoly tendenciája miatt nem soká tarthatta fenn magát a színpadon, miért K. mások biztatására megcsönkította a drámai részeket s ezt a címet adta neki: *Ne hagyd magad Schlesinger*. Az e cím alatt (Lorényi álnévvel) színr került darab azután kaszadarabja lett a városligeti színkörnek. 1892. írta *Délibábok* c. népszínművét. Színr került a népszínházban 1893. *Garasos alispán* vígjátéka színr került a nemzeti színházban 1896. *A harang*, színmű, színr került a vígszínházban 1898. Irt ezeken kívül népdalokat, színpadi tanulmányokat szaklapok, tárcákat a fővárosi és vidéki lapok számára. Jelenleg a vígszínház tagja.

Kazan, orosz kormányzó, (1897) 2.191,058 lak. — *K. város,* (1897) 131,508 lak.

Kazánfűtő, a géperejű közúti vaspálya személyzetéhez tartozik, ki a mozdonyvezetőn kívül a gőzkazán működéséért felelős. A fűtő a mozdonyvezetőnek van alárendelve, ugyanazért szolgáltat az attól vett utasítások szerint köteles teljesíteni (526/1893. sz. f. v. szabályr.).

Kazánkö, a kazánok belső falán képződő, ásványos anyagokból álló kéreg, mely a forró kazánvíz lerakódásából származik. Legtöbb benne a kénsavas més (gipsz) és a szénsavas més, de vannak benne kis minőségben alkáliák, vas, kovács és mangán is. A gipszkéreg kemény, a szénsavas mész lágyabb. A szénsavas vegyületek vízben oldódnak, de ha a szénoxid a meleg által elillan, akkor a hátramaradó anyag oldhatatlan lévén, lerakódik. Sok vízben oldható test akkor rakódik le, amikor a víz elpárologván, a hátramaradt kevés vízben nem képes feloldódni. De maga a kazán fala is hozzájárul a K. képzéséhez, mert a víz a vassal vasoxidot alkot, s ez leválik és a K.-ben foglal helyet. A K. veszedelmes, mert kazánrobbanást is okozhat, de legveszedelmesebb a gipszkéreg;

ez hozzá tapad a falhoz s rossz hővezető lévén, a víz nehezebben jön forrásba. Ha a kazán fala izzóvá válik s kiterjedése által a K. egy darabon lepattan, akkor az izzó fém a még nem forró vizet oly hirtelen párologtatja el, amely robbanást okozhat. Hogy a robbanást kikerüljük, a vizet előbb tisztítani szokták, azaz a benné levő szén-savas és kénsavas meszet és magnéziát, valamint a homokot s moszatokat is elvonják. A leggyakrabban kalcinált szódát és oltott meszet adnak hozzá s a keletkezett csapadék lassanként lerakódik; a vizet még szűrni is szokás. Ily célra igen elterjedt a *Dervaux-féle víztisztító készülék*. Mindenesetre célszerűbb a vizet előre tisztítani, mint a tisztító szereket a kazánba beadni. De vannak más tisztító módok is. Ha a vízhez szalmiákot adnak, akkor ez a szén-savas mészszel szén-savas ammoniumot és klórkalciiumot ad s az előbbi megbontja a gipszet is. Ennek az eljárásnak az a hátránya, hogy a keletkezett ammonium-sókból ammonia illan el s ez a sárgaréz-részeket megtámadja. A kereskedelemben számtalan szer fordul elő a K. ellen, de egyike sem bizonyult jónak. 1892 óta Amerikában a petroleumot is használják K. ellen való szerül, de csak ha a tüzelés nem kívülről történik, s ha a K. szén-savas mészből áll.

Igen lényeges kérdés a K. lerakódásánál a felhasználott víz. Ha 10,000 g. vízben a leparolás után maradó szilárd alkatrész nem több, mint 5 g. (10 keménységi fok mellett), akkor tisztítás egyáltalában nem kell, ha azonban 10,000 g. 5—20 g. szilárd alkotórészt tartalmaz s a keménység 10 és 30° között áll, akkor a szódával való tisztítás igen alkalmas, de ha a szilárd tartalom ennél is magasabb, akkor a vizet a kazánba való bevitel előtt kell már tisztítani. A szóda azonban csak a szén-savas sóval alkot vízben oldható só, a szén-savas mészhöz ellenben oltott meszet kell adni, miután azonban az oltott mészt nehezen oldódik vízben, rendszeren a *Schierholz-féle készüléket* használják, mely a meszet kis adagokban, de automatikusan adja a vízhez. Hogy mennyi gipszet tartalmaz a kazánviz, illetve mennyi szódát kell hozzáadni, ezt egyszerű módon lehet megmérni; a legegyszerűbb eljárás abból áll, hogy a vízhez annyi szódát adunk, hogy benne a vörös lakmuspapiros kék színezést kap (mert az aljak a lakmoszt kékre festik). De lehet mérni is. 21 g. szóda 10 kg. gipszet tud szétbontani. Egy liter desztillált vízben feloldunk tehát 21 g. szódát és ez oldatból 5 cm³-t hozzáadunk 1 l. kazánvizhez, jól felkeverjük s vesztünk e keverékből 5 cm³-t s főzünk; ekkor a keletkezett szén-savas meszt, mint csapadék kiválik. A csapadékot leszűrjük, és a lefolyó folyadékhoz oxálsavas ammoniakot adunk. Ez a mészszel csapadékot ad. Ha tehát az összes gipsz szétbontott szóda által, akkor az mind a szűrő papíron marad, mint csapadék, és ez esetben az oxálsavas ammonium nem okoz zavarodást, mert a lefolyó folyadékban nincs meszt, de ha a szóda nem bontotta szét az összes gipszet, akkor ennek egy része lefolyt és itt az oxálsavas mészszel zavarodást idéz elő. Ekkor még hozzá kell adni a vízhez szódát, még pedig mindaddig, amíg az oxálsavas ammoniak

nem idéz elő zavarodást. Ekkor megállapítható a gipsztartalom, ahány cm³ szódaoldatot kellett hozzáönteni, annyi gramm gipsz van egy hektoliter vízben. Ha pedig a gipsztartalom számát (amennyi g. egy hektoliter vízben van) megszorozzuk $\frac{1}{10}$ -del, akkor megkapjuk a hektoliterenként hozzáadandó szódának mennyiségét g.-ban. Ez az eljárás is csak akkor helyes, ha a vízben nincs sok magnéziásó. A kazán által elhasznált víz mennyiségét ugy szokták megállapítani, hogy a barnaszén mennyiségének ötszörösét, a jó kőszénnek hétszörösét, a középminőségűnek hatszörösét veszik. A szóda hozzáátétele által keletkezett csapadékot vagy leülepeden engedik, vagy pedig a vizet szűrőnemezeket átszűrjük szűrőszájtyúkkal. VÉRTÉSS.

Kazár Emiltől újabban megjelent: *Osszevissza* (elbeszélések, Budapest 1897).

Kazeinnátrium, l. *Nutróz*.

Kazinc (Sajó-K.). Határában tekintélyes kőszénbányát nyitottak meg, melyet az államvasutak barcikai állomásával iparvágány köt össze.

Kazinczy Ferenc emlékére Késmárkon 1899 okt. emléktáblával jelölték meg az evang. liceumot, melyben K. 1768—69. tanult. K. levelezésének közzétételét *Váczy János* folytatja, megjelent a 6—9. kötet, 1808 jul. 1-től 1812 jun. 30-ig (Budapest 1895—99). V. ö. *Komáromy* András, K. Ferenc mint genealogus (Turul 1897).

K. é., a koronaérték hivatalos rövidítése.

Kecskehere (ösv.), l. *Kecskere* (X. k.).

Kécske—**kecskeméti** ármentesítő társulat, alakult 1863. Új-Kécske székhelylyel oly célból, hogy az Ó-Kécske és Alpár között levő mély területet ármentesítse s róla a belső vizeket levezesse. 1879. a Szikra-csárdán alul levő kecskeméti és alpári öblözet a társulat kötelekéből kivált. Árterülete 6942 magyar hold. Védőtöltéseinek hossza 16,700 m. A felsíki vizeket 12,300 m. hosszú csatorna vezeti le. A védőtöltésbe 1 betoncső- és 2 vascső-zsilipet építettek be. 1895-ig befektetett építéstőkéje 504,402 frt. BGD.

Kecskehábfü (ösv.), l. *Kecskehalpfü* (X. k.).

Kecskemét (X. k.) lakosságának (1890) 48,493-ban megállapított száma 1897 végéig csupán a természetes szaporodás számbavételével 52,451-re emelkedett (Magyar statisztikai évkönyv 1897, 32. old.). A lakosság száma azonban ennél valószínűleg jóval magasabb, mert a lefolyt 7 év alatt több ezer hold új szőlő és több nagyobb ipartelep létesült, ami jelentékeny bevándorlást eredményezett. *Szőlőművelés*. K.-en már századok óta nagy terjedelmű szőlőskertek és gyümölcsösök vannak, s gyümölcse (különösen almája és barackja) európai hírt. A filloxera pusztítása óta azonban az addig alig használt homokterületeknek szőlővé és gyümölcsössé való átalakítása igen nagy arányokban folyik, s az ültetést nemcsak fajok termése kezd már K. borát is ismertté tenni, a csemegeszőlő pedig jelentékeny kiviteli cikké vált. Szőlőbetelepítései közül a 200 kataszt. hold állami *Miklós-telepen* kívül nevezetesebbek: a város 350 holdas *szikrai szőlőtelepe*, melynek beültetése még folyamatban van. A 2000 holdas *Helvétia-telep*, az e célra alakult szövetkezet 300 holdas *ballószegi szőlője*, *Klüber* Mór soproni borkereskedő 1000 holdas telepítése, mely két utób-

biban az ültetési munkálatok folyamatban vannak. Ezen szőlőültetések igen sok munkás kezét kötvén le, munkások betelepítése vált szükségessé. A Helvétia-telepre behozott 100 zalavár-megyei munkás-család mindegyike 30 év mulva 4 hold szőlőnek s 6 hold földnek lesz tulajdonosa. De több száz család betelepítése van a közel jövőre tervbe véve, s ezeknek mindenike házat s kisebb területű szőlőnek való földet fog kapni nagyon előnyös feltételek mellett, majdnem ingyen. *Ipar.* Újabban létesült a városi villamtelep, mely a város utcáinak nagyobb részét, sok magánlakást, középületet lát el a villamvilágításhoz szükséges árammal. Működésben van továbbá 4 gőzmalom, 3 gőztéglagyár, egy cognac-gyár, egy ecet-gyár és egy mütég-gyár. *Kereskedés.* Igen nagy mérvű baromfi- és tojáskereskedése. K.-i kereskedők gyűjtik az egész alföldön ezen cikkeket, s K.-ról szállítják Ausztriába, más külföldi államokba, s különösen a tojást közvetlenül Londonba is. A kereskedelem élénkítésére szolgál továbbá a fővárossal való közvetlen távbeszélő-összeköttetése, kiterjedt helyi távbeszélő-hálózata, mely több távoli puszta-ra is kivezet. *Közlekedés.* A városhoz nagy vidéket csatol hozzá a magyar államvasutak budapest—zimonyi vonalának Fülöpszállás állomásába beágzó K.—fülöpszállási, valamint a Tiszáig vezető K.—tiszai-ughi helyi érdekű vasút. Mindkettő létesítése érdekében nagy anyagi áldozatokat hozott K. város törvényhatósága azon reményben, hogy ezek felhasználásával, a Tiszán és Dunán létesítendő hid segítségével majdan egy új összekötő vonal létesül az Alföld és a dunántúli részek között. Ezen remény fejében ajánlott a város újabban a tiszai-ughi—kún-szent-mártoni helyi érdekű vasút építéséhez is nagyobb hozzájárulást, mert bár ezen tervezett vasút a város területét nem érinti: a fentebb említett két vasútnak folytatása lesz s az új tiszai hid eszméjének érleléséhez mindenesetre jelentékenyen hozzá fog járulni. Újabban létesült továbbá a szolnok—kis-kún-félegyházi helyi érdekű vasút, mely a város határának Tiszamenti részét több km. hosszúságban metszi, s a K.—tiszai-ughi vasúttal is összeköttetésben van. Ezenkívül szerződést kötött már a város Török és Gerster vállalkozókkal a villamos közúti vasút, továbbá a szintén villamos erőre berendezendő K.—lajosmizsei és K.—jász-kerekegyházi helyi érdekű vasutak létesítése iránt; ezen vasutak előmunkálatai folyamatban vannak. *Közművelődés.* A népiskolák száma folyton szaporodik. A puszta-kon már most 22 elemi iskola van, melyeknek száma 1899—1900-ban 28-ra egészítették ki. A gazdasági felső népiskola megszűnővén, helyette állami földmives-iskola létesült. 1900-ra rendeltetésének átadatik a most épülő országos tanító árva-ház, melyben 240 tanító-árva fog elhelyezést és nevelést nyerni. (V. ö. *Páthy* Károly, K. közoktatásügye a multban és jelenben, Kecskemét 1899.) 1896 okt. 14. nyílt meg a 300,000 forint költséggel épített, légfűtéssel és villamvilágítással ellátott városi színház, mely a budapesti vígszínházéval egyező tervek szerint épült. Berendezés alatt áll a városi nyilvános könyvtár és a muzeum. A (X. k.) felsorolt hivatalokon kívül

K.-en királyi adóhivatal és állami távbeszélő-állomás és hálózat is van. Itt állomásozik még a cs. és kir. 13. jász-kún huszárezred egy osztálya, a cs. és kir. 38. (br. Mollináry) gyalogezred egy zászlóalja s a 4. m. kir. honvéd huszárezred egy osztálya. Az osztrák-magyar banknak itt mellék-helyisége nincs.

Kecskeméthy István 1895 szept. 1. a Kolozsvárt megnyílt ref. teológiai akadémiához tétettet át Enyedről rendes tanáru. Újabb műve: *Jézus útja* (Kolozsvár 1898). Szerkeszti a *Kis Tükör*-c. népies vallásos hetilapot, továbbá az ugyani irányu *Köszoru*-t, mely időnkint egy-két ives füzetekben jelenik meg.

Kecskeméti Péter (1634—80), váradi, majd kassai ötvösmester, szül. Nagyváradon, hol az ötvösséget Komor István mesternél 1637. kezdte el tanulni s 1641. befejezte. Vándorlásában megfordult Nagy-Szebenben, hol Sliisszer Jakab mesternél 1642. mint legény állott munkában. 1644. Brassóba vándorolt, hol Zorner Mihálnál talált alkalmazást; innét Gyula-Fehérvárra, 1654 körül pedig Kolozsvárra vándorolt, ahonnan végre az ötvenes évek vége felé szülőföldjére, Nagyváradra tért vissza, hol műhelyt nyitott s megnősült, Kenderesi Annát vevén feleségül. Innét a városnak 1660. történt ostroma elől Kassára menekült, hol mint legény Váradi Györgynél s Debreczeni Mihálnál dolgozott 1663 márc. elejéig, amidőn a polgárjogot megszerezte s apr. 2. a céhbe mesterül befogadtatván, önálló műhelyt megnyitja. K. hazánk XVII. sz.-beli ötvöseinek kétségtelenül egyik legérdekesebb alakja. Hogy ilyen lett s hogy neve a magyar ötvösműparterén közzismeretűvé vált, azt ama feljegyzéseinek köszönheti, melyeket az ötvösség technikai eljárásairól s a kövekről készített. Idáig két művét tudjuk kimutatni. Az egyik ama ananászformára készített «szőlőfő-pohár», melyet K. 1664. készített Latrán János és felesége Csanády Judit megrendelésére a kassai ev. ref. templom számára, ahol az mai napig is őriztetik. Másik műve egy 1668 táján készült u. n. úrvacsora-tál, a miskolci ev. ref. templom tulajdonában. Amannak gazdagon tagozott talpa fölött emelkedő kupáját trébeli hólyagok, födelét pedig természetes modorban alakított virágbokréta díszíti. Emennek lapján fesztonok s kagylót emelő nőalakok domború képei vannak kiverve. Mind a két munka, a bevésett feliratokkal egyetemben, K. jeles tehetségéről tanuskodik s méltó emléke a XVII. sz.-beli magyar ötvösművészségnek. K. a század nyolcvanas éveinek elején hunyhatott el Kassán. Mesterjegyét négyzögben elhelyezett P K betűk tették.

Irodalom. Mihálik J., Kassa város ötvösségének története, Budapest 1899, a magy. tud. akad. kiad.; K. Ötvös Péter, Arch. Ért. 1884; Ballagi Aladár, K. W. Péter ötvösöknyve, Arch. Ért. 1884.

Kedveskedő, a Magyar Kurir melléklapja, 1. *Magyar Kurir* (XII. k.).

Kees György lovag, cs. és kir. tábornagy, szül. Budán 1822 nov. 24. Miután a bécs-újhelyi katonai akadémiát elvégezte, 1839 szept. 2. hadnagygyá nevezték ki a 35. gyalogezredben. 1844 máj. 1. magasabb illetményű hadnagygyá lépett elő. 1843. a vezérkarhoz osztották be, e minőség-

gében Magyarországon és Csehországban a terepfelvételnél működött. 1848 ápr. 22. főhadnagygyá, 1849. századossá nevezték ki. Az 1848. és 1849-iki olaszországi hadjáratokban mint vezérkari tiszt működött. Résztvett a santa-giustina-i és voltai titkózetekben, a custozzai csatában, a Milano ellen intézett támadásban, a mortarai és a novarai csatákban. Olaszországi szerzett érdemeiért a katonai érdemkereszttel tüntették ki. 1856. az oláhországi terepfelvétel igazgatójává és még ugyanazon év nov. 1. őrnagygyá nevezték ki. 1857. a vezérkar igazgatósági irodájának (Directions-Bureau) főnökévé, 1859 máj. 5. pedig alezredessé lépett elő. 1859. résztvett az olaszországi hadjáratban. 1860. a III. hadtest vezérkari főnökévé, 1861. a vezérkar nyilvántartási irodájának főnökévé, 1864 jun. 24. pedig ezredessé nevezték ki. Az 1866-iki hadjárat alatt az északi hadsereg főhadiszállásán tartózkodott. 1867. a 28. gyalogezred parancsnokává lett. 1868. a bécs-ujhelyi katonai akadémia élére állították. 1870. vezérőrnagygyá lépett elő. 1878. a Lipót-rend lovagkeresztjével tüntették ki. Mint altábornagyot hadosztály-, majd pedig kassai katonai parancsnokká, 1882. pedig valóságos belső titkos tanácsossá nevezték ki. Az 1883. évben a hadsereg új beosztása alkalmával a kassai VI. hadtest parancsnokává és a 85. gyalogezred tulajdonosává lett. Mint hadtestparancsnok tábornaggyá lépett elő. 1884. az I. osztályú vaskorona-renddel, 1887. pedig a Lipót-rend nagykeresztjével tüntették ki. Ezután egészségi okokból nyugdíjaztatását kérte, mely kérelmét teljesítették is. Nyugalomba vonulása óta Grazban tartózkodik.

M. T.

Keetmanshoop, az ugyanily nevű kerületi kapitányság székhelye Német-Délnyugat-Afrikában, 9 napi járatra Angra Pequénától, 1200 lak., akik közt 79 német és 11 fokföldi; bányahivatalal és a rajnai hittérítő társaság állomásával.

Keffi (Abd-esz-Szenga), Szokoto szudáni ország egyik kerületének székhelye Szaria tartományban, az E. sz. 9 és K. h. 8° alatt, a Kokona, a Binne egy mellékfolyója mellett, termékeny vidéken, mintegy 30,000 lak., akik nagyobbára fulbék és hausszák. K. fontos gőepontja a karavánutaknak, amelyeken főképp elefántesontot hoznak a partokra.

Kégl-család, biztos adatok róla csak 1676 óta vannak. Ebből az esztendőből ismeretes *K. Gáspár* leányának, Thulmon Józsefné szül. *K. Anna Margit*nak végrendelete (Regesta diversorum Instrumentorum Literalium Manuscriptorum et Librorum de Rebus Hungaricis Cod. Sec. XVIII—XIX., a magyar nemzeti múzeumban). A család nemessége már régebbi időből származik. 1751. egy oklevélben *K. Gáspár*, K. János fia, ki a Ghillányi-ezredben szolgált, mint nemes említettik (LXXVII. okl.). Ennek fia *Gáspár* (szül. 1753.), ezé *György* (szül. 1792.).

1. *K. György*, az előbb említett György fia szül. Dános pusztnán (Pest) 1822 márc. 22. Iskoláit Keskeméten, Nyitrán és Pesten végezte. Az 1843-iki országgyűlésen Ráday Gedeon gróf pestvármegyei követ oldalánál Pozsonyban időzött. 1844. mint patvarista galanthai Balogh János Bars vármegye első alispánja mellett fog-

lalkozott. 1847. fehérvármegyei Csala pusztnán mint földmivelő gazda telepedett le. 1853. *Horhy* Antallal beutazta Német-, Francia- és Angolországot. Onnét ők hozták az első gőzeséplőgépeket. Később a csákvári választókerületet őt cikluson át képviselte az országgyűlésen. 1878 ápr. 29. régi nemességének megerősítésével a «csalai» nemesi előnevet nyerte. 1897. szászereforintos alapítványt tett egy Székesfehérváron újonnan építendő vármegyei közkórház javára. V. ö. *Károly* János, Fejér vármegye története (III. köt.).

2. *K. Sándor* (X. k.) újabb művei: Riza Küll Xân als Dichter (Wiener Zeitschrift, XI. évf., 1897); *Az újabb angol irodalom története* (Budapesti Szemle 1898); Visál und seine Söhne, eine Dichterfamilie des modernen Persiens (Wiener Zeitschrift, XII. évf., 1898); *Buddhismus* (Budapesti Szemle 1897); *A perzsa népdal* (Budapest 1899).

Keglevich-család (X. k.), *K. Béla* gróf, volt hevesi főispán, megh. Budapestben 1896 nov. 13. — *K. István* grótot 1893 jul. 26. másodikban kinevezték a magyar operaház és a nemzeti színház intendánsává. 1899 febr. 26. megkapta a v. b. t. tanácsosi méltóságot.

Kegyelmi kérvény. A halálbüntetés kiszabása esetében követendő kegyelmi eljárást nem tekintve, a büntető perrendtartás a K.-ről csak annyiban intézkedik, amennyiben kimondja, hogy a bíróságnál vagy a kir. ügyészségnél benyújtott vagy jegyzőkönyvbe mondott K. közvetlenül az igazságügyi miniszterhez terjesztendő fel. A K.-nek rendszerint nincs felfüggesztő hatálya, az igazságügyi miniszter azonban a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának a K. érdemleges elintézéséig való elhalasztását vagy félbeszakítását elrendelheti. Magára a K.-re vonatkozó eljárást az 1873-iki 15,688. sz. rendelet szabályozza, a büntető perrendtartás életbeléptetésével kapcsolatban erre nézve is új rendelet fog intézkedni. A bűnvádi perrendtartás életbeléptetésével kapcsolatban kiadott ügyészségi utasítás (1. cím, III. fej.) az ügyészség részvételét szabályozza kegyelmi ügyekben.

Kegyelmi tanács (X. k.). A büntető perrendtartás a külön kegyelmi tanács intézményét megszüntette, mert nem volt indokolt minden esetben kizárólag csak a kuriát ruházni fel a véleményezés jogával s ott sem azt a tanácsot, mely az ügyben ítél. A K. helyébe lépett eljárás l. *Halálbüntetés végrehajtása*.

Kegyszerek, tágabb értelemben a *szentelmények* (XV. k.), *sentségek* (XV. k.) és a *mise* (XII. k.), szorosabb értelemben csupán a sentségek neve, a képviselőválasztások ügyében intézkedő kuriai bírósokról szóló 1899. évi XV. t. c. szerint egy évig terjedhető államfogházzal és ezer koronaig terjedhető pénzbüntetéssel, valamint politikai jogai gyakorlatának felfüggesztésével büntetendő az a lelkész, aki K. segélyével korteskedik.

Kehelylevél (össv.), l. *Kehely* (X. k.).

Kehr, 1. *Károly*, német pedagógus, szül. Goldbachban (Gotha mellett) 1830 ápr. 6., megh. Erfurtban 1885 jan. 18. A goldbach-i iskolából 16 éves korában egyenesen a gothai képzőintézetbe

lépett. 1850. letette a tanítói vizsgálatot s a gothai képezdében alkalmazták mint mintatanítót. Itt ismerkedett meg Fröbellel. 1852. már Ruhllában működött mint népiskolai igazgató. 1859. Waltershausenben a polgári és ipariskola igazgatója lett. 1863. visszahívták Gothába a képzőintézeti gyakorló iskola és internátus igazgatójának. 1873. a halberstadti képzőintézet igazgatójává nevezték ki. Ezt az intézetet oly virágzásra emelte, hogy valóságos búcsujárhelye lett a tanítóképzés terén okulást kereső idegeneknek. Az ő igazgatóságának idejében tiltó meg az intézet fennállása századik évfordulóját. 1884. Gossler minister igazgatói és iskolai tanácsosi címmel Erfurtba helyezte át. 1878. a jeni filozófiai fakultás tiszteletbeli doktorrá avatta. Ismertebb művei: *Die Praxis der Volksschule* (Gotha 1868, 10. kiad. 1885 stb.); *Der christliche Religionsunterricht in der Volksschule* (4. kiad. Gotha 1881, 2 köt.); *Der deutsche Sprachunterricht im ersten Schuljahre* (Schlimbach G.-vel, 8. kiad. u. o. 1893); *Theoretisch-praktische Anweisung zur Behandlung deutscher Lesestücke* (9. kiad. u. o. 1892); *Praktische Geometrie für Volks- und Fortbildungsschulen* (7. kiad. u. o. 1891); *Lesebuch für Lehrerbildungsanstalten* (Kriebitzsch Th.-vel, u. o. 1874—1875, 4 köt., 4. kiad.); *Geschichte der Methodik des deutschen Volksschulunterrichts* (u. o. 1877—1882, 4 köt., 2. kiad. 1887—93); *Pädagogische Reden und Abhandlungen* (u. o. 1881). Szerkesztése alatt jelentek meg: *Pädagogische Blätter für Lehrerbildung u. Lehrerbildungsanstalten* (Gotha, 1872 óta). K.-nek a magyar tantágyra is megvolt a hatása. Könyveit lefordították, így a vallástani és módszertant *Kovács* Lajos, a *Praxis der Volksschule*-t *Környei* János s ezt újabban átdolgozta *Gyertyánffy* István.

2. *K. Pál*, német történetíró, az előbbinek fia, szül. Waltershausenben 1860 dec. 28. Göttingában, Münchenben és Bécsben végezte történeti tanulmányait s 1884—88. Bécsben a Monumenta Germaniae historica munkatársa volt, mely vállalat szolgálatában huzamosabb ideig Olaszország levéltárait is átkutatta. Miután 1889 óta Marburgban működött mint magantanár és rendk. tanár, 1895. Göttingában lett rendes tanár. Művei: *Päpstliche Urkunden und Regesten aus den J. 1353—1378* (található a *Geschichtsquellen der Provinz Sachsen* 22. kötetében, Halle 1889); *Urkundenbuch des Hochstiftes Merseburg* (u. o., 36. köt., 1897); *Die Urkunden Otto's III.* (Innsbruck 1890). 1897. a göttingai akadémia megbízásából az 1198 előtt megjelent, régibb pápai oklevelek új s kritikai kiadásán fáradozik, mely vállalatban összesen 17,900 oklevelet fog felölelni. V. ö. *Historisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft* (1897, 267—269. old.).

Kehrbach Károly Tivadár, német pedagógiai író, szül. az Orla melletti Neustadtban 1846 aug. 22. Jenában és Lipszeben filozófát, német nyelvészetet és pedagógiát tanult és több éven keresztül mint tanító, nevelő és könyvtáros működött. Kiadványai: *Monumenta Germaniae paedagogica* (az 1. köt. 1886., 1890-ig még 9 köt.); e mű kiadását jogát átruházta a Gesellschaft für deutsche Erziehungs- und Schulgeschichte fősúlatra, mely-

nek megbízásából a Monumenta-n kívül kiadta a *Mitteilungen*-t. 1896. egy nagyszabású gyűjteményt indított meg: *Das gesammte Erziehungs- und Unterrichtswesen in den Ländern deutscher Zunge* (a német nevelés- és oktatástygyben megjelent összes könyvek, cikkek, hivatalos rendeletek és tanszerekre vonatkozó ismereteknek címjegyzéke és tartalomkivonata, Berlin). 1891 óta a *Jahresberichte für neuere deutsche Litteraturgeschichte* folyóirat részére a tanítás és nevelés történetét írja. Kiadta Kant fő műveit kritikai szöveggel, továbbá Fichtének *Bestimmungen des Menschen* c. könyvét, továbbá Herbart műveit (Langensalza 1882).

Keithley, város, l. *Keighley* (X. k.).

Keitum, l. *Syllt* (XV. k.).

Kék bogó (növ.) a. m. fenyvesbogó (VII. k.).

Kekenis, félsziget, l. *Alsen* (I. k.).

Kékes, kisközség Szolnok-Doboka vármegye kékesi jár., (1891) 832 lak., posta- és táviróhivatallal és postatakarékpénztárral.

Kék gálic, l. *Rézsulfát* (XIV. k.).

Kék tinta, l. *Tinta* (XVI. k.).

Kekulé Frigyes Agost, német kémikus, megh. Bonnban 1896 jul. 13.

Kékvarju (állat), l. *Cyanocorax*.

Kelantan, l. *Kalantan*.

Kelati Ghilsai (Kelati Ghildsi), vár Afganisztánban, Kandahartól északkeletre 120 km.-nyi távolságban, a Tarnak termékeny völgyében, elszigetelt sziklán, melynek lábánál több falu van. Az egész környéken régi tornyok és várak romjai láthatók. Az angol-afgán háboruban K. volt az angolok fő támaszpontja.

Kelecsény (*Felső*), kisközség Borsod vármegye szendrei járásban, (1891) 366 lak. A falutól nyugatra mély árok vezet, melyben őskori vasolvasztó-maradványokat találtak.

Kelecsényi, l. *József*, archeologus, szül. Nyitra-Iváncán 1815 márc. 17. Eleinte a megyei közelet terén működött, később kizárólag régészeti tanulmányaival foglalkozott. Régészeti és történelmi cikkei az 50-es és 60-as évek folyóirataiban jelentek meg. Munkája: *Nyitra és környéke képes albuma* (Nyitra 1854).

2. *K. Károly*, zoologus, szül. Nagy-Tapolcsányban 1854. Tanulmányait az esztergomi és nyitrai gimnáziumban és a budapesti katonai tiszt képzőben végezte. Jelenleg közjegyző Nyitra-Tavarnokon. A lepke- és rovarismeret terén a külföld és Magyarország között ő tartja fenn a tudományos összeköttetést. 60,000 példányból álló bogár- és 10,000 darabból álló lepkegyűjteménye van. Három ismeretlen bogárfajt fedezett fel. Cikkei a Rovartani Lapokban, az Entomologische Zeitschriftenben és a nyitrai vármegyei orvosgyógy-szerészeti egyesület 1895—96-iki évkönyvében jelentek meg.

Keled, l. *Gutkeled* (VIII. k.).

Kelemen Móric (Ezsaiás), kuriai bíró, szül. Tisza-Abádon 1833 jul. 20., ahol atyja *K. Gergey* ev. ref. lelkész volt. Tanulmányait a kunszentmiklósi gimnáziumban és a debreceni kollégiumban végezte. Piatal korában ismerkedett meg Petőfi Sándorral, aki őt a szépirodalom művelésére buzdította s akinek az 1848. képviselő

választás alkalmával lelkes kortese volt. 1848 őszén mint önkéntes nemzetőr részt vett a Roth és Philippovics elleni hadjáratban, majd pedig később a jász-kun nemzetőrséggel az alvidéki táborba ment, honnan 1849 jan. lősebbel lábán tért haza Kun-Szt.-Miklósa; Kossuth ajánlatára Görgey Komáromban a vezérkari irodában hadnagyi ranggal fogalmazói teendőkre alkalmazta. A szabadságharc után a budapesti egyetemre ment. 1850. forradalmi dalok terjesztése által elkövetett igazgatási haditörvényszék elé állították s mint-hogy neki tulajdonították a Kossuth Lajos azt üzenete . . . c. népdal szerzőségét is, nehéz vasban kitöltendő hat heti fogházra ítélték. A bölesészeti tanfolyamról csakhamar a jogira lépett át, de közben szépirodalommal is foglalkozott, amiről a Hölgyfutárban, a Budapesti Visszhangban és a Családi Lapokban megjelent novellái és humoriskjei tanuskodnak. 1853. a Pesti Napló alapítójának és szerkesztőjének Császár Ferencnek (IV. k.) gyakornoka és egyszersmint a Divatesarnok szépirodalmi hetilap segédszerkesztője lett. Ez időtájt ismerkedett meg Kemény Zsigmond báróval és Csengery Antallal, kikhez szoros barátság fűzte. 1855. letette az államvizsgát, 1856. a budai cs. kir. helytartósági osztályhoz lépett be fogalmazó-gyakornokul. Ez időben a helytartóságnál ritkaság lévén a tollat magyarul irodalmilag is forgató egyén, 1859. őt bízták meg az osztrák-olasz háború kitérőse alkalmával a «Népeimhez» szóló kiáltvány magyar szövegének elkészítésével, sőt még azzal is, hogy az Olaszországban harcoló magyar huszárság részére buzdító dalt készítsen. 1860. kecskeméti megyebiztosul küldték ki, ugyanez évben a helytartó tanácsához rendelték be, ahol többek közt az októberi diplomának magyar szövegezésével is őt bízták meg. 1861 végén az udvari kancelláriához nevezték ki, hol Pápay István oldala mellett közoktatásügyi, sajtó- és államrendészeti ügyekben dolgozott. 1866. a debreceni ref. kollégiumhoz hívták meg tanárnak, de ugyanez évben udvari fogalmazóvá nevezték ki. Az 1867-iki kiegyezés előkészítésénél és végrehajtásánál a külföldi sajtó információjával bízták meg s a király személye körüli minisztériumban Pestetics György gróf sajtóreferense volt. 1870. saját kívánatára a magyar királyi igazságügyminisztériumba helyezték át titkári minőségben, ahol a büntető és börtönügyi osztálynak 16 éven át tagja, majd vezetője is volt. Ekkor készítette a hazai fogházügyi ideiglenes rendezését célzó törvényjavaslatot, melyből a büntető törvénykönyv büntetési rendszerének miniszteri indoklása az anyagot merítette. 1874. készítette a fogház- és börtönrendtartást, mely legnagyobbbrészt ma is érvényben van, 1879. a szegedi kir. biztos jogtanácsosa és helyettese lett s mint ilyen ő volt a hajdan híres szegedi várnak utolsó polgári parancsnoka. Szeged városa fáradozásának jutalmául egy utcát K.-ről nevezett el, a király pedig a vaskorona-renddel tüntette ki. 1884. igazságügyminiszteri osztálytanácsos, 1886. kuriai bíró lett. Irodalmi munkái közül kiemelendők: *Latin-német-magyar általános tiszti szótár* (1861); *A Magyarországon érvényes sajtószabályok gyűjteménye* (1865); *Adatok*

az írói tulajdonjog hazai történetéhez (Budapesti Szemle 1869); *A magyar büntető törvénykönyv büntetési és börtönrendszere* (1888); *Büntetési és börtönrendszerünk reformja*. Dárdayval és Emmerlrel együtt több éven át szerkesztette a Közigazgatási döntvénytárt (1877—79). K. egyik alapító tagja volt a budapesti rabszegélyző egyesületnek és az ő javaslatára állították fel a közbányai menházat is. A magyar jogászegyesületben a büntető osztálynak volt elnöke és jelenleg is választmányi tag. V. ö. *Petrik*, Könyvészet; *Magyar Szalon* (1886 jul.); *Vasárnapi Újság* (1883. évi 41. sz.); *Szinyvei*, Magyar írók (46-ik fűz.). v.

Kelen, 1. *Ida*, zongoraművész, szül. Budapesten 1873. A 80-as évek első felében rendkívüli zenei tehetségénél fogva, a szabályos kort el sem érve vétetett fel az országos magyar királyi zene-akadémiába, hol a zongorában *Gobbi* Henrik s a zeneelmélet és zeneszerzésben *Abrányi* K. volt a tanára. Első művészi sikerét Prágában 1887. aratta a Beethoven-ünnepély alkalmával. 1889. Londonban hangversenyzett. A 90-es években *Gobbi* H. vezetése alatt *Kun* Margit és *Hollósy* Kornéliával szövetkezve, megalkotta azt a női triást, amely a két zongorán való együttes játékokat a legmagasabb színvonalon mutatta be minden évben. Az e célra szolgáló átiratokat tanáruk *Gobbi* H. szorgáltatta *Bach*, *Beethoven*, *Schumann*, *Brahms*, *Liszt*, *Mendelssohn* s *Gobbi* műveiből, melyek aztán egész külön zongora-irodalommá nőttek ki magukat, mesteri kidolgozásban. K. mint magánzongoraművész is magas színvonalon áll. á. k.

2. *K. István*, orvos és szakíró, szül. Kis-Palugyán (Liptó) 1868 jul. 3. Miután 1892. Bécsben orvosdoktori oklevelet nyert, 1892—93. külföldi tanulmányutat tett. 1894. Budapesten svéd gyógygimnasztikai és testgyógyászati intézetet nyitott. Művei: *A svéd gyógygimnasztika* (Budapest 1897); *Borosznó gyógyfürdő* (u. o. 1897); *A hidegvíz-gyógymód fűrdőnkben masszage és gyógygimnasztikával kombinálva* (u. o. 1898).

Kelenfalva, 1. *Gyergyó-Kilyénfalva*.

Kelepélő, a kat. egyházban a nagycsütörtöki szt. mise glóriájától nagyszombat alleljáráig használatni szokott zörgető faeszköz. Kétféle K. különböztethető meg. Az egyik vékony deszkához illesztett és szabadon mozgatható fakalapács, mely a nagyhét említett 3 napján mise alatt és az oltári szentségnek a szent sirhoz való ávittelekor csöngettű helyett használatik, míg a tulajdonképeni K. nagyobb, szintén fából készült zörgető eszköz és a harangokat helyettesíti. A K. már a legrégebbi időkben is használatott. Már az «Ordo Rom.» I. és XIV. fejezete is említést tesz használatáról.

Kelet-Afrika (X. k., *Brit* K.). Bár az angol befolyás Portal Gerald tevékenysége következtében Ugandában is nagy tért hódított és Kabrega unjorói uralkodó is kénytelen volt az angol hatalomnak meghódolni, mire az angol befolyás szféráját kiterjesztették Emin pasa egykori egyenlítői tartományáig, a Brit-K.-i Társaság éppen ennek következtében anyagilag annyira kimerült, hogy 1895. átengedte birtokait az angol kormánynak. Ez utóbbi a társaságnak 250,000 font sterling

kárpótlást fizetett, melynek fedezésére 200,000 font sterlinget a zanzibári, 50,000-et pedig az angol államkincstárból vett és 1896. megalapította a *brit-K-i protektorátust*, mely Zanzibár és Uganda kivételével kiterjed az egész K.-i angol birtokra, így tehát 700,000 km² területet foglal magába. A protektorátus átvétele után a *Mombasa-Uganda-vasút* régi terve a megvalósulás stádiumába lépett. Az 1060 km. hosszú vasút, melynek építését maga az angol kormány vette át, az Indiai-óceán partján fekvő Mombaszból Kilveszin, Kikujun, a Naivasa-tón, az eldomai hegyszakadékon és Kavirondón át, a Viktoria-Nyanza-tó partján fekvő Viktoria állomás mellett, a tó partjának mentén Ugandáig fog vezetni. Költségeit 3 millió sterling fontra irányozták elő. Az angol alsóház az elmunkálatokra 1895 aug. 30. 20,000, később pedig az építési költségek első részletére 500,000 sterling fontot szavazott meg. Az építés több mint 2000 munkást foglalkoztat, kik felerészben indiai kulik, felerészben afrikai benszülöttek. A protektorátus serege 1897-ben 289 Gandsab-beli mohammedánusból, 256 szudániból és a protektorátus területén élő 575 benszülöttből, tehát összesen 1120 emberből állott. A területet katonai célokból három kerületre osztották, melyek élén egy-egy angol tiszt áll. 1886—97. a protektorátus bevételei 32,670, kiadásai 134,346 sterlingfontra mentek. Anglia szubvenciója 1897—1898: 75,000, 1898—99: 90,000 sterling font volt. E kiadásokból 17,000 sterling font a Zanzibárnak fizetendő összegre, 20,900 sterling font pedig a tengerparti lázadás végleges leverésére kellett.

1897. Mvanga, Uganda királya, fegyvert fogott angol zaklató ellen, de jul. 20. legyőzötték, mire német területre menekült. 1898. Ugandának brit fenhatóság alá tartozó lakói újra megkísértették felkelés útján sorsukon javítani, de nekik sem kedvezett a szerencse: ők is leverettek. Eppen így jártak a benszülöttekből összetoborzott felkelő katonák, kiket az angol kormány rosszul fizetett. Ezeket Elő-Indiából hozatott csapatok szorították engedelmességre. 1898 nyarán Martyr őrnagy Ugandából Vadelaba és Ladóba indult, honnan az É. felől a Nilus mentén érkező angol-egyiptomi hadsereg vezérének, Kitchener lordnak kezet nyújtott. Ilyformán a Közép-K. s a máhdi országának romjain helyreállított északafrikai angol birtok közötti összeköttetés létrejött. V. ö. *Lugard*, The rise of our East African empire (London 1893); *Dermott*, British East Africa (2. kiad. u. o. 1895); *Macdonald*, Soldiering and surveying in British East Africa (u. o. 1897). TH. GY.

K. (német). Minthogy már sokszor nagyon szükségesnek mutatkozott, hogy a Tanganyika- és a Nyassza-tó között az angol-német határ a helyszínén megállapíttassék, 1897 elején Herrmann százados vezetésével expedíciót küldtek oda, mely egy angol bizottsággal együtt megkezdte a határmegállapítás munkáját és 1899 elején be is fejezte. Az angol K. felé eső határon már szintén méréseket végeztek. Az európai lakosság 1898 jan. 1-én 880 emberből állott, köztük 664 német, 46 francia, 40 angol, 34 görög, 18 hollandi, 16 osztrák és 15 olasz. 1897 okt. óta 21 tiszt és hivatalnok értékes térképeket készített.

Irodalom. Liebert, Neunzig Tage im Zelt, Berlin 1898; Stuhlmann, Die wirtschaftliche Entwicklung Deutsch-Ostafrikas, u. o. 1898; Wohltmann, Deutsch-Ostafrika, u. o. 1898; Werther, Die mittleren Hochländer des nördlichen Deutsch-Ostafrikas, u. o. 1898; Kollmann, Der Nordwesten unserer ostafrikanischen Kolonien, u. o. 1899; Bernhardt, Der Eisenbahnen in Deutsch-Ostafrika, u. o. 1898; Öchelhauser, Die deutsch-ostafrikanische Zentralbahn, u. o. 1899.

Keleti Gusztáv 1896 jun. 6. megkapta a III. oszt. vaskorona-rendet. Megjelent tőle: *Idősb Markó Károly* (Budapest 1899); továbbá: *Jelentés a festészetről és szobrászatról az ezredéves országos kiállításon*.

Keleti akadémia (X. k.). A király 1898 jul. 7. kelt elhatározásával az ezentúl: Cs. és kir. *konzul-sági akadémia* címet viselőndő K. tanfolyamának újjászervezését, valamint nyelvek tekintetében két, u. m. *keleti és nyugati osztályra* való osztását, mindkettőben a közgazdasági tudományok intenzívebb ápolását az 1898—99. iskolaévtől kezdődőleg elrendelte. Az állami alapítványi helyek száma 25-ben állapított meg, ezekből 10 a keleti és kelet-ázsiai szakosztály részére egyenkint 1300 frttal dotálta, míg a többi 15 hely 1000—1000 frt javadalommal jár.

Keleti fok, l. *Dezsnjjev*.

Keleti kérdés alatt, a szó legtágasabb értelemben véve, a Kelet és Nyugat között ősrégi idők-től fogva fennálló viszonyokat értjük. Ily általános szempontból szemlélvén ennek a többnyire ellentétes viszonynak fejlődését, az ókor folyamában a következő eseményekben ismerhetjük fel a K. láncolat szerinti fejlődését: persák és görögök közti hareok; Anabazis és Nagy Sándor keleti hódításai; pün háborúk; Róma és a Kelet közötti háborúk (különösen Mithridatesszel); a pártusok és az új-persák támadásai a Nyugatra ellen. Továbbá a középkorban: a népvándorlás és az arabok támadásai a keresztény Nyugat ellen, melyet egyrészt Kis-Ázsia, másrészt D.-Európa és Spanyolország felől fenyegettek. E kihívásra a keresztény Nyugat a kereszties hadjáratokkal válaszolt. Következett a tatárjárás és a törökök befészkelődése DK.-Európában, akik a Hunyadiak minden hősiessége dacára az egész balkáni félszigetet, sőt 1526 után hazánknak nagy részét is leigázták, Bécs kapuját is két ízben döngették és századokon át rettegésben tartották a Nyugatot. Végre azonban mégis felköszöntött a megtorlás napja és ezzel beköszöntött a (szűkebb értelemben vett) K.-nek kora. Ezalatt immár a XVII. sz. végétől kezdve a hanyatlásnak indult Törökország és az annak szomszédjai között fennálló hatalmi viszonyokat és azok kiegyenlítését, a törökök és azok keresztény alattvalói között fennálló surlódásokat és azok megoldását értjük. Mihelyt Magyarország egész Európa lelkes közreműködésével a XVII. sz. végén a török iga alól felszabadult, Nagy Péter cár a *„be-teg ember”*-nek Európából való kiűzését és Törökországnak, első sorban Konstantinápolynak elfoglalását tűzte ki az orosz politika hagyományos végcélja gyanánt. Ő maga ugyan nem sokat ért el támadásaival, annál többet azonban nagynevű utóda, II. Katalin cárnő, ki 1774. Abdul Hamid szultán a Kütcsük-Kainardsiban kötött béke aláírására kényszerítette, amelyben a Boszporust és a Dardanellákat az orosz hajók számára

megnyitotta és a Balkán-félszigeten élő görög keleti keresztények feletti védhatóságot elnyerte. Ebben a kegyúri jogban Oroszország kényelmes eszközöt nyert arra, hogy a vallás ürügye alatt Törökország belfügyeibe bármikor tetszés szerint beavatkozhasson. Katalin utóbb még egyszer (1787—92) támada meg a szultánt (II. József szövetségében), és a Jászvárosban kötött békében a Dnyepér és Dnyeszter közötti területet ragadta el a törököktől.

A XVIII. sz. végén és a XIX. sz. kezdetén egyik-másik tengeri hatalom (Anglia, Hollandia és Franciaország) a töröknek fogta ugyan pártját; tettek pedig ezt részben jutalom és kereskedelmi előnyök reményében, részben az oroszok fenyegető terjeszkedésétől való ösztönzerü aggodalomtól indítatva. Így tett p. Anglia, midőn Bonaparte (1798—99) Egyiptomban és Szíriában a szultán alattvalóival hadakozott. Félvén Elő-India kincseit, tengeren és szárazon segítette a törököt. De mióta a Törökország újjászülését és a kilátásba vett reformokra helyezett remények füstbe mentek és a Balkán-félsziget keresztény lakói szívében lappangó, kívülről szított gyűlölet újra és újra lángot vetett: Törökország pártfogóinak csekély száma az európai koncertben jobban és jobban megesapant.

E században Európa legtöbb népe rokonszenvvel kísérte a görögök szabadságharcát (1821—1829), mely Anglia és Oroszország segélye mellett, Metternich bosszankodására, diadalmas véget ért. E szabadságharcra karöltve folyt (1828—1829) Dibics és Paskjevics győztes hadjárata a török ellen. 1830. okkupálták a franciák Algériát és 1840. a szultán csakis Anglia és más államok támogatásával tudott a főhatalomra és függetlenségre törő Mehmed Ali egyiptomi helytartótól megmenekülni. Az 50-es évek elején a beteg ember állapota némileg javult, és midőn a vas cár, I. Miklós (Nagy Péter szellemében) újra felvetette a K.-t és újból napirendre tűzte a török birodalom végleges felosztását, III. Napoleon francia császár és Anglia szövetségre léptek a kétségbeeső törökökkel és a krími háború csatáira (1854—56) a status quo fenntartása érdekében az oroszok leverték. Az 1856. márc. 30. Párisban aláírt kongresszusi határozat Oroszországot a török földön lakó keresztények fölött gyakorolt fenhatóságáról való lemondásra kényszerítette és a Fekete-tenger partjain és vizein hatalmának és terjeszkedésének némi határt szabott. A szultánt ellenben a párisi kongresszus keresztény alattvalóinak adandó reformokra és engedelményekre kötelezte. Oroszország le volt ugyan verve, de mert a török kormány a reformokat most sem léptette életbe, mielőtt a török kormány újabb kezdetét vette a Balkán-félszigeten a forrongás és izgatás, mig-nem 1875. Bosznia és Hercegovina lakói fegyvert fogtak, miben őket Szerbia és Montenegró támogatták. Hasztalan igyekezett a nagyhatalmak nagyrésze a szultánt engedményekre rávenni. Ily viszonyok mellett Törökország helyzete napról-napra súlyosabbá vált. E válságos napokban magában a császári udvarban összeesküvés alakult, melynek néhány tagja a tunya és tehetetlen Abdul Aziz szultánt megölte, amire V. Murad

foglalta el a trónt (1876 máj.). Ezen szerencsétlen s elmebeteg fejedelem alatt a válság még fenyegetőbb lett. 1876. júl. az oroszoktól izgatott Milán (szerb) és Nikita (montenegrói) fejedelem szintén háborút izent a töröknek, Bolgárországban pedig felkelésben tört ki a százados gyűlölet. A válság közepette Murádot is letették és öcsesét, II. Abdul Hamidot emelték a trónra, kinek vezéréi Bolgárországban ugyan rettenetes kegyetlenségek árán elnémították a felkelést, de Montenegróval szemben nem sokra vitték, míg a többi izben legyőzött szerbeket az orosz cár vette oltalmába. Midőn a szultán az 1877. dec. 24. Konstantinápolyban egybegyűlt európai kongresszus követelését, mely őt alkotmány kihirdetésére és keresztény alattvalóinak a mohammedánusokkal való egyenjogosítására kötelezte, a döntő pillanatban visszautasította: Oroszország magára vállalta a makacs török megfenyítését. Az 1877—78. török-orosz háború Európában úgy, mint Kis-Ázsiában az oroszok fényes diadalával ért véget és csakis az oroszokra feltékeny Anglia közbelépése mentette meg Konstantinápolyt a győzők bevonulásától. II. Sándor cár ily viszonyok között megállott ugyan a török székvaros kapui előtt, de az 1878. márc. 3. kötött san-stefanói békében mégis rendkívül kemény feltételeket diktált a levert Törökországnak. Csakhogy az oroszok túlsúlyát megint a többi nagyhatalom nem nézhette közönyösen és így a Bismarck elnöklete alatt egybegyűlt berlini kongresszus vette kezébe (1878. jun.—jul.) a K. rendezését. Határozatai értelmében Montenegró, Szerbia és Románia teljesen felszabadultak a török alól; felszabadult (nagybörzst) Bolgárország is, de déli része Kelet-Rumélia néven megmaradt még egyidőre a szultán fenhatósága alatt, noha ez a tartomány is kedvezményekben részesült; Ausztria-Magyarország megszállhatta Boszniát, Hercegovinát meg Novi-Bazárt; Görögország igényt nyert Epirusz- és Tesszaliára; Oroszország megtarthatta Batumot és Karszt. Törökországot pedig arra kötelezték a nagyhatalmak, hogy alattvalóit valláskülönbség nélkül jogegyenlőségben részesítse. Mindent összefoglalva, azt mondhatjuk, hogy a berlini kongresszus nem oldotta meg a K.-t; annak végleges megoldását csak elodázta, a török birodalom végleges felosztását csak elnapolta. A helyreállított nyugalmat nemsokára (1885) megzavarta Kelet-Ruméliának egyesülése Bolgárországgal, a görögök és Montenegró kihívó magaviselete a portával szemben és egyéb aggodalomra okot szolgáltató mozgalmak és tünetek; és így igazuk lehet azoknak, akik azt mondják, hogy Törökország Európában való fennállását csupán csak az örökösök egyenletlenségének és féltékenységének köszöni. I. *Török birodalom* (XVI. k.). A berlini kongresszus óta a *macedon és örmény kérdés*, továbbá a *krétai felkelések és mozgalmak* nem engedik, hogy a K. leszoruljon a napirendről. Ez utóbbiak 1897. újabb *görög-török* háborúra vezettek. E háborúban Törökország ismét jelét adta ugyan életerejének, a Kréta sziget felett való szuverénységéről mindazonáltal le kellett mondania.

Az utolsó évtizedek óta Afrika- és Ázsiában is beszélhetünk K.-ról. Egyiptom megszállása az

angolok által, az Arabi pasa által támasztott felkelés, Tunisz okkupálása a franciák által, mind lánczemei a K.-nek. A máhdi felkelésében (Közép-Afrikában) is érvényesült a Kelet és Nyugat közötti ósrégi ellentét. Ázsiában az örmény s afganisztáni kérdés, valamint a Pamir-kérdés is e szempont alá esik. Az 1894—1895. lezajlott kínai-japáni háboru óta pedig még a távol Kelet-Azsia is belevonatott a K. keretébe, melynek a közeljövőben tengeri nagyhatalmak által feldarabolásra szánt China partvidékei és vizei fognak színterétül szolgálni.

Irodalom. V. ö. a Törökország-, Oroszország-, Görögország-, Bulgária-, Szerbiáról szóló kézikönyveket, a Nagy Pétert, II. Katalint, II. Józsefet stb. tárgyaló monográfiákat, továbbá: Bamberg, Geschichte der orientalischen Angelegenheiten, Oncken, vállalatában; Prokesch-Osten, Geschichte des Abfalles der Griechen, 6 köt. és Zur Geschichte der orientalischen Frage, 1823—29., 1879; Hagen, Geschichte der orientalischen Frage, Frankfurt 1877; Becker, Die orientalische Frage, aus den Vorträgen von 1856 und 1878 beantwortet, 1878; Geffcken, Zur Geschichte des orientalischen Krieges 1853—56, 1881; Ranke, Serbien und die Türkei im 19. Jahrhundert, összes művei között, 43—44. köt.; u. a., Zur orientalischen Frage, Sybels Historische Zeitschrift XIII. 406; Martens, Politische Geschichte des orientalischen Krieges, 1878; Mendelsohn-Bartholdi többrendbeli műve a görögökről, és: Metternichs orientalische Politik, Sybels Historische Zeitschrift, 18. kötet; Döllinger, Die orientalische Frage in ihren Anfängen, Akademische Vorträge, I. köt. 1888; Berner, Die orientalische Frage, 1878; Scala, Über die wichtigsten Beziehungen des Orients zum Occident, Lipse 1886—87, 2 füzet. A keleti kérdéssel összefüggő háborúk bibliográfiáját I. Pohler művében: Bibliotheca hist.-militaris, 3 kötet. Magyar nyelven: Bluntschli, A keleti kérdés, fordította Rakovszky I., Budapesti Szemle, 19. köt.; Voltaire, Katalin és a keleti kérdés, u. o. 14. köt., 1869; Kállay Benji, Oroszország keleti törekvései, Budapest 1878; Csengeri Antal, A keleti ügy, cikksorozatok, Pesti Napló 1854. V. ö. Vámbéry Armin, Das Türkenvolk c. művét és többrendbeli értekezéseit a törökökről. Újabb művek: Driault E., La question d'Orient jusqu'à nos jours, Paris 1898; Monicault G., La question d'Orient 1856—71., u. o. 1898. M. L.

Keleti kereskedelmi akadémia, ezzé fejlődött az eddigi *keleti kereskedelmi tanfolyam* (X. k.), mely 1899 jun. új szervezetet nyert. Az új szervezet értelmében, melyet a kereskedelmügyi miniszterrel egyetértőleg a vallás- és közoktatásügyi miniszter adott ki, az intézet teljesen önálló jellegűt nyert; a főlvetézh felső kereskedelmi iskolai, illetve gimnáziumi v. reálisiskolai jeles érettségi bizonyítvány szüktséges. Az eddigi tananyag bővült a német, angol, új-arab és orosz nyelvvél, továbbá jogi szaktárgyakkal (jogi encyclopedia, kereskedelmi és hiteli törvényhozás, közgazdaság és pénzügytan). A végzett hallgatók részben keleti tanulmányutakra szóló nagyobb ösztöndíjakat kapnak, részben a m. kir. kereskedelmi muzeum keleti kirendeltségeinél nyernek alkalmazást. Legújabb idő óta a közös külügy-minisztérium is alkalmazza őket a keleti konzulátusok adminisztratív hivatalainál. Az intézet feletti felügyeletet egy felügyelő bizottság gyakorolja, melynek elnöke Falk Miksa, az intézet igazgatója Kunos Ignáé dr.

Keleti marhavész, l. *Marhavész* (XII. k.).

Keletindiai növénypapiros, l. *Angol flastrom* (I. köt.).

Keleti régió, l. *Állatföldrajz* (I. köt.).

Kellen János Fülöp, németalföldi művészeti író, szül. Utrechtben 1831 jul. 9-én. 1852. az utrechti birodalmi pénzverdénél mint vésnök nyert alkalmazást. Több érmet véssett és amellett a réz-

metset történetét alaposan tanulmányozta, különösen a németalföldit, minek alapján igazgatója lett az amsterdami rézmetszetek országos muzeumának. Művei: *Le peintre-graveur hollandais et flamand* (Utrecht 1866); *Catalogue raisonné d'estampes forment la collection de feu M. de Ridder* (1874) stb.

Keller Lajos, német történetíró, szül. Fritzlarban 1849 márc. 28. Jogi, majd történeti és bölcséleti tanulmányait 1868—72. Lipcseben és Marburgban végezte, 1874. a Münsterben levő veszfáliai tartományi levéltár segédtisztje, 1881. vezetője és 1888. levéltári tanácsosa lett. 1895 óta a berlini állami levéltárban működik. Művei: *Der zweite punische Krieg und seine Quellen* (Marburg 1875); *Geschichte der Wiedertäufer u. ihres Reichs zu Münster* (Münster 1880); *Die Gegenreformation in Westfalen u. am Niederrhein* (Lipse 1881—87, 2 köt.); *Ein Apostel d. Wiedertäufer* (Hans Denck, u. o. 1882); *Die Reformation und die älteren Reformparteien* (u. o. 1885); *Die Waldenser und die deutschen Bibelübersetzungen* (u. o. 1886); *Zur Geschichte der alt-evangelischen Gemeinden* (Berlin 1887); *Johann von Staupitz und die Anfänge d. Reformation* (Lipse 1888). 1891. Berlinben megalapította a Comenius-társaságot.

Kellerberg, l. *Battenberg* (II. k.).

Kellet Henrik, angol tengerész, szül. Clonacody House-ben (Tipperary urgrófság) 1806 nov. 2., megh. u. o. 1875 márc. 1. A tengerészesapatba lépett, a Herald hajón részt vett Franklin János keresésében és 1849. fölfedezte a Bering-szorosból a Herald-szigetet. (V. ö. *Seemann*, Narrative of the voyage of H. M. S. Herald 1845—51, London 1853, 2 köt.) 1852. részt vett Belcher északsarki expedíciójában. 1854. Jamaikába, 1864. Maltába ment mint parancsnok, 1868. altengernagy lett és 1869—71. a kínai vizeken levő angol hajóraj főparancsnoka.

Kelloway-rétegek, a Jura-szisztéma középső s még inkább felső részében található képződés a wiltshirei Kelloway (Anglia) mellett.

Kelörügy (növt.), l. *Sarjügy* (XIV. k.).

Kelvin lord, l. *Thomson* (6., XVI. k.).

Kemechey Jenőtől újabban megjelent: *Mara rózsái* (regény, 2 köt., Budapest 1899); *A kis király* (regény, 1 köt., u. o. 1899).

Kemeji főesperesség, az egrí püspökséghez tartozott a Tisza jobb partján, Tisza-Füredtől Szajolig nyult. Később a hevesi főesperességbe olvadt. V. ö. *Ortway*, Magy. egyh. földleírása (I.).

Kemenceszenítés, a fának teljesen légáthatatlan, falazott v. vasból készült kemencékben v. retortákban oly módon való szénítése, midőn ezeket kívülről addig hevítik, míg a bent levő fa megszentül. Ennek fő célja rendszeren a melléktermékek (faecet, kátrány stb.) lehető teljes kihasználása. csv.

Kéméndi vár, Zala vármegyében Zala-Egerszegtől északkeletre állott. 1336 táján a Kakascsalád kapta cserében Léka váráért. 1403. a Zsigmond-pártiak hosszú ostrommal vették el a Kakascsalád tagjaitól, mint Nápolyi László híveitől. 1440. egyidőre Cilley Ulrik kerítette kezére. V. ö. *Csánki*, Magy. tört. földr. III. 12. KAR.

Kemenes Ferenc kanonok 1898 nov. 23. veszt-prémi nagypreposttá lépett elő.

Kemény, 1. Endre báró, orsz. képviselő, megh. Bükkösön 1898 okt. 4.

2. **K. János** báró, orsz. képviselő, megh. Budapesten 1896 márc. 26.

3. **K. Kálmán** báró 1895. lemondott Alsó-Fehér vármegye főispánágáról. A főrendiház tagja s az erdélyi ev. ref. egyházkerület fő gondnoka.

4. **K. Zsigmond** báró márványszobrát a Kisfaludy-társaság 1896 febr. 9. közgyűlésén mutatta be s K. írói érdemeit méltatta *Gyulai Pál. K. összes műveit* szintén Gyulai Pál bocsátja közre a Franklin-társulat kiadásában. 1897-ig megjelent 8 köt.

Kemény, 1. Ferenc, újabban a magyar békeegyesület titkára, az olimpiai játékok nemzetközi bizottságának magyarországi képviselője, több külföldi egyesület tiszteleti tagja, a görög kir. Megváltó-rend tiszti-keresztese. Megjelent tőle: *A magyar Sz. K. O. Békeegyesületének I. Evkönyve* (Budapest 1896); *Rendszeres német nyelvtan* (u. o. 1899); *A német helyesírás* (2. kiad. u. o. 1900); Aurbacher, Volksbüchlein (jegyz. kiad., u. o. 1900).

2. **K. Lajos**, író, szül. Kassán 1859 szept. 5. Gimnáziumi tanulmányait Eperjesen és Kassán végezte, azután 1877—83. a budapesti egyetemen bölcselethallgató volt. 1885 óta Kassa város levéltárában van alkalmazva, melynek jelenleg levéltárnoka. A felsőmagyarországi muzeumegyesület öre. Többnyire történeti tárgyú cikkeket, néha költeményeket irt különböző hirlapokba és folyóiratokba. Művei: *Abauj-Torna vármegye az Árpádok alatt* (Kassa 1888); *A reformáció Kassán* (oklevélzárral, u. o. 1891); *Kassa város régi számadáskönyvei 1431—1533.* (u. o. 1892); *Száz év Kassa legrégibb történetéből* (u. o. 1893).

3. **K. Rezső**, magyar hegedűművész, szül. Nyiregyházán 1871 márc. 21. Gimnáziumi tanulmányai mellett otthon Rácz Károly és Lefter Sámuel voltak hegedűtanárai, Budapesten pedig (a nemzeti zenedében) Pischinger Nándor, Gobbi Alajos, Huber Károly és fia Hubay Jenő, a zeneelméletben pedig Benkő Henrik. Oklevelével a berlini kir. zenei főiskolában (1887—90) *Joachim* tanítványa lett, ki aztán őt a königsbergi konzervatorium tanárává nevezette ki. K. 1897. a konzervatorium igazgatója, még 1896. a Königsberger Musikkerein karnagya s egy vonósnegyes első hegedűse lett. 1898 szept. a budapesti orsz. zeneakadémia hegedű-tanárául nevezte ki.

Keményiség (X. k.), a fának az az ellenállása, melyet az valamely szerszámmal szemben kifejt, midőn az tömegébe behatolni törekszik. A különféle fafeldolgozási módok alapján Nördlinger szerint a következő K.-i osztályok állíthatók fel: *csontkemény*: som, galagonya, kökény; *kemény*: akác, juhar, gyertyán, lisztes berkenye, varjútóvis, bodza, tiszafa, kocsányos tölgy; *meglehető kemény*: bálványfa, kőris, magyal, eperfa, törpe fenyő, boglárfa, szilva, cser, szil, bükk, kocsánytalan tölgy, szelíd gesztenye, diófa, körtefa, bankóca, vörös berkenye; *lággy*: luefenyő, jegegyefenyő, vadgesztenye, éger, nyír, mogyorófa,

boróka, vörösfenyő, fekete fenyő, erdei fenyő, meggyfa, keeskefűz; *igen lággy*: sima fenyő, minden nyárfa, legtöbb fűzfaj és hárs. csy.

Kemléki főesperesség (kemluki), a zágrábi püspökséghez tartozott. A régi Kemlék, mai Kálnik hegység déli oldalán terjedt egész Verbicáig és Moraveseig. Keletről a Velika, nyugatról a Lónya folyók határolták. Magában foglalta Körös városát és vidékét is. V. ö. *Csánki, Körös vármegye* (61—5.)^{KAR.}

Kempelen Farkas, költő, honvéd főhadnagy, szül. Pesten 1866 szept. 30., hol atyja a magyar földhitelintézet tisztviselője volt. Tanulmányait Budapesten végezte; 1887. rövid ideig az Egyetértés szerkesztőségében gyakornokoskodott, majd 1888. az akkori Szegedi Híradónál dolgozott. Önkéntesi évét leszolgálván, 1890. a Ludovika-akadémia III. évfolyamába vettette fel magát, 1894. hadnagy, 1897. főhadnagy lett. Szolgált Tatán, Pozsonyban, Budapesten s jelenleg Iglón. A költői hajlomot édesanyjától, szül. *Petrovay Gabriellától* örökölte, ki maga is irt, bár nem a nyilvánosság számára. Dédapja **K. Farkas** (X. k.) szintén író volt, valamint nagybátyja **K. Győző** (X. k.) is. Első költeményei *Mezarthim* álnéven a Hétközi és egyéb szépirodalmi lapokban jelentek meg. Első kötete *Költemények* címen 1895. jelent meg. Ezt követte 1896. a *Blanche* c. verskötet s 1899. az *Uxor Mea* verskötete. Ugyanez évben adta ki a honvédelmi minisztérium támogatásával a *Honvéddalok* c. versfüzetét is.

Kempén, porosz város, 1. Düsseldorf kerületben, (1895) 5825 lak., — 2. K., Posen kerületben, (1895) 5757 lak.

Kempén János, altábornagy, 1. *Csendőrség* (XVII. k. 321. old.).

Kempeneer Péter, 1. *Campaña* (IV. köt.).

Kempfi Józseftől megjelent: *A trójai háború* (az ifjuság számára, Budapest 1896); *Szemelvények az Odüsszeából* (u. o. 1896); *Odüsszeus kalandzásai* (az ifjuság számára, u. o. 1898). Fordította: Croiset M. A görög eposz története című művét (2 köt., Budapest 1897—98).

Kemp-föld, 1. *Déli sarkvidék*.

Kempton, bajor város. (1895) 17,353 lak.

Kénbaktériumok, 1. *Baktérium*.

Kénbalszam (kénés lenolaj, oleum lini sulfuratum, balsamum sulfuris), főzés által nyert oldat, mely 1 r. kén és 6 r. lenolajból áll, az oldat nyulékony, vörösbarna, régente sokféle betegség orvoslására használták. 3 r. terpentinnel kevert oldatot (haarlemi balszam, O. terebinthinae sulfuratum, B. sulfuris terebinthinatum) univerzális szer gyanánt szolgált; titkos szerül is nagyon használták.

Kende Zsigmond, hirlapíró, szül. Ungváron 1857 máj. 2. A gimnáziumot ott, a jogot 1875-től a budapesti egyetemen végezte. 1875 óta hirlapíró. Dolgozott Tótvölgyi Titusz Magyar Hirlapjába, Mende Bódog Független Hirlapjába, 1878—1883. az Egyetértés közgazdasági rovatát vezette, 1891 dec. 27-től 1899 okt. 1-ig pedig a Magyar Újság felelős szerkesztője volt. Munkái: *Közgazdaságunk és kereskedelmünk 1882-ben és 1883-ban* (Kormos Alfrédal, Budapest 1883—84, két évf.); *Az értékpapír-piac* (u. o. 1884).

Kenderáztatás. A hancrostok lignin-tartalmának kioldását s a farészek törekenységének fokozását áztatással végzik. Lényegét l. *Áztatás* (I. k.). A kendert leggyakrabban hideg vízben áztatják, mintegy 2—4 hétig. Jó áztatáshoz lágy víz kell. Az áztatódence leginkább 1 m. mélységtől, 8 m. szélességtől és 30 m. hosszú. A rendes áztatás folytán a kender szívós és nyúlós lesz, azért erővitelre szolgáló kötelekhez, melyeknél a nyúlóság hátrányos, olyan kendert használnak, mely csak igen kis mértékű harmatáztatásnak volt alávetve. A kender áztatás nélkül is feldolgozható, de ily állapotban csak száraz helyen tartható, mert nedves légkörben korhadásnak indul. Áztatás után a kendert öblítésnek, ezt követőleg szárításnak vetik alá.

r. s.

Kendi, súlymérték, l. *Kandi* (X. k.).

Kenedi Gézat 1897 dec. 23. a Petőfi-társaság tagjává választotta. Megjelent tőle: *Gyarlóságok* (Budapest 1898); *Problema*k (u. o. 1899).

Kénes eső, l. *Poreső* (XIV. k.).

Kenessey Kálmán, vasúti és hajózási főfelügyelő, 1898. megkapta a kir. tanácsosi címet. **Kenmare** (ejtsd: kenmér), városka Kerry ir grófságban, a Kenmare-River nevű öböl felső végén, tengeri fűtrővel, lazachalásztal és 1250 lak. Környékén rézbányák vannak.

Kennan György, amerikai utazó, a spanyol-amerikai háború idején The Outlook newyorki lap tudósítója volt. Tudósításait Campaigning in Cuba (New-York 1899) összegyűjtve kiadta.

Kennedy Vilmos, angol tengerésztiszt s utazó, szül. Írországban 1824., megh. Winnipegben (Kanada) 1890 jan. 25-én. 1851—52-ig expedíciót vezetett Franklin felkeresésére és ekkor felfedezte Boothia és Észak-Somerset között a fontos Bellot-utat. Irta: A short narrative of the second voyage of the Prince Albert in search of Sir John Franklin (London 1853).

Kennigott Gusztáv Adolf, német mineralógus, megh. Lugaóban 1897 márc. közepén.

Kennington, városrésze London déli részén, a Westminster-hídtől 2 km.nyi távolságban, nagy parkkal, mely 1848. a chartista tüntetés színhelye volt. Mint parlamenti választókerületnek (1891) 73,850 lak. volt.

Kensal Green (ejtsd: kennszel grín), London É. nyugati külvárosa, 24 hektár területű temetővel. (1832. nyitották meg, itt nyugszanak Buckle, Thackeray, Ross J. stb.).

Kensington-muzeum (South-Kensington-muzeum), művésziskolával egybekapcsolt nevezetes műipari muzeum London Kensington városrészében. 1852. alapították a műipar fejlesztése céljából évenként körülbelül fél millió frt költségvetéssel. Van ornamentikai muzeuma (körülbelül 20,000 közép- és újkori műtárggyal és gipszlenyomattal), képtára (National Gallery of British Art), művészeti könyvtára (70,000 k.), tudományos és pedagógiai könyvtára (66,000 k.), művészeti iskolája. A muzeum nyugati kapujával szemben vannak a kiállítási csarnokok, melyben a régi szabadalmi muzeum (gépek) és az indiai muzeum van elhelyezve. A művészeti iskolában (National Art Training School) nemcsak művészek és műiparosok nyernek oktatást a rajzból, festészetből

és modellirozásból, hanem a műipari iskolák tanítói és tanítónői is itt nyerik kiképeztetésüket. Egy nappali és egy esti tanfolyama van, mind-egyik be van teljesen rendezve és el van látva felszereléssel és segédeszközökkel. A tanítványok nemtik szerint szorosan el vannak különítve. A tanfolyam 5 hónapig tart, márc. 1. és okt. 1-én kezdődik. Tantárgyak szerint ötféle vizsga van. Azok a tanulók, kik a különböző osztályokat sikerrel végezték és amellet két évi ösztöndíjat élveztek, kilépéstükkor jogosítva vannak az ország bármely művészeti iskolájánál tanítói állást elfoglalni. Ezen iskolákon kívül a dilettánsok részére is vannak termek, hova mindenki beléphet, ha szabadkézi rajzból megfelelő előhaladást tud felmutatni. 800—900 tanuló van egy osztályban és ezek közül felénél több a nő.

Kentauros (Centaurus), csillagkép a déli égen 35° és 61° déli deklináció és 11^h 20^m—14^h 30^m rektaszcenzió között, közvetlen szomszédságában a híres déli keresztnek. Fő csillagja a Kentauri, az ég legfényesebb csillagja s egyszersmind napunk legközelebbi szomszédja a világtűrben. Parallaxisa 0^h.75 és ennek folytán a fény 4 évig van úton, míg e csillagtól földünkre ér; a Kentauri kettős csillag, kiséőreje 2-od rendű és 87^h44 év alatt végez egy keringést. Egyike azon két csillagnak, mely számára a pálya és a tömeg abszolút méreteit ismerjük. A pálya félátmérője 27 földpályasugár vagy 4030 millió km. és a kettős csillagrendszer egész tömege a nap tömegének 0^h.8-ét teszi. A K. 6—7. rendig 389 csillagot tartalmaz, ezek között a nevezetten kívül 2 másod- és 4 harmadrendű csillagot. Európa déli részén a csillagképnek legalább északi részei láthatók.

köv.

Kentucky, É. amerikai egyesült állam, lakóinak számát (1896) 2,200,000-re bécsülték. A bányászlat 1894. szolgáltatott 3.1 mill. t. szenet (2.7 mill. dollár értékben) 42,000 t. vasércet és 1500 hordó petroleumot. Az aratás eredménye volt: 68 mill. bushel kukorica, 10 mill. bushel búza, 13 mill. bushel zab, 3 mill. bushel burgonya és 183 mill. font dohánylevél. Az állatállomány: 431,000 ló, 330,000 fejős tehén, 600,000 egyéb szarvasmarha, 1.2 mill. juh és 1.7 mill. sertés.

Kentucky-derby, az amerikai derby, az északamerikai Egyesült-Államok legnagyobb s legnevezetesebb teniszversenye. Ezt a versenyt 1875 óta Kentucky állam Jefferson grófságának fővárosa, Louisville versenypályáján futják le évenként, rendszeren májusban.

Kenty, város Biala galiciái kerületi kapitány-ságban, a Sota és vasút mellett, (1890) 5235 lak. Kocsi-, posztó-, bőr- és vászongyártással, gyapjuszövővel és bőrcserzőkkel.

Kenyér (X. k.). A liszt anyagától függ a K. és ma már a lisztet is erősen hamisítják; hozzátesznek krétát, magnéziát, süllypátot vagy gipszpórt. A hamisítást egyszerű székkel is fel lehet ismerni. Hamisítatlan liszt kloroformon úszik, a hamisítvány alászáll; ha pedig kréta vagy magnézia van benne, akkor sósavval pezseg. De hamisítják a lisztet kevésbé drága lisztel, sőt, hamisítják a kenyéret magát azáltal, hogy túlságos sok vizet adnak a liszthez. 100 g. lisztből és 50 g. vízből átlag 125 g. K-et kapunk, a viz-

tartalom átlag 30%. Ha több, akkor már hamisítva van; ezt úgy lehet felismerni, hogy vesztünk 2 sr. belet s 1 sr. héjat, lemérjük s azután addig melegítjük vízfürdőn, amíg nem áll be súlyvesztés. Ekkor az összes súlyvesztésnek nem szabad többnek lenni 25%-nál. A nagy városokban igen sok az ily módon hamisított K.

A liszt a sütés illetőleg a tésztakészítés alatt részben megváltozik. A keményítő részben már a tésztában átalakul dextrinné és cukorrá; a hozzáadott élesztő erjedést idéz elő; ekkor borszesz és tejsav keletkezik, a keletkezett szénsav pedig lazává teszi a K-et s likacsokat hoz létre benne, 1 kg. tészta 5-2 g. borszeszt és 2-7 g. szénsavat fejleszthet. Az erjesztőanyag (élesztő) által a proteinanyagokból peptonok és oldható albuminátok keletkeznek. Sütéskor a keményítő átalakul részben dextrinné, részben csirizzé, a héjban pedig még több dextrin van. Sütés által az erjedés megszűnik, az alkohol elillan, de 0.2—0.4% a K.-ben marad. A K., ha szárad, naponként 1—2% vizet veszít. Miután már az erjedéskor egész 4%-ig menő súlyvesztésig állhat be, a K. lazítását gyakran az u. n. *sütőporral* idézik elő. E por szódából és borkősavból áll, ezáltal a liszt több vizet is köt meg; a *Dauglish-féle* eljárás szerint a lisztet szénsavas vízzel gyurják magas nyomás alatt és a tészta, mikor a nyomás megszűnik, erősen kiterjed, kidagad. De a mesterseges lazítás sohasem oly jó, mint az erjesztés által való lazítás, mert a siker nem alakul át oly előnyösen, mint az erjesztésnél.

A jó K. héjának a külső színe ragyogó gesztenyebarna; a héj ne váljon el a bétől, s lassan menjen át béibe; legyen ruganyos, likaesai aprók legyenek, ne legyen szalonnás és ne legyenek benne nyers lisztgömbök. Legfontosabb alkotórészei: a keményítő, a siker s a cukor. Nedves vagy romlott lisztből készült K. hamar penészedik (*Oidium aurantium* nevű penészgombától) s ily K. nem egészséges. A következő táblázat néhány K. vegyi összetételét mutatja ki:

Kenyérfajta	Víz	Nitrogén-tartalom anyagok	Zsír	Cukor	Nitrogén-mentes anyagok	Farost	Hamu
Finom búzakenyér	34.49	7.06	0.46	4.02	52.56	0.32	1.09
Feketébb "	40.45	6.15	0.44	2.08	49.04	0.62	1.22
Rozskenyér	42.26	6.11	0.43	2.31	46.94	0.49	1.46
Zabkenyér	18.04	8.39	1.08	4.09	60.12	5.28	3.05
Arpakenyér	12.44	9.33	1.09	4.66	64.4	4.29	3.79

A nagy szükséglet megteremtette a K. gyári előállításának módját is. A gyurást gépek által eszközlik (John Hockinson-féle gyurógép) s a sütést is élelsterilen berendezett, nagyüzemi kemencékben végzik. A *Perkin-féle* kemencében a 270—300°-nyi hőmérséklet túlhevített vizgők által idézik elő.

Újabban azonban sokféle kísérlet tesznek a K. számára megtartani a búzaszem korpátartalmát is, mert ebben nemcsak sok foszforsav, hanem sok siker is van. Azonban az e téren tett tudományos vizsgálódások arra a meggyőződésre vezettek, hogy a korpát nem szabad túlságos mennyiségben a lisztben hagyni. E tekintetben legjobb arány, ha a kivont korpamennyiség a

lisztnek 25%-át teszi. Figyelemre méltó a *Gelinckfele* új készítési mód. A rozst meg sem őrlik, hanem tisztítás után (idegen alkatrészekből) vízzel megmossák, azután leöntik 50°-os vízzel. Miután ekkor a mag leülepedik, a szemét fent marad, a magokat, így nedvesen, egy tiszta malmon átörlik s így közvetlen tésztát kapnak a héjjal együtt. Ehhez só t és élesztőt adnak; nagyobb üzemenél a malomból az anyag előbb kádakba kerül kelés végett, azután gyurógépekbe, innen pedig K.-alakú formákba sajtoltatják és azután megsütik. Az így készült rozsk.-K. azonban nem bizonyult előirányosnak a táperő kihasználására nézve. V. ö. *König*, *Chemie der menschlichen Nahrungs- u. Genussmittel* (Berlin 1883); *Thurn*, *Das Brod* (Schaffhausen 1871); *Bibra*, *Getreidearten und das Brod*; *Burian*, *Das Brod und das Wesen der Brodbäckerei* (Bécs 1866).

Kenyeres Balázs, kolozsvári egyetemi tanár, szül. Brassóban 1865. Miután a budapesti egyetemen 1888. orvodoktorrá avatták, gyakornok, majd második, utóbb első tanársegéd lett a törvénytudományi orvostani intézetnél. 1893—94. a törvénytudományi orvostanból magántanári képesítést nyert. 1895. pedig a kolozsvári egyetemen a törvénytudományi orvostan rendkívüli, 1896. jan. 14. rendes tanárának nevezték ki. Cikkei a budapesti kir. orvosegyesület Évkönyvében, a Honvéderosban, a Gyógyászatban, az Orvosi mentés kézikönyvében és az Orvosi Hetilapban jelentek meg. Munkái: *Az orvosi mentés kézikönyve* (Budapest 1891); *Megfigyelési minták orvosszakértői jegyzőkönyvek szerkesztéséhez* (hatósági orvosok számára, u. o. 1896, 1. füzet).

Kenyértörés. Minthogy a zsidóknál a páskaünnep alkalmával szokásos kovásztalan kenyeret, aminőt Jézus is az úrvacsora szerzetése alkalmával használt, nem lehet metszeni, hanem csak törni, ezért K. első értelemben annyit jelent mint kenyérevés; továbbá minthogy a kenyér az étkezésnél ugyszólván elmaradhatatlan, innen K. alatt értenek közös étkezést, lakomát; és mivel az úrvacsora szerzetése alkalmával a K. Krisztus megtörtendő teste jelképének lön feltüntetve, azért a K.-en az úrvacsorázást és a szeretet vendégségét is értették és érték. Végül átvitt értelemben valamely dolognak, kivált nehéznek és elhatározónak véghezvitele, a döntő pillanat, mikor valamely dolog tulajdonképen és valósággal tettre kerül.

Kenyon (ejtsd: kenjön) *Frigyes György*, angol filológus, szül. Londonban 1863. jan. 15. Tanulmányait Oxfordban a Winchester-College-en és a New College-en végezte, 1889. a brit muzeum kézirati osztályának segédjére lett. 1894. a hallei egyetem tiszteletbeli doktor címével tüntette ki. Nagy hirt szerzett több papiruszkézirat elolvásával. Fölfedezte s kiadta Aristoteles Athéniek államát (London 1891, angol fordítása 1891); Herodas mimusait; Hyperides két beszédét (1891); Bakchylides verseit (1897). Egyéb kiadásai: *Classical text from Papyri in the British Museum* (1891, Herodas mimusaival); *Catalogue of Greek Papyri in the British Museum* (1893—98, 2 köt.); *Our Bible and the ancient manuscripts* (1895, 3. kiad. 1898); *Letters of Elisabeth Barrett Brow-*

ning (1897); The palaeography of Greek Papyri (1899).

Kénszervétel, l. Fedezeti vétel.

Képesítés, képzettség, elméleti és gyakorlati vizsgálatok bizonyoságá arról, hogy valaki bizonyos életpályákra tartozó s a törvényben (1883. I. t.-e.) megszabott követelményeknek megfelel.

Képes kézírás, l. Miniatur (XII. k.).

Képes levelezőlap, l. Levelezőlap.

Képezde, a tanítóképző intézetek (XV. k.) megszokott, hibás elnevezése.

Kepler János, l. Keppler (X. k.).

Képzőntés, plasztikai tárgyaknak előállítására folyékony anyagok homoru formába való öntése által. A folyékony anyag megszáradván, a homoru formának lenyomatát adja. Az öntéshez használt anyag vagy olvasztás által válik cseppfolyóvá, mint p. a fém, az üveg, vagy pedig megőrölve vízzel keverjük, mint p. a gipsz, cement, porcellánanyag. Az előbbi anyag kihűlés, az utóbbi pedig a víznek elpárolgása következtében válik ismét szilárdá. Ez eljárásra kevésbé alkalmas az az anyag, mely amidón megkeményedik, egyszersmind össze is húzódik, mint p. az agyag, a tiszta vörösréz. Az ilyen anyag nem adja vízszá hűen a formát. Ellenben alkalmas az az anyag, mely megkeményedve egyszersmind nagyobb térfogatúvá lesz, kitágul, mint p. a vas, a cink, a gipsz, a cement. A forma, amelybe az anyagot öntjük, nyitott vagy zárt lehet. A nyitott formával öntött kép domboru mű, a zárt formával öntött kép teljes kiterjedést alak, szobormű. Ha a formával több képet akarunk önteni, akkor annak szétszedhető és ismét összeilleszthető több darabból kell állani. A formát, amely egy darab, egyszere öntés után szét kell tördelni. A zárt formával öntött kép vagy tömör, vagy belül üres öntéstű. A belül üres öntvény előállításához a forma tregét kitöltő magra van szükség, amely körül a homoru forma mintegy köpenyegét képez, s a folyékony anyag a mag és a köpeny közti térben elterjedvén, azt betölti. A belül üres öntvénynél nincs szűkség magra. L. még *Öntészet* (XIII. k.).

Kepler Pál Vilmos, rottenburgi (würtembergi) püspök, szűl. Gmündben 1852 szept. 28. Teológiai tanulmányait a túbíngai egyetemen végezte. 1875. fölszentelték papnak. 1877. canstatti pap, 1882. stuttgarti tanfelügyelő lett. 1883. a túbíngai egyetem teológiai kara az új-szövetségi exegetika rendes tanárának választotta. 1889. a morális és pasztorális teologia tanszékét vette át. 1894-ben meghívták a freiburgi egyetemre, melyet 1898 nov. hagyott el, mikor rottenburgi püspökké választották. Önálló művei közül említendők: *Die Composition des Johannesevangeliums* (Túbínga 1884); *Die württembergischen Kunstalterthümer* (Rottenburg 1888); *Wanderfahrten u. Wallfahrten im Orient* (Freiburg 1895, 2. kiad.); *Das Problem des Leidens* (1895); *Advents-Perikopen* (1899).

Képszék, klasszikai építményeken a gerendázat felső része (l. *Fir*, VII. k.), mely festett vagy domboru képekkel, alakos ábrázolásokkal volt díszítve. Általános értelemben építmények külsején és belsején, továbbá butorokon, ötvösműveken és

hasznolt tárgyakon többnyire vízszintes irányu, szalagalaku mező, mely díszítmény különösen alakos ábrázolás befogadására szolgál.

Képviseelőház (alsóház), az országgyűlésnek egyik eleme, mely tagjait a polgárok szabad választásából nyeri. És mint a nép választottainak testülete, a mai alkotmányos államokban a törvényhozás első tényezője, sőt a képviseleti rendszer teljes kifejlődésével döntő befolyást nyer a kormányzatra is. Az alkotmányok intézkedései és parlamenti gyakorlat folytán az országgyűlési tanácskozások súlypontja a K.-nál van; az állami költségvetés ügyeiben a kezdeményezés előtte történik, sőt némely államban, így hazánkban is a törvényalkotás minden ügyét illetőleg, a felsőház csak a K. határozatai fölött tanácskozik. A költségvetés összeállításánál ugy egészen, mint a részletekben a határozás teljes szabadságával bír; valamint ellenőrzi a kormányt, melyet esetleg vád alá is helyezhet. A magyar K. jelenlegi szervezetével és jogállásával az 1848-iki nagyalkotások eredménye. Tagjainak száma 453; ezek közül 413 a szoros értelemben vett Magyarország és Erdély területén kerületenként választatik és pedig öt évi egy országgyűlésre, míg 40 tagot a horvát-szlavon országgyűlés saját kebeléből küld ki. L. még *Magyarország alkotmánya* (XII. k.) és *Országgyűlés* (XIII. k.).

Képviseelőválasztás, l. Választás (XVI. k.) és Magyarország (alkotmány).

Képzelt fedezeti vétel, l. Fedezeti vétel.

Képzőművészeti társulat, l. Országos magyar képzőművészeti társulat (XIII. k.).

Képzősejt v. képzőszövet, az új sejteket létrehozó sejt v. sejtiszövet. Helyzet szerint kétféle, a szár tenyésző küpjában levőt *oszló szövetnek* (meristema), a szár belsejében levőt pedig *kambiumnak* mondjuk. Amaz a hosszúvekedés, emez a vastagodás fenntartója.

BORB.

Ker, növénynevek mellett *Ker Ján. B.*, másnép *Gauler* angol kertész és botanikus neve. Leginkább az Irideákkal foglalkozott.

Keratitisz, l. Szarvartyagyuladás és Szemgyuladások (XV. k.).

Keratofir, kőzet, igen régi (szilur v. devoni) porfir quarc nélkül, melynek ortoklasz földpátja meglehetősen gazdag nátriumban; amely K.-ban quarc is van, az *quarc-K*.

Keráze, l. Khorazin.

Kercs, orosz város, (1897) 43,726 lak.

Kérdés és felelet, a tanítási módszertanban az oktatásnak egyik alakja, másnép: *kathechitika v. kérdo tanalak*, s abban áll, hogy a tanító a növendéket a kérdéssel ítéletalkotásra szólítja fel, a tanuló pedig a követelt ítéletet kifejzi, vagyis felel. A kérdés céljára nézve háromféle lehet: ha a már tanult dolognak a reprodukálását célozza, akkor *examináló kérdésnek* nevezetik; ha az anyag szintén adva van s a kérdéssel a tanítónak az a célja, hogy a tanuló az anyagot izekre bontsa, mint p. egy olvasmányánál, egy növény, egy földrajzi kép szemléleténél, akkor *részletező kérdés* a neve; ha pedig az anyag nincs készen a tanuló tudatában s a tanító kérdésével oda akarja vezetni a tanulót, hogy önálló gondolkodás útján jusson valamely általános ítélet

v. igazság feltalálásra, akkor *kifejtő kérdés* nevet visel. Alakjukra nézve a kérdések v. *kiegészítő*, máskép: *meghatározó kérdések*, vagy pedig *döntő kérdések*. A *kiegészítő kérdés* olyan természetű, hogy a reá adandó felelet a kérdésben foglalt ítéletét a fő- vagy valamelyik mellékkörülményre nézve — legtöbnyire egy külön mondatban — kénytelen kiegészíteni. P. ki fedezte fel Amerikát? Milyen szándékkal indult útra Kolumbus? A *döntő kérdés* pedig olyan, hogy két vagy több meghatározás közti választásra szólítja fel a tanulót; p. ki uralkodott hosszabb ideig: Szt. István-e, vagy Szt. László? Ide tartoznak azok a kérdések is, amelyekre igen vagy nemmel felel a tanuló. A kérdés feltevésére nézve a módszeren megköveteli, hogy legyen nyelvtanilag helyes, rövid és egyszerű, legyen világos kifejezésekben és hanghordozásban, legyen határozott v. kényszerítő, úgy hogy reá csakis egy helyes feleletet lehessen adni. A feleletre vonatkozólag pedig, hogy legyen hangos, hogy szorosan a kérdésre vonatkozzék, hogy, kivált ha általános ítéletet tartalmaz, teljes mondatban történjék. A karban való felelés csak egyes esetekben, a már formulázott felelet jobb begyakorlására engedhető meg.

RADÓ V.

Kéregszövet (mév.), l. *Kéreg* (X. k.).

Kerek fekély, l. *Kievődés*.

Kerékgyártó *Arpad* 1898 jan. 28. nyugalmoba lépett s ez alkalommal a magyar nemességet kapta «vámosgyörki» előnévvel.

Kerekhálósak (állat), a pókok rendjének egyik csoportja, melynek fajai kerékforma hálót szőnek. Ide tartoznak egyebek között a *keresztes pókok* (X. k.).

Kerekhegy, *Irholchoz* (IX. k.) tartozó telep Máramaros vármegye taracvizi j.-ban, 383 lak. Régen itt sóaknát műveltek, a lakosok most az akna-szlatinai sóbányában dolgoznak s hetenkint egyszer térnek haza.

Kereskedelmi és hajózási szerződések (X. k.). Az 1894. XXI. t.-c. az Oroszországgal 1894 máj. 18-án kötött kereskedelmi egyezményt, az 1897. XIX. t.-c. a Bulgáriával 1896 dec. 21. kötött kereskedelmi egyezményt cikkelyezte be, a Japánnal 1897 dec. 5. kötött kereskedelmi és hajózási szerződés beikkelyezéséről pedig az 1898. évi XXXII. t.-c. intézkedik.

v.

Kereskedelmi jog (X. k.), az utóbbi években csak Németországban ment jelentős átalakuláson át. Nem számitva ugyanis azt, hogy az általános német kereskedelmi törvénykönyvet kiegészítő több fontos törvény készült az utóbbi években, mint a *belvízi hajózási viszonyait szabályozó törvény* (1895 jun. 15.), a *tisztességtelen verseny ellen irányuló törvény* (1896 máj. 27.) és a *tözsde-törvény* (1896 jun. 22.), a német birodalom az egyedtli, amely a K. terén új kodifikációt alkotott. Ezt a német polgári törvénykönyv elkészülte tette szükségessé. A német általános kereskedelmi törvénykönyv oly kiváló alkotás volt, hogy azon módosításokkal és kiegészítésekkel, amelyeket rajta a német birodalom törvényhozása eszközölt, még sokáig kielégítette volna az igényeket. De a magánjog teljes átalakítása a kereskedelmi törvénykönyv átdolgozását szükségkép maga után vonta.

A német kereskedelmi törvénykönyv ugyanis a magánjog akkori zilált állapotára számos magánjogi szabályt vett fel, hogy ezáltal a K.-gal összefüggő kérdések egyöntetű és megfelelő eldöntését biztosítsa. A német polgári törvénykönyv megalkotása folytán ezek a szabályok feleslegessé váltak. Már ez szükségessé tette a törvénykönyv átdolgozását. Ezenfelül a szorosan K.-i intézkedéseket is összhangba kellett hozni a magánjoggal. Ez okból már a német polgári törvénykönyv munkatervének kidolgozására kiküldött bizottság megállapította a kereskedelmi törvénykönyv átdolgozásának szükségét. A polgári törvénykönyv első tervezetének lassu készítése azonban egyelőre háttérbe szorult, úgy hogy a birodalmi törvényhozás ideiglenesen a legszükségesebb parciális reformokat vitte keresztül, így a társasági jogban; továbbá az említett törvényekkel. Midőn azonban a német polgári törvénykönyv tervezetének második olvasása befejezéséhez közeledett s így már valószínűvé vált a német magánjogi kodifikáció létesítése, az igazságügyi kormány kidolgoztatta az új kereskedelmi törvénykönyv tervezetét, amely 1895. elkészült s még ugyanazon évben, közzététele után, egy nagyobb bizottság által letárgyaltatta. 1896. a tervezet átdolgozva újból megjelent. A német polgári törvénykönyv törvényerőre emelkedése után 1897 jan. 22-én ezt a tervezetet a birodalmi kormány a *tengerjoggal* kiegészítve benyújtotta a birodalmi gyűlésnek. Ez a tervezet gyorsan letárgyalta, úgy hogy az már 1897 máj. 10. szentesítést nyert és még ugyanazon hó 21-én közzététetett.

A törvénykönyv 4 könyvből s 905 szakaszból áll. Tartalmát tekintve a K. kodifikációját adja, ugyanoly határok között mint az 1862-iki törvénykönyv, azzal az eltéréssel, hogy az ügynökök jogállását és a közkartári ügyeletet is szabályozza. Nem terjeszkedik ki a biztosítási ügyletre és érvényben hagyja egyebek között az 1889. szövetkezeti törvényt, a korlátolt felelősségű társulatokról szóló 1892. törvényt s az előbb felsorolt törvényeket. A régebbi törvénykönyvvel szemben lényeges haladást jelent. A kidolgozásánál ugyan első sorban az a szempont volt irányadó, hogy a K. összhangba hozassék az új magánjoggal, de ezenfelül számos irányban javításokat eszközöltek rajta úgy tartalma mint alakja tekintetében. Az előbbi kategória alá esők közül kiemelendők, az alárendeltebb számtalan módosítást nem tekintve: 1. a kereskedő fogalmának és a kereskedelmi ügyletnek megállapítása; a törvény elhagyta a német kereskedelmi törvénykönyv vegyes álláspontját és csupán alanyi ügyleteket ismer. Kiterjesztette továbbá a kereskedő fogalmát, amennyiben minden iparvállalat (tágabb értelmében véve e szót), amely kereskedelmi berendezési üzemet igényel, alá van vetve a bejegyzés kötelezettségének és ezáltal kereskedelmivé válik; 2. a kereskedősegédek joga teljes átdolgozáson ment át; a törvény a segédeket a főnök visszaéléseivel szemben sokkal hathatósabban védi mint a régebbi; 3. a társasági jog lényegileg egyező, de a részletekben számos javítás észlelhető, egyrészt a gyakorlat számos kontroverziája döntést

nyer, másrészt a lehetőség orvosolva vannak azok a bajok, amelyek a régebbi kereskedelmi törvénykönyv és az 1884. részvénytörvény alkalmazásánál felmerültek; 4. az ügyleteknél észlelhető főleg az új polgári jog hatása; a régi törvény számos intézkedése kimaradt: itt is észrevehető a tapasztalatok gondos figyelembe vétele; közrakartári ügylet szabályozásáról már fentebb volt szó. A segédekre vonatkozó intézkedései már 1898 jan. 1. életbe léptek, a törvénykönyv maga a polgári törvénykönyvvel egyidejűleg 1900 jan. 1-én fog életbe lépni. Miután már a régebbi német kereskedelmi törvénykönyv igen nagy hatással volt a K. fejlődésére, előrelátható, hogy az 1897-iki törvénykönyv Németországon kívül is, különösen azon országokban, amelyek az 1862-iki törvénykönyvet vették K.-uk szabályozásánál alapul, nagy jelentőségre fog szert tenni.

Hazánkban az utóbbi évek nem hozták meg a K.-ban a várt reformokat. A kormány által a kereskedelmi törvények szövetkezetekre és a biztosításra vonatkozó része tekintetében 1894. kidolgoztatott javaslatok (X. k. 419. old.) egyike sem vált törvényvé, sőt további tárgyalás alá sem kerültek. A szövetkezetek tekintetében a teljes reform helyett csak a gazdasági és ipari hitel-szövetkezetekről szóló törvény (1898. XXIII. t. c.) jött létre. A magánjogi kodifikáció, amelyen 1896 óta az igazságügyi minisztérium kebelében egy bizottság dolgozik, bizonytalannal meg fogja hozni a kereskedelmi törvény teljes revízióját. A kormány addig is az égetőbb hiányokat speciális törvényekkel kívánja orvosolni. Így tervben van a részletügyletek törvényhozási szabályozása; az erre vonatkozó tervezetet az igazságügyi minisztérium kebelében tartott értekezlet 1899 első felében tárgyalta.

LÉVY BÉLA.

Kereskedelmi könyvek vezetése törvényes kötelesség, melynek elmulasztása a kereskedő ily minőségét ugyan nem érinti s elmulasztására a törvény egyenes szankciót nem tartalmaz, azonban a kereskedő, aki K.-et nem vezet, nemcsak egy bizonyítéktól fosztja meg magát, de eső esetében, ha K.-et azon célból nem vezetett, hogy hitelezőit megkárosítsa, csalárd bukás, ily célzat hiányában pusztán a mulasztás miatt vétkes bukás miatt büntetés alá esik (btvk 414. és 416. §§).

Kereskedelmi szakoktatás (X. k.). 1895-ben megjelent a felső kereskedelmi iskolák szervezete, melynek értelmében az addigi kereskedelmi akadémia és kereskedelmi középiskola cím hivatalosan megszűnt, mindamellett néhány régi kereskedelmi akadémia ezt a címet szerzett jog alapján máig viseli. Az említett rendelet valamennyi ilyen iskolának azonban közös szervezettel adott; ezenkívül szervezte a felügyeletet a főigazgatói állás felállításával, mely tényleg 1893 szept. fölöttet. 1895—99. miniszteri biztos intézte a felügyelet dolgát. Tanulóik száma megíti a hatodfélezetet s a belőlük évenként érettségi bizonyítványt nyújtó kikerülő ifjak száma a másfélezetet. Az utóbbiak első sorban a kereskedelmi bureau szolgálatába lépnek, amennyiben pedig itt nem kapnak elhelyezést, a különböző közhivatali, forgalmi, katonai stb. szolgálatban keresnek alkalmazást. 1898 óta a kereskedelmi iskolataná-

rok képezését külön kereskedelmi iskolai tanárképző intézet biztosítja, amelynek hallgatói csakis egyetemi hallgatók lehetnek, akik itten a speciális kereskedelmi tárgyakat hallgatják és gyakorolják. Számuk jelenleg 60.

Kereskedelmi társulatok. Midőn főleg a fizikokraták támadásai és érvei folytán elterjedt az a nézet, hogy a merkantil-rendszer által megteremtett céhrendszer a maga visszaéléseivel sok kárt és bajt szerez a nemzetek gazdálkodásában: a visszahatás a céhrendszer korlátozását idézte elő. A különböző államokban lassanként szűntek meg a céhek kiváltságai s ezután keletkeztek az iparosoknak és kereskedőknek olyan önkéntes, szabad és nyílt társulatai, amelyekbe bárki beléphetett, de tőle távol is tarthatta magát. Nagyon különböző szerveződés mellett alakultak meg az ilyen társulatok, de abban mindnyájan megegyeztek, hogy céljaik nem a termelés szabályozására vagy éppen monopolizálására voltak irányozva. Általában az ilyen egyesületeket szokás K.-nak nevezni. Van azonban a közhasználatban e szónak még egy más jelentése is és ezzel azokat a magánjogi alapon, szerződésszerű kötelezettséggel keletkezett egyesületeket jelölik meg, amelyek határozottan megjelölt kereskedelmi tevékenységet folytattak távoli világrészekkel. A különböző országok kormányai kiváltságokkal, egyeduralmokkal ruházták fel az ilyen K.-at, hogy ezen kedvezmények segítségével az illető távoli vidékeken mennél intenzívebb gazdasági fejlődésnek indulhassanak s aztán nyers terményeikkel olcsón lássák el az anyaországot, másfelől pedig ennek iparcikkei számára verseny nélküli piacul szolgálhassanak. Így módon először gazdaságilag, aztán pedig politikailag hódították meg az illető területeket, amelyek gyarmatokká váltak többnyire rövid idő alatt. A legnevezetesebbek a K. közt a Keletindiai társulatok (X. k.).

z. z.

Kereskedelmi tengerészet, lásd *Tengerészet* (XVI. k.).

Kereskedelmi tudakozó-íródak. A modern kereskedelmi hírszolgálat keretében nagy jelentőségtik van a K.-nak. A kereskedőnek ugyanis fontos érdeke, hogy ama cégekről, melyekkel mint eladó összeköttetésbe akar lépni, gondos értesítéseket szerezzen be arra nézve, hogy megbízhatók-e és mekkora hitelt érdemelnek? A forgalom nagybodásával támadtak az önálló tudakozó-íródak, melyek üzletszerűen foglalkoztak a hitelképességre vonatkozó adatok beszerzésével. Minthogy azonban az ilyen íródak közül sokan összejátszottak a hitelkereső rossz cégekkel, a hitelnyújtó kereskedők egyesüléssel próbálták megvédeni érdekeiket. A legnagyobb külföldi tudakozó-iroda a newyorki Bradstreets's Company, melynek hét millió korona tőkéje van. Hasonló terjedelmű intézet a berlini Schimmelpfeng-féle Auskunftei. A magyar kereskedőkről egészen a legújabb időkig jórészt bécsi tudakozó-íródak adtak a külföldnek gyakran rosszakaratu információkat, ami a magyar kereskedők hitelképességét nagy mértékben megrontotta. Újabbban javult a helyzet, amennyiben a bécsi Vindobona-egyesület és a berlini Schimmelpfeng-féle tudakozó-intézet megbízhatóbb és jóhiszemű forrásból szerzik be magyar-

országi értesítéseiket. 1895. pedig előkelő budapesti kereskedők megalapították a *Magyar tudakozó- és incasso-egyesületet*, mely 1897. majdnem 40,000 értesítést adott ki, még pedig 7626-ot budapesti és 32,100-at vidéki cégekről. Az egyesületnek, mely a magyar kereskedelemnek a bécsi közvetítőktől való függetlenítésére törekszik, már Ausztriában és Németországban is vannak bérlői. A hitelértesítések azonban még nem meritik ki a K. hatáskörét, mely az üzleti konjunkturák tényezőinek megfigyelésére és nyilvántartására is kiterjed. Baross Gábor 1890. megalapította a *Magyar kereskedelmi muzeum* tudakozóirodáját (XII. k.). Az 1897-iki torinói nemzetközi kiállításon külön csoportban mutatták be a kivitel fejlesztésének módjait és e csoport alosztályainak egyikében a kereskedelmi informatív szolgálat szemléli eszközeit is szemléltették.

Kereskedés, I. Kereskedelem (X. k.).

Kereskényi Gyula, egyházi és régészeti író, szül. Léván 1835 ápr. 9-én. 1850. belépett a benedek-rendbe, 1854-ben pedig a csornai premonstréi-rendbe. 1857—58. Keszthelyen gimnáziumi tanár volt. Ekkor kilépett a papi rendből, de 1859. visszatért beléje és 1860. fölszentelték pappá. Miután több helyen segédlelkész volt, 1868. erdi plébános lett. Römer Flóris buzdítására 1875. az érd-battai határban fölcsapta a kunhalmokat és a római hypococaustumot. 1885. kerületi esperes lett. Főbb művei: *Érd* (Hamzsabég) és *Batta* (Százhalom) *községek történeti vázlata* (Székesfehérvár 1874); *Az érdi plébánia története* (Budapest 1886); *Egyházi beszédek* (u. o. 1892 és 1894).

Kereszt (X. k.) Krisztus K.-halálának emlékére a K. már a legrégibb időkben is szent jelként tiszteltetett és abban mindenki a fájdalom és üdvösség jelképét látta. A *K.-vetés*, vagyis a keresztényeknek azon jámbor szokása, hogy homlokukat és mellüket K.-alakban ujjakkal illetik, a III. sz.-ból ered és csakhamar a nyilvános istentiszteletbe is átment. A görög katolikusok jobbról balra, míg a latin szertartásnak balról jobbra vetnek K.-et, rendszeren ezen szavak kíséretében: «Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében». Nagy Konstantin császár a K. jelét, valamint Krisztus nevének két első betűjét (XP) hadi jelvényére (Labarum) tette, amióta általános szokássá vált nemcsak a házakat, utakat és sirokat, hanem főlkép a templomokat és azok oltárait is K.-tel díszíteni. Innen erednek az *oltár-K.-ek*, melyeket már a régiek is értékes anyagból, rendszeren nemes fémekből készítettek és nem ritkán drágakövekkel díszítettek. Ezen időtől kezdve a templomokat is rendszeren K. alakjában építették. Ugyancsak ekkor jött szokásba az újonnan elfoglalt pogány területeken a megváltás jelét kitűzni. A püspököknél és általában a főpapoknál napjainkban szokásban levő *mell-K.* (XII. k.) viselése szintén igen régi eredetű. Több férfi- és nő-szerzet Krisztus K.-halálának emlékére öltönyt különböző alakú K.-et viselt. A temetkezési menetek és egyéb egyházi felvonulások már évszázadokkal ezelőtt is K. előlívtele mellett tartattak meg. Az Ilona császárnő által feltalált K.-nek több ízben csodatevő erőt tulajdonítottak és így azóta ezen szent erek-

lye általános tisztelet tárgya. Az V. sz.-ig több helyütt a K. alatt egy mellén véres bárányt szoktak ábrázolni. Ezen szokást azonban a 680. tartott VI. konstantinápolyi zsinat megszüntette és elrendelék, hogy ezért maga a megfeszített Üdvözítő ábrázoltassék. Innen ered a «feszítlet» (VII. k.).

Öseinknél a kereszténység befogadásával elterjedt a K. iránti tisztelet is. A legrégibb idők-től kezdve birunk már drága mű-K.-ekkel, melyek ugy értékben, mint művészi kivitelben a külföldiekkel versenyeznek. E régi magyar K.-ek közt legnevezetesebbek: 1. A koronázási K. (I. *Koronázási jelvények*, X. k.); 2. Hollós Mátyás kalváriája (I. *Kalvária*, X. k.); 3. az apostoli K. (lásd *Apostoli cím és kereszt*, I. k.). A magyar nemzeti muzeum régészeti osztálya mintegy 80 db. régi, nagybecsű K.-et őriz. Pannonhalmán már 1093. tétetik említés egy nagybecsű szent K.-ereklyéről. K.-festményeink közt legnevezetesebbek azok, melyek az esztergomi hercegprímási képtárban találhatóak. A keresztényüldözések korszakában a K.-et s a Megváltó képét is gúny tárgyává tették. Ily gúnyfeszítletet fedeztek fel 1856. a Palatinus-hegyen, a császárok palotája romjainak (Palazzi dei Cesari) átkutatásakor. E gúny-K.-re egy ingbe és tunikába öltözött öszvérféjl férfi volt feszítve, mellette hasonló öltözetben látható egy másik emberi alak, mely kezeit imádásra összetéve, a K. felé terjeszti; alatta görög felirattal e szavak állottak: Alexamenos imádja Istenét. E gúnyfeszítlet valószínűleg már a II. sz.-ban készült.

Irodalom. Kraus F., Die christliche Kunst in ihren frühesten Anfängen; Martiny, Dictionnaire des antiquités chrétiennes, Páris. A magyar művek közt legjobb s legkimerítőbb Majer István: Ezer műkereszt c. munkája, Budapest 1884. V. ö. még: Kraus, Das Spottkreuz vom Palatin, Freiburg 1872; Boissier, Archeologiai síták; Egyházművészeti Lap, 1880., 3. sz. KUBINYI V. és MARKIÓT J.

Keresztély (13., X. k.) dán király felesége, *Lujza* királyné meg'. a bernstorfi kastélyban 1898 szept. 30.

Keresztény-szociális munkáspárt. 1896 jan. óta Ausztriában is létesült K. Programjukban kinyilatkoztatják, hogy «a munka minden munkaképes egyén kötelessége és közzjává»; azt sem a töke nem monopolizálhatja, sem a tőkegazdaság azt az uzsorának és zsarolásnak áldozatul oda nem veheti. Az állam tartozik «a tisztas munkát védelmezni s oda kell hatnia, hogy minden munkás megkapja munkájának megfelelő bérét». A program még a következő konkrét követelményeket tartalmazza: megszüntetése a gyermek-vagy legalább azon női munkáknak, melyek az egészséget, a természetes hivatást v. a családi életet veszélyeztetik; a munkaidő hatósági megszabása, bányamunkáknál 8, egyéb foglalkozásoknál 10 órai tényleges munkaidő; ingyen oktatás; kötelező biztosítás betegség, munkaképtelenség és aggkor esetére, valamint az özvegyek és árvák eltartása, szabad egyesülés stb.; minden teljes korúnak adassék meg a cselekvő, és minden 30 éven felülnek a szenvedő választóképeségi jog stb. A kifejtett széleskörű mozgalomnak sikerült az 1897 jan. 31-ére kitűzött, két napig tartó pártértekezletre 136 kiküldöttet, kik

több mint 100,000 munkást képviseltek, összehívni. A végrehajtó bizottság által benyújtott ügyrendi tervezetben kötelességévé tétetik a párt-képviselteknek, hogy minél nagyobb buzgalmat fejtsen ki egyesületek alakítására. A mostani képviselők közül négy képviselő tartozik a K.-hoz, kiknek vezére Axmann J. L. még *Keresztény szocializmus* (X. k.).

Keresztfa, I. Kereszt.

Keresztmetszet (X. k.). *Veszélyes* valamely híd v. egyéb szerkezet bizonyos alkotórészének az a K.-e, amelyben ugyanazon pillanatban, illetőleg ugyanolyan terhelési viszonyok mellett a legnagyobb belső feszültségek keletkeznek. Mint-hogy pedig a belső feszültségek nagysága általában az illető K.-ben előálló belső erővel egyenes, a K. területével, illetőleg ennek bizonyos függvényével (p. tehetetlenségi nyomatékával) pedig fordított viszonyban állanak, ebből következőleg, ha valamely szerkezeti részben annak egész hosszában egyenlő nagy belső erő működik, akkor a veszélyes K. ott van, ahol az illető szerkezeti rész K.-e, illetőleg a K.-nek kérdéseis függvénye legkisebb, vagy viszont, ha a vizsgált szerkezeti rész egész hosszában egyforma K.-ű, akkor a veszélyes K. ott van, ahol legnagyobb a belső erő. Ahol egy bizonyos pillanatban a belső erő is, meg a K. is az illető tartórész egész hosszában változatlanul egyforma marad (p. rácsos tartók öv- vagy rácsrúdjaiban), ott ezek szerint a belső feszültség abban a pillanatban a tartórész egész hosszában egyforma nagyságu s így ilyen esetben veszélyes K.-ről nem is lehet szó. B. B.

Keresztmetszet magja, valamely szerkezeti alkotórész v. tartó keresztmetszetének, illetőleg a síknak, amelyben e keresztmetszet fekszik, egy zárt idomot alkotó része, amelynek alakja és a keresztmetszet alakja közt bizonyos törvényszerű összefüggés van. A K.-nak erőitani jelentősége abban áll, hogy ha a keresztmetszetre ható külső erők eredője a keresztmetszet síkját a K.-n belül dőli át, akkor a keresztmetszetben csak egyféle (v. csak húzó, v. csak nyomó) feszültségek keletkeznek; ellenkező esetben, vagyis ha a külső erők eredője a síkot a K.-n kívül dőli át, akkor a keresztmetszet egyik felében húzó, a másikban nyomó feszültségek állanak elő. A kétféle feszültség közti átmenet az u. n. *közömbös* vagy *semleges* rétegben v. szálabn történik, amelyben semmiféle feszültség sem keletkezik. B. B.

Keresztzeghy (Szabó) *Lajos*, kuriai bíró, szül. Debrecenben 1821 jun. 21. Tanulmányait az ottani főiskolában végezte. 1840. jegyző volt Szatmár vármegyénel, 1841—42. kir. táblai jegyző Pesten. 1842. ügyvédi oklevelet nyert. 1848. tisz. önkéntes, 1849. áprilistól hadbíró volt. A szabadságharc leverése után 1861-ig Szatmáron ügyvédi gyakorlatot folytatott, azután pedig hosszabb ideig gazdálkodott. 1871. a budai kir. törvényszékhez, 1877. a budapesti kir. táblához, 1887. pedig a kir. kuriahoz bírónak nevezték ki. *Szabó* családi nevét 1848. előtt K.-re változtatta, Művei: *Váltó-és csődügyekben keletkezett főtörvényeszkü határozatok gyűjteménye* (Pest 1847. 2. kiad. 1862); *Gyakorlati ismeretei az úrbéri perekbeni eljárások és bizonyítékoknak* (Buda-

pest 1876); *A kereskedelmi bíróságok tárggyi illetősége peres ügyekben* (u. o. 1877); *A végrehajtási igényperek, tekintettel a bizonyítékok és jogügyletek harmadik személyek irányában joghatályára* (u. o. 1886, 2. kiad. 1890).

Keresztzselvény, az a síkidom v. annak területa, amelyet nyertünk, ha valamely szerkezeti részt hossz tengelyére (erőtani tengelyére) merőlegesen elmetiszve gondolunk.

Keresztur, I. Maros-K., kisközség Maros-Torda vármegye marosi j.-ban, (1891) 649 lak., Maros-Vásárhelytől alig egy óra távolságra D-re. A helységen feltűn, a Maros partján a római tábor romjai. A római út itt ágazott el a Mezőség felé, innen csapott át a Nyárad mellékén Mekházához és vonult fel a Maros mentén Vécsekn. Igen fontos útelágazás. Lázár Jenő gróf innen a nemzeti múzeumnak becses katonai elbocsátó-diplomát ajándékozott, melyet Torma Károly magyarázott. — 2. *Szász-K.*, 1895 óta nagyközség Nagy-Küküllő vármegye keresdi j.-ban, (1891) 933 lak., postahivatallal és postatakarékpénztárral. Az ev. szász papi lak építésekör öskori háló- és orsó-nehezékeket találtak. T. G.

Keresztvetés, I. Kereszt.

Kereszty 1. Gézától megjelent: *Egy fejezet a keresztény ikonográfiából* (Budapest 1897).

2. *K. István* lefordította Wagner Richárd Parsifal-jának és Cornelius Péter A bagdadi borbély című víg operájának szövegét. 1897. a magyar zeneszerzők társaságának titkára lett s mint ilyen a társaság Értesítőjét szerkeszti; 1898-ban *Báron Rezső*vel a Művészeti Tudósítót alapította, de ez két hó multán megszűnt.

Kerim pasa, I. Abd ul Kerim (I. k.).

Kerka v. Kreaka, Attila első neje, I. Réka (XIV. k.).

Kerki, város, I. *Karchi*.

Kerman (X. k.), Persia ezen legmesszebb dél-keletre fekvő tartományának kereskedelmi forgalma jelentékenyen növekedett. 1894—95. (ápr.—ápr.) 186,900 sterling fontra rügött, amiből a behozatalra esett 97,900 és a kivitelre (főképen pamut és szőnyegek Indiába, henna és opium Jezdbe) 89,000 esett. Növekedésben van sál- és szőnyegipara is, amely utóbbi nemcsak Persiában, de az egész világon is a legfinomabb szőnyeget termeli.

Kermes minerale, I. Antimon szulfidjai (I. k.).

Kern Aurél, zenekritikus és zeneköltő. Szül. Budapest 1871. Iskolai tanulmányait u. o. és Sopronban végezte. Majd az országos magyar királyi zeneakadémia hallgatója lett, hol a zongorában *Erkel* Gyula és *Gobbi* Henrik, a zeneszerzésben és az orgonában pedig *Köszler* János volt a tanára. Már ott feltűnt nagyobb szabású szerzeményeivel. Több ízben részesült a főváros Liszt-féle stipendiumában. Elvégezvén jogi tanulmányait, a megkezdett ügyvédi pályát teljesen az irói és zene-költőivel cserélte fel, melyeken 1889 óta folyton működik. Nagyobb tanulmányutakat tett Német, Olaszországban és a Keleten. 1893. a Budapesti Hirlapnak lett belmunkatársa és zenészeti rovatának a vezető írója. Férfi- és női kari, zenekari művei, ötszólamu vegyeskarrá irt

zoltára, mind választékos izlés és alapos tudásra vallanak. Irt kétfelvonásos operette-szöveget is Somogyi Péterrel együtt, melyet *Czobor* Károly zenésített meg. Mint műfordító is kitűnik német, olasz s francia nyelvből s viszont magyarból ugyane nyelvekre.

Kerner István, a m. kir. opera karnagyja, szül. Mária-Kéménden (Baranya) 1867. Zenei tanulmányait Budapesten a nemzeti zenedében és az orsz. zeneakadémiában kezdte és végezte is. 1885. lépett az opera kötelékébe mint zenekari tag, későbbben u. o. kartinató lett, majd balett- s végre operai karnagy, mely állásba 1896. jutott, fényes jelelt adván az operakarnagyai tehetségnek, ami leginkább kitűnt akkor, amikor igazgatói válság s Erkel Sándor tartós betegeskedése folytán a Wagner-operák vezetése ugyszólván színetelni volt kénytelen. 1896. írta *Ércember c.* balettljét, mely azóta a műsoron áll.

Kerner Antal lovag, osztrák botanikus, 1896. megkapta a Pro litteris et artibus érdemjelvényt, megh. Bécsben 1898 jun. 21. Életrajza megjelent a Természettudományi Közönyben (1898 aug. fűzet).

Kerneria Willd. 1. (növény), 1. *Neptunfü.* — *K. saxatilis* L. csinos kis fehérvirágu máshavasi növény, gyakran a Cochleariával egyesítik; 1. *Kalánfü* (X. k.).

Kéroualle (ejtsd: kernal) *Lujza Renée*, Portsmouth és Aubigny hercegnője, II. Károly angol király kedvese, szül. 1649., megh. Párisban 1734 nov. 17. Henriette orléansi hercegnőnek, II. Károly angol király nővérének udvari hölgye volt s 1670. ment Angliába, hol a király megismerte és azonnal megszerette. Midőn a hercegnő halála után Károlynak Franciaország-hoz való viszonya feszültt kezdett lenni, XIV. Lajos K. t ismét Angliába küldte. Katalin királynő udvarhölgyévé nevezték ki és ettől fogva, mint II. Károly kedvese, a legnagyobb befolyást gyakorolt a királyra, kinek politikáját a franciák és a katolicizmus érdeke felé irányította. 1672. jul. 29. fiut szült, kit a király azonnal Richmond (XIV. k.) hercegévé tett, anyját pedig 1673. portsmouthi hercegnővé nevezte ki. Károly közbenjárására 1684. XIV. Lajos K.-nak Aubigny uradalmat és később a hercegi címet adományozta. II. Jakab uralkodása alatt Angliában maradt, de III. Vilmos trónraléptével, ki megvonta tőle az angol nyugdíjat, Franciaországba vonult vissza, hol leginkább Aubigny birtokán tartózkodott. V. ö. *Forneron*, Louise de K., duchesse Portsmouth (Páris 1886).

Kerpely Kálmán, gazdasági író, szül. Oravicabányán (Krassó-Szörény) 1864. Középiszkoláit Selmecbányán, gazdasági tanulmányait a keszthelyi gazdasági tanintézetben és a hallei egyetemen végezte. 1889-ig gazdasági segéd volt a mezőhegyesi és kisbéri ménesbirtokon, 1893-ig pedig a növényteni szaktárgyak előadója a keszthelyi gazdasági tanintézetben. 1893. a debreceni gazdasági tanintézet tanárának, 1899. pedig igazgatójának nevezték ki. Gazdasági cikkei a Köztelekben és a Mezőgazdasági Szemlében jelentek meg. Művei: *A cukorrépa mint ipar-növény* (vezérfonal a cukorrépa okszerű termel-

séhez, Budapest 1890); *A lúza bokrosodása* (Keszthely 1892); *A gabona megdülése* (Debrecen 1893).

Kertészeti muzeum, 1. *Mezőgazdasági muzeum*.

Kerületi kapitányságok, minden rendőri működés, mi központi tárgyalást és intézkedést nem igényel, a K. hatásköréhez tartozik. Miután pedig a törvény az eljárás gyorsasága mellett a közönség kényelmét is hangsúlyozza, magától érthető, hogy oly ügyekre vonatkozó feljelentések, panaszok, értesítések stb., melyek központi intézkedést igényelnek, magánfelek által a K.-nál is tehető, és ezeknek köteleességük a panaszokat elfogadni, a szóbeliüket jegyzőkönyvileg felvenni, s saját megjegyzéseik, esetleg véleményük kíséretében a főkapitánysághoz sürgősen felterjesztetni. Ha az ügy természete úgy hozza magával, vagy veszély volna a késedelemben, a leg sürgebb intézkedést ideiglenesen meg is kell tenniök. Azt, hogy a közigazgatási hatóságokhoz utalt kihágási ügyekben a K. bíraskodnak első fokban, az 1880. XXXVII. t.-c. 41. §-a állapítja meg. Az eljárást e tekintetben ugyanezen törvény 42. §-a alapján az 1880. évi aug. hó 17-én 38,547. sz. alatt kelt belfügymiszteri rendelet szabja meg. Minden kerületi kapitány saját területére vonatkozólag első sorban felelős, hogy a vonatkozó törvények, kormányrendeletek, fővárosi szabályrendeletek, végre a főkapitányi rendelkezések a leg pontosabban megtartassanak, a törvényszegők és kihágók ellen pedig a törvényszertől megtorlás alkalmaztassék. Minden nevezetesebb eseményről a főkapitányságot azonnal értesíteni és a közrendészet terén saját kerületükben mutatkozó hiányokra a főkapitánynak figyelmét felhívni kötelesek. A K. saját területükön fő tényezői lévén a rendőri intézménynek, mint ilyeneknek hatáskörüknél fogva ezer alkalmuk van a nagy közönségnek hasznos szolgálatot tenni s a rendőri intézményt megkedveltetni és azok hatóságokká nőhetnek ki, melyekhez a közönség a polgári élet számtalan bajában bizalommal fordul. A K. a közigazgatási kerületek felosztása szerint vannak elhelyezve, úgy hogy minden közigazgatási kerületben egy K. is működik. L. még *Főkapitányság* (VII. k.) és *Rendőrség* (XIV. k.).

Kerületi parancsnok, 1. *Csendőrség*.

Kéry Gyula, hírlapíró és zeneszerző, született Budán 1869 aug. 3. A gimnáziumot Pécsen végezte, a három felső osztályt mint papnövendék. Majd elhagyta a papi pályát és 1890—92. a pécsi jogakadémián folytatta tanulmányait. 1890—92. a Pécsi Figyelőnek, 1892—93. előbb a Győri Hirlapnak, majd a Pécsi Naplónak volt segédszerkesztője. 1894—95. a Budapesti Hirlap szerkesztőségében dolgozott. 1895 végén megindította a Művészeti Lapokat, melyeket 1896 közepéig szerkesztett. 1897 ápr. óta a Magyar Szalon helyettes szerkesztője és a Pesti Napló munkatársa. A zeneszerzés terén nagy sikerei vannak. Dalai közül a *Minek is van szerelem a világban*, *Túl a Dunán Baranyában*, *Szomszédunkban van egy öreg perfa*, *Edes anyám, edes anyám*, *En vagyok az első század szakaszvezetője*, *A Gyurkovics-lányok nótája* stb. több kiadást ér-

tek s néhányat németre fordítottak. Művei: *Blaha Lujza élete* (Budapest 1896); *A magyar szabadságharc története napi krónikákban* (1. köt. 1848, u. o. 1899). 1899 dec. a Petőfi-társaság elnöksége megbízta a még nyilvánosság elé nem került Petőfi-reliquiáknak országszerte való föl kutatásával.

sz. g.

Kesan (Ruszkói), város Drinápoly törökországi vilajet gallipolii szandsákjában, 120 m. magas halmos vidéken, az alsó Maricától keletre 30 km.nyi távolságban, egy görög püspök székhelye, 4500 török és görög lak.

Késelők (acceltellatori), 1. *Mafia* (XI. k.).

Keserői (hals), 1. *Ökle* (XIII. k.).

Keskul (perla), a kolduló derivsek láncon hordott ivóedénye, melyet hosszirányban elvágott koszkudió héjából készítenek.

Keso, város, 1. *Hanoi* (VIII. k.).

Kestner, 1. *János Keresztély*, ismeretes Goethehez való viszonyáról, szül. Hannoverben 1741 aug. 28., megh. Cella-ben 1800 máj. 24. Hivatalnok fia volt, 1762—65. Göttingában a jogot hallgatta és 1767 máj. hóban Faleke, a bir. kamarai törvényszék rendkívüli kiküldöttje, titkárául fogadta Wetzlarba. Itt ismerkedett meg Buff Saroltával, kit 1773 ápr. 14. nőtül vett. Még ugyanazon évben visszatért szülővárosába. 1784. tanácsos, később udvari tanácsos lett. Művelt, lelkiismeretes, derék férfi volt, semmikép sem mintaképe Albertnek, Goethe Werther-jében. V. ö. *Herbst*, Goethe in Wetzlar (Gotha 1881); *Kestner* A., Goethe und Werther (Briefe Goethes, 2. kiad. Stuttgart 1855); *Wolff* E., Blätter aus dem Wertherkreis (Boroszló 1894).

2. *K. Károly*, francia iparos, az előbbinek unokája, szül. Strassburgban 1893 jun. 30., megh. 1870 aug. 12. Göttingában vegyészetet tanult, aztán belépett az atyja által 1816. Thannban alapított vegyészeti gyárba; atyja halála után 1846. ő lett a gyár tulajdonosa, mit vejei, különösen *Scheurer-K.* vegyész és francia szenátor segítségével vezetett. K. alapította meg Elzászban a vegyészeti ipart. A kénvas és mellékterményeinek nagyban való gyártását ő honosította meg, ő szálította az elzászi kék- és szövetfestők részére a különböző vegyészeti árukat, kiválóan borsavát. Ez utóbbinak előállítására a szőlősav fentalálására vezette. Tagja volt 1848. az alkotmányozó és 1850. a törvényhozó testületnek. Az államcsiny alkalmazással elfogták, később száműzték, végre kegyelmet nyert.

Keston, falu, 1. *Hayes*.

Keszegjárók (álla), 1. *Laterigradae*.

Keszthelyi gazdasági tanintézet a keszthelyi Georgikon alapításának százéves fordulóját 1897 okt. 12. megünnepelte, mely alkalommal a jelen levő *Darányi* Ignác földmívelésügyi miniszter indítványára elhatározták, hogy Keszthelyen a Georgikon alapítójának, Festetics Györgynek, szobrot állítsanak.

Kesztyüvarró-telep, iparfejlesztési intézet, melyet a hazai kesztyüipar támogatására és fejlesztésére Baross Gábor 1891. nyitott meg. Ideiglenesen a székesfővárosi III. ker. községi polgári leányiskolában volt elhelyezve. Ma Budapest székes főváros költségén, erre a célra szánt önálló

épületben működik Ó-Budán. Címe: *Székesfővárosi állami K.* Fentartja a keresk. minisztérium és a székes főváros. Létrejöttének az volt a mellék-célja, hogy a hatóság Budapest III-ik kerületében a filloxera-csapás sújtotta lakosság női részének új kereseti forrást nyújtson. Kezelő személyzete: 1 igazgató, 1 pénztáros és számadászvezető és 4 munkavezető. Feltügylő bizottsága a keresk. minisztérium, a székes főváros törvényhatósága, a keresk. és iparkamara s az ipartestület kesztyüipari szakosztálya részéről kiküldöttekből alakult.

Az állami K. ma már a kesztyüvarrás minden ágára be van rendezve a kesztyűszabástól kezdve a kesztyű teljes fölszereléséig. Állandóan foglalkozik munkások kiképzésével. Ily módon igyekszik minél előbb elhárítani azt a nagy akadályt, mely kesztyüiparunk pangásának egyik fő oka, hogy t. i. kesztyűseink nem gondoskodván eléggé tanítványok képzéséről, a kesztyűkészítésre többnyire külföldi segédeket kénytelenek tüzleteikben alkalmazni, a kiszabott kesztyűipárokat pedig varrás és fölszerelés végett Csehországba küldeni. A telep képzett varrónői közül egész éven át átlag véve 85-en foglalkoznak bent az intézetben, a többi pedig hazai kesztyűiparosoknál talál alkalmazást vagy pedig az intézettől otthon való használatra kapott varrogépen végzi az intézettől részére juttatott munkát. Ez utóbbiak oly férjzen vagy özvegy nők, kiket családi körülményeik otthon való tartózkodásra kényszerítenek, de kesztyűvarrással óhajtják kenyerüket megkeresni. Elfogad a telep kiszabott kesztyűipárokat megvarrás és fölszerelés végett s a munkamegrendeléseknél több havi hitelt nyújt, mi által különösen kezdő, vagy szerényebb viszonyok közt élő iparosok üzlete föllendülését támogatja. A tanulók legnagyobb része serdülő leány, kik a tanulás ideje alatt egy pár forintnyi heti jutalomban részesülnek. 1897 végén a telep 92 munkánót foglalkoztatott, kik között volt 26 kézi munkásnő 1 firtól 3 firtig, 5 tamburirozónő 2 firtól 4 firtig, 45 varrónő 3 firtól 7 firtig és 16 tüziknő 4 firtól 9 firtig terjedő heti keresettel fejeztek. Varrtak összesen az említett évben 104,029 pár kesztyűt, vagyis a hazai ipar előállította kesztyűknek majdnem egyharmadát. Saját számlájára a telep csak akkor készít kesztyűket, ha a munkások állandó foglalkoztatása ezt megkívánja s amikor a kesztyűiparosoktól nincs elegendő munkamegrendelése. Az ekként előállított kész kesztyűket a telep csak nagyban adhatja el s első sorban mindig a jelentkező kesztyűsöknek, hogy így az iparosoknak ne versenytársa, hanem meg is segítőtje, támogatója legyen. A telep feltügylő bizottsága *kesztyűipari szakiskola* létesítése végett is megtette a szükséges előkészületeket. GÖÖZ J.

Kétkoru szálerdő, a szálerdő (XV. k.) felújítása után ugy keletkezik, hogy a szálerdő egyes fáit vagy fa csoportjait a második vágásforduló végeig azért hagyják állva, hogy a világosság korlátlan hatása folytán megerősödvé, az új állab letarolása alkalmával nagyméretű értékes törzseket szolgáltatassanak. Erre a célra még hosszabb idejű növekedésre alkalmas, életre képes törzseket vagy csoportokat oly talajon kell kiválasztani, melynek termőképessége kifogástalan. Ennél az

erdőalagnál legtöbb kárt a szélvihar okoz s a zárodásból hirtelen szabad állásba jutott fákat nem ritkán halomra dönti. Ezért csak viharezett, mely gyökérzetű fákat kell e célra kiválasztani, vagy a K.-alakot olyan helyen alkalmaznunk, mely viharoknak kitéve nincsen. A talaj termőerejét fenntartó képessége mindig attól függ, mely főalakból keletkezett, mert maga ez a segéd-erdőalak gyéren álló fáival vagy csoportjaival vajmi csekély mértékben járul hozzá a talaj termőerejének fenntartásához. vds.

Kétli Károly 1897 febr. 8. «csurgói» előnével magyar nemességet kapott. Ugyanazon év máj. 6. a m. tud. akadémia lev. taggá választotta. Széköfoglaló értekezése: *A dobhúr (chorða tympani) bonc- és élettani viszonyai, kórodai megfigyelések alapján* (Math. és Term. Ert. 1898). *Bókay* Árpáddal és *Korányi* Friggyessel szerkeszti a Belgyógyászat kézikönyvét 1894 óta s ugy ebbe, valamint a Magyar Orvosi Archivumba is számos cikket és értekezést irt.

Kétoldalú jogügyletek (negotia bilateralia) azok, amelyeknek létrejöttéhez két vagy több személy akaratnyilvánítása szükséges; míg azokat a jogügyleteket, amelyek csak egy személy akaratának kijelentése folytán jönnek létre, *egyoldalú jogügyleteknek* (negotia unilateralia) nevezik. Ilyen p. a végrendelet; kétoldalú jogügylet pedig minden szerződés.

Kétornyilásuak (állat), l. *Amphirrhyna*.

Kétsoros (növény, distichus v. bifarius, helyesebben inkább két oldalra nézőnek v. fordulóknak kellene mondani), az olyan szerv, különösen a levél szokott lenni, mely, ámbár a tengelyből köröskörül nő ki, de rendszeren két oldalra fordul, ugy hogy kétsoros helyzetűnek látszik, p. a féstis fenyő v. a tiszafa levele. born.

Kétszer viritó (növény), l. *Kétszer nyíló* (X. k.).

Kéttengelyű kristályrendszer, l. *Négyszeres kristályrendszer* (XII. k.).

Kettéválás (növény), egyesjü moszatok szaporodás módja, midőn az anyatest két sejtre válik s mind a kettő az anyához hasonlóra növekedik, főképp a diatomák.

Kettős csillagok. Az égen való eloszlásuk nagyjában a csillagok eloszlásával magával tart lépést: legnagyobb számban vannak a tejút közelében, leggyérebben ennek pólusai körül. Itt-ott csoportosan is lépnek fel, p. a Cepheusban szűk téren 4 kettős csillag is foglal helyet. A fényes csillagok közül aránylag több kettős van, mint a gyengék között; ugyanis 7-ed rendig átlag 10 egyszerű csillagra esik egy, a gyengébb csillagok között csak 40 egyszerű csillagra esik 1 kettős csillag, mi nagy számukat tekintve, alig látszik pusztá véletlennek. A K. színe sokkal változatosabb, mint az egyszerűeké vagy a változóké, amennyiben a spektrum minden szintjén arnyalata képviselőt talál. Leggyakoribb mindazáltal a fehér, leggyérebb a zöld szín. A csillagpárok gyakran egyszerűek, ha nem, akkor a zöld és vörös, különösen pedig a sárga és kék kiegészítő színek a gyakoribbak. A színtilnőnség nagysága különben átlag a kis csillag fényének különbségével nő, és fényes álló csillagnak kis kísézője rendszeren kék színű. A spektrum-analízis a csillagpárok

különböző színét, mely nem mindig szubjektív jelenség, spektrumuk tárgyalásából magából is ki-magyarázhatja. Míg Herschel 1802. a Royal Societynek 50 kettős csillagot mutathatott be fizikai kettős csillagnak, addig a mai mérések folytán 800 kettős vagy többszörös kimutathatólag fizikai kettős csillag van, melyek közül azonban csak 30-nak ismerjük pontos pályáját. A pályameghatározás, noha elvben megegyezik a bolygók pályáinak számításával, itt mégis nagy nehézségekkel jár, egyrészt, mert a meghatározandó adatok, a K. távolsága és iránya (pozíció-szöge) a két csillag közelsége folytán csak bajjal és mérsékelt pontossággal mérhető; másodszor, mert ezen különböző megfigyelőktől származó adatok igen befolyásos személyi felfogásnak alávetettek, melyet számításal kiküszöbölni fölötté nehéz dolgy. E pályaszámítások legfontosabb eredményei hogy a Newton-féle vonzási törvényt még ama mérhetetlen messzeségekben is érvényben találjuk, és hogy azon K., melynek parallaxisát (tőlünk való távolságát) ismerjük, tömegmeghatározásokat is megengednek. Érdekes tudni, hogy azon kevés eset, mely az utóbbi feltételnek megfelel, az álló csillagok számára oly tömegeket ad, melyek Napunktól lényegesen nem különböznek. A matematikusnak is igen érdekes problémát adnak a *többszörös csillagok*, melyeknek fizikai összetartozásuk már valószínűségi okoknál is bizonyosabbak a K.-énál. A legbehatóbban tárgyalt rendszer ζ -Cancri hármas csillag, melynek egyik összetevője ismét az elmélet által összetett csillagnak mutatkozott. Különben nem ritka az eset, hogy K. behatóbb megfigyelés folytán hármas csillagra bomlanak. Ilyen p. a szép γ -Andromedae és μ -Herculis hármas rendszer. Az eddig jól ismert K. között δ -Equulei bir a legrövidebb (11.5 évi) keringési idővel, ζ -Aguaric (1578 év) a leghosszabb periodussal. Különben könnyen érthető, hogy valamely kettős csillag pályája ma még annál kevésbé ismert, minél hosszabb a keringés, azaz minél kisebb pályájának eddig kimérhető volt darabja. köv.

Kéttwig, porosz város, (1895) 6016 lak.

Kétvonalú nyolcad. A zenészi hangok terjedelme különböző nyolcadokra van felosztva, melyek aztán a C betűt mint a normál C skála kiinduláspontjától az abecé következő sorrendje szerint *kontra, nagy, kis, egyvonalú, kétvonalú, háromvonalú s négyvonalú* nyolcadoknak neveztetnek s nagy és kis betűkkel s alattuk vagy felettük egy s több vonással jeleztetnek. A *kontra*-nyolcad nagy C, D, E, F, G, A, H betűkkel jeleztetik alattuk egy vonással, a *nagy* nyolcad szintén ily nagy betűkkel jeleztetik, csak hogy vonás nélkül; a *kis* nyolcad kis betűkkel vonás nélkül; az *egyvonalú* nyolcad kis betűkkel s alattuk vagy felettük egy vonással; a K. kis betűkkel, de két vonással alattuk vagy felettük. A hangjegy-szisztémán tehát ezt a helyet foglalja el, u. m.:

Á. K.

Kéveköti, l. *Aratógépek* (II. k.).

Kevszúrok (chevsurok), a karthveli (Georgia) törzshöz tartozó indo-európai népfaj északi Kaukázusban, az Aragva és Argun mellékvölgyeiben, mely mintegy 7000 főből áll; valószínt a georgiaiak, összetek, kiszínek és más hegyi lakók keveréke. Keresztényeknek vallják magukat, de azért bálványaiknak még mindig áldozatot mutatnak be. Azelőtt nagyon harciasak voltak, még most is gonddal őrzik fegyvereiket, az orosz főhatóság alatt békés barom- és méhtenyésztők lettek. V. ö. *Ralde*, Die Chevsuren und ihr Land (Cassel 1878).

Keyserling Sándor gróf, orosz utazó, szül. Kurföldön 1815 aug. 15., megh. Dorpatban 1891 máj. 25. Berlinben a természettudományokat hallgatta, azután részt vett Mayendorff expedíciójában, mely európai Oroszország kikutatását tűzte ki célul, valamint Murchison és de Verneuil közép- és déli oroszországi utazásaiban. Művei: *Russia and the Ural* (London 1845); *Beobachtungen auf einer Reise in das Petschoraland im J. 1843* (Kruzenstein P.-vel, Szent-Pétervár 1846); *Die Wirbeltiere Europas* (1 k., Braunschweig 1840, Blasius-szal) stb. V. ö. *Aus den Tagebuchblättern des Grafen Alexander K.*, philosophisch-religiöse Gedanken (mit Biographie, Stuttgart 1894).

Keyx, 1. *Halkyone* (VIII. k.).

Kézi-Vásárhely (X. k.). Van szolgabírói hivatala, erdőgondnoksága, csendőrszakaszparancsnoksága. Itt van elhelyezve a brassói 24. honvéd gyalogezred 3. zászlóalja. Megemlítendő még a következő intézetek: polgári fiúiskola, Rudolfskórház, Stefánia-menedékház. Van egy hetenként kétszer megjelenő politikai hírlapja Székelyföld címen (XVII. évfolyam).

Kézeltő a. m. manchette (XII. k.).

Kézifogó, 1. *Magyar táncok* (XII. k.) és *Eljegyzés* (VI. k.).

Kézi munka, a kéz ügyesítése, az izlés és munkakedv fejlesztése, valamint a keresetbe való képzés céljából az iskolákban tanított anyagi munkák. Ezek lehetnek kétfélék, u. m. női K.-k és az újabb időben a fiúiskolák számára is követelt K.-k. A női K.-t már a külön leányiskola felállítására óta tanítják, mint külön tantárgyat; az iskolai hatóságok azonban a legtöbb európai államban csak az utolsó felszabadban teszik kötelezővé, így p. Svájc némely kantonjában 1835., Ausztriában 1869., Poroszországban 1872., nálunk pedig az 1868. népoktatási törvény alapján van a felső nép- és polgári leányiskolákban rendszeres tantárgyul felvéve, de azért tanítják ország-szerte az elemi leányiskolákban is. Újabbban törekedtek a női K. tanmenetét és tanítási alakját észszerű módszertani elvek szerint megállapítani. Menetét illetően megkülönböztetnek három fokot. Az első fokra tartoznak az olyan munkák, amelyeknél az anyagot épp úgy, mint az alakot maga a tanuló hozza létre a készen adott fonalból; ilyenek a kötés, horgolás, csipkekészítés stb. A második csoportot teszik azok a munkák, amelyeknél a szövetet készen kapja a tanuló s abból fehér- vagy ruhaneműket alakít; a fonal csupán az egyes kiszabott darabok összeállítására szolgál. Végre a harmadik csoportba tartoznak azok a munkák, amelyeknél a már kész darabokra a fonal segítségével

vel csak díszítéseket, cifrákat rajzol a tanuló, p. himzés, kivarrás stb. Tanítási alakjára nézve pedig megkövetelik, hogy a tanítás legyen tömeges, azaz, hogy egy-egy osztály tanulói egyszerre ugyanazt a munkát tanulják, végezzék, hogy a tanítónő a munka módját, a fogásokat a kellő magyarázat kíséretében, sokszor nagyított rajzok vagy fali táblák segítségével az egész osztálynak mutassa; gondoskodjék a kellő gyakorlatról, valamint az elméleti és gyakorlati ismétlésről; a női K. kapcsolatba hozandó a rajztanítással, a számtannal, a természetrajzzal s érintkező pontokat nyújtó egyéb tantárgyakkal. — A *fiúiskolákban* a K.-t már Luther Márton követeli a német polgári mesterekhez írott levelében, továbbá Comenius az ő *Didactica Magna*-jában, ahol tanításuk módjára nézve bő utasításokat ad. Locke és Rousseau is megkövetelik, hogy a gyermekek kivétel nélkül valamely kézműben nyerjenek oktatást, faluhelyen a kertészkedésben és fafaragásban. Ezt az eszmét foganatosították is a filantropisták az ő nevelő-intézeikben és Pestalozzi Neuhofban, később, ha sűrűbben is, de mégis csak leginkább árvaházakkal, javítóintézetekkel stb. vel összekötött vagy iparos munkások által lakott helységek iskoláiban. Újabbban a K.-tanítás fiúiskolákban új impulzust kapott északról, kivált Svédországból és Dániából, ahol az u. n. *slöjd* nagy sikerrel terjeszti a házi K.-t. L. még *Házi ipar* (VIII. k.), *Iparoktatás* (IX. k.) és *Slöjd* (XV. k.).

Kézi munkára nevelő országos egyesület, 1895 óta működő társadalmi egyesület, mely tanító-tanfolyamokat rendez és iskolás gyermekeket műhelyekben, iskola-kertekben oktat, hogy a technikai nevelés elemeit a nép nagy tömegei között elterjeszsze. Amint a tanító-tanfolyamok működése folytán elegendő számú kiképzett tanítója lesz, tevékenységét ki fogja terjeszteni a felnőttek oktatására is. Ugy az iskolák, mint a tanítók és a felnőttek tanfolyamain a tananyag és a tanmenet megállapítását a nép gazdasági életviszonyainak helyi szükségleteihez szabja és nem elégszik meg a kézimunka-oktatás régi pedagógiai céljainak keresésével, hanem határozottan a nép gazdasági nevelésének biztosítására törekszik. Az egyetlenlést székhelye Budapesten van, működése azonban az egész országra kiterjed.

Kézizzadás, 1. *Lábizzadás* (XI. k.).

Keztyü, 1. *Kesztyü* (X. k.) és *Kesztyüvarrótelep*.

Khairpur (Chairpur), 1. brit-indiai *hübéres állam* Bombay presydeneyben, Szind tartományban, az É. sz. 26° 10'—27° 46' és a K. h. 68° 14'—70° 13' közt, 15,822 km² területtel, (1891) 131,937 lak., akik közt 103,033 mohammedánus és 28,214 hindu. K. egész kiterjedésében alföld, amely a Ny-i határán folyó Indus és az ebből kiágazó 5 öntöző-csatorna mellett termékeny, egyebütt homokos pusztá. Termékeny részében gabonát, dohányt, indigót és pamutot termesztenek és sok juhot tenyésztnek; homokos részéből pedig sok nátront exportálnak. K. nevű fővárosa 22 km.-nyire van az Industól, az egyik öntöző-csatorna mellett, (1891) 6240 lak. — 2. *K. város*, Bahavalpur brit-indiai hübéres államban, a Szatledtől K-re, (1891) 4729 lak.

Khanum, l. *Hanum*.

Kharthli, Transzkaukázia vidéke, a Kur felső folyásánál. Gyakran említik Georgia (VII. k.) történetében. Ma Tiflisz, Gori és Duset kerületek tartoznak ide.

Khelat, l. *Kelat* (X. k.).

Khereddin (Kaireddin) *pasa*, török államférfi, szül. a Kaukázusban, cserkesz szülőktől, 1820 körül, megh. Konstantinápolyban 1890 jan. 30. Mint gyermek rabszolgakereskedőnek jutott a kezébe, aki őt Tuniszban egy magasabb állású tisztviselőnek eladta, kinek házában K. jó nevelésben részesült. Felszerdülvén, a hadseregbe lépett és 1846. Ahmed tuniszi bejt Párisba kísérte. 1852—1855. mint a bej követe Párisban tartózkodott, ahol az európai műveltséget elsajátította. 1855. visszatért Tuniszba és több ízben volt miniszter és miniszterelnök. 1868. munkát irt, mely Réform és nécessaires aux états musulmans címen franciául is megjelent (Páris). Ebben a műben a szükséges reformok valóztatására hívta fel a bej figyelmét. Ura azonban zokon vette a dolgot, mire K. 1877. Tuniszt otthagya és 1878. a szultán szolgálatába szegődött. Új hazájában is keleti államférfiaknál ritka lelkiismeretességgel fogott a közígazgatás és a pénzügyi reformjához és 1878. dec. 4. nagyvezírré lett. De a konstantinápolyi bürokrácia és az udvari párt, meg Oszman pasa hadügyminiszter annyira akadályozta gonditettük útjába, hogy 1879. jul. teljesen elkedvtelenedve, állásáról lemondott.

v. s.

Kherndl *Antalt* 1898. máj. 6. a m. tud. akadémia rendes tagjává választották. A *függőhidak merevítő gerendáinak grafikai elméletéről* irt dolgozatát 1897. az akadémia a Marczibányi-díjjal jutalmazta.

Khiná (X. k.). A lakosság számát illetőleg leginkább megbízható adatokat szolgáltat Popov orosz diplomata, aki a K.-i pénzügyminiszternek a K.-i császárhoz intézett jelentése alapján 1894. K. lakóinak számát Mongolországon és Tibeten kívül 418.870,717 főre becsüli. E lakosság az egyes tartományok közt a következőképen oszlott meg:

A tartomány neve	Területe km ² -ben	Lakóinak száma	Esik 1 km ²
Peesi-li	300,000	29.400.000	98
Kiang-szu	100,000	21.974.089	220
Ngan-huei	142,000	35.810.000	256
Kiang-hszü	180,000	24.598.915	137
San-tung	145,000	37.437.672	239
San-hszü	212,000	11.050.764	52
Ho-nan	176,000	22.120.648	125
Sen-hszü	195,000	8.473.045	43
Kan-szu	325,000	9.750.645	30
Fu-kien	120,000	22.235.184	185
Cse-kiang	95,000	11.842.656	125
Hu-pé	185,000	34.339.524	186
Hü-nan	216,000	21.009.977	97
Szü-estuan (a tibet-kinai vidékekkel)	566,000	79.493.058	140
Kuang-tung (Hai-nannal)	259,100	29.852.112	114
Kuang-hszü	200,000	8.527.378	43
Jün-nan	380,000	6.114.150	16
Kuei-esou	174,000	4.840.900	28
Összesen	3.970.100	418.870.717	105

Ezen tulajdonképeni K.-n kívül a K.-i birodalomhoz tartozik *Mandsuria* 942.000 km² ter., 5.750.906 lak., *Mongolország* és *Tarbagatai* 2.831.000 km² ter., 2.100.000 lak., *Kan-szu-szim-*

cian Kuldšával (K.-Turkesztán) 1.426.000 km² ter., 1.286.383 lak. s *Tibet Kuku-norral* 1.912.000 km² ter., 2 millió lak. Így tehát az egész K.-i birodalom területé 11.081.100 km², 430.008.206 lak. Az 1888—94-iki időközben a K.-i birodalom lakóinak száma évenként 5%-kal szaporodott; e kulesot véve alapul, a lakosok száma (1897) 430.020.000 főre rögött; esett 1 km²-re átlag 39 lakos. Az összes szerződésileg megnyitott kikötőkben (1896) 672 idegen cég volt (363 angol, 99 német, 40 amerikai, 29 francia, 14 orosz, 87 japán, a többi hollandi, spanyol, osztrák, portugál stb.). Az idegen alattvalók száma 10,855-re rögött; ezek közt legszámosabban voltak a britek (4362), az amerikaiak (1439), franciák (933), japánok (852), portugálok (871), németek (870) stb. A szimonoszekii béke 3 új kikötő (Szu-esou, Hang-esou és Sa-szi) megnyitását tette kötelezővé; jelentékenyen emeli a külföldi forgalmat a Szi-kiang környékének megnyitása, ahol egyelőre Vu-csang és Han-kou vannak nyitva az idegenforgalom előtt. Nagy átalakító hatással lesz a K.-i kereskedelemre nemcsak a vasutak építése (l. alább), hanem azon körülmény is, hogy a németek megszállották Kiao-esout (l. o.) és az oroszok Vei-hai-veit.

Mig azelett a *bányászat* tiltva volt, nehogy a földműveléstől a munkás kezek elvonassanak, 1896. egy császári rendelet azt szabaddá és így lehetővé tette, hogy K. óriási ásványkincsei az emberiség javára fordíttassanak. Mindamelllett a bányaművelés csak lassan kezd tért foglalni. Szent bányásznak Kai-fingban évenként mintegy 400.000 t.-t. San-tungban Huang-hótól délre; egy orosz szindikátus Liao-tung félszigetén, Ainan-ce körül a felső Jang-ce vidéken; aranyat Mandzsuriában, ezüstöt Kanton és Makao közt, rezet és cinkt Jün-nan tartományban, vasat Hu-pében. A szimonoszekii béke az *ipar* terén is átalakító hatást gyakorolt K.-ban, annyiban a gépek behozatalára kimondott tilalmat megszüntette. Azóta maga a kormány emberei mozdítják elő a gépek behozatalát. Han-kouban egy pamutfonó- és szövőgyár 30.000 orsóval és 1000 szövőszékkel dolgozik. Sang-haiban 3 szinten oly nagyszertű pamut- és 23 selyemgyárat állítottak föl; van azonkívül e városban gyufa-, gép-, szappan- és kénsavgyár. Szu-esouban a japánok, Tien-cinben és Hang-esouban pedig az európaiak állítottak föl egy-egy pamutfonót, Hang-esouban pedig ezenkívül selyemgyárat is.

A *kereskedelem* a szerencsétlen japán háború dacára folytonosan fejlődik és még a háború évében 1894. is emelkedést tüntetett föl. 1897. a behozatal értéke volt haikuan taelekben (5:95 = 1 sterling font) 202.828.625, a kivitelé 163.501.358. A fontosabb országok közt a kereskedelmi forgalom a következőképen oszlott meg:

Az ország neve	Behozatal onnan	Kivitel oda
	érték haikuan taelekben	
Nagy-Britannia	44.015.587	12.945.229
Hong-Kong	90.125.887	60.402.222
India	20.068.183	1.045.931
Amerikai Egyesült-Államok	12.440.302	17.828.406
Európa Oroszország nélkül	8.565.807	25.878.118
Japán	22.564.284	16.626.738
Oroszország	3.442.449	16.410.409

Amely szók a **K** betűben nincsenek meg, a **C**-ben keresendők!

A főbb árucikkekből a kivitelben és behozatalban a következő volt:

Behozatal	Haikuan taelekben	Kivitel	Haikuan taelekben
Opium	27.901,056	Tea	29.216,546
Pamutárúk	78.663,280	Selyem	55.250,660
Nyers pamut	2.260,191	Cukor	1.777,460
Gyapju-árúk	4.838,105	Szalmafonatok	6.659,388
Fémek	8.146,608	Bőrök	3.070,329
Szén	3.692,669	Papír	2.121,661
Olajok	13.299,136	Ruházat	2.177,690
Halászlati termékek	5.896,090	Porcellán-, agyag-árúk	1.384,336

A külkereskedelmi forgalom nagyobbára a szerződés alapján megnyitott kikötőkben bonyolódik le. 1896. a következő 23 kikötő állott nyitva:

A kikötő neve	A tartomány, amelyben van	Lakóinak száma	Behozatal	Kivitel
			haikuan taelekben	haikuan taelekben
Niu-csuán	Seng-king	60.000	1.641,415	5.547,826
Tien-cin	Csi-li	950.000	9.169,402	10.192,495
Csi-fu	San-tung	35.000	3.685,050	1.388,970
Csung-king	Sze-csuán	110.000	—	—
I-csang	Hu-pé	34.000	—	—
Sa-szi	"	73.000	—	—
Han-kou	"	800.000	174,971	3.421,233
Kiu-kiang	Kiang-hszi	55.000	5.800	—
Nu-hu	An-vei	78.000	2,105	8,935
Van-king	Kiang-szu	150.000	—	—
Csin-kiang	"	140.000	852,785	1.490,254
Sanghai	"	405.000	132.219,185	78.394,867
Szu-csu	"	500.000	—	—
Ning-po	Cse-kiang	255.000	705,751	64,624
Hang-csu	"	700.000	44,620	—
Ven-csu	"	80.000	12,260	2,196
Fu-csu	Fu-kien	659.000	4.342,107	4.304,814
A-moj	"	96.000	11.336,255	1.711,555
Szva-tau	Kuang-tung	32.000	9.441,305	3.322,278
Kan-ton	"	2.000.000	13.729,975	19.930,353
Vu-csu	Kuang-szi	50.000	1.368,983	398,329
Szam-sui	Kuang-tung	4.006	37,647	660
Kong-mun	"	—	170,128	7,623
Kiung-csu	"	40.000	1.464,792	1.778,715
Pa-khoi	"	20.000	2.656,724	1.501,836
Lung-csu	Kuang-szi	22.000	83,074	25,873
Menge	Jün-nan	12.000	2.394,028	1.057,737
Szemaó	"	15.000	154,596	31,378

A külső kereskedelmi forgalommal karöltve jár a hajóforgalomnak a növekvése is. 1897. K-i kikötőkre érkezett és onnan távozott összesen 44,500 hajó 33.752,362 t. tartalommal; ezek közül volt 21,140 (21.891,043 t.) brit, 18,889 (7.819,980 t.) K-i, 1858 (1.658,094 t.) német, 653 (660,707 t.) japáni, 333 (269,780 t.) amerikai és 464 (423,122 t.) francia.

A külső kereskedelmi forgalom emelkedése és az a haszon, amelyet ez a kormánynak nyújt, végre megtörte a K-iaknak a vasutak ellen táplált makaes ellenszenvét. 1896. felállította a kormány a császári K-i vasút-építő társaságot, amelynek feladatává lett gondoskodni arról, hogy K. északi része a legjobb termőföldrökkel a Hoang-ho és Jang-ce völgyeivel vasút által köttessék össze. 1897. megnyitották a Pekingből Tien-cinbe vezető 125 km. hosszú vasúti vonalat; ugyanazon évben nyílt meg egész hosszában a Tien-cinből Ta-kun át a Mandsuria határára és onnan King-csau-fuba vezető vonal, amelyet később Muk denig és innen a nagy sziberiai vasúti vonalhoz akarnak elvezetni. A Sang-haiból

Vu-Szuba épített, de azután beszüntetett vasúti vonal újból megnyílt. A franciák jogot nyertek a Tonkingban Lang-szaig vezető vasúti vonalat a Kuang-hszi tartományban fekvő Lung-csauig kiépíteni. A németek Kiau-csouból fognak vasutakat az ország beljebb fekvő részeibe építeni. 1899. egyezett meg Oroszország Angliával oly értelemben, hogy ez utóbbi a Jang-ce völgyében, az előbbi pedig a K-i nagy faltól É-ra fekvő vidékeken fog vasútépítési tevékenységet kifejteni és e tekintetben egymás körébe beavatkozni nem fognak. V. ö. Les chemins de fer en Chine (Brüsszel 1896); *Grum-Grzimailo*, Beschreibung einer Reise in China, Petermanns Geographische Monatshefte 1898; *Colquhoun*, China in transformation (London 1898). L. alább *Beresford* lord művét és *Sculfourt* térképét.

Szellemi műveltség. Bár a tanításra a K-iak nagy gondot fordítanak és bár egyedül a tanulás képesít a hivatalokra, K.-ban éppen az írás-olvasás nehézsége miatt sok az analfabéta. A 11 keleti tartományban a férfi lakosoknak 37 és a női lakosoknak csak 2%-a tud olvasni. A régi vizsgálati rendszer még mindig fennáll; é szertint 10 éves korában kezd a gyermek iskolába járni és ha a Szia-hiót (amely 2 részből áll: a tudás forrásából és a folyóából, amely onnan kifolyik) tudja, oda bocsátják a klasszikusok tanulásához. Az első irodalmi vizsgálatot a Szin-cait (körülbelül az érettséginek felel meg) minden második évben tartják meg a kerületi székhelyeken, a második (Ku-juen) csak a tartományi székhelyeken és a harmadikat (a doktorit, Cin-se) minden harmadik évben Pekingben. Mindezen vizsgálatok csak a K-i klasszikus írók ismeretének kipuhatolására irányulnak. Az idegenekkel való érintkezés azonban új iskolák felállítását is szükségessé tette. Ezek közt a legfontosabb a Tung-ven-kuan Pekingben, amelyben az angol, francia, német és orosz nyelveken kívül matematikát, meteorológiát, kémiát, természetrajzot, anatómiát, fiziológiát és az idegen nyelvek irodalmát K-iakon kívül európai és amerikai tanárok tanítják. Kantonban és Sanghaiban a vámkezelőség tart fenn hasonló iskolákat. A misszionáriusoknak is vannak európai mintára szervezett iskoláik. De a legfontosabb átalakulást maga a K-i kormány ama tervének végrehajtása fogja eszközölni, amely szerint É-i K.-ban több európai mintára megalakított iskolát fog felállítani, Tien-cinben pedig egy egyetemet alapítani.

Az európai műveltség elől a K-iak annyira nem voltak képesek elzárkózni, hogy a közvélemény pressziója alatt a kormány már 1868. egy fordító-hivatalt állított föl, amelyben 1879-ig 142 európai művet fordítottak le 378 kötetben és adtak el 170,000 példányban. Az első európai könyvkereskedést 1896. Tien-cinben nyitották meg. Van négy meteorologiai állomás, két esilagvizsgáló. A Sun-paónak, Sanghaiban megjelölés és a tengerentúli vidékeket ismertető újságnak több mint 10,000 előfizetője van. Végül a K-i kormány azzal is igyekszik az európai műveltséget terjeszteni, hogy a K-i tanult ifjakat elküldi az európai országok és intézmények tanulmányozására. L. még *Indokhina*.

—zük.

Története.

Belső történet. A szerencsétlen japáni háboru befejezésekor (1895 máj.) a K.-i birodalom föltette siralmas látványt nyújtott. Elvesztette a Korea felett gyakorolt fennhatóságot és Liau-Tung felszigetét a fontos Port-Arthural; Vei-Haj-Vei erősséget japáni őrség szállotta meg a hadi sarc megfizetéséig. Formoza szigetéről végleg kellett lemondania és Japánnak azonfelül 200 millió tael hadi sarcot fizetnie. A birodalom több tartományában felkelésre került; a Formozán levő őrség fellázadt, a főbb hivatalnokok és a hadvezérek tehetetlenségéről avagy romlottságáról lehullott a lepel s a morális kudarcot követte az anyagi bukás veszedelme. Az európai bankok csak a legsúlyosabb föltételek és nagy kiváltságok biztosítása mellett voltak hajlandók kölcsönt nyújtani. Ily körülmények között bokros teendője akadt a kormánynak. Első feladatának tekintette a zendülések elnyomását és csak aztán fogott a sebek beheglesztéséhez és immár elkerülhetetlen szükségessé vált reformokhoz. Utóbbiakról azonban az ultra-konzervatív rendszerhez hű özvegy császárné még hallani sem akart és azért a 15 évi gyámsági hatalmát elejtván, fogadott fiára, az ifju s. jő szándéku császárra (Kuang-szu) ruházta át a kormányt, aki azután új tanácsokat hívott maga mellé. Ezek között volt angol nyelvű mestere, első sorban pedig Kang-Yu-Vei miniszter (a régi reformpárt vezére, az agg Kung herceg, 1898 máj. 29. elhalt). Az új kormány azután merész kézzel megkezdte a reformokat. Másfél év leforgása alatt hosszú sorát adta ki a császári rendeleteknek, melyek egytől egyig újításokra vonatkoztak. Új fő- és szakiskolákat nyitott (katonai, tengerészeti, bányászati iskolák); egyszerűbb vizsgákat rendelt el; a számfelüti szentélyeket átadta közhasznú céloknak; a hadsereget reformálták, a vasutakat végre maga az állam kezdte építeni, mely határozattal a kormány az európai vállalkozók s a mögöttük álló államok versengésétől is megszabadult; szabadabb nyilvánítottak több kikötőt, megkönnyítették a bányák kiaknázását és a gazdasági megipari céloknak szolgáló gépek behozatalát. Európai mintára kormánypartí lapokat alapítottak, sőt az ezeréves ősi udvari szertartásoktól is el mertek térni.

Midőn Henrik porosz herceg 1898 máj. 15. Pekingben kihallgatáson volt, a császárral kezefogott s mellette foglalt helyet s ami még nagyobb bámulatot keltett: kénytelenségből az özvegy császárné is fogadta látogatását. Aug. a kormány az európai divat célszerűségére figyelmeztette a tisztviselőket, a copf viselését pedig megszüntette. Ezt azonban a reakcionárius kamarilla már nem nézhette közönyösen s való igaz, hogy a bürokratikus tisztviselői kar, valamint a babonás és tudatlan, az idegen mintákra hozott reformoktól idegenkedő alsó nép zöme is nyugtalanodott a lázas sietséggel hozott reformok miatt. Midőn a forrongás tetőpontra hágott, az özvegy császárné hívei segítségével a maga érdekében palotaforradalom és államcsíny útján 1898 szept. 22-én az új rendszert megbuktatta. Szelid nyomással rábírt a különben is gyöngye fiatal császárt,

hogy tanácsosait elbocsássa s a hatalmat megint neki átengedje. Az államcsíny sikerült. A halálra ítélt Kuang-Yu-Vei (a reform-miniszter) nyakra-főre egy angol hadi hajóra menekült, mely őt Japánba vitte, néhány társa fejével lakolt, maga a császár pedig szept. 23. kelt rendeletében arra szólítá fel alattvalóit, hogy példáját követe, az özvegy császárné előtt (ugy mint annak előtte) megint térdre boruljanak. Engedékenységevel alighanem életét váltotta meg; ellenkező esetben a kamarilla eltette volna láb alól. Csak utóbb tűnt ki, hogy az államcsínyben Oroszországnak is volt része. Az orosz kormány egyáltalában nem látta szívesen a reformokat, melyek K. újja születésére vezethettek volna; Japán ellenben, mely egy megizmosodott K.-val vállalva Oroszország és Angliával szemben fel akarta venni a harcot, mindenképen helyeselte az újításokat. Közvetlenül az államcsíny elkövetése előtt (aug.) Ito japáni miniszter járt Pekingben és támadó és védő szövetséggel kínálta meg K.-t, melynek éle első sorban Oroszország ellen irányult volna. E hirre az orosz követ sem maradt tétlen s az özvegy császárnét és pártját az államcsínyre serkentette. Egy hónappal később, okt. 4. a császárné az összes reformokat egy tollvonással visszavonta és még a hivatalos sajtót is megszüntette. A nép és a tisztviselők nagyobb része örömmel üdvözölte a régi jó időkhoz való visszatérést. A régi rendszer oszlopai újra elfoglalták helyeiket, így Li-Hung-Csang is, akit azonban nemsokára miniszteri állásától felfüggesztettek s a Sárga folyó szabályozása végett San-tung tartományba küldték, ahonnan csak 1899 nov. térhetett vissza az udvarba, amidőn kereskedelmi miniszterré kinevezték. Helyette Yu-Tung és Hin-Yung-Yi mandarinok emelkedtek a csungli-jámenban (államtanács) befolyásra, melynek elnökévé a császárné Hsu-Csing-Csenget (a volt szent-pétervári követet) szemelte ki.

A várva-várt javulás azonban egyre késett. Reformokból az új rendszer egy év lefolyása alatt mindössze kettőt léptetett életbe, így elrendelte 1899 szept. a nemzeti gárda felállítását, azonfelül pedig behozta az általános honvédelmi kötelezettséget, egyelőre még csak elvben. Más különben beszüntettek sok folyamatba vett közhasznú munkát. 1899 aug. p. olyszigorú föltételekhez kötötték a bányák kiaknázásának jogát és módját, hogy a külföldi tőke befektetését ezzel jóformán lehetetlenné tették. Rövid idő alatt más bajok is vonták magukra az udvar figyelmét. San-tung tartományban és Kanton téjékán a fölkelők annyira elhatalmasodtak, mint a taiping-zendülés napjaiban. Titkos, államellenes társulatok és szekták alakultak (mint p. a «hosszukardu testvérek» s a «testvérek» szövetsége), kik mesterség gyanánt üzték a rablást és gyilkosságot. Nemsokára az elnyomott nép elkeseredésében és tehetetlenségében az idegenek ellen fordult s különösen a keresztény hittérítőkné és vasúti mérnökökön tölté ki boszuját; fegyveres benszültt csapatok pedig a németek és angolok gyarmat-területére rontottak be és valóságos őrstrom alá veték az idegenek táborhelyeit. A kormány az udvarral együtt titkos rokonszenvenvel kísérte és

kiséri e támadásokat, nem fontolván meg azt, hogy Anglia, Németország és Franciaország minden egyes megölt hittérítőért és katonáért busás bánatpénzt szokott követelni. És végül elemi csapásokban sem volt legújában hiány, első sorban pestis-járványban és a nagy folyók rémséges áradásaiban, melyek az ország legtermékenyebb alföldjén emberben, állatban és vagyonban kimondhatatlan kárt tettek. Összegezve a mondottakat, szembeéltünk, hogy az ósrégi K. immár a lassu bomlás lejtőjére jutott; belső állapotának képe feltűnteti mindazokat a káros tüneteket, melyek az államok szervezetét, ha csak jókor nem orvosoltatna, tönkre szokták tenni.

Külgügyi politika. Idegen hatalmak betelepítése. K. hanyatlását azonban nemcsak saját belső viszonyainak ziláltsága, hanem külső befolyások is mozdítják elő. A szerencsétlen japáni háború óta Oroszország, Anglia, Németország és Franciaország, másodsorban pedig Japán, az amerikai Unió és Olaszország versenyt igyekeznek K. termékeny tengeremléki tartományaiból minél nagyobb területekre mint gyarmatokra szert tenni és a K.-val való kereskedésből minél nagyobb hasznot kaparítani. Az európai gyarmatosító államok ezen tömeges és többnyire erőszakos jellegű betelepítése az európai sajtóban azt a benyomást keltette, mintha K. végleges felosztása már-már készbőn állana. A mostani nemzedék azonban alig lesz e feldarabolásnak tanuja, mert K. ropant kiterjedése és szívós életereje, lakóinak nagy száma s ezek babonával vegyült gyűlölete a külföld ellen mind megannyi biztosíték, hogy a menyeyi birodalom végleges feldarabolása ma még utópia. Ily értelemben nyilatkozott maga Salisbury angol miniszterelnök, aki nemcsak Angliától, hanem Oroszországtól is elvitatta azt az erőt, mely ily óriási feladat megoldására szükséges (l. alább). Másrészt azonban tagadhatatlan, hogy K. termékeny partvidékeinek katonai megszállása és gazdasági kiszípolozása megnyitja a nagy birodalom feldarabolásának.

1898 óta K.-ban orosz, angol, német és francia *kiváltságos érdekkörökről* beszélhetünk; csak hogy ezek körvonalai s kölcsönös határai még sok helyt ingadozók, sőt egymást szegélyezik. K.-nak tervszerű megszállása és gyöngítése egy újabb *keleti kérdést* támasztott, mely nem sokban különbözik a török birodalom sorsát magában foglaló keleti kérdéstől. Mindkettőnek a megoldása véres harcok árán fog csupán végbemenni.

Oroszország érdekkörébe esik jelenleg déli Manduria Liao-tung félszigettel és öblével. Az orosz követ (Pavlov) Japánnak minden erőlködése dacára keresztül tudta vinni, hogy a K.-i kormány (illetőleg Li-Hung-Csang) Port Arthur és Talién-Van kikötővárosokat Oroszországnak 25 évre bérbe adja (1898 márc. 27. szerződés). Oroszország azt a további jogot is kikötötte magának, hogy a nagy szibériai vasútból kiágazó szárnyonulat építhet a két városhoz (vagyis a Pecsili-öblől mellékére) és még arra az ígéretre is rávette K.-t, hogy a K.-i Manduriában építendő vasutak építését és forgalmát kizárólag az orosz-kínai keleti vasúttársaságra fogja bízni (mindennemű más nemzetiségű vállalkozók kizárásával).

Talién-Van-t az orosz kormány kezdet óta szabad kikötőnek szánta (már abból az okból is, hogy az angolok haragját csitítsa), Port Arthurt azonban hadi kikötőnek szemelte ki és ezért azonnal megerősítette és ágyukat vitetett oda. K. kikötötte ugyan, hogy fenhatóságát a bérbe adott területen is érvényesítheti; mindamellett e bérbeadás voltaképpen végleges átengedéssel azonosnak vehető. A szerződés kivitele kezdetben több akadályba ütközött. Midőn a K.-i kormány küldötte a Kirin és Port Arthur között építendő vasút ügyében 1898 júl. a helyszínén megjelent, a lakosság azt s a mérnököket elűzte; de az oroszok a felkelést csakhamar elnyomták. Maga a vasút lázas sietéssel épül, sőt Oroszország itt annyira megvetette lábát, hogy már Középső-K. ügyeibe is bele szól és Anglia követeléseit nem egy ízben kijátszotta. Japán pedig, mely K.-nak fegyveres segílyt ígért, az Oroszországgal dacol, mindaddig nem mert az oroszoknak hadat izenni, ámbátor Korea miatt is meggyült a baja az orosz *szomszédal*. Újabbban (1899 máj.) Oroszország az orosz-kínai bank nevében engedélyt kért, hogy San-Szi tartományon keresztül Sen-Szi tartomány fővárosába vasutat építhet, egyúttal azonban azt követelvén, hogy a K.-i kormány más társaságra ne ruhazza át a koncessziót. Bárhogy dől is el ez a kérdés, Oroszország büszkén tekinthet vissza eddigi sikereire. 1899 aug. 15. az orosz hivatalos lap a cárnak rendeletét közlé, melyben a K.-i kormány előzékenységét dicséri és Talién-Van-t szabad kikötőnek nyilatkoztatja, végül pedig elrendeli, hogy annak közelében egy új várost (Dalnij) építsenek. Az államesiny óta Oroszország befolyása és tekintélye még jobban emelkedett, mint annak előtte.

Nagy-Britannia nem maradhatott el Oroszország mögött. Anglia érdekkörének közép- és súlypontja a Jang-ce-Kiang termékeny völgye; amellyel azonban «nyilt» kikötőket követel K. valamennyi öblében. Vei-Hai-Vei 1898 máj. 20. történt megszállásával nagyon is megközelítette az oroszok érdekkörét. Ekikötőből (a Pecsili-öblben nyíló «angol ablakból») farkasszem néznek az angolok a tulsó oldalon Port Arthurt őrző oroszokkal. A K.-i kormány természetesen csak kénytelenségéből adta át bérbe Vei-Hai-Veit az angoloknak, mert nem volt képes Japánnak a hadi sarcot kifizetni, az angol-német szindikátus pedig csakis akkor előlegezett neki pénzt, ha Vei-Hai-Veit Angliának bérbe adja. A kölcsön fejében Anglia még Nanning és Sziang-Tan kikötővárosok megnyitását is követelte, amitől K. egyelőre idegenkedett. Fuming és Vusung városok ellenben csakugyan megnyitak az angol kalmárok előtt. Macdonald követ még más sikert is ért el: rábirta a K.-i kormányt, hogy a vámhivatal élére egy angolt állítson ellenőrül, Hongkong vidékén pedig újabb területet szerzett honfitársainak. Az angol közvélemény egészen mámoros lett a sok jó hírtől, midőn egyszerre (jum. végén) keserű csalódásra ébredezett. Az angol Hongkong and Shanghai Bank pénzkölcsön fejében szerződésileg azt a jogot kapta volt a K.-i kormánytól, hogy Pekingtől északra, San-Haik-Kuan városától Nincsvangba (a Pecsili-öblől mellékére) vasutat építhet. Ez ellen azon-

ban az orosz követ oly erélyes hangon tiltakozott, hogy a pekingi udvar a már aláírt szerződést felbontotta, sőt még azt is megígérte, hogy a tervezett vasutat még zálog gyanánt sem fogja átengedni más idegen banknak v. hatalomnak. Kitént tehát, hogy Oroszország semmi áron sem tűr a saját érdekkörében idegen befolyást. Anglia kezdetben komolyan vette a dolgot. Azt tudatta K.-val, hogy ahányszor őt idegen hatalom az angoloknak adott kedvezményekért meg akarja támadni, mindannyiszor számíthat Anglia segélyére (Curzon külügyi államtitkár beszéde a parlamentben 1898 aug. 1.). De az orosz követ ugyanezt ígérte a pekingi udvarnak, mely mégis inkább Oroszországtól tartott, mintsem Angliától s ez okból a vasútépítés kérdésében Angliának nem engedett, sőt a Kanton és Hankou között tervezett fontos vonal építését is egy belga konzorciumra bízta. Alkalmasint nem a véletlen játéka, hogy nemsokára (1899 tavaszán) nemesak fegyveres bandák, hanem K.-i tüzérekatonák intéztek Hongkong táján támadást az angolok ellen. Mindezek a tapasztalatok (s a már elkerülhetetlen transzváli háború) engedékenységre intették Nagy-Britanniát, mely most (1899 ápr.) a békejobbot nyújtotta az oroszoknak. Az ápr. 29. kötött szerződésben Oroszország arra kötelezte magát, hogy a Jang-ce-Kiang vidékén, szóval az angol hatalmi körben sem a maga, sem más állam nevében nem fog vasúti engedélyért folyamodni. Ugyanerre kötelezte magát Anglia is a nagy K.-i faltól északra fekvő orosz érdekkörre vonatkozólag. A szerződés bevezető szavaiban pedig mind a két nagyhatalom ország-világnak azt hirdeti, hogy egyedüli céljuk: «K. függetlenségének megóvása és biztosítása»; a záradékban pedig arra irányítják figyelmüket, hogy a niucsvangi vasútépítéséből származható viszályoknak elejét vegyék. Máj. 18. Salisbury miniszterelnök azt mondotta a felsőházban, hogy sem Anglia, sem más hatalom nem kívánja K. feldarabolását; szerinte egy európai állam sem volna képes ily roppant távolságra 400 millió embert akaratként ellenére kormányozni. Anglia ezért rajta lesz, hogy K. fenmaradására ügyeljen. Máj. egy angol-német szindikátus 7.400.000 sterling fontra rúgó 5%-os kölcsönt előlegezett K.-nak, még pedig a Tien-Cin és Csing-Kiang közötti vasútra szóló koncesszió fejében; az új vasút fele részben az angolok, fele részben a németek ellenőrzése alatt fog állani. E közben az angol nagykereskedők sem maradtak vesztég: kiküldték Beresford lordot, hogy a helyszínen szerezzen tapasztalást a K.-i ipar és kereskedésről. Beresford ennek eleget is tett és hatalmas munkában számolt be a látottakról. Délkeleti K.-ban az angol kereskedelem újabban csakugyan hatalmas lendületnek indult, és nemesak hadi hajók, hanem kereskedelmi hajók is egyre feljárnak Nankingig, sőt Hankouig. Brodriek államtitkárnak jún. 9-iki beszédéből következtetve: Anglia nem fogja megengedni, hogy K. a Jang-ce-Kiang-medencét környező tartományokat bárkinek is bérbe adja avagy elzalogosítsa, angol tokepenzesek pedig a Birmába tervezett vasútvonalra engedélyt fognak kérni. Egyébiránt pedig Anglia «nyílt ajtókat»

keres kereskedő népe számára és rajta lesz, hogy K. minél több kikötőt nyilvánítson szabad kikötőnek.

Németország még 1897 nov. 14-én, illetőleg dec. 3. szállotta meg Diedrichs tengernagy személyében *Kiao-csou* kikötőt és környékét, Santung tartomány kapuját. Két német hittérítő megületesége szolgált e megszállásra türelmes gyanánt. 1898 ápr. 27. pedig II. Vilmos császár rendeletet bocsátott ki, melyben a német katonaság és tengerészeti csapatok által megszállt területet birodalmi védterületnek nyilvánította, melyet azután a kormányzóvá kinevezett Rosendahl kapitány és tisztviselői gondjaira bízott. Időközben a pekingi kormány megbarátkozott a bérbeadás tervével s 1898 márc. 6. a németek által elfoglalt területet (összesen 50 km²-t) 90 évre csakugyan bérbe adta nekik, sőt ezen időre fenhatósági jogairól is lemondott. Máj. 5. érkezett *Kiao-csou*ba Henrik porosz hereg, hogy az új szerzeményről saját szemével meggyőződjön és a szükséges intézkedéseket megtegye. Azután Pekingbe indult, ahol máj. 15. a császár és az özvegy császárné által kihallgatáson fogadtattott. Szept. 2. nyilvánítták a németek *Kiao-csou*t szabad kikötőnek (az új gyarmat lendületéről l. *Kiao-csou*). A bensültek ellenszenvé azonban itt is sok akadályt gördít az európaiak útjába; fegyveres csapatok már több ízben megtámadták a német telepítvényeseket és katonákat, amiért a német kormányzó mindannyiszor, így 1899 ápr. is véres elégtételt vett a kínaiakon, a fölkelők tanýját pedig, köztük Iesau városát meg is szállotta. Máj. Heyking német követ befejezettnek jelentette az ügyet s a béke zálogául a fekete sárendet nyújtotta át a K.-i császárnak, az özvegy császárnának pedig Berlinben készült remek vázákkal kedveskedett. Tartós nyugalomról azonban ez idő szerint még nem lehet szó; bizonyítja ezt az 1899 nov. kitört mozgalom, mely különösen a német hittérítők ellen irányul.

Franciaország. A három felsorolt nagyhatalom habérai Franciaországot sem engedték nyugodni. Kárpótlásul az azoknak átengedett területekért 1898 márc. 17. azt követelte a kormánytól, hogy a déli, Indo-Khinával többé-kevésbé szomszédos tartományokat: Jünnant, Kvangszit, Kveitsout és Kvangtungot, szintugy Hainan szigetét soha idegen állam fenhatósága alá nem fogja helyezni. Ezenfelül bérbe akarta venni Kuang-csou és környékét (Leicsou felszigetén), még pedig oly feltételek alapján, amilyenek mellett a németek *Kiao-csou*t kapták. Vasúti koncessziókat is követelt, végül pedig azt kívánta, hogy a K.-i fő postahivatal élére egy francia állíttassék. Míg a pekingi udvar habozott, a franciák cselekedtek. 1898 ápr. 22-én kitérték Kuang-csou öbölben a francia lobogót; azután oly szerződést csikartak ki a pekingi kormánytól, melynek értelmében Tonkingból, Hanoi s Langson felől Lung-csou K.-i határvárosba s innen folytatólag Nanningig, esetleg a parti Lien-csouig vasutat építhetnek. Ezzel ugyan egyrészt megközelítik az angolok érdekkörét, a Szikiang'alsó folyását, másrészt azonban kérdéses, vajjon a rendkívül hegyes és gyér lakosságú Jünnanban épülő vasutak fognak-e nekik jövedel-

met hajtani? A franciák végül a déli tartományokban többrendbeli bányamonopoliumot biztosítottak maguknak, 1898 máj. pedig egy megölt hittérítő fejében rengeteg összeget és újabb vasúti koncessziót követeltek. Jul. a «fekete zászlók»-kal (l. o.) és annamitakkal szövetkezett K.-i főfelkelőkkel gyűlt meg a bajuk Lien-esou félszigetén. Julius végén a francia követ vetőjét jelentette be a K.-i kormánynak azon vasúti engedélyre vonatkozólag, melyet egy angol konzorcium kért a Kaulung és Kanton közötti vasútvonal építésére. Tiltakozását azzal indokolta, hogy Kuang-tung tartomány a francia érdekkörbe esik. Az év végén a francia képviselőház 270 millió frankot szavazott meg az említett határvidéki vasúti vonalak kiépítésére. 1899 szept. 15. pedig a francia és K.-i kormány újabb szerződésre léptek, melynek értelmében a két állam három év alatt kiépíti a Lung-esoutól Nanningra vezető vasutat. A költségek egy részét (3.100.000 taelt) K., a többi Franciaország fedezi. A vonalat francia mérnökök építik s az építő anyagot is Franciaország szolgáltatja. 1899 nov. a felbőszült nép Kuang-esou-vanban két francia tisztet koncolt fel, ami Courrejolles tengernagynak arra szolgáltatott alkalmat, hogy több falvat megszálljon és ezek átengedése fejében alkalduzásokat folytasson a pekingi kormánynak.

Belgium. II. Lipót király egyik kedves tervének megfelelően 1898-ban konzorcium alakult belga tőkepénzesekből, mely a K.-i kormánynak még abban az évben 4 millió fontot kölcsönzött, minek fejében (az angolok tiltakozása dacára) engedélyt kapott a Lukau (azaz Peking) és a Jang-ce-kiang mellékén fekvő Hankou közötti 2000 km. hosszú vasút kiépítésére, mely nagyon jövedelmezőnek ígérkezik. Hankouban pedig területet kapott, melyen kereskedelmi raktárakat és kaszárnyát építhet belga védeparatok elhelyezésére. A belgák azonfelül Hankou és Kanton között is akarnek vasutat építeni. Antwerpenben nagy hajótársulat alakult, mely feladatát tette, K. piacait a virágzó belga gyáripark cikkei számára hozzáférhetővé tenni. II. Lipót hadi hajóraj építését is tervezi, e terv kivitele azonban egyelőre a zűrzavaros parlamentáris helyzet miatt még nem lehetséges.

Olaszország. Legrosszabbul járt a legifjabb európai nagyhatalom. Elkésbve jelentkezett s mitsem kapott. Az afrikai eritreai gyarmatban szenvedett veszteségeikért a távol Keleten akarta magát kárpótolni. 1899 márc. 1. tehát az olasz követ a Szanmun-öböl és 3 közeli sziget átengedését követelte a csungli-jamen-től, hogy ott kőszénállomást létesíthessen. (A Szanmun-öböl Cse-kiang tartományban, Ningpótól délre fekszik.) Azonfelül pedig azt a jogot követelte, hogy a Szanmun-öböltől a Pajang-tóig vasutat építhessen és a környéken bányákat nyithasson. Ez alkalommal azonban a pekingi kormány nem engedett, mi azután Canevaro olasz külügyminiszter bukását vonta maga után. Utóda Visconti-Venosta (1899 aug.) Raggi Salvagó küldte renkívüli követ minőségében Pekingbe, hogy a Szanmun-öböl helyett más öböl vagy kikötő átengedése birtja rá a csungli-jament, ami azonban még eddig nem teljesült.

Japán megkapta ugyan a szimonoszeki békekötés értelmében Formosa szigetét, de Vei-Hai-Veiből a hadi sereg lefizetése után (1898 máj. 24.) vissza kellett vonni a várórszegt, mire azonnal az angolok szállásolták be magukat e fontos helyen. Azóta Japán mindössze öt kikötőváros mellett nyert kisebb területet kereskedelmi céljaira. Befolyása erősen megecsapant.

Legújban az *Északamerikai Egyesült Államok* is igényt emeltek kőszénállomás szerzésére, még pedig Csili tartomány partján. Mióta az amerikai Unio a Filippi-szigeteken megvetette lábát, jelentősége a keletázsiai vizekben is előtérbe lépett. 1899 nov. a kínai követ Washingtonban azzal a kérelemmel fordult Mac Kinley kormányához, hogy az Unio K.-nak tervezett felosztása ellen befolyását latba vessen és K.-t a külföldi hatalmak kajánóságával szemben morális támogatásban részesítse. Egynehány kikötő átengedése és kereskedelmi kiváltságok osztogatása nélkül az Unio aligha fogja meghallgatni K. kérelmét.

Végül felemlítendő, hogy az 1898. delegációk egybehívásakor híre járt, hogy *Ausztria s Magyarország* is részt követel K. partvidékéből, de a hirt hivatalosan csakhamar megecáfolták.

Irodalom. Colquhoun, China in transformation, London, 1898; Giles, A Chinese biographical dictionary, u. o. 1898; Allan J., Under the dragon flag. Chino-Japanese war, u. o. 1898; Douglas H. K., China, u. o. 1898; Norman H., The peoples and politics of Far East, u. o. 1899; Gorst H. E., China, u. o. 1899. Chrol, The Far Eastern question, London 1896; Curzon, Problems of the Far East, u. o. 1896; Gundry, China. Past and present, 1895; Mac Gowan, Pictures of Southern China, London 1897; Obrutschew, Aus China, 1896; Scott, Twenty-six years of missionary work in China, u. o. 1897; Brandt, Aus d. Lande d. Zopfes, Lipsce 1894; u. a., Sittenbilder aus China; Zi, Pratique des examens littéraires en Chine, Sanghai 1894; Benko, Die Reise S. M. Schiffes Zrinyi nach Ost-Asien. 1894; Cordier, Bibliotheca Sinica, amely 1894-ig terjed; Sappan, Chinas Aussenhandel, Petermanns Geogr. Mitteilungen, 44. költ., 1898; Brandt M., China und seine Handelsbeziehungen zum Ausland, Berlin 1899; Seulfort L., Carte industrielle de Chine, Paris 1899; La Mission Lyonnaise d'exploration commerciale en Chine, u. o. 1898; Beresford, The break of China. Account of the present commerce, currency etc., London 1899; Thomson, Through China with a camera, u. o. 1898; Rubrstat, Aus dem Land der Mitte, Berlin 1899; Cordier, Les études chinoises 1895—98, Lejda 1898; Bretschneider, Map of China, London 1896; Douglas A., China, u. o. 1899; Prince Henri d'Orléans, Du Tonkin aux Indes, Paris 1898; Oppert E., Ostasiatische Wanderungen, Stuttgart 1898; Goldmann P., Ein Sommer in China, 2 költ., Majna m. Frankfurt 1899; Little A., Intimate China: The Chinese as I have seen them, London 1899; Norman H., The peoples and politics of Far East, u. o. 1899; Matignon J., Superstition, crime et misère en Chine, Paris 1899; Little A., Intimate China, Philadelphia 1899; Smith Artur, Der Spiegel des chines. Volkscharakters, Würzburg 1899. M. L.

Khnopfi Nándor, belga festő, szül. Grembergenben 1858. Brüggeben Mellerynek, Párisban Leféburenek volt tanítványa, de főleg Moreau Gusztáv hatása alatt állott. Legsikerültebb képei: a Válság (1881); Lawn-tennis játszó leányok; Szent Antal kísértése; Angyal és állat; Tájkép Fosset környékéről; Tömjén (egy gyönyörű domban ülő nő, mely egy ereklyetartóra tekint); Fenyvesek (= a természet dómja). Mindkettő allegoria. Valamennyiben egészen modern «dekadens» irányt követ; alakjai tisztán szemleli életet élnek. Finom, gyöngéd női képmásokat is festett.

Khorassán-szönyeg, teve- és keeskeszörböl Khorassánban készült.

Khorazin, galileabeli hely, nem messze Kaper-naumtól, hol Krisztus csudákat tett, anélkül, hogy benne hittek volna. Most *Keraze* romjai vannak ott.

Khorremabad, Lurisztán persa tartomány fővárosa, a Kesgán folyó mellett, magános sziklán épült várral s mintegy 5000 lak.

Khulm, régebben önálló khánság, 1850 óta Afganisztántól függő turáni vidék. Balch és Kunduz közt, mintegy 300,000 lak. A K. folyó a Kara-Koh-hegységnek 3100 m.-nyi magas, Hara-Kotal nevű hágóján, mintegy 80 km.-nyire Bamiantól ered; a síkságra kilépvén, számos öntöző-csatorna vezet le vizeit és ezért csak gyéren éri el az Amudarját. Ahol a folyó a hegységet elhagyja, épült a vidék fővárosa, Taskurgan, szabályosan épült, csatornáktól átszelt város, mintegy 10,000 lak. és látogatott bazárokkal.

Khvárizmi Mohammed b. Músa, al, arab matematikus, a IX. sz. elején *al Mámum* kalifa uralkodása alatt. *Algebr v. almukabala* c. műve az egyenletek rendezésével és megoldásával, geometriával és az öröklési jogra vonatkozó számításokkal foglalkozik. Címének első szavából, mely helyreállítást (restauratio) jelent, keletkezett az algebra neve. Írt egy számtant is. Ezt csak latin fordításban ismerjük, mely így kezdődik: Dixit Algorithmi. A szerző nevének további átalakításából keletkezett az algoritmus szó, melyen gépies számítási eljárást értünk.

Kiadatás (IV. k.). Magyarország újabban a *svájci szövetséggel* 1896 márc. 10. kötött szerződést a büntetésekre K.-a iránt, melyet az 1896. XXXIV. t.-c. iktatott törvénybe. E szerződés főleg abban különbözik a Magyarország által más államokkal kötött hasonlótól, hogy a svájci szövetség az u. n. *merényleti záradékot* nem volt hajlandó a szerződésbe felvenni. Ez utóbbinak lényege az, hogy az államfő, ennek családtagjai élete ellen irányuló bűncselekmény sem politikai, sem azzal kapcsolatos büntetendő cselekménynek nem tekintetik s így minden esetben kiadható. A svájci szövetség ezzel szemben csak ama megközelítő intézkedés felvételére volt hajlandó, mely szerint, ha azon tett, melyért a K.-t kéri, lényegileg közönséges büntetendő cselekmény, akkor K.-nak helye lesz, még ha a tettes politikai indokra v. célra hivatkozik is. Ugyancsak 1896. cikkelyezettetett be (XXX. t.-c.) az *Uruguayjal* 1887 jun. 25. Montevideóban a közönséges büntetések kölcsönös K.-a iránt kötött államszerződés.

A K. feltételeire és az eljárásra nézve a büntető perrendtartás szerint első sorban a nemzetközi szerződések, ezek hiányában a viszonyosság irányadó, a büntető perrendtartás rendelkezései csak annyiban, amennyiben az előzőktől el nem térnek. A büntető perrendtartás subsidiarius intézkedései a következők: Ha külföldön tartózkodó egyént oly bűncselekmény terhel, mely miatt K.-nak helye van, az illetékes bíróság elfogató parancsot v. nyomozólevelet bocsát ki, amennyiben pedig vádhatározatot vagy bűnösséget megállapító ítéletet hozott, ennek jogerőre emelkedését várja, szükség esetében a jogerőre emelkedést előtti elfogató parancsot bocsát ki és a királyi

ügyészség meghallgatása után a K. szüksége és kieszközölhetése tárgyában határoz. Azután a megfelelő esetekben a K. kieszközölése végett az igazságügyi miniszterhez jelentést tesz és ahhoz a távollevő személyleírását, továbbá az ellene kibocsátott elfogató parancsok, nyomozólevelének, jogerős vádhatározatnak vagy ítéletnek hiteles kiadványát csatolja. A felterjesztett határozatnak vagy azok egyikének tartalmaznia kell a távollevő bűncselekményének tüzetes megjelölését, valamint a büntető törvény ama szakaszainak idézését és teljes szövegét, melyek a bűncselekmény minősítését és büntetését megállapítják.

Ha külföldi hatóság kéri a K.-t, a fentieknek megfelelő határozat csatolása mellett, a kiadni kért egyén letartóztatandó és még biztosíték mellett sem helyezhető szabadlábra. A K. kérdésében az igazságügyi miniszter határoz, miután az illetékes törvényszék az ügyészséget és a kiadni kért egyént nyilvános ülésben meghallgatta. v.

Kiállítások (X. k.). Egyike a legnagyobb szabású K.-nak az utóbbi években a *chicagói* világkiállítás volt, amely 1893 máj. 1-től ugyanez év október végéig tartott (l. *Chicagói kiállítás*, IV. k. 312. old.). E nagyszabású kiállítás után számos kiállítást rendeztek és pedig első sorban az európai államokban, de a tengerentúlon is. E K.-nak legnagyobb része azonban tisztán nemzeti avagy helyi jellegű volt s rendszerint az ipari avagy mezőgazdasági ismeretek mezejére szorítkozott. Mindjárt a chicagói kiállítás berekesztése után sikerült *San Francisco* városának a chicagói kiállítók jelentékeny részét megnyernie s így módon egy téli kiállítást rendeznie.

1894. egész sorozata a K.-nak létesült. Így Egyiptomban *Alexandria* először lépett a világ elé művészeti és iparkiadással. *Santiago* Chileben 1894—95 telén rendezett a belföldi metallurgiából és bányaiparból kiállítást. Ugyanez évben rendeztek kiállítást *Lembergben* is. A *nizsnij-novgorodi* kiállítás eddigelő a legnagyobb szabású kiállítás a Oroszországnak, 84 ha. területen épült fel. Volt összesen 172 épülete, köztük 55 állami épület, 113,750 m² alapterülettel, amint hogy az egész kiállítás határos állami támogatásnak köszönhette létrejöttét. Maga az építési terv, mely szerint ez a számos épület egy 35,000 m² alapzatu főépület körül csoportosult, elég kedvező benyomást tett, a kivitelben azonban ugy az áttekinthetőség, mint az építészeti egység veszendőbe ment. Nevezetesebb egyes épületek: a szépművészetek palotája, Közép-Ázsia, valamint az orosz-persa kereskedelem épülete, a gépesarnok, Szibéria s az orosz-khina-i-japán kereskedelem épülete, a császári család épülete, végre a kiachtai teakereskedők társaságának művészeti szempontból különösen sikerült pavillonja. Az összeköttetés a várossal kényelmes, a személyforgalmat a kiállítás területén elektromos vasút eszközölte. Ugy az említett lebergi, mint a nizsnij-novgorodi kiállítás, valamint az *Erfurtnban* rendezett tíringiai iparkiadással tisztán nemzeti, azaz helyi jellegűek voltak, míg az u. n. *madridi* világkiállítás, a *velencei* nemzetközi kiállítás, végre a népelemezés, szegényápolás és életmentés nemzetközi

kiállítása *Bécsben és Drezdában* internacionális jellegűket nem tudták eléggé érvényre juttatni.

Az 1895. év csak egy fontosabb nemzetközi kiállítást tud felmutatni: a higiénikus kiállítást *Párisban*. Ellenben 1896. számos jelentékeny kiállítás jött létre. Ezek közt volt a *berlini* iparkiállítás. Eleinte világhiállítás tervet készítettek, ez azonban több okból csak terv maradt. Az összes hozzátartozókkal mintegy 100 ha. területre terjedt ki, az Oberspree mellett fekvő treptowi parkban. A főépület 40,000 m² területet foglalt el. A közlekedés úgy a kiállítás területét, mint a várossal jó volt. A kiállítási főépületek művészi kiviteltek és a magánépületek közt is több kiváló volt. A pénzügyi eredmény kedvezőtlennek mondható. A kiállítást 7 millió személy látogatta. Ugyanezen időben jött létre *Nürnbergben* a bajor iparkiállítás, amelyet a bajor iparmúzeum hozott létre. A kiállítási terület 162,500 m², amelyből 43,000 m² esik a főépületre. A tárgyak nem szakok szerint voltak rendezve, hanem az ország 8 kerülete szerint. Ugyanezen évre esik a *budapesti* millenniumi kiállítás (l. *Millennium*, XII. k. 670. old.). Az említettekhez sorakoznak a *strassburgi* iparkiállítás, mely mintegy 22 ha.-ra terjedt ki, továbbá a *líbecki* kereskedelmi és iparkiállítás, a *königsbergi* északkeletnémet iparkiállítás, az *innsbrucki* neveléstügyi, egészségügyi és sportkiállítás, az általános kertészeti kiállítás *Hamburgban*, mintegy 18.5 ha. területen, a svájci országos kiállítás *Genfben*, melynek épületei többnyire fantasztikus, festői modorban épültek, végül a modern könyv nemzetközi kiállítása *Párisban*. — Ezen év európaikivüli kiállításai közül említendők: az *atlantai* gyapotipar-kiállítás Georgia északamerikai államban, valamint a nemzetközi kiállítás *Mexiko* városában és *Montrealban*.

Az 1897. év inkább kiállításainak számával, mint azoknak nagyságával vagy jelentőségével tűnik ki. *Hamburgban* volt egy mezőgazdasági vándorkiállítás nemzeti jelleggel, ahol is idegen gyártmányok csupán bizonyos irányokban fogadtattak el. *Boroszóban* volt nemzetközi gépvásár, *Firenzében* kertészeti kiállítás, *Carcassoneban* szőlészeti, földmívelési, ipar- és művészeti kiállítás, *Budapestben* művészeti kiállítás, *Bodenbachban* iparkiállítás, *Prágában* gép- és mótorkiállítás, *Stuttgartban* szállodás- és vendéglős-kiállítás, *Triesztben* bor-, *Varsóban* könyvkötészeti kiállítás, *Drezdában* művészeti kiállítás, *Hágában* mezőgazdasági kiállítás, *Kijevben* mezőgazdasági és iparkiállítás. *Bulgáriában* is több mezőgazdasági kiállítás tartott. *Stockholmban* művészeti és iparkiállítás. A fő iparcarnok, amely 16,000 m² területre terjedt ki, egészen fából készült s csaknem 100 méter magas kupolával volt befedve. *Lípszeben* máj.-tól okt.-ig a szász-türingiai iparkiállítás állott külön e célra készített terpen. Különösen gépkiállítása volt kiváló. A kiállítási terület 40 ha.-ra terjedt ki. A forgalmat itt is elektromos vasút közvetítette.

Nemzetközi K. nyíltak meg *Arcachon-sur-Bainsben* és *Brüsszelben*. Az oceanon túl *Guatemala* középamerikai kiállításra határozta el magát. 1898. *Bergenben* nagy nemzetközi halászati kiállítás, *Münchenben* erő- és munkagépek kiállít-

tása, valamint művészeti és iparkiállítás, *Torinóban* általános olasz iparkiállítás, *Omahában*, Nebraska É.-amerikai államban nemzetközi kiállítás. Mindezek azonban kisebb jelentőségűek az 1900-ra tervezett *párisi* világhiállításhoz mérve, amelyre ugyyszólván a föld összes népei készülnek.

Magyarországon 1899. az országos gazdasági egyesület vezetése mellett szept. 3—10. mezőgazdasági kiállítás volt *Szegeden* (l. o.). Helyi iparkiállítás volt aug. 26—szept. 17. *Pozsonyban* s még előbb máj.-ban nemzetközi acetilén, velegyütt házi-ipari kiállítás *Budapestben* és ugyanakkor helyi iparkiállítás *Fiumében*.

Kiangcsau (Kiungcsu) *Hainan* (VIII. k.) fővárosa.

Kiau-csou, 1. San-tung khinai tartomány Lai-csou-fu nevü kerületében fekvő mintegy 2000 éves város, a róla elnevezett öböl közelében, San-tung félszigeten, mintegy 100,000 lak., nyerselyem- és szalmafontat-kereskedéssel. — 2. *K., öböl*, illetőleg kikötő a khinai San-tung tartomány délkeleti partvidékét alkotó félszigetnél, csaknem egyenlő távolságban Sang-haitól, Cse-mulpótól és Tien-cintől. A kikötővárost, mivel két keresztény hittérítő megöletéseért elégtételt nem nyertek, 1897 dec. német csapatok megszállották. Később, 1898 márc. 6. a németek a khinai kormánnyal szerződést kötöttek, amely szerint a német birodalom 99 évre bérbé kapja K. öblöt és a mellette fekvő szárazföldet, fenhatósága alá veheti a bérbé kapott föld körül 50 km.-nyi szélességben fekvő vidéket, jogot nyer San-tung tartományban vasutak építésére és a tartomány bányáinak megművelésére. A bérbé vett terület magában foglalja:

a) *K. öblöt* oly terjedelemben, amint az áradás idejében van; b) az öböl bejáratánál fekvő *Langhszian* és *Tuei-lei-kiao félszigetét* és az öbölbe benyúló Csin-szao vagyis Pao-lao félszigetet; c) a To-lo-san, Csa-lien-tau és Ka-ti-mi-an szigetek által határolt területen belül fekvő szigeteket, amelyek közül Tipo-san-tos a legnagyobb; összesen 920 km²-nyi területet, amiből a szárazföldre csak 370 esik. A német fenhatóság alá eső terület, ahol a khinai kormány csak a németek beleegyezése mellett gyakorolhat felségi jogokat, 7100 km² területű. K. öbölnek jó horgonyozásra alkalmas feneké, elég jó bejárata van; télen csak a sekélyebb helyeken fagy be; környékének éghajlata egészséges. A németek, miután K. öblöt és környékét megszállották, Henrik porosz herceg parancsnoksága alatt annak védelmére erődöket, dokkokat építettek és minden lehető megtettek, hogy minden időben biztos menedéket nyújtó kikötővé legyen. E célra mostanig (1899) már legalább 30 millió márkát költöttek el. V. ö. *Richtshofen* F., Schantung und seine Eingangspforte Kiautschou (Berlin 1898); *Hesse-Wartegg*, China und Japan (Lipsee 1897); *Schumacher* R., K. u. die ostasiatische Frage (Berlin 1898); *Hasenstein*, Karte der Provinz K., Schantung mit dem deutschen Schutzgebiet 1:650,000 (Gotha 1899).

—ZIK.

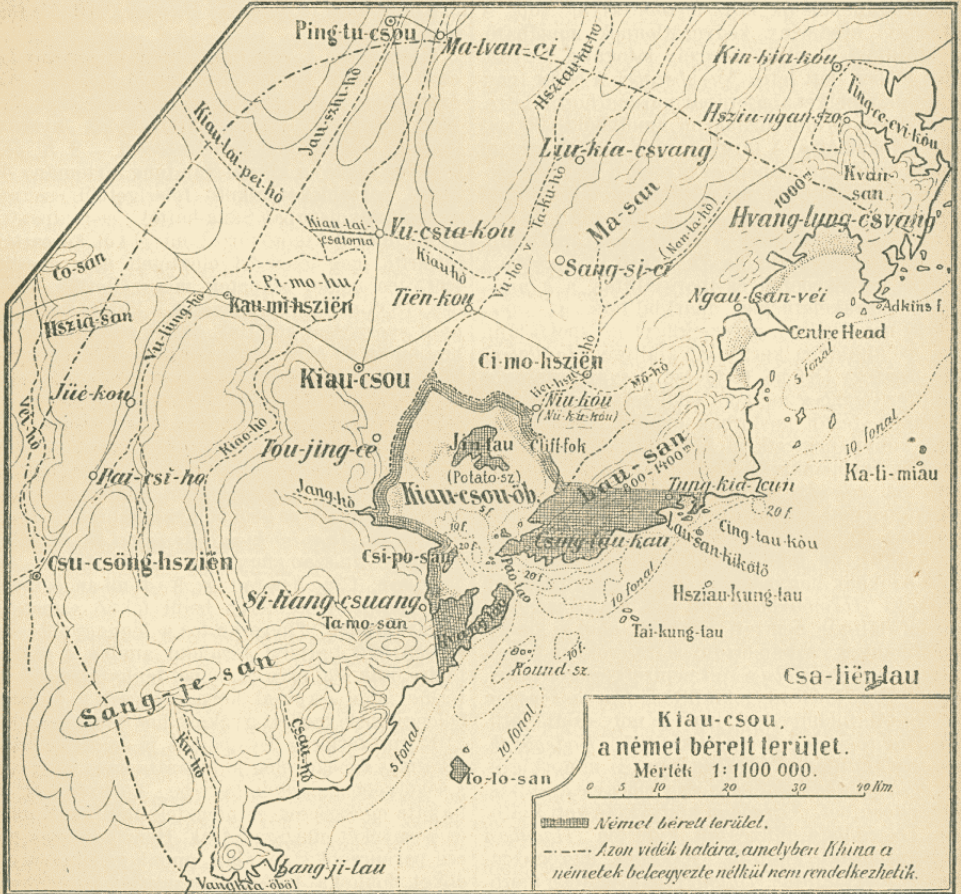
Kiburg, l. *Kyburg*.

Kiderlen-Wächter *Alfréd*, porosz államférfi, sztl. Stuttgartban 1852 jul. 10., részt vett mint önkéntes az 1870. francia háboruban s 1872—

1876-ig Tübingában, Lipcsében és Strassburgban jogot tanult, 1879. belépett a külügyi hivatalba, 1881–84. a szentpétervári, 1884–86. a párisi követségnél titkár volt, 1887. pedig mint követ-ségi tanácsos Konstantinápolyba ment. 1888. II. Vilmos császár kíséretében megfordult Szt.-Pétervárott, Stockholmban és Kopenhágában s ezentúl a külügyi hivatal képviselőjében elki-sértte a császárt észak európai, itáliai és angol-oroszági útjában. 1888–94-ig mint előadó taná-csos működött a külügyi hivatal politikai osz-tályában, 1894. követték nevezték ki Hamburgba,

nyitotta az észak-keleti csatornát (I. *Vilmos csá-szár-csatorna*, XVI. k.). 1896. Vilmos császár lovasszobrát (Bruttól) és Loewe zeneszerzőnek, 1897. pedig Bismarcknak szobrát leplezték le.

Kielégítési sorrend, a végrehajtási eljárás-ban annak megállapítása, hogy a felosztás alá kerülő összegből kit milyen sorrendben s mennyi illet meg. A K. megállapításánál a találkozó zá-logjokok gyengébb vagy erősebb voltát kell elbi-rálni. Így p. ha ingóságokra vezetett végrehaj-tásból állott elő a felosztandó összeg, akkor a törvényes zálogjog, kézi zálogjog, bírói zálogjog

1895. pedig titkos tanácsossá s teljhatalmu mi-niszterré és követte Kopenhágába. o. j.

Kiefer Frigyes, német politikus, megh. Frei-burgban (Breisgau) 1895. szept. 2.

Kiegészítő színek, I. *Látás* (XI. k. 274. old.) és *Színek* (XV. k.).

Kiegyenlítő verseny, a versenysport minden ágában egyaránt előforduló *handicap* (IX. k.) rit-kában használt magyar elnevezése.

Kiel, porosz város, (1895) 85,666 lak., 1895. a tengerész-rokkantak házát nyitották meg. 1895. jun. 20. az összes európai tengeri hatalmak kép-viselőinek jelenlétében II. Vilmos császár meg-

egymás irányában való erejét, ha egyméni zá-logjokok is versenyeznek, ezeknek is egymás irá-nyában való erejét kell elbírálni, erősebb voltát kell megállapítani. Ingatlanokra vezetett vég-rehajtás esetén az előnyös tételként sorozandó ár-veréshirdetési, megtartási, sorrendi tárgyalási, bélyeg- és ügydönoki díj, közadók és illetékek, váltásártartozások, vízszabályozási költségek ki-elégítése után fennmaradó összeg a betáblázások sorrendjében osztandó fel, tehát a K.-et a betáblá-zások rangsora állapítja meg. TÖRÖK.

Kielégítési végrehajtás, I. *Végrehajtási el-járás* (XVI. k.) és *Ellenmondás* (XVII. k.).

Kielmansegg Erik gróf osztrák államférfi 1895 okt. 2. visszalépett a miniszterelnökségről s elfoglalta előbbi állását, az alsó-ausztriai helytartóságot.

Kienzl Vilmos, osztrák zenész, szül. felső-ausztriai Waitzenkirchenben 1857 jan. 17. Grazban, Lipsében, Bécsben tanult, itt 1880. a zenei szavaltáról írta bölcseletdoktori értekezését. Operai karnagy lett Amsterdamban, majd Grazban, Hamburgban. Operái: Urvasi; Heilmair der Narr; Der Evangelimann (1895, Bibliás ember címen ford. *Radó A.*, a budapesti operában 1896 márc. 7-én fényes sikerrel adták elő) izmosodó tehetőségre tesznek tanúságot. Don Quixote (1898). Átdolgozta Brendel zenetörténetét; saját cikkeit Miscellen c. alatt 1886. egyesítette. Elvállalta *Jensen* Adolf Turandot c. hátrahagyott dalművének befejezését.

K—V.

Kiepert Henrik, német geográfus, megh. Berlinben 1899 ápr. 21.

Kieritzsch, falu a lipcei szász kerület Borna kapitányságában, (1895) 386 lak., vasúttal, posta- és táviróhivatallal, vegyészeti gyárral. Mellette fekszik *Zölsdorf* (Zöllsdorf vagy Zeilsdorfnak is nevezik), régente Luther birtoka volt, kinek 1884 aug. 10. emléket emeltek.

Kiesel Konrad, német festő, szül. Düsseldorfban 1846. Eleinte építésszellet, majd mint Schaper tanítványa szobrászattal foglalkozott, végre a festészetre adta magát és Berlinben Paulsen, Düsseldorfban Solm tanítványa volt. Elegáns képeinek tárgyát többnyire a magasabb körök házi életéből meríti. Említendő: Anya és gyermek; Az erkélyen; A könyvtárban; A születésnap reggelén; Hölgy galambokkal; Bánatosan; Látogatás a műteremben; Mandolinata. 1895 óta az akadémia tagja.

Kieselack József, l. *Kyselack*.

Kievődés (erosio), valamely nyálkahártyán keletkezett felhámhiány. Ily K.-ek különféle ok folytán jöhetnek létre. Leggyakrabban hurutos bántalmak kíséretében lépnek fel, p. a bélhuzamban, a gyomorban, a gégében, ritkábbak azok, amidőn specifikus baktériumok, p. tuberkulózis bacillusai hoznak létre ily felületes felhámfekélyeket. Egy ritkább alakja a K.-nek a *hemorragikus* (vérzéses) *erózió*, amidőn a felületes fekély képződése vérzés kíséretében áll be. Ez utóbbi alak fejlődik ki a gyomor nyálkahártyáján akkor, hogy ha a vérzés által a nyálkahártyában keringő vér alkalizáló hatása szűnetelven, a gyomorsav a vérzés kiterjedésében, a nyálkahártya felületes rétegeit megemészti. Ezen hemorrhagikus K., hogy ha a nyálkahártyában levő vérkeringési viszonyok nem javulnak, lassankint növekedhetik és a mélybe terjed és ekkor nevezzük *kerék fekélynek*.

Kiffhäuser, l. *Kyffhäuser-hegység* (XI. k.).

Kigyó-uborka (növény), majd a közönséges uborkának hosszúra nyúlt görbe, rendszeren később fejlődő fajtája, majd a *Cucumis flexuosus* L., még hosszabb, vékony hengered, kigyó módjára csavargózdó és barázdolt, a hátsó vége rendszeren bunkó módjára vastagodik. Kelet-Indiából származik, levele gyengén karejös, kerekded, virága csoportos, sárga. Gyümölcsét épp úgy használják,

mint a közönséges uborkaét, legfeljebb besavanyítás előtt akkorára darabolják, aminő rendszeren a mi uborkánk szokott lenni. Az indiai K.-t nálunk melegnyiban ritkán termesztik. K.-nak a *hajsziromot* (IX. k.) is nevezik.

BOBB.

Kihn Henrik, német kat. teológus, szül. Michelbachban (Bajorország) 1833 ápr. 30. A würzburgi püspöki papnevelő intézetben tanult, 1857. pappá szentelték, 1858. Urspringen-Duttenbrunnban a latin iskola aligazgatója, 1864. az eichstätti gimnázium tanára lett, 1874. a würzburgi egyetemen a teológia rendkívüli, 1879. rendes tanára. Művei: Die Bedeutung d. antiochenischen Schule (Weissenburg 1866); Theodor von Mopsuestia u. Junilius Africanus als Exegeten (Freiburg 1880); Der Ursprung des Briefes an Diognet (u. o. 1882); Weg zur Weisheit (4. kiad. u. o. 1886); Encyclopädie und Methodologie der Theologie (u. o. 1892).

Kihúzó asztal, l. *Osszejáró asztal*.

Kihúzó vágány, l. *Csonka vágány*.

Kijev, orosz kormányzóság, (1897) 3.576.125 lak. — *K.* város ugyanakkor 247.432 lak.

Kikapós (hajó), l. *Szélfél* (XV. k.).

Kikészítési eljárás (Veredlungsverkehr, Appreturverfahren, admission temporaire, trafic de perfectionnement), tulajdonképpen vámtechnikai kifejezés. Lényege abban áll, hogy valamely vámtérletre ott beviteli vám alá eső anyag vagy áru (félégyártmány) kikészítés, megmunkálás, átalakítás v. feldolgozás céljából vámentesen vihető be, annak megmunkált, átalakított v. feldolgozott állapotban újból a vámkülföldre való kivitelének feltétele mellett. A K. lehet aktív v. passzív. Aktív K.-nál nyers anyag v. félégyártmány kerül a vámbelföldre behozatalra oly feltétel alatt, hogy az kikészített állapotban vitessék ki újból, passzív K.-nál belföldi nyers anyag v. félégyártmány vitetik a vámkülföldre, hogy az kikészítetten hozassék vissza. Némelyek még megkülönböztetik a *tranzitó K.-t*, vagyis azt, melynél a kikészített áru más, mint a nyers anyag v. félégyártmány eredeti származási országába vitetik ki.

A K. időhöz kötött engedély, melyet csak jövedéki szempontból megbízható gyárosok, iparosok nyerhetnek el, kik az esedékes vámösszeget vagy letéteményezik, vagy pedig egyéb módon biztosítják. Közgazdasági szempontból a K.-nak kétségbevonhatatlan jelentősége van s határozottan helyes is, amennyiben hathatós elmozdítója a kivitelnek s mint ilyen viszont fejlesztője az iparnak s kereskedelemnek.

A K. Franciaországban mutatkozik legelőször Colbert alatt. Rendeztetett az 1836 jul. 5-iki törvénnyel. Mint neve is: «admission temporaire» mutatja, csakis az aktív forgalomra terjed ki. Bár az azonosságot a törvény szelleme megkívánja s későbbi rendeletek a helyettesítést egyenesen megtiltják, a francia kormány az azonosság követelését még sem vette szigorúan s 1850 óta azon gyakorlat honosodott meg, főleg a búzára és nyers vasra nézve, hogy a kivitelnél nem az azonosság (l'identité), hanem az egyenértékűség (l'équivalent) állapítatott meg, vagyis a behozott nyers anyag mennyiségének megfelelő mennyiségű iparcikk kivitele követeltetett. Az

egyenértékűség rendszere a 60-as években annyira meghonosodott, hogy a vámviisszatérítésre igényt adó s csak előmutatóra szóló okmány (*acquit à caution*) kereskedés tárgya volt. 1870. a K. újból szabályoztatott s ennek következtében az *acquit*-kereskedés megszűnt, mert az áru beés kilépésére egyazon vámhivatal tétetett kötelezővé. Az 1892-iki vámtarifa-reform alkalmából a K. további szabályozást nyert. Az 1836-iki törvény a kikészítési forgalom engedélyezését a feltételek és a forgalom tárgyainak megjelölése nélkül a kormányra bízta s csakis az engedély megadhatásának elvét mondotta ki. Hogy azonban eleje vétsésként azon veszélynek, miszerint a kormány a törvény útján megállapított vámtarifát módosíthassa, v. hogy az illető iparágakat megkárosíthassa, az 1892 jan. 11-iki törvény értelmében «egy iparág sem részesíthető a K. kedvezményében másképp, mint törvényhozási intézkedés útján s az ipartanács meghallgatása után». 1894. pedig az *örlési forgalomra* lépett korlátozás életbe, így a közraktárakból bevitt nem európai származású gabona csak a «surtaxe d'entrepôt» lefizetése után részesíthető a kikészítési forgalomban.

A német vámegeletben a K. elvileg már az 1838-iki vámtörvény által meg volt engedve, még pedig nemcsak aktív értelemben, mint a mi vámterületünkön, ahol csupán a belföldön való megmunkálás javára van a vámrendtartás és vámtörvényünk autonóm intézkedése által a behozandó tárgyak vámmentessége megengedve, a K.-nak fordított irányban való engedélyezése csakis nemzetközi megállapodás útján történt, hanem passzív értelemben is. Az anyag azonosságára Németországban mindig nagy súlyt helyeztek s az eljárás engedélyezése mindig attól tétetett függővé, vajjon az azonosság bizonyítható-e? A berlini főadóigazgató 1859. a K.-t attól tette függővé, hogy a behozott áruk a megmunkálás által nem szenvednek oly változtatást, hogy az anyag azonossága ne ismertessék fel. 1882. az örlési forgalomnak azon könnyítés engedélyeztetett, hogy az azonosság bizonyítása nem követeltetik s ez eredményezte részben a német liszt-kivitelnek 1882—86. mintegy 50%-kal való emelkedését.

Svájcban a K.-t legújabbán 1893. szabályozták s úgy az aktív, mint a passzív K.-ra vonatkozik. Engedély csak akkor adható, ha ezt az ipari érdekek kívánják s ha az áru lényeges minősége a kikészítés által változást nem szenved. Svájcban a K. nem kizárólag vámmentességen alapszik, hanem esetleg a vám bizonyos részének elengedésében állhat s ez esetben a vámmérséklés, illetve elengedés a szövetségtanácsotól függ.

Az osztrák-magyar vámtérletben a K. számos cikkre nézve határforgalmi kedvezmény gyanánt már 1835 körül gyakorlatban volt. Ezt az 1835-iki vám- és egyedárúsági rendtartás szabályozta. Ennek értelmében az áruk kikészítés és átalakítás céljából vámmentesen beszállíthatók, de ezen kedvezmény csak olynemű kikészítéseket és átalakításokat enged, melyek által a behozott áruk lényeges minőségüket és alakjukat nem változtatják meg annyira, hogy a kivitelnél felismerhetők

ne volnának. Kivételt tett ezen szabály alól a határszéli malmokba őrlés végett szállított gabona. Az ország belsejébe vitt gabonával szemben a kivitt őrlemény mennyiségének arányban kellett állania. Az alkotmány helyreállításával mind nagyobb könnyítések alkalmaztattak a K.-ra s az több cikkre terjesztetett ki.

Magyarországon a K.-t az 1878. XVII. t.-c. illetőleg az 1882. XVI. t.-c. módosításáról szóló 1887. XXV. t.-c., illetőleg az utóbbi X. cikkének 2-ik pontja szabályozza. A fennálló rendelkezések értelmében a K.-t igénybe venni kívánók kérvényüket a m. kir. fővámgazdátóhoz tartoznak benyújtani.

A K.-nak egyik alakja az u. n. *örlési forgalom*. Lényege ugyanaz, mint maga a K., t. i. idegen gabona vámmentes behozatala őrlemény alakjában való kivitel feltétele mellett. Az örlési forgalom Magyarországon különösen abból a szempontból bir kiváló fontossággal, hogy itthon a finomabb, külföldön a durvább lisztfajoknak nincs piacuk, tehát utalva van óriási malomiparunk finomabb lisztfajok kivitelére, mit csak akkor tehet meg, ha a gabona beszerzésében vannak könnyebbségei. Jóllehet az örlési forgalomban a malmok a behozatal mennyisége tekintetében korlátozásnak és szigorú ellenőrzésnek voltak alávetve és malomiparunk fejlődése első sorban a gazdaközönység érdekében van, mégis éppen ez, illetőleg ennek u. n. agrárius része indított valóságos irtó háborút az örlési forgalom ellen, melynek eredménye az lett, hogy az utolsó (1899) kiegyezés alkalmával az örlési forgalom megszüntetése mondattott ki, mely 1900 jan. 1. tényleg meg is szűnik. Eredetileg törvényhozási úton terveztetett ennek eltörlése, de mégis rendeleti úton történt meg s így visszaállítása meg van könnyítve, mert csak az osztrák és magyar kormány között való meg egyezésre van szűköség. SZTERÉNYI SÁNDOR.

Kikötő (X. k.). A magyar kormány Budapesten egy nagyobb szabású kereskedelmi és ipari K. létesítését határozta el, melynek előmunkálatai 1897. meg is indítottak. (V. ö. *Gonda Béla*, Magyar Közgazdasági Értesítő 1899, I. 198. old.) Terjedelmének és berendezéseinek megállapítására nézve elvül tűzetett ki, hogy az a budapesti tömegáru-forgalomnak és a tranzitő-kereskedelemnek gőcpontja legyen; hogy tehát mindazon tömeg- és tranzitő-árak, amelyek Budapestre akár vasúton akár vízi úton jönnek, K.-i (tehát vízmentis) raktárakba helyeztetessenek el s ott a szükséghez mérten s a kereskedelem igényeinek megfelelően kezeltessenek.

Kilélekezés (expiratio), l. *Lélekezés* (XI. k.).

Kilényi Hugó, közgazda, miniszteri tanácsos, szül. Pesten 1840 dec. 25. Középkiskolai és egyetemi tanulmányainak befejezése után 1864. joggyakornok lett a pesti kir. ítélőtáblánál. 1867. belépett a földművelési minisztériumba, onnan pedig 1889. átlépett a kereskedelmi minisztériumba. A m. kir. államvasutak gépgyárának és a diósgyőri m. kir. vas- és acélgyárnak elnöke s a m. kir. államvasutak igazgatósági tagja. A III. oszt. vas-korona-rend lovagja. 1898. megkapta a Ferenc-József-rend középkeresztjét. Művei: *Kereskedelmi törvényjavaslat és a tárgyalásra egybe-*

hívott értekezlet jegyzőkönyvei (Budapest 1875); *Adatok Magyarország gabonakivitelének kérdéséhez az utolsó évtizedben, különös tekintettel a tarifaviszonyokra* (a m. tud. akadémia által a Léway-díjjal kitüntetett pályámú, u. o. 1880).

Kilimatinde, az ugyanily nevű kerület (Usszandau, Turu, Urimi, Vahumba, Mdaburu, Uszeke, Kanyenyé és Ngambva nevű vidékeket foglalja magában), főhelye Német-K.-Afrikában az unyanguirai síkságot határoló felsők szélén, 144 főből álló katonai őrséggel, amely a nipvapva-taborai karavánutat védi.

Kilkee (ejtsd: kilki), tengeri fürdő Clare irországi grófságban s az Atlanti-óceán Moore-öblénél, Kilruchtól ÉNy-ra 13 km.-nyi távolságban, (1891) 1556 lak. Közéleiben ásványvizforrások vannak.

Killisz, város Aleppo ázsiai török vilajetben, Aleppótól É-ra 66 km.-nyi távolságban, 570 m. magasságban, olajfaligetekkel, 9—12,000 lak., kik többnyire szövéssel foglalkoznak.

Kilmainham (ejtsd: kilmenem, *New-K.*), Dublin Ny-i külvárosa, rokkantak házával, nagy börtönnel és (1891) 6516 lak.

Kilmore (ejtsd: killmór), 1454. alapított irországi püspökség, mely nevét a Cavantól DNy-ra 6 km.-nyi távolságban fekvő K. falusktól vette, ahol a püspöki palota és a székesegyház is van.

Kiló, gabonamérték, l. *Kilé* (X. k.).

Kilopampère, elektromos mértékegység = 1000 ampère.

Kilométer-fotográfia, l. *Fotográfia*.

Kilométer-mutató, így nevezik a vasutaknál ama segédkönyvet, melyben az állomásoknak egymástól való távolsága kilométerekben számítva van összeállítva. E segédkönyv a fuvardíjak kiszámításához szükséges.

Kilowatt, elektromos mértékegység, 1000 watt = 1·36 lóerő.

Kilva-Kiszivani, kikötőhely az Umbukuru és Dar-esz-Szalam közt fekvő K.-afrikai kerületben, a Kilva szigetén, mintegy 500 lak. Ezen most jelentéktelen hely valószínűleg a legrégebb telep K.-Afrika partjain. Érdekes romok láthatók rajta az ó-arab és persa korból (987—1498), a portugál (1498—1698) és az újabb arab korból (1698—1826). Az ÉK-i parton egy hatalmas arab erősség 12 m. magas falakkal és 25 m. magas szögletornyokkal; emellett egy temető látható igen szép síremlékekkel. Az É-i oldalon két mecsetnek romja áll; végre Ny-on vannak a portugál építmények maradványai: egy erősséghez hasonló épület és a tengerbe meredeken leereszkedő sziklán 100 m. hosszúságban és 70 m. szélességben falromok hatalmas szögletornyokkal.

Kimono, japáni ruhadarab, hosszú, elől nyitott, bő ujjú tunika, derékon övvel (obi) van leszorítva. A K. általános japáni népviselet.

Kin, kínai kedvelt húros hangszer, melynek lapos talapzata van, boltozatos alakú fődéllel el látva, melynek hosszában 25 húr van kifeszítve. A talpazat hosszúsága különböző, de általában 9 lábánál nem hosszabb. Fém- v. faverővel kezelik. Sok hasonlatossága van a primitív szerkezetű cimbalommal, csak más beosztás és alakkal. Á. k.

Kincs Gyula, hisztorikus, szül. Zilahon (Szilágy) 1859 aug. 16. A gimnáziumot szülővárosá-

ban, az egyetemet Kolozsváron végezte, hol 1884. a történetből és a földrajzból, 1889. a klasszika filológiából tanári oklevelet nyert. 1883. a zilahi ev. ref. gimnáziumhoz segédtanárnak, 1888. rendes tanárnak, 1897. pedig igazgatónak választották. A Szilágy c. lapot 1886—88. szerkesztette és 1895 dec. óta ismét szerkeszti. Munkái: *A Szilágy története* (Zilah 1896); *A nagy Wesselényi és a zilahi gimnázium* (u. o. 1896). E Lexikon munkatársa.

Kincsem, világhírt versenyló, l. *Blaskovics* (1. III. k.) és *Tokio* (XVI. k.).

Kincstári számvitel, l. *Számvitel*.

Kindberg, község Mura-Bruck stíriai kertletti kapitányságban a Mürz jobb partján, vasút mellett, (1890) 1563 lak., kasszagártással és nagy hengervasművel; közelében szép kastélyyal.

Kindinger Ede, osztrák miniszter, szül. Milánóban 1833. Jogi tanulmányai befejeztével 1855. a bírói pályára lépett. Szolgált többi között az abszolútizmus idején Pozsonyban is. 1870—72. mint államügyész működött Welsben, majd Bécsben lett törvényszéki tanácsos, 1876. pedig fő államügyész Innsbruckban. 1883. megkapta az udvari tanácsos címet. 1884. törvényszéki elnök lett Trientben, 1896. pedig a trieszti fő törvényszék elnöke. 1893. a Szt.-István-rend kis keresztjét kapta, 1898. v. b. t. tanácsos, 1899 okt. 2. ki-nevezték osztrák igazságtgyminiszterre a Clary-kabinetben. A nyelvrendeletek visszavonása miatt a esehék igen heves oppozíciót fejtettek ki ellene. A Clary-kabinet lemondásakor, 1899 dec. 22., meg-vált állásától.

M. L.

Kinematográf, l. *Fotográfia*.

Kinetoszkóp, l. *Fotográfia*.

King's College (ang., ejtsd: kings kollids), a londoni egyetemhez tartozó, 1829. alapított iskola, melyben latin, görög és matematika mellett újabb nyelveket, történetet, fizikát, jogtudományt stb. is tanítanak.

King's rooms, tengeri fürdők Portsmouth mellett.

Kings-sziget, Tasmaniához tartozó sziget, a Bass-csatorna Ny-i bejáratában, nagysága 1123 km², de állandó lakosai nincsenek és csak olykor-olykor keresik föl halászok. A K-i oldal kivételével a szigetet veszedelmes zátonyok veszik körül, melyeken már sok hajótörés történt, minek következtében a két legveszedelmesebb helyen világító tornyot állítottak.

Kingston Lacy (ejtsd: kingsztn lész), a Bankes-család székhelye Dorset angol grófságban, Wimboretől 3 km.-re ÉNy-ra, híres képtárral (Giorgione, Velazquez, Tizian, Rubens stb.); a parkban egy a Philae-szigetéről való obiliszka áll.

Kingswood (ejtsd: kingszud), helység Gloucester angol grófságban, Bristoltól EK-re 5 km.-nyi távolságban, (1891) 9114 lak. Közéleiben szénbányák vannak.

Kinning-Park, Glasgow (VIII. k.) elővárosa.

Kinó (bőv.), különböző fának beszárított, eszavtartalmu nedve, p. az *Acacia decurrens* (lásd *Akác*, I. k.), a *malabár-kinó* (*Kino Malabaricum* v. *Amboinense*) a *Pterocarpus Marsupiumé* Roxb., a *benigál-kinó* v. *palasa-kinó* (*Kino orientale* v. *Asiaticum*) a *Butea frondosa* terméke, az *ausz-*

tráliai vagyis *Botany-öböl kinója* (Kino Novae Hollandiae, gummi-kino australe) az Eucalyptus resiniferáé Smith és más eukaliptuszfáé, az *amerikai kinó* (Kino occidentale) a Coccolobáé. A malabár kinót a Malabárparton a fa kérgének megkasagolásából gyűjtik. Mint piros nedv folyik ki, mesterséges meleg nélkül hamar megkeményedik, apró, fénylő, szögletes, feketés, pirosba hajló darab lesz, ize összehúzó, azután édeses, meleg vízben és alkoholban teljesen oldható. A kereskedésben kevés forog belőle, összehúzó szernek, fogpornak, műborba, ha olesón kapják cserzőnek stb. használatos. A kinót 1733 óta (Kino verum, Gambiense v. Africanum) Afrikában a Pterocarpus erinaceusról Lam. gyűjtik (l. *Drepanocarpus*, V. k.), drága orvosság volt, de e század elején a malabár kinó félre szorította. Az ausztráliai kinó némelyik malabár fajtával megegyező, de némelyik nyálkatartalmu.

Kinofontisz, l. *Linos* (XI. k.).

Kinómézfafa (növény), az Eucalyptus resinifera Sm.; l. *Eucalyptusfa* (VI. k.).

Kintampoh, l. *Kumtapoh*.

Kínvallatás (X. k.). A büntető perrendtartás, noha az 1870 aug. 11. kelt és az 1886. évi 42,123. számú igazságügyminiszteri rendeletek a K.-t ismételve eltöltötták, szükségesnek találta kifejezetten kimondani, hogy a terhelt vallomásának vagy beismerésének készközlése végett nem szabad sem ígéretet, biztatást, ámitást, fenyegetést, erőszakot vagy kényszert használni, sem a terheltet éjjeli kihallgatással vagy más módon céltatosan kifárasztani. L. még *Vallatás* (XVI. k.). v.

Kioko (quico), afrikai néptörzs a Kongo-állam Dny-i részén (azelőtt Muata Jamvo országához [XII. k.] tartozott), a D. sz. 9° 30'—10° 30' és a K. h. 18—20° 30' alatt. A K. törzs kiváló vadász és méhtenyésztő, erdeikből sok mézgát nyernek, de legfőbb kincsük a rabszolga, mivel jól bírnak. A felszínen fekvő vasat ügyesen tudják feldolgozni. Országuk kerületekre van osztva, mindegyiknek élén egy főnök áll, kit monának neveznek. Jelenleg a törzs egy főnök alá tartozik, kinek székhelye Kimbundu. V. ö. *Pogge*, Im Reiche des Muata Jamvo (Berlin 1880); *Schütt*, Reisen im südwestlichen Becken d. Kongo (u. o. 1881).

Kiova (Kioway, ejtsd: kájové), északamerikai indus törzs az Arkansas felső folyásánál, nyelve távoli rokonságban van a sosenok nyelvével; 1890-ben 1140 lélek élt.

Kiöntés, l. *Arviz* (II. k.).

Kiprosz, l. *Ciprus* (IV. k.).

Kirakó készülék, a gyorsajtóval (VIII. k.) kapcsolatos szerkezet, mely a nyomóhenger alól kikerülő nyomtatott ívet az u. n. *kirakó-asztalra* rakja. Fő része félkörben forgó tengely, amelyből gereblye módjára sima falécek állanak ki. A nyomtatott ívek ezekre a lécekre s azokkal a tengely forduláskor a kirakó-asztalra kerülnek. Ha a lécek az ívet lerakták, ismét fölemelkednek. v.

Király, l. *Adám*, l. *Szathmáry*, *Király* (XV. k.).

2. *K. János*, hírlapíró, szül. Ujvidéken 1825. Miután befejezte középiskolai tanulmányait, 1848. Perekel Mór hadseregében mozgósított önkéntes kapitány lett. 1849. Kiss Pál parancsnoksága

alatt a pétervárad helyőrségben honvédszázados volt. A szabadságharc után Pesten egy ideig nyelvtanítással foglalkozott. 1860. megalapította a *Pesti Hölgy-Divatlapot*, mely magyar és német kiadásban jelent meg. 1873. átalakította *Budapesti Bazárrá*, melyet még ma is szerkeszt. 1873—75. kiadta a Magyar Regényesarnokot, 1889—90. pedig a Divat-Tükör c. női divatlapot. Munkája: *A takarékos háztartás* (2. kiad. Pest 1860).

3. *K. János*, jogtudós, szül. Kőszegen 1858. Tanulmányait Pozsonyban végezte. 1883. a budapesti egyetemen jogtudományi doktorrá avatták, 1885. pedig ügyvédi oklevelet nyert. Három évig tartó ügyvédi gyakorlat alatt Pozsony város ügyésze lett. Miután letette a katonai bírói vizsgát, 1888. tetteles állományu honvédfőhadnagy-hadbíró, 1892. II. osztályu, 1894. I. osztályu százados-hadbíró lett. 1896. a honvéd hadbírói tisztikar tartalékába lépett és a budapesti egyetem jogi karán a magyar alkotmány- és jogtörténelem és az európai jogtörténelem nyilvános rendkívüli tanárának neveztek ki. Művei: *A pozsonyi nagy-dunai vám- és rév jog története* (Pozsony 1890); *Pozsony város joga a középkorban* (Budapest 1894).

Király-díj, a budapesti versenypályán a tavaszi meeting legérdekesebb száma. Értéke: 120,000 korona és tiszteletdíj; távolság 1800 m.; részt vehetnek három éves és idősebb lovak is, természetesen a megfelelő súlykülönbséget (kor-teher) alatt. A korteheren kívül azok a lovak, melyek már nagyobb összegeket nyertek, még külön súlytöbbletet kapnak, miáltal a nyerési esélyek meglehetősen kiegyenlítődnek. Az első K.-at 1896. futottak le, és akkor a 3 éves Dandár szerezte meg azt a népszerű tulajdonosának, Blaskovich Ernőnek. A következő két évben (1897. és 1898.) a díjat Batthyány Elemér gróf nyerte 4 éves Ganache, illetve 3 éves Mindig nevű lovával. A negyedik K.-at (1899) Königsvarter Hermann báró 3 éves Pardon nevű lova vitte el.

Királygomba v. *királygalóca* (növény), az Agaricus caesareus, Európa lombos erdeinek kellemes ízű és tápláló gombája; kalapja narancsszínű, mint a *légyölő galócáé*, de tönke, perree meg a kalapjának alja szép sárga, nem fehér mint emezé, l. *Galóca*; K.-nak a Boletus regius Krombh. gombát is nevezik, de ennek a kalapja alja csöves, nem lemez, kalapja piros v. vérszínű, csöve arany színű. Húsa halaványsárga, törve színt nem változtat. Szintén ehető.

Királyi herceg, l. *Főherceg* (VII. k.) és *Herceg* (IX. k.).

Királyi közegészségügyi felügyelő, l. *Közegészségügyi felügyelő*.

Királyi tanácsosi cím díja, l. *Díj*.

Királyi ügyészség (X. k.). A bünvádi perrendtartás (1896. XXXIII. t.-c.) szerint a közvádat ugyancsak a K. képviseli, de a bünvádi perrendtartás nem fogadja el a vád monopoliump-rendszert, mely szerint a vádat minden esetben zárólag csak a kir. ügyész képviselheti. A K. a tudomására jutott hivatalból üldözendő bűncselekmények tárgyában köteles: a) a nyomozást teljesíttetni (vagyis különösen hatáskörébe vág:

a nyomozás elrendelése, ennek teljesítése végett a rendőri hatóság v. járásbiróság megkeresése, a nyomozás irányítása, megszüntetésének v. befejezésének elrendelése); b) a bűnvádi eljárásban a közvádat képviselni. Utóbbi tekintetben jogai a vádlóval általában azonosak. Kizárólagos jog illeti a vádképviseletére a felhatalmazási vétségek esetében, közérdekből pedig a magánvád képviseletét átveheti. Ha a K. képviseli a vádat, a sértett a magánvád eseteit kivéve abban részt nem vehet s ugyanezzel a főtárgyalás a kir. ügyész nélkül meg tartható s az ügyészség meghallgatása nélkül a vád tárgyában határozat nem hozható. A K. mint a vád ura megtagadhatja a vád képviseletét: a) ha a feljelentett cselekmény nem büntethető; b) ha az eljárás sikeréhez szükséges bizonyíték meg nem szerezhető, amit rendszerint csak a megejtett nyomozás alapján lehet megállapítani. Köteles azonban minden esetben a sértettet a megtagadásról indokolt írásbeli határozattal értesíteni. Joga van továbbá a vádat: a) indokoltan megváltoztatni; b) a vádat általában a főtárgyalás, illetőleg tárgyalás befejezéseig, illetőleg a *büntető parancs* (l. o.) kibocsátásáig indokoltan elejteni. Ha a bíró ez alapon nem hoz ítéletet vagy a büntető parancs kifogás folytán hatályát veszti, a K. a vád elejtési jogát visszanyeri. Az eljárás megszüntetésének indítványozása, melynek akkor van helye, ha az üldözhetőség perjogi feltétele hiányzik (p. jogerős ítélet, gyermekkor, magánindítvány hiánya, gyógythatatlan elmezavar), a vád elejtésének tekintendő, utóbbival azonban csak közvetlen perjogi hatályára nézve azonos. A vád képviseletének megtagadása v. a vád elejtése nem akadályozza abban, hogy az iratokat megtekintse és a közvád képviseletét bármikor átvegye. A K. illetékességét a bíróság illetékessége határozza meg, amely mellé rendelve van, azonban sürgős esetekben a nem illetékes ügyészség is köteles területén közvádlói teendőket végezni. A kizárás és mellőzés okai a K. tagjaira megfelelően alkalmazandók. Illetékességi összehúzóeset esetén a főügyész, ha több főügyészség, illetőleg több főügyészség kerületéhez tartozó ügyészségek közt merült fel, az igazságügyminiszter dönt.

A *főügyészségek* működési köre a következő: 1. a kir. tábla előtt tartandó felebbviteli főtárgyaláson a közvádat képviselik; 2. a kerületükben lévő ügyészségekre feltűnyelnek; 3. az aljuk rendelt királyi ügyéseket amennyiben szükségesnek látják, helyettesítik; 4. a fegyelmi eljárásban részükre fentartott közvádlói teendőjüket végzik.

A *koronaugyész* külön perjogi hatásköre a következő: 1. a kir. kuriánál tartandó büntügyi tárgyalásokon a közvádat képviseli; 2. a legfőbb fegyelmi bíróság előtt a vádlói tisztet teljesíti; 3. a kir. kurián az illetékességi összehúzóeset és bíróküldés tárgyában tartott gyűléseken részt vesz; 4. jogegység érdekében perorvoslattal élhet. Feladatához tartozik továbbá, ha a büntető igazságszolgáltatás valamely szakában vizsgálásnak jut nyomára, ezek orvoslása végett az igazságügyminiszterhez felterjesztést tenni. L. még *Ügyészségi megbízott*.

VÁMBÉRY.

Királykafélék (állat, Regulinae), l. *Cinegefélék* (IV. k.).

Királymező, kisközség Máramaros vármegye taracsvi j.-ban, (1891) 747 lak., postahivatallal és postatakarékpénztárral. Lakói kincstári munkások, kiknek elődei a mult században Ausztriából telepedtek ide. Egy évtizeddel előtt kincstári erdőmester székhelye volt, az újabb szervezés óta kincstári erdőgondnoksága van.

Királyné-új. A budapesti nyári meeting egyik legjobban dotált versenye, melynek 50,000 koronájáért a 3 éves és idősebb lovak színe-java ad egymásnak találkát a 2000 m. távolságon. A győztes az 50,000 koronán kívül értékes tiszteletdíjat is kap. A verseny elnevezése 1899-ben megváltozott, amennyiben boldogult *Erzsébet* királyné emlékére a király engedelmeiből *Erzsébet K.* néven iratott ki.

Királytelek, Nyiregyházához tartozó pusztá. Itt Dessewffy Alajos grófnak ügető-tenyésztétele van, mely az egész monarchiában nemcsak a legnagyobb, de egyszersmind legmintaszerűbb is.

Kirberg Ottó, német festő, szül. Elberfeldben 1850 máj. 16. Solm tanítványa, Hollandiába tett utazása alkalmából rendkívüli érdeklődéssel tanulmányozta a hollandi halászkö életét. Ebből a körből merítik tárgyukat legjelesebb képei: A tenger áldozata (1876, berlini nemzeti képtár); Aggodalmas órák; Hollandi búcsu, stb.

Kirchbach Frank, német festő, szül. Londonban 1859. Eleinte Drezdában tanult, majd Münchenben Wagner Sándornak volt tanítványa, 1884. tanulmányai folytatása végett Párisba ment, 1889. a Städel-féle intézet tanára lett M. m. Frankfurtban. Legkitünőbb képei: Harcias Kristóf herceg az utolsó Abensbergi holttetésnél; a Nibelung-énekből vett jeleneteket ábrázoló falfestmények, a Rajna mellett levő Drachenburg kastélyban; Krisztus kiúzi a pénzváltókat a templomból, stb.

Kirchberg, 1. Szászországban, (1895) 7910 lak. — 2. *K. am Wechsel*, község Neunkirchen alsó-ausztriai kerületi kapitányságban a Feistritz partján, a Wechsel lábánál, (1890) 1254 lak., közelében szép cseppkőbarlanggal.

Kirchheim, württembergi város, (1895) 7391 lak.

Kirchhörde, porosz falu, (1895) 9246 lakossal.

Kirgiz-steppe, a kirgizektől lakott óriási terület Elő-Ázsiában. Határai: É-on az Ural forrásvidéke, a Tobol mentén és azután keletfelé Omszkgig elnyúló víznyalonn, ÉK-en és K-en az Irtsi, a Szajan és Ala tavak, D-en az Ala-hegység, a Csu, a Szir folyók, az Aral-tó és az Uszturt, Ny-on a Kaspi-tó és az Ural folyó. Területe 2.284.085 km². Lakóiinak száma (1891) 2.745.941. A K. nem teljes síkság. Ny-i részében É-ról D-re húzódó alacsony, sziklás hegysorok húzódnak el, aminő a Muhadjar-hegység; DK-en pedig az Altai hegységrendszere ágai: az Eremeni hegyek Akmolinszknál, a Jamanarganati hegyek nyulnak belé. Ny-i részében a Kaspi- és Aral-tó között van az a 225 km. széles DNY-ról ÉK-nek húzódó depresszió, amelyen át még a diluviális korszak kezdetén is az Aral- és Kaspi-tó az É-i Jeges-tengerrel állott összeköttetésben. Ezen régi tengernek maradványai azon homokos területek, amelyek a steppe jó részén

alkotják és amelyeket sok helyen még a karavánok is kerülnek. A folyók vagy a homokban vesznek el vagy lefolyás nélküli, tehát sós tavakba torkolnak. E tavak közül legnagyobbak az Araltól ÉK-re fekvő Csalkar Dengisz és a Balkhastól ÉNy-ra elterülő Dengisz. A bányászat, mióta az oroszok rajta a békét helyreállították, lábra kap. Mosnak aranyat, bányásznak ólmot, rezet és szemet; ez utóbbit Szemipalatinszkban Permikinszknél, Pavlodárnál és Karakalinnál, továbbá Akmolinszkban Karagantinnál és Ermenszknél. Az éghajlat erősen kontinentális (a hőmérséklet 40 és —38 közt váltakozik). A tél már aug. végén kezdődik és ápr.-ig tart. A csapadék mennyisége nagyon kevés. A szélviharok gyakoriak. A lakosok nagyobb részt kirgizek, akik közé mint kereskedők bekelekedtek a tatárok. Orosz parasztlaknak a steppe ÉNy-i szélein, azonkívül annak belsejében is vannak telepeik, így az Isim mentén, azután DNy-on Kopal és Vernoje mellett. Oroszországból ide leginkább pamutlelkeket, gabonát és bőrárakat hoznak be; innen pedig állatokat és állati bőréket visznek ki. A K. 1882 óta Akmolinszk, Szemipalatinszk és Szemirjescsenszk tartományokat magában foglaló Steppe-főkormányzásra, továbbá Uralszk és Turgai kormányzóságokra van főlösztva.

A kirgizek 1734. Anna cárnőnek önként hódoltak meg; az oroszok azonban csakhamar kénytelenek voltak új alattvalóik ellen egész eredsort építeni, hogy az orosz területet a kirgizek betöréseitől megóvják. 1820. végre az oroszok elhatározták, hogy a K. lakóit valószínűs alattvalóikká teszik és ezért egyes helyeken, az utak találkozó pontjain várakat építettek és beléjük őrsgül kőzárakat helyeztek el. Azonban ezen várak sem adhatták meg e vidéknek a nyugalmat, amíg a rablók a szomszédos független területekre menekülhettek. Midőn végre 1864. Csemkendet az oroszok elfoglalták, Turkesztán főkormányzóságot fölláttították, 1873. pedig Khivát is megalázták, a K.-n a nyugalom helyreállott. 1882. ment végbe azon szervezés, amely maig is fennáll. L. még *Kirgizek* (X. k.).

Kirin, Mandsuorszag ilyen nevű tartományának fővárosa, mintegy 100,000 majdnem tiszta kínai lakossal, akik ipart és kereskedelmet űznek. A Szougari nagy mellékfolyója: a Szun-ho-kiang mellett fekszik, van európaiasan berendezett arzenálja, továbbá egy protestáns misszió székel itt, mely a kínaiak előtt közkezeltségnek örvendő kórházat tart fenn. Jelenleg mintegy 300 orosz tanyázik itt, akik a mandsu vasút építésének előmunkálatait végzik. A városon kívül, kis kerített telepen laknak. Hadviselés szempontjából igen fontos hely, sok és jól felfegyverzett kínai katoná tartózkodik itt, akik európaiasan vannak begyakorolva. A város közelében barnaszén bányásznak. Itt visz keresztül Khina egyik legfontosabb kereskedelmi útvonala, mely Pekingből kiindulva, Mukden-K. és Csicikar érintésével Blagovjescsenszkbe visz. Egyike a legtisztább kínai városoknak, rendszeres csatornázással, folyami rakodópartokkal, szép vidékkel. cn.

Kirkburton (ejtsd: kőrkört'n), város York angol grófságban, Huddersfieldtől DK-re 10 km.-nyi tá-

volságban, gyapjuiparral, szén- és vasbányákkal, (1891) 3145 lakossal.

Kirke Edmund, álnév, l. *Gilmore*.

Kirkwood (ejtsd: kőrkvuód) *Sámuel*, északamerikai államférfi, szül. Hartford grófságban (Maryland) 1813 dec. 20. Ohio-ba vándorolt, 1845. Ohio állam Richland grófságának államügyésze lett, 1850. azon gyűlésbe küldetett, mely Ohio állam jelenlegi alkotmányát megalkotta, 1855. Johnson grófságba (Iowa) telepedett le és rá a következő évben az államtanácsba hivatott meg, 1859. Iowa kormányzójává választották. 1866. a szövetség szenátusába került, 1881. Garfield elnök belügyminiszterre nevezte ki, mely állásban 1885-ig maradt.

Kirkwood-féle hézagok, l. *Apró bolygók*.

Kirn, porosz város, (1895) 5639 lakossal.

Kirner Károly, budapest-belvárosi apát-plébános, szül. Budapestben 1855 jun. 27. Középiskoláit Budapestben és Esztergomban, a teológiát mint Pázmány-intézeti növendék Bécsben végezte. Pappá szentelték 1878 szept. 4. Segédlelkész volt Komáromban, Budapest-Erzsébetvárosban, Esztergomban és Budapest-Belvárosban, ahol 1895 ápr. 3. plébános lett. 1897 dec. 7. ő felsége a bold. szűz Máriáról nevezett prinoi címzetes apátja, a hercegprímás pedig 1898 aug. 23. budapest-kerületi alesperessé nevezte ki. Érseki biztos a VI. kerületi állami felsőbb leányiskolában, a kegyesrendiek főgimnáziumában, a belvárosi főreáliskolában és a nőképző egyesület összes iskoláiban.

Kirobbantás (ném. Kappen; ol. tagliare; ang. to cut), hajózás műnyelven az árbocoknak vagy egy árbocnak a fejszével való kivágása, midőn az viharos időben a hajónak ide-oda való hányatása és ingásai folytán eltört és annak szüksége áll be, hogy a hajó ezen létört, de még a hajóval összefüggő árbocotól megszabaduljon, vagy pedig vihar alkalmával, ha a hajó anélkül hajtani nem akar, a hátsó keresztárbcokat kivágása és vízbe lökése, mely által a hajó előreláthatólag a szél irányvonalába fordul és a feldűlés veszélyétől megszabadul (l. *Hátat adni*, VIII. k.). Általában K. valamely fának vagy kötélnek fejszével való rögtöni ki- vagy elvágása, miután a másképeni megállításra vagy megoldásra idő nincs és a beállott veszély a rögtöni és sürgős elvágást követeli.

F—Y.

Kirschner Lola (X. k.) német regényíró nő újabb elbeszélő munkái: Thorschluss-Panik (elbeszélés, 4. kiad. 1895); Unter uns (regény, 5. kiadás 1898); Es fiel ein Reif in d. Frühjahrsnacht (elbeszélés, 3. kiad. 1892); Toter Frühling (regény, 1893); Bravo Rechts (regény, 1893); Finis Poloniae (regény, 1893); Geschichten eines alten Österreichers (elbeszélés, 1895); Etiquette (elbeszélés, 1895); Bludicka (elbeszélés, 1895); Gebrochene Flügel (regény, 2. kiad. 1895); Woher tönt dieser Missklang durch die Welt? (regény 1895); Maximum (regény, 1896); Con fiochi (regény, 1895); Heimkehr (regény, 1896); Wenn's nur schon Winter wird (regény, 1896); Vollmond-Zauber (1898).

M. L.

Kirszanov, kertületi főhely Tambov oroszországi kormányzóságban, a Vorona folyó és a kizlov-paratovi vasútvonal mellett, öt templom-

mal, apácakolostorral, sok gyertya- és viaszgyárral, (1889) 7193 lakossal.

Kirtón, város, l. *Crediton* (IV. k.).

Kis Ernő, történetíró, tanár, szül. Pápa (Veszprém) 1856 márc. 29., hol atyja ev. ref. főiskolai tanár volt. Gimnáziumi tanulmányait a losonci, tatai, pápai és pozsonyi gimnáziumokban végezte. 1874. a budapesti egyetem ment s a bölcsészeti szakon a történelem-földrajzi tanári pályára készült s 1880. gimnáziumi tanári oklevelet nyert. Tagja volt a tanárképző intézetnek s a vele kapcsolatos gyakorló gimnáziumban mint tanárjelölt tanított és a mellett nevelősködött. 1882. a pápai ev. ref. főgimnázium tanárául választatott, melynek utóbb az 1895—96., 1900—1901. tanévekre igazgatójául választatott meg. Irodalmi munkálkodása Pápa város, Veszprém vármegye s a pápai ev. ref. főiskola történelmére szorítkozik. Ezekre vonatkozó számos kisebb közleményén kívül, mik a Pápai Lapokban láttak napvilágot, külön kötetben jelent meg tőle: *A pápai ev. ref. főiskola története 1531—1895.*, melyet a dunántúli ev. ref. egyházkerület adott ki. A pápai ismeretterjesztő egyesületben, pápavidéki közmívelődési egyesületben s az ezek utódjaként alakult pápai Jókai-körben tartott felolvasásai a város történelméről, földesurairól szólnak. Tantügyi cikkei, könyvismertetései a Dunántúli Prot. Lap első évfolyamaiban olvashatók, történelmi dolgozatai a pápai közmívelődési egyesület s a pápai Jókai-kör kiadásában is jelentek meg. E lexikonban Veszprém történetét írta.

Kisbanat, neve annak az aktusnak, helyesebben bejelentésnek, amikor a tulajdonos vagy általában az, ki nevezésre jogosult, valamely handicap (IX. k.) futamba szabályszerűen benevezett lóra a handicapper által kiszabott terhet bármely oknál fogva — mit felhozni nem szükséges — el nem fogadja s a már megjelent teherközlés után a versenyből egyszerűen törölteti, lefzetvén azt az összeget, amelyet ezen esetre az illető verseny föltételei megszabnak.

Kisbér, híres versenyló, l. *Baltazzi* (II. k.).

Kisbéri eladási feltételek. Kisbér magyar királyi állami méntelepen az ott nevelt telivér éves csikók minden év nyarán nyilvános árverésen eladatnak. Minthogy e méntelep célja, hogy a telivér ló a monárkiában minél jobban elterjedjen, csakis magyar vagy osztrák alattvalók vehetnek részt az árverésen, kiknek t. i. a monárkia területén állandó lakóhelyük van és akik kötelező ígéretet tesznek, hogy a megvett lovat soha sem adják el külföldi vevőnek.

Kisbirtokosok országos földhitelintézete (X. köt.). Annak következtében, hogy az 1879. XLV. t.-c., utóbb az 1889. XXX. t.-c. a magyar földhitelintézetre mandátumokat a kiváltságos jogokat kiterjesztette, melyekkel az osztrák-magyar bank fel van ruházva, a magyar földhitelintézet és a K. kiváltságos jogai között indokolatlan különbség támadt. Ezen segített az 1898. XI. t.-c., mely a magyar földhitelintézet külön jogait a K.-re is kiterjeszti.

Kis-Csebb és Nagy-Csebb, kisközség Zemplén vármegye nagymihályi járásában, (1891) 805 lak. Az u. n. *csebi kastélyt* 1440 táján a rabló csehek

ellenében építették a magyarok. V. ö. *Csánki*, Magy. tört. földr. (I. 334.).

Kisdedővás (X. k.). 1836. *Festetics* Leo gr. elnöklése alatt alakult meg a magyar kisdedőv intézeteket Magyarországon terjesztő egyesület, mely 1874. egybeolvadt az 1873. keletkezett országos kisdedvédő egyesülettel és országos kisdedőv egyesület néven munkálkodik tovább a kisdednevelők képzésében s az óvodák terjesztésében. A nagy hatású egyesület sokat köszönhet elnökeinek: *Tisza* Kálmánénak és éveken át volt titkáranak: *P. Szathmáry* Károlynak. Az első óvóképző intézetet a régi terjesztő egyesület állította föl Tolnában 1837.; ez az intézet 1843 óta Pesten (most a Szegegyház-téren) van s a 70-es évek elején óvónőképző intézettel alakult. 1869. *Ronge* János buzdítására alapították a Magyarországi központi Fröbel-nőegyesületet, mely Budapesten óvodákat és óvóképző intézetet tart fenn s amelynek elnöke *Rosenzweig-Saphir* Sarolta. A K.-ügy terjesztése és irányítása az 1891. XV. t.-c. megalakításáig ennek a két egyesületnek munkája és érdeme. A kisdedőv intézetek belső életének javításában kiváló tényező az 1869. alakult kisdednevelők országos egyesülete, mely módot ad a kisdednevelők elméleti és gyakorlati önképzésére, önszegélyzót alapot teremtett és 1870 óta kiadja a *Kisdednevelés* című szaklapot. Ennek az egyesületnek elnöke *Hagára* Viktor beregvármegyei főispán, a Kisdednevelésnek szerkesztője pedig *Peres* Sándor óvónőképzői igazgató. Hazánkban 1868. alig volt 100 óvoda, 1897. volt 1147 óvoda, 185 állandó és 973 nyári gyermekmenedékház. Óvónőképző intézet 1897-ben 12 volt.

PERES SÁNDOR.

Kisebbités, a zene technikai részében valamely zenészetű tétel kísérelő szólóamának vagyis ellenpontjának oly folytatólagos vezetése, hogy az eredeti tétel hangjegyértéke felére vagy még kisebbre redukáltatik. Az ily eljárás épp ellenkezője a *nagyobbításnak*, mely viszont hasonló arányban értékeleg megkettőzi vagy még annál is nagyobbra emeli az eredeti tétel hangjegyértékét. Az ily K.-eket vagy nagyobbításokat leggyakrabban a fugákban vagy másfajta ellenpontozatos művekben használják, de bármely zeneműben is előfordulhatnak.

Á. K.

Kisérletügyi Közlemények, 1898 jul. végén megalakult szakfolyóirat, közrebocsátja a földmívelésügyi magyar királyi minisztérium mezőgazdasági kísérletügyi központi bizottsága. A kísérleti állomások tevékenységének irányítása és tervszerű együttműködése érdekében a földmívelésügyi magyar királyi miniszter 1897. a mezőgazdasági kísérletügyi központi bizottságot létesítvén, e bizottságnak egyik feladata olyan szakfolyóirat szerkesztése, amelyben a mezőgazdaság különböző ágaiban működő kísérleti állomások és szakintézmények munkálkodásuk eredményeit közzétehessek.

Kisérőlevél, külföldről érkezett vámköteles áruk mellé az illetékes hatóság által a vám beszedése érdekében kiállított irat.

Kisérő ló, az rendszeren öregebb, vagy kipróbált versenyló, mely a nagyobb díju futamokra (amelyekben a K.-nak indulási jogosultsága nincs)

benevezett társának a versenyek előtt megtartott próbafutásoknál (l. *Trial stakes*, XVI. k.) segítkezik. Ily célokra legtöbbször már összehozott lovakat használnak, hogy a másik ennek vezetése alatt jobban menjen s könnyebben előkészíthető legyen.

Kisfaludy 1. *Árpád Béla* 1896 jan. 6. megkapta a III. oszt. vaskorona-rendet.

2. *K. Sándor* irodalmi hagyatékát (kézirat és nyomtatvány) *Darnay* Kálmán sümei archeologus 1897 máj. a nemzeti múzeumnak ajándékozta azzal a kikötéssel, hogy a könyvtári osztályban állíttassék föl s örök időkre mint K. erekleve szerepeljen a múzeum kincsei között. A könyvtár az átvételi lajstromok szerint 2145 kötet könyvből, 118 kötet kéziratból s 1017, a K. családot illető régi okmányból áll. A kéziratári anyag túlnyomó részben K. sajátkezű kézíratait foglalja magában. Benne van a Kesergő szerelme eredeti kézírata, a költő számos verses könyve, jegyzethalmaza és a nagy sümei gazdaság összes, ugyancsak sajátkezleg vezetett számadáskönyvei: K. feleségének, *Szegedy Rózának* német nyelvtől kézíratai, K. barátainak számos levele; sógorának, *Mayr* őrnagynak a francia háborúról szóló emlékiratai stb.

Kisfaludy-színház. l. *Budapest*.

Kisinev, orosz város, (1897) 108,796 lak.

Kis-Jenő, község, l. *Jenő* (IX. k., 905. old.).

Kiskorúság. Kiskorúak (minorenes) a teljes korúságot (aetas perfecta) el nem ért személyek. Régibb jogok szerint a férfiak a 24-ik, a nők a 16-ik életév betöltésével váltak teljeskorúakká. Az 1874. XXXIII. t.-c. a nőknél is a teljeskorúságot a betöltött 24-ik életévben állapította meg, elrendelvé egyúttal azt is, hogy a nő, tekintet nélkül életéveire, férjhezmenetelével teljeskorúvá lesz, s ezt a jogot akkor is megtartja, ha 24 éves életkora betöltése előtt özvegyiségre jut, férjétől bírónilag elváltatik vagy házassága feloldatik. Ugyanígy rendelkezik a gyámsági törvény (1877. XX. t.-c.) is. A férjhezmenetel által teljeskorúakká vált nők azonban, amennyiben önálló ipart nem űznek, a 24-ik életév betöltése előtt szenvedő váltóképeséggel nem bírnak (váltótörvény 1. §-a). A K.-nak nevezetes befolyása van a *gyámsági* viszonyokban és a *cselekvő képességben*. A kiskorúak atyai hatalom vagy gyámság alatt állanak; 14-ik életévök betöltése után is, tehát mint törvényes korúak (aetativ legitimae vagy máskép u. n. serdültek, puberes) csak arról, amit szolgálatuk és munkájuk által szereznek s erről is csak akkor rendelkezhetnek szabadon, ha fentartásukról maguk gondoskodnak stb. Mennyiben válhatnak a kiskorúak a 24-ik életév eltelte előtt teljeskorúakká, l. *Nagykorúsítás* (XII. k.). A K.-ot *kiszármányolás* ellen büntető védelemben részesíti a büntető törvény, család miatt büntetni rendelve azt, aki valamely kiskorúnak (vagy gondnokság alá helyezettnek) tapasztalatlanságát, könnyelműségét vagy szorultságát saját vagy mások nyereszkedési céljaira felhasználja.

Kisközség, l. *Község* (XI. k.).

Kis-Küküllő (X. k.) *vármegye* területe a legújabb adatok szerint 1646 km², lakóinak számát (1898) 109,400 lélekre becsülik. A lakosok a kizá-

rólag szász vagy román községeket kivéve, magyarul beszélnek; a szászok szintén értenek és beszélnek magyarul. A legújabb közigazgatási beosztás szerint van benne 1 rendez tanácsú város, 10 nagy- és 107 kisközség. A szolgabírói járáások száma 4, a körjegyzőségeké 41. Pusztá, telep és mőajor van 100. A vármegye egész területén működik 15 orvos, 46 okleveles hába és 9 gyógyszerész. Van 88 km. állami és 175 km. törvényhatósági út, utóbbiak közül azonban 32-1 km. kiépítetlen. A vasúti vonalak hossza 42-9 km., miből 42-9 km. állami vasút; a vasúti állomások száma 8. Van 21 posta- és 22 táviróhivatal, továbbá 105 távbeszélő-hivatal, illetve állomás. A vármegye területén fennáll 3 takarékpénztár és 7 szövetkezet, összesen 293,700 forint tőkével. A tanintézetek száma 157 (1 gimnázium, 2 különféle szakiskola, 150 népiskola és 4 kisdudóv). Ez intézeteket összesen 13,920 tanuló látogatta. III—V.

Kis-Megyer, a győrvármegyei Szent-Iván nagyközséghez tartozó pusztá, Győrtől mintegy egy órányira. Nevezetes az 1809 jun. 13. és 14. itt vívott csatáról, melyet máskép *győri csatának* is neveznek. A csatában, mely a napoleoni hadjáratok alatt egyrészlől a Beauharnais Eugen olaszországi alkirály alatt álló francia haderő, másrészlől pedig a János főherceg, nádorispán által vezényelt magyar nemesi felkelő sereg, valamint a grazi Landwehr-zászlóalj között vívatott, mindkét részlől 3031 ember esett el. Az elesettek emlékére, *Ottó* m. kir. herceg védnöksége alatt, Győr város és vármegye közönsége emlékművet (granit-obelisz, tetején bronzból készült hadi ékítmények) állított, melynek tervét *Ottó* kir. herceg készítette. A leleplezés 1897 okt. 17. történt meg. V. ö. *Bodnár* István, A győri csata (Hadtört. Közlemények 1897); Századok (1897 okt.).

Kis-Pest, l. *Pest* (XIII. k.).

Kiss, 1. *Albert*, ref. lelkész, szül. Bod-Paládon (Szatmár) 1838. Középkölait, jogi és hittani tanulmányait Szatmáron és Debrecenben végezte, a papi pályára lépett és a győrgyteleki (Szatmár) ev. ref. egyház lelkészsze választotta meg. 1873. Bagomérba (Bihar), 1883. Debrecenbe hívták meg. Miként előbbi egyházaiban, ugy a debreceniben is számos alkotás tesz bizonyosságot buzgó működéséről. A tiszántúli egyházkerület tanácsbírája. Mint zsinati tag, egyházának törvényhozásában is tevékeny részt vesz. Biharmegye székelyhídi választókerületé 1878. országgyűlési képviselővé választotta függetlenségi és 48-as párti programmal. Azon idő óta e kerületet képviseli.

2. *K. Aron* ref. püspök régi magyar nemességét a király 1896 febr. 1. megerősítette s neki a «hegymegi» előnevet adományozta. 1899 márc. 1. óta a főrendiház tagja.

3. *K. Aron* pedagógust 1899 okt. 26. kinevezték a budapesti tanítóképző intézet és azzal kapcsolatos gyakorló polg. iskola igazgatójává. 1896 óta az országos közoktatási tanács tagja. Besztyénné Stetina Ilonával írta: *A polgári iskolai tanító- és tanítónőképés* (Budapest 1896).

4. *K. Ernő*, 1848—49-iki honvéd-tábornok (lásd *Kiss*-család, X. k.).

5. *K. Ferenc*, 1848—49-iki honvédelezredes, szül. Csik-Madarason 1825., megh. Meranban 1873

febr. 1. Tizenöt éves korában az olmtúzi hadapródiskolába került, majd három év múlva mint hadapród a 34. ezredbe lépett, hol egy év múlva hadnagy, nemsokára pedig főhadnagy lett. 1848. ezredével Lembergől Magyarországra ment. Miután K. a schwechati ütközetben kiténtette magát, 1849 máj. a 3. utászszázalbj parancsnoka lett. Egymásután őrnagy és alezredesi rangot nyert. Később Dembinszky vette maga mellé, majd őt küldték ki a Magyarországra vonuló orosz esászári segédhadak egyike ellen utász-főnöknek azzal a megbízással, hogy a hadsereg útjába mennél több akadályt gördítsen. A világo si fegyverletéssel után az aradi hadbíroság halálra ítélte, de Haynau az ítéletet 16 évi várfogságra változtatta. Miután hetedfélvét kitöltött Königrätzben, kegyelmet kapott és visszatért Magyarországra. 1867. a közlekedési miniszteriumban kapott állást. Miután több katonai röpirattal és cikkel magára vonta a figyelmet, az egyetemen a magyar hadtan előadóává nevezték ki. Ekkor kezdte írni *Utászszolgálati utasítás-át* és *Katonai földrajz-át*, melyeknek befejezésében meggátolta a halál. Munkája: *Elméltetés a magyar katonai nevelés fölött, tekintettel a Ludovicaemura* (Budapest 1869).

6. *K. Gábor*, katonamérnök, *K. József* (l. o., 10.) öcsese. Születésének éve és helye nem ismeretes; megh. Bécsben 1800 ápr. 17. A bécsi cs. és kir. mérnökakadémiában nyerte kiképeztetését s az akadémiából kikerülve, a katona-mérnöki karba vették föl. Tanulmányai nemesak a hadmérnöki tudományal kapcsolatos dolgokra, hanem egyéb műszaki teendőkre is kiterjedtek. A török háborún kezdetén meglátogatván József bátyját Zomborban, elhatározták, hogy a Dunát a Tiszával összekötő nagy hajózó csatornát létesítenek s e célból a királytól engedélyt is nyertek, kinek nevérol aztán a csatornát *Ferenc-csatornának* (VII. k.) nevezték. Ezenkívül tervbe vett egy másik csatornát is, mely a Dunát a Dráva, Száva és Kupa folyók útján összekösse a tengerrel. A közönség s a megalakult királyi magyar hajózási társaság mindkét vállalatot szívesen karolta föl. De a francia háboru csakhamar a csatornáról szólította s így a csatornák építésébe közvetlenül nem folylhatott be; a bácskai József bátyja, a károlyvárosit Szeth igazgató-mérnök vezette. A háboruban kitűnt műszaki munkálataival: Novigrad, Verbovszko, Grobnik tájékait, az Uszkók-hegyet sáncárcokkal, bástyaművekkel megerősítette s 1797 ápr. 17. Trieszt városát megvédte a pórnép lázadásától. 1797 ápr. 25. a nádor Budára rendelt a nemesi fölkelő sereghez. 1797. a campoformiói béke után mint őrnagy hagyta el a sereget és csatornaihoz sietett vissza. De távolléte alatt az armány a hajózási társaságból bátyjával együtt kibuktatta. Az emberek rosszakarata annyira elkésérítette, hogy nemsokára behalt lelki küzdelmeibe, éppen mikor védelmi iratát a hajózási társaságnak Bécsben átnyujtani szándékozott. Neje, van der Ketten bárónő, egy hónappal előbb, 1800 márc. 18. hunyt el Károlyvárosban. Négy gyermekük maradt hátra szegény sorban. V. ö. Társalkodó (1836, 67—69. sz.).

BOGDÁNYI.

7. *K. György* készítette Berzsényi Dániel emléksobrát, amelyet Szombathelyen 1896 dec. 8. lepleztek le.

8. *K. István*, építész, szül. Körös-Ladányon (Békés) 1857. Középsikolai tanulmányait a nagyváradi s budai gimnáziumban és a budapesti IV. kerületi főreáliskolában, egyetemi éveit 1875-től a budapesti műegyetemen végezte. Miután nagy külföldi tanulmányutat tett, 1880. építészeti oklevelet nyert. 1882—85. állami ösztöndíjjal a külföldön folytatta tanulmányait. Hazatérve, a budapesti műegyetemen magántanárnak habilitáltatta magát és azóta ott működik. Nagyobb cikkei a Magyar mérnök-és építész-egyesület Közlönyében és az Első magyar technikus kongresszus irataiban jelentek meg. Művei: *A szentmargittai kő* (Budapest 1884); *Északnyugati Európa építészete* (u. o. 1885); *A ferde dongaboltozatok köszerkezetei* (u. o. 1886).

9. *K. János*, teológus, szül. Szentkirályszabadján (Veszprém) 1821 ápr. 14. Iskoláit Pápan 1834—45. végezte, hol azután főiskolai köztanító volt 1846-ig, amidőn akadémikus rektornak ment Ó-Szönyre. Négy év múlva nevelő lett a Pázmány-családnál Kömlődön s itt időzött négy évig. Miután egy tanévet (1854—55.) a berlini egyetemen töltött, teol. tanárrá választatott Pápará. 1890. nyugalomba ment. Művei: *Keresztén hittan* (Pápa 1862—65, ennek kivonata hasonló címmel u. o. 1874. jelent meg); *Kalvin élete* (u. o. 1876); *Pantheismus és theismus* (u. o. 1876).

z. j.

10. *K. János*, kat. egyházi író t a csanád-egyházmezei papság 1897. autonomiai képviselővé választotta, 1898 febr. 10-én kinevezték a budapesti tudomány-egyetem hittudományi karához nyilvános rendkívüli tanárrá. Újabb művei: *De categoriis* (Brüsszel 1895); *Katholikus ágazatos hittan* (Katschthaler J. művének fordítása, 6 köt., Budapest 1896); *A pap a szeretet apostola* (u. o. 1897); *A hitről* (u. o. 1897); *Vasárnapi szentbeszédék* (fordítás németből, Szeged 1898).

11. *K. József*, mérnök, a magyar vízműépítés első mestere, szül. Budán 1748 márc. 19., megh. Zomborban 1813 márc. 13. Jómódu szülei gondos nevelésben részesítették, de nem lehet tudni, hol töltötte ifju éveit. A mérnöki tudományokat a bécsi katonamérnöki akadémián sajátította el s valószínű, hogy ismereteit külföldi utazások útján bővítette, mert alkotásaihoz az időben hazánkban sem kivéttséget nem szerzhett, sem példákat nem láthatott. Nincs kizárva az sem, hogy mint katona-mérnök járta be a külföldöt, mint testvére *Gábor*, ki későbbi nagy alkotásának részese volt. Az 1780-as évek elején Zomborban mint kincstári mérnök és építészeti igazgató működött. Kiváló részt vett az akkori német bevándorlók letelepítésében. Számos lecsapoló munkálatot hajtott végre; 1785. Kulától Verbászjg ázott árokkal Torzsa, Kucura, Cservenka és Kula községek vizes helyeit kiszárította; 1786. pedig a sziváci moecarak vizét a Cerna Barába vezette; ez utóbbi munkálathoz, mely 1787. nyert befejezést, a m. kir. udvari kamara 14,000 frttal járult hozzá. Ez apróbb sikerek után főlbátorodva, tervet készített a Dunát a Tiszával összekötő hajócsatorna létesítésére. A ter-

vek szerint a csatorna Monostorszegnél torkollik ki a Dunából és Tiszaföldvárnál szakad a Tiszába; összes hosszúsága 13½ mérföld, mélysége 1·86 méter, és rajta 5 kamara-zsilip van (l. *Ferencsatorna*, VII. k.). A terveket testvérével, Gáborral együtt készítette s 1791. Bécsbe utazott, hogy kivitelére engedélyt és segítséget kapjon. Tervének sikerült a trónörökös és a királyt is megnyernie, úgy hogy 1792. szabadalmat kapott, hogy 50 tagu társulatot alakítson a csatorna létesítésére. Majd 1793 márc. 27. a két testvér a m. kir. udvari kamarával szerződést kötött, mely a csatorna méreteit, a kivitelt módozatait, a hajóvámokat, az államkincstárnak a csatorna építéséhez való hozzájárulását (200.000 frt kölcsön) megállapította. E kötés megengedte, hogy a csatornát Ferenc király nevéől nevezzék el. A Kiss testvérek a csatorna építésére nyert szabadalmat a társulatra ruházták át, kiřtővén maguknak 50.000 frt értékű részvényt, a 10%-on felüli tiszta jövedelm 1/3-át és a csatorna igazgatását oly módon, hogy az igazgatói állás a Kiss-családban örökölhető legyen. A munkát 1793 jun. kezdték meg és 1802. fejezték be, úgy hogy máj. 2. a Ferencsatornát megnyitották és a forgalomnak átadták. Azonban Kiss nem élvezhette fáradozásai gyümölcsét. Ármány és rosszakarat eltávolította őt a csatornaügyek vezetésétől, úgy hogy 1797. teljesen megvált tőle. Keserűséggel eltelve írta meg búbanatait, mert meg volt győződve alkotása nagyságáról, merészségéről, közhasznu voltáról s törékvéseinek nemességéről. Nagy dolog is volt ez a hajócsatorna, mert hozzá hasonló az ideig sem Angol-, sem Német-, sem Svédországban, sem Hollandiában nem építettek még s csak Francia- és Olaszországban voltak példák rá. A korát túlhaladó, nagy készülttségű, klasszikus műveltségű férfi naplóját, melyet II. József császár is átlapozott, a nemzeti muzeum őrzi. V. ö. *Koch József*, A Ferenc-csatorna rövid története. BOGDÁNYF ŐÖN.

12. *K. József* költőtől megjelent *K. költeményei* (illusztrált diszkiadás, Budapest 1897, olesó kiadás, u. o. 1898).

13. *K. Károly*, kémikus (X. k.). Alig hogy megtette Röntgen a maga világra szóló felfedezését a róla nevezett sugarakkal, Kiss egyike volt azoknak, akik a sugarak tanulmányozását s az azok előállításához alkalmas lámpák szerkesztését feladatául tűzte. Többféle Röntgen-lámpát szerkesztett, melyek abban az időben beváltak, s amelyekkel úgy ő, mint mások is, élő állatokról és emberekről kitűnő Röntgen-fotográfiákat készítettek. Ezen lámpákkal és fotográfiákkal résztvett a párisi, frankfurti, berlini és budapesti kiállításokon, hol azok méltán megérdemelt feltűnést keltek. Ugyanez alkalommal a közoktatásügyi minisztérium is méltányolta Kiss munkáját, amennyiben 3 éven át 1000—1000 frt segélyt adott neki buvárkodásai folytatására. Jól berendezett Röntgenlaboratoriumába (VIII., Esterházy-utca 1.) az ország minden részéből hoznak betegeket, sőt úgy a közös hadsereg, mint a csendőrség és honvédség kizárólag hozzá hordja betegeit Röntgen-féle vizsgálatokra, ahol ezen vizsgálatok díjmentesek. Röntgen-felfedezéseit számos tudományos és népszerű előadásban ismertette.

14. *K. László*, 1848—49-iki konstantinápolyi magyar követségi titkár, szül. Nagy-Kanizsán 1822., megh. Budapest 1886 máj. 27. Ifjúságában a zágrábi teológiai szeminárium növendéke volt, de rövid idő múlva elhagyta a papi pályát és Triestbe ment, hol beiratkozott a tengerészeti iskolába. Majd Konstantinápolyba költözött, onnan pedig, mikor 1848. kiűtött a szabadságharcra, visszatért Magyarországra. Kossuth Lajos 1849 máj. kinevezte követségi titkárnak Andrassy Gyula gróf mellé, akivel a török-oláh területre szorított honvédek sorsának enyhítése végett diplomáciai küldetésben Konstantinápolyban ment. A magyar ügy bukása után 1849 szept. Andrassy gróffal együtt elhagyta Konstantinápolyt s előbb Párisban, majd Londonban telepedett meg, hol vendégszerető házában a többi közt Kossuth, Mazzini, Klapka, Ledru-Rollin, Kiubel, Hercen, Louis Blanc és Freiligrath voltak vendégei. Belfastban (Írország) 1854. nőtől vette Borlave John angol hadi tengerészeti tiszt leányát, Katalint (megh. Budapest 1865.). Miután egy ideig egy nagy belfasti vászongyár képviselőtében beutazta Olaszországot, Spanyolországot, Franciaországot és a Keletet, 1861. álnéven mint Kossuth megbízottja Magyarországra ment. Rövid idő múlva amnesztiát kapott és Pesten ügyvédi vizsgát tett, de nem sokáig maradt az országban. 1864. Mexikóban mint a császári kabinetiroda fordítója működött, Miksa császár kivégzése után pedig az Egyesült-Államokban egymásután mint aranyásó, törvényészi tolmács, korcsmáros, nyelvmester, színész és prédikátor kereste meg kenyerét. Hazatérve Magyarországra, Kozma Sándor főügyész a sokat hányatott embernek állást szerzett, mely megvonta a kenyerért való gondtól. Naplóját, melyben konstantinápolyi útját és Andrassy Gyula gróf ottani működését írja le, *Reiner Bertalan* dolgozta fel Graf Julius Andrassy als Diplomat der Revolution e. tárcasorozatában (Neue Freie Presse 1890. évf.).

15. *K. Mór*, jogtudós, szül. Kolozsvárott 1857 máj. 12. Gimnázialis tanulmányait Kolozsvárott végezte, az egyetemi tanfolyamot részint a budapesti, részint a kolozsvári egyetemen látogatta és 1876. az összes jogtudományok, 1877. pedig az államtudományok doktorává avattott. Már 1878. a kolozsvári egyetemen a római jogból egyetemi magántanári képesítést nyert és ugyanazon évben, állami ösztöndíjjal, a nevezetesebb német és franciaországi egyetemek meglátogatására küldetett ki. Külföldi tanulmányútjából visszatérve, az 1879—80. tanévben a kolozsvári egyetem jogi karánál tartott római jogi előadásokat, 1880. pedig a nagyszabeni magyar királyi jogakadémia tanárává nevezetett ki, mely felsőbb jogi tanítézetnek 1884. bekövetkezett főlösztatásával, a kolozsvári egyetemre helyeztetett át és ezen idő óta annak jog- és államtudományi karánál, mint a római jog egyik nyilvános rendes tanára működik, az 1892—93. tanévben pedig az említett tudománykar dékánja volt. A jogi szaklapokban megjelent nagy számu értekezésein kívül főbb művei: *A végrendeleti alakok fejlődési története Justinian császár törvényhozásáig* (Kolozsvár 1876); *Adatok a bonorum possessio contra tabulari ere-*

detének kérdéséhez (u. o. 1880); *A corpus juris civilisből kieszemelt esetek* (kézikönyv a római jogi praktikumokhoz, Budapest 1883); *Das Rechtsgutachten der Münchener Juristenfacultät in Angelegenheit der Rechtsfrage der sächsischen Nations-Universität* (Budapest, Ungarische Revue 1883); *A német birodalmi polgári törvénykönyv tervezete*.

16. *K. Pál* (nemeskéri), volt zólyomi főispán, 1896 dec. 1. a földmíveléstudományi minisztériumhoz államtitkárrá nevezetett ki. Az ezredéves országos kiállítás érdekében a felvidéken öt vármegyéből alkotott (besztercebányai) kertület elnöke volt, e mellett a kiállítási gazdasági és állattenyésztési csoportjai juryjében s az év szept. havában a földmívelési miniszter elnöklete alatt megtartott nemzetközi gazdakongresszuson tevékeny részt vett. 1896. az általános választásokkor a zólyomi kertület képviselőnek választotta.

Kissingen, bajor város, (1895) 4306 lak.

Kissling, 1. *Lipót*, osztrák szobrász, szül. Schönlebenben (Felső-Ausztria) 1770., megh. Bécsben 1827. A bécsi akadémián, később Rómában képezte ki magát. Jelesebb művei: Hymen; Ganymedes; Hermes elvezeti Psychét az Olimpusra; Mars, Venus, Amor (allegoria I. Napoleon és Mária Lujza egybekelésére); Dalberg báró emlékszóbra; Kinsky grófnő mellszóbra; Ferenc császár mellszóbra; Károly főherceg mellszóbra stb.

2. *K. Rikárd*, svájci szobrász, szül. Wolfwylban (solothurni kanton) 1848. Ifju korában a Solothurn mellett levő jurai kőbányákban dolgozott, de már akkor oly nagy mintázó tehetségről tett tanúságot, hogy Rómába sikerült eljutnia, ahol Sehlöth svájci szobrász fölvette műtermébe. Itt készítette el A versenyfutó (baseli muzeum); A nagyságát mérő fiatal leány (Calla) és A jelenkor géniuszának alakjait. Miután Párisban, Berlinben, Münchenben és Bécsben járt, 1883. Zürichben telepedett le, ahol a pályaházzal szemben levő téren Escher Alfréd szobrát készítette el. Sok mellszóbrót (Semper Gottfried, Keller Gottfried, Culmann tanár) készített. Fő műve Tell Vilmos és fiának 1895. leleplezett óriási szóbra. Altordban azon a helyen, ahol Tell a monda szerint fia fejéről lelötte az almát.

Kis-Szeben, 1. *Szeben* (XV. k.).

Kisülési áram, 1. *Akkumulátor* (I. k.).

Kitchener (ejtsd: kicsener) *Horatio Herbert* lord, angol tábornok, szül. Írországbán 1850 jun. 24. Atyja példájára a katonai pályát választotta. Először (1870) a francia hadseregben szolgált mint önkéntes, anélkül azonban, hogy nagyobb ütközetben részt vehetett volna. A háború befejezése után belépett a woolwichi katonai akadémiába, ahonnan 1871 jan. 4. mint hadnagy került az angol mérnöki karba. 1874. a Szentföldön járt mint térékprajzoló, honnan 1878. Alexandriába helyezték át. Itt részt vett — még mindig mint hadnagy — az Arabi pasa által támasztott felkelés leverésében, majd pedig Wood Evelyn sir felszólítására vezérőrnagyi ranggal belépett az egyiptomi hadseregbe, melynek lovasságát újjászervezte, miközben maga is megtanult arabul. Az 1883—85. szudáni hadjáratokban Wolsley alatt részt vett és 1886. őrnagy lett. 1884. Zanziba-

ron aláljuk, mint ama bizottságnak tagját, mely a szultánság határait szabályozta. 1886. kinevezték Szuakin parancsnokává, 1888. a máhdistákkal Handoub mellett vívott ütközetben súlyosan megsebesült, amire (mint ezredest) Alexandriába hívták vissza, de még az év végén újra a csatákra indult, ahol a dsemaizahi ütközetben részt vett. Az 1889-iki hadjáratban a lovasságot vezényelte s jelen volt a Toszki melletti ütközetben. Midőn *Greenfell* tábornok lett (1892), az Egyiptomban állomásozó angol csapatoknak a főparancsnoka, K.-t az egyiptomi hadsereg élére állították. Mint főparancsnok sokat tett (1892—95) a Nilus-menti stratégiai vasútvonal kiépítése körül (3 év alatt 900 km.-t épített) és 12 nagy gőzös meg 200 vitorlás bárka segítségével még a Nilus első két zuhatagán túl is létesített rendes közlekedést. Midőn a máhi halála után a Szudán törzsei az ál-khalifa zsarnok uralma miatt zugolódni kezdtek s az angol s egyiptomi kormány a Szudán visszafoglalását fölvetve programjába: K. gondosan előkészítette a háborút, melynek kiterésekor azután *főparancsnokká* (sirdar) nevezték ki. E minőségben fényesen oldotta meg feladatát. Első diadalát 1896 jun. 7. Firkeh mellett aratta a dervisek fölött, mire (okt.) elfoglalta Dongolát. 1897. bevette Abu-Hamedot, szept. pedig Berbert. 1898 tavaszán (apr. 8.) az Atbara folyó mellett szalasztotta meg Abdullah khalifa derviseit, kiknek őrtűl fanatizmusa és vakmerősége az angol Maxim-ágyúkkal szemben tehetetlennek bizonyult. Majd (aug. 22.) bevette Metemmh városát, aug. végén pedig újabb és döntő diadalt aratott *Omdurmannál* (Khartummál szemben), ahol a khalifa 50,000 embere közül 12,000 elesett és 16,000 elfogatott, míg a sirdar hada csak 24,000 főre rügött s mindössze 400 halottat vesztett. A khalifa fekete zászlója is K. kezébe esett, aki azután szept. 2. a megerősített Omdurmanba vonult, honnan a romokban heverő, lakatlan Khartumba folytatta útját. A nyakra-főre menekülő khalifa hatalma össze volt törve; váratlanul azonban a franciák jelentkeztek a Felső-Nilus mellékén, kik *Marchand* őrnagy alatt a Khartumtól 1600 km.-nyire délre fekvő Fasodában tüzték ki a francia lobogót. E hírre és Chamberlain gyarmat-miniszter parancsára K. 1898 szept. Fasodába sietett, ahol Marchand tiltakozása dacára az angol zászlót tüzette ki a francia mellé. Közben pedig az angol kormány s közvélemény oly határozottsággal követelték a francia kormánytól Marchand visszahívását, hogy a francia kormány végre engedett s Marchand-ot és expedíciójának tagjait Fasodából visszarendelte. Ilyformán a keleti Szudán kizárólag az angol-egyiptomi érdekkörbe vonatott. A khalifa elleni háború jóformán be volt végezve (1898 dec. 25. egyik alvezére és rokona, Fedil Ahmed szenvedett vereséget, míg az ál-prófeta maga néhány hű maradt emberével a vadonban bujdosott) s így a győztes K. visszatért Alexandriába és Londonba, hol mint Gordon megboszulóját s a Szudán visszaszerzőjét nagyszerűen fogadták és kitüntették. Viktória királyné már megelőzőleg *Khartum* lordjává tette, London városa nov. 4. díszpolgárrá választotta s díszkarddal kedveskedett neki; a parlament pe-

dig 30,000 fontot szavazott meg számára, mely határozat ellen (az ir képviselőkn kívül) csak néhány whig-párti ellenzéki szavazott, akiket az a hír bántott, hogy a sirdar Khartumban a mahdi tetemét a Nilusha dobatta. 1899 jan. 21. a khidiv Szudán fő kormányzójának nevezte ki K.-t, ebben az állásában K. első sorban a Nilus-menti vasútnak Khartumig való folytatásán fáradozik. Azonfelül az adás-vevés, a bevétel s kivétel meg a sok gazdtalan földbirtok tulajdonjogának rendezésével van elfoglalva. Khartumban és más helyeken pedig angol-egyiptomi iskolát nyitott. Alvezére Wingate ezredes egyiptomi csapatokkal Gedid táján a khalifát (nov.) megátamta és sereggestül megverte. A khalifa és valamennyi emir — Oszmán Digma kivételével — halva maradt a csataterén. 1899 dec. 18., midőn a boerokkal vívott háboruban szenvedett vereségek következtében Roberts tábornagot neveztek ki a délafrikai angol csapatok főparancsnokává, vezérkari főnökül K.-t rendelték melléje.

M. L.

Kiteletetés, a kerti vagy konyhakerti növényeknek a fagyás vagy a hőmérsék hirtelen és éles megváltozása ellen való védekezése.

Kitörni, a galopp- és ügetőversenyeknél használatos kifejezés. A versenyben résztvevő ló akkor tör ki, ha a lovas, illetve hajtó szándéka és akaratára ellenére helyes és befutásra kötelezett pályáról letér, vagy azt el is hagyja. Ez az eset legtöbbször az akadály-, valamint ritkábban a gátversenyekben fordul elő, ha a ló a gátak és akadályok előtt megtagadja az ugrást s a lovas minden erőlködése dacára kitér előltek és oldalt halad el mellettük. Az ilyen kitörés feltétlenül diszqualifikáló ok, vagyis a lovat ugy a győzelem, mint a helyezéstől elűti. A síkversenyekben is előfordul, hogy a ló néha kitér, akkor t. i., ha futam közben azon egyenes iránytól, amelyet lovasa megjelölt számára, bármi okból — habár pár pillanatig is — jobbra vagy balra kitér. Kitörés a neve annak is, ha a ló megváltik lovasától, vagy végül, ha lovasával az indítás előtt a starttól megszökik s rövidebb vagy hosszabb távolságot fut be.

Kitt, l. *Ragasz* (XIV. k.).

Kitűzés, 1. az a művelet, amelynek célja az akadályversenypályán az egyes távolságok kimérése és megjelölése. Ugyanis a hosszabb távolságu (3200—6400 m.) akadályversenyek számára fentartott pályán — melyet rendszerint a mindkét oldalon korláttal elkerített síkpálya vesz körül — a távolságokat csak magasabb póznák vagy oszlopok jelzik. Ezen jelző készülékeknek a lefutásra kertülő akadályversenyek különböző távolságai szerint való elhelyezése — hogy a lovasok tájékozhatóságukat — nemkülönben az ezen levő akadályoknak — legtöbbszörre — vörös zászlócskákkal való ellátása, vagyis a nem állandó jellegű versenypályákon esetről-esetre történő K. a versenytitkár felügyelete alatt megy végbe. 2. K.-nek nevezik az állandó (sík-, gát-, akadály- vagy ügető-) versenypálya készítésére szánt, vagy csak adandó alkalmakkor versenyek tartására használt térségnek karók, cövekek s póznákkal való előzetes ellátását is.

Kitzingen, bajor város, (1895) 8002 lak.

Kiuperli, l. *Köprili* (X. k.).

Kivándorlás (X. k.). A tengerentútra irányuló K.-i mozgalom — noha az idevágó adatok nem éppen megbízhatók — az utóbbi években némileg csökkent. Az 1891—97 végeig terjedő hazai adatokat l. *Magyarország*. Thirring Gusztáv feltevése szerint harmincöt év alatt nem kevesebb mint 269,659 honfitársunkat vesztettük el az amerikai K. következtében. Magyarországon a K. ügyének szabályozására újabb kísérletek nem történtek. Az Institut de droit international 1897. Kopenhágában tartott ülészakán a K. jogával foglalkozott s annak szabályozására egy tervet fogadott el. Az abban fölállított főbb elvek itt következnek: Ugy az egyes, mint a tömeges K.-nál elismertetik a K. szabadsága s ezt a szabadságot nem is lehet megszorítani másként, hanemha valamely kormány a társadalmi és politikai rend okából szorosan kényszerítve van valamely tilalom kiadására, melyet a többi hatalmakkal közölni köteles. Megtiltandó azoknak a K.-a, akiknek a befogadó állam nem engedi meg a bevándorlást. Minden állam külön hivatalt állít a K.-i igazgatásnak egyöntetű vezetésére, adatok és tudósítások beszerzésére s míg e bureauk arra is fölhatalmazhatók, hogy egymással közvetlenül érintkezzenek, addig a hamis hírek, hamis leírások terjesztői szigorúan megbüntettetnek. Az államok betiltják azokat a vállalatokat, melyek idegen állam vagy külföldi munkaadók részére kivándorlókat toboroznak, ellenben a jogosított K.-i ügynököket társulatukkal egyetemes felelősségre vonják hibáikért és mulasztásaikért, legyenek bár bent az országban vagy külföldön. A kivándorló hazája saját konzulát értesíti arról, hogy kivándorlók indultak az illető idegen földre vagy kikötőbe, míg a befogadó ország saját hivatala által az érkezők védelmére és elhelyezkedésére ügyel föl. Végül mindentűtt szigorú büntetésekkel fogják sújtani a K.-i rendszabályok és intézkedések megszegőit. V. ö. *Hegedüs Loránt*, A magyarok K.-a Amerikába (1899); *Thirring Gusztáv*, A felvidéki K. hatása népesedésünkre (Budapesti Szemle 1898).

VÁMBÉRY.

Kivu-tó, az egyenlítőalji Afrikának az északolaszországi tavakhoz hasonló tava a Virungahegység és a Tanganyika közt, Ruandában, 1485 m.-nyi magasban. Hossza 80—100, szélessége 30—40 km. Lefolyása a Ruzszi. 1894. Götzen gróf fedezte föl.

Kizárás, mint *sportműszót* kétféle értelemben használják: 1. ha a már benevezett versenyzőt, legyen az akár személy, akár állat, vagy az illető verseny föltételeire való tekintettel, vagy pedig az általános szabályokban meghatározott esetek fenforgása következtében a versenyzéstől, illetve az indulástól eltiltják; 2. ha a versenypálya látogatóját (ki különben a versenyekben maga esekelőleg részt nem vesz, sem azokban közvetlenül — mint tulajdonos, trainer, jockey stb. — érdekelve nincs) csalárd, inkorrekt üzelmek, hamis eljárás, tisztességtelen viselkedés stb. miatt a további megjelenéstől eltiltják s tőle a belépést egyszer s mindenkorra megvonják s azt hivatalosan is közhírré teszik. A kizárás visszavonására pedig eskakis az azt kimondó testület illetékes.

Kizdi esperesség vagy *dékánság*, több, értékes kiváltsággal bíró szász kerület volt az erdélyi egyházmegyében. 24 szász falu tartozott hozzá Segesvári és Köhalom közt. Segesvár is hozzá tartozott. Nevét a mai Szász-Kézdtől (régén Kizd) vette. 1556. teljeseen elszakadt a kat. egyháztól s ma mint ág. ev. egyházkertület áll fenn. V. ö. *Fabritius*, Ürkundenb. des Kisdor Kapitels. KAR.

Kjelci, orosz kormányzóság, (1897) 763,746 lak. K. város, ugyanakkor 23,189 lak.

Klaar Alfréd, német író, szül. Prágában 1840 nov. 7. A jogot Bécsben és Prágában végezte, azután az irodalomtörténeti, politikai és bölcseleti tudományokkal foglalkozott, 1868—72-ig a Tagesboten aus Böhmen c. lapnak társszerkesztője volt, 1873 óta a Bohemia lapnál Prágában mint mű- és színházi kritikus működött, 1885 óta a prágai műszaki főiskolán a német irodalomtörténet magántanára. Egyik alapítója és (1881 óta) igazgatója a csehországi Concordia német írók és művészek egyesületének, egyúttal alapítója és egyik alelnöke a Schillerstiftung prágai fiókegyesületnek. Művei: Die Litteratur des Auslandes (a bécsi világkiállítási értesítőben, 1873); I. R. Scheffel (Prága 1876); Joseph II. (u. o. 1880); Das moderne Drama, dargestellt in seinen Richtungen und Hauptvertretern (u. o. és Lipcse 1883—1884, 3 köt.); König Ottokars Glück und Ende, eine Untersuchung über die Quellen der Grillparzerschen Tragödie (Lipcse 1885); Franz Grillparzer als Dramatiker (Prága 1891) stb. Drámái: Die fahrenden Komödianten (u. o. 1876); Der Empfang (Drezda 1888); Discretion és Wer schimpft, der kauft vigjátékok (u. o. 1891); Schmeikal, Der Führer der Deutschen in Böhmen (1894).

Kladderadatsch, Berlinben hetenkint megjelenő élclap, melyet 1848. Kalisch Dávid alapított Hoffmann és társa kiadásában; leginkább politikai élceket közölt. III. Napoleon Scholz W. rajzolta torzképeivel népszerű lett. Jelenleg Trojan János a szerkesztője. I. Vilmos császár és Bismarck jóízűen nevettek a rájuk vonatkozó élceken, ellenben II. Vilmos már két esetben felség sértés címén pört indított Trojan ellen, akit el is ítéltek.

Kladovo, község Krajina szerbiai kerületben, a Duna mellett, a Vaskapu végének közelében, kerületi főnökséggel, vámhivatallal, élénk kereskedelemmel, (1890) 2001 lak. A római uralom idején itt volt *Egeta* városa Traján császár híres dunai hídjával.

Kladrau, város Mies csehországi kerületi kapitányságban az Angel és vasút mellett, (1890) 1390 lak., a XVIII. sz.-ból való gót templommal, amely Csehországban egyike a legszebbeknek.

Kladrubi ló, l. *Osztrák ló* (XIII. k.).

Klafsky Katalin, énekesnő, megh. Hamburgban 1896 szept. 22.

Klazić Vjekoslav, horvát történetíró, megh. Zárában 1896 jan. 3.

Klak-vezér, l. *Claqueur* (IV. k.).

Klamarik János 1897 febr. 20. államtitkári címmel nyugalomba ment, megh. Besztercebányán 1898 okt. 8.

Klamath, 3 tő neve Észak-Amerikában a Kaszkad-hegység K-i lejtőjén az É. sz. 42 és 43° közt.

A *K-Marsh*, *Felső-K.* és *Alsó-K.* közt a legnagyobb (422 km²) és legmélyebb a Felső-K.; lefolyásuk a 36,000 km² vízterületű K., amely az É. sz. 41° 30' alatt torkollik, de vízben szegény és nem hajózható.

Klamath, északamerikai indus törzs Oregon délnyugati részében, kik *klamathtavi* és *modok* indus fajra oszlanak és sajátos nyelvtörzset alkotnak. A törzs testileg és szellemileg jól ki van fejlődve, kiválóan vadászat- és halászáttal foglalkozik. A modok fajt az 1872—73. háboruban az egyesültek csapatai csaknem egészen kiirtották, a töredék többnyire az Indus-területre szorult. 1890. a K. törzs 1000 lelket számlált. V. ö. *Gatschet*, The Klamath Indians (Washington 1890, 2 köt.).

Klampenborg, Kopenhágához közel levő tengeri fürdő. Kopenhágával vasúti köti össze; szép fekvéséért sok idegen látogatja.

Klapka György szobrát Komárom főterén 1896 nov. 15. leplezték le. A szobor talapzatát együtt 7 m. magas (Róna József és Ney Rezső).

Klappai, falu Raudnitz csehországi kerületi főnökségben, Lobositztól délnyugatra körülbelül 12 km.-nyi távolságban, 800 lak., a Hasenstein-hegy tövénél. 1898 ápr. itt nagy hegyecsuszamlás és földomlás történt, melynek következtében 32 ház romba dől. Emberéletben nem esett kár. A hegyecsuszamlás 1899 jan. megismétlődött.

Klaprothin, l. *Lazulit*, (XI. k.).

Klasszikai versformák, így nevezzük a modern versformákkal szemben azokat, melyek az antik (görög és római) irodalmakból kerültek a modern irodalmakba. Ilyenek: a *hexameter*, mely főleg epikus versalak; a *distichon*, az elegia és az epigramma verse; a lírai formák, u. m. az *alkaiosi*, *sapphói*, *asklepiadesi*, *phalaeosi* sorok és szakok; a *trimeter*, mely a dráma formája stb. Mind e formák tulajdonkép görög eredetűek, a görög műszellem alkotásai, mely csodálatosan termékeny volt a verstechnika terén is; már a római költészetben (jeleüstül az aranykorban) éppen oly vendég formák voltak ezek, mint nálunk; a római költészet nemzeti ritmusai háttérbe szorultak mellettük és a műköltészetben nem érvényesülhettek. Az újabb nemzeteknél a K. a renaissance korában jöttek divatba, még pedig inkább latin hatásra, úgy hogy inkább azok a formák támadtak fel, melyeket egykor a latin költészet is művelt. A humanista tudósok latin verseiket nem a középkori rimes latin versformákban írták, hanem az antik költői formákban. Majd nemzeti nyelven is megpróbálták e formákat olaszok, franciák, angolok, magyar, német, cseh stb. verselők. A nyelv azonban nem mindenütt volt eléggé alkalmas e célra, úgy hogy a K. versformák csak két nyelven, u. m. a magyar és a német költészetben jutottak irodalmilag nagyobb jelentőségre, ahol velük kapcsolatban az irodalomnak egy klasszikai iránya is fejlődött. Nálunk is humanista tudósok kezdték, először Sylvester (Erdősi) János 1541., még a németek előtt, közvetlenül az olaszok kezdeménye után. Költők csak a mult század második felében karolták fel (az u. n. klasszikai iskola költői: Baróti, Rájnis, Révay, továbbá Virág, Kazinczy, Berzsenyi, Csokonai, Verseghy,

Kölcsey, Vörösmarty, Czuczor, P. Horvát Endre stb.). 1777-től körülbelül az 1820-as évekig ezek voltak költészetünk uralkodó versformái; ekkor a nyugateurópai formák túlszárnyalták őket, a 40-es években, amint nemzeti formáink (Petőfi-nél, Aranyánál) újra fölelevenültek, a K. végkép elhanyaglottak. Az utolsó nagyobb alkotás e formákban, Arany Elveszett alkotmánya, már mint egy parodizálja a K.-at. Az ily versnemekben írt költemények nem váltak soha sem az egész nemzet szellemi birtokává, mindig kisebb körre, a deákos műveltségi közönségre hatottak s a női közönség sem élvezhette őket; túlnyomólag férfiköltészet volt. De irodalmi nyelvünk és költői stílusunk e szigorú formákban rendkívül jó iskolán ment át, hajlékonyságot, erőt, bájt, rövidséget, méltóságot nyert bennük, amely elemeknek addig meglehetősen hiájával volt. A lírai formákban Berzsenyi, a hexameterben és distichonban Vörösmarty ragyogtatta fényes nyelvgeniuszát. A K.-ban való gyakorlás tette képessé nyelvünket a modern nyugateurópai formákra is, fejleszté ki azokban is a költői dikciót; sőt nemzeti formáinkat is, amíg egyrészt háttérbe szorították, másrészt később azoknak szépítésére, kialakulására is igen üdvöz hatással voltak. Most az egész versrendszer irodalmunkban ugyszólván csak történeti jelentőséggel bír; csak néha egy-egy epigrammban, eleget használnak még a hexametert vagy a distichont (Tóth Lőrinc, P. Thewrewk Emil, stb.); de antik művek alakilag hű fordításában még mindig használatosak a K., bár a modern rimes (nyugateurópai vagy magyar) formáknak e téren is mind nagyobb szerep jut. V. ö. e formákra nézve különösen *Roszbach* és *Westphal* ritmikai munkáit; *Christ*, *Metrik der Griechen* u. Römer. A magyar irodalomra vonatkozólag *Négyesy*, A mértékes magyar verselés története. n. l.

Klasszikus zene, a zeneirodalomban a régibb nagy mestereknek ama művei, amelyek ugy forma, mint tartalom tekintetében örök mintául szolgáltak és szolgálnak az egész zeneművészet számára. Ilyen mesterek első sorban *Bach* Sebestyén, *Händel* Fr., *Haydn* József, *Mozart* és *Beethoven*. A K. műformái leginkább az ellenpontozati formák (fugák, suite-ek, invenciók stb.), a szonáta, szinfónia, oratorium, vonós-négyes - s a kat. egyházi zene nagy formái. Szorosan meghatározott vonalat vonni a klasszikus és nem K. között alig lehetséges, mert mai értelemben már minden oly zenemű klasszikusnak nevezetik, amely tartalmánál fogva ugy a szakkörök, mint a művelt közönség izlését kielégíti s megfelel a formatan legszigorubb igényének. Á. K.

Klász Márton, vízépítész, kir. középítészeti felügyelő, szül. Stomfán 1819 okt. 30., megh. Budapesten 1881 márc. 16. Középpiskoláit Pozsonyban elvégezte, a katonai műszaki pályára lépett, majd később mint I. o. százados a hadmérnöki szolgálatot a polgári állami szolgálattal cserélte fel. Itt évekig a tiszaszabályozási munkálatoknál működött közre, majd 1871. a budapesti Duna-szakasz szabályozási munkálatainak főnökévé nevezetett ki, mely nagy munkát elismerésre méltó módon végre is hajtotta. 1876. a kir. tanácsosi címmel ruháztatott fel. Szükszavu, de ernyedetlen mun-

kásságu, lelkiismeretes és jeles képzettségű szakember volt, kinek véleményét nemcsak ifthon, de a külföldről is sokszor kérték ki társulatok és egyes szakemberek.

Klausthal, I. *Clausthal* (IV. k.).

Klauzál Gábor, vallás- és közoktatástügyi miniszteri tanácsos, *K. Gábor* (X. k.) 1848-iki miniszternek második netjétől Kovács Emmától származott fia, szül. Pesten 1857 márc. 11. Tanulmányait atyja házában és vezetése alatt kezdte meg és később annak halála után Drezdában, majd Kalocsán és Esztergomban folytatta, ahol 1877. érettségi vizsgát tett. Jogi tanulmányait a pozsonyi kir. akadémián és a budapesti kir. tud. egyetemen folytatta s 1881. fejezte be. Ugyanez évben a vallás- és közoktatástügyi minisztériumhoz fogalmazó-gyakornokká nevezetvén ki, az egyetemi és középpiskolai ügyosztályba került. 1883-ban segédfogalmazóvá, 1886. fogalmazóvá, 1892. pedig titkárrá lépett elő. Ez időben közreműködött az 1883. XXX. t.-c. végrehajtásában. 1896. a népiszkolai tanítók és a nem állami középiskoláknál alkalmazott tanárok nyugdíjügyeinek vezetésével bízván meg, ugyanekkor kineveztek az országos tanítói nyugdíjtörvények végrehajtására szervezett bizottság előadójává. Ezen ügykörben különösen az 1891. XLIII. t.-cikkel létesített orsz. tanítói árvaházak szervezésénél fejtett ki tevékenységet. 1897 máj. az osztálytanácsosi címet és jellegét nyerte, majd 1899 jan. valóságos osztálytanácsossá lett.

Klebs Edvin német orvost 1895. az ashevillei (Észak-Karolina) kórház és labororium vezetésére hívták meg, egy év mulva pedig Chicagóba ment a Rush Medical College patológiai tanáranak.

Kleffel Arno, német zeneszerző, sztl. a türingiai Pössneckben 1840 szept. 4. A lipcei konzervatoriumon is, de főleg Hauptmann Mórinnál tanult. 1863 óta Rigában (hol egy operáját is előadták), Kölnben, Amsterdamban, Berlinben, Boroszlóban stb. színházi karnagy volt, 1893 óta a berlini Stern-féle konzervatoriumban a zeneelmélet taníttja. Karénekei és dalai híresek; írt zenekari műveket is, *Goethe* Faustjához zenét, zongoradarabokat stb. K-Y.

Kléh István, a pesti hazai első takarékpénztár elnök-igazgatója, szül. Pesten 1824 jul. 25. Atyja előkelő családok jogi tanácsosa volt és fiát gondos nevelésben részesítette. Iskoláit Pesten végezte és már 1844. ügyvédi oklevelet nyert. A nyilvánosságban először a pozsonyi országgyűlésen, mint távollevők követe (absentium aبلغatus) szerepelt, azonban irodalmi hajlamát követve, szorgalmas munkatársa lett, mint novelláiról a Pesti Divatlapnak. Később Kossuth Hirlapjának lett munkatársa és ezzel kezdődött tulajdonképen tágabb körre kiható és még most is folyamatosan levő közérdekű munkássága. Kossuth Lajos a korát meghaladó tanultságu, kimeríthetetlen munkakerejű és feltétlenül megbízható fiatal embert annyira megkedvelte, hogy mikor pénzügyminiszterré lett, magával vitte elnöki fogalmazójának. Később mint titkár is megmaradt Kossuth mellett, mikor ez már az ország kormányzója volt. 1849. Szatmár vármegye kormánybiztosa volt s az ottani parasztlázadást nemcsak lecsillapításra sike-

rült, hanem az addig lázongó népet a haza ügyéért fellelkesítve, egy új honvéd vadászszázalókat volt képes szervezni és felfegyverezni. A szabadságharc leveretése után ügyvédi irodát nyitott s nem sokára ügyfeleivé lettek az ország legelőbbkelő családjai. A hazai takarékpénztár nagy választmányába már 1856. beválasztották, majd később az igazgatóságának lett tagja, míg végre 1889. az intézet elnök-igazgatójává választották meg. A 60-as évek közepén Pest városának különböző politikai korszakok alatt szétlázult szervezetét és közigazgatását K. alakította át, mely nagy munkájában Deák Ferenc, Gorove István és Rottenbiller Lipót voltak munkatársai. De ezen messzebbre kiható működés mellett nem hagyta el a társadalmi élet fejlesztését sem. A népszínháznak Liphay Béla báró, Steiger Gyula stb. közreműködésével ő a megalkotója. Ugyancsak ő kezdeményezte az országos iskola-egyesületet, a magyar egyesítletet, valamint az új népligetet. A pesti hazai első takarékpénztár fennállásának 50 éves fordulója alkalmából (1890) az ő ösztönzésére alapította a menhelyet a szenvedő emberiségnek. K. típusa azon nemzedéknek, amely a szabadságharcban táplált idealizmusát késő férfikorában is ápolja és őrzi, ebből merítvén erőt további működésére. 1898 nov. 20. ő kapta meg először a magyar királyi udvari tanácsosi címet. 1861 óta a főváros törvényhatósági bizottsági tagja. Jogi és politikai cikkeket irt a Pesti Naplóba Kemény Zsigmond báró és Királyi Pál szerkesztése idejében. Munkái: *A pesti forradalom története 1848-ban* (Adatul politikai élettünk erkölcs-történetéhez, Pest 1848); *Az ausztriai új büntető törvény* (u. o. 1853); *Az ideiglenes polgári perrendtartás Magyar-, Horvát-, Tótország, a szerb vajdaság és a temesi bánóság számára* (u. o. 1853); *Az ausztriai közönséges polgári törvény betűrendben* (u. o. 1853); *Törvényhozási rendeletek gyűjteménye* (u. o. 1854—58).

KUN GYULA.

Klein Gyula botanikust 1898 máj. 6. a m. tud. akadémia rendes tagjává választották.

Klein, 1. Félix német matematikust 1899 máj. 5. a m. tud. akadémia külső tagjává választotta.

2. **K. Ferenc**, osztrák jogtudós, szül. Bécsben 1854. Szűllővárosában végezte jogi tanulmányait, 1886-ig a törvényszéknél és ügyvédi irodában működött, 1885. a bécsi egyetem magántanára lett, 1891. meghívták az igazságügyi minisztériumba, hol mint miniszteri titkárt a polgári perrendtartás reformjának előmunkálataival bízták meg, az ide vonatkozó törvényjavaslatokkal 1893-ban elkészült és 1894-ben miniszteri és 1895-ben titkos tanácsossá nevezetett ki. Jelenleg miniszteri osztályfőnök. 1895 óta a bécsi egyetemen a polgári per és római jog tiszteletbeli tanára. Tudományos művei közül nevezetesebbek: *Die schuldhafte Parteihandlung* (Bécs 1885); *Sachbesitz u. Ersitzung* (Berlin 1891); *Pro futuro. Betrachtungen über Probleme der Zivilprozessreform in Österreich* (Bécs 1891). A jogászygüleléshez beadott jelentése: *Sind die im Entwurfe des Btirgerlichen Gesetzbuches vorgesehene Arten des Pfandrechtes an Grundstücken ausschliesslich der Grundschuld beizubehalten?* (1892). Ő dolgozta ki az osztrák check-törvényjavaslatot (1895).

3. **K. Károly**, német mineralogus, szül. Hanauban 1842 aug. 15. A hohenheimi akadémián a mezőgazdaságot tanulta, 1866 óta Berlinben, Tübingában és Heidelbergban folytatta tanulmányait, ez utóbbi városban 1869. magán-, 1873. rendkívüli egyetemi tanár lett, 1877. Göttingába, 1887. Berlinbe neveztek ki az ásványtani múzeum igazgatója és az ásványtan rendes egyetemi tanárának. Számos petrográfiai és kristallográfiai értekezésén kívül, a következő műveket írta: *Über Zwillingverbindungen und Verzierungen und ihre Beziehungen zu den Symmetrieverhältnissen der Kristallsysteme* (Heidelberg 1869); *Einleitung in die Kristallberechnung* (Stuttgart 1875). 1879—84. résztvett a *Jahrbuch für Mineralogie* szerkesztésében.

4. **K. Keresztély Sophus**, dán politikus, szül. 1824 aug. 17. Végezte a jogot és a politikai pályára lépett, 1858. a folkething tagja lett, hol csakhamar feltűnt kiváló képességei által. 1872. a Holstein-Holsteinborg-kabinetben igazságügyi miniszter lett; ezen állásban a szociális mozgalmak gyors elnyomása által szerzett érdemeket; tárcáját a Fonnesbech minisztériumban is megtartotta, de az Estrup-minisztérium alatt (1875) elvesztette.

Kleinzabrze, falu Oppeln porosz kerület Zarbze járásában, (1895) 8598 lakossal.

Klekner Alajos, jogakadémiai igazgató, szül. Rádován (Gömör) 1836 jun. 1. Iskoláit Kassán és Rozsnyón végezte, 1853. a rozsnyói papnevelő növendéke lett, 1854. a rozsnyói püspök a bécsi Pázmány-intézetbe küldte. A teológiai szaktól való megváltása után mérnökgyakornok, majd gazdasági irnok volt, 1856—60. Pesten a jogot végezte, ahol 1860 szept. 20. auszultánssá nevezte ki az osztrák minisztérium. 1861. a visszaállított kir. táblához hívták be fogalmazónak s miután 1862. ügyvédi diplomát nyert, a helytartó tanács 1863. a kassai jogakadémiához segéddé nevezte ki; ugyanaz évben jogi doktorátust tett, 1864. a kassai jogakadémián a római és egyházjog rendkivüli, 1868. rendes tanára lett, 1884 aug. 7-ike óta e főiskola igazgatója. Irodalmi működése jogi és szépirodalmi. Angol, francia és lengyel darabokat fordított a kassai színpad számára, 1875—1878-ig a Kassa és Vidéke c. politikai napi lapnak, majd az Abauj-Kassai Közlönynek volt felelős szerkesztője. Lefordította *Feuchtersleben* Ernő Adalék a lélek életrendjéhez c. művét. 1881. kiadta *Az erdőtörvény magyarázatát*; 1886. *Olasz-honi utazásának emlékeit*. Ezekon kívül jogi cikkeket irt a szaklapokba, értekezései és véleményes javaslatai megjelentek a magyar jogászygüles évkönyveiben. Munkatársa a Magyar Jogi Lexikonnak.

v. **Klempa Bertalan**, alispán, szül. Detrekő-Szt.-Miklóson 1849 máj. 16-án. Miután gimnáziumi (1869) s jogi tanulmányait Pozsonyban kitünő sikerrel befejezte, a bírói pályára lépett, 1872-ben azonban Bacskák Pál pozsonyvármegyei alispán tanácsára mint alispáni irnok a közigazgatási pályára tért át. 1873. tiszti aljegyző, 1876. első aljegyző, 1883. főjegyző, 1885. pedig alispán lett. A pozsonyi Toldi-kör s a magyar közművelődési egyesület alelnöke; 1894 óta kir. tanácsos. M. L.

Klerics *Lyubomir* szerb technikust a m. tud. akadémia 1894. külső tagjává választotta.

Klerikusok (lat. clerici), a kat. egyháznak papjai ellentétben a laikusokkal, a világiakkal. L. még *Klerus* (X. k.) és *Clericus* (IV. k.).

Klerogámia (gör.), a papok nőstülhetése. A protestánsoknál feltétlenül, az egyesült gör. kat. és a keleti egyház papjaira nézve annyiban meg van engedve, hogy házások is bocsáttatnak a felsőbb rendek felvételére, ha csak másod ízben nem nőstültek vagy özvegyet nem vettek el. Kivételt tesz a püspöki rend, mely celibatushoz van kötve, minél fogva a püspökök többnyire a szerzetesek közül vétetnek. A felsőbb rendek felvétele után a házasságra lépés tilos, s a rendfelvétel után kötött házasság semmis és érvénytelen.

Kleve, porosz város, (1895) 10,986 lak.

Klever *Gyula*, orosz festő, szül. Dorpatban 1850. A szt.-pétervári művészeti akadémián Klodd és Varjabov tájképfestők vezetése alatt képezte ki magát, beutazta a keletitenger-melléki orosz tartományokat, 1878. a szt.-pétervári akadémiának tagja, 1881. tanára lett. Tájképein, melyek főleg a szt.-pétervári akadémia képtárában, orosz és német magángyűjteményekben láthatók, az orosz erdőségekből és tengerpartokról vett motívumokat ábrázol. A legkitűnőbbek: Esztoniai halászház; 20 fok zérus alatt; Őszutó; Alkonyat a Keleti-tenger partján; Szélesend; Esztoniai malom; Nargő sziget Reval mellett; Elhagyott park Marienburg kastély mellett Livoniában; Orosz erdő télen; Erdei csendélet; Hervadt levelek; Halászfalu a Pejusz-tó mellett.

Kliçotipia (ejtsd: kliçso—, tipogravűr), a bécsi Kliç-től föltalált marató eljárás. A sokszorosítandó képet egyszines (pigment-) nyomatról kovácsolt vörösréz-lemezre viszik át s a könyvnyomó sajtón való nyomás végett domborura maratják. Az ily módon készült kliçek rendkívül finom kivitelűek. pv.

Klieber *József*, osztrák szobrász, szül. Innsbruckban 1773., megh. Bécsben 1850. A bécsi akadémián tanult és 1814. a bécsi éremkészítő- és vésnök-iskola igazgatója lett. Jelesebb művei: Ferenc császár szobra a bécsi politechnikumban; Apollo és a kilenc muzsa szobrai; Ferenc császár és király győzelmi gúlája a kolozsvári főtéren; I. Napoleon és Mária Lujza egybekelésére és Rudolf főherceg bibornoktisztelésére véssett érmek.

Klimm *Mihály*, megh. Budapesten 1897 jan. 24.

Klimova, község Csernigov oroszországi kormányzósgában, (1885) 6605 többnyire raszkolnik lakossal, kik kertészettel, méhészettel, viasz- és gyertyagyártással foglalkoznak. K.-t a XVIII. sz. elején a raszkolnikok alapították és miután I. Péter cárral elismerte e szektát, a kormányzósg közgazgatásának főhelye lett.

Klinkowstroem *Kelemen Károly Lajos Frigyes* gróf, német politikus, szül. Korklackban 1846 jun. 11-én. 1863-ban a 3. számú vértesezredbe lépett és végig küzdötte az 1866-iki és az 1870—71-iki hadjáratokat. Kapitányi rangban nyugalomba vonult és Korklack nevű birtokán gazdálkodott. 1888. Gerdaun kerület tartományi tanácsosa lett. 1889. bejutott a porosz urakházába, 1898. pedig bevásárolták a német biro-

dalmi gyűlésbe, ahol a konzervatív párthoz csatlakozott. K. a német mezőgazdák szövetségének egyik vezetője. Műve: Dr. Buchenbergers Agrarpolitik und die Forderungen der Landwirtschaft (Berlin 1898).

Klinger *István*, teologus, rozsnjó-egyházmegeyi áldozópap, siklósi címzetes apát, teológiai doktor, szül. 1831 dec. 24. Misés papnak 1854 dec. 24. szentelték föl. Egy ideig teológiai tanár volt Rozsnjóon. 1870 óta a budapesti egyetemen a lelkipásztorokodás rendes tanára. 1888—89. az egyetem rektora volt. Munkái: *A tudomány céljáról és feladatáról* (rektori székfoglaló, Budapest 1889); *Az emberi természet szabadságáról* (rektori beszéd, u. o. 1889).

Klingspor *Károly* báró, svéd nagybirtokos és agrárpolitikus, szül. Skörtingében (Ostergötland) 1847 nov. 18., livoniai ós nemesi család sarja. 1868. a karlbergi hadapródiskola bevégezése után tüzérsziszt lett és 1892. mint kapitány obsitot kapott. Skaraborg kerület gazdaságának emelése körül kifejtett munkásságáért bevásárolták a tartománygyűlésbe, mely őt 1899. a képviselőházba választotta be. K. mint az agráriusok vezére itt csakhamar jelentékeny szerepet játszott. A számos svéd agrár egyesületet ő egyesítette 1895. egy nagy agrárszövetségé, melynek több mint 10,000 tagja van, s megalakulásától fogva K. az elnöke. Az agrárszövetség a német mezőgazdaszövetség mintájára van szervezve, melylyel szoros érintkezésben is áll s valamint az, ez is a magas gabnavám behozatalát és aranyvaluta eltörlését célozza. Egyesületi politika szempontból szorosan a svéd nemzeti alapon áll és minden törvényjavaslatot megszavaz, mely a svédek érdekeit előmozdítja.

Klobouk. 1. K. vagy *Oláh-K.*, város Magyar-Brod morvaországi kerületi kapitányságban, a Kárpátok ágai közt, (1890) 3047 lak., nagy juhnyésztéssel. — 2. K., mezőváros Auspitz morvaországi kerületi kapitányságban, (1890) 2319 lak.

Klobučar *Vilmos*, cs. és kir. altábornagy és a m. kir. honvédlóvasság felügyelője, szül. Szt. Mihályon, a katonai határőrvidéken. A kismartoni hadapródiintézetet elvégezve, 1858. a bécsújhelyi katonai akadémia növendéke lett. 1860 szept. 2. kilépett az akadémiából. 1860—61. mint hadapród szolgált a bródi 7. határőrezredben. 1863 jan. 9. hadnaggyá lépett elő. 1865 okt. 1. a 10. gyalogezredhez helyezték át. 1866 jun. 28. főhadnaggyá nevezték ki. 1869 okt. 24. a magyar honvédség tényleges állományába vették át és a verőcei 81. honvéd zászlóaljhoz osztották be. 1872 febr. 29. századosá lépett elő. Később a honvéd lovassághoz osztották be. 1880 máj. 1. őrnaggyá és a 10. honvéd huszárezred 2. osztálya parancsnokává, 1884 máj. 1. pedig alezredessé és ezredparancsnokká nevezték ki. 1887 nov. 1. ezredessé lépett elő, 1887 nov. 28. a 83. dandár vezetésével bízták meg, 1889 nov. 1. pedig ugyanezen dandár parancsnokává nevezték ki. 1893 máj. 1. vezérőrnagy és a 75. honvéd dandár parancsnoka lett, melyet nemsokára a magyar királyi honvédlóvasság felügyelőjévé történt kinevezetése követett, mely alkalmazásban 1896 nov. 1. altábornaggyá lépett elő. K.-t ér-

demei elismerésétől 1878. a katonai érdemkeresztel, 1896. a 3-ad osztályú vaskoronarenddel, 1898. pedig a Lipót-rend lovagkeresztjével tüntették ki.

M. I.

Klobus Hugó, cs. és kir. altábornagy, a 9. hadtest parancsnoka és vezénylő tábornok Josefstadtnban. Katonai szolgálátát a 21. gyalogezrednél mint hadapród kezdte meg. 1858. a 11. gyalogezrednél alhadnagygyá, 1859. pedig főhadnagygyá lépett elő. Ugyanezen évben részt vett az olaszországi hadjáratban, hol a solferinói csatában tanúsított hősiessége magaviseletéért a katonai érdemkeresztel tüntették ki. A hadjárat után a hadi iskolát végezte el. 1863 okt. 15. állandóan a vezérkarhoz osztották be. Mint vezérkari tiszt 1865-ig a zágrábi, 1866-ig pedig a temesvári országos hadparancsnokságnál működött. 1866 máj. 1. első osztályú századosná lépett elő, majd pedig az innsbrucki katonai parancsnoksághoz osztották be. 1871. a laibachi 28. gyaloghadosztályhoz helyezték át. 1872 nov. 1. a 71. gyalogezredhez osztották be. 1874 nov. 1. őrnagygyá lépett elő a 23. gyalogezredben. 1877 jun. 25. a 19. vadászszázalaj parancsnoka lett s e minőségben vett részt Hercegovina okkupálásában. A harcstéren szerzett érdemei elismeréséül a harmad osztályú vaskoronarenddel tüntették ki. 1879 máj. alezredessé, 1882. pedig ezredessé lépett elő. 1883 máj. 15. a 74. számú gyalogezred parancsnokává, 1887 okt. 16. ezredparancsnoki minőségben szerzett érdemeiért a Lipót-rend lovagkeresztjét kapta. 1888. a 18. gyalogdandár parancsnokává s még ugyanazon év nov. vezérőrnagygyá nevezték ki. 1891. a porosz II-od osztályú koronarenddel tüntették ki. 1894 febr. 3. a 27. gyaloghadosztály parancsnokává, máj. pedig altábornagygyá nevezték ki. 1895 jul. 25. a 7. gyaloghadosztályhoz helyezték át. 1898 nov. 30. a 2. oszt. vaskoronarenddel (a 3. oszt. hadi ékítménnyel) tüntették ki, amelyet 1899 jun. 27. a 9. hadtest parancsnokává és josefstadti vezénylő tábornokká történt kinevezetése követett.

M. I.

Klondike, folyó, l. *Alaska* és *Dawson City*.

Klön, patak Glarus svájci kantonban, egyik ága a Gragel-hegyben, a másik a Bächistockban ered. A *Klönthalban* hegyektől körülvevett, sötétzöld tavat alkot, melynek lefolyása a *Löntschi*. Netstalnál a Linthtel egyesül. A tó területe 1.18 km² és 828 m.-nyi magasságban van a tenger színe fölött. A népmonda szerint a tó fenekén dús kincsek vannak, melyek Szuvarov herceg svájci expedíciója idejében kerültek oda. A tó partján emléktáblát emeltek Gessner Salamon írónak.

Klösterle, város Kaaden csehországi kerületi kapitányságban, az Eger balpartján, vasút mellett, (1890) 2539 lak., porcellán- és sörgyárral; XIV. sz.-beli plébániatemplommal.

Klug 1. *Lipót* matematikust 1897. a kolozsvári tud.-egyetemen a geometriából magántanárná képesítették s ugyanoda rendelték szolgálattételre rendszeres ábrázoló geometriai előadások tartására. Számos értekezésem kívül, melyek szakfolyóiratokban jelentek meg, írta még: *A harmadrendű térgörbék synth. tárgyalása*; *Az ábrázoló geometria elemei*; *Ábrázoló geometria c. önálló műveit.*

2. **K. Nándor** az 1898—99. tanévben a budapesti tud.-egyetem orvosi karának dékánja, jelenleg prodékánja. Újabbban megjelent tőle: *Az érzékszervek elettana* (Budapest 1896); *Emlébeszéd Ludwig Károly Frigyes Vilmos akadémiai külső tagról* (Akad. emlékeszvédek, 1898); *Gázfejlődésről pankreas-emésztés közben* (Math. és Természettud. Ert., 1898); Hören (Bibl. d. ges. mediz. Wissenschaften, 1898); Über Gasentwicklung bei Pankreasverdauung (Pflüger's Archiv f. d. g. Physiologie, 1898).

Klupathy, 1. **Antal**, jogtudós, szül. Bukócon (Abaúj) 1853 aug. 3. Jogi tanulmányai befejezése után a budapesti egyetemen 1875. doktorrá avatták, 1876 jan. pedig ügyvédi vizsgát tett. Miután rövid ideig Kassán ügyvédi gyakorlatot folytatott, 1876 szept. a kassai jogakadémiához tanárnak, 1894 aug. a kolozsvári egyetemen a kereskedelmi és váltójog tanárának nevezték ki. Munkája: *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve* (Budapest 1894—96, 2 köt.).

2. **K. Jenő**, fizikus, 1896. és 1897. Angliában járt tanulmányúton, hol több laboratóriumban dolgozott. Tanára a középiskolai tanárképző intézetnek. Újabban írta: *Telegráfózási vezetők áráról* (Term.-tud. Közöny 1897); *Egy új villamos vetőtőlámpáról* (Math. és Phys. Lapok 1896 és 1899); *Az elektrolytikus árammegszakító* (u. o. 1899); *Kathód sugarak nem homogén és forgó mágnesi térben* (Mathematikai és Természettud. Értesítő 1899).

Kmetz Károly, jogtudós, szül. Hódmező-Vásárhelyen 1863 febr. 17. Középiskoláit szülővárosában, a jogot a budapesti egyetemen végezte, hol jogi és politikai doktorátust, 1888-ban pedig ügyvédi vizsgát tett és a budapesti egyetemen a közigazgatási jogból magántanárnak képesítették. 1889. mint fogalmazó Szilágyi Dezso igazságügyminiszter mellé került s itt főképp közjogi és közigazgatási jogi vélemények készítésével bízták meg. 1892 jul. a pozsonyi kir. jogakadémia rendes tanára lett. 1896 szept. 9. a budapesti egyetemen a közigazgatási jog nyilvános rendkívüli tanárának nevezték ki. Cikkei a Nyugatmagyarországi Híradóban, a Politikai Szemleiben, a Jogtudományi Közönyben, a Jogban, a Közgazdasági Szemleiben, a Nemzetben és a Magyar Újságban jelentek meg. E Lexikon számára is több cikket írt. Önálló művei: *A porosz közigazgatási reformról* (Budapest 1891); *A közigazgatási bíróságok hatáskörének szabályozásáról* (u. o. 1891); *A hatásköri összeütközések bírósága* (Pár szó a Wlassics-féle törvénytervezethez, u. o. 1895); *A magyar közigazgatási jog kézikönyve* (u. o. 1897, 2. kiad. 1900).

Knackfuss Hermann, német festő és mütörténitőr, szül. a Sieg melletti Wissenben 1848 aug. 11. Tanulmányait a dísseldorfi művészeti akadémián végezte 1865—69. Az 1870—71-iki német-francia háború mint huszáronkéntes harcolta végig. A laboron befejezése után Bendemannnál, majd pedig Gebhardtnál folytatta művészeti tanulmányait. Miután 1873. a barmeni városi színház mennyezetképeinek s függönyének megfestésével kitiüntette magát, 1874. állami díjat kapott egy olasz tanulmányútra és 1875. Rómába

ment, ahol 1878-ig maradt. 1880. meghívták a casseli művészeti akadémiára, ahol 1881. a boncolástan és 1890. a műtörténet tanára lett. 1880 óta készült dekoratív és monumentális képei közül a legjobbak: A mülhdorfi csata (a német császár tulajdona); Allegorikus mennyezetkép a casseli kormányzósági épület lépcsőházában (1882); két falfestmény a strassburgi pályaház átjáró csarnokában: A régi birodalomban és az új birodalomban (1883); A torinói csata (1884, falfestmény a berlini katonai szertár hadvezérei csarnokában); III. Frigyes nürnbergi vágróf Habsburgi Rudolfnak meghozza a hírt, hogy császárrá választották (1891, a német császár tulajdona); Justinianus császár és a pandekták szerzői (1892, falfestmény a casseli igazságügyi palota lépcsőházában); A szent család (1893, oltárkép a fuldai dómban); A nikápolyi csata (1895) és VII. Henrik császár IV. Frigyes nürnbergi vágróftól lovaggá ütí (1897, mindkettő a német császár tulajdona). 1895. és 1896. II. Vilmos császár vázlatai alapján kidolgozta a «Völker Europas, wahret eure heiligsten Güter» (Európa népei, őrizzék meg legszentebb javaitokat) és a «Niemand zuliebe, niemand zuleide (Senkinek a kedvéért, senkinek a rovására) c. allegorikus rajzokat. Sok arcképet is festett és több ezer rajzot készített fametszeti sokszorosítás céljából. Munkája: Deutsche Kunstgeschichte (Bielefeld 1888). 1895 óta többekkel kiadja a Künstlermonographien c. műtörténeti sorozatot, melyben ő írta meg Ráfáel, Rembrandt, Rubens, Michelangelo, Dürer, Murillo, Holbein, Tizian, Velazquez, Hals F., van Dyck, Menzel, Munkácsy Mihály (1899) és más jeles festők életrajzeit.

Knapp József Armin, botanikus, megh. Bécsben 1899 márc. 31.

Knauz Nándor, 1895 okt. 13. a pozsonyi társas káptalan prépostja, megh. 1898 ápr. 26. Könyvtárát, melyről végrendeletében ekkép nyilatkozott: «Mintán könyvtáram, metszetgyűjteményem, régi képeim és egyéb jelesebb régiségeim nem megvetendő értéket képviselnek, akarom, hogy ezek nyilvános árverésre ne bocsáttassanak, hanem mű- vagy hozzáértőknek kisebb-nagyobb részletekben vagy akár egészben adassanak el», Dobrowsky Ágost antiquárius vette meg s most árulja.

Kneipp Sebestyén, német kat. pap, hidropata, megh. Wörishofenben 1897 jun. 17. Wörishofenben szobrot állítottak neki, melyet 1897 okt. 6. lepleztek le.

Knezevics György, szerb merénylő, szül. Boszniában, a bíháci kerületben 1873-ban. 1889. kivándorolt Szerbiába, ahol katonáskodott és azután mint inas egy ideig Pasic volt miniszternél szolgált; majd mint tüzöltő kereste kenyérét. 1899 jul. 6. Belgrádban Milán exkirályra négy-szer rálőtt, de a királyt csak könnyen, annak szárnyességét ellenben súlyosabban sebesítette meg. A merénylőt csakhamar elfogták és tette csak annyiban jelentősebb, mert azt vallotta, hogy a radikális párt bérlete volna őt felgyilkosnak. Utóbb, a végtárgyalásnál K. hol tagadott, hol vallott, Szept. 24. a törvényszék halálra ítélte és még aznap főbelőtték.

M. L.

Kniazolucki Szeverin lovag, osztrák tisztviselő és a pénzügyminisztérium vezetője, szül. Sztzratkovecban (Galicia) 1853. Jogi tanulmányait Lembergben végezte s azután hét évig az Albrecht-vasútnál szolgált. 1879. Bécsbe került a földhitelintézethez mint joggyakornok. Bilinski, az államvasutak akkori igazgatója, megtette (1892) fő inspektorrá. 1894. az államvasutak fő tanácsába került és egyúttal az elnöki osztály vezetője lett. 1895. áthelyezték a pénzügyminisztériumba, ahol szintén az elnöki osztályt vezette. 1897. kineveztek osztálytanácsosnak s a Lipótrend lovagkeresztjét kapta. 1899 okt. 2. az osztrák pénzügyminisztérium vezetésével bízta meg a Clary-kabinetben. A kabinet lemondásakor, 1899 dec. 22., megvált állásától.

M. L.

Knianin István, szerb tábornok, helyesebben *Knityanin* (X. k.).

Knidia, I. *Knidosz* (X. k.).

Knies Károly, német közgazdasági író, megh. Heidelbergban 1898 aug. 3.

Knight of the Pigskin (ang., ejtsd: nájt af pigskin) a. m. a Pigskin szolgálja. Ez a neve az angol lóversenysport *slang*-jében (XV. k.) a jockeynek.

Knille Ottó, német festő, meghalt Meranban 1898 ápr. 7. Megjelent még tőle: Wollen und Können in der Malerei (Berlin 1897) c. könyv.

Knodalin, kozmás olajat tartalmazó erős szagu folyadék, melyet rovarok és egyéb állatok pusztítására használnak. Főleg a növényeken élő rovarokat szokták vele irtani s e célból a K.-t rápermetezik a növényekre. A hernyóknak, levéltetveknek és a filloxerának igen jó irtószerre és ezekre elegendő, ha 100 sr. vízre 2 sr. K.-t oldanak fel. Ha az oldat töményebb (10—20%-os), akkor a nagyobb hernyók, csigák, hangyák s bogarak is kivesznek tőle. Szobanövényekre nem alkalmas, mert szaga majdnem elviselhetetlen.

Knoll Konrád, német szobrász, megh. Münchenben 1899 jun. 14.

Knorr Alajos, jogi író, szül. Nagyváradon 1828 jan. 17. A gimnáziumot és jogi tanulmányait szülővárosában végezte. Az 1848—49-iki szabadságharcot jórészt Görgey Artur tábornok hadseregében küzdötte végig. 1850. a biharvármegyei törvényszéknél dolgozott. 1856. a nagyváradai országos törvényszékhez segédbírónak, 1860. titkárnak nevezték ki. 1861. a visszaállított királyi ítélőtáblához rendelték be. 1869. a királyi kuria legfőbb ítélőszékénél tanácsjegyző, 1870 jul. a pesti királyi ítélőtáblánál pótbíró és 1871. rendes bíró lett. Önálló művei: *Önüggyvéd* (Budapest 1872, 2. kiad. 1873, 3. kiad. 1883, 4. kiad. 1890, 5. kiad. 1894, pótfüzet az 5. kiadáshoz 1899); *A magyar magánjog* (u. o. 1873, 2. kiad. 1878); *A magyar váltótörvény és eljárás* (u. o. 1877); *Polgári keresetek kézikönyve* (u. o. 1877); *A magyar büntető törvény kérdések- és feleletekben* (u. o. 1878); *A gyámsági és gondnoksági ügyek kézikönyve* (u. o. 1878); *A csdörtvény magyarázata* (u. o. 1881); *A magyar törvénytár betürendes tárgymutatója* (három kötet, u. o. 1882, 1886, 1891); *Magyar általános levelező és házi titkár* (az Önüggyvéd II. része, u. o. 1884, 2. kiad. 1888, 3. kiad. 1896); *A szerzői jog ma-*

gyarázata (u. o. 1890); *A sommás eljárás és fizetési meghagyás magyarázata* (u. o. 1895); *A polgári házasság kötésére, anyakönyvvezetésére és a gyermekek vallására vonatkozó törvényes szabályok* (u. o. 1896); *A házassági perkek és eljárás a házassági perekben* (u. o. 1899).

Knorr Hugó, német festő, sztl. Königsbergben 1834., Behrends tanítványa, 1875. a karlsruhei műegyetem tanára lett. Tájképei nagyrészt a norvég tengerpartok nagyszerűségét ábrázolják. Ilyenek: Vizes és egy norvég fősíkon; A Hardangerfjord; Norvég jégár; Fjord a fősíkon; Hajóroncs a norvég tengerparton; Zajlás a norvég tengerparton. Kiténök a Frithjof-mondából merített krétarajzi és Amit a hold megvilágít e szénrajz-sorozata.

Knowles et Westcott, növénynevek után *G. W. Knowles* angol kertész és *Westcott* neve. Fő munkájok: *The Birmingham botanic Garden* (London 1836—37).

Knowltonia Salisb. (növény), a boglárkafélék génusza, az *Adonis* L. rokona, 4—6 fajjal Fokföldön. Az *Adonis* v. *K. vesicatoria* L. fil. igen csipős és maró fű, hólyaghúzó szernek használják. V. ö. *Huth E.*, *Sammlung wissenschaftl. Vorträge* III. köt. 8. sz. *Revision der Arten von Adonis* und *K.* (Berlin 1890).

Knowsley (ejtsd: nószli), angol falu Liverpooltól 8 km.-re ÉK-re, 1835 óta a Derby grófok székhelye, gazdag képtárral és 810 ha. kiterjedésű parkkal.

Knox-föld, l. *Déli sarkvidék*.

Knutwil, falu és fürdő Luzern svájci katonban. A falu 4 km.-re van Surseetől, a Suhr-völgy baloldálán, 544 m.-nyi magasan, (1888) 1010 lak. A fürdő a falutól 1½ km.-re 490 m. magasan fekszik, vastartalmu ásványvizét főképen vérszegénység ellen használják.

Knüttelvers (Knittelvers), sajátos német versforma, a német népköltés rendes formája, mely azonban időnként az irodalomban is nevezetes szerepet játszott. Igen szabad forma, legállandóbb szabálya, hogy egy-egy sor 4 ütemből áll, de az egyes ütemek szótagszáma 1-től 4-ig a költő tetszésére van bízva, aki az ütemek lassítását vagy gyorsítását nagyon könnyedén használhatja ritmikusan festésre; a rímek többnyire párosak. Szabad voltánál fogva kiválóan alkalmas rögtönözésre, irni igen könnyű, s azért lehet igen kedveltes, éppen mint lehet művészi is. E forma a XVI. sz.-ban uralkodó volt az irodalomban is. Hans Sachs versei K.-ek. Később, különösen Opitz ideje óta, amint a szabályszerű jambusok és trocheusok foglalták el e tért, a műköltők lenéztek, sajátos törvényeit félreismerték, s így a műveletlenebb verselők kezében egészen elvadult. A XVIII. sz. vége felé egyes költők mintegy genreszerűleg (naiv, népies hangú költeményekben) ismét felkarolták, így Goethe a Hans Sachsban és a Faust egyes részeiben, s ekkor kiténtek a K.-ek sajátos szépségei. Schiller a Wallenstein táborban, később Kortum a Jobsiadében alkalmazta. A lírában Heine képezte ki művészen, alkalmas formát találván benne az ő szeszélyes és ironikus hangulatahoz. A K. név egyébként csak a XVIII. sz.-ban merült fel, előbb *Knüppelhardus*-nak nevezték. N. L.

Koadamiták (új-lat.), Ádám kortársai, ama felfogás szerint, hogy az emberiség nem egy emberpártól származott.

Koadjutor (lat. a. m. segéd, társ). A magyarországi protestánsok 1734. a bodrogkereszturi értekezleten elhatározták, hogy minden kerületben a szuperintendensek és minden egyházmegyében az esperesek mellé az előkelőbb világi urak közül egy-egy kormányzó társat, kurátort választanak. Az esperesek mellé választott gondnokokat a latinos világban a reformátusoknál K. kurátoroknak, később segéd-, a debreceni zsinat óta egyházmegyei gondnokoknak nevezték, illetőleg nevezik. A róm. kat. egyházban l. *Coadjutor* (IV. k.).

Koanza, folyó, l. *Quanza* (XIV. k.).

Koarata, város Abissziniában, a Tana-tó délkeleti partján, azelőtt 12,000, most, a mohammedánok kiűzése után 1000 lak. Fontos kereskedelmi központ. A városnak szent hirben álló temploma van, melybe csak a négus és a püspök lóhatón léphetnek be.

Koba (kuba, goba), abissziniai folyadékmérték = 1'016 l.

Koblenz, 1. porosz közigazgatási kerület, (1895) 650,558 lak. — 2. *K. város*, (1895) 39,639 lak. 1896. leplezték le Augusta császárnő szobrát (Schmitz Brunótól és Möst tanártól), 1897. I. Vilmos császárét (Hundrieser és Schmitztől). 1899 okt. 7. pedig az itt született Müller János természet-tudós emléksobrát (Uphues műve).

Koboa, hangszer, l. *Bandoska* (II. k.).

Kóbor Tamás újabb művei: *A félisten* (Mesék a hónapok szobából, Budapest 1896); *Hoffmann meséi* (modern fantazmagóriák, u. o. 1897); *akarta* (kis regények, u. o. 1898); *A tisztesség nevében* (regény, u. o. 1898); *A csillagok felé* (regény, u. o. 1899); *Elbeszélések* (Magyar könyvtár, u. o. 1899). Lefordította François de Curel *Címzetes feleség* c. 3 felv. vígjátékát (első előadása a nemzeti színházban 1899 dec. 1.).

Koburg, a szász-koburg-gothai hercegség fővárosa, (1895) 18,688 lak.

Koburg-család (X. k.). *K. Fülöp* herceg nejét, Lujza belga hercegnőt az osztrák hivatalos lap (Wiener Zeitung) jelentése szerint 1899 jun. 3. a polgári törvénykönyv 21. és 269. §-ai alapján mérsékelt gyengeelméjűség miatt gondnokság alá helyezték s a Drezdával határos Lindenhofba, Pierson egészségügyi tanácsos intézetébe szállították. — Fülöp herceg fia, *Lipót* herceg (sztl. Szent-Antalon 1878 jul. 19.), hadnagy a 9. számú huszárezredben; leányát, *Dorottya* hercegnőt (sztl. Bécsben 1881 ápr. 30.) 1898 aug. 2. nőül vette *Ernö Günther* schleswig-holsteini herceg.

Koburgi érdemkereszt (tudomány- és művészetért), l. *Erdemkereszt* (XVII. k. 447. old. 2. hasáb).

Koburg-Koháry, l. *Koburg* (X. k.).

Kocel, Privina morva fejedelem fia, kivel atyja a Mojmirral folytatott szerencsétlen harcok után Radbod keleti bánhoz, majd a bolgárokhoz s utóbb Ratimirhoz menekült. 838-ban, midőn Ratimir fel-lázadt Bajor Lajos ellen, ismét futnia kellett; Salacho karintiai ispán azonban csakhamar kibékítette mind Radboddal, mind a királylyal, ki

848. Mosaburg megyéjét ajándékozta Privinának. Mikor Privinát 859. a Lajos ellen föllázadt Karlmann emberei megölték, K. a királyhoz menekült, ki 861. visszahelyezte ugyan Mosaburgba, de attól elszakította Dudleip megyéjét. 865. Mosaburgban K. vendége volt Adalvin salzburgi érsek, ki a pannoniai egyházakat is kormányozta. 870-ben azonban magához hívatta Methodót és megengette, hogy a szlávok apostola új egyházmegyét alkosson, mindamellett, hogy a német püspökök eretneknek hirdették őt. Privina és K. hercegsége Hunfalvy Pál szerint (Ethn. 176—181) Pettautól Pécsig terjedt s így K. a Dunántúl nagy részén uralkodott volna. Ezzel szemben l. *Mosaburg*. m.

Koch 1. *Antaltól* újabban megjelent: *A Fruska-góra geológiája* (Mathemat. és Term.-Tud. Közl., Budapest 1895); *A Gryphaea Esterházyi Pávay előfordulásáról és elterjedéséről* (Földtani Közöny, u. o. 1896); *Prophyradodon orientalis, egy új emlős Erdély közep-cocaei rétegeiből* (Math. és Term. Ért., u. o. 1897); *Újabb megfigyelések és gyűjtés Felső-Lapugyon* (Földt. Közl., u. o. 1898); *Az erdélyi medence újabb harmadkori képződményeiről* (Math. és Term. Ért., u. o. 1898); Magyarázó szöveg a *Nagybánya vidéke* c. részletes földtani térképhez (u. o. 1898).

2. K. Ferenc, kémikus, szül. Zomborban 1853 okt. 28. Középiskolai tanulmányait Eperjesen, Baján, Budapesten és Kolozsváron végezte. 1873—1877. a kolozsvári egyetemen folytatta tanulmányait. 1877—78. Budapesten Than Károly egyetemi tanár laboratoriumában dolgozott. 1878. középiskolai tanári vizsgát tett. 1878—84. a kolozsvári egyetemen kémiai tanársegéd volt. 1884—1886. a müncheni és erlangeni egyetemi laboratoriumokban dolgozott. 1885. bölcseletdoktori oklevelet szerzett. 1887. a kolozsvári egyetemen az arómás vegyületek csoportjából magántanárnak habilitálták és a kolozsvári tanítóképző intézet rendes tanárának nevezték ki. 1889—92. a kolozsvári egyetemen az élet- és kórvegytan helyettes tanára volt, 1897. az egyetemi rendkívüli tanári címet és jellegét nyerte. 1898. jul. 7. a budapesti állami polgári iskolai tanítóképző intézethez rendes tanárnak nevezték ki. Az analitikai, organikus, élet- és kórvegytan körébe tartozó cikkei Rath, Reise in Siebenbürgen című munkájában, a kolozsvári Orvos-term.-tud. Értesítőben, a kolozsvári Vegytani Lapokban, a Természettudományi Közönyben s a Berichte der Deutschen Chemischen Gesellschaft c. folyóiratban jelentek meg. Művei: *Tanulmányok zsír-sorozatbeli diazovegyületekről* (Kolozsvár 1885); *Kriesch János, Ásvány-, kőzet- és földtan* (6. és 7. kiad. Budapest 1889 és 1895, Koch Antallal együtt).

Koch, 1. György, német festő, szül. Berlinben 1857 febr. 27. Miután hosszabb ideig Párisban élt s nagyobb utazásokat tett Olaszországban és E.-Amerikában, Berlinben telepedett le, ahol mint katonai, vadászati és sportfestő fejtett ki jelentékeny tevékenységet. Nagyobb katonai képei közül a legjelentékenyebbek: Az 52. számú gyalogezred Vionvillenél (1886); Elszéledt francia vértések a sedani csatában (1888, a lipcei muzeumban); Frigyes császár utolsó hadi szemléje

Charlottenburgban 1888 máj. 29. (a berlini királyi kastélyban); Császári hadgyakorlat Münchenbergben (1891); Páris felé (Bismarck és Moltke, 1893); Moltke és az idegen tiszték (1896). Nagy élénkségükkel és természethűségükkel kiváló vadászati és sportképei kívül említendők: Hamis start; A harzburgi ménis; Ménes Trakehenben; I. Vilmos császár a königs-wusterhauseni vadászaton. K. több nagy panorama megfestésében is segédkezett. A berlini művészeti kiállítás kis aranyérmének tulajdonosa és 1896 óta a berlini királyi művészeti akadémia tagja.

2. K. Miksa, német irodalomtörténész, szül. Münchenben 1855 dec. 22. Münchenben s Berlinben végezte tanulmányait, 1880. Marburgban az újkor irodalomtörténet magántanára. 1890. a boroszlói egyetemen rendkívüli, 1895. u. o. rendes tanár. Művei: H. P. Sturz, nebst einer Abhandlung über die schlesw. Litteraturbriefe (München 1878); Das Quellenverhältniss von Wieland Oberon (Marburg 1879); Über die Beziehungen der deutschen Litteratur zur engl. im XVIII. Jahrhundert (Lipese 1883); Shakespeares Leben (a Cotta-féle Bibliothek d. Weltlitteratur-ban); Gottsched u. die Reform der deutschen Litteratur (Hamburg 1886); Was kann das deutsche Volk von Richard Wagner lernen? (Berlin 1888); Nationalität u. Nationallitteratur (u. o. 1891); Grillparzer, eine Charakteristik (Frankfurt 1891); Geschichte d. deutschen Litteratur (Stuttgart 1893, 3. kiad. 1897); Gesch. d. deutsch. Litteratur seit 1600 (Lipese 1896, Vogt Frigyessele). 1886 óta a Zeitschrift für vergleichende Litteraturgeschichte megalapítója és kiadója.

Kochem (Kochheim), város Koblenz porosz kerületben, a Mosel mellett, evang. és kat. templommal, hajdani kapucinskolostorral, bortermelés- és kereskedelemmel, (1895) 3453 lak., vasúttal. Mellette van *K. bírodalmi vár*, melyet nemrég restauráltak, Salviati mozaikképével s Ewald és Münster freskóival.

Koch-féle fecskendő, l. *Pravaz-féle fecskendő* (XIV. k.).

Kochlowitz, falu Oppeln porosz kerület katowitzi j.-ban, (1895) 3427 lak., vas- és kőszénbányákkal.

Kocsin, város és hűbérállam, l. *Kocsi* (X. k.).

Kodima, 160 km. hosszú határfolyó az orosz Herzon kormányzóság és Podolia közt. A Bugba ömlik.

Kodolányi Antaltól újabban megjelent: *Gyakorlati földbecslés* (Budapest 1898). Szerkeszti a Gazdasági zsebnaptárt és a Gazdasági könyvviteli naptárt.

Koerber Ernő, l. *Körber*.

Koern., l. *Kcke* (X. k.).

Koesfeld, porosz város, (1895) 6438 lak.

Koffer, l. *Coffre* (IV. k.) és *Szekerény*.

Koftgari, fekete vagy fémdiszitménnyel bearakott indiai fémtárgyak; anyaguk vörösréz, vas, acél; a legjobbak, melyek acélból vannak. A diszitményt jó mélyen vésik a tárgy felszínébe és a barázdákat valamely kemény, fekete, a spanyolviaszhoz hasonló ragasztó anyaggal, vagy pedig arany- vagy ezüstodronnyal betöltik. Az ezüstodronny nagyon tiszta és finom, s előbb boraxol-

datba mártják és azután illesztik a barázdákba. Miután ez elkészült, a tárgy felszínét porrá tört dammarlakkal vagy gyantával borítják s a fémet hevítik és csiszolt acélgyantával addig kalapálják, míg meleg. Majd ismét hevítik a tárgyat, hogy a gyantaburkolatot könnyen eltávolíthassák; végül a felszínét gondosan kicsiszolják. A berakott sodronydiszitmény, bármennyire csiszolják, egy kissé mégis kiemelkedik a felszínből és ez a legbiztosabb ismertető jel, amelynél fogva a régi tárgyakat az aranylemezekkel berakott újabb keletti tárgytól könnyű megkülönböztetni. K.-val leginkább fegyvert szokás díszíteni.

Kogelbor, l. *Kókuszpálma* (X. k.).

Kohaut Rezső, zoologus, szül. Pesten 1858 okt. 12-én. Felsőbb tanulmányait a budapesti tud.-egyetemen s a József-műegyetemen végezte. 1880-ban középiskolai tanári oklevelet szerzett a természetrajzi tudományokból. 1889. vizsgálatot tett a földrajzból is. 1881—86. a budapesti tud.-egyetem zoologiai és összehasonlító anatomiai intézetében tanársegéd volt. 1886 óta rendes tanár Budapesten egyik községi kereskedelmi és polgári iskolánál. Természetrajzi folyóiratokban számos állattani cikket írt. Nagyobb munkái: *Allattan polgári iskolák számára* (Budapest 1892); *A magyarországi madarak meghatározó könyve* (u. o. 1894); *A magyarországi szilakötőfélék természetrajza* (1896).

D. J.

Kohl Médárd hercegprimási titkár a pápa 1899. pápai prelátussá és apostoli protonotáriussá nevezte ki.

Kohl Horst, német történetíró, Bismarck biografusa, szül. Waldheimban (Szászország) 1855 máj. 19. Lipcsében és Berlinben folytatta tanulmányait, melyek befejeztével a Monumenta Germaniae historica (XII. k.) munkatársa lett. 1878 óta a chemnitz-i reáliskolánál, majd a gimnáziumnál működik. Munkái: 10 Jahre ostgotischer Geschichte vom Tode Theoderichs des Grossen bis zur Erhebung des Witigis (Lipese 1877); Dreissig Jahre deutscher Geschichte, 1858—88. in amtlichen Kundgebungen (Giessen 1888); folytatását írta a *Richter G.* által kiadott: *Annalen der deutschen Geschichte e. forrás-szemelvényeknek.* A 80-as években közelebbi viszonyba lépett Bismarck herceggel, kinek beszédeit, leveleit, mondásait a legpontosabb szerkesztésben kiadta. Ide vonatkoznak: *Fürst Bismarck, Gedenkbuch* (2. kiad. Chemnitz 1890); *Fürst Bismarck, Regesten* zu einer wissenschaftlichen Biographie des ersten deutschen Reichskanzlers (Lipese 1891² 92, 2 köt.); *Die politischen Reden des Fürsten Bismarck, Historische Gesamtt-Ausgabe* (Stuttgart 1892—94, 12 köt.); *Bismarck-Gedichte des Kladderadatsch* (Berlin 1894); *Bismarcks Briefe an den General Leopold von Gerlach* (u. o. 1890); *Bismarck-Briefe* (7. kiad. 1898); *Bismarck-Jahrbuch* (Berlin és Lipese 1894—99, mostanig 1—6 köt.); *Denkwürdige Tage aus dem Leben des Fürsten Bismarck* (1898); *Bismarck. Wegweiser durch seine Gedanken und Erinnerungen* (Lipese 1899).

M. L.

Kohlrauschia Kunth. (nőv.), l. *Asszuszegefű* (II. k.).

Kohlscheidt, falu és szénbányavidék központja Aachen porosz kerületben, Aachen város

közelében, vasút mellett, (1895) 7215 lak. vasöntéssel, patrongyárral és szénbányával.

Kohn Sámuel újabb műve: *Kohn Scherwin Götz bajai és bács megyei főrabbi* (élet- és korrajz, 1760—1852., Budapest 1899).

Kohut Adolf, a berlini magyar egyesület elnöke 1896 jul. 22. megkapta a Ferenc József-rend lovagkeresztjét. A Petőfi-társaság 1895. választotta meg kültagjává. Újabb munkái: *Lebensgeschichte des Friedr. Freiherr von Trenck* (1898); németre fordította Petőfi S. prózai műveit (2 köt.); *Erzherzog Ladislaus (1897)*; *Ungarisches Novellenbuch* (1898); *Die Ehe des Herrn von Szaboles* (1898).

Kojambatur, l. *Kojamaturu* (X. k.).

Kokan, orosz város, (1897) 54.452 lak.

Kokhinkhina, l. *Annam* és *Indokhina*.

Kokkolit (ásv.), l. *Piroxén* (XIV. k.).

Kökler, a német Gaukler szóból a. m. szemfényvesztő, l. *Bűvészet* (IV. k.).

Koku, japáni törmék = 180/39 lit.

Kokum-olaj, l. *Garcinia* (VII. k.).

KókusZRák (Birgus), a hosszufarkú tizlábu rákok csoportjának egyik neme, mely a délázsiai szigeteket lakja. A földre lyukakat ás, azokat a kókuszdió rostjaival kibéleli. Húsa ízletes s belőle kitűnő olajat is készítenek.

D. J.

Kókuszszappan, l. *Kókusz-olaj* (X. k.).

Kola János, orsz. képviselő, szül. 1832 dec. 23. Gimnáziumi tanulmányait Debrecenben végezte. 1849 febr.-tól aug.-ig a 36-ik honvédszázalóban felvitte az őrmesterségit; jogi tanulmányait Nagyváradon és Budapesten végezte, 1861. megszerezte az ügyvédi diplomát; a hatvanas években a tiszántúli kertileti táblánál a kir. kincstárnak és közalapítványoknak volt állandó képviselője. Debrecenben egyik alapítója s egyik elnöke volt az ottani ügyvédegyesületnek, azután az ügyvédi kamarának előbb ügyésze, utóbb elnöke, 1890 óta pedig elnöke; 1892. kir. tanácsosi címet kapott. Debrecen törvényhatósági bizottságának s közigazgatási bizottságának, valamint a ref. egyházi presbiterium s kollégium gazdasági tanácsának tagja. Debrecen egyik kerületét 1895 óta szabadelvű programmal képviseli.

Kolan (vadszamar), l. *Ló* (XI. k. 596. l.).

Kolándsza, l. *Kol* (X. k.).

Kolapis, az ókori vizrajzban a. m. Kulpa.

Kolár József György, eseh drámaíró, szül. Prágában 1812 febr. 9. Itt végezte a bölcsészetet, de később a színi pályára lépett. 1839 óta a prágai színház tagja volt, 1869. a eseh színház igazgatója lett. Számos drámai közlül nevezetesebbek: *Monika* (1847); *Žižkova smrt* (1850, Ziska halála); *Magelona* (1851, történelmi szomorujáték II. Rudolf korából); *Pražský žid* (1872, A prágai zsidó); *Smiřet* (1881, a harmincéves háboru idejéből); *Primator* (1883) stb. Lefordította Goethe és Schiller több drámáját.

Kolbe János Kázmér, l. *Wartenberg*.

Kolbenheyer Viktor, építészeti műszaki főnök, *K. Móric* (X. k.) műfordító fia, szül. Sopronban 1858 ápr. 16. A gimnáziumot szülővárosában, a műegyetemet Bécsben végezte, hol építészeti oklevelet szerzett. Miután pár évig magánszolgálatban dolgozott, állami szolgálatba lépett és jelenleg a föld-

mivélsi minisztériumban az építészeti műszaki hivatal főnöke. Amellett magánygyakorlattal is foglalkozik. A többi között az ő tervei szerint épült a losonci városház, a hódmező-vásárhelyi színház és az 1896. országos kiállítás több pavilonja. Cikkei a M. Mérnök- és Építész-Egylet Közlönyében, az Építő Iparban, a Kiállítási Újságban és a Vasárnapi Újságban jelentek meg.

Kolberg, porosz város, (1895) 18,622 lak.

Kolditz, város, l. *Golditz* (IV. k.).

Koledálók, l. *Regölés* (XIV. k.).

Kolomine Alexandrina, családi nevén *Hutten-Czapska* grófnő, szül. 1853 nov. 18-án. 20 éves korában K. orosz diplomata neje lett, kitől csakhamar elválván, 1874 ápr.-ban IV. Lajos hesseni nagyherceghez ment nőül, ki őt Romrod grófnővé nevezte ki, az angol királyné ellenzése folytán azonban ez a házasság is csakhamar felbontott. 1892. Bacheracht orosz nagykövetségi titkárhoz ment nőül.

Kolicka-patak völgyi vízi társulat, alakult 1895. Kraszna székhellyel oly célból, hogy a szilágyvármegyei Kolicka pataktól és a belszakadó mellékvizektől elmoesárosított területeket lecsapolja. Érdekeltségi területe 1300 magy. hold. A lecsapolást úgy akarják elérni, hogy a Kólieka pataknak és mellékvizeinek elfajult medrét kitisztítják, övarkokat létesítenek a hegyek tövében és a patakok felső szakaszain a vízmosásokat megkötik. A tervezett 15,000 m. hosszú esatornahálózat legnagyobb részét már kiásták, a többi munkálatok folyamatban vannak.

Kolindrosz, város Szaloniki török vilajetben, Szaloniki városától délnyugatra 43 km.-nyi távolságban, az Olimpusz északi nyulványai közt, 2 templommal, 3 görög iskolával és 3000 lak., a kitroszi görög püspök székhelye.

Kolinsky, l. *Szücsárúk* (XV. k.).

Koliucsin-öböl, melyen a szárazföldre benyúló öböl Szibéria ÉK-i csúcsán, a sarkkör alatt és a Ny. h. 170° alatt. A csukcsok félszigetének legkeletibb nyulványát elválasztja a tulajdonképeni félszigettől. Előtte van *Koliucsin* szigete, melyen Nordenskjöldnek 1878 szept. 28-tól 1879 jul. 18-ig téli szállása volt.

Koll., természetrajzi nevek mellett *Kollar* Vince német zoologus (1797—1860) nevének rövidítése.

Kollam, kikötőváros, l. *Quilon*.

Kollányi Ferenc, megjelent tőle: *A magyar kat. főpapság végrendelkezési jogának története* (Budapest 1896); *Az olasz állami könyvtárak* (u. o. 1898); *Magyar Ferenc-rendiek a XVI. sz. első felében* (u. o. 1898).

Kollektív büntettek fogalma alá tartoznak: a) az u. n. iparszerű büntettek, melyeknek jellemző ismérve a gyakoribb ismétlésre irányított szándék, és a tettesnek az a célja, hogy az ismétlés jövedelmező forrásul szolgáljon; b) üzletszerű büntettek, melyeknek jellemző ismérve a gyakoribb ismétlésre irányított szándék, de az a) alatt említett célzat nélkül (nálunk különben az ipar- és az üzletszerűség között különbséget nem tesznek); c) szokászerű büntettek, melyeknél az ismételt elkövetés a bűnös inger motíváló hatását fokozza, az ellenállási erőt pedig

csökkenti. A legvitásabb kérdéseknek egyike az, vajjon a K. kizárják-e a bűnhalmazatot vagy sem, vajjon p. az üzletszerűt orgazda által elkövetett több orgazdaság ugyanannyi, vagy csak egy üzletszerű orgazdaságot állapít-e meg. Minthogy kétségtelen, hogy egy eslekmény is bírhat a K. jellegével, a kérdést eileg s amennyiben a tételes törvény kifejezetten ellenkezőleg nem intézkedik a bűnhalmazat megállapításával kell eldönteni. Hazai törvényeink kifejezetten csak az üzletszerűséget említi, jelesül két esetben, az orgazdaságnál és az uzsoránál.

Koller Rudolf, svájci festő, szül. Zúrichben 1828. Eleinte Ulrich zúrichi táj- és állatképfestő tanítványja volt, azután Stuttgartba ment, ahol 1845—46. lótanulmányokat tett. Miután egy évig a düsseldorfi művészeti akadémiát látogatta, Belgiumban, Párisban, majd Münchenben folytatta tanulmányait, mire teljesen a tájképfestéssel összekötött állatfestésre adta magát. Képeihez, melyek a természet beható tanulmányozására vallanak, jórészt svájci hazájából vette a motívumokat. Legjobb művei: Tehenek a káposztás kertben; Idill a berni hegyekből; Vihar az Alpesekben; Déli pihenő (zúrichi muzeum); A hegyekben eltévedt tehen és borjú; Tehenek a tó partján hajnalban, stb.

Kollimáció (lat.), tulajdonképen két vonal egybeesése, valamely szögmérő műszernél a leolvastott érték megegyezése a mért szög valódi értékével. *K.-vonal* az irányvonal, p. a távesónél a vonal, amely a tárgyat a táveső fonalkeresztjének keresztvezési pontjával összeköti. E vonalnak párhuzamosnak kell lennie az osztóker sugarához, az ettől való eltérés a *K.-hiba*. Ezen hiba megszüntetésére vagy kisebbitésére csavarok szolgálnak, amelyekkel a diafragma, amely a szátkeresztet viseli, vízszintes és függőleges irányban eltolható. Amennyiben valamely táveső K.-hibája főleg hőmérsékletváltozások miatt nem állandó, annak gyakori meghatározása elengedhetetlen. A K.-hiba pontos meghatározására a *kollimátorok* (valamely meridián-körrel kapcsolatosan felállított távesővek) szolgálnak.

Kollin, város, l. *Kolin* (X. k.).

Kolliva (gör.), a gör. egyházban a halottakért végeztetni szokott parasztoszokon és a nagybőjt első szombatján megáldott és felajánlt főzött búza, melybe mézet és egyéb édességeket vegyítenek. Jelenti, hogy valamint a búza a földbe vettető, kikel és termést hoz, ugy a halottak is feltámadnak egykor a sírból és az örökéletre kivirágognak. Mézet azért vegyítenek hozzá, mert a halál után az igaz keresztényre boldogság vár s ott az élet keserűségei megszűnnek.

Kollizio (hajóé), l. *Osszeütközés* (XIII. k.).

Kollmann Gyula, pedagógiai író, szül. Budán 1843 nov. 2. 1869. helyettes tanár a jászberényi kat. főgimnáziumban. 1871. tanári oklevelet nyert, 1881 óta az aradi kir. főgimnáziumban a latin és görög nyelv tanára. Művei: *Gyorsírási olvasókönyv iskolai használatra* (Arad 1883); *Homérosz Iliász XVIII. éneke* (u. o. 1884); *A gyorsírás gyakorlati tankönyve a gyorsírás történetével* (két kötet, u. o. 1888); *A magyar nemzeti egységes középiskola eszménye és szervezete* (I. köt. u. o. 1897).

Kollmann Pál, német statisztikus, szül. Lübeckben 1842 márc. 10. Miután jeni tanulmányait befejezte, egy ideig Brüsszelben és Párisban tartózkodott, 1872. az oldenburgi statisztikai hivatal igazgatója lett. Hivatalos munkái közül (az általa szerkesztett *Statistische Nachrichten* über das Herzogtum Oldenburg 14. és köv. kötetében) említésre méltók a közigazgatási pénzügyek, a szegényügy és a népmozgalomról írt dolgozatai. Egyéb művei: *Das Herzogtum Oldenburg in seiner wirtschaftlichen Entwicklung während der letzten 25 Jahre* (Oldenburg 1878) és *während der letzten 40 Jahre* (u. o. 1893); *Statistische Beschreibung der Gemeinden des Herzogtums Oldenburg* (u. o. 1897). 1898. a tübingai egyetem tiszteletbeli doktorrá nevezte ki.

Kolloidumpapiros, l. *Celloidinpapiros*.

Kolloidumsejlem, l. *Faselyem* (VI. k.).

Kolloidin, a fotografusok által használt anyag, amelyvel az üveglapot leöntik, hogy rajta a fényérzékeny hártya keletkezzen. A K. ugy készül, hogy *kolloidumot* (X. k.) jódkáliummal kezelnek. Ezt az anyagot felhígítva ráöntik az üveglapra s ekkor vékony, átlátszó K.-hártya képződik az üvegen. Ezt most ezüstfürdőbe mártják s ezáltal a fény iránt érzékenyvé válik. Használják azonban a K.-t a levágtott faágak feltüteleinek bekenésére is viasz helyett. A K.-ból finom rostokat is készítenek, s ekkor *kolloxilint* a neve; ebből művirágokat készítenek, de a kolloxilint használják celluloid és robbanó-gelatin előállítására is. vérr.

Kolombo, város, l. *Colombo* (IV. k.).

Kolops, az ókori vizrajzban a. m. Kulpa.

Kolossváry Ödön, mérnök, szül. Veszprémben 1857. Középiskolái elvégzése után a műegyetemet Grazban és Budapesten járta, hol 1885. mérnöki oklevelet nyert. 1881. lépett állami szolgálatba; előbb a folyammérnökségnél, 1885 óta a kulturmérnökségnél működik, hol 1899. műzaki tanácsosi állásig emelkedett. *Alföldünk öntözése* c. munkáját a magyar mérnök- és építész-egyesület nagy aranyérmével jutalmazta. BGD.

Kolostya, a fa irtásánál használt emelő eszköz.

Kolosváry, l. *Bálint*, jogi író, szül. Kolozsvárt 1875. A magyar ált. polg. törvénykönyv tervezetét előkészítő állandó bizottságnak volt segédtagja, 1899. kinevezték a kassai jogakadémia rendkívüli tanárává. Irodalmi munkássága: *Reformok és reformtörekvések a külföldi házassági vagyonyjogok terén* (Budapest 1897); *A közszerevény biztosítása* (Magyar Jogászegyleti Értekezések XVIII. k. 2. füz., u. o. 1899); *Házassági vagyonyjog* (Jogi Könyvtár V. füz., u. o. 1898). E lexikonnak is munkatársa.

2. **K. Sándor**, jogtudós, szül. Koród-Szent-Mártonban (Kis-Küküllő) 1840. A m. tud. akad. lev. tagja, a kolozsvári Ferenc József tud.-egyetemen a magyar magánjog és bányajog rendes és a protestáns egyházjog jogosított tanára. A magyar magánjog, jogtörténelem és prot. egyházjog terére kiterjedő irodalmi munkásságának főbb művei a következők: *Az erdélyi ev. ref. egyházkerület egyházjoga* (Kolozsvár 1877); *Régi hangok új irány* (u. o. 1888); *Helyzetváltozások a vallásszabadság és felekezetenküliség tekintetéből*

(u. o. 1894); *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye* (kiadja a m. tud. akadémia, együtt *Óváry Kelemennel*, eddig megjelent I., II. (első és második), III., IV. (első és negyedik rész) köt. Budapest 1885—97); *Verböczy István Hármaskönyve* (az Akadémia által gondozott 3. kiadás, fordította Óváry Kelemennel együtt, u. o. 1894); *Corpus Juris Hungarici* (Márkus-féle millenniumi emlékkiadás; a Róbert Károlytól III. Ferdinándig alkotott törvényeket, Verböczy Hármaskönyvét és Erdély külön törvényeit fordították K. és Óváry Kelemen, u. o. 1896—97).

Kolozs (X. k.) vármegye területe a legújabb adatok szerint 5149 km², lakóinak számát (1898) 240,500 lélekre becsülik. A legújabb közigazgatási beosztás szerint van benne 1 sz. kir. város, 1 rend. tanácsú város, 6 nagy- és 229 kisközség. A szolgabírói járások száma 8, a körjegyzőségeké 66. Pusztá, telep és major van 167. A vármegye (és a területén fekvő sz. kir. város) területén van 5 kórház 239 ágygyal; egész területén működik 84 orvos, 118 okl. bába és 22 gyógyszerész. Van 221·7 km. állami és 490·2 km. törvényhatósági út, utóbbiak közül azonban 184·7 km. kiépítetlen. A vasúti vonalak hossza 1·570 km., miből 106·7 km. állami vasút; a vasúti állomások száma 32. Van 38 posta- és 30 táviróhivatal, továbbá 386 távbeszélő-hivatal, ill. állomás. A vármegye területén fennáll 7 bank, 3 takarékpénztár és 9 szövetkezet, összesen 2,667,600 forint tőkével. Az összes tanítványok száma 411, köztől 1 egyetem, 3 hittani intézet, 3 gimnázium, 11 különféle szakiskola, 2 tanítóképző intézet, 340 népiskola, 46 kisdudóvó és 5 emberbaráti jellegű intézet. Mindezen intézeteket összesen 32,647 tanuló látogatta. III—V.

K. területe művelési ágak szerint a következőleg oszlik meg: 1895. teljesített mezőgazdasági statisztikai összeírás szerint 281,493 katasztrális hold szántóföld, 17,999 kert, 144,361 rét, 1802 beültetett szőlő, 435 parlag szőlő, 129,819 legelő, 264,638 erdő, 1190 nádas, 26,820 terméketlen terület. Szőlői ma már (1898) 22 községben filloxera miatt zár alatt vannak. A méhészetet is meglehetősen üzik, mert 14,700 méhcsalád van a községekben (1895. mezőgazdasági statisztikai összeírás). Állatlétszáma az 1897. összeírás szerint 7739 ló, 335 szamár és öszvér, 63,187 magyarfajta szarvasmarha, 580 borzderes szarvasmarha, 985 tarka szarvasmarha, 8475 bivaly, 25,435 sertés, 139,570 juh, 4037 kecske. Kiváló gazdaságok: ifj. Lészay Ferenc magyar-gorbói, Szabó József szászfenesi, P. Horváth Kálmán báró alsózsuki, Bély Kálmán gróf baldi gazdasága. Iparából kiemeljük, hogy nagyobb gőzfűrészek vannak a Bánffy-hunyadi járásban, a Kalotaszeg vidékén, s Kis-Sebesen dústartalmu gránitkőbánya, valamint Bánffy-Hunyadon és Egeresen kiterjedt gipszgyárak vannak. A közigazgatás terén kiemeljük, hogy *Kolozsmonostor* község 1895. Kolozsvár városba, *Gyurkuca* község 1898. Magyar-Valkó községbe olvasztott.

Kolozsvár (X. k.) városa minden téren gyorsan fejlődik. A Főteret 1898-ban 100,000 frt költséggel modernül újra rendezték; itt épültek a r. kat. egyházközségnek palotaszerű bérházai. A

régi egyetemi épület teljesen lebontatott s új palota épült helyébe. 1896 szept. 30. fényes ünneppel tették le Mátyás király emlékszobrának alapkövét. 1899 jun. megkezdték az óvári Mátyás-ház restaurálását, a főtéri emlékoszlopot pedig az Óvár-térre helyezték át. A muzeumkert szomszédságában az országos Karolina-kórház új épületei állanak. Hídelve külváros Nagy-utcájában 1897. református templom épült. Itt van a neolog izraeliták zsinagógája s a szeretetház épülete is. Az Unio ötven éves évfordulója emlékére a belvárosi Belmonostor-utcát Unio-utcának, a Hid-utcát Wesselényi Miklós-utcának nevezték el s 1899. egyszerre mintegy 70 utcát kereszteltek új nevek-re. A *községi háztartás* 1898-ban 851,521 frt bevétel és 850,583 frt kiadással szerepel, mely összegből 750,549 frt közigazgatási és dologi kiadásokra, 69,914 frt közművelődési, 19,298 frt katonai és 10,821 frt szegényügyi kiadásokra esik. K. összes vagyona 1897 végén 8.033,174 frt; terhe 3.048,335 frt, tiszta vagyon 4.984,838 frt. 1895. Kolozs-Monostor község a városhoz csatoltatván, *lakosságának* száma 38,649-re emelkedett; 1898. már 42.262 polgári lakos és 2613 katonára számláltatott, összesen 44,875. TH—V.

Közművelődés. 1898-ban 62 tanintézet volt, u. m. 1 tudományegyetem, 3 papnevelő intézet, u. m. r. kat., evang. ref. (1896 nov. 3. ünnepelesen avatták fel) és unitárius, 3 főgimnázium, 1 középiskolai tanárképző intézet, 1 alsófokú iparos- s 1 alsófokú kereskedőtanonc-iskola, 1 felső kereskedelmi iskola, 1 fa- és fémipari szakiskola, 1 gazdasági tanintézet, 1 zenekonzervatorium, 1 szülésznőképző intézet, 1 férfi- és 1 női tanítóképző, 1 nőpariskola, 1 felsőbb leányiskola, 2 polgári iskola, 25 elemi iskola, 9 kisdévodó, 2 állandó menedékház, 1 siketnéma-intézet, 1 országos javító intézet, 1 országos tanítói leányárvaház, 1 egyesületi s 1 városi árvaház. 1898. a népoktatási tanintézetekbe s a középiskolákba 5483 tanítóes kora tanuló, a kisdévodó intézetekbe 738 kisdévodó, a tanító- és tanítónőképző intézetbe 280 tanuló járt. Az egyetemi bölcsészet-, nyelv- és történettudományi, matematikai és természettudományi karhoz kapcsolva gimnáziumi tanárképző intézet is állítottatott fel. Az orvosi karral kapcsolatban bábaképző, az orvosi és matematikai természettudományi karokkal kapcsolatban pedig gyógyszerész-iskola létesült. A hallgatók létszáma az 1898—99-ik tanév első (téli) felében 1064 volt. Az egyetem elhelyezése még most sem mondható kielégítőnek. Azonban a jezsuiták hajdani zárdáépületében elhelyezett régi központi egyetemi épület telkére a modern igényeknek megfelelőleg, a közbelső szárny kivételével, felépített új központi egyetemi épület színház-utcai szárnyában megfelelő elhelyezést nyert az egyetemi és muzeumegyesületi könyvtár, a jog- és államtudományi kar, a növénytanú intézet és a queszturái hivatal, a beltorda-utcai új épületszárnyban: a természettani és ásványtani intézetek, a rektori hivatal és az orvoskari dékánatus. Az orvoskari klinikák, melyek most részben a Karolina-kórház helyiségeiben, részben bérházakban vannak elhelyezve, az 1898. év tavaszán megkezdett s részben már befejezett új épületekben már a kö-

zel jövőben megfelelő elhelyezést nyernek. A bölcsészet-, nyelv- és történettudományi, valamint a matematikai és természettudományi karok tantermei és dékáni hivatalai és az egyetemi gondnoki hivatal az új középponti épület közbelső szárnyának elkészültéig az e célra kibérelt és átalakított régi vármegyeházban nyertek ideiglenesen elhelyezést. Az egyetem gyűjteményei közül a régiség-tár és az ásvány-földtani intézet gyűjteménye igen gazdag. A könyvtár 60,694 kötet és fűzetből, a vele egy igazgatás alatt álló muzeumi könyvtárral együtt mintegy 130,000 darabból áll. Az egyetem fentartásának költsége 1898-ban 381,764 frtot tettek ki, mely összegből 260,902 frt a személyi járandóságokra esett. K. középiskolái: a kegyesrendiek vezetésére bízott r. kat. főgimnázium 371 tanulóval, az evang. ref. főgimnázium 347 tanulóval, az unitárius főgimnázium 306 tanulóval. Ipar- és kereskedelmi iskolái: a kereskedelmi felsőbb iskola 257 tanulóval, nőpariskola és számos alsófokú kereskedelmi és ipariskola. Említendő még a kolozsmonostori állami gazdasági tanintézet 67 tanulóval. A K.-i *iparosok* emelkedett közszellemének hirdetője a főtéren díszelő saját palotájuk, amelyben a 450 taggal 100,000 frt vagyont meghaladó iparosegyesület és a K.-i iparosok hitelszövetkezete helyiségei vannak; ezenkívül a különböző iparágak számára egy általános ipartestület, melynek tagjainak száma a 2000-et meghaladja és amely jól berendezett segédszállót is tart fenn. Az iparoktatást az alsófokú ipariskolák, a felsőbb szakoktatást pedig a magyar kir. állami fa- és fémipari szakiskola szolgálja, melynek díszes épületet emelt a város, állami és iparkamarai hozzájárulással; ezen épületben van elhelyezve az I. Ferenc József technológiai iparmuzeum is. Nagy része van K. közgazdasági fellendülésében a nagyszámú *penzintézeteknek*; 1898-ban 7 takarékpénztár-részvénytársulati és 3 szövetkezeti alapon szervezett pénzintézet volt, u. m. a K.-i hitelbank és takarékpénztár, erdélyi bank és takarékpénztár, mezőgazdasági bank és takarékpénztár, erdélyrészi jelzáloghitelbank, kolozsmegyei takarékpénztár, kereskedelmi bank és a pesti leszámítoló és pénzváltó bank fiókja, továbbá a K.-i iparosok hitelszövetkezete, K.-i gazdák hitelszövetkezete és a népbank, mint szövetkezet. Ezen intézetek 2,500,000 forint saját tőkével rendelkeznek s forgalmuk 1897. a következő volt: váltótárca 8.270,000 frt, jelzálogkölesön 4.524,000 forint, kötvénykölesön 2.116,000 frt, értékpapír 2.128,000 frt, a takarékbetét 12.825,000 frt. Az intézetek tiszta nyeresége 238,000 frt volt. Ezenkívül az osztrák-magyar banknak fiókja van itt és postatakarékpénztár. *Közlekedés.* K.-nak 5 irányban van vasúti vonala, u. m. Nagy-Várad és Brassó felé, az állami vasutak, a szamosvölgyi vasút Deés, Beszterce, Zilah és Nagy-Károly felé. Itt székelt az erdélyi részek állami vonalaira nagyrészt kiterjedő K.-i tüzletvezetőség, az erdélyi részek posta- és távirtdigazgatósága és a helyi közforgalmi gőzmozdonyú közúti vasút igazgatósága, mely vasút a legközelebbi időben villamos erőre változik át és kapcsolatot nyer a tervezés alatt álló gyalu—

szentlászlói villamos vasúttal, a havason termelt faanyagok közvetítésére épül. Van továbbá 400 előfizetőt meghaladó telefonhálózata és a törvényhatósági telefonhálózattal összekötése és a budapesti összeköttetés is a közel jövőben kilátásban van. A személyforgalom lebonyolítására eszközül szolgál 90 egyes fogatu és 25 kettős fogatu bérkocsi, s az ellátást 25 szálloda és fogadó eszközli; ugyanannyi vendéglőben lehet étkezni. Van 10 nagyobb kávéháza, 2 gőzfűrdője, 8 cukrászdája. Mint turistaforgalmi központon különösen a gyalui havasok, a Kalotaszeg és a bihari hegység látogatóinak szolgál kiindulással; a város közvetlen környékén (Szt.-János-kút, Árpád-csúcs, kányafői messzelátó stb.) az *E. K. E.* jelzésekkel és pihenőhelyekkel ellátott sétautakat tart fenn. A Rákóczy-úton és a Házsongárdon a szőlő- és gyümölcsös-kertek egész nyaralótelepekké alakultak.

FARKAS ÁRPÁD.

Kolozvári Zitta György, 1. Budai Zitta.

Kolozvári Zsinat, 1. Zsinatok.

Kolping Adolf, német katolikus pap, a katolikus legény-egyesületek alapítója, szül. Kerpenben (Köln mellett) 1813 dec. 8., megh. 1865 dec. 4. Szülei szegény sorsuak voltak s így a különben tanulni vágyó Adolfot hajlandósága ellenére cipészinasnak adták. Miután szorgalommal kitanult mesterségét több éven át a vidéki műhelyekben üzte, erős vágya támadt a papi pályára. 1837. a közni gimnáziumba vették fel, 1845 ápr. 3. pedig áldozó-pappá szentelték. Érett tapasztalattal ment az új misés pap Elberfeldbe, hol az első katolikus legény-egyesületet alapította. Rövid idő alatt sok német város létesített ily egyesületet, jöllehet ezer és ezer akadály lépett a kizdők nyomába. Midőn Németország meg volt nyerve az ügynek s ott a virágzó legény-egyesületek fényesen igazolták létevalóságukat, K. Bécsre veté tekintetét és ott Gruscha Antal (l. o.) közreműködésével 1852. megalkotta a bécsi egyesületet is. Az alatt, míg a bécsi egyesületi tünemények folytak, *Zalka* János, akkor teológiai tanár és a Religio szerkesztője, majd győri püspök karolta fel a legény-egyesületek ügyét. Az eszmét lelkesedéssel fogadták és 1856.zept. 8. Budapesten megnyílt az első legény-egyesület, melynek kevéssel azután *Szabóky* Adolf lett apostola. Az egyesületet K. meg is látogatta. A legény-egyesület célja: az iparossegédeknek vallás-erkölcsös képzése és szorosabb egyesítése, a veszélyes helyek és multságoktól való visszatartása; példaadás, épületes társalgás, ének, nyilvános előadások, szakszerinti tanítások tartása által odahatni, hogy ifjainkból keresztény, vallását és polgári kötelességét szerető iparosok váljanak.

MARKHÓT.

Kolpitisz, l. Colpitis (IV. k.).

Koltai Virgil, újabban megjelent tőle: *Jókai Mór 50 éves irói jubileuma alkalmából* (Budapest 1895); *A Könyves Kálmán c. páholy története 1872—1896*; *Egy új ezredév küszöbén* (u. o. 1896); *Alkalmi beszédek* (u. o. 1899). Azonkívül több fordítás.

Kolumbán Samu, író, szül. Olaszteleken (Udvarhely) 1861 dec. 1. Tanulmányait a székelyudvarhelyi ev. ref. kollégiumban és a budapesti állami polgári iskolai tanítóképzőben végezte.

1886 óta a dévai állami tanítóképző tanára. Népnyelvi és népköltészeti cikkei és gyűjtései a Magyar Nyelvőrben, a Néptanítók Lapjában, az Ethnographiában s a Nemzeti Iskolában jelentek meg. 1898 óta a Hunyad c. Déván megjelenő hetilap szerkesztője.

Kolumbus Krístof hamvait a spanyol kormány Kuba sziget elvesztése után 1899. Havanából Sevillába vitette.

Kolumbus-rend, braziliai rendjel, melyet a braziliai ideiglenes kormány 1890 jun. 6. Kolumbus tiszteletére alapított, bel- és külföldiek részére. A belföldiek száma meg volt határozva: 12 tényleges, 24 tiszteletbeli nagykeresztes, 50 rendi méltóság, 150 tisztsz és korlátlan számú lovag. Az államfő valóságos nagykeresztes és a rend nagymestere, a belügyminiszter és államtitkár a rend kancellárja. Jelvénye a valódi nagykereszteské: nyaklánc, fölváltva C. C. monogramm és babérkoszoru, rajta 10 sarku, golyósvégű kereszt, sarkaiban sugarakkal, kerek középpajzsán C. C. monogrammal, vagy a rendjelkereszt égszínkék, zöld közén vörös szélcsiku szalagon, jobb vállon át baloldalon, bal mellen a rendcsillag. A tiszteletbeli nagykereszteseké épp ilyen, de lánc nélkül, csillaggal. A rendi méltóságok a jelvényt nyakban viselik, a tisztek bal mellen, a jelvény fölött levő ötágú arany csillag nélkül. A lovagok keskeny szalagon, gomblyukban viselik. A rendet az 1891 febr. 24-iki alkotmány 57. §-a eltörölte. ÁLD.

Kolumna (lat. oszlop), a könyvnyomtatásban az oldal összeállított szedése. *K.-fej* v. *K.-cím*, a K. fölé szedett oldalszám és esetleg még a könyv megfelelő fejezetének címe; az előbbi esetben a neve *holt*, az utóbbi esetben pedig *élő* K.-cím. rv.

Komárom (X. k.) vármegye területe a legújabb adatok szerint 2944 km², lakóinak számát (1898) 174,600 lélekre becstülik. A legújabb közigazgatási beosztás szerint van benne 1 szabad királyi város, 59 nagy- és 32 kisközség. A szolgabírói járások száma 4, a körjegyzőségeké 10. Pusztá, telep és major van 233. A vármegye (és a területén fekvő szabad királyi városok) területén van 2 kórház 98 ágygyal; egész területén működik 42 orvos, 110 okl. bába és 24 gyógyszerész. Van 26·5 km. állami és 460·3 km. törvényhatósági út, utóbbiak közül azonban 31·1 km. kiépítetlen. A vasúti vonalak hossza 164·7 km., miből 79·3 km. állami vasút; a vasúti állomások száma 25. Van 64 posta- és 29 táviróhivatal, továbbá 134 távbeszélő-hivatal, ill. állomás. A vármegye területén fennáll 6 takarékpénztár és 35 szövetkezet, összesen 1.870,500 firt tőkével. A tanintézetek száma 215; köztük 1 gimnázium, 5 különféle szakiskola, 170 népiskola, 37 kisedzővó és 1 börtöniskola. Ez intézeteket 31,205 tanuló látogatta. TH—V.

Komárom, szabad királyi város (X. k.) 1896 óta Új-Szónnyel egyesítve van; az Erzsébet-szigettel vashid köti össze. Innen Pozsonyig helyi érdekű vasút vezet, melynek állomása a Kisérben van. A városban magán polgári fluskola van. A kir. törvényszék néhány évvel ezelőtt díszes palotát nyert. 1896 nov. 15. leplezték le itt Klapka György szobrát (mintázta Róna József). TH—V.

Komáromy, 1. András, újabban megjelent tőle: *Ugocsa vármegye keletkezése* (akadémiai szék-

foglaló értekezés, Tört. Ért. 1896); *Báthory Gábor történetéhez* (Hadtört. Közlemények 1896); *Kálló mint végvár* (u. o. 1897); *Balassa Zsigmond hűtlenségi pere* (u. o. 1897); *A szent korona és Bethlen Gábor* (Századok 1898); *Adatok Listi László életéhez* (Irodalomtörténeti Közlemények 1897); *Listius Anna Rozina bűnpöréből* (u. o. 1897); *A szabad hajduk történetére vonatkozó levéltári kutatások* (Tört. Ért. 1898). *Kazinczy Ferenc mint genealogus* (Turul 1897); *Adatok az 1610. év történetéhez* (Tört. Tár 1898). A m. tud. akadémia 1899. megbizta Erdély történetének megírásával a nemzeti fejedelemség idejében. Irt azonfelül kisebb történeti dolgozatokat a Magyar Hirlapba. 1899. a *Nagy Iván* nevét viselő genealogiai folyóiratot indította.

2. *K. Lajos*, pedagógus, tanár, 1899 dec. 6-án igazgatói címet kapott.

3. *K. Mariska*, énekművésznő, szül. Miskolcon 1864 jun. 3. Gyámja Rákosi Jenő fedezte fel kiváló tehetségeit s Puksch Ferenc népszínházi karnagygyal, majd Fehérváry Mari operaénekesnővel képezette ki. K. még mint gyermek aratta első nagy sikerét a budapesti népszínházban, Suppé Bocaccio-jának Fiammetta szerepében. A népszínházról az operához szerződött 1882. s öt évig volt tagja; 1888. Párisba ment s Marchesi asszonynál tökéletesítette énektudását, harmadfél éven át. 1892-től 1897 nyaráig ismét a népszínház tagja volt, 1898 ápr. óta a magyar színházé; számtalan operette első szerepeit kreálta, csattogó magas szopránjának fényével és bevégzett művészetével, de személyének kedvességével s gondos ábrázolásával is diadalra juttatva még alantas értékű műveket is.

Komarov Sándor Viszarionovics, orosz tábornok, szül. 1832. A szt.-pétervári hadapród-testületben nevelkedett, 1849. a testőrvadászok ezredébe lépett, részt vett a magyarországi hadjáratban, 1856. a Kaukázusba helyezték át és 1859-től többnyire Kaukázia és Transzkaszpia közigazgatóságánál volt alkalmazva. 1882. a transzkaszpi terület főparancsnoka volt ezredesi ranggal, 1884. Mervet orosz főhatóság alá hajtotta és 1885. ő volt az afgán határokon levő orosz csapatok vezére; márc. 30. az afgánokat erőlyesen visszautasította, sőt még saját területükön is üldözte, miért Anglia Oroszországgal bonyodalomba keveredett. 1890. aktív katonai szolgálata alól fölmentették, s ez idő óta a panszlávizmus terjesztésére fordította erejét. Érre használta föl Svjet c. lapját, amellet nyilvános gyűléseken is terjeszteni igyekezett a panszláv törekvéseket. Így tett Prágában 1898 jun. 18. a Palacky-tínpén. 1899. a szláv jótékonyasági egyesületek elnökké választották, a választást azonban az orosz kormány nem erősítette meg.

Komjáthy Béla, országgyűlési képviselő, 1896 óta tagja a pénzügyi bizottságnak, amelyben a 48-as és függetlenségi párt közigazgatási programját igyekszik érvényesíteni. Ez a tevékenysége az ellenzék harcát a közjogi kérdések teréről a közigazgatás tágas mezejére is átvitte és mivel Ausztriával való sokoldalú gazdasági kapcsolatunk a legtöbb kereseti ágat és a nép életfeltételeit közelről érinti: azóta a közjogi

ellenzék parlamenti tevékenységét országszerte fokozódott érdeklődéssel kísérik. A pénzügyi bizottság munkálkodása K. működése óta a régebbi rövid s néhány általánosságra szorítókozó tárgyalás helyett részletes vitává és beható tanácskozássá vált. K. beszédeiben két törekvés domborodik ki élesen: egyfelől a magyarság faji jellegének erősítése, másfelől egészséges szociális politika sürgetése. Felszólalásait a szakavatottság és a tárgyilagos érvelés jellemzi. Az 1896—1901. országgyűlésen a következő kérdésekben mondott nagyobb beszédeket: az osztálysorsjáték bérlete, a bűnvádi perrendtartás, a cukoradó, a vám- és bankügy (kiegyezés provizorium), keleti tengerhajózási társaság, hitelszövetkezetek, országos betegápolási alap, államasítói gépgyár és diósgyőri vasgyár, fogyasztási adók, szeszadó, városok és községek fogyasztási adó természetű jövedelmei, a vámszövetségnek és a kiegyezésnek minden kérdésében; végre a költségvetések tárgyalásánál majdnem minden tárcánál beható vita alá vonja az illető kormányzati ág általános irányát. Feltűnést keltett a vámtarifa és a magyar iparpolitika érdekében, valamint a quotaüggyben mondott beszéde. 1897. az ungi ev. ref. egyházmegye világi gondnokává választotta.

Komjáti zsinat, l. *Zsinatok*.

Komlóasztaló, készülék, melynek célja a komló konzerválása. Hogy a komló hosszabb idő múlva is használható vagy hogy szállítható legyen, nem elegendő a szabad levegőn való szárítás. Előnyösebb, ha meleg levegőben szárítjuk, ami rendszerint úgy történik, hogy dróthálóra kiterítjük a komlót és alulról becsátjuk be a melegített, száraz levegőt. Ha hosszabb ideig kell a komlót raktáron tartani, ez sem elegendő, mert ismét nedvességet vesz fel, az illó olajokat veszíti és könnyen penészedik. Ezen hátrány elkerülhető, ha szállítás előtt hidraulikus sajtókkal tömött bálóká sajtoljuk, vagy a melegített levegőhöz kénessav-gázokat keverünk, ebben szárítjuk a komlót és csak azután csomagoljuk zsákokba vagy bálókba. A kénessavban való szárítás semmi hátránnyal nem jár, előnye az, hogy a netán már képződött gombákat megöli és a komlót hosszú időn át megőrvi a penészképződéstől. Ugyanezt idézhetjük elő, ha a szárított komlót tiszta borszeszszel nedvesítjük meg, vagy ha a komlót száraz hideg levegőben tartjuk.

Komlófa (nőv.), l. *Komlóbükk* (X. k.).

Komlókaró, l. *Komlópózna* (X. k.).

Komlós (*Tót-*), 1896 nov. 20. megünnepelték a községnállásának 150-ik évfordulóját.

Komlóssy Ferenc kanonokot 1896. kineveztek az országos közoktatási tanács tagjává. Ugyanez év ápr. 3. megkapta a bold. szűz Máriáról címzett cibinai (de Cibinio) prépostságot. 1897. felengették az esztergom-főegyházmegyei tanfelügyelőségtől. Megjelent tőle az *Esztergom-egyházmegyei iskolák története*.

Kommern, falu Köln porosz kerület euskircheneri j.-ban, (1895) 2179 lak., ólom- és vasbányászattal.

Kommisszorium (lat.), a német perjogban az az okirat, melylyel a rendes bírónak illetékessége, bizonyos esetben, kivételesen másra ruháztatik. n.

Kommodor-hajó, egy hajóraj vagy hajóosztály kötelékébe tartozó azon hajó, melyen a parancsnok-kommodor (sorhajókapitány) tartózkodik. L. még *Kommodore* (IV. k.).

Kommunió (lat.), a m. közösség, közösen, együtt-étkezés, különösebben értik alatta (I. Korint. 10, 16 alapján) a kálvinista egyházban az úrvacsorával való élést. Innen *kommunikálni* a. m. úrvacsorával élni; *kommunikánsok* a. m. úrvacsorával élők. A latin egyházban l. *Communio* (IV. k.). F—s.

Komo, folyó Francia-Kongóban, amely Librevillelétől keletnek 140 km.-nyire ered; Fulánál hajózhatóvá lesz és a Gabun torkolatába szakad. 1893. Barrat kutatta át.

Komolló, kisközség Háromszék vármegye sepsi j.-ban, (1891) 454 lak. A mellette levő, még a rómaiak idejéből maradt két várrom s azok környékén talált vízvezetési csatornáknál fogva törtenelmi nevezetességtől.

Komor, 1. *Gyula*, hírlapíró, szül. Pesten 1867 febr. 3. Középszkolai és jogi tanulmányait szülővárosában végezte. A budapesti egyetemen jogi doktori oklevelet szerzett. Hírlapírói tevékenységét az Egyenlőség-nél kezdte, melynek segédszerkesztője volt. 1890 óta csekély megszakítással a Pesti Hírlapnál dolgozik, hol főképp színi kritikával foglalkozik. 1899-ig képviselőházi naplószerkesztő-szegéd volt, azóta országgyűlési gyorsíró. Több ifjúsági színművet írt és különböző fővárosi színpadok számára németből és franciából husznál több darabot fordított.

2. *K. Marcell*, műépítész, az előbbinek öccse, szül. Pesten 1868 nov. 7. Szülővárosában végezte reáliskolai és műegyetemi tanulmányait. Miután elnyerte oklevelét, Budapesten telepedett le mint műépítész. 1891 óta a napilapokba, különösen a Pesti Hírlapba, azonkívül az építészeti szaklapokba műszaki cikkeket ír. 1895. megalapította a *Vállalkozók Közlönye* c. műszaki lapot. E Lexikon munkatársa.

Komót, a francia *commode* (IV. k.) magyaros kiejtése, a. m. kényelmes, kellemes.

Kompóthy Tivadar, hírlapíró, szül. Szomolnokon (Szepes) 1852 ápr. 19. Tizennyolc éves korában Fiumében tengerésznyelvész lett, majd beutazta É.-Amerikát, D.-Amerikát és Afrika partjait. 1875. visszatért Magyarországra és háromnegyed évig a Veszprém című lapot szerkesztette. Miután 1876—79. ismét tengerész volt, letelepedett Veszprémben, hol 1881—97. a Veszprémi Független Hírlap kiadója és szerkesztője volt. Több fővárosi és vidéki hírlapba költeményeket, elbeszéléseket s útleírásokat írt. Munkái: *Tengeren és szárazföldön* (Nagyvárad 1873); *Vészmadár* (regény a tengerészetből, Currer Bell után, Debrecen 1874); *Dalok a tengerről* (Budapest 1880); *Amerikában* (elbeszélések és rajzok az amerikai életből, Veszprém 1885).

Komundurosz, l. *Kumundurosz* (XI. k.).

Koncesszió (lat.) a. m. megengedés, engedély. Rendőri szempontból l. *Engedély*; vasúti szempontból l. *Engedélyezés*; ipari szempontból l. *Engedélyhez kötött ipar* (VI. k.).

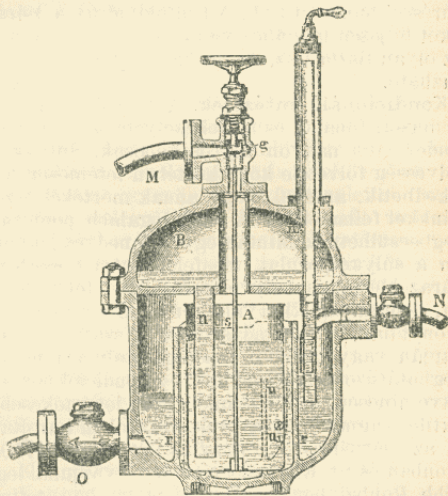
Konciál (lat.) a. m. felfog, fogalmaz; *koncipista*, fogalmazó. L. még *Koncepció* (X. k.).

Kond, l. *Könd* (X. k.).

Konde, Nyassza-tótól É-ra és ÉNy-ra elterülő vidéke német Kelet-Afrikának, mintegy 10,000 km² területtel. K. fokozatos felföld. Legnagyobb folyói a Lufiro, Mbaka és Kibira. Éghajlata az alacsonyabb részeiben forró, a magasabb részeken meleg. Fő terméke a banána; ezenkívül a manihot, a kukorica, rizs, cukornád és egy barna bab, a besztülöttek fő tápláléka. Az 50—70,000 lélekből álló lakosok a manganya törzshöz tartoznak.

Kondenzált tej, 12% nádcukorral ellátott s a megkozmásodás elkerülése végett légritkított térben (50—60 C^o-nál) tőrfogatának 1/4 részére besűrített tej, mely 0.5 kg. súlylyal bíró légmentesen elzárt hengerlaku pléhdobozokban kerül forgalomba. A K. fehér vagy kissé sárgás színű híg pép, 48% cukrot tartalmaz és 3-szor annyi vízzel felhígítva a friss tejtől főleg csak nagyon édes íze által különbözik. Leginkább oly helyeken használják, ahol friss tej nem kapható, p. a tengeri hajókon; a csecsemők táplálására nem alkalmas, mert nagy cukortartalma miatt kedvezőtlenül hat a gyenge gyomorra. Európában legtöbb K. a chami gyárban Svájcban készül. cs—ó.

Kondenzált víz. A K.-et az eddig használt készülékekkel nem lehetett közvetlenül a kazánba visszavezetni, miért is azt nyitott edénybe gyűjtötték össze s szivattyúval nyomatták a kazánba. Ezen eljárás mellett a kihűlés által tetemes veszteség származott. Ennek elkerülésére szerkesztette *Schauer* az 1. ábrabeli K. levezető készü-

Schauer-féle levezető készülék.

léket. A készülék alsó edényét *rr* henger két kamarára választja. A belső kamarában *A* lábbogó foglal helyet, mely *s* rúddal *g* gőzszellentyűt mozgatja. A tulsó kamrát *u* fal ketté választja, úgy hogy azok csak *u*₁ kis nyílással közlekedhetnek. A *B* kamrából *n* eső nyulik *A* lábbogóba, míg az edény külső gyűrtis kamráját *m* eső köti össze *B*-vel. A *K*. *N* esővön ömlik az edénybe és *O* szellentyűn folyik a kazánba. A lábbogó ere-

detileg vízzel, míg az edény gőzzel van megtelve. Amint az *N* csövön beömlő *K. m* cső alsó végét eléri, *B* kamra az alsó edénnyel többé nem közlekedhetik, miáltal ott a gőznek kondenzálódása folytán hígalság keletkezik, mi a vizet az alsó edényből felszívja s miután *m* cső magasra nyúlik, a víz csak a lábbogóval fog felemelkedni, mire a lábbogó felfelé indul s *a* gőzszelveget megnyitja, úgy hogy a kazánból *M* csövön friss gőz jut az edénybe s ott a nyomást a kamrában uralkodó nyomással egyenlővé teszi, minek folytán a *K* saját súlyának hatása alatt *O* szellentyűn a kazánba ömlik; az edényt e célból a kazánvíz tükre fölé kell helyezni. Midőn az edényben a víz annyira megfogyott, hogy *m* cső vége már nem ér bele, a gőz *B* kamrába jut s megszünteti a hígalságot, mire a víz a lábbogóba ömlik s a gőzszellentyűt elzárja. Ezzel a készülék ismét készen áll a *K*-ek újabb felvételére. A készülék működésének ellenőrzésére vizállásmutató üveg alkalmazható reá, melyen a működés egyes szakaszait figyelemmel kísérhetik.

A *K*. olyan helyeken, hol a gép kenőolajjal érintkezésbe jöhet (mint p. a gőzhengerben, tolatyuszekrényben stb.) sok zsiradékot vesz fel, ugyanarra, hogy ilyen állapotban a kazán táplálására többé nem alkalmas. Az ilyen *K*-et tisztítani kell. E célra a *Dohne-féle eljárás* mutatkozik alkalmasnak, mely abból áll, hogy a *K*-et tlepitjük s a víz felszínére emelkedett olajat levezetjük s újra felhasználhatjuk kenésre, a még mindig tejszerűen zavaros vizet pedig timföldhidrát (0·8 kg. 1000 lit. vízhez) hozzáadásával és szűréssel megtisztítjuk. A timföldhidrát a zsiradékot teljesen magához veszi és a szűrés után a víz olyan tiszta lesz, hogy bármely célra alkalmazható.

JALS.

Kondicionáló intézetek. A textiliparban alkalmazott fonalak és rostok (selyem, gyapjú, len, kender stb.) nagyon higroszkóposak. Súlyuk a nedvesség fölvétele következtében tetemesen növekedhetik, anélkül, hogy annak mértékét érzékeinkkel felismerhetnők vagy legalább pontosan megbecslélhetnők. Miután egyfelől nedves légkörben a súlyszaporulat, másfelől nyári hőségben, száraz helyen, a súlyvesztés igen tetemes lehet, ezen anyagokkal való kereskedés mindaddig bizonytalan, míg az adás-vevés a száraz anyag alapján vagy pedig nedvességtartalmára nézve meghatározott feltételekhez — kondíciókhoz — kötve nincsen. A selyemnél, ezen legértékesebb textilanyagnál már a múlt században karolták fel az elárusítást *à condition* (Torinóban 1750., Lyonban és St.-Étienneben 1805.). Gyapjúnál legelőbb Roubaixben és Tourcoingben létesítettek gyapjú-*K*-et, melyekben a Rasttól származó eszme szerint Talabottal Lyonban szerkesztett, utóbb Persoz, Pécelet, d'Arcet és mások által javított készütlékek segítségével határozzák meg a nedvességtartalmat és számítják ki annak szokványos nedvességtartalmát, mely a reimsi kereskedelmi kamara indítványára mosott gyapjú, kártkóc és gyapjuhulladékokra nézve 17%, fészült gyapjura és fésztis fonalra nézve 18 $\frac{1}{4}$ %-ban van megállapítva. Némely *K*. vizsgálódásait kiterjesztik a mosatlan gyapjú zsirtartalmának meghatározá-

sára, illetőleg a rendement kiszámítására, valamint egyéb idevágó vizsgálatokra is, mint a fonalak mesterséges terhelhetése, a karbonizálás okozta vesztés, a gyapjuszövetek gyapottartalma, a fonalszám, sodrás mérve, a szövet hossz-mértéke stb.

A berlini gazdasági főiskolán és Budapesten felállított *K*. újabb szempontok, nevezetesen a tenyésztés érdekeinek előtérbe helyezésével, a *K*-nél sokkal tágasabb működési kört ölelnek fel. *L. Gyapjuműnösítő intézetek.*

RODICZKY.

Kondor Gusztáv megh. Budapesten 1897 szept. 16.

Kondori vagy *kondorifa* (wäv.), l. *Korállborsó* (X. k.).

Koner Miksa, német festő, szül. Berlinben 1854 jul. 17-én. 1873—78. az ottani művészeti akadémián tanult. Miután külföldön több tanulmányt tett, szinte kizárólag az arcképfestésre adta magát, melyben 1888 óta II. Vilmos császár képeivel nagy sikert ért el. Egyéb művei közül Pless herceg, Liechnowski herceg, Miquel pénzügyminiszter, Goltz admirális, Curtius Ernő, Du-Bois-Reymond, továbbá Menzel Adolf, Werner Antal, Bracht, Brausewetter, Kameke festők arcképei említendők. *K*. 1890. a berlini művészeti akadémia tanára lett. 1893 óta az akadémia tagja s a berlini műkiállítás nagy aranyérmének tulajdonosa. — Felesége, *K Zsófia* mint arckép- és genre-festő tette ismertté nevét.

Kong, kínai herceg, másként *Kung* (l. o., XI. k.).

Kongo (X. k., *Francia-K.*). Az 1894-iki német-francia egyezmény szerint a Francia-K. határai Kamerun mögött a Saritól *K*-re a Csád-tóig és a Nilus és *K*. közti vízválasztó mentén húzódik el. Területe 497,000 angol m². Ennek, valamint Gabonnak élén egy főkormányzó áll, aki polgári és katonai ügyekben egyaránt feltétlen hatalmat gyakorol. Az állomások száma 27. A benszüllött lakosságot 5 millióra becsülik. A helyőrségen kívül 300 fehérbőrű is lakik itt. 1897. exportáltak 518 t. kaucsukot, 1788 t. elefántcsontot, 140 t. palmaolajat, 806 t. olajpálmagot, 3421 t. mahagonit, azonkívül kávét, kákaót, koladiót és egyéb növényi terméket. 1897. érkezett 101 hajó (252,160 t.). A postaállomások száma 31. 1898. a bevétel 3·5, a kiadás 2·4 millió frank volt.

Kongo-állam (X. k.), főkormányzója Bomában lakik. Az adminisztráció szempontjából 15 kerti-letre van osztva; ezek: Banana, Boma, Matadi, Congo-falls, Stanley Pool, K-i Kuango, Kassai, II. Lipót-tó, Bangala, Egenlítő, Ubangi, Üelle, Stanley-falls, Aruvimi, Lualaba. A benszüllött lakosok számát 30,000,000-ra becsülik. A fehérbőrűek száma 1898-ban 1678, akik közül 1060 belga, 87 angol, 102 portugál, 91 svéd-norvégországi, 26 francia, 57 amerikai, 102 olasz, 34 dán, 6 hollandi, 17 német, 6 spanyol, 8 osztrák-magyar és 11 svájci. A 67 hittérítő-állomáson 223 hittérítő működik, akik közül 115 katolikus és 108 protestáns. Az áruforgalom gyorsan növekszik. 1893. a behozatal értéke 10.148,418, a kivitelé 7.514,791, 1897. pedig az előbbi 23.427,198, az utóbbié pedig 17.457,090 frank volt. A behozatal és kivitel legfontosabb cikkei és értékek voltak:

Behozatal	frankok- ban	Kivitel	frankok- ban
Fegyverek és lövő- szerek	1.754,500	Kaucsuk	8.311,900
Gépek	3.532,400	Elefántesont	4.916,480
Fémek	3.213,700	Olaj és pálmamag	1.098,880
Italok	1.323,700	Pálmaolaj	650,210
Élelmi szerek	3.680,000		
Kelmék és ruházat	5.898,700		

A legélénkebb a forgalom Belgiummal. A belső forgalom emelésére szolgál a vízi utakon kívül az a 250 angol mérföld hosszú vasúti vonal, amely Matadit a Stanley-Poollal köti össze és így lehetővé teszi a Kongo vízeseinek a megkerülését. 1898-ban 19 postaállomás volt. Az 1899-iki költségelőirányzat szerint a bevétel 19.966,500, a kiadás 19,672,965 frankra van előirányozva. A katonai erő 1898-ban 15,580 főre rúg, amelyet 234 európai tiszt vezérel.

Története. Miután K.-nak a II. Lipót belga király által békés uton tervezett bekebelezése a király fájdmára a belga ellenzék ellenzése következtében (1895) nem sikerült, a pénzügyi válsággal s a feszültek szüntelen felkeléseivel egyaránt küzdő állam önállóan úgy ahogy tovább tengődött. 1895. különösen Luluaburgban s környékén lázadtak fel a négerok, akiket azután Lothair kapitány megfékezett. Lothair ez alkalommal Stokes angol származású ügynököt is rövid uton kivégeztette, állítólag azért, mert a négerekkel cimborált. E megfontolatlan tett miatt Anglia és Németország is kikelték a K. kormánya ellen. Németország nevezetesen a miatt, mert Stokes emberei és szolgálói nagyobb részt kelet-afrikai német gyarmatból valók voltak. Anglia pedig különben is neheztelt a K.-ra, mert expedíció küldött a Felső-Nilus tájékára, melyet Anglia a saját és Egyiptom dominiának tekintett. Hogy az angolok féltékenységét eloszlassa, II. Lipót király Londonba utazott s megnyugtatta Salisburyt. Lothairt azután a bomai törvényszék elé állították, mely őt 1896 ápr. 27. a gyilkosság vádjá alól felmentette. Ez a részrehajló ítélet új tápot adott Anglia haragjának, de Európa többi népei is borzadályllyal értesültek a K. volt kereskedelmi igazgatójának, *Parmen-tiernek* könyvéből, hogy mily hajmeresztő módon bánnak az állam tisztviselői és katonái a benszülöttekkel, különösen az asszonyokkal és gyermekekkel és hogy a katonák zsold hiányában voltaképpen rablásból élnek. E leleplezések ugyan rosszul estek a K. kormányának, de másrészt mégis arra birták, hogy a hittérítők közreműködésével módját kereste, hogy lehessen az embervezének és a szesz italok mértékelen élvezetének határt vetni. (A tisztviselők és tisztek fékentangtásáról és ellenőrzéséről hozott rendszabály írott malaszt maradt.) Pénzhiányból nagyobb vállalatba nem bocsátkozhatott. Szó volt arról, hogy a K. csapatjai közreműködnek az egyiptomi-angol hadsereggel a máhdi ellen, de ez a terv is dugába dőlt. 1897. az Uelle-völgyében véres felkelés tört ki, melynek élére a benszülöttek sorából szedett katonák állottak, kikhez azután a Kongo-vasút építésénél alkalmazott 8000 néger csatlakozott. A Brüsszelben székelő kormánytól függő kormányzó, Wangermée tüzér-

ezredes, Van Gèle őrnagyot s alkormányzót bízta meg a felkelés leverésével, ami részben engedmények, részben végres erőszakkal nagynehezen sikerült is. Anglia nem mulasztá el ez alkalommal panaszt emelni az elkövetett kegyetlenségek miatt, mire Eetvelde államtitkár e vádakát túlzottnak jelentette ki. 1898. a K. csapatjai a Nilus forrásvidékére indultak, az angolok kezén levő Ugandaország határára, mely vidéken még alig fordult meg európai. Egészben véve a K. már anyagi zűrzavaros helyzeténél fogva sem képes jelenleg azon nemes intencióknak megfelelni, amelyek alapítóit áthatották.

Irodalom. Mille P., Au Congo belge, Paris 1899; Blanchard, Formation et constitution de l'Etat indépendant du Congo, u. o. 1899; Boulger, The Congo State, London 1898; Burrows, The Land of the Pigmies, u. o. 1899; Cottier, Droit et administration de l'Etat indépendant du Congo, Brüsszel 1898; Godelieve, Six ans au Congo, u. o. 1898; The Colonisation of Africa, Cambridge 1899; Picard, En Congolie, Brüsszel 1897; Wauters, L'Etat indépendant du Congo, u. o. 1898; u. a., Bibliographie du Congo, u. o. 1896.

M. L. és —ZIK.

Kongo-állami rendjel, I. Oroszlánrendek (XIII. k.)

Kongofestékek-nek az u. n. sós festékek csoportjába tartozó *egyszerű benzidinfestékeket* nevezik, amelyeknek első képviselőjét, a *kongovereset* Böttiger 1884. fedezte fel. Mindezeknek a festékeknek közös sajátága az, hogy a pamut rostját minden rögzítő avagy pácszer hiján is megfestik. Az ide tartozó festékeknek a száma rendkívül nagy. Ezeknek a festékeknek az előállításán főleg a következő bázisokat használják: a benzidint, a tolidint, a dianizidint, a diamidosztilbént, a diamidobenzoszulfot stb., amelyekből a festéknek a készítése akképen történik, hogy őket először is diazóvegyületekké alakítják át és ezeket azután különböző aminekkal, fenolokkal és ezeknek a szulfonsavjaival, valamint bizonyos karbonsavakkal kombinálják. Meg kell jegyezni, hogy ezen kombinációnál az illető amineknek, fenoloknak stb. első sorban egy molekulája egyedül a diazóvegyülettel, míg a második molekula csak hosszabb idő múlva reagál. Ebből származik annak a lehetősége, hogy egy és ugyanazon diazóvegyületben különféle csoportokat helyettesíthetünk. Nevezetesen, hogy ebben a csoportban mérges festék nincsen. Ide tartozik p. a krizamin, a diamin igazi vörös, az antracenvörös, maga a kongóvörös (amelyet a savak kékre, a lúgok vörösré színeznek), a benzopurpurinek, a heliotrop, az azoblan, a benzazurin, a diamidinkék és számos más festék. KLEMP.

Kongo-vasút, I. Afrikai vasutak.

Kongo-vidéki, I. Kongo-négerok (X. k.)

Kongresszusi Lengyelország, I. Lengyelország (XI. k. 415.)

Kongrua (X. k.) Európa majdnem minden államában szabályozva van a lelkeskedő papság javadalmasága. Egyes államokban a papság az államtól valóságos fizetésben részesül: így Franciaországban, Belgiumban, Elzász-Lotaringiában, másutt a lelkeszek csak jövedelmi kiegészítésben, máskép *K.-kiegészítésben* részesülnek, vagyis a lelkesz jövedelme első sorban az állásával egybekötött különféle járandóságokból, ingatlanok jövedelméből, hivek, kegyúr szolgáltatásaiból,

stólából stb. ered és csak amennyiben mindezen forrásokból eredő jövedelme sem érné el a megállapított K. összegét, részestül ezen összegig kiegészítésben és pedig vagy az állampenztárból, vagy valamely e célra rendelt alaphól. Így van ez a német államokban és Ausztriában. A legtöbb államban az összes bevett vallások lelkészeinek javadalmozására kiterjed a K.-rendezés.

Magyarországban a kat. lelkészek K.-jának rendezésére már a XVII. sz.-ban találunk kisebb-nagyobb fontosságú intézkedéseket. Királyaink, mint minden egyháznak legfőbb kegyurai, már akkor kezdtek gondoskodni a reformáció folytán jövedelmükben veszteséget szenvedett plébániák segélyezéséről. Ezen segélyezés eleinte csak időleges volt, de állandóvá akarta már tenni III. Ferdinánd a Cassa parochorum alapítása által, évi 6000 frtot rendelvén a szegény plébániák segélyezésére. A K. összegét számszerűen is megállapítja már III. Károly 1783 márc. 7. kelt legfelsőbb elhatározásával 150 frtban, és hogy meg tudható legyen, mely plébániák lelkészei szorulnak segélyezésre, elrendelte minden egyes plébánia jövedelmi összeírását. A III. Ferdinánd által tett 6000 frtos alapítványt még 10,000 forinttal gyarapítván, Cassa generalist alapított a szegény lelkészek állandó segélyezésére. Mária Terézia, majd II. József folytatták a K.-rendezést. Ez utóbbi a plébánosok K.-ját már 300 frtban állapította meg. Az 1790—91-iki országgyűlés LXVII. t.-cikkével országos bizottságot küldött ki, mely javaslatokat tett a plébániák mikénti szabályozására nézve; a falusi plébánosok K.-ját 300 pengő frtban, kisebb városokban 450, nagyobbakban 600 pengő frtban vélte megállapítandónak. Az országos bizottság javaslatai értelmében való szabályozás szükségessé tette a plébániák újból való összeírását, mely 1802. történt meg. Ez volt nálunk az utolsó összeírás, mely a lelkészi illetményekre mai napig is zsinórmértékül szolgál. Az összeírásokból kiderült, hogy a pótlandó összeg (280,000 frt) fedezésére a vallásalap elégtelen, ennél fogva a K.-rendezés jobb időkre halasztott. Az 1827. VIII. t.-c. által kiküldött országos bizottság újból foglalkozott a plébániák szabályozásával, de eredménytelenül. A kat. lelkészi K.-ügy ismét felszínre csak 1885. került. Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter indította meg a K.-rendezést, midőn 1885 márc. 26. a püspökökhöz intézett körlevelében a szegény plébániák segélyezésének kérdését ismét felszínre hozta. Ezen idő óta a püspöki kar és a kormány folytonosan foglalkozik ezen kérdéssel.

1887 márc. 22. kelt a legfelsőbb elhatározás, mely szabatosan megjelöli az alapot, amelyen a K.-rendezés intézendő. Nem csupán a lelkészi jövedelmek összeírását rendeli el ezen elhatározás, hanem a plébániai jövedelmek, különösen párbér, stóladíjak szabályozását, kegyúri viszonyok rendezését és a görög kat. parókiák szabályozását. Ezen fontos kérdések tárgyalására a legfelsőbb elhatározás alapján vegyes bizottság alakult a püspöki kar kiküldötteiből és az érdekelt minisztériumok képviselőiből, majd később kiváló egyházi és világi férfiak is meghívtak a bizottságba. A K.-bizottság először is megállapította a

jövedelmi összeírások irányelveit. Ezeknek elkészültével Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter 1895. elrendelte az összes lelkészi és segédlelkészi jövedelmek és kiadások összeírását, valamint a nagyobb egyházi javadalmak jövedelmeinek összeírását. Az előbbire szükség volt, hogy megtudható legyen, mennyi a szükséglet, az utóbbira pedig, hogy a nagy javadalmak mennyivel járulhatnak annak fedezéséhez. Ugy a kisebb, mint a nagyobb egyházi javadalmak jövedelmi összeírása most már befejezést nyert. A K.-bizottság most meg fogja tudni állapítani, mennyi a K. kiegészítéséhez szükséges összeg, körülbelül 1.200,000 frt lesz az. Ennek fedezésére a K.-alaphoz fog szolgálni, mely valószínűleg a vallásalaphól és a nagyjavadalmak járulékaiból fog alakulni.

Míg a kat. lelkészek K.-jának rendezése a legfőbb kegyúr jogaihoz tartozik, addig a nem katolikus lelkészek a törvényhozás keretében rendezve is lett az 1898. XIV. t.-c. által, mely a nem katolikus lelkészek minimális jövedelmét 800 frtban, illetve amennyiben az illető lelkész nem bír az előirt kvalifikációval, 400 frtban állapította meg. Az új lelkészi állások jövedelme csak az esetben, ha az új lelkészi állás szervezését, az illető felekezet előterjesztése alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter indokoltan elismeri. Nem részesülhet ezen kedvezményben, vagy ha már részesülhet is, elveszti azt az oly lelkész, ki jogerős büntető bírósági ítélettel hivatalvesztéssel is sújtott, ki állásához nem méltó erkölcsi vétséget követ el vagy államellenes magatartást tanúsít és e miatt büntető bírósági ítélettel vagy fegyelmi úton el lett marasztalva. A lelkészi jövedelem kiegészítése az állami költségvetésben e célra felvett javadalmozás terhére kilenc év alatt történik és pedig az első három év alatt 600, illetőleg 300 frtra, a további hat év alatt fokozatosan 800, illetőleg 400 forintra. A lakóház, az udvar, a kert (1½ kat. holdig) figyelmen kívül hagyandó. Az esketési és keresztelési stóladíjakat v. u. n. palástpénzeket nem számítják. A jövedelem kiegészítésének kedvezményében részesülő lelkészeknek az állam által engedélyezendő összegek az egyes lelkészi állások és lelkészek felsorolásával utványozottnak ki. V. ö. *Boncz F.*, A lelkészi K. (Budapest 1888); A lelkészi K. ügye és a püspöki kar (Eger 1893); *Széchenyi* Miklós gr., A lelkészi K. (1895); *Timon* Ákos, A párbér Magyarországon (1885); A katolikus klérus sérelmei 1848 előtt és után (külön lenyomat a Budapesti Szemle 1892. évfolyamából). VÁMPÉRY.

Konicsa, város, l. *Konjica* (X. k.).

Koniglobium (astroscopium), üres, egyenlő oldalú kúp, melynek belső felülete a csillagok ég perspektivikus képe. Az ég pólusa a kúp csúcsába, az equator a kúp alapvonalába esik. Az egész ég ábrázolására természetesen alapjával összeálló kettős kúpot alkalmaznak, melynek tengelye a világ tengelyének képe. Feltalálójuk Schickard Vilmos (1592—1635), utána különösen Zimmermann 1692. Hamburgban és Funk 1770. Lipesében készítették nevezetesebb K.-okat. Jelenleg teljesen használaton kívül vannak. KÖV.

Konitz, porosz város, (1895) 10,554 lak.

Konja Sándor, cs. és kir. vezérőrnagy és a 29. gyalogdandár parancsnoka, szül. 1843-ban. A marburgi hadapród-intézet elvégzése után a bécs-új helyi katonai akadémiában folytatta tanulmányait. 1863 szept. hadnagygyá neveztek ki a 24. gyalogezredben. 1866. ezredével a poroszok ellen harcolt és részt vett a kőnigrázi csatában. 1871—73. elvégezte a hadi iskolát. 1871. főhadnagygyá, 1873. századosá lépett elő. Mint százados több éven át a budapesti fő hadparancsnokságnál mint vezérkari tiszt volt alkalmazva, majd pedig az 52. gyalogezredhez helyezték át. 1878. részt vett Bosznia és Hercegovina megszállásában. 1884 máj. őrnagygyá lépett elő a 46. gyalogezredben. 1889 máj. alezredes lett. 1891 máj. a 23. gyalogezredhez helyezték át. 1891 nov. ezredessé, 1892 márc. pedig a nagyvárad 37. gyalogezred parancsnokává neveztek ki. 1896. a III. oszt. vaskorona-renddel tüntették ki. 1897. az ungvári 29. gyalogdandár parancsnokává s még ugyanazon év nov. vezérőrnagygyá neveztek ki. 1899. K., aki addig osztrák alattvaló volt, megszerezte a magyar állampolgárságot. m. t.

Konkoly-Thege Miklós 1896. megkapta a miniszteri tanácsosi címet és még ugyanabban az évben országgyűlési képviselőnek választották a tatai kerületben. Magánállgviszágát ajánlékképpen felajánlotta az államnak, amely 1898. összes műszereivel a közoktatási minisztérium által átvétetvén, állami tulajdonba ment át és 1899. mint K.-alapítványu asztrofizikai obszervatorium az állami tudományos intézetek sorában foglal helyet és abban a minőségben külön ki-nevezett személyzettel megkezdte működését. Ugyancsak utólag csillagászati könyv- és képtárát is átengedte ajándékképpen a nevezett intézetnek. Az ő törekvéseinek köszönhető, hogy Ó-Gyallán meteorologiai és földmágnességi obszervatorium épül, mely a meteorologiai intézetnek kiegészítő része.

Konkordanz (ném.), a könyvnyomtatásban így nevezik a 48 pont nagyságu kizáró-anyagot. Van *K.-térző*, *K.-quadrat* és *K.-ünpótló*. L. még *Konkordancia* (X. k.).

Konopischt, falu, l. *Beneschau* (III. k.).

Konoplevka, folyó, l. *Moszkva* (I. XII. k.).

Konopnicka Mária, lengyel költőnő, szül. Suwalkiban 1846. dalairól és költői elbeszéléseiről ismeretes. Költeményeiből 3 gyűjtemény jelent meg (Varsó 1881, 1883 és 1887; az első 2 kiad. 1888) és egy, válogatott költeményeinek gyűjteménye (Krakó 1890). 1884 óta a Swit e. varsói nölapot szerkeszti.

Konrad Jenő. Újabbban megjelent tőle: *Az elmekörtán gyakorlatilag fontos tételei tekintetel a közigazgatásra* (Budapest 1895); *Elmebántalmakról a gyermekkorban* (Klinikai Füzetek, u. o. 1895).

Konstantin, spártai herceg és orosz nagyhercegek, l. *Konstantin* (X. k.).

Konstantinápoly (X. k.). A nagy bazárt, amelyet 1894. a földrengés megrongált, restaurálták. Újabb épületek a Dette Publique palotája, Feriköiben egy nagy szegényház és az Union française palotája. A gyarapodás leginkább csak külváro-

saiban vehető észre; legjelentékenyebb a haladás Perában, ahol sok rozszant ház helyét új és szép épületek foglalják el. 1897. az Arany szarv Ny-i oldalán épült a bolgár nagy székesegyház. 1899. elkészült Jeniköiben (Boszporus mellett) az osztrák-magyar követség új nyaralója, melyet Pokorny műépítész épített. Az 1894-iki földrengés alkalmával megrongálódott dsamia Kahrijeh nevi mecesetet még nem állították helyre. Az anatóliai vasút végső állomása mellett 1899. megkezdették az új, minden tekintetben jelentékeny modern kikötő építését. A rendes hajóáratokat fentartó hajótársulatok száma 11-re emelkedett, amelyek közt egy dán társaság is van. Az érkező és távozó hajók száma az utolsó két évben esőkkenést mutat. 1896-ban 9576 messzebről jövő gőzös, 3813 ugyanilyen vitorlás és 3913 parti hajó érkezett K. kikötőjébe, 1897. e számok 8479, 2667, illetőleg 3583-ra esőkkenek. Az összes tonnatartalom pedig 12.585,400-ról 11,456,200-ra szállott alá. Ennek oka a kis-ázsiai rossz termés és a török-görög háborun kívül az volt, hogy K. környéken újabb időben néhány nagyobb ipartelep keletkezett; ilyenek egy posztó- és egy fezgyár. Az áruforgalomban az Egyesült-Államok részvétele növekszik nagyobb mértékben. V. ö. *Grosvenor*, Constantinople (2 köt., London 1896).

Konstantin Valliadis, konstantinápolyi patriárka, szül. Kiosz szigetén 1833. A teológiát a halkii papi szemináriumon és az athéni egyetemen végezte, 1863., midőn pártfogója Sophronias metropolita patriárkává választott, diakonus lett Konstantinápolyban, 1870—72. Ny.-Európában tartózkodott és Strassburgban a hittudományokat hallgatta, visszatértevel a szent szinodus első titkára lett, 1876. megválasztották metelinói, 1893. efezusi metropolitának és 1897. ökumenikus patriárkának választották meg.

Konstanz, 1. badeni kerület, (1895) 136,981 lak. — 2. K., város, (1895) 18,692 lak. V. ö. *Laible*, *Gesch. d. Stadt* (K. u. ihrer nächsten Umgebung (K. 1896).

Kont, név, l. *Magyar személynevek*.

Kont Ignác, filológus és irodalomtörténitő, szül. Téten 1856 okt. 27. A gimnáziumot Győrött, filologiai, böseleti és történelmi tanulmányait a bécsi és a budapesti egyetemen végezte. 1879 böseletdoktori oklevelet nyert. 1882. továbbbi kiképzése végett Párisba ment, hol a Sorbonne, École pratique des Hautes Études s a Collège de France előadásait hallgatta és tanári vizsgát tett. 1883. az auxerrei kollégium tanárának neveztek ki. 1885. Isoireba helyezték át. 1886., miután agrégé de l'Université lett, Lorientba, 1891. Le Havreba neveztek ki tanárnak. 1892. Párisba hívták, hol egy évig a Lycée Montaigne-ban tanított, azóta pedig a Collège Rollinben a német nyelv és irodalom tanára. Irodalmi munkásságát magyar, német és francia nyelven fejtette ki. A francia lapokban s folyóiratokban számos cikkben ismertette a magyar viszonyokat. Művei: *Aristophanes* (Budapest 1880); *Sophokles* (Collins Vilmos után angolból, u. o. 1881); *Lessing mint filológus* (u. o. 1881); M. T. Ciceronis De Imperio Guaci Pompei oratio ad Quirites (u. o. 1883); *Seneca tragédiái* (u. o. 1884); *A gö-*

rög tragédia Euripides után (u. o. 1884); Lessing, Fables (Páris 1889); Goethe, Poésie et vérité (u. o. 1890); Schiller, Wallenstein (u. o. 1891); Choix de ballades allemandes (u. o. 1891); Choix de contes et de fables (u. o. 1892); Lessing et l'antiquité (u. o. 1894); La Hongrie littéraire et scientifique (u. o. 1896); L'enseignement secondaire en Hongrie (Budapest 1896).

Konti József Talmi hercegnő című operettje 1898 febr. 4. került színre a népszínházban. Szövegét írta Makai Emil és Kövesi Albert.

Kontúr Béla, író, szül. Szarvason (Békés) 1864 febr. 11-én. Iskoláit Szarvason, Budapesten végezte. Az orvosi pályára lépve Bécsben, azután Budapesten tanult, ahol 1886. orvosdoktor lett. Azután a közös hadseregben szolgált, később pedig a honvédségnél, ahol ezredorvossá kűzdötte fel magát. Ifju kora óta foglalkozik irodalommal s munkáit a természet szépségei iránt érzett szeretet és mély vallásosság jellemzi. Nevezetesebb munkái: *A hegy mögül* (elbeszélések, Budapest 1889); *A végzet* (regény, u. o. 1883); *Orgonaág* (költemények, u. o. 1891); *Morvaországból* (elbeszélések, u. o. 1891); *Mirrha* (rajzok és elbeszélések, u. o. 1895); *A szőlő leánya* (rajzok és elbeszélések, u. o. 1899). Szakirodalmi munkái: Mindennapi bakteriologia. A jó egészség könyve. A meteorologiai viszonyok befolyása az egészségre. Azonkívül fordított olasz, francia és latinból, írt egyházművészeti és természetrajzi cikkekkel különféle lapokba, költeményeket latin és német nyelven. z—r.

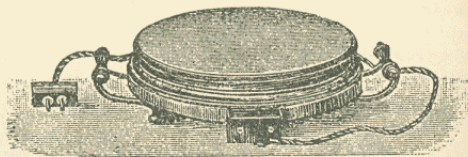
Konvekció (lat.), az elektromos kistülés egyik módja, amidőn t. i. az elektromosság átmenetele valamely megtöltött testről más testekre lassankint, elvezetés útján történik oly módon, hogy az elektromossággal töltött testet körülvevő levegő s az abban úszkáló porrészecskék elektromosságot vesznek föl a megtöltött testről s aztán eltaszítottatnak. Csúcsokon, sarkokon, ahol az elektromosság sűrűsége nagy, az eltaszított levegő mint *elektromos szél* érezhető és sötétben mint fénypamlat látható. Ezzel ellentétben az elektromos kistülés másik módja a hirtelen kistülés, elektromos szikra alakjában, csattanó hang kíséretében, mindannyiszor, ahányszor az elég erősen megtöltött testhez valamely vezető közelít.

K. *a meteorológiában.* A Nap sugárzó melege a Föld felületét felmelegíti anélkül, hogy a közbeeső levegőréteget számbavehetően felmelegítette volna. Az átmelegedett földfelület átadja meleget a vele közvetlenül érintkező levegőrészecskének, amelyek ilyenformán a fölöttük levő részecskéknél könnyebbek lesznek, apró légáramocskák alakjában felemelkednek s más hidegebb (s így nehezebb) légréseceskének adnak helyet. Ezen körfolyamat eszközlő első sorban az alsóbb levegőrétegek felmelegedését. Ugyancsak K. útján melegszik föl valamely folyadék, amelyet edénybe téve *alul* melegítünk.

Konvenció (lat. conventio, l. o. IV. k.) a m. megalkuvás, megegyezés, szóbeli egyezkedés; a gazdaság, l. *Szegődmény* (XV. k.). *Konvencionális*, megegyezéseszerű; ami a társadalmi életben hallgatagony helyesnek és illőnek ismeretik el. *Konvencionálizmus*, a megegyezés szerint előírt «társadalmi hazugság».

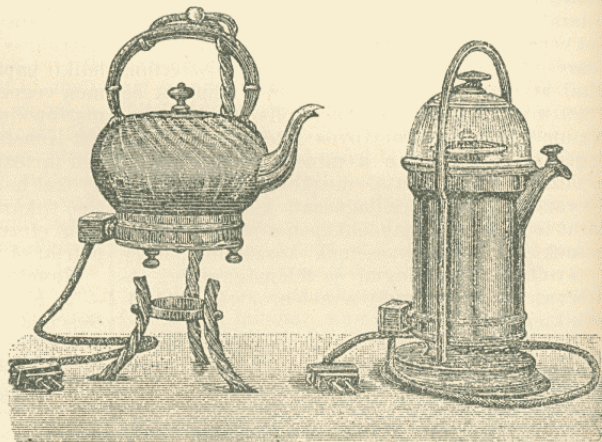
Konya, l. *Szécsényiek*.

Konyhaberendezések, eredetileg olyan készülékek, amelyekben a folyadékok forrásba hozat-

1. ábra.

nak, tágabb értelemben pedig ételek készítésére (főzésre, sütésre, párolásra stb.) szolgáló mindenféle eszközök, így a főzőedény, a tűzhely, a főzőgépek. A főzőedények többnyire agyagból vagy fémből készülnek s ha az ételek csupán a forráspontig hevítetnek, az edények közönséges fedő-

2. ábra.

3. ábra.

vel vannak ellátva. A fémből készült főzőedény a meleget jobban vezeti, ennél fogva benne az étel gyorsabban hozható forrásba; ezeknek anyaga lehet: zománcozott öntött vas, zománcozott fekete pléh, cinezett pléh, valamint réz- vagy alumíniumpléh. A rézedényeken könnyen képződik rozsdás, amiért azok igen tisztán tartandók. Az alumíniumnak igen nagy előnye könnyűsége, amiért a katonaságnál főzőedényül igen kedvelik. A főzőedény tartalmazással együtt vagy szilárd tűzhelyen — aminő a takaréktűzhely, főzőmasina, főzőkemence — vagy hordozható fűtőkészülékekben hevítetik.

Újabb időben az elektromos áram szolgáltatva hőt is felhasználják sütésre-főzésre. Hogy azonban az elektromos energia ilyen alakban nem talált eddigelő oly mértékben elterjedésre mint p. az elektromos világítás, munkaátvitel, elektro-

kémia stb., annak oka az, hogy az elektromos energia hővé alakítottván át, annak hatásképesége aránylag kicsiny. Mindamellett az elektromos főzésnek oly előnyei vannak — így a lehető legnagyobb fokú tisztaság, a kezelés kényelmes volta, azonnali használatbavehetőség, veszélytelenség, a kellemetlen égési termények hiánya — hogy költséges volta mellett is, sokféle alkalmazásra talált. Amennyiben az elektromos áram szolgáltatta hő főzésre használtatik, többnyire vékony platina- vagy üzeztüst-drót a meleg hordozója. A drót alkalmas formában, izolálva egy

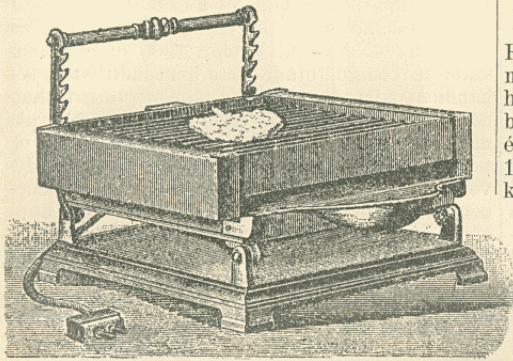
tesítésére a két első kapcsolás valamelyike is elegendő. Hogy 1 lit. vizet forrásba hozzunk, arra körülbelül 1-5 hektowatt-óra szükséges; ha egy hektowatt-óra ipari célokra 2 fillérbe kerül, ugy 1 lit. víz forrásba hozatalának ára 3 fillér, tehát több mint egyéb p. gáztűtő-berendezéseknél. Lásd még *Gőzfűzők* (VIII. k.), *Takaréktűzhely* (XV. k.), *Vasdedény* (XVI. k.).

Konzuláris bíráskodás. A magyar alattvalók felett Japánban gyakorlat K.-t az 1898. XXXII. t.-c. megszüntette és a bíráskodást a japáni bíróságokra ruházta. L. még *Konzul* (X. k.).

Konzulsági akadémia, l. Keleti akadémia.

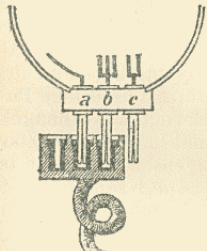
Koós Ferenc, nyug. tanfelügyelő, szül. Magyar-Régenben (Torda) 1828 okt. 19. Miután tanulmányait befejezte és végigküzdötte a szabadságharcot, 1854. meghívták a zilált helyzetben levő bukaresti ev. ref. egyház papjának. 1856. építette és felszerelte a bukaresti ref. magyar iskolát, 1863–66. pedig a ref. templomot, melynek építési költségeit hét év alatt jórészt maga gyűjtötte össze

Magyarországon. 1857. megalapította a Hunnia bukaresti magyar olvasókört, mely után magyar iparos-egyesület is alakult. E két egyesületnek a szintén K. alapította temetkezési társulattal való egyesüléséből támadt a bukaresti magyar társulat. K. 1869. elhagyta Bukarestet és visszatért Magyarorszába. 1870. a dévai, 1873. a máramaroszigeti állami tanítóképző igazgatója, 1876. Beszterce-Naszód vármegye, 1878. pedig Brassó és Fogaras vármegye tanfelügyelője lett. 1881 óta csak Brassó vármegye tanfelügyelője volt. 1883 óta királyi tanácsos, 1888 óta az erdélyi ev. ref. egyház közpülésén a romániai ev. ref. egyház világi képviselője. 1893. nyugalomba vonult. Cikkei, beszédei és levelei részben önállóan, részben különféle hírlapokban és folyóiratokban jelentek meg. Emlékiratait *Életem és emlékeim 1828–90.* (2 köt., Brassó 1890) címmel adta ki.

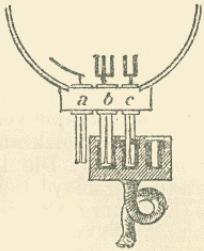

4. ábra.

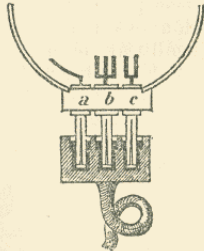
edénybe vezetetik, amely részben vízzel van megtöltve s amelybe egy másik edény süllyeszteszük, amelyben t. i. valamit főzni akarunk, v. pedig a drót beágyaztatik egy izoláló kómasszába (Schindler-Jenny-féle szabadalom, kivitele a Paul Stotz cégtől Stuttgartban), s ez a kölap egyúttal alapzata a főzőedénynek (1. ábra). Hasonlóan van berendezve az elektromos tea-üst (2. ábra), a kávéfőző gép (3. ábra) és a sütő-rostély (4. ábra). Az áram ezen készülékekhez hajlékony kábellel és

5. ábra.

6. ábra.

7. ábra.

az u. n. hárompont-kontaktussal — amely egyúttal kényelmes szabályozást tesz lehetővé — vezetetik. Így p. ha a és b-nél (5. ábra) dugjuk be a kontaktust létesítő dugaszokat, ugy az áram egy vezetéken a-nál bemegy s egy másik vezetéken b-nél kijön, a hőfejlődés az esetben csekély; ha b és c-nél létesítünk kontaktust (6. ábra), ugy az áram egyszerre két vezetéken megy keresztül, a hőfejlődés tehát kétszer oly erős; ha pedig a, b c-nél egyidejűleg létesítünk kontaktust (7. ábra), ugy a hőfejlődés a legnagyobb fokú. Ez utóbbi állást akkor használjuk, hogyha p. a vizet gyorsan akarjuk forrásba hozni, míg tartós meleg lé-

Kop, hollandiai űrmérték — 1 lit.

Kopal, város Szemirjeszcsenszk orosz tartományban, a dsunkei fensíkon, a Kopalka forrásainak és K.-i hegylánc északi hegytővének közelében, 5426 lak., köztük 5000 kozák és 400 mohammedán. 1841. alapították mint kozáktelepet.

Kopaonik Planina, Koszszovo törökországi vilajet felé húzódo hegység Szerbia DNY-i részében; *Szuvo Rudisztje* nevű csúcsa Szerbia legmagasabb hegye, 2106 m. magas. A hegységben a középkorban jelentékeny ezüst- és vasbányák voltak.

Kopenhága, Dánia fővárosa, (1895) 333,714 lak. Újabb nagyobb épületei: a Standard biztosító társaság márványpalotája, a márvány Frederikskirke, az új városháza. A műiparmuzeumot 1896., a gliptotékát 1897. nyitották meg. Újabb szobor: Karola Amália özvegy királyné szobra. Kereskedelmi flottája (1895) 491 (köztük 219 gőzös) hajóból áll.

Kopernikus-pálma, l. *Kopernikus-pálma* (X.k.)

Amely szóak a **K** betűben ninesenek meg, a **C**-ben keresendők!

Kópia, l. *Copia* (IV. k.) és *Másolat* (XII. k.).

Kopitar Bertalan (X. k.) szláv nyelvész tete-meit 1897 okt. Bécsben exhumálták és Belgrádba vitték.

Kopó (X. k.), középnagyságu, erős, ruganyos s nyulott testalkatu vadászkutyá. Fejét magasan, farkát lefelé tartva hordja, ha azonban munkában van, ezt is magasan lobogtatja. Arckifejezése értelmes, de inkább komor. Feje középnagy. Koponyája széles, orra felé keskenyülő. Orrháta egyenes, homloka felé simán emelkedő. Ajkai jól fejlettek. Szempillái erősek. Fülei középhosszuak, nem túlszélesek, alól kerekdedek, magasan ülők, simák. Szemei tiszták, szögleteiben vörösek, többnyire barnák s értelmes kifejezéstiek. Nyaka középhosszu, nagyon erős, melle felé vastagodó. Háta hosszú, vállá mögött kissé behorpadt. Melle széles, mellkasa mély s hosszú. Hasa kissé felhúzott. Farka hosszú, tövében vastag, aztán vékonyodó, de nem végződik hegyes csúcsban. Kissé hajlott. Alól durva szőrtű, de nem kefeszerű. Első lábszárai erősen fejlettek. Vállai ferdek, nagyon mozgékonyak. Vállizmai rendkívül fejlettek. Lábszárai egyenesek. A fark alsó oldalán nem szabad sem zászló-, sem kefeszerű szőrnek lennie, csak kissé hosszabbnak, mely lazán látszik a testhez simulni. Fején a homlok és fülek rövidszőrűek; ajkán a szőr mérsékelt bajuszszá hosszabbodik s tükés szemöldöi vannak. Hibásnak tekintik, ami esetleg más fajjal való keresztezésre vall. HANVAY.

Kopoltynéklükiek (állat), l. *Abranchiata*.

Koponyafekvés, l. *Magzatfekvések* (XII. k.).

Koporsófa, l. *Fűrész-áru*.

Koppenhága, l. *Kopenhága* (X. k.).

Koprorof (gör., l. a mellékelt képet), pormentes szemétfújító és szállító készülék. Pormentes használata azon alapszik, hogy házakban, egészségügyi intézetekben, kaszárnyákban és utcákon fojtóan elzárható cinkeztett normál gyújtóedényeket állítanak fel s ezekben rakják bele a felgytlemelő szemetet. A szemét elszállítása pedig úgy történik, hogy az edényeket vasredőnyökkel ellátott gyújtókoscsiba tolják s így szállítják el a vasút-, hajó- v. égető állomásra. A K-rendszer előnye, hogy a szemetet állandóan egy helyre rakják a házakban s így a koci bármikor elszállíthatja. Járványos betegségek idején erősen fertőtlenítik. — A K-hoz való készülékeket Demjén I. budapesti műszaki fém- és pléhekkék gyára készíti. Onnan valók a melléklet ábrái is. E. I. A.

Kopt egyház, l. *Koptok* (X. k.).

Kopula, l. *Copula* (IV. k.). **Kopuláció** a. m. esetkés, házasságkötés.

Kopoczyince (ejtsd: kopicsince), mezőváros Husiatyn galíciai kerületben, vasúttal, járásbírószággal, pálinkafőzéssel, (1890) 6967 lak.

Kor. A ló kora a versenysportban nagy szerepet játszik, mert bizonyos futamok kizárólag csakis bizonyos kora lovak részére vannak fentartva; az olyan versenyekben pedig, amelyeket különböző kora lovak számára írnak ki, az egyes korok szerint különböző terheket is szabnak ki, illetőleg állapítanak meg. (L. *Korteher, Teher táblázat*, XVI. kötet.) A versenyelő korát Európá minden államában azon év jan. 1-től számítják, amely évben a világra jött, úgy hogy a esiköt az elletését követő év jan.

1-től dec. 31-ig egyévesnek tekintik. E szerint p. az a ló, mely dec. 31. éjjel 11 órakor elletett, egy órával későbben már egyévesként szerepel, míg az, melyet anyja jan. 1. éjjelután 1 órakor — tehát az előbbit tekintve, mindössze is két órával későbben — ellett, csak a következő év jan. 1. lesz egyéves, vagyis amikor az előbbi már kétéves. A versenylovat azon év jan. 1-től, amelybe 7-ik életévébe lép, «idős» melléknévvel jelölik. Az egyes korok jelzésére a következő rövidítéseket használják: 2é., 3é., 4é., 5é., 6é. és i. = 2, 3 stb. éves és idős. Egyévesek semmiféle versenyben nem indulhatnak; a kétévesek az osztrák-magyar monarchiában csakis ápr. 30. után vehetnek részt a versenyekben és jul. 1. előtt 1200 m.-nél hosszabb távolságu futamokban nem indíthatók, sőt handicapokban is csak ezen időpont után futhatnak, de az ilyen jellegű versenyekben soha koruknál idősebb lovakkal. A 3é.-ek jun. 30-ikának elteltevel indulhatnak gátversenyekben, de akadályversenyek csak 4é. és idősebb lovakat lehet benevezni. Ha a ló ugyanazonossága vagy kora kétes, a versenyintézőségnek joga van a ló fogait, amelyek a kor felől a legmegbízhatóbb tájékozást nyújtják, szakértő állatorvossal megvizsgáltatni. L. még *Életkor* (VI. k.).

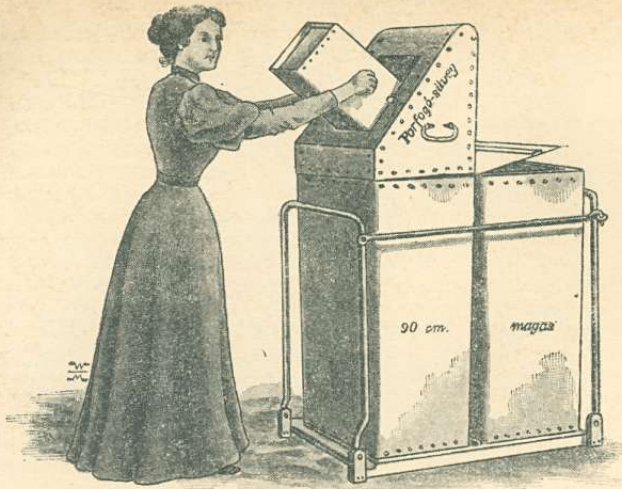
Korakan (növ., Eleusine coracana), l. *Eleusine* (VI. k.).

Korányi, l. *Frigyes*, 1897 okt. 20. kinevezték az igazságügyi orvosi tanács elnökévé; ugyanakkor felmentették az országos közegészségi tanács elnöki állásától, mely alkalommal megkapta a Szent-István-rend kiskeresztjét. Újabbán megjelent tőle: *Klinikai megnyitó beszéd* (Orvosi Hetilap 1895); *Elnöki megnyitó beszéd a millenniumi orvosi és közegészségügyi congressuson* (1896); *A belsődsdiék kór- és gyógytana s A máj kór- és gyógytana* (Belgyógyászat Kézikönyve, III. köt., 1896); *A tüdővész betegségei* (u. o. 1897); *A tüdővész társadalmi jelentősége* (Budapesti Napló 1898); *Feltesztés a m. kir. belügyminiszterhez a tüdővész elleni védekezés tárgyában* (előterjesztette az országos közegészségi tanács 1897 máj. 13-iki ülésén, kiadta különnyomatképen az Orvosi Hetilap 1897); *Der Milzbrand* (Specielle Pathologie und Therapie von Hermann Nothnagel, Bécs 1896); *Die Rotzkrankheit* (u. o. 1896); *Zoonosen* (u. o. 1897); *Die Lungenschwindsucht in Ungarn* (Pester Lloyd 1896); *Die Krankheiten d. Lunge* (Eulenburg Albert, Realencyclopädie der gesammten Heilkunde, Bécs és Lipcse 1897).

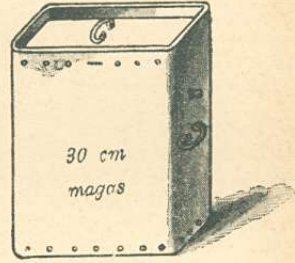
2. *K. Sándor* 1897 márc. 20. egyetemi nyilvános rendkívüli tanári címet és jelleget nyert. Újabbán megjelent tőle: *Az izommunka befolyása a vizeletre* (Magy. Orvosi Archiv. 1895); *Új módszer az incompensatio korai felismerésére és a szív alkalmazkodási képességének vizsgálatára szívbetegeknek* (Orvosi Hetilap 1895); *Az ideggyógyászat alapvonalai* (Budapest 1895); *Az állati folyadékok osmosis nyomásának életani viszonyaira és kóros eltéréseire vonatkozó vizsgálatok* (Magy. Orvosi Archiv. 1896); *Adatok a vér és vizelet egyes kóros sajátosságainak diagnosztikai jelentőségéhez* (Orv. Hetilap 1896). *A vese szöveti megbetegedései* (Belgy. Kézik. 1899).

Koraszülött, l. *Újszülött*.

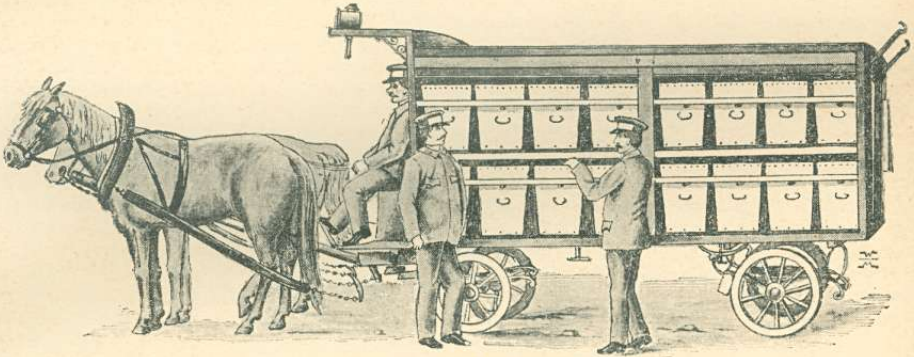
KOPROFÓR.

Normális gyűjtőedény, leemelhető porfogó süveggel.

Házi gyűjtőedény.

Gyűjtőkoszi ürítő-készülékkel.

Utcapermetező.

Házi gyűjtőedény.

Korát, Nakhon Rasa Szema sziámi tartomány fővárosa, Bangkoktól északkeletre 250 km.-nyi távolságban, a Takrong folyó mellett, köfállal, citadellával, 7000 jórészt lao s birmai lakossal és 600 khinai kereskedővel, kik erős védőcölöppökkel körülvett külön városrészben laknak. A város egy sziámi kormányzó székhelye, kinek hatásköre több tartományra terjed ki. Környékén nagy rézbányák és cukornádültetvények vannak.

Korbuly József, író és hírlapíró, sztl. Kolozsváron 1860 jan. 16. Középiskoláit szilővárosában, jogi tanulmányait a kolozsvári és berlini egyetemen végezte. Kolozsvárt 1884—85. kiadta és szerkesztette az Élet és Irodalom e. szépirodalmi hetilapot, 1888—90. pedig Ferenczi Zoltánnal és Csernátóni Gyulával a Petőfi-Muzeum három évfolyamát, 1887—95. pedig az Erdélyi Híradó e. politikai napilapot. 1895. Budapestre jött és a volt nemzeti párt lapjának, a Nemzeti Újságnak szerkesztője lett. 1897 febr. óta, amikor a Nemzeti Újság a Hazánk című napilappal egyesült, e lap tulajdonosa és felelős szerkesztője. Művei: *Papirfoszlányok* (elbeszélések, Budapest 1885); *Mari és Margit* (regény, Kolozsvár 1885); *Az apa szerelme* (népszínmű 3 felv., u. o. 1887, a kolozsvári nemzeti színházban került előadásra). Felesége *Gerő Lina* (VIII. k.) a budapesti nemzeti színház tagja.

Korc. Bádögfödeleknél az egyes szomszédos bádöglemezeket egymásra hajtjuk — sokszor a hajtásba u. n. fércelőket (l. *Férc* VIII. k.) téve — és fakalapácsal jól összekalapáljuk; a tetőn így támadt 2½—5 cm.-nyi emelkedéseket K.-nak hívjuk (l. *Fénfedél*, VII. k.). A K.-nak az a rendeltetése, hogy a bádöglemezek közötti hézagokon a víz ne mehessen be a tető alá és azért a lemezeket ne kelljen egymásra forrasztani (mert akkor össze-vissza görbülének). — K.-nak hívják még az alsó szoknya, valamint a gatyá felső redőit, a derékkötésnél.

Korcsmai hitel. A vendéglőkben, korcsmákban és más italmérsi helyiségekben kiszolgáltató szeszest italok ára fejében a bíróság csak oly összeget ítélhet meg, aminőt a törvényhatóság szabályrendelettel meghatároz, ez összeg azonban 2 frtnál kisebb és 8 frtnál nagyobb nem lehet. A bírói határozattal a hitelezőnek minden hasonló természetű korábbi követelése kiegyenlítettnek tekintendő, akár belefoglalta azt a hitelező a keresetbe, akár nem. Az ilykép megállapított követelés kiegyenlítése előtt ugyanazon adósnak újabb hitelt nyitni nem szabad. v.

Korcúla, sziget, l. *Curzola* (IV. k.).

Kordillérák, l. *Cordilleras* (IV. k.).

Kordina Zsigmond, l. *Lokomotiv* (XI. k. 627.).

Kordofán-mézga, l. *Arab mézga* (I. k.).

Kordól (tribramsalol), vízben nem, de alkoholban és éterben oldódó kristályos por. Idegzsába és reuma ellen fájdalomesillapítónak rendelik. Adagja 1-0 g. 3—5-ször napjában. Hasonló hatásuk: az acetil vegyülete (kordil) és metil vegyülete (kordcin). SCH—B.

Korea (X. k.), 1895 jan. 8. óta névleg önálló királyság, 1897 okt. 12. óta pedig császárság. K. 1896-ig nyole tartományra (to) volt osztva; ezek a következők:

A tartomány neve	Területe km ² -ben	Hu- munkák száma	Kis- bányák száma	A lakosok száma 1887-ben	Fővárosa
Pien-an...	11,850	42	440	2.347.000	Pien-an
Hoang-hai...	17,600	23	293	1.104.000	Hai-ciu
Kieng-kei...	23,200	36	409	1.093.000	Han-jan (Szöul)
Ciong-cien...	27,400	54	552	2.000.000	Kuang-ciu
Cien-la...	17,600	36	740	2.325.000	Cien-ciu
Kieng-szang...	42,550	79	990	3.372.000	Tai-ku
Kang-uan...	22,700	26	202	750.000	Uen-ciu
Hamkieng...	55,450	24	223	825,000	Seng-piong v. Hamheng

Összesen ... 218,342 320 3849 13,816,000

Egy 1896 aug. 6. kelt királyi rendelet e tartományi felosztást megszüntette, illetőleg az országot 8 helyett 13 tartományra osztja fel a következő módon: Hoang-hai, Kieng-kei s Kang-uan változatlanul megmaradtak, a főbbi tartomány mind két részre osztatott föl: egy északira és egy délire, azonkívül a főváros Szöul külön kerületté alakítottatott. Mindegyik tartomány élén egy kormányzó (kan-szu) áll, akiknek kisebb rangú tisztviselők vannak alárendelve. Az összes tisztviselők közül 3000 lakik a fővárosban és csak 800 azon kívül. Az idegen kereskedőeknek megnyitott három városhoz (Szöul, Fu-szan és Csemul-po) 1897. még három kikötő járult, u. m.: Mokpo, Csölldo és Csinnampo. Ezek részére kereskedelmi felügyelőket neveztek ki. 1898 elején az egész királyságban, de főképen az idegenek előtt megnyitott kikötőkben összesen 19,133 külföldi lakott, akik közt volt 15,671 japáni, 3000 khinai, 195 amerikai, 70 orosz, 68 angol, 38 francia, 38 német és 41 egyéb európai. Az első és mindaddig egyetlen vasutat Cse-mulpóból Szöulba 1897. egy amerikai szindikátus építette. Telegráf-vonalakkal nemcsak az egyes nagyobb városok vannak egymással összekötve, hanem azonkívül az ország telegráf-hálózatát kábel fűzi Pekinghez és Nagoszakihoz. 1896 óta európai mintára szervezett posta működik; a táviró-állomások száma 27. Hajó érkezett összesen 1897-ben 2417 (61,000 tonna súlyyal), elindult pedig 2419 hajó (503,000 tonna súlyyal). 1896. a behozatal 6.539,630, a kivitel értéke 4,728,700 dollárra rúgott. A behozatalban a fő árucikkek pamut (3,3 millió dollár), gyapjúárúk (36,120), fémek (277,100 dollár); a kivitelben: hüvelyekes (1,282,100), bőrok (224,220), rizs (2.509,600) s ginszeng (274,520 dollár). Ugyanazon évben érkezett 1720 hajó (499,160 t.) a kikötőbe. Az ország főbb bevételei (1896) földadóból 1.679,788, vámokból 501,873, egyebekből 2.753,388, kiadása pedig 2,879,921 dollár. 1897 óta az ország pénzügyei élén egy orosz ember áll. Jelenleg két politikai lap jelen meg, egyik K.-i s japán nyelven. Felemlítendő, hogy a prot. hittérítők 1896-ban 1350 beteget ápoltak kórházaiukban. V. ö. *Chaillé Long* Bey, La Corée (1896); *Landor*, Corea, the land of the morning calm (London 1895); *Lauway*, Les missionnaires français en Corée (Páris 1895); *Wilkinson*, The Korean government (Sanghai 1896).

Története. A japánok diadalának hatása alatt K. királya is megemberelte magát és 1895 jan. 8. függetlennek nyilvánította magát és országát Kхинától. Voltaképen azonban csak urat cserélt, mert az első időben Japán, később pedig felváltva

hol Japán, hol Oroszország intézte K. sorsát. A japánok kívánatára 1895 elején Li-hui király reform-minisztériumot állított az ügyek élére, mely mindenben Inonye japáni követ szavára hajolt. Ámde a királyné, a befolyásos Min-párt hive, elenezte a reformokat és ámbár egy ízben a közügyektől visszavonulni volt kénytelen, férjét titokban mégis Japán ellen izgatta. 1895 aug. válságra került a dolog, melynek a reform-kabinet áldozatul esett. E diadal által felbátorítva, a királyné és pártja a japáni mintára szervezett hadosztályokat akarta feloszlantni; ezek azonban fegyvert ragadtak és felkeltek a királyné ellen, akit néhány orgyilkos okt. 8. a királyi palotában megölt. A közvélemény Japánt mondotta a gyilkosság értelmi szerzőjének s ezen idő óta Oroszország befolyása kezdett emelkedni, mely hajóhadát célzatosan a szomszédos Pecsili-öbölbe küldte telelésre. 1895 óta tart Oroszország és Japán versengése a főuralomért. 1896 febr. 11. megbeszélte terv szerint a «Kornilov tengernagy» orosz hajó legénysége titokban partra szállott és az oroszokkal kezelt fogó felkelőkkel a japáni párt főembereit letartóztatta, a zenebona' elől az orosz követségi palotába menekült királyt pedig arra kényszerítették, hogy határozottan oroszbarát minisztériumot nevezzen ki. A megrémült király ezenfelül kérve-kérte a cárt, küldene neki hadserege számára orosz tiszteket instruktorok szerepében. Japán természetesen tiltakozott e dolgok ellen s háborúval fenyegetődött. Elvégül (1896 máj. 28.) Oroszország és Japán szerződésileg arra kötelezték magukat, hogy ezentúl a független K. királyt a rend fenntartásában közös erővel támogatni fogják. Az orosz kormány biztosan csak azért írta alá e szerződést, hogy a részen álló Angliának ne szolgáltasson alkalmat a kitörőfélben levő orosz-japán háboru esélyeit a maga javára kizsákmányolni. 1897 febr. 24. a két kormány egy másik szerződésben állapodott meg, mely szerint K. királyt a hadsereg tervezett reformjában s a rendőrség újjászervezésében támogatni fogják; hajlandók továbbá K.-nak kölcsönt nyújtani. Japán megtartatja a saját táviró-vonalát, Oroszország pedig hasonló építhet. Mindkét fél 200 csendőrt tarthat K.-ban. E kettős szerződés dacára azonban Oroszország és Japán nem színt meg egymás ellen agyarkodni és izgatni s ebben a szerencse eleintén az oroszoknak kedvezett. 1897 okt. 8. K. király szerződésileg beleegyezett, hogy a K.-i pénzügy élére oroszok állíttassanak, négy nappal később pedig, okt. 12. Li-hui király az oroszok engedélyével felvette a *császári címet*. Dec. 18-án 9 orosz hadi hajó érkezett Port-Arthur kikötőbe, Liaotung kínai félsziget déli csücskére, mely félszigetet a japánok a kínai háborúban (1894) meghódították, de azután az európai tengeri hatalmak sürgetése folytán visszaadni volt kénytelen. 1898 márc. Kína nemcsak Port-Arthurt, hanem Talien-Vant is bérbe adta Oroszországnak, míg Japán a Pecsili-öböl déli partján megszállva tartott Vei-Hai-Veit (a hadi sarc utolsó részletének megfizetése után) visszaadni volt kénytelen Kínának, mely még ugyanazon napon az angoloknak szolgáltatta ki e fontos pontot. Ily módon Japán befolyása a Pecsili-öböl partjain s így a szom-

szédos K.-ban is rendkívül megesappant. Az orosz hivatalos sajtó nyíltan hirdette, hogy Oroszország semmi szín alatt nem fogja tűrni, hogy K. valamelyik partján egy más hatalom (Japán v. Anglia) várat emeljen. Ily fenyegető hang után annál meglepőbb, hogy K.-ban 1898 márc. a közvélemény mégis Oroszország ellen fordult. Az orosz követ erre kihallgatáson jelentkezett a császárnál és szemére lobbantotta hálátlanságát, egyúttal pedig felpanaszolta, hogy a lakosság az orosz tisztek és Alexejev orosz pénzügyi ellenőri iránt megvetéssel viselkedik. Végül 24 óra alatt feleletet követelt. A császár hamarjában az északamerikai s a japáni követhoz fordult közbenjárásért, a miniszterektől tanácsot kért. A minisztertanács megoszlott; a többség Alexejev s az orosz tisztek elbocsátása mellett, a külügyminiszter ellenben azok megmaradása mellett szavazott. Dacára annak, hogy a császár a többség véleményéhez esatlakozott, Oroszország erőszakhoz nyulni most sem tartotta időszertinek: 1898 márc. a pétervári hivatalos lap közleményt hozott, melyben az orosz külügyminiszter oly színben adja elő a dolgot, hogy az önállóságra immár megérett K. nem szorul (mint eddig) a külföld és különösen Oroszország segélyére és tanácsára. Ami a K.-i szeregből kilépő orosz tiszteket illeti, a kormány arra határozta el magát, hogy azok egyelőre az orosz követ rendelkezésére továbbra is Szöulban maradjanak. Oroszország tehát engedett, de nem mulasztá el Japánt is e példa követésére bírni. Ennek bizonyítékát olvassuk a két állam között 1898 ápr. 13. (25.) aláírt szerződésben, mely szerint: 1. *az orosz és a japáni kormány véglegesen elismerik K.-nak önállóságát és tökéletes függetlenségét és kölcsönösen arra kötelezik magukat, hogy K. belső ügyeibe közvetlenül nem fognak avatkozni.* 2. *Hogy mindennemű félreértésnek elejét vegyék, mindkét állam megfogadja, hogy abban az esetben, ha K. császára egyiktükhöz tanácsért vagy segélyért fordulna, egyik hatalom sem küld K.-ba tiszteket, avagy pénzügyi szakembereket, mielőtt a másik hatalommal ez iránt egyetértésre nem jutott.* 3. *Oroszország megígéri, hogy tekintettel a K.-ban élő japánok nagy számára, a Japán és K. közötti kereskedelmi viszonyok fejlődését lehetőleg támogatni fogja.* Csakhogy a két féltékeny szomszéd barátsága nem volt tartós. 1899. Speyer orosz követ és a vele karöltve járó francia követ tekintélye Anglia, de különösen Japán befolyásával szemben nagyon megesappant, amiért Oroszország követét már vissza is hívta. A japánok pedig minden téren kezdik befolyásukat érvényesíteni. Rajtuk kívül még az amerikaiak és a németek is tesznek szert vagonra, különösen az általuk kibérelt aranybányák után. Kína is előnyös kereskedelmi szerződést kötött K.-val. Kaysersling orosz gróf hasonlóan szerződést akart kötni K.-val, de oly magasra esigázta követeléseit, hogy K. azokat el nem fogadhatta. Többi között három, 15 négyföld hosszú állomást követelt bálna-halászok számára. A K.-i kormány csak sokkal kisebb állomásokat adott neki 25 évre bérbe. Hasonló állomásokat Japán is nyert, de a két állam arra kötelezte magát, hogy halászaik a K.-i vámhivatalno-

koknak alávetik magukat. Az oroszok azonban ezzel nem érték be, hanem (1899 aug.) egy, már természetből erős partvidék átengedését kérték, hogy rajta állítólág kőszén-állomást rendezzenek be egy orosz magánhajó-társulat számára. A K.-i kormány azonban gyanura ébredt és sietve az egész partot a japánoknak adta el. Ily módon az orosz és japáni befolyás közötti ellentét újból kezd kiélesedni.

Irodalom. Villetarde de Lagnérie, La Corée indépendante, russe ou japonaise, Páris 1898; Bishop asszony, K. and her neighbours, London 1898.

Koreai nyelv és irodalom. A koreai nyelv az u. n. agglutináló nyelvek közé tartozik. Rokonsága még néms kiderítve. Szerkezetében ugyan hasonlít némileg a japánhoz, de lényegesen különbözik tőle. Szórendje olyan mint az urallaltai nyelvcsalád legtöbb tagjáé. Még a magánhangzó harmoniának is, mely oly jellemző tulajdona az urallaltai nyelveknek, van benne némi nyoma. Így pl. a gerundium mult idejének az illető ige hangzója szerint a v. ö a képzője, p. *po-ta* szemlélniből lesz a *po-a*, *mök-ta* inni igéből *mök-a*. Van huszonhárom magánhangzója, köztük számos kettős, sőt hármas vokálisa, p. *ioi, uoi, oai*. Mássalhangzója 19 van. Nyelvtani alakjai jól ki vannak fejlődve, névragozása a szokott eseteken felül még egy sajátos esetet tud felmutatni, az u. n. oppositívust. A melléknév itt is átmenetet alkot az igehez, azaz tulajdonképen affele verbum neutrum. Bajosan van még az ázsiai nyelvek között is hozzá foghatóan gazdag nyelv udvárias választékos kifejezéseket illetőleg. Mindenkiel rangja szerint más-más kifejezésekkel beszél a koreai. Egyugyanazom dolgot p. 27-féle módon lehet ott kimondani. Kínai kölcsönzők igen sok van a koreai nyelvben, hisz minden műveltségét Kínából kölcsönözte ez a nép. **Koreai nyelvtanok:** Grammaire coréenne. Par les missionnaires de Corée (Jokohama 1881); *Underwood*, Introduction to the Korean spoken language (u. o. 1890). **Szótdrök:** Dictionnaire coréen-français. Par les missionnaires de Corée (u. o. 1880); *Underwood* és *Gale*, English-Korean Dictionary (u. o. 1890); *Gale*, Korean-English dictionary (u. o. 1897). A koreai nyelvet a XV. sz. óta egy ind eredetű betűírással írják, melyet kínai módra felülről lefelé menő sorokban tesznek papírra. Emellett a kínai írásjegyek is általános elterjedésnek örvendenek.

Meglehetősen terjedelmes a koreai *irodalom*, de nem nemzetű, mert a műveltebbek mindent kínaiul írnak. Leginkább a gyakorlati tudományokat, mint a gyógyászatot, had- és jogtudományt művelik, természetesen kínaiul. Kong-fu-ce (Confucius) józan bölcsészeti rendszere a racionalista *Csuh*i által reformált alakjában van leginkább elterjedve Koreában. Nagyból önállóságot egyedül a népköltészetben találunk, mely a nép igazi nyelvén szól. Azonban még itt is van elég, ami a kínai műveltség befolyására mutat. Egyes kínaiából fordított művek, milyenek a *Jih-king*, a *Su-king* és *Si-king* alkotják a koreai nyelvű irodalmat a népdalok és népmesék mellett. V. ö. *Courant*, Bibliographie coréenne (Páris 1894—95).

Korengedély (venia aetatis). Az államszolgálatba lépés nem ugyan törvény, de régsi gyakor-

lat és újabb miniszteri rendeletek értelmében rendszerint meg nem engedhető annak, aki 40. életévét már meghaladta. Ezen kormaximum alól a király vagy a minisztérium által esetről-esetre adott felmentést nevezttük K.-nek. Részletesen intézkedik erről a m. kir. pénzügyminisztérium szolgálati szabályzata (II. kiad. 1896. 7. és 8. §-a), melyet a többi minisztérium is hivatali pragmatikául fogadott el. Eszerint K.-re nincs sztktsége annak: a) aki mint állami nyugdíjas a tényleges szolgálat kötelekébe visszavetetik; b) aki az 1885. XI. t.-c. 2. §-ában illetőleg addig, míg a viszonyosság fennáll, a 8. §-ában megjelölt hivatalokból és állomásokról (akár tényleg szolgálva azokon, akár nyugállományba helyezve), avagy végre a rokkant katonák állományából közvetlenül lép át az állami szolgálatba. Az igazolványos altisztek részére fentartott polgári állások elnyerésére való igény a 45. életév betöltésével szűnik meg (1873. II. t.-c. 17. § c pont). A K. mellett alkalmazottak s ezek özvegyei és árvái a nyugdíjtörvény (1885. XI. t.-c. 3., 29. §) értelmében végkielégítésre igényt nem tarthatnak s csak 10 évi szolgálat után részesíthetők állandó ellátásban (nyugdíjban), kivéve a (szolgálat teljesítése közben vagy következtében beálló szolgálatkép telenség esetén való) kivételes nyugdíjazást (idézett törvény 30. és 47. §). Amikor a 40. életévét betöltött egyén állami szolgálatba felvétetik, ki neveztetése mindenestre K.-lyel történnék tekintendő, ha e részben külön kijelentés nem is történt s a végellátásra vonatkozó korlátozások az ilyenre is kiterjednek (1894 november 29-én 2694. P. M. sz. miniszteri határozat.) A tulajdonképeni értelemben vett ezen K.-en kívül K.-nek szokás nevezni minden korfokozathoz kötött joghátrány elengedését, így p. a nagykorúsítást, valamint a házassági törvény (1894. XXXI. t.-c. 7. §) értelmében a fejlett kor (férfiánál 18, nőnél 16 év) mint házassági akadály alól az igazságügy-miniszter által adott felmentést. SZLADITS KÁROLY.

Korény Agoston, közgazdasági író, a máv. főfelügyelője, szül. Gömör vármegyében a Vashegy alatt 1839. Atyja a rimamurányi vasmű-egyesület bányatisztje volt. Tanulmányait Iglón és Pesten végezte. Előbb bankhivatalnok volt, később a máv. szolgálatába lépett. Legnevezetesebb műve: *Felsőbb kereskedelmi számvitel és levelezés* (első kiad. Budapest 1875, második kiad. 1877). K. mint ezen szak rendkívüli tanára a budapesti kereskedelmi akadémián és állami középiskolán több éven át működött.

Kórházi üszög, l. *Üszög* (XVI. k.).

Korinthos, l. *Korintus* (X. k.).

Koristka (ejtsd: korzisztka) *Károly*, lovag, cseh geologus, szül. Brtisauban 1825 febr. 7., a természettudományokat Bécsben, a bányászatot Selmecen tanulta s 1851. a prágai politechnikumban a geodezia tanára lett. Az ő javaslata szerint alakították újjá az intézetet. 1893. nyugalomba vonult. Művei többnyire Cseh- és Morvaország geológiájára vonatkoznak; említendők továbbá: *Das Mittelgebirge u. Sandsteingebirge* (1869); *Die Iser u. das Riesengebirge* (1877); *Die Hohe Tátra in den Central-Karpathen* (1864). Több térképet is készített Cseh- és Morvaországról. M. L.

Kormányzések. Miképen az igazságszolgáltatásra hívott hatóságot legtágabb értelemben törvényszékek nevezttük, a felelős minisztereket szervezése előtt a kormányzásra hívott legfőbb hatóságokat éppen úgy K.-eknek nevezték. Nálunk a K.-ek a m. kir. udvari kancellária, a m. kir. helytartótanács és a m. kir. udvari kamara voltak. A K.-ek intézménye az utóbbi pár század alatt fejlődött ki, de alapelemeik sokkal régebbiek. 1848. a felelős minisztérium felállítására folytán megszűntek, de a király 1860. még egyszer visszaállította s 1867-ig fennállottak, amikor ismét feloszlatták s a felelős minisztériumot alakították meg helyettük. A K.-ek intézményében általában véve a testületi rendszer uralkodott. *L. Kamara, Kancellár* (X. k.), *Helytartótanács* (IX. k.).

TÖRÖK I.

Kornegalle, kerületi főhely Cejlonban, egy szikla tövével, a régi cejloni királyok székes palotájának romjaival, 3680 lak. A fekvő elefántformájú szikla csúcsán búcsujárók által sűrűn látogatott buddhista templom van, melyben Buddha lábának állítólagos lenyomatát őrzik.

Kornéta v. kornyéta, a francia *cornette* (IV. k.) régebbi irodalmunkban.

Korneuburg, alsó-ausztriai kerületi kapitányság, amely 1896. megcsonkítatván, jelenleg K., Stockerau és Wolkersdorf járásokból áll, 787 km² területtel, (1890) 63,377 lak.

Kornhuber András (X. k.), bécsi műegyetemi tanár, 1897. nyugalomba vonulva, visszaköltözött az általa megkedvelt Pozsonyba, hol a német időben mint tanár működött. Mint az ottani orvosi és természettudományi társulat régi tagja most is buzgó tevékenységet fejt ki a város és környékének flóráját és paleontológiáját illetőleg s a nevezett társulat szaklapjában és a Pressburger Zeitung-ban számos értekezést közöl. M. L.

Kornis Ferenc, orsz. képviselő, szül. Nagy-Halászon (Szabolcs) 1835 márc. 22. Tanulmányait a máramarosszigeti és szatmári gimnáziumban, majd a kassai jogakadémián és a budapesti egyetemen végezvén, 1856 — 1861-ig fennállott es. kir. beregszászi törvényszéknél mint joggyakornok és segédbíró volt alkalmazva, 1861. Ugocea vármegyében mint törvényszéki szolgabíró, majd mint gyakorló ügyvéd működött. 1867-től 1872-ig mint törvényszéki bíró, 1872-től mint kir. törvényszéki elnök Nagy-Szöllősen, 1875-től 1884-ig pedig Nyiregyháza-n hasonló minőségben szolgált és a tiszta-eszlári per folyama alatt ő elnökölt a tárgyalásokon. Hivataláról lemondván, azóta Búd-Szent-Mihályon gazdálkodott s mint megyei virilis és közigazgatási tag, a vármegye közigazgatásában vett részt. 1896. képviselőnek választották.

Koroda Páltól újabban megjelent: *Lira* (költemények, Budapest 1897); *Alkibiadesz* (tragédia, u. o. 1897; előadták a Nemzeti Színházban 1897.). 1899 dec. 23. megválasztották a Petőfi-társaság tagjává.

Körödy, I. (csobánczi) *Péter,* színműíró, szül. Látrányban (Somogy) 1854. Középkorlát Csurgón és a pápai ref. kollégiumban végezte. 1871. Csobánczi néven színész lett és mint bariton-énekes, majd mint szerelmes több kis vidéki társulatnál működött. 1879. a budapesti népszínház pá-

lyázatán *A legény bolondja* c. három felvonásos népszínművével megnyerte a 100 arany jutalmat. A darabot 1880 ápr. 10. adták elő a népszínházban. K. ekkor Budapestre költözött, hol egy ideig hirlapírással foglalkozott. *A tékozló asszony* c. három felvonásos népszínműve a budapesti népszínházban 1884 máj. 17. került színre. 1888 óta fő- és székvárosi hivatalnok. 1899 dec. 16. a kolozsvári nemzeti színházban színre került *A lányok anyja* című népszínműve, mely a kolozsvári népszínmű-pályázaton 500 korona jutalmat nyert.

2. **K. Sándor,** jogakadémiai igazgató, szül. Rekettye-Darócun (Bereg) 1843 jan. 1. Gimnáziumi és jogi tanulmányait a sárospataki főiskolában végezte. 1865 végén ügyvédi vizsgát tett és Beregszászon ügyvédi irodát nyitott. 1872—1882. a városi tisztviselői ügyésze, 1882—95. pedig Beregszász vármegyei arvaszéki első tlnöke s elnöke, egyszersmind tiszteletbeli tisztviselő volt. Sikeres mozgalmat indított meg a vármegye idegen hangzású helységneveinek megmagyarosítása érdekében. 1896 őszén a büntetőjog tanárának hívták meg a máramarosszigeti ev. ref. jogakadémiához, melynek jelenleg igazgatója is.

Koroknyai Ottó megh. Budapesten 1898 ápr. 27. Hátrahagyott műveiből özvegye kiállítás rendezett a képzőművészeti társulat új épületében.

Korona (X. k.), államjogi értelemben gyakran használt kifejezés e helyett: király. *L. Szent Korona* (XV. k.).

Koronaérték (hivatalos rövidítése k. é.), a magyar kormány 1899 nov. 1. kelt rendelete értelmében 1900 jan. 1. hatályba lép. L. még *Korona* (X. k.).

Koronaörség (magyar királyi), a magyar szent koronának és egyéb koronázási és országos jelvényeknek őrzése végett felállított önálló díszes csapat. Őrszolgálaton kívül még a hivatalos isteni tiszteleteknél, országos ünnepélyeknél és az 1896. kiadott új szervi határozatmányok értelmében az udvari fogadtatásoknál is mint díszőrséget alkalmazták. Az utóbbi alkalmaknál szerep-köre azonos a cs. és kir. testőrség gyalogszázadával. A K. a K.-i szolgálat tekintetében a két magyar királyi koronaőr alatt áll. Fegyelem, katonai közigazgatás, gazdaszatkezelés, igazságszolgáltatás és rendes ellátás tekintetében a honvédségi törvényeknek vannak alávetve s a budapesti I. honvéd kerületi parancsnokság útján a honvédfőparancsnokság, illetve a honvédelmi minisztériumnak vannak alárendelve. L. még *Koronaőrök* (X. k.).

M. I.

Koronatanu (Queen's evidence), az angol bünvádi eljárásból képződött fogalom ama tanu elnevezésére, ki maga is vádlott ugyan a bűnperben, neki mégis büntetlenséget biztosítanak abban az esetben, ha a többi vádlott ellen vallomást tesz.

Koronaügyész, a legfelső államügyész közege; nálunk az 1896. XXXIII. t.-e. szervezte. Az első *K. Hammersberg* Jenő budapesti főügyész lett, kit 1899 dec. 13-án neveztek ki. Hatáskörétl. *Királyi ügyészség*.

Korpakosz (ösv., Microsporon Gruby), fonalpenészek génusza. Micéliuma az ember haján v. a bőr pikkelyes élősközi. *A M. Audoniani* Gruby a bőr fölött a haját támadja meg, mire ez meg-

öszül és török (a porrigo decalvans a. m. kopaszto kosz). A *M. metagrophytes* Rob. egész a haj esirájáig hat, a szakállon a *mentagra eczema* v. *impetigo* nevű bajt okozza. A *M. furfur* Rob. a felnőtt ember bőrpikkelyein, különösen a hasán meg a mellén viszketeg, lehamló, korpanemű sárgás foltokat alkot, melyek nagyobbodnak és össze is folynak. Ez a *pityriasis versicolor* (XIV. k.) vagyis tarka K.

Korpona (X. k.). Van telekkönyvi hivatala, adóhivatala, állami s községi felső népiskolája, kaszinója, iparos-önképző egyesülete. A város gazdag levéltárát most rendezik; úgy hadi, mint igazságszolgáltatási tárgyakból is (fegyverek, zászlók, pallosok, kintzőeszközök) eleget tartott fenn. Az 1898. épült ipolyság—korponai vasút hivatalva van lendületet adni az ősrégi híres, de nagyon elmaradott városnak. V. ö. *Matunák* Mihály, Mikor és mi célből épült a korponai tarisznyavár (Korponai felsőnépiskolai értesítő 1897/98); u. az, Korpona sz. k. város bírái és polgármesterei 1266—1898. (kiadta Plachy Gyula, Ipolyság 1898).

Korrekcio (lat.), javítás a csillagászatban oly — rendszeren igen kicsiny — mennyiség, melyet az észlelés vagy mérés eredményeihez hozzá kell vennünk, hogy így számításba vegyüljék a műszerek tökéletlen voltát, az égi testeknek az észlelés idejében történő helyváltoztatását, p. a Nap deklinációjának változását, a refrakció, parallaxis stb. befolyását, szóval oly körülményeket, melyek elhanyagolása különben hibás végeredményt adna. Ugyancsak K.-nak nevezzük azon mennyiségeket is, melyekkel az égi testek pályáinak elemeit, az ezen elemek alapján számított helyeket kell módosítani, hogy azok a pontosabb és fontosabb észleletekkel vagy más időközben felmerülő tűnényekkel összhangzásba jöjjenek. A Neptun ilyenemű K.-jából számította ki p. *Leverrier* az Uranus bolygó pályáját és helyét az égen.

Korboroi, Ausztrália férflakóinak nemzeti tánc. Szénnel, vérrel, okkerrel és fehér agyaggal befestve, tollal díszítve, lándsával és páncéllal felfegyverkezve indulnak táncra, melyet a nők egyhangu éneke, fategnőn kivert taktusa kísér. A tánc rendszeren a vadászatot, melynél egyes táncosok az állatot helyettesítik, továbbá a fehérekkel való harcot jelképezik. Rendszeren holdtöltekor járlják.

Korszaki növedék, l. *Növedék* (XIII. k.).

Korszovagy dőlmany, l. *Bambusium*.

Korteher, kizárólag a lóversenyeknél előforduló sportműszó. Ugyanis sok olyan verseny van, amelyben nemcsak egyenlő, hanem különböző kora lovak is résztvehetnek. Amde az idősebbek a fejlődés előrehaladottabb stádiumában lévén, önként érhetőleg nagyobb kitartással s nagyobb versenyképességgel rendelkeznek, úgy hogy ezekkel szemben a fiatalabbak vagy soha, vagy csak ritkán vehetnek föl sikerrel a küzdelmet, következőleg ilyképen az egyes évjáratoknak egymáshoz viszonyított képességei soha sem volnának reálisan összehasonlíthatók, s így a különböző kora lovak számára kiirt versenyek merőben a képtelenségek közé tartoznának. Hogy tehát a korral járó különböző képességek s ekként a győzelmi esélyek az ilyenmű futamokban lehetőleg egyen-

lővé tétessenek, a magasabb kora ló nagyobb terhet van kötelezve vinni. A K.-eket az évszázados tapasztalat állapította meg a különböző koroknak az év különböző sakaiban észlelt fejlődési viszonyai alapján. A K. feltétlen szükségességét legelőször a sport anyaországában, Angliában, látták be. Itt ennek nyomai már a XVII. sz. közepén föltalálhatók. A versenysport terjedésével az angol szabályok váltak mindenütt irányadókká s így a K. alkalmazásában is, az éghajlati viszonyok figyelembe vételével, minden államban egyaránt az angol minta szerint igazodtak.

Korteher-táblázat, l. *Tehertáblázat* (XVI. k.).

Korteher-versenyek, csakis azon futamok, amelyekben a benevezettek kirott súlyok, akár egyenlő, akár pedig különböző kora lovak fussanak együtt, vagy teljesen a korteher-táblázat normál súlyait, vagy az abban megállapított arányokat, illetőleg különbségeket tüntetik föl. A K. jellegét nem szünteti meg az a körülmény, hogy az illető futamok föltételei a már nyert összegek magassága szerint az egyes indulókra poenalitásokat szabnak ki, vagy, a más jellegű versenyekben aratott győzelmeket nem tekintve, a nyertlen lovak számára teherengedményeket tesznek. A handicapek és eladóversenyek tehát, mint a melyekben a terheket a handicapper, illetve az ár megjelölésével az egyes tulajdonosok határozzák meg, nem K.

Kortrijk, belga város, (1896) 32,517 lak.

Korvinusfű, *Corvinus* olasz botanikus nevé-ről, (növ.), l. *Calepina* (IV. k.).

Korzák (állat), l. *Róka* (XIV. k. 621. old.).

Korzika, sziget, francia département, (1896) 290,168 lak. 1897-ki termés 93,840 hl. búza, 16,650 hl. rozs, 21,000 hl. árpa, 2580 hl. zab.

Kos, el. l. *Elkos* (VI. k.).

Kosárpénz, neve annak a csalásnak, amit a piacra küldött rossz eseléd követ el úrnőjével szemben, midőn az egyes cikkekért otthon nagyobb árat mond be, mint amennyit fizetett s a többletet zsebredugja.

Kosel, város, l. *Cosel* (IV. k.).

Koser Reinhold, német történetirő Sybel helyére 1896. a porosz állami levéltár igazgatójává, 1898. a porosz állam historiógráfjává nevezték ki.

Kosjek Gusztáv báró, diplomata, megh. Athénben 1897. febr. 1.

Kosmanos, falu Jungbunzlau cseh kerületi kapitány-ságban, az Iser balpartján, vasút mellett, (1890) 2509 lak., Ausztria legnagyobb pamutsajtó-jával.

Kosmas, l. *Cosmas* (IV. k.).

Kossa Gyula (magyari), orvos-doktor, szül. Debrecenben 1865. Iskoláit Miskolcon és Szabadkán végezte, a magasabb kiképzést pedig a budapesti egyetem orvosi karán nyerte. 1889. ezen egyetem gyógyszer-tani tanszékénél nyert alkalmazást s e minőségben (mint tanársegéd) 1893-ig működött, majd az igazságügy-miniszter stipendiumával Than tanár intézetében kémiai tanulmányokat végzett és az orsz. bírósági vegyész helyettesül az orsz. művegyészeti (most bírósági vegyész) hivatalhoz nevezték ki. 1894. a budapesti egyetemen a méregtan magántanárává habilitáltak, 1896. pedig a m. kir. állatorvosi akadémiához a gyógyszer-tan ny. r. tanárává nevezték ki. Főbb

munkái: *Antagonisztikus tanulmányok a morfinet illetően*; *Mérgek növények*; *Gyógyszeres kísérletek a terhés méhen*; *A kozmetikus szerekről*; *Orvosi növények tenyésztéséről*; *Görcsokozó mérgek némely újabb ellenszerei*; *A Piscidia erythrina kérgének szerkezete*; *A pikrotoxin élettani hatásáról*; *Kémiai ellenszer cyános mérgezéseknél*; *A pental hatásáról*; *Mérgezések diagnosztikája*; *Bugát és a gyógyszerészet*; *A farmakologia tanítása Ausztriában és Németországban*; *Inkompatibilis gyógyszerek*; *A form-anilidről*; *Méregnyomok a vizeletben*; *Újabb adatok a ciánkálium és a kálium hypermangán közti antagonizmusról*; *Az acetochloroformról*; *Kísérletek gyógyszereknek lehűtött testrészekbe fecskendezésével*; *Adatok a méregtan történetéhez*; *Az epichlorhydrinről*; *Mesterséges köszvény előidézése mérgek által*; *Adatok a cukrok hatásához*; *Mérgezések házi állatokon stb.*, melyek részint magyar, részint német és francia folyóiratokban jelentek meg. E Lexikonba a gyógyszeratan és méregtan köréből való cikkeket írta.

Kossuch János, I. Magyar agyagipar (XII.k.5.)

Kossuth, I. Ferenc (X. k.), képviselővé választáskor (1895 ápr. 10.) a szélsőbaloldal már ketté volt szakadva, s két közjogi ellenzéki párt volt a parlamentben. Az egyik, melynek élén Ugron Gábor állott, a másik pedig, mely Justh Gyula és Eötvös Károly vezetése mellett tartott fenn külön pártkört. K. az utóbbi pártkörbe lépett be, mire Justh Gyula (1895 dec. 4.) az elnökségről lemondott s a párt K.-ot választotta elnökének, miután vezérül már előbb őt ismerte el. Megkezdte hirlapírói munkásságát is s 1894 dec. 15. belépett az Egyetértés szerkesztésébe, mint a lap főmunkatársa, amellyel *Kossuth Lapja* címen hetenkint megjelenő néplapot alapított. És hogy a függetlenségi párt elveit az országban ébren tartsa, körutakat tett az országban s a közönség mindenütt rokonszenvesen fogadta ilyen alkalomkor tartott szónoklatait. Az 1896-iki általános választásoknál rendkívüli erős tevékenységet fejtett ki. Amellett, hogy maga több körületben is föllépett, az ország számos vidékére elment, hogy személyes támogatással segítse elő a párt jelöltjeinek győzelmét. K.-ot Cegléd városa választotta meg. Az általános választások után a K. vezérlete alatt álló függetlenségi párt a parlamenti ellenzék egyéb csoportjai közt legerősebb volt.

A kiegyezési kérdések napirendre kerülése (1898 őszén) elkeveredett harcot provokált az ellenzék részéről a Bánffy-kabinet ellen. A képviselőház 1898 nov. 24-iki ülésén fejtette ki K. pártja álláspontját s 10 pontra terjedő határozati javaslatban szövegezte indokait, miért nem bizik a kormányban, s miért tagadja meg tőle a kért indemnitást. Midőn pedig a kormánypárt nagy többsége aláírta a Tisza-féle törvényjavaslatot (I. o.), a K. vezetése alatt álló párt 1899 dec. 19. szöveget intézett a nemzethez, melyben kifejté, hogy az obstrukcióval nem a kisebbség akarátát igyekszik a többség akarata fölé emelni, hanem a törvény szentségét akarja fenntartani, mely előtt meg kell hajolni nemcsak a többségnek, hanem a koronának is. Újév napján (1899) pártja

üdvözlétére adott válaszában K. kifejtette azokat a feltételeket, amelyek alatt meg lenne köthető a pártközi béke. A később létrejött *paktum* nagy részben e feltételeket tartalmazta. Ezután az ellenzéki pártok ad hoc szövetkezése létrehozta a technikai obstrukciót Bánffy ellen. K. az ellenzéki pártok szövetkezését és az obstrukciót támadó Egyetértés szerkesztésében viselt főmunkatársi állásáról lemondott (1898 dec. 6.), noha egy ideig még irt a lapba. De midőn pártjának egy értekezletén meglepetésszerűen keresztülvitték azt a határozatot, mely az Egyetértés és e lap vezetését, Eötvös Károly magatartását elítélte s kimondta a párt és az Egyetértés közt való szakítást, K. az Ugron-párt vezérlapjához, a Magyarországhoz szerződött vezéreikkirónak, Pártja nevében egyike volt azoknak, akik a Széll Kálmánnal kötött *paktumot* (I. o.) aláírták, miután a paktumot előkészítő pártközi bizottság elnöke volt, mint ilyenél, a paktum két eredeti példánya közül az egyik, melyet Széll Kálmán alá írt, nála tétetett letétbe. A megalakult új kormány ellen az első támadást a *Hentzi-szobor* (I. o.) átvitele alkalmával intézte. Midőn pedig a quota kérdése 1899 novemberben a képviselőházban tárgyalásra került, K. s pártja határozott állást foglalt el a javaslat ellen. E harc folyama alatt egyre jobban kitűntek a K.-párt és az Ugron-párt közt lévő nagy elvi különbségek úgy a delegáció kérdésében, mint a quota-kérdésben. Az Ugron-párt belement a delegációba, mit a K.-párt elvi álláspontjánál fogva elutasít. Az Ugron-párt a quota-kérdés tárgyalásánál oly határozati javaslatot adott be a képviselőházban, melyet a K.-párt kárhóztatott, mert azt a közjogi ellenzéki alaptól való távolodás újabb tünetének tekintette. Ily körülmények közt K.-nak az Ugron-párti Magyarország szerkesztőségében való megmaradása szinte lehetetlenné vált. Ehhez járult az, hogy a K.-párt a quota-harc rendjén épp az Egyetértésben találta legerősebb támogatóját, úgy hogy e lap támogatása nélkül alig érhetne volna el azt az eredményt, mely küzdelmét koronázta s azzal végződött, hogy a quota-javaslatot Széll Kálmán levette a napirendről. Ebben a helyzetben a K.-párt belátta, hogy egyrészlől a közelülő választások idejére a párt és az Egyetértés közt helyre kell állítani a régi jó viszonyt, másrészlől K.-nak módot kell nyújtani arra, hogy publicisztikai tevékenységét újra az Egyetértés hasábjain folytathassa. Tizenkét párttag indítványára hozott 1899 dec. végén a párt oly határozatot, mely kibékítette a pártot az Egyetértéssel. E határozat következtében K. újra belépett az Egyetértés kötelékébe, s mint főmunkatárs meg is kezdte működését 1900 jan. 1., miután pár nappal előbb már kilépett a Magyarország szerkesztőségéből.

SZATMÁRI M.

2. *K. Lajos* emléktét hazánkban már 14 szobor hirdeti, ezek közt Miskolcon (készítette Róna J.), Maros-Vásárhelyen (Köllő M.), Kenesén, Tószegen, Letenyén, stb. Arcképét Pestvármegye gyűléstermében 1898 jul. 11. leplezték le (festette Roskovics Ignác). A székes fővárosban állítandó szobrára és ugyanitt a keresési-úti temetőben állítandó mauzóleumára országos ada-

kozásból eddig (1899 dec.) 418,765 forint gyült egybe. A pénzt a főváros hatósága kezeli. Irataiból megjelent a VI. kötet (Történelmi tanulmányok, I. rész: 1863—66. végéig, Attekintés; II. rész: Levelek, sajtó alá rendezte K. Ferenc, Budapest 1898). — VII. kötet (Történelmi tanulmányok, I. rész: Levelek, jelentések és utasítások; II. rész: Napló, 1866; III. rész: Értekezések, Mellékletek, sajtó alá rendezte K. Ferenc, u. o. 1900).

Kostel (csehül: Podivin) város Göding morva kerületi kapitányságban, a Thaya balpartja közelében, vasút mellett, (1890) 2517 lak. Cyrill szláv apostol 685. állítilag régi városának kriptájában mondta az első misét morva földön.

Kostelec nad Labem, I. *Elbkosteletz* (V. k.).

Kostenszky Géza, a felvidéki m. közművelődési egyesület titkára, szül. Selmecbányán 1866 ápr. 26., megh. Nyitrán 1895 máj. 12. Elemi és középiskoláit Selmecbányán végezte, a jogi tudományokat a budapesti egyetemen hallgatta és doktori oklevelet nyert. A felvidéki magy. közművelődési egyesület 1888. Körmöcbányán tartott közgyűlésén feltűnést keltett heves szónoklatával, melyben az egyesület nemzeti hivatását és a felvidéki pánszlávizmust fejtegette. Nyitra vármegyében előbb közigazgatási gyakornok, majd a póstyéni járásban szolgabíró, később a központon megyei aljegyző lett s átvette a F. M. K. E. hivatalos lapjának, a Felvidéki Nemzetörnek szerkesztését. 1891. az egyesület jegyzőjévé, 1893. pedig titkárává választotta s ez utóbbi állásában korán bekövetkezett haláláig rendkívüli energiával és lelkesedéssel küzdött a magyar nemzeti ügyért. *Nemzeti politika a felvidéken* című röpirata nagy feltűnést keltett. A F. M. K. E. állította siremlékét a nyitrai temetőben 1897 máj. 23-án leplezték le.

LŐRINCZY.

Kosut, község, I. *Kossuth* (X. k. 821. old.).

Kosutány, I. *Géza*, jogi író, szül. Gyulajon (Szabolcs) 1841 jun. 29-én. A középiskolát Nagy-Bányán kezdte és Szatmáron végezte, azután gazdasági pályára lépett. Pesten az egyetem jogi tanfolyamra iratkozott be s ez idő alatt a Bulyovszky Gyula szerkesztésében megjelent *Nefejejts c. lapon* jelentek meg költeményei; a tanfolyam bevégezte után 1866 márc. 15-én Pest vármegye tiszteletbeli aljegyzője lett. 1868 máj. 8-án ügyvédi oklevelet nyert, azonban rövid ügyvédi működés után 1868 dec. 16. Pest város tisztii ügyészévé választották, hol a gyámi ügyek elintézésével bízták meg, míg 1872 jan. 1. az újonnan szervezett kir. ügyészséghez neveztek ki alügyészsé. Később a budapesti kir. váltótörvényszék fegyelmi ügyészévé is kirendeltetett, migenn 1880. a budapesti kir. törvényszékhez bírónak neveztetett ki, mely minőségében előbb mint vizsgálóbíró a zalavármegyei zsidóüldözési ügyek vizsgálatára küldtetett ki, utóbb pedig végtárgyalási elnökléssel bízott meg. Később fővárosi törvényhatósági bizottsági taggá is megválasztották. Irodalmi munkássága: *A bünvádi eljárás reformja*; *A család mint magánvád* (az Ügyvédi Lapokban); *A párba mint társadalmi metely* (a Jogban. 1890—91); *Az egyéni érték*; *A nők munkaképességéről* és *A párba*ról tartott szakfelolvasásokat. Legújabb műve a *Nevezetesebb bűnesetek*

tára (Budapest 1891—93, 4köt.). 1893 márc. 10-től mint a budapesti kir. táblához kinevezett ítélelbíró az I. büntető tanácsban működik.

VÁMBÉRY.

2. *K. Tamás*, újabb műve: *A szőlő és a bor* (Budapest 1897), továbbá számos értekezés a szaklapokban és folyóiratokban, ezek közt: *Borászati előadások* (I—X. cikk a Borászati Lapokban 1898).

Kos vára, a mai Koska helyén állott Verőce vármegyében. 1386. urai (a Szeglaki Fülpe család tagjai) a Horváthy-párthoz csatlakoztak s emiatt K.-t Garay II. Miklós ostrom alá vette és megvívta. Ezután a Kórógyi család kapta és bírta. V. ö. *Csánki*, Magyarország történelmi földrajza (II. 455.).

KAR.

Koswig, város, I. *Coswig* (IV. k.).

Koszlov, I. orosz város, (1897) 40,347 l. — 2. *K.*, I. *Eupatoria* (VI. k.).

Kosztolányi György, másként rendszeren *Georgius Polycarpus*, kalocsai érsek, I. Mátyás király diplomatája és humanista, szül. nemes szülöktől Kosztolányban (Nyitra), megh. Rómában az 1489. év után. Tanulmányait Gvarino humanista alatt Ferrarában végezte, hol Janus Pannoniusnak tanulóháza volt és ahol őt Vitéz János váradi püspök többféleképen támogatta. Később György-Polikárp Simon nevű magyar tanulótársát és több olasz ifjút oktatott és ezek sorában találjuk Piccolomini Ferencet, Enea Silvio egyik rokonát is. 1458 nyarán már mint Mátyás királyunk titkára a kir. kancelláriában volt alkalmazva és nemsokára diplomáciai megbízásban járt a külföldi udvaroknál. 1460. II. Pius pápát kereste fel Sienában; 1461. török segély ügyében a német választó fejedelmekhez fordult Nürnbergbe; 1462. Velencében járt ugyanebben az ügyben, szintugy Rómában II. Pius (Enea Silvio) pápánál, mely alkalommal útjába vette a többi olasz fejedelmi udvart is. 1466. Vitéz János oldalán Podjebrád Györggyel alkudozásokat folytatott. 1467. újra Firenzében és Velencében végzett követi megbízást, de már a következő évben otthagya eddigi urát, Mátyást, és mint „apostoli irnok” pápai szolgálatba lépett; meglehet, hogy ez évben Trapezunti Jakab pápai titkárnak, a hirneves T. György görög humanista fiának nővérét vette feleségül. 1472. IV. Sixtus pápa a megüresedett veszprémi és székesfehérvári kanonokságokat adományozta neki (világi ember letére), egyúttal azonban föltétellel szabta K.-nak, hogy a kisebb egyházi rendet felvegye és nőtlen életet folytasson. (Felesége ugyilátszik időközben elhalt volt.) Hivatalát sokáig tartotta meg. 1481. egyik öccse, *K. Miklós*, az ő pártfogásával nyerte el Rómában a pápai közjegyző tisztét. K. 1489. még élt; halálának időpontja kétes. Levelei és költeményei közül több reánk maradt. V. ö. *Fraknoi*, Mátyás király diplomatái, I. (Századok. 1898 1. s köv. l., ahol a régebbi irodalom [Reumont, Abel Jenő] is fellelhető). *Abel J.* a Philolog. Közönyben írt róla György kalocsai érsek c. alatt (1880, 32. old.).

M. L.

Kosztroma, orosz kormányzóság, (1897) 1.429,228 lak. K. város ugyanakkor 41,268 lak.

Kosztuszgyökér, I. *Costus*.

Kosztüzlet, I. *Lombard* (XI. k.).

Kotangens, I. *Trigonometriai számok* (XVI.k.).

Kotillon, l. *Füzértánc* (VII. k.).

Kotka, 1873. alapított kikötőváros Wiborg Finnlandban, a Finn-öböl É-i partja közelében fekvő kis szigeten, vasút mellett, 1336 lak., fűrészmalmokkal és fakereskedéssel. (1895) 1146 hajó fordult meg benne. Kivittek 0.4 millió m³ fűrészelt faárut és 16'6 m³ millió fát; behoztak 3'6 millió kg. lisztet, továbbá szénét, petroléumot, gyarmatárúkat, vasat stb.

Kotlasz, falu Vologda orosz kormányzóságban, a Dvina és Vtcsегда összefolyásánál; K. végpontja a Perm-Vjatka-K.-i vasúti vonalnak, ahonnan az árukat a hajózható Dvina folyón szállítják tovább.

Koto, feketebarna színű néger törzs az Alsó-Binue és a Niger balpartján. Fejtek egyik felét borotválják, arcukat pedig homloktól az állig húzódó metszéssel torzítják el.

Kotoko, néptörzs, l. *Makari* (XII. k.).

Kotor, Cattaro (IV. k.) szláv neve.

Kotorgárt (cseh: kotrkál, kotrgal, középk. latin: *quadrigale*), a XV. sz.-beli *paizs* neve, melyet említ egy a besztercei, mint a schlagli szójegyzék s 1490—1522. közti oklevelekben is előfordul. Így nevezték őseink azt a nem nagy, négyszögletű, homorú s felső peremén a lánssa számára nyílással ellátott lovassági paizsot, mely nálunk s a lengyeleknél a XV. sz.-ban tűnik fel, a század vége felé pedig a Ny.-európai lovasságnál is elterjedt.

Kottbus, porosz város, (1895) 38,043 lak. Újabb n. g. ban szövőiskolát állítottak fel benne.

Kotur, erőd Aszerbeidsán persa tartományban, az ázsiai Törökország határán. Miután régebben Persiához, 1850 óta Törökországhoz tartozott, a berlini szerződés 1878. 1125 m² területtel és 8000 lakossal visszaadta Persiának. K. uralkodik a felső Eufrát- és Tigris-területől az Urmia-tó medencéjébe vezető hajókon.

Kotys (Kotytto), 1. istenasszony, kit a trákok őrzöngő kicsapongásokkal tiszteltek. Ünnepeket Kotyttiának hívták; 2. több kegyetlen trák királynak neve.

Kotylás, l. *Luca* (XI. k.).

Kotzmann (Kiemán), az ugyanily nevű bukovinai kerületi kapitányság (838 km², 90,042 lak.) székhelye, Czernowitztól ÉNy-ra, (1890) 4496 lak., akik nagyobbára mezőgazdák.

Kovách Aladár, a budapesti önkéntes mentők főorvosa és szakíró, szül. Budapesten 1866 máj. 24-én. Tanulmányait u. o. végezte és 1891. nyerte orvosi, 1893. pedig sebész-orvosi diplomáját. Erre a gyakorló orvosi pályára lépett, első sorban azonban a budapesti önkéntes mentő-egyesületnek szentelte tehetségét és idejét, melynek 1887 óta működő tagja s egyik megalapítója. 1891. tanulmányi utat tett Közép-Európában, az 1892-iki kolera-járvány és az 1896-iki országos kiállítás idején pedig érdemeket szerzett. Sokat buzgólkodott az elhanyagolt mentéstígy fejlesztése érdekében és az első segítségnyújtás orvosi rendszerének meghonosítója hazánkban. Munkái: *Az első segélynyújtás kézikönyve* (Budapest 1893, 2. kiad.); *Első segély heveny mérgezések eseteiben* (u. o. 1889); *A kolera* (1892); *Gyakorlati útmutató mentők számára* (u. o. 1897). Több szakfalműve és módosítása is figyelemre méltó.

M. L.

Kovács 1. György (mádi) 1895 okt. 28. tábor-szernagygyá lépett elő. 1897 telén egészségi okokból megvált a tényleges szolgálattól s néhány hónappal később végleg nyugalomba vonult. K. nyugalomba vonulása alkalmával legfelsőbb dícséretben részesült.

2. **K. Gyula** (ecsedí), szücs, tragikus halált halt Segesváron 1899 aug. 2. A Petőfi-társaság által Petőfi halálának ötvenéves fordulója alkalmából a fehéregyházi csatatéren jul. 31. rendezett irodalmi ünnepen Jókai Mór Apoteozisát szavalta el. Bevégezte ugyan szónoklatát, de utána hirtelen rosszul lett, kocsin vitték Segesvárra, hol két nap múlva meghalt. Kolozsváron temették el. Jókai Mór szobor állítására s a művész családjának pártfogására hívta fel a nemzetet.

3. **K. Gyula** közgazdasági író az ezredévi kiállításon előadója volt az ipari csoportok nagyobb részének, főnöke a felügyeleti, jegykezelési, elárúsítási és vendéglátási osztálynak. A néprajzi és háziipari kiállítás rendezése szintén az ő műve. A kiállítás bezárásakor kir. tanácsosi címet kapott. Újabbban megjelent tőle: *A magyar házi ipartörzskönyve* (Miskolc 1898); *Közgazdaságtan* (I. köt. A közgazdaság általános jelenségei és törvényei, Budapest 1899).

4. **K. Gyula**, technikus, m. kir. vasúti és hajózási főfelügyelő, szül. Kézdi-Vásárhelyen 1854. Tanulmányainak befejezése után a budapesti műegyetemen 1876. mérnöki oklevelet nyert. Ezután a magyar keleti vasútnál, ennek államosítása után a m. kir. államvasutaknál dolgozott. 1878. Nyugat-Európában, 1884. pedig a Balkánon hosszabb tanulmányutat tett. 1889. és 1897. hivatalos küldetésben Olaszországban és Görögországban járt. 1890. a kereskedelemügyi minisztériumban a vasúti és hajózási főfelügyelőséghez biztosnak, 1893. pedig főfelügyelőnek nevezték ki. Cikkei a Vasúti és Közlekedési Közlönyben jelentek meg. Művei: *A vasúti felépítmény átalakítása* (Budapest 1890); *Ipar, kereskedés, közlekedés* (u. o. 1898); *A vasúti felépítmény fejlődéséről* (u. o. 1899).

5. **K. János** (pásztélyi), l. *Pásztélyi Kovács* (XIII. k.).

6. **K. János** pedagogus 1896 óta az országos közoktatási tanács tagja. Újabbban megjelent tőle: *A felső nép- és polgári iskolai oktatás* (a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter megbízásából az 1896-iki ezredéves kiállítás emlékére, Budapest 1896).

7. **K. József**, orvos, 1896 márc. 16. erdőtelki előnével magyar nemességet kapott. Megh. Erdőteleken 1897 aug. 7. Budapesten temették el.

8. **K. Pál**, technikus, országyűlési képviselő, szül. Bács-Földváron 1848 jan. 25. Technikai tanulmányait a zürichi műegyetemen végezte. 1875. mint mérnök belépett a tiszavidéki vasúthoz, ennek államosítása után pedig Budapestre költözött, hol elektrotechnikai tanulmányokkal foglalkozott. A kormány, a m. kir. államvasutak és a mérnökegyesület megbízásából több tanulmányutat tett, így Nyugat-Európában, Amerikában és Afrikában. 1894-től a kereskedelemügyi minisztérium műszaki osztályában a villamos és egyéb különleges vasutak műszaki előadója volt s részt

vett a budapesti földalatti villamos vasút tervében és építése vezetésében. 1896. Zenta városa szabadelvű párti programmal országgyűlési képviselőnek választotta. Művei: *Az elektrotechnika kézikönyve* (Budapest 1890); *Amerikai tanulmányutam* (u. o. 1894).

9. **K. Pál**, jogtudós, szül. Kecskeméten 1855 jan. 27. Jogi tanulmányait a kecskeméti jogakadémián és a budapesti egyetemen folytatta. 1878—1879. a Lukács Béla és Borostyáni Nándor szerkesztette Közvélemény, 1880—81. a Verlovay Gyula által alapított Függetlenség belső munkatársa volt. Ez utóbbi lapban megjelent egyik cikke miatt a budapesti esküdtseik és sajtóbírórság a közös hadsereg megsértéséért négy hónapi fogházra s 1000 frt pénzbüntetésre ítélte. Büntetését 1881 okt.—1882 febr. a kecskeméti kir. ügyészségi fogházban töltötte ki. 1883., miután államtudományi doktori címet szerzett, a kecskeméti ev. ref. jogakadémián a közigazgatási jog és a statisztika rendes tanára lett. 1890. jogtudományi doktorátust szerzett és ügyvédi vizsgát tett. 1891 óta a kecskeméti jogakadémia igazgatója. 1881—1884. a kecskeméti függetlenségi párt lapját, a Kecskemét-et szerkesztette. Többnyire a közigazgatási jog keretében vágó cikkei a jogi szaklapokban jelentek meg. Főbb művei: *A törvényhozó hatalom viszonya a végrehajtott hatalomhoz* (Kecskemét 1884); *A magyar közigazgatási jog* (I. köt. u. o. 1885, 2. kiad. és II. köt. u. o. 1887); *Közigazgatásjogi értekezések és iránycikk* (u. o. 1887); *Büntetőjogi értekezések* (u. o. 1887); *Kritikai dolgozatok és értekezések a jog- és államtudományok köréből* (u. o. 1891); *A kötelező polgári házasságról* (u. o. 1893).

10. **K. Zoltán** (sepsi-szentgyörgyi és szemerjai), hirlapíró, e lexikon segédszerkesztője, szül. Erken (Heves) 1863 márc. 16. A vagyonos sztlói háznál gondos nevelésben részesült; középiskolai tanulmányait a soprani Csöndes-féle nevelőintézetben, később pedig — minthogy atyja időközben vagyonát teljesen elvesztette — ösztöndíjjal a nagyváradi főreáliskolában folytatta. 1879—81. sürűn jelentek meg versei és egyéb dolgozatai a nagyváradi lapokban. 1882. Budapesten a Radó Antal szerkesztette Magyar Újság, e lap megszűnte után pedig a Magyar Távirati Iroda munkatársa lett. 1886 nov. 1-től 1888 jan. 31-ig Bogdányi Mór főszerkesztő mellett a Budapesti Újság politikai napilap felelős szerkesztője volt s e lap számára írta *Aranyos Ilka* című regényét. 1888 febr. 1. visszatért a Magyar Távirati Irodához. Számos dolgozata és verse jelent a fővárosi lapokban (a humoros versel. Rímkovács álnév alatt). A 90-es évek elején a Fenyvessy Ferenc alapította Magyar Újság regénycsarnoka számára dolgozott s fordításait önálló kötetekben is kiadta a lap. 1893 szept. lépett a Pallas Nagy Lexikona szerkesztőségébe, hol csakhamar az adminisztrálás súlyos feladata nehezdedt vállaira. Gyűjtötte és nyilvántartotta a cikkeket s a kiegészítő adatokat, a roppant anyagot nagy gondnal rendezte s szerkesztés alá előkészítette, a kiszedett cikkek és ívek ellenőrzését s ezzel a végleges összeállítás terhes munkáját eszközölte. Számos cikket irt egy a főmunka, mint

a pótkötetek számára. 1896. megjelent *A három kívánság* című verses elbeszélése (Jó könyvek). Újabban két nagyobb költői munkán dolgozik, az egyik a hunn-magyar mondakór verses feldolgozása, amelyből az első rész: *Ménrótt király*, Papp Henrik illusztrációjával az Új Idők 1897. 24. számában jelent meg; a másik a Salamon Prédikátor könyvének verses átdolgozása, *Vanitatum Vanitas* c., melyből eddig megjelent: *Hiábavalósága az emberi bölcseségnek* (Budapesti Hirlap 1896, 64. sz., Radó Antal: Költők albuma); *Hiábavalósága a földi gyönyörűségnek* (Pesti Napló 1896, 98. sz.); *A bölcsenek és bolondoknak egyazon végezetnek* (u. o. 1896. karácsonyi sz.); *E földi dolgoknak a céltalanságok* (Aurora 1898).

Kovácsművészet, 1. *Vasművészet* (XVI. k.).

Kovács-Sebestény Aladár, mérnök, műegyetemi tanár, szül. Pesten 1858 márc. 17. Középiszkoláit a Kálvin-téri ev. ref. kollégiumban, a műegyetemet Zürichben járta, hol 1880. mérnöki oklevelet nyert, melyet 1882. Budapesten is honosítottak. Résztvett a Szt.-Gotthard-vasút építésében. Állami szolgálatba 1880. lépett. Előbb a fumei kikötőépítésnél, majd árvédelmi munkálatoknál és a körös-tisza-marosi ármentesítő társulat tölteséépítésénél foglalatkodott. 1883—93-ig a temesvári folyam-mérnöki hivatalnál működött, még pedig 1889-től kezdve főnöki minőségben. 1893. mint főmérnök Budapesten, a vizrajzi osztályhoz került s ettől kezdve gyorsan haladt előre. 1895. műszaki tanácsosi címet kapott s az 1896. ezredéves országos kiállítás után, melynek vízépítészeti elosztóját ő rendezte, valóságos műszaki tanácsos lett és a min. oszt.-tanácsosi címet nyerte el. A kormány több ízben küldte külföldre, így 1891. a párisi, 1894. a hágai belhajtásai kongresszusokra; ezenkívül is számos külföldi utazást tett, bejárta Német-, Francia-, Angol- és Olaszország, Belgium, Hollandia és Svájc nagy részét. Kiváló szakismeretei révén 1897. a műegyetem tanácsa a beteg Klimm professzor helyettesítésére kérte fel, majd Klimm halála után ugyanez év júliusában rendes műegyetemi tanárrá nevezték ki. 1899 nov. két évre kinevezték a Vág-balparti ármentesítő és belvízszabályozó társulat miniszteri biztosává. A műszaki gyakorlaton kívül irodalmi munkásságot is fejtett ki: *A Temes-Béga folyó szabályozásának terve* (Vizügyi Közlemények II.); *Vízépítéssel az 1896. évi ezredéves orsz. kiállításon* s számos apróbb értekezés.

Kovácsy 1. Béla gazdasági írótlő újabban megjelent: *Sertésenyéztétlan* (Kassa 1899).

2. **K. Sándor**, orsz. képviselő, szül. Kisaknán (Alsó-Fehér) 1844-ben. Tanulmányait a zilahi és kolozsvári gimnáziumokban, a kolozsvári jogakadémián és a budapesti egyetemen végezte. A jogdoktori és az ügyvédi vizsgákat Budapesten 1867. tette le s ekkor a közmunka- és közlekedésügyi minisztériumba lépett mint segédfogalmazó, ahol 1870. fogalmazó, 1872. titkár, 1882. osztálytanácsos lett. 1889. mint a vízjogi ügyek előadója a földmívelési minisztériumhoz ment át, ahol 1891 óta előbb mint az állategészségügyi, később pedig mint a közgazdasági főosztályok vezetője működött. Hivatalos működésének ideje alatt több fontos alkotásban részt vett; így 1873—74. a keres-

kedelmi törvényt szerkesztő bizottságnak volt tagja, hol a fuvarozási és szállítmányozási ügyletekről szóló fejezeteket készítette; 1882—83. a vizjogi törvény szerkesztésében volt része, azután pedig a törvény életbeléptetéséről szóló rendeleteket készítette el, végül 1891-től 1893-ig a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló törvényjavaslatot készítette el és 1894. az ennek életbeléptetésére vonatkozó rendeleteket. 1875. legfelsőbb elismerést, 1893. a III. osztályu vaskorona-rendet kapta. 1896. szabadelvű programmal képviselővé választották. Nyugdíjaztatása alkalmával miniszteri tanácsosi címet nyert. A prot. árva-ház elnöke, a budapesti ref. egyház presbiteré.

Kovalevszky, I. Sándor, orosz zoologus, szül. Dünaburgban 1840 nov. 7. (19). Heidelbergában és Tübingenben végezte tanulmányait, beutazta a Földközi-tenger vidékét, Szuezt, Algériát stb., a szt.-pétervári egyetemen lett tanár, tagja az ottani tud. akadémiának. Az újabb zoologia részére becses munkákat nyújtott az Ascidiák (1866—71) és az Amphioxus fejlődéséről (1867) és először állított fel elfogadható hipotézist a gerinces és gerinctelen állatok közti összefüggésről. Hasonló sikerrel működött számos más állati faj vizsgálataánál.

2. **K. Valdemár,** orosz paleontologus, az előbbinek öcsese, szül. Vitebszkben 1843 ápr. 15., megh. 1883 ápr. 28. Atyja kivánságára jogi pályára lépett, de annak halála után 1867. Londonba ment, hol Darwintól tanult, majd Heidelbergában, Jenában és Münchenben az anatómiát és paleontológiát tanulmányozta. 1868. Krukovszky-Corvin Zsófiát (l. *Kovalevszky, X. k.*) feleségül vette. 1870—71-ig Párisban tartózkodott és lefordította Lyell Principles of geology és Brehm Tierleben c. művét orosz nyelvre. Később egyeds természet-tudományi munkákat és német remekírók műveit fordította orosz nyelvre, azután hirlapírással és nyomdászattal foglalkozott, végre költséges ház-spekulációra vetette magát. 1880-ban a moszkvai egyetemhez hívták meg a paleontologia egyetemi tanáranak. Ott a Ragosin-féle gyár társtulajdonosa lett, de a cég megbukott, elvesztette úgy a saját, mint neje vagyonát, miért öngyilkos lett. Nevezetesebb paleontologiai munkái a Casselben megjelenő Palaeontographica c. folyóiratban jelentek meg.

Kovamangán, l. *Rodonit* (XIV. k.).

Kovasavas só a m. szilikát.

Kovácsó vára, Beregszásztól keletre esett, a XV. sz.-ban már fennállott. 1557—65. években a János Zsigmond és Ferdinánd közt folyt harcokban több ostromot állott ki.

Kováts Gyula, jogtudós, egyetemi tanár, szül. Pesten 1849 jan. 28. Középkolai tanulmányait a pesti kir. kat. főgimnáziumban, a jogot u. o. az egyetemen végezte. 1872. jogi doktorát avatták. Egy ideig a pesti kir. törvényszéknél aljegyző, majd kir. ítélőtáblai fogalmazó volt. 1873. ügyvédi vizsgát tett és ügyvédi irodát nyitott. Rövid idő múlva tagja lett a budapesti ügyvédvizsgáló bizottságnak és az ügyvédi kamara választmányának. 1883. a budapesti tudományegyetemen az egyházjog magántanáranak habilitáltatta magát. Ugyanabban az évben a budapesti kir. táb-

lához pótbírónak nevezték ki, ahol 1887. rendes bíróvá léptették elő. 1888. az egyetemen az egyházjog rendes tanáranak nevezték ki. 1895—96. az egyetem jog- és államtudományi karának dékánja volt. A tudományos akadémia 1884. megválasztotta levelező tagjának, 1892. pedig a gyakorlati bírói vizsgáló bizottság tagja lett. A király 1899 jan. 29. a törvények előkészítése körül felt szolgálatainak elismeréséül a m. kir. udvari tanácsosi címet adományozta neki. Cikkei a Jogtudományi Közlönyben, a Magyar Jogászegylet Évkönyveiben, a Magyar Igazságtudomány, a Pesti Naplóban, a Pester Lloydban, a Nemzetben, az Egyetemesben és a Vasárnapi Újságban jelentek meg. Önálló művei: *Mi a jogunk s milyen legyen a törvényünk az irói és művészi munka védelmében* (Budapest 1882); *A házasságkötés Magyarországon egyházi és polgári jog szerint, tekintettel törvényhozásunk feladatára* (u. o. 1883); *A házassági javaslat a törvényhozás előtt* (u. o. 1884); *Szilágyi Márton tamitása az eljegyzésről 1690.* (u. o. 1885); *A párbér Magyarországon* (bírálat dr. Timon Akos könyve felett, u. o. 1885); *A párbér jogi természete* (felelet dr. Timon Akos: A párbér jogi természete c. válaszára, u. o. 1886); *Felelet báró Roszner Ervin Régi magyar házassági jog c. munkájára* (u. o. 1887); *Báró Roszner Ervin válaszára* (u. o. 1888); *Az utolsó két egyházpolitikai törvényjavaslat* (u. o. 1894).

Koviljacska, fűrdő, l. *Losznica*.

Kovno, orosz kormányzóság, (1897) 1.549.444 lak. — *K., város,* ugyanakkor 73.543 lak.

Kozáry Gyula újabb művei: *Descartes és szent Tamás* (Budapest 1897); *Idealizmus az irodalomban* (u. o. 1897).

Kozdi esperesség, vagy *dékánság.* Az erdélyi püspökséghez tartozó 7 szász kerület egyike volt. Kőhalom vidékén terült el s a Kozd pataktól vette nevét. L. *Kizdi esperesség.*

Kozma I. Andor (leveldi) újabb művei: *Humoros históriák* (Budapest 1895); *Szatírák* (u. o. 1898); *A szabadság ünnepére* (szini költemény 3 képben, u. o. 1898); *Korképek* (u. o. 1898); *Víg elbeszélések* (u. o. 1898); *Arany László* (emlékbeszéd, u. o. 1899). A Vígszínház megnyitására (1896 máj. 1.) verses *Prolog*-ot írt.

2. **K. Ferenc** (kézdi-szent-léleki), királyi tanfelügyelő, szül. Csekefalván (Udvarhely) 1844 febr. 14-én, hol atyja unitárius lelkész volt. Iskolai tanulmányait a székelykeresztúri és kolozsvári unitárius gimnáziumban végezte s ugyanott a teologiai szemináriumban papi oklevelet szerzett. Korán árvaságra jutván, tanítással és nevelősködéssel tartotta fenn magát. E közben nyelveket tanult s egyháza, államügy mellett, mint tanárjelöltet 1867 őszén külföldi egyetemre küldte. A jenai, heidelbergai és zürichi egyetemeken két évet töltött filozofiai, pedagógiai és filológiai tanulmányokkal, 1869. egyházi főhatósága a székely-keresztúri gimnáziumhoz hívta meg. Egy év múlva az itt szervezett állami tanítóképző intézethez nevezték ki rendes tanárnak, hol 1873. az igazgatósággal bízták meg. 1886. Kolozs vármegye kir. tanfelügyelőjévé, kir. tanácsossá neveztetett ki. Ő szervezte az első népbankot Erdélyben (Székely-Keresztúron);

úttörője volt ugyanott a komlóművelés meghonosításának. Számos kisebb-nagyobb cikke, értekezése, tantügyi közleménye, alkalmi beszéde, polemikája stb. jelent meg folyóiratokban és lapokban. Fő munkája, melylyel 1880 máj. 20-án az akadémiai levelező tagságot is nyerte, 1879. jelent meg *A Székelyföld közgazdasági és közmívelődési állapota* címen (a Székely egyesület ezer forint pályadíjjal jutalmazta). Egyéb dolgozatai közül megemlítendőek: *A kolozsvári unitárius collegium ifjusága olvasó és irodalmi körének multja* (Kolozsvár 1867); *A székelykeresztúri paedagogiai körnek a magyar országgyűléshez intézett felirata az 1868. XXXVIII. t. c. módosítása tárgyában* (Székely-Udvarhely 1873); *Temetési alapíték* (az ó- és újtestamentumból összeszedette K. Mihály szentgericei unitárius pap és esperes, bővítette és sajtó alá rendezte s K. Mihály életiratával ellátta K., Kolozsvár 1875); *Vezérfonal az elemi rajztanításhoz* (u. o. 1875); *K. Gergely unitárius pap és esperes életirata* (függetlenül Kazincze Ferenc levelei és egy bírálata K. Gergelyhez (u. o. 1876); *Mythologiai elemek a székely népköltészet és népelethez* (akadémiai székfoglaló, 1882 máj. 8.); *Emlékbeszéd Fabritius Károly levelező tag fölött* (akadémia 1883); *Minő szemléltetési eszközök szükségesek a történelem tanításához s azok mily módon állítandók elő?* (az 1883. tartott országos tanítói képviselői közgyűlés munkálatai alapján a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter által kiadott határozatokban, 1885); *Brassai Sámuel mint aesthetikus és műkritikus* (felolvasás az akadémia I. osztályában, 1899 márc. 20-án).

3. *K. Ferenc* (leveldi) emléksobrát Kisbérben 1896. és Mezőhegyesen (Zala György műve) 1898 máj. leplezték le.

4. *K. Károly* egri főszékesegyházi kanonokot és címzetes prépostot 1898 szept. 4. kinevezték scardonai címzetes püspökké.

5. *K. Sándor* (leveldi) 1896 ápr. 25. nyugalomba lépett, mely alkalommal a Lipót-rend középkeresztjét kapta. Megh. Budapesten 1897 aug. 5.

Kőárok, Szt. István királynak 1009. és Szt. Lászlónak 1093. kiadott oklevele szerint a Szerémségben a pécsi püspökségnek határvonala volt. Szt. László vízvezetéknek mondja s Karácsonyi szerint (Szt. István oklevelei, 50.) a mai Mitrovic helyén állt Sirmiumban, a Lezsemer és Szilzseg (ma Szuszseg) közt levő heggek forrásvizét bevezető aquaeductust értették rajta, melynek romjai ma is megvannak s akkor sokkal tekintélyesebbek lehettek. Ortva a pécsi egyházmegye alapításáról és első határaitól irt értekezésében római útnak, Koller (Hist. Episc. Quinquiecl., I. 69.) a Kövesdi-pataknak tartotta, Pauler pedig (Századok, 1888, 199—200. és Magyar nemzet története, I. 509—510.) Újlaktól (a mai Illoktól) keletre, a kői monostornál (a mai Bánostoránál) kereste. Ez utóbbit a pápa még 1232. is kőéri (cuheri) monostornak nevezte. 1274—1462 közt Szerém vármegyében Kővályu nevű földet, birtokot emlegetnek, ez Csánki szerint (Magyarország tört. földr., II. 248.) a Rumától déldelekeletre fekvő Bresztács keleti részén levő Kuvalo pusztá-

tának felelhetne meg; odább keletre, Simanovci mellett is van egy Kuvalo bara nevű hely; ezek Illoktól mind dél felé fektésznek.

Köben, város Breslau porosz kertület steinai járásában, az Odera mellett, (1895) 989 lak. Romokban levő evang. templomában egykor Heermann János (VIII. k.) prédikált. Van régi várkastélya, hajóépítészete s barnakőszénbányája.

Köberle György, német író, megh. Drezdában 1898 jun. 7.

Köböl, I. MÉRŐ (XII. k.).

Ködfoltok (X. k.) elosztása az égen nem egyenletes. A K. leginkább a tejúttól távol eső részen fordulnak elő, mind ritkábbak a tejút körül, míg benne alig néhány ismeretes. Ellenkezőleg a csillagesoportok majdnem mind a tejútban s annak környékén találhatók s minél sűrűbb a tejút, annál több csillaghalmozott észlelhetünk benne. Újabb érdekes tanulmányt Potsdamban végeztek a bolygószertű ködökön, amennyiben parallaxisokat íparkodtak meghatározni. Egnél sikerült is 0,"₁—0,"₂ meg nem haladó parallaxist fotográfiai úton konstataálni, a többinél azonban méreti nagyságot nem találtak. Keeler több ködnek a látási vonal irányában történő mozgását határozta meg spektroskopikus úton. A köd egyes részeinek mozgását vagy keringését azonban nem lehet ezen az úton megfigyelni.

Ködképek, I. *Büvös lámpa* (II. k.).

Kögel Rudolf, német prot. teológus, megh. Berlinben 1896 jul. 2.

Kőhányás, víz által való alámosítás veszélyének kitétt építmények (hidpillérek stb.) megvédésére, illetőleg részben már alámosott művek és partok helyreállítására szolgál, s abból áll, hogy a meder illettő helyén megfelelő mennyiségű terméskövet a vízbe süllyesztenek, gondot fordítván arra, hogy a K. formája lehetőleg megőrzésük a tervbe vett, s hogy a K. felületére oly nagy kövek jussanak, amelyeket a víz sodra meg nem mozdíthat. Sebes folyású vizeknél, v. tengeri építkezéseknél a szükséges nagyságu tömböket ugy is szokták előállítani, hogy azokat megfelelő állványokon kisebb kövekből cementvakolattal összefalazzák s csak a kellő megkeményedés után bocsátják a vízbe. Több ilyen mesterséges kötőtömböt is szoktak egybefoglalni olyanformán, hogy azokba kettenként mintegy 1—2 m. hosszú erős vasláncot faloznak bele, úgy hogy az elcsúszás után a víz sodrának a tömbök nem egyenkint, hanem a láncokkal összefoglalt részek mind együttesen állnak ellent.

B. B.

Kökényesi monostor, a nógrádmegyei Aszódtól északkeletre eső Kökényesen állott. A premontrai szerzet bírta. A Kökényes-Radnót nemzetség építette. A XIV. sz.-ban virágzott. V. ö. Anj. okm. (II. 635.).

KAR.

Kölbng Jenő, német filológus, megh. Herrenalban 1899 aug. 9.

Kölcsey Ferenc emléksobrát Nagy-Károlyban (Kallós Ede műve) 1897 ápr. 4. leplezték le.

KÖLL., természetrajzi nevek mellett *Kölliker* Rudolf Albert (X. k.) nevének rövidítése.

Köller Ernő Mátyás (X. k.), porosz beltgymiszter, 13 havi működés után 1895 dec. 9. lemondott. 1897 aug. Schleswig-Holstein elnökévé ne-

vezték ki. Ebben az állásban oly szigorral járt el a dán születéstől ellenzéki politikusok, írók és hivatalnokok, sőt egész családok kiutasításában, hogy a birodalmi gyűlésen és a német egyetemi tanárok (mint p. Delbrück) ezért megtámadták. — *K. György*, 1898 jan. 12. előrehaladt kora miatt lemondott a porosz képviselőház elnökségéről.

Köllő Miklós készítette Petőfi Sándor szobrát, amelyet Segesváron 1897 jul. 31. és Kossuth Lajos szobrát, amelyet Maros-Vásárhelyen 1899 jun. 11-én lepleztek le.

Köllő, 1. porosz közigazgatási kerület, (1895) 905,510 lak. — 2. *K. város*, (1895) 321,564 lak. A Wiethase tervei szerint épített Krisztus-templomot 1894., a Schmidt tervei szerint épült Jézus szíve szentplomat 1895. és a Heribertus-templomot 1896. szentelték föl. Újabb épületek még a tör. é. nemzeti okirattáré és a műipar-muzeumé. 1897. leplezték le I. Vilmos császár emléksobrát (Anders mintája szerint). 1899 őszén nyílt meg az új városi színház.

Kölnische Zeitung, naponkint háromszor megjelenő politikai lap Kölnben, mely hiteles és gyors politikai tudósításai folytán a legjobban elterjedt német hírlapok egyike. A lap 1802. indult meg Schauberg nyomdász örökösének kiadásában, 1809. Napoleon elnyomta, de 1814. jan. 16. ismét megjelent. A lap jó hírnevét Dumont József alapította meg, ki 1831—61-ig szerkesztette. Nevesebb szerkesztői voltak: Brüggemann H. K., Levin Schücking (tárcaíró), Kruse H. és Grel-en H. 1880 óta Dumont József veje Neven-Du Mont Ágost volt az üzleti vezető, ennek 1896. történt elhalálozásával két fia, u. m. Neven-Du Mont Lajos a szerkesztőségi és Alfréd a nyomdászati osztály vezetője. V. ö. *Dumont-Schauberg*, Geschichte der Kölnischen Zeitung und ihrer Druckerei (Köln 1880).

Kölni selyemruhák, a Rajna vidékén készült középkori miseruhák; anyaguk gorombább mint az olasz készítményeké; egyik ismertető jelük a kék szín.

Kölpény vára, ma *Kupinovo* Szerém vármegyében, a Száva közelében. A belgrádi főharmincad egyik főkja volt. 1445. Hunyadi János, 1456-tól kezdve a rác despoták bírták. Itt laktak az utolsó fejedelmi Brankovicsok. 1526. jul. foglalták el a törökök. V. ö. *Csánki*, Magyar történelmi földrajz (II., 248., 232.).

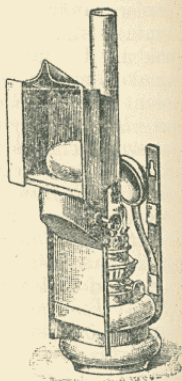
Kölreuter József Gottlieb, l. *Koelreuter* (X. k.).

Költés (X. k.). A modern költőkészülékkel való K. így történik: a K.-re legalkalmasabb hőmérséklet 39°, mert ilyen egyenletes hőfok mellett a legjobb eredményeket érték el. 37 és 41° között való ingadozások, ha csak átmenetiek, nem károsak. A készülékbe tett tojásokat naponkint legalább kétszer meg kell fordítani, mert a tojás változatlan helyzete mellett az embrio csak hiányosan vagy esetleg nem is fejlődik. A K. hatodik napján a betett tojásokat vizsgáló készülék (1. ábra) segítségével megvizsgálják, hogy a meg nem termékenyült, a K.-re alkalmatlan tojásokat kiküszöböljék. Ha a tojást a hatodik napon beleteszik a meggyújtott lámpával megvilágított vizsgáló-készülék sötét kamarájába,

akkor — amennyiben jó költőtojás, melyből előreláthatóan csibe várható — a 2. ábrában feltüntetett képet mutatja. Meg nem termékenyült tojások egészen tiszták, míg ellenben a hamis székes tojásokon csak valami sötét árnyék látszik.

Költőgép, l. *Költés* (X. k.).

Költségvetés (X. k.). Ugy a magán-, valamint állami *vasutak* az okszerű és rendszeres kezelés érdekében szigorúan megtartandó K.-eket (évi előirányzatokat) állítanak össze. Ezeket a magánvasutak saját igazgatóságuknak mutatják be, ellenben az államvasutak K.-e az állami K. keretében a parlament elé jut. A költségel-

1. ábra.

2. ábra.

irányzatok szerkesztésekor a rendes megszabáshoz a vasúthálózat hossza és a végzendő munka vétetvén: első sorban alapul, ez utóbbira az előző években teljesített eleygtonakilométer és vonatkilométerek száma nyújtja a kellő alapot; a rendkívüli kiadások alapját pedig a beruházások, u. m. új építések, járóművek szaporítása stb. teszi.

Kőmagzat, l. *Litopedion* (XI. k.).

König Gyulát 1895. kineveztek a hazai felsőbb kereskedelmi iskolák miniszteri biztosává. Mint ilyen szervezte a szűnidei tanfolyamokat, keresztülvitte a tanári kiegészítő szakvizsgálatok megengedését, az állami tanárok fizetési viszonyainak rendezését s a kereskedelmi tanárképző felállítását. 1899-ben lemondott tiszteréről s ekkor királyi elismerésben részesült. 1896. kinevezték az országos közoktatási tanács előadó tanácsosává; ugyanekkor megkapta a miniszteri tanácsosi címet. Az akadémia megbízásából Réthy Mórral kiadta és értékes jegyzetekkel ellátta Bolyai Farkas Tentamen-jét (1897). Értekezései: *Az algebrai alakok elméletéhez* (Mat. és Term. Ért. 1896); *A határozott integrálok elméletéhez* (Mat. és Term. Ért. 1897); *Bolyai Farkas és Gauss Frigyes Károly levelezése* (Akad. Ért. 120. füz., 1899).

König, 1. *Ferenc*, német sebész, szül. Rotenburgban 1832 febr. 16. Tanulmányait Marburgban és Berlinben végezte, majd gyakorló orvos volt Hombergben, de rövid idő múlva hanau törvény-

széki és kórházi orvos lett. 1869. Rostockba, 1875. pedig Göttingába hívták a sebészet egyetemi tanárának. 1895 óta a berlini egyetem tanára. Művei: *Lehrbuch der speciellen Chirurgie* (Berlin 1875, 6. kiad. 1893—94, 3 köt., francia fordítása Páris 1888—90); *Lehrbuch der allgemeinen Chirurgie* (1883—89); *Die entzündlichen Prozesse am Hals* (Stuttgart 1882); *Die Tuberculose der Knochen und Gelenke* (Berlin 1884).

2. *K. Henrik József*, német regényíró, l. *Koenig* (X. k.).

3. *K. Herbert*, német festő és rajzoló, sztl. Drezdában 1820., megh. Niederlössnitzben 1876 jun. 13. Egy ideig színész volt. 1848. Münchenbe került, ahol a *Fliegende Blätter*ben közzétett humoros vázlateival lépett a nyilvánosság elé. Később betuzta Ausztriát, Magyarországot, Belgiumot és Hollandiát. 1852. Lipésébe ment és a *Gartenlaube*s az *Illustrierte Zeitung* rajzolója volt, míg Berlinbe nem hívták egy folyóirathoz. Öt év múlva visszatért szülővárosába. K. rajzai a mindennapi élet legkülönbözőbb dolgai ábrázolják. Különösen arra törekedett, hogy kortársainak félszégeit, a divat hóbortjait jókedvvel, elmésen, elegáns rajzokban kifigurázza.

4. *K. János Gerhard*, német botanikus, l. *Koen.* (X. k.).

5. *K. Károly*, német természettudós, l. *Koen.* (X. k.).

6. *K. Róbert*, német író, l. *Koenig* (2., X. k.).

7. *K. Rudolf*, német akusztikus, l. *Koenig* (3., X. k.).

Königsberg, 1. porosz közigazgatási kerület, (1895) 1.204.349 lak. — 2. *K., város*, (1895) 172.796 lakossal. 1894. leplezték le I. Vilmos császár bronzszobrát (Reusch mintázata szerint). Újabbán az aláhanyatlott hajózás kikötőjében újra kezd élnékültni. — 3. *K., város* Neumarkban, (1895) 6045 lakossal.

Königsborn, Unna városához tartozó község Arnsberg porosz kerület Hamm járásában, vasúttal, köznén- és sóbányával. 786 lak. A sóbányával sósfürdő és gyermek-gyógyító intézet van összekötve.

Königsdorf-Jastrzemb, falu Oppeln kerület Rybnik járásában, 600 lak., jód- és brómtartalmu só forrásokkal, jól berendezett iszap- és zuhanyfürdőkkel és inhalációval.

Königshütte, porosz város, (1895) 44.697 lak.

Königswarder Herman báró, valamint törvényes utódai magyar báróságukhoz 1897 jul. 14. a «sabaestüdi» előnevet kapták.

Könnern, város, l. *Cönnern* (IV. k.).

Könnygomba v. *futó gomba* (növény) a m. házi gomba (VIII. k.).

Könyöki Alajos György, kémikus, sztl. Pozsonyban 1856 dec. 16. Szaktanulmányait a müncheni politechnikai főiskolán végezte, ahol 1877. műszaki vegyész oklevelet kapott. Miután még két esztendeig a tülbingai egyetemen folytatta tanulmányait, ahol 1879. bölcsletdoktori oklevelet nyert, betuzta Németországot és Olaszországot. 1881. egy eszehországi, később pedig több magyarországi gyárban működött. 1888. kir. vegyész lett az országos kémiai intézetben. 1899 nov. a földmívelésügyi miniszter kir. fővegyészszé nevezte

ki és a Fiumében létesítendő m. kir. vegyiskísérleti állomás vezetésével bizta meg. Cikkei bel- és külföldi szaklapokban jelentek meg. Művei: *Untersuchung des Methyleneugens* (Pozsony 1879); *Über die Chemie der Theerfarben* (u. o. 1880); *Über Ozokerit* (u. o. 1881); *A műtrágyázás* (Pécs 1890); *A superphosphatról* (Budapest 1891); *Über getrocknete Getreideschlempe* (u. o. 1894); *A chilisalétrom jelentősége a kertgazdaságban* (u. o. 1894); *Mikor és mennyi chilisalétrommal trágyázzuk a szántóföldet* (u. o. 1894); *Szülőlőtrágyázási kísérletek Liebfrauenthalban* (u. o. 1897); *Die Kunstdüngung des Hopfens* (u. o. 1897).

Könyvárus, l. *Könyvkereskedelem* (X. k.).

Könyvfogadások (sport), l. *Book-maker* (III. k.).

Könyvkiadó, l. *Kiadói ügylet* (X. k.).

Könyvtárak országos felügyelete, l. *Muzeum és könyvtárak országos felügyelete*.

Köpenick, porosz város, (1895) 17.387 lak.

Köpersely, kőjáratoknál az alsó, nyugvó malomkő nyílásában levő csapág, mely a kőtegenyelt körülveszi. Kisebb kőjáratoknál a K. a malomkő nyílásában van megerősítve, nagyobb kőjáratoknál a K. a kőfészekből a könyvilásba nyúló vastokban van elhelyezve.

Köpesdy Sándor, pedagógus, főgimnáziumi igazgató, sztl. Kis-Kun-Félegyházán 1840 dec. 10-én. A gimnázium két alsó osztályát szülővárosában, a többi a budapesti kegyesrendieknél végezte; a pesti egyetemen bölcsészeti hallgató volt negyedfél évig. 1864 nov. elejétől a pesti kir. kat. főgimnáziumnál, utóbb a II. kerületi reáliskolánál mint póttanár működött. 1865 febr. 22-én a bajai főgimnáziumhoz a magyar irodalom és történelem helyettes tanárává nevezték ki. 1867 jun. 2. a latin és görög nyelvből és irodalomból tett vizsgálat után magyar és német előadási nyelvre képesítették. Baján töltött kilencedfélvi működése után a budapesti kir. kat. főgimnáziumhoz helyezték át. 1881-től a budapesti VII. ker. magy. kir. állami gimnázium igazgatója volt; jelenleg az V. ker. állami főgimnáziumban működik mint igazgató-tanár. Cikkei iskolai értesítőkből, szaklapokban jelentek meg. 1873—1874. az Országos Tanáregyesület Közlönyének szerkesztője és később is munkatársa volt, itt írta *Magunkról magunknak*, a latin és görög klasszikusok kiadásainak használatáról. Önálló munkái: *A görög irodalom története* (Pest 1873); *M. T. Cicero válogatott levelei* (magyarázta Budapesten 1874., 4. javított kiad. Budapest 1896; Görög és latin remekírók gyűjteménye 35.); *M. T. Cicero két beszédje*: Pro Sexto Roscio Amerino és de imperio Cn. Pompei (magyarázta u. o. 1875., ezt 1899. a Pro Archia poeta c. beszéddel toldotta meg); *Magyar-latin és latin-magyar kézi szótára* (u. o. 1881—82, két rész, Holub Mátyással együtt I. 2. kiad., II. 3. jav. kiad. u. o. 1894); *M. Tullii Ciceronis in L. Sergium Catilinam orationes quatuor* (magyarázta u. o., Jelez írók iskolai tára XVIII. köt. 1882); *Tanügyünk és a középiskolai törvényjavaslat* (u. o. 1882); *M. Tullii Ciceronis De Officiis libri tres* (magyarázta u. o., Görög és latin klasszikusok gyűjteménye 1887); *Praeparatio Ciceroni beszédjeihez* Catilina ellen (I. fiz. Cat. I. II. 1—6. fej., Latin Praeparatiók XI. köt.,

u. o. 1891); *A görög irodalomtörténet* szinkronisztikus táblája (u. o. 1898). Szerkesztette a *Kritikai Szemlé*t 1878. Budapesten, melyből azonban csak három füzet jelent meg és a Középiskolai könyvek tárát 1891—93. Kittint a tanítás szemléltető eszközeinek gyűjtésében, sőt ilyen eszközöket maga is készítet; az iskolai turistáságnak egyik úttörője, mint ilyen, tanítványaival hazánkban és Olaszországban számos tanulmányutat tett.

Köppen *Károly Frigyes*, német jogtudós, sztl. Goldbergen (Mecklenburg-Schwerin) 1822 dec. 17-én. Berlinben végezte jogi tanulmányait, 1847. porosz igazságügyi hivatalba lépett. 1853. Jenában a római jog magántanára, 1856. rendkívüli tanár lett. 1857. a marburgi, 1864. a wüzburgi és 1872. a strassburgi új királyi egyetemen tanár. Művei: *Die Erbschaft* (Berlin 1856); *System des heutigen Erbrechts* (Jena 1862—64); *System des heutigen Erbrechts im Grundriss* (Wüzburg 1867); *Der obligatorische Vertrag unter Abwesenden* (Jena 1871); *Der Fruchterwerb des bonae fidei possessori* (u. o. 1872); *Grundriss zu Vorlesungen über die Institutionen und Geschichte des römischen Privatrechts* (Strassburg 1879); *Lehrbuch d. heutigen römischen Erbrechts* (Wüzburg 1866—88, 2 rész).

Körber (Koeber) *Ernö*, osztrák államférfi, sztl. Trientben 1850 nov. 6. A bécsi Terézia-akadémiában nevelkedett s egyetemi tanulmányait is Bécsben végezte. 1872. mint gyakornok a bécsi törvényszékhez került, 1874. pedig a kereskedelmi minisztériumba, hol fokról-fokra egészen az elnöki osztály igazgatói állásáig emelkedett. Bachehem miniszter (ifjúkori barátja) és Pino miniszter alatt az államvasúti ügyosztályt vezette.; 1892. annak az új ügyosztálynak lett feje, mely a hajózási ügyeket vezette s a vám- és kereskedelmi szerződéseket kidolgozta. Az 1891-iki nemzetközi kereskedelmi szerződések közreműködésével készültek. 1894-ben Wurmband miniszter megbízásából a magyar kormánnyal vezette a dunai hajózásra vonatkozó alkudozásokat. 1895 szept. Bilinski utóda lett az államvasutak vezérigazgatóságában. Badeni miniszterelnök mint osztálytanácsost a belügyi minisztériumba hívta és kieszköltölte számára (1896) a v. b. t. tanácsosi méltóságot. Az 1897 nov. 30. megalakult Gautsch-minisztériumban a kereskedelmi tárcát kapta. Ettől az állástól 1898 márc. 5. (a kabinet lemondásakor) vált meg. Ez alkalommal az I. oszt. vaskorona-rendet kapta. 1899 szept. kinevezték az osztrák urakháza tagjává, okt. 2. pedig a Clary-kabinetben belügyminiszterré, mely állásától azonban dec. 22. a Clary-kabinet lemondásakor megvált.

M. I.

Körjárat, l. *Őrjárat* (XIII. k.).

Körkép, l. *Panoráma* (XIII. k.).

Körmندی Sándor (komáromi), ref. lelkész és esperes, sztl. Nagy-Körpádon (Somogy) 1829 jul. 7-én. A gimnáziumot Gyöngkőn járta s a jog hallgatására Pápára ment, hol 1848. apja *K. Sámuel* volt nagykorpádi, később szennai lelkész és tanácsbíró helybenhagyásával honvédek csapatf. fel. Tízennyolc esztában vett részt, melyek közül az isaszegi, a Komárom alatti (jul. 2.) s a váciiban (jul. 17.) kittint. Ez utóbbiban mint vezénylő fő-

hadnagy zászlóalját három napi folytonos csatározás között vezette Losoncig, hol őt és zászlóalját már elvesztek tartották. Világosnál reá, mint legfialabban tisztre bízták zászlóalja felvilágosítását a fegyverletétel kényszerűségéről. Innen haza térve 1849 nov. Pápára ment, hol a teológiai szakra iratkozott be. A tanfolyam bevégeztével a pápai gimnáziumban a magyar nyelvet, költészet- és szónoklattan tanította. De nem maradt a tanári pályán. Bécsbe, onnan Felső-Olaszországba ment, honnan zölöfödére tért vissza s ott Kisasszondra lelkésznek választották. Innen három év mulva Kálmáncsára, hét év mulva pedig Hedrahelyre ment papnak. Mindegyik helyen szervező talentumnak bizonyult s úgy az egyház, mint az iskolatgy érdekében maradandó alkotásokat hozott létre. Nevét és munkásságát ismerte ekkor már egész egyházmegyéje, úgy hogy 1861. a szigetvári, 1869. és 1872. a kaposvári kerület választotta országos képviselővé. A képviselőházban gyakran felszóltat s különösen a népoktatástigyre vonatkozó beszédeivel keltett feltűnést. 1882-ben újból a kaposvári kerület jelöltje volt Széchenyi Pál gróf miniszterrel szemben. A mandátumot a miniszter kapta meg, a választásnál történt törvényellenességek azonban, melyek miatt kérvény is adatott be, ország-szerzte ismeretessé váltak s később a miniszter bukását okozták. K. ez idő óta egyházának élt. Egyházmegyéje esperesnek választotta s ekkor a népiskola ügyét megyeszerte rendezte, a csurgói ref. gimnáziumnak, melynek ma is igazgató tanácsosa, alapjait országos gyűjtéssel 40,000 frtról 100,000 frtot meghaladó összegre emelte, kieszköltöte számára az államsegélyt s fölépítette a gimnázium új épületét, melyet 1899 szept. 14. avattak föl. A pápai ref. leánynevelő intézet felállítására körül is nevezetes munkásságot fejtett ki. Emelte a vallásos életet az egyházlátogatás foganatosításával, az egyházak anyagi ügyeinek rendezésével. Kaposvárott, Nagy-Kanizsán, Fiumében megalkotta a ref. egyházat. Szlavoniában megalkotta a verőcei, daruvári ref. missziókat, melyekkel az oda költözött ref. népet mentette meg a magyarságnak. A dunántúli ref. egyházkerület előbb aljegyzővé, majd főjegyzővé, konventi és zsinati képviselővé, az egyházkerület főiskolájának igazgató tanácsosává s egyúttal tanügyi felügyelőjévé választotta. Ritka erélylyel és kitartással küzdött s küzd máig mindazon téren, hova a közbizalom emelte. Irodalmi munkássága jobbára a Prot. Egyh. és Iskolai Lapokba névtelenül vagy álnéven irt cikkeiben, a Gazdasági Lapokban, Vachot lapjában megjelent közleményeiben nyilvánult meg. Egy röpiratával a dunántúli közművelődési egyesület figyelmét a szlavoniai ref. missziókra irányozta. Mint egyházkerületi főjegyző szerkesztette az egyházkerületi tllések jegyzőkönyveit.

Körmöcbánya (X. k.), bányaművei: 1. A *kincstári* u. n. Goldkumsthandlung (aranybányászat), mely K. és hozzá tartozó Jánoshegy, Felső-Tóti és Sváb, valamint Bartos-Lehotka, Ó-Körmöcske és Garam-Valint-Kereszt határában van 865'24 ha. bányaterülettel, 14'7 km. bánya- és 2'2 km. felszíni vasúttal, 240 zúzónnyillal 6 zúzóműben és

1893 óta Ludovika-aknál villamos erőátvitellel; 1897. évi termelése 186,000 q, vagyis 18,600 tonna zűzérc, melyből 2473 q kénegszinpor (mára) s ebből 33,360 kg. arany és 154,274 kg. ezüst 65,519 frtnyi összértékben nyeretett; a munkások száma 659 volt. 2. A *Raport-féle* u. n. Egyesült Károly- és városi bányamű, mely 1891 óta jelen minőségében fennáll és 119'66 ha. bányaterülettel K.-n bir. E bányamű rendelkezik két aknával, 800 méternyi felszíni, 2,5 km.-nyi közönséges és 700 m. villamos bányavasúttal, egy Körting-féle injektorral és egy villamossággal hajtott triplex-szivattyúval. A modern berendezésü erőelőkészítés: 4 Huntington-féle bányamalom, 3 kötőrő és 2 hengertörő gép, 6 kisebb kaliforniai zűzónnyíl, 4 zagyemelő, 4 Fene-féle szér és 4 Bartsch-féle körlököszer. Azonkívül rendelkezik a bányamű egy villamos teleppel 2,5 km. távolságban a Nándor-aknától, vízi erővel hajtván és 2'64 km. hosszú drótvezetékkel ezen aknával összekötve. A villamos erő szolgál egy 40 kaliforniai zűzónnyíll ellátott zűzónak hajtására, 2 kötőrővel, 24 fonszorzott rézlemezzel, 1 zagyemelővel, 8 osztályozó szekrényvel, 7 Bartsch-féle körlököszerrel, 2 Onke-féle szivattyúval, 4 kénésőadagoló készülékkel, 1 esztergapadtal és 1 fűrészszerzemppel; továbbá szolgáltatja az áramot a bányamozdony és 1 villamos bányafúró gép hajtására és az egész műnek megvilágítására. A bányamű munkásainak létszáma 220 és jelenlegi termelési képessége évenként 33,000 tonna zűzérc. Termelése:

1891—1897. években		1897. évben
Zűzérc	84,311 tonna	16,369 tonna
Szabad aranyérc	2,828,88 kg.	120,242 kg.
Kénegszinpor	15,318,11 q	2,415,88 q
Aranyezüst	415,526 kg.	40,152 kg.
Arany	228,818 kg.	19,387 kg.
Ezüst	186,708 kg.	20,765 kg.
Fémérték	394,671,68 frt	32,429,07 frt.

A bányaművekhez a vizet Turóc vármegyéből, a tureseki völgyből egy 20 km. hosszú csatornán vezetik, mely a vízválasztón keresztül n.ár a XIV. sz.-ban ásottat és a Vág vizeit a Garamba hozza. Egy másik nyílt vízvezeték a zólyomi völgyből 3'6 m. hosszú, a várost 1884-ig ivóvízzel látta el, jelenleg pedig csak egyéb házi szükségletre szolgál. Egy harmadik, ugyanazon völgyből jövő és 4'52 km. hosszú vízvezeték 1885-ben készült és vascsővekben a szükséges ivóvizet a városba hozza.

Legnevezetesebb azonban a magyar királyi *pénzverde*, mely jelenleg hazánk egyetlen s joggal nagyhírű pénzverője, melyben évenként átlag 11'8 millió frt arany-, ezüst- és egyéb fémekből álló pénz veretik, de 1893-ban 72, 1894-ben 41 millió frt értékű pénz veretett. 1879. évig a kilenc verőgépet csak munkások hajtották, ezen időtől kezdve azonban e célra gőzerőt alkalmaznak, amennyiben egy 3 lőerejű Hoek-féle gőzmotor lett felállítva. Az 1882—89. években a régi pénzverőházat lényegesen nagyobbitták és kellően felszerelték és az építkezés befejeztével létesített berendezés 1892. még nagyobbitva lett, amennyiben a gőzgépek és gőzkazánok száma szaporodott. A pénzverde rendelkezik jelenleg 4 gőzgép, 4 gőzkazán, 2 gőzzel hajtott nyújtósor, 16 verő-

gép és számos mellékgép fölött. Munkaképessége tetemes, amennyiben jelenleg nappali munka mellett 350,000 és éjjeli munka mellett egy fél millió pénzdarabot naponta kiaverni képes. 1893-tól kezdve a pénzverőház villamos világítással bir, mely célra a hajdani ezüstkohó vizerege használtatik fel; ezen vízerővel előállított villamos áram nappal erőátvitelre, este pedig világításra szolgál. A pénzverőnek azonkívül egy külön, régi épületben még egy régi nyújtóműve is van, melyet csak vízerő hajt. A pénzverde egy aranyválasztó intézettel is fel van szerelve, melyben a magyarországi bányákból és kohókból kikerült aranyos ezüstöt kezelik, s elválasztván az aranyat az ezüsstől, a két fémet tiszta állapotban állítják elő. Az előállított tiszta arany a pénzveréshez szolgál, az ezüstöt pedig eladják. Választás alá került évente mintegy 25,000 kg. aranyos ezüst, melyből körülbelül 3500 kg. tiszta aranyat és 20,000 kg. tiszta ezüstöt állítanak elő. Ezen pénzverésben 1867—97. összesen 355,738 darab arany 1.658,157 frt 15 kr. (1885-ig), 6.327,043 darab 20 frankos 50,616,344 frt (1870—92), 726,876 darab 10 frankos 2.907,504 frt (1870—92), 291,547 darab 1½ frtos 437,320 frt (1867), 97.224,055 darab 1 frtos 97.224,055 frt (1892-ig), 18.424,070 darab 20 kros 3.684,814 frt (1868—72), 43.260,387 darab 10 kros 4.326,038 frt 70 kr. (1868—88), 14.170,518 darab 20 koronás 141.705,180 frt (1892—97), 2.363,097 darab 10 koronás 11.815,485 frt (1893—1897), 60.000,000 darab 1 koronás 30.000,000 frt (1892—96), 53.304,402 darab 20 filléres 5.330,440 frt 20 kr. (1893—94), 72.000,000 darab 10 filléres 3.600,000 frt (1893—95), 212.355,580 darab 2 filléres 2.123,555 frt 80 kr. (1893—97) és 36.469,158 darab 1 filléres 182,345 frt 79 kr. értékben, azonkívül pedig a bolgár kormány részére 1892. és 1894-ben 2502 darab 100 frankos 100,080 frt, 100,015 darab 20 frankos 800,120 frt, 75,009 darab 10 frankos arany, 300,036 frt és 2.800,300 darab 5 frankos 5.600,600 frt, 2.508,238 darab 2 frankos 2.006,590 frt 40 kr., 5.000,198 darab 1 frankos 2.000,075 frt 60 kr. és 2.000,046 darab 1—2 frankos ezüstpénz 400,009 frt 20 krnyi értékben veretett, ezen idő alatt tehát 24.120,798 darab aranypénz 209.902,906 frt 15 krnyi értékben, 231.508,832 darab ezüstpénz 145.679,503 frt 40 krnyi értékben, 125.304,402 darab nikolpénz 8.930,440 frt 20 krnyi értékben és 248.824,738 darab bronzpénz 2.305,901 frt 59 krnyi értékben, vagyis összesen 629.758,770 pénzdarab 366.818,751 frt 34 krnyi összértékben termeltetett. Pénzdarabokon kívül itt emlékérmeket is vernek, melyeknek verőit a pénzverde maga is készítheti és az előirt mérsékelt pénzbeli megtérítés mellett mindenféle emlékérem veretését elvállalja. A pénzverde állandó munkások száma most 54, a munka szaporodása alkalmával azonban a körülményekhez képest sokkal nagyobb, 1878-ban 409 volt. A pénzverde 1 frtnyi belépti díj lefizése mellett látogatható reggelt 10—12 óráig és délután 3—5 óráig. I. még *Szünidei gyermektelepek*.

Körmös rúd (ném. Bootshaken; ol. mezzomariner; ang. boat-hook), görbített, sarlóalakú és hegyes végű vas-sarúval ellátott rúd, mely cső-

nakoknak, ladikoknak a parthoz való vonására vagy a parttól, hajótól való eltolására stb. szolgál.

Körner, 1. Emil, chilei tábornok, szül. Wegwitzben (Merseburg mellett) 1847 okt. 10. Katonai pályára lépett (1866) és mint hadnagy részt vett az 1870—71. francia-porosz háboruban. 1880. a taktikának és hadi történelemnek tanára lón. Midőn Chile 1885. hadserégének újjászervezése céljából egy porosz tisztet kért: a minisztérium K.-t küldötte oda. Új hazájában nagy sikert ért el és midőn 1891. a kongresszus-párt Balmaceda elnök ellen felkelést támasztott, K. a kongresszus-párt részére dönté el az ügyet. Erre számos német tisztet hívtak be Chilébe, csak hogy a belföldiek rossz szemmel nézték őket, mire azok mihamarább ismét visszatértek hazájukba. K. azonban Chilében maradt és *Canto* tábornok armányai dacára elnyerte a chilei hadsereg főparancsnokságát (1898). TH. Gy.

2. **K. Ernő**, német festő, szül. Stibbében (Nyugat-Poroszország) 1846 nov. 3. A gimnáziumot Berlinben, festészeti tanulmányait több berlini festő műtermében végezte. 1868. beutazta a Keleti- és Északi-tenger partvidékeit, az északi Franciaországot, 1872. Olaszországot, Angliát és Skótszágot, 1873—74. Egyiptomot, Palesztinát, Szíriát s Törökországot. Ez utóbbi útja nagy hatással volt művészetének irányára, úgy hogy azután főképen keleti tárgyu képeket festett, melyek közül említendők: Az arany szarv; Suez; Dolma Bagdse a Boszporus mellett; A Mahmudicsatorna Alexandria mellett; Baalbek; A Memnon-szobrok napnyugatkor; A Sphinx kiásása; A holtak városa Theba mellett. Miután 1881. bejárta Spanyolországot, sok spanyol tájképet, újabb időben pedig néhány tengeri képet festett.

Körösvos, 1. Orvos (XIII. k.).

Körömágy, 1. Köröm (X. k.).

Körösi, 1. Albin, tanár és műfordító, született Selmechányán 1860 jan. 16-án. 1876. belépett a kegyes tanítótrendbe. 1883. áldozópapnak szentelték. 1885. tanári oklevelet szerzett és a veszprémi, majd a temesvári gimnáziumban tanított. 1891 óta a budapesti piarista gimnáziumban működik. A spanyol kir. akadémia 1899. külső tagjává választotta. Cikkai, novellái és versei, jó-részt spanyolból való fordítások, különböző vidéki és fővárosi lapban és folyóiratban jelentek meg. Jelentékenyebb művei: *A XIX. század spanyol költői* (Budapest 1892); *A spanyol költészet gyöngyei* (u. o. 1895).

2. **K. László** újabb művei: *Egyiptom* (tanulmánykönyv a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium által 1896 jan. és febr. a tanárok számára rendezett tanulmányútról. Beöthy Zsolt, Goldziher Ignác, Platz Bonifác és a résztvevő tanárok közreműködésével, Budapest 1899, Roskovics Ignác rajzaival és száz eredeti képpel); *A művészeti oktatásról* (a budapesti kir. főigazgató elnöklete alatt megtartott összes fővárosi középiskolai tanári értekezletek előterjesztéseinek összefoglalása a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium számára, Műcsarnok 1899, jun. füzet).

Körösi monostor, Baranya vármegyében, Kiszasszonyfától északra a mostani körösi pusztán

állott. A Negol-nemzetség építtette. A XIII—XIV. sz.-ban virágzott. V. ö. *Csánki*, Magyar tört. földrajz (II. 499).

Körösy József (X. k. 926. old.), a kolozsvári egyetem részéről 1896. megkapta a tiszteletbeli doktori címet, a király pedig a magyar nemességet adományozta neki a *szántói* előnévvel. Számos bel- és külföldi tudományos társulat levelező és tiszteletbeli tagja, a felvidéki közművelődési egyesület és a kamarazene-egyesület alelnöke. Újabb munkái: *A him'oltás véderejéről* (négy statisztikai értekezés, Budapest 1897); *Die secularé Weltzählung vom Jahre 1900* (Berlin 1897); *A felvidék eltótosodása* (eddig 2 füz., Budapest 1898—99); *A fővárosi statisztikai hivatal közleményei* (XXV—XXVIII., 4 köt.); *Zur Serumstatistik* (Therapeutische Monatshefte, 1898) stb. Jelentékeny mozgalmat fejtett ki az 1900-iki népszámlálásnak egységes alakban való keresztülvitele és feldolgozása érdekében, mire vonatkozó javaslatát az Institut international de statistique 1897-ben elfogadta; ugyanaz elé terjesztett 1899. kimerítő javaslatot a halálokok statisztikájának Bertillon által tervezett egységesítésére vonatkozólag.

Köszeg (X. k.). Prot. leánynevelő intézet, sör- és nemezőgyár és kötőműhely alakult. A hozzátartozó Svábfalu telep *Köszegfalva* nevet nyert. A város fölött emelkedő Oház-hegyen (609 m.), melyen K. régi vár állott, 1896. a magyar turista-egyesület K.-i osztálya díszes milleniumi emléket emeltetett, egy a város éimertéi ábrázoló 20 m. magas tornyot, mely egyúttal messzelátóul szolgál. TH—V.

Köszeghy János, II. Rákóczi Ferenc hive, szül. 1692—93 körül, megh. 1752 előtt. *K. Pál* (X. k.) fia; 1725-ig Bercsenyi udvarában élt és azt szolgálta. Egyideig (1718—19) Perában lakott s ott ismerkedett meg egy Katalin nevű magyar leánnyal, kinek családnévét nem ismerjük; ezt 1720. nőül vette és tőle született már Rodostóban hat gyermeke, kik mindnyájan ott v. Konstantinápolyban töltötték életüket. Apjukat Bercsenyi halála után II. Rákóczi Ferenc vette maga mellé mint fegyverhordozót és végrendeletében is megemlékezett hű híveréről. János neve nem fordul elő a rodostói halotti könyvben; valószínű, hogy Konstantinápolyban halt meg. V. ö. *Thaly Kálmán* cikkét a Századokban (1889. évf., 597. s. köv. old.). M. L.

Köszegi páloskolostor, a baranyavármegyei dunajobbparti Köszeg (ma másként Batina) faluban állott a szentséges Üdvözítő tiszteletére. 1330—1526. virágzott. Nagy jötevője volt a Szekesúvi Herceg-család és Mátyás király. V. ö. *Rupp*, Magy. helyr. tört. (I. 397.). KAR.

Köszeg vára, Sáros vármegyében, a Hernád völgyében, az Aba-nemzetség Lapispataki ága a XIII. sz.-ban építtette. A XV. sz.-ban 20 falu tartozott hozzá. V. ö. *Csánki*, Magyar tört. földr. (I. 281.). KAR.

Köszén (X. k.). *Képződési viszonyok*. Újabb tanulmányok megállapították, hogy a K.-telepek képződése szárazföldi, mocsári v. édesvízi növényekből vagy ott helyben történhetett, ahol azok a növények nőttek, amelyeknek megszűnésedése eredményezte a K.-t; v. pedig távol az illető növények termése helyétől, mely esetben azok a

növények messze helyekről a víztől összehordat-
tak és összehordatva szenesedtek meg K.-teleppé.
Előbbi esetben *helyben képződött* (autochton) K.-
telepről szólnuk, utóbbi esetben azt mondjuk,
hogy a K. *idegen helyen képződött* (allochton kép-
ződést). A legtöbb K.-telep helyben képződött,
aránylag kevés képződött idegen helyen, távol a
megszenesedett növények termőhelyétől. Mind-
azokban az esetekben, amikor közvetlenül a K.-
telep alatt levő palás agyagrétegben, a K.-nek
tehát fekvő rétegében, megtalálni ama fás növé-
nyeknek tőkéit, amelyeknek törzséből, ágaiból
és leveleiből a K. képződött, a K. autochton kép-
ződésű. Számos esetben találtak K.-ben Sigilla-
ria- és Calamita-törzseket eredeti helyzetökben,
néha tőkéjükkel még összefüggésben; nyilván-
való jele annak, hogy az illető K. helyben képző-
dött. Az allochton képződésű K.-ben nagyon rit-
kák az egész törzsek, az egyes növényrészek
rendetlenül, össze-vissza helyezkedtek el, a K.
rendesen nem tisztá, hanem agyaggal, homokkal
van tisztátalanítva, a fekvő rétegben nem talál-
hatók meg a megfelelő növények tőkéi. Újabb
vizsgálatok kiderítették, hogy a K.-ben sokkal
kevésbé az eredeti növényeknek megmaradt tö-
mege, mint azt régebben hitték. A fekete szén-
ben v. igazi K.-ben az egész eredeti növénytömeg
v. egyynolcadára redukálódott, az antracitban,
mint a szenesedés végső produktumában egy-
tizenkettőre. SZT. H.

Kötéléki per, l. Házasság (VIII. k.) és **Polgári házasság** (XIV. k.).

Kötéles példány (X. k.). Az 1897. XLI. t.-c. el-
rendelte, hogy a nyomtatott vagy gépi sokszoro-
zás útján készült nyomdatermekből a törvény-
ben részletezett kivételekkel a nyomtató tu-
dományos célokra egy példányt a nemzeti muzeum-
nak, egyet a magyar tudományos akadémiának,
egyet a statisztikai hivatalnak tartozik beszo-
lgáltatni. A K.-ok beszo-
lgáltatásának elmulasztása
kihágás. A sajtórendészeti szempontból benyújtott
K.-ok, amennyiben rájuk hivatalos használat vé-
gért már szükség nincsen, a közoktatásügyi minis-
ter által kijelölt közönyvtárak és nyilvános mu-
zeumok gyarapítására fordítandók.

Kötélhajtás, transzmisszió-tengelyeknek kö-
téllal hajtó módja. Messzebb fekvő transzmisszió-
tengelyeket ugyanis drót- v. kenderkötéllal szo-
kás hajtani, mert fogaskerék vagy dörzskerék a
nagy távolság miatt nem alkalmazható. A drót-
kötelet többnyire ott használják, hol az egyik
tengely a másiktól több száz méterre fekszik,
mint p. valamely nagyobb vízi erő kihasználása-
kor ez gyakran előfordul. Ily esetben a köté-
l több rövidebb darabból van összetéve s a két ál-
lomás között az egyes kötéldarabok végződésénél
több áttevő-állomást készítenek, mely köből, fá-
ból v. vastartókból épített tornyon álló kettős
vágányú kötélerék áll. Kenderkötelet csak
fedett helyen használják. Egy-egy kenderkötél
vastagsága 40—50 mm. s ha nagyobb erőt kell
átvinni, 20—30 kötelet alkalmaznak egymás
mellé s ezeket szükség szerint egyesítenek a föld-
szintre, első, második v. harmadik stb. emeletkre
vezethetik, úgy hogy az erőt a hajtógépről közve-
tetlenül azokba a termekbe szállíthatják, hol arra

szükség van. A drótköteleket rendszeren kenderrel
bélélik, hogy hajlékonyabbak legyenek. A kender-
köteleket, hogy tartósabbak legyenek, kátrány-
nyal szokás beereszteni. JALS.

Kötélkerék, a kötelhajtáshoz való kerék. A K.
kerülete a kötel vastagságának megfelelő vá-
gánnyal van ellátva. A kenderkötelekhez való
K. vágánya ékszerűen mélyed s a kötelet oldalai
közé szorítja, a drótkötelekéi azonban alulról
kissé nagyobb sugaru ívvel bir, mint a kötel s
rendszen bőrrel vagy fával van bélelve, hogy na-
gyobb surlódási felületet nyújtson s a drótkötelet
ne koptassa annyira. A kenderkötelekhez való
K. átmérője a kötel átmérőjének 30—40-szerese
v. ennél nagyobb, a drótkötelekéit ellenben a kö-
tel átmérőjének 200—300-szorosára készítik. JALS.

Kötélpolygon, l. *Erőpolygon*.

Köthen, város, l. *Cöthen* (IV. k.).

Kötlevél, l. *Kötjegy* (X. k.).

Kötőanyag, a festészetben mindama folyós
anyag (viz, mézga, enyv, méz, növényi nedvek,
gyanta, viasz, olaj), melylyel a szilárd állományu
festékanyagot föloldják, tehát folyóssá és egy-
szersmind tapadóvá teszik. A K. szerint sokfélék
a festészeti technikák.

Kötörőfü, l. *Köröntőfü* és *Kötörőke* (X. k.).

Kötőszál. A szűkebb értelemben vett gyapju
szálai fészekszertien vannak a bőrön elhelyezve,
miáltal pászmak, fűrtöcskék és fűrtök képződnek.
A fűrtöket kopasz bőresíkok veszik körül, de utó-
biakon itt-ott egyes külön álló gyapjuszálak ered-
nek, melyek nem tartozván egy fészekhez sem,
nem oly irányban nőnek, mint a többi gyapju,
hanem a bőrrel többé-kevésbbé párhuzamos irány-
ban haladván, különfélelek átthajtják a fűrtöket
s egymással összekötik, miért is K.-aknak nevez-
tetnek. E K.-ak okozzák azt, hogy a lenyírott
bunda nem esik szét, hanem a fűrtök hálószer-
tien együtt maradnak. A K.-ak mennyisége s köz-
zá-
lasi hajlama, mi igen változik, főleg arról ítélhető
meg, hogy az állaton a bunda könnyen v. nehe-
zen nyitható-e meg; e szerint megkülönböztetnek
könnyen és nehezen nyitható bundát. A nehezen
nyitható bunda mindig hibás, és pedig annál hi-
básabb, minél nehezebben választhatók szét a fű-
rtök. Ha a gyapju anyi hibásan halad és össze-
tapadó K.-at tartalmaz, hogy a bundát nem le-
het annyira megnyitni, hogy a bőrig látni lehes-
sen, akkor *nemeznek* mondják; az ilyen gyapju
értéktelen. *Hamis K.*, l. *Kétnövésű* (X.k.). cs—6.

Kötszövet, l. *Kötszövet* (X. k.).

Kötschenbroda, szászországi város, (1895)
5204 lak.

Kövény László újabb művei: *A millennium
lefolyásának története s a millenáris emlék-
alkotások* (Budapest 1897); *Brassai kétszáz éves
pályafutása* (Kolozsvár 1897); *Visszatekintések
forradalmunk derüesebb napjaira* (az 1848—49-iki
Történelmi Lapok 1895. évi egész folyamában);
Szellemünk képviselői a millennium századában
(az unitáriusok újabbkori története életrajzokban,
Keresztény Magvető 1898. III. füzettől fogva).

Kövecses lőpor, a vontesővtű ágyuk haszná-
lása óta gyártott lőpor, melynek különböző nagy-
sága, kövecsalaku darabjait szitákkal választják
össze nagyság szerint. A K. valamivel lassabban

ég el, mint a szemcsés, s ezért vontesővíű ágyuknál használják, mert ezeknél a lövedék hosszabb ideigidőzik a csőben, mint a régi simacsővíű ágyukban s következőleg kívánatos, hogy erős tölések használásakor oly löport alkalmazzanak, mely ne lobbanjon fel egyszerre, mi az ágyucsövet elrepszthetné, hanem azon időközben éjjen el mégis tökéletesen, míg a lövedék még a csőben van.

Kövér Kálmán, orvos, 1898. megkapta a kir. tanácsosi címet.

Kövesligethy Radó 1897 máj. 18. kinevezték a budapesti tud.-egyetemen a kozmográfia nyilvános rendkívüli tanárává. 1897 óta a matematikai és fizikai társulat ügyvivő titkára és 1899 óta az ó-gyallai asztrifikai obszervatorium aligazgatója. Újabban az Urania tud. színház létrehozása érdekében jelentékeny tevékenységet fejtett ki, de a vállalat sikeres megindulása után a felajánlott tudományos igazgatói állásról lemondott. K. egyszerűs mind a magyar földregészési bizottság tagja. Újabbán megjelent tőle: *A matematikai és csillagászati földrajz kézikönyve* (a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter megbízásából, Budapest 1899) és több tudományos értekezés, melyek közül *A spektrumanalízis két parameteregyenlete* (Math. és Term.-tud. Ert. XVI. k. 5. füz.) az Astronomische Gesellschaft XVII. budapesti gyűlésén vázlatosan előadta nagy tetszést aratott. Összes dolgozatainak ajsztromát az 1900. évi Akadémiai Almanach foglalja magában.

Kövény Albert, színész és színműíró, szűl. Kótajon (Szabolcs) 1860. Iskoláit Nagyváradon végezte. 1877. a kolozsvári színház tagja lett, majd több nagyobb vidéki városban mint rendező, művezető és színész működött. 1899 óta az ó-budai Kisfaludy-színház igazgatója. Színművei közül, amelyek a budapesti krisztinavárosi színikörben, a városligeti színikörben, az ó-budai Kisfaludy-színházban és a népszínházban kerültek színpadra, nagyobb sikert arattak: *A diurnista* (énekes fővárosi életkép); *Goldstein Számi vagy az új honpolgár* (énekes fővárosi életkép); *A vigécek* (énekes fővárosi életkép); *A diplomás kisasszonyok* (énekes fővárosi életkép); *A talmi hercegnő* (operette 3 felvonásban, Makai Emillel, zenéje Konti Józseftől; előadták a népszínházban 1898 jan.); *Háromláb kapitány* (énekes bohózat); *Sulamith, Jeruzsálem leánya* (keleti opera 5 felvonásban, Goldfaden Adolf után héberből, 1899-ben a Kisfaludy- és a magyar színházban).

Kövi vár, Gömör vármegyében Jolsvától délnyugatra állott. Másiként *Rákos várnak* hívták. A Bebek-család 1243—1320 közt építette. 1470. egy része a Szapolyai-család kezére került. V. ö. *Csánki*, Magyar tört. földr. I. köt. 126. old.

Kövületek (X. k.). Újabb időben ásatag állatok maradványain puha testrészek (hór és hús) megmaradt nyomait is sikerült kimutatni. Különösen a Württemberg (Holzmaaden) posidonomya-palájában talált lefthysosaurus vázaival kapcsolatban mutatták azt ki, ahol a palának vékony, többnyire feketeszínű helyeit tartják puha testrészek maradványainak. Bajorország fehér jurájában talált különböző halainak és Cephalopodáinak vázával kap-

csolatban szintén konstataáltak. Az izom helyeit mész v. foszforit igen vékony rétege pótolja, melyeknek finoman rostos szerkezetét úgy magyarázzák, hogy az az izom eredeti rostozatának feltele meg.

SZT. H.

Közegészégi felügyelő (kir.) feladata: az 1876. XIV. t.-c. értelmében személyes tapasztalás útján közvetlen meggyőződést szerezni a közegészégi viszonyokról, az egészségügyre vonatkozó törvények s rendeletek végrehajtásáról s amennyiben szükségesnek mutatkoznak, a hatósági és községi közegeket a törvények s rendeletek végrehajtása körül útbaigazítani és szakszerű tanácsokkal ellátni. E célból a működési körüli kijelölt törvényhatóságokat időszakonként meglátogatja s tapasztalatairól a belügyminiszternek jelentést tesz, figyelemmel lévén mindarra, ami a közegészégnek értelmére, illetve javítására alkalmas: köztisztaság, lakási viszonyok, ivóvíz-szolgáltatás, tápszerek és italok egészségrendőri ellenőrzése, lelecek s dajkaságba adott kisderek állapota, 7 éven aluli gyermekeknek betegség esetén kötelező gyógyíttatása, kisderevők, menedékhelyek, népiskolák, műhelyek s nagyobb ipartelepek egészségügyi viszonyai, szegényügy, fertőző betegségekkel szemben tett intézkedések, védőhimlőoltás, orvosi szolgálat, halottkémlés, bábatyú, gyógyszerárak, kórházak, fürdők stb. L. még *Egészségügy* (V. k.).

F. Ö.

Közegészégügyi mérnöki szolgálat, föllállították 1893. a kulturmérnöki intézménnyel kapcsolatban oly célból, hogy a városi és községi vízvezetékeket és csatornázásokat tervezze, kiviteletüket felügyelje s az e célra magánosok által készített terveket elbíralja; hatáskörébe tartozik még az ártézi és másféle kutak, bármiféle vízbezerzési helyek, ivó- és gyógyforrások ügyében való véleményadás, valamint ebbe az ügykörbe eső munkálatok tervezése, kivitele és felülbírlása, végül a lecsapolások céljait szolgáló szivattyutelepek tervezése és felülvizsgálása. Jelenleg az orsz. vízépítési igazgatóság egyik alosztálya. Székhelye Budapest.

B.G.D.

Közéltő eset, a nyelvtenben az az eset, mely közéltést fejez ki: *házhöz, kerthez, földhöz*. A *-hoz, -hez, -höz* ragot *közéltő ragnak* is nevezik (némely nyelvjárásokban *-ho, -he, vagy -ho, -he, -hő, vagy -hó, -hő, vagy -hol, -höl, vagy* — a szegediben — *-hon, -hön*).

Középfrikai brit protektorátus. Brit-Középfrikai K-i felét (a Ny-i a British South Africa Company igazgatása alatt áll) foglalja magában 453,200 km² területtel, (1896) 844,995 lak., akik között 289 európai, 263 hindu. A 12 kerület közül legtöbb a lakosság Ny-i és E-i Nyasszában, Marimbéban és D-i meg Közép-Angoliföldön. A benszüllöttek jelentékenyebb törzsei: a manunye, a jao, az angoni-zulu, vatonga, vahenga és vakonde. A jao és vatonga törzsek a legharciasabbak. A benszüllöttek közt sok az állattenyésztő. Az európaiak különösen a kávétermelést igyekeznek meghonosítani; legtöbb és legnagyobb kávéültetvény a Sirei-felföldön, azután a Nyassza-földön van. Az angolok az utak építésére is nagy gondot fordítanak és ennek köszönhető, hogy a forgalmi közép-pontokat és a nagy ültetvényeket egymással már

most is járható utak kötik össze. Az African Lakes Company a Nyasszán 3 gőzöst járat és azonkívül Blantyreből Csirömóba vasutat épített, amelyhez esatlakozni fog a portugál birtokokon keresztűl Quilimaneba vezető vonal. Miután a rabszolga-kereskedők lázadásai is leverettek és a rabszolga-fogdosás teljesen megszűnt, a forgalom és termelés jelentékeny haladást tett. 1891. a behozatal értéke még csak 33,000 sterling font volt, 1895. 71,760-ra emelkedett, a kivitel pedig 9965-ről 19,668-ra. A fő kiviteli cikkek: elefántcsont (14,250 sterling font) és kávé (6600 sterling font). Szombát és Blantyret távírvonal köti össze Tete, Salisbury és Fokvárossal. A protektorátus kormánya élén egy komisszioner áll, aki a délafrikai társaságnak a Zambeztől É-ra eső birtokait is kormányozza. Mig kezdetben a K. semmit sem jövedelmezett, 1896. az állami bevétel már 20,000 sterling font volt. A védelemre szolgál a Nyassza-tavon, a Sirén és Zambezin úszó őt ágyunaszád. V. ö. *Johnston*, British Central Africa (London 1897); *Buchanan*, Industrial of Nyasaland (Geogr. Journal 1893); *Sclater*, Routes in Nyasaland (London 1893).

Középamerikai köztársaság (Republica Mayor de Centro-America), Nicaragua, Honduras, San Salvador, továbbá Costa Rica és Guatemala apró köztársaságok közös védő és támadó szövetsége, melyet ismételt, sikertelen kezdeményezés után az első három ország 1895. hozott létre, törvényhozó testületeik pedig 1896. jun. 20. szentesítettek, míg Costa Rica és Guatemala csak 1897. jul. 15. léptek be az államszövetségbe. Belső ügyeit mindegyik ország függetlenül intézi el, de a külfölddel szemben egymást pénzzel és fegyverrel segítik. 1897—98-ban újabb polgárháború dúlt Guatemala és Costa Ricát, sőt ez a két szövetséges egymás ellen is fordítá fegyverét. 1898. nov. San Salvador államban federalisztikus mozgalom indult meg, melynek következtében az ország kilépett a szövetségből.

M. L.

Közép-Ázsia, l. *Belső-Ázsia*.

Középidő, l. *Napidő* (XII. k.).

Középiszkola (X. k.). *Wlassics* Gyula vallás-és közoktatásügyi miniszter a K. reformját az egységes jogosítás címén indította meg azzal a céllal, hogy a gimnázium és reáliszkola tantervét lehetőleg közel hozza egymáshoz s mindkettőre kiterjeszse az egyetemekre való képzés jogát. Az országos közoktatási tanács állandó bizottsága 1897—98. foglalkozott a tantervek elkészítésével, melyeket a tanács összes ülése 1898. máj. tárgyalt. A miniszter 1899. máj. 20. rendelete (Hivatalos Közlöny) a tantervet az első osztályban életbeléptette 1899. szept. 1. Az egész tanterv életbelépését pedig a rákövetkező három évben tervezi. — A német mozgalmakra vonatkozólag l. *Frankfurti rendszer*.

Középkori művészet, l. *Építészet* (V. k.) és *Román művészet* (XIV. k.).

Közép-latin (media latinitas), a latin nyelvnek a középkorban használatos alakja, amint az részben az udvaroknál, részben a kolostorokban kifejlődött. Eredete visszanyúlik abba az időbe, mikor az irodalmi (klasszikus) latin nyelv a római provinciákban élő népek nyelvvel esereviszonyba lépve, lassankint kénytelen volt idegen szavakat

(barbarismus) és szólásokat (socioecismus) befo-gadni és így csiráit foglalta össze a belőle később kivált és külön nemzeti organumokká fejlődött román nyelveknek. Ezen nyelvbeli evolúciónak nagyon tanulságos példája az *Itala*, hogyha azt Jeromos által eszközölt átdolgozásával, a *Vulgátával* (l. *Biblia*, III. k.) összehasonlítjuk. Így kerültek a provinciák szőlőféléi, de különösen a héber és görög fordulatok a latin nyelvbe, s a provinciák közül viszont Afrika gyakorolt nagy hatást, még pedig Tertullianus, Ciprianus, Armbius és Augustinus útján. Ezen és más egyházi írók tekintélye aztán egyedül a kánoni jog révén a jogi irodalomba jutott el, másfelől a teológiai tanulmányok által a kolostorokban, hol annak egyik elfajulását, a *konyhalatint* (latinitas culinaria) találjuk, de csak azon kolostorokban, melyeknek tagjai csekélyebb műveltséggel bírtak és kódexmásolással nem foglalkoztak. Ezen többnyire a köznép nyelvére szabott latin kifejezésekkel (habeo compertum, habeo dicere) élő barátok ellen támadtak fel Erasmus, Reuchlin és Hutten Ulrik, még pedig a híres *Epistolae obscurorum virorum* c. munkával, mely azonban nem vonatkozhatik a K. nyelvre, melynek fő hibája a túlzó ciceronianusok szemében a Cicero nyelvtől való eltávozás volt. Tény, hogy a K. egyrészt az idegen szókincs felvitelével, másrészt idegen szók-nak latinus és latin szók-nak idegenszerű képzésével, ragozásával és hajlításával, végül az idegen kifejezések szószerint való fordításával elvesztette régi állandóságát, bárha túlzás tőle minden értéket eltagadni, mert hiszen ez tartotta gyakorlatban a nyelvérteket a renaissance klasszikus latin írói számára, sőt *glossatorai* útján megbe-állíthatatlan kincset őrzött meg a történeti nyelvtudománynak. A szókincsét *Du Cange* állította össze következő művében: *Glossarium ad scriptores mediae et intimae latinitatis* (utolsó kiadása Henscheltől, 7 kötet, Páris 1840—50). A K. nyelvnek egyik sajtószertű és Magyarországot közelről érdeklő ága a stilus curialis (l. *Hivatalos stilus*, IX. k.), melyen a középkori magyar hivatalos okmányok írva vannak. A magyarországi középlatinosság szótárát a m. tud. akadémia megbízásából *Bartal* Antal szerkeszti. L. még *Latin nyelv* (XI. k.) és *Neo-latin nyelvek* (XIII. k.).

L. M.

Középmérték, így nevezik a büntetésnek azt a mértékét, melyet a bíróság akkor alkalmaz, ha súlyosító és enyhítő körülmények egyenlő súlyúak, vagy ha sem súlyosító, sem enyhítő körülmények nem forognak fenn. A büntetés közép-tartamát, vagyis a K.-et a kuriának 49. sz. teljes-ülési határozata szerint olyképp kell meghatározni, hogy a szóban forgó esekelményre a büntető törvény által meghatározott büntetési tétel legalacsonyabb és legmagasabb mértéke közötti különbséget két egyenlő részre osztjuk, és annak egyik felét a törvényes minimumhoz hozzáadjuk. Így p. az 5—10 évig terjedhető fegyház K.-e 7 és fél évi fegyház lesz. Ez igazságtalan matematikai meghatározás ellen, mely indokolatlanul megkötö a bíró kezét, számos, de eddig eredménytelen felszólalás történt.

v.

Középponti egyenlet (aequatio centri), azon javítási mennyiség, melyet valamely bolygónak,

ennek egyenletes körmozgásának feltételezése mellett számított pályahelyéhez kell adni, hogy valódi elliptikus helyét nyerjük. Ptolemaios eljárása szerint ugyanis a csillagász még ma is ugy számítja egyszerűség kedvéért a bolygók efemeridjeit, mintha ezek körökben egyenletesen mozognának. Az eltérést a valódi helyétől azután K. nevén külön tekintetbe veszi. Ennek nagysága a körtől kevéssé eltérő pályában $2e \sin M + \frac{3}{4}e^2 \sin 2M$, ha e a bolygó pályája numerikus excentricitását, M pedig a perihélium-átmenet óta egyenletes mozgásban leírt körivet jelenti. A Föld számára a K. $6918''.37 \sin M + 72''.52 \sin 2M$, tehát még 2° -nál is kisebb. A Föld, vagy a látszó mozgásból indulva ki, a Napnak ugyanakkora K.-e közel rokonságban áll az időegységével is. Mivel a K., azaz a valódi egyenletes mozgás feltételezése alatt számított pályahelyzet a megfigyelésekből könnyen levezethető, a K. egyszersmind igen jó módszert ad a bolygók ellipticitásának meghatározására. köv.

Közet (XI. k.). A K. mágnessége. Számos K.-en észleltek egyszerűt és sarki mágnességet. Egyen K. egyszerűen mágneses, vagyis amelyek a mágnesestűnek mind a két sarkát vonzza, azt a mágnesvas-tartalom okozza. A sarki mágnessége a K.-nek, vagyis az a tulajdonsága, hogy a mágnesű egyik sarkát vonzza, a másikat taszítja, nehezen magyarázható jelenség. Különösen szabadon álló K.-eken, sziklákon, amelyekhez az atmoszferiálák könnyen hozzáférhetnek, észleltek sarki mágnességet. Hazánkban p. egyebek közt a Vulkan-szoros szerpentin K.-ein. Itt-ott már 100 lépésnyire észlelhető a hatás a mágnesűre. A K.-ek mágnessége gyakran nagyon különböző erősségű. Egyesek sokkal erősebben mágnesesek, mint ugyanolyan, vasban igen gazdag K.-ek, mások meg egyazon összetétel mellett egyáltalában nem mágnesesek. A K.-ben a mágneses sark helyzete nem vág össze az illető hely mágneses délkörével, a különböző mágneses tengelyek egymással nem egyközösek és elrendeződésükben határozott rendszer föl nem ismerhető. Egyazon sziklákon gyakran észlelhetni egymás mellett ellentétes sarkokat, melyek egymással váltakozhatnak is. Eddig csupán annyit konstataáltak, hogy eskakis olyan magnetittartalmu sziklák mutatnak sarki mágnességet, melyek a föld felületén erősen ki vannak téve az atmoszferiálák hatásának. A nem szabadon álló, tehát földtől fedett részein a szikláknak a sarki mágnesség egyre gyöngül, míg végre egészen megszűnik. Csakis az olyan magnetit-tartalmu K.-eken észlelték a sarki mágnességet, melyek erősen repedeztek, melyekbe mélyen vezetnek repedések, hasadékok. Gyakran a K.-be, a sziklába csapott villám lehetett okozója a mágnességnek, amit az a körülmény tesz valószínűvé, hogy sűrűn észlelhetni sarki mágnességet az olyan sziklákon, amelyek magas hegy tetején a villámcsapás következtében megívogesedtek. A Monte Rosa egyik csúcsán, a Punta Guifettin, Japánban a Moryoshi kialudt vulkán csúcsán észlelték villámcsapástól megívogesedett sziklákon sarki mágnességet, míg a körülöttük és mellettük levő egyazon összetételű, villámcsapástól nem érintett sziklák a mágnességnek nyomát sem mutatták.

A sarki mágnesség a K.-nek nem eredeti tulajdonsága, hanem utólagosan képződik benne mállásának, felaprózódásának arányában és addig, amíg összes mágnesvas-tartalma vashidroxiddá alakult. Melloni olasz fizikus ezzel ellentétben úgy vélekedik, hogy a sarki mágnesség a K.-nek eredeti tulajdonsága, amely megmerevedésekor keletkezett benne és eredete a Föld mágneses erejére vezethető vissza. *Magnetoszkóp* nevű készülékével azt konstataálta, hogy minden vastartalmu eruptiv K. sarki mágnességet mutat és hogy a megmerevedő lávában az északi sark a tömegnek alsó részében van, a déli sark a felső részében. A K.-eken tett észleletek ellene mondanak Melloni nézetének, hiszen hogyan volna akkor megmagyarázható, hogy azok a K.-ek mutatnak csak sarki mágnességet, amelyek málló, porladozó félben vannak és amelyek villámcsapás ért. szer. n.

Közigazdasági alap, országos, a hazai mezőgazdaság, ipar és kereskedelem emelésére teremtett állami alap, melynek vagyona 1.200.000 frt. Az alapot a pénzügyminiszter kezeli; a tőke fele részben a kereskedelmi és földművelési miniszteri tárcákat illeti. Ennek segélyével számos, közigazdasági viszonyainkra nézve igen fontos intézmény létesült; az 1891—93. években keletkezett nagy hazai cukoripar is ezen alap segélyével teremtett. sztr. j.

Közigazdasági Lexikon, közigazdasági ismeretek tára, szerkesztik: *Halász Sándor* és *Mandelló Gyula*. Kiadja a Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság. A három kötetre tervezett munkából megjelent az I. köt.: *Absentismus—Hűbériség* (1898) és a II. köt.: *Időbér—Munkástőzsdé* (1900).

Közhit, az emberek bizonyos közössége hisz, az a hit, mely az emberek bizonyos közösségével közös. Rendesen nem vallásos értelemben vetik, inkább rokon a *közszellem* (XI. k.), *közvélemény* (XI. k.) kifejezésekkel.

Közigazgatási bíróság (XI. k.), nálunk az 1896. XXVI. t.-c. léptette életbe 1897. jan. 1-től kezdődő működéssel. Székhelye Budapest és teljes bírói függetlenséggel, önállósággal, végérvényesen ítél mindazon közigazgatási jogviták fölött, melyeket e törvény, v. e törvény alapján kiadott miniszteri rendeletek hozzá utasítottak. Ezzel egyszersmind megszünt, illetve a K.-ba beolvadt az 1883. XLIII. t.-c. alapján fennállott külön pénzügyi bíróság.

A K. jelenleg egy elnökből, egy másodelnökből, szilkséges számu tanácselnökökből és bírákból áll, akik a kuria elnökével, másodelnökével, illetve tanácselnökével és bíráival egyenlő rangban vannak, az elnök és másodelnök hivataloskodásuk tartama alatt a főrendiháznak szintén tagjai; továbbá a megfelelő segéd- és kezelő személyzetből, akiket a kir. kuria hasonló állásu alkalmazottaival egyenlő rang és jelleg illet meg. A K. ítélő bíráit, ideértve az elnöket, másodelnöket és a tanácselnököket, a király nevezi ki a miniszterelnöknek a minisztertanács nevében tett előterjesztésére és pedig felereszt a magasabb bírói hivatal viselésére jogosultak (1869. IV., 1891. XVII. t.-c.), másik felereszt a közigazgatási szakra kényszerített (1883. I. t.-c.) egyének sorából, akik a közigazgatásnál öt évet szolgáltak és az időtől leg-

alább 3 évet magasabb hivatali állásban töltötték el. E bíróság területi hatásköre a vasúti, adó- és illetékügyi jogvitákban, továbbá az állami alkalmazottak illetményi és nyugdíjügyeiben kiterjed a magyar állam egész területére, tehát a társországokra is, míg más ügyekben Horvát-Szlavonországokra nem vonatkozik. A bírói hatáskörébe tartozó ügyeket pedig az 1896. XXVI. t.-c. második része taxativé sorolja fel, a következő fő csoportokban: községi ügyek, törvényhatósági, közegészségi, vallás- és népoktatási, vízjogi, vám- és közúti, vasúti, mezőgazdasági és mezőrendőrségi, állategészségügyi, erdészeti, vadászati, halászati, cseléd-, munkás-, napszámos-, házközösségi, adó-, illeték-, állami alkalmazottak illetményi és nyugdíjügyek. De ezeken kívül hatásköre, minisztertanácsai felhatalmazás alapján kiadott miniszteri rendelet útján, kiterjeszthető a miniszteri rendeleteken, vármegyei törvényhatósági és rendezett tanácsú városi szabályrendeleteken alapuló vitás kérdéseknek végérvényes elbírálására. A hatáskör ezen kiterjesztése azonban nem módosítható, amíg az alapjául szolgáló miniszteri rendelet v. szabályrendelet érvénye fennáll. A K. minden ügyekben mint legfelsőbb bíróság jár el a közigazgatási hatóságok határozataival szemben. Állandóan két osztályban működik: az általános *közigazgatási* és a *pénzügyi* osztályokban. Az előbbihez tartoznak az összes közigazgatási jogviták, kivételével az adó- és illetékügyek, melyek a pénzügyi osztályhoz soroztattak és ez ügyek tették a régi pénzügyi K. hatáskörét. A tanácselnököket és bírákat az elnök sorozza a két osztályba. Érvényes határozat hozatalára a K. teljes ülésében az összes bírói tagok kétharmad részének, az osztályok ülésében az illető osztályba sorozott bírói tagok kétharmad részének, tanácsülésekben pedig az elnökök kívül négy, legalább fele részben bírói minősítvénytű tagnak jelenléte szükséges. A K. ítéleteit a király nevében hozza és hirdeti ki. Mind a két osztály külön-külön bír a *döntvényalkotás* jogával is, amennyiben ez osztály teljes ülésében elvi jelentőségű vitás jogkérdésekre hozott megállapodásait az illető osztály tanácsai mindaddig követni tartoznak, míg azokat újabb megállapodás meg nem változtatja.

A K. jogorvosló működését csak a jogában *sértett fél panaszára* kezdheti meg; hivatalból nem járhat el. Panasz emelni jogosíthatnak: 1. az érdekelt felek, a K. elé vihető intézkedések és határozatok által okozott bármely sérelem orvoslására; 2. érdekelt fél alatt magánosok, jogi személyek, hatósági szervek is értendőek, amennyiben őket mint ügyfeleket érinti a kérdéses intézkedés v. határozat; 2. szolgálati, közigazgatási hatóságok hatáskörének és az állami (kincstári) közérdekek védelmére és pedig megilleti a főispánt a törvényhatósági közgyűlésnek és közigazgatási bizottságnak, a törvényhatóság első tisztviselőjét, a pénzügyigazgatót, tanfelügyelőt, államépítészeti, folyamammérnöki hivatal főnökét, az erdőfelügyelőt az általuk képviselt közigazgatási ág körében a közigazgatási bizottság, az adófelsőzlamlási bizottság előadóját e bizottságnak határozatai ellen. A K. tagjainak *fegyelmi ügyeiben* külön fegyelmi bíróság ítél, mely 24 rendes és

8 póttagból áll, felelérszt a főrendiház által *saját* tagjai közül választottakból, másik felelérszt a K. tanácselnökeiből és a két osztály rangidősebb bíráiból. Elnöke a főrendiház elnöke v. másodelnöke (alelnöke), akadályoztatásuk esetén a legtöbb szavazatot nyert főrendiházi tag. E fegyelmi bíróság nyolcas tanácsban itél. A közvádlónak és a vádlottnak joga van külön-külön a névsorból ugy a főrendiházi, mint a bírósági tagok közül 4—4 tag kihagyását kívánni. Ha a fél visszavetési jogát nem gyakorolja, vagy nem teljes mértékben, a legtöbb szavazatot nyert 4 főrend és a kinevezés szerint idősebb 4 bíró alkotja a bíróságot. Végre a K. és a közigazgatási hatóságok, a K. és a rendes bíróságok közt fölmerülhető illetékeségi összefüggések eseteit — az ilyen esetekben dönteni hivatott bíróság föllállításáig — a minisztertanács intézi el.

NAGY ERNŐ.

Közjegyzői kényszer, így nevezik a tétéles jognak azt az intézkedését, mely szerint bizonyos jogtgyuletek csak ugy érvényesek, ha azokat közjegyző előtt kötik. l. *Közjegyző* (XI. k.). VÁMBÉRY.

Közlési kötelesség. Minthogy a biztosítási ügylet megkötésekor a biztosító nem ismeri a biztosított személyi vagy dologi viszonyait, a biztosított kötelessége, hogy a szerződés megkötésekor azon körülményeket, melyek fontosságuknál fogva a biztosítás elvállalására befolyással lehetnének, a biztosítóval közölje. Ezen u. n. K. megszégése, amennyiben fontos körülményre vonatkozik, a biztosítási kötvény megtámadhatóságát vonja maga után.

v.

Közönséges büntett, ellentéte a politikai büntett. l. *Büntett* (IV. k.) és *Politikai büntettek* (XIV. k.).

Közös hadsereg, l. *Osztárk-magyar monárkia* (XIII. k.).

Közös számvevőszék, l. *Számvevőszék*.

Központi állampénztár, l. *Allampénztár*.

Központi Értesítő, a m. kir. kereskedelmi minisztérium hivatalos közlönye, melyben a megtörtént cégbejegyzések közzétételnek. A kereskedelmi cégbejegyzésekben történt bejegyzéseknek harmadik személyek irányában a K.-ben megjelent közzététel napjától van hatálya és pedig tekintet nélkül arra, vajjon a bejegyzésről vagy a közzétételről tudomással bírtak-e vagy sem. A megtörtént közzététel nem tudásával senki sem mentheti magát.

v.

Központi fűtés, l. *Fűtés* (VII. k.).

Központi honvéd lovasiskola (VII. k.), l. *Honvéd lovasiskola*.

Központi munkaműhely, más néven *ipari közműhely*, a kisipar fejlesztésének hathatós eszköze, mely nálunk még mindeddig nem volt képes tért foglalni. Az újabban megindult kisipari akció egyik eredménye az lesz, hogy 1900. Budapesten már talán két ily K. fog a kormány hathatós támogatásával megnyitni, egyenkint 60 műhelylyel, sőt valószínű, hogy egy-két nagyobb vidéki városban is fog ugyanakkor ily műhely létesülni. A K. egyik faja az u. n. *szabad műhely*, amely egy-egy iparág legfontosabb gépeivel van berendezve, melyet az iparosok rendszeren óránként megállapított díjak ellenében használhatnak. Ennek nagy előnye az, hogy nem kell

minden iparosnak beszerezni a gépeket s holt-tő-két kezelni, hanem az iparosok nagy száma részére egyetlen jól berendezett műhely szolgál. Ilyen szabad műhely is van kezdőben vidéken s előreláthatólag 1900. már létesül is. szr. j.

Központi statisztikai hivatal, 1. Statisztikai hivatal.

Központosított kezelés, a birtokkezelésnek az a neme, melynél az egyes gazdaságok vagy gazdasági kerületek kezelői (intézők, ispánok) a központi igazgatóság rendelkezései szerint tartoznak eljárni. Az igazgatóság állapítja meg a kezelés módját, a termelés irányát, a kezelőisztek pedig csak végrehajtó közegei az igazgatóság rendelkezéseinek. A kezelőisztek csak a reábizott vagyonért felelős s azért, hogy az igazgatóság rendelkezései pontosan végrehajtassanak, de nem felelős a gazdaság jövedelméért. Nagyon természetes, hogy ezen többnyire nehézkes, bürokratikus s minden ambícióit megölő rendszernél a kezelés eredményei nem száltak a várakozásnak megfelelni, minélfogva kivált belterjesebb viszonyok között a rendszert *szavatossági rendszer* (XV. k.) szokta felváltani. V. ö. *Hensch, József-berendezés- és kezeléstan* (Magyar-Óvár 1895).

Községi háztartás, a községnek és a községi felügyelet alatt álló intézeteknek gazdasági kezelése. A magyarországi községek háztartásáról intézkedik az 1886. XXII. t.-c. a 109—147. §§-ban. A községi vagyon kezelésének módját, ennek feltételeit, a közköltségek fedezése után fenmaradó jövedelmeknek hovaforrásait, esetleg ezeknek miként történő felosztását, az egyes polgároknak azokból járó haszonilletményeit és az ezekért ne talán fizetendő díjakat a képviselőtestület és pedig, amennyiben a fennálló gyakorlatnak megváltoztatása céloztatik, az általa évére legalább 30 nap közbevetésével határozatilag előre kitűzendő és kihirdetendő közgyűlésben állapítja meg. A K. költségvetési előirányzatát a községi előjáróság, illetőleg a tanács terjeszti a közgyűlés elé. E költségvetésnek magában kell foglalnia a községnek minden rendes és rendkívüli kiadásait, különösen kiemelendők lévén azok a kiadások, melyeknek fedezésére a községet törvény kötelezi. A költségvetésbe a községnek mindazon jövedelmei fölveendő, amelyek eddig is a községi célokra fordítottak a megelőző év pénztári maradványaival együtt. Az eképen előterjesztett költségvetési előirányzat a következő évre mindenkor előre az őszi rendes közgyűlésen vizsgálattik, illetőleg alapíttatik meg s a közgyűlést megelőzőleg előre kihirdetendő 15 nap alatt közszemlére kitétetik, rendezett tanácsú városokban ezenfelül a képviselők között kiosztatik. A közgyűlés a községi adófizetők által beadott észrevételeket felolvasatni és tárgyalni köteles s ott, ahol számvonás, pénzügyi vagy költségvetési állandó szakosztályok vannak, a számvonás, illetőleg a szakosztály előzetesen mindig meghallgatandó. A kisebbség különvéleménye a jegyzőkönyvhöz csatolattatik s ez a költségvetéssel, továbbá az egyesek által beadott észrevételekkel együtt a törvényhatóság-hoz terjesztendő fel. A törvényhatósági joggal bíró azon városokra, amelyek az 1876. XX. t.-c. folytán rendezett tanácsú városokká alakultak át, va-

lamint a volt Királyföldön fekvő hét szab. kir. város s végre a volt 16 szepesi város közül azok, amelyek rendezett tanácsossal bírnak, a belügyminiszter közvetlen felügyelete alatt állanak. A belügyminiszter, illetőleg a törvényhatóság a költségvetést, ha a) a fentebbi feltételeknek megfelelő; b) ha az összes kiadások a községi vagyon jövedelmeiből községi adó nélkül fedeztetnek és c) ha a költségvetés ellen panasz nem emeltetett: egyszerűen tudomásul veszi s attóla jóváhagyást nem tagadhatja meg. Ellenkező esetben attóla jóváhagyást általában is megtagadhatja s észrevételei alapján új költségvetés készíthető, illetőleg a meglévőnek kiigazítását követelheti, az ezt megtagadó község számára az illető évre hivatalból állapíthat meg költségvetést; mindkét esetben fenn van azonban tartva a községnek felelősségi joga, melylyel az eldöntést a belügyminiszter elé viheti. A községi előjáróság felelős a költségvetés szoros megtartásáért. z. z.

Községi kölcsönök, azok a hiteltűgyletek, amelyekkel községek és törvényhatóságok részint rendes, részint rendkívüli szükségleteik ellátása céljából pénzt vesznek fel kölcsön. A magyarországi községek és törvényhatóságok kölcsönvételi ügyleteiről az 1886. XXII. t.-c. 24. és 165. §-ai intézkednek s azt rendelkezik, hogy a kölcsönvételre vonatkozólag a tanács által a községi költségvetés keretében (l. *Községi háztartás*) tett előterjesztés fölött a képviselő-testület határoz s e határozathoz a kis- és nagyközségeknél a törvényhatóságnak, a törvényhatósági joggal jelenleg is bíró városoknál, továbbá a törvényhatósági joggal bíró azon városoknál, amelyek jelenleg rendezett tanácsossal vannak ellátva, valamint a volt Királyföldön fekvő 7 szab. kir. városnál s végre a volt 16 szepesi város közül azoknál, amelyek jelenleg rendezett tanácsossal bírnak, a belügyminiszternek jóváhagyása szükséges. Ha azonban a törvényhatóság a megyei ügyrend értelmében kellő időben előterjesztett határozat után következő első közgyűlésen, vagy a belügyminiszter a felfolyamodás beérkezésétől számított 40 nap alatt nem nyilatkozik: akkor a község határozata hallgatagon helybenhagyottnak tekintetik és végrehajtható. z. z.

Községi levélhordó, 1. Levélhordó (XI. k.).

Községi törzskönyv, 1. Helynevek.

Közszolga, 1. Horvár (IX. k.).

Köztelek, 1. 1830 jun. 11. megalakult Állattenyésztő társulat, mely alapszabályai megváltoztatása mellett 1835 jun. 8. tartott közgyűlésén Gazdasági egyesület nevet vett fel és működését a mezőgazdaság összes ágaira kiterjesztette, 1832 máj. 31-iki közgyűlésén elhatározta, hogy Károlyi György gróf 1200 négyzetöglőre terjedő illóúti telkét a rajta levő majorépületekkel megvásárolja a célból, hogy a társulat saját helyiséget nyerjen, hol gyűléseit megtarthassa. A helyiség Széchenyi István gróf indítványára K. nevet kapott. A választmány javaslatára 1845 jun. 2. a közgyűlés azt határozta, hogy egy nagyobb szerű csernokokot kell építeni, mely az összes mezőgazdák háza és gyűlőhelye s az egyesület közmunkálkodásainak központja és tudományos székhelye legyen. Az ünnepélyes alapkövetétel 1847 jun. 6. ment

végbe. Építette *Hild* József, 1848. adatott át rendeltetésének, de utóépítkezés még az 1850—51-ik évben is előfordult. Az 1870 febr. 13-iki közgyűlés elhatározta, hogy a K. háromemeletesre építtessék ki *Linzbauer* József építész terve szerint. Az építkezés 1872. fejeztetett be. A K. mostani állapotában 841 négyszögöl területet foglal el és kerekaszámában 240,000 frt tőkeértéket képvisel. L. *Országos magyar gazdasági egyesület* (XIII. k.). — A K. című közlönyről a XI. köt.-ben van szó.

Közi állkapocs, l. *Intermaxilláris csontok* (IX. k.).

Közzvédő. A királyi tábla előtt tartandó főtárgyalásnál a védői teendők ellátására a büntető perrendtartás a K.-i intézményt rendszeresíti. K. közbenjárásának mindazon esetekben helye van, melyekben a vádlottnak külön védője nincs. E végből a kir. tábla mindegyik büntetőtanácsának heti ülészakára az ügyvédi kamara havonként előre a szükségeshez képest egy vagy több K.-t rendel ki. A K. elmaradásának vagy akadályoztatásának esetében helyettest a felebbviteli főtárgyalást kitzűző, illetőleg vezető tanács rendel ki. A K. megbízása kiterjed a kir. ítélőtáblának ugyanama tanácsa előtt, a heti ülészakában tartandó valamennyi főtárgyalásra és az azoknál érdekelt mindegyik vádlottra, kivéve azt a vádlottat, kinek érdekében külön védő jelent meg. Ha a K. az iratok tanulmányozásakor arról győződik meg, hogy a vádlottakat vagy egy részüket érdekellentét vagy más ok miatt nem képviselheti, köteles más K. vagy *külön védő* kinevezése végett jelentést tenni annak az elnöknek, aki a főtárgyalást kitzűzte. A K. az államkinestárból megfelelő díjazásban részesül.

Közvetlen idézés (XI. k.). K.-nek a büntető perrendtartás szerint csak öt évet meg nem haladó szabadságvesztés-büntetéssel büntetendő esetelemény esetén és csak akkor van helye, ha 1. tettenkapás forog fenn vagy 2. ha terhelt az eljárás adataival egyezhangzó beismerésben van. A K.-t indítványozhatja a vádiratban a kir. ügyész. Eredménye, hogy a vádirat ellen kifogások nem tehetők s a bíróság kontradiktórium tárgyalás melőlézésével hoz határozatot a K. és terhelt letartóztatása tárgyában. A végzés ellen csak vádló és sértett használhat felfolyamodást, a terhelt nem, valamint nem tehet illetékességi kifogást a K.-t rendelő végzés ellen. A közvetlenül elrendelt főtárgyalásra lehető közeli határnap tűzendő s a vádirat és végzés az idézőlevéllel együtt kézbesítendő.

Közszinat, l. *Zsinat* (XVI. k.).

kr., a krajcár rövidítése.

Kracker János Lukács, festő, l. *Magyar festészet* (XII. k.).

Krailsheim, város, l. *Crailsheim* (IV. k.).

Krajcár és *félkrajcár* rézváltópenz bevonását a m. kir. pénzügyminiszter 1897 máj. 23. kelt 40,918. sz. rendeletével elrendelte.

Krajna (XI. k.). Az 1890-iki lakosok közül volt mező- és erdőgazdasággal foglalkozó: 358,783 (71·9%), bányász és iparos 72,604 (14·5%), a kereskedés még fogalom szolgáltatásban állott 46,015 (9·2%), értelmiséghez tartozott vagy foglalkozás nélküli volt 46,015 (9·2%). 1895. született 18,444,

elhalt 13,666, a házasságkötések száma volt 3572. Az aratás eredménye 1896-ban 258,706 hl. búza, 220,395 hl. rozs, 232,383 hl. árpa, 374,687 hl. zab, 199,709 hl. köles, 357,025 hl. kukorica, 26,077 hl. hüvelyes, 331 t. len, 2173 t. kender, 176,152 t. burgonya, 133,566 t. takarmányrépa, 101,538 hl. bor és 19,678 t. gyümölcs. A bányászat szolgáltatott 1895-ben 247,052 t. barna szenet, 7384 t. vasércet, 86,683 t. kénésőércet, 25 t. ólomércet, 65 t. cinkércet és 2441 t. magánércet, összesen 1.900,000 frt értékben. Az iskolák: egy teológiai intézet, 5 gimnázium, 1 reáliskola, 1 tanító- és 1 tanítónőképző intézet, 4 kereskedelmi, 19 iparisiskola, 2 mező- és erdőgazdasági iskola, végre 312 nyilvános és 20 magán népiskola. 1896 óta 11 képviselőt küld a bécsi birodalmi gyűlésbe és pedig 2-t a nagybirtokosság, 3-at a városok és a iaibachi kereskedelmi kamara, 5-öt a községek és 1-et az általános választási joggal bírók. V. ö. *Goll W.*, *Die Karst-Luftforstung in Krain* (Laibach 1898); *Penck és Richter*, *Die Seen von Kärnten, Krain u. Süd-Tirol* (Bécs 1896); *Radics P.*, *Der Adel Krains stb.* (Österr. Ungar. Revue 1897, 22. köt.); u. a., *Die kaiserr. Post in Krain und ihre Entwicklung* (Leibach 1897). Számos régészeti és történeti cikk a Laibachban megjelenő *Argo* folyóiratban (a krajnai nemzeti múzeum közlönyében); *Dopsch*, *Die Kärntner-Krainner Frage und die Territorial-Politik der Habsburger* (Bécs 1899); *Lewec*, *Die krainischen Land-Hand-festen* (Mitteilungen des Instituts f. österr. Gesch. 1898, 9. köt.).

Krajova, város, l. *Crajova* (IV. k.).

Krakéler (a holland *krakeel* szóból) a m. civakodó, veszekedő.

Kraków, Krakó (XI. k.) lengyel neve.

Krakúzok, lengyel könnyű lovasság, melyet Uminski tábornok szervezett Krakóban 1812. és Krakus mitikus lengyel fejedelem nevével nevezett el. 1830. a felkelő kengyelek összes újonnan alakított lovasapatait K.-nak nevezték.

Král, a kaffereknél és hottentóknál bizonyos számú kunyhóból álló falu neve.

Králik Lajos, jogtudós, sztl. Pesten 1849 okt. 11-én. Középkorait a pesti, besztercebányai és pozsonyi evangélikus gimnáziumban, az egyetemet Pesten és Bécsben végezte. 1874. ügyvéd lett, azóta a budapesti ügyvédi kamara tagja. Első irodalmi kísérlete Apáthy István csódtörvény-tervezetének kritikája a Magyar Igazságügyben (1875). A kritika folytán Perczel Béla igazságügyminiszter meghívta a csódtörvény feletti enquétebe; rábízta a fizetésektelen adósok joggyűleteinek csódban és csódon kívüli megtámadásáról szóló törvény tervezetének szerkesztését (megjelent a Magyar Igazságügyben 1876). 1881. megjelent a magyar *csódtörvény* magyarázata, 1894. második kiadásban. Szilágyi Dezső igazságügyminiszterége alatt részt vett annak magánjogi enquéteiben, különösen a házasságjogiban. Szilágyi Dezső megbízta a polgári törvénykönyvnek a *szülők és gyermekekről* szóló részével (1893), mely indoklásával meg is jelent az államnyomdában (1894). Irt még leginkább processzuális értekezéseket, köztük külön lenyomatban megjelent *Az eskü a polgári perben* (1879). v.

Kraljevič Marko, l. *Marko Kraljevič* (XII k.).

Krall Jakab, osztrák egyiptológus, szül. Volsobában 1857. Bécsben végezte tanulmányait és azután a bécsi egyetemen magántanár lett, jelenleg u. o. az egyiptológia rendes tanára. Munkái: Die Komposition u. Schicksale des Manethoischen Geschichtswerkes (1879); Tacitus und der Orient (I., 1879); Studien zur Geschichte des alten Egyptens (1891—90, 4. rész); Die etruskischen Mumienbinden des Agramer National-Museums (1892); Koptische Texte, I. (Corpus Papyrorum Raineri, Rainer főherceg gyűjteményének 2. kötete, 1895); Demotische Lesestücke (1897); Beiträge zur Geschichte der Blemyer und Nubier (1898); Grundriss der altorientalischen Geschichte I. (Bécs 1899).

M. L.

Kramař (ejtsd: kramars) *Károly*, cseh politikus, szül. Hochstadtban (Csehország) 1860 dec. 27-én. Berlinben, Strassburgban és Prágában végezte jogi tanulmányait és azután (1891) a Čas megindításával a hírlapírói pályára lépett, amelyen az ifju-cseh párt elveit hangoztatta, amint a birodalmi gyűlésen is az ifju-csehek egyik vezérférfiaként szerepelt. 1897. a szláv klerikális többség őt a birodalmi gyűlés második, majd első alelnökévé választotta, mely állásban a Badeni-kormányral a többséggel megbeszélte titkos terv szerint a Lex Falkenhayn keresztültvitelében esellel és erőszakkal közreműködött. Ezzel azonban oly gyűlöletessé tette magát a német ellenzék előtt, hogy a következő ülésszakban többé nem válaszították meg; sőt a németek egyideig beszélni sem engedték a gyűlésen. 1899. federalisztikus és szláv irányzatú cikkeket tett közzé a Revue de Paris-ban, melyért nemcsak az osztrák német sajtó, hanem a berlini felhivatalos Post is megtámadta, amennyiben a cikk éle a hármasszövetség ellen irányult.

M. L.

Krämer Róbert, svéd költő, szül. Stockholm-ban 1825 febr. 6. Tanulmányait Upsalában végezte, 1844. a hadseregbe lépett és 1865. elhagyta a katonai szolgálatot. Diamanter i stenkol, resa i England och Skotland (Gyémántok a köszében, utazás Anglia és Skóciában, 1857) című művével, amelyben a svéd nyelv formait alkalmazta, nagy vitát idézett elő, melyek ellen több cikkben (összegyűjtve Svenska språkfrågan, 1858) védekezik. Művei: Två resor i Spanien (Két utazás Spanyolországban, 1861); En vinter i Orienten (1866). Írt egy alapvető svéd versmértéket (Svenk metrik, 1874—93, 2 fűzet).

Krampusz, l. *Luca* (XI. k.).

Krancz József (vasvári), nyung. miniszteri tanácsos. szül. Kőszegen (Vas) 1828 okt. 14. A középiskolát Kőszegen és Szombathelyen, a jogakadémiai tanfolyamot Győrön végezte. Részt vett az 1848—49-iki szabadságharcban mint honvéd. Világosnál hadi fogságba került. Szept. 3-án a 48. sz. cs. kir. gyalogezredbe sorozták be, honnan 1851 nov. bocsátották szabadon. 1853 ápr. végéig ügyvédi irodában dolgozott, mikor közhivatali szolgálatba lépett az akkori vasvármegyei hatóságnál, eleinte mintapidfjas fogalmazó, 1854-től egy évig mint szolgabírói hivatali írnok. 1855. kinevezték a szombathelyi szolgabírói hivatalhoz tollnoknak. 1857. letette az akkor előírva volt

politikai szó- és írásbeli gyakorlati vizsgát s 1859 febr. 22. helytartósági fogalmazónak, 1860. községi szolgabírói segédnek nevezték ki. 1861 nov. Vas vármegye főispánja első aljegyzőül, egy év múlva vármegyei főjegyzőül alkalmazta, 1864 szept. 15. m. kir. helytartótanácsi titkárrá nevezettvén ki, e minőségben működött a nevezett kormányzás feloszlataáig. 1867. szolgálatáttele a belügyminisztériumba osztották be, hol 1867. titkár, 1872. osztálytanácsos lett. 1886. megkapta a miniszteri tanácsosi címet és jelleget. 1889. valóságos miniszteri tanácsossá lépett elő. A belügyminisztériumban fennálló gyámügyi osztályt felállítását (1872 jan.—1897 ápr.) vezette; közreműködött ama munkálatokban, melyek a gyámügyi és gondnoksági ügyekről szóló 1877. XX. t. cikknek alkotását és az árvaszéki ügyrendnek az említett törvény 197. §-ában elrendelt kibocsátását eredményezték. 1890. írta az árvagyekről szóló emlékiratát az 1877. XX. t. cikknek módosításáról és kiegészítéséről szóló törvényjavaslat és indoklás tervezetével együtt. Hosszu hivatali pályáján számos kitüntetés érte. 1882 ápr. 15-én megkapta a III. oszt. vaskorona-rendet, 1894. a magyar nemességet «vasvári» előnévvel, 1897 ápr. 19. nyugalmaztatása alkalmából, a Szent-István-rend kiskeresztjét, 1898 aug. 18. pedig a Diszterem negyven évi hű közszolgálatokért e. érdmet.

Krane, ó-kori város, l. *Argosztoli* (II. k.).

Kraniometria (gör.) a m. koponyamérés.

Kranjčević (ejtsd: kranjesevics) *Szilvio Strahimir*, horvát költő, szül. Zengben 1865 febr. 17., hol a gimnáziumi tanfolyamot elvégezvén, teológiát hallgatott. A püspök 1883. Rómába küldötte a Collegium Germanicumba teológiai tanulmányai folytatására, de 1884. kilépett a papnevelőből és Strossmayer és Rački segítségével Zágrábban folytatta tanulmányait, mint polgári iskolai tanárjelölt. 1886. letette a tanári vizsgálatot és a mosztári polgári iskolánál tanárkodott; most a horvátországi közoktatásügyi osztály vezetője. Már mint gimnáziumi tanuló verselt. Első költeménye 1883. jelent meg a Hrvatska Vila-ban (Horvát tündér). Szerelmi költeményei e cím alatt Ja pregaram (Parázként égek) a spalatói Nada (Remény) c. folyóiratban jelentek meg (1883). Rómából 1884. küldött költeményeket a Sloboda (Szabadság), Zvonimir bécsi almanachba (Otpusnti vojniki, Az obsitos katona; Iz samostana. A zárdából) és a Vijenac-ba (Noć na Foru, Éjjel a Forumon; Kolo sreće, A szerenese kerek). 1885. kiadta Bugarkinje (Elegiák) c. verskötetét. Azóta sok költeménye jelent meg, melyek közül kiemelhetők: Ideali (Ideálok, 1890); Astrea. Pamet i sreća (Ész és szerenese); Smrti (A halálhoz); Stara slika (Régi kép, 1891).

MARG.

Krantz, 1. *Gyula*, francia tengernagy és volt tengerészeti miniszter, szül. Archesban 1821 dec. 29-én. 1837. lépett tengerészeti szolgálatba és 1861. naszádparancsnok, 1867. pedig sorhajókapitány lett. Páris megszállása alatt (1870—71) az Ivry melletti fort parancsnoka volt, 1871 febr. ellentengernagyra s 1873. a keletázsiai hajóraj parancsnokává és Kokhinkhina kormányzójává nevezték ki. 1877. altengernagy s a tengerész-

törzskar főnöke, végre 1888. tengerészeti miniszter lett. Tárcaját megtartotta Floquet, valamint Tirard kabinetjében is. Művei: *Éléments de la théorie du navire* (1852) és *Considérations sur les roulis des bâtimens* (1867). v. s.

2. *K. Kamill*, francia politikus és miniszter, szül. Dinoziban (Vosges dép.) 1848 aug. 24. A párisi műegyetemen végezte tanulmányait s azután a mérnöki pályára lépett, melyet 1870. a katonai-val cserélt fel. Belépett ugyanis tüzérhadnagynak s a poroszok ellen küzdött. A háború után Párisban telepedett le és mint tanár működött a technikán. Azután a chicagói világkiállításon képviselte Franciaországot biztos minőségében. 1891. és újabbán Epinalban képviselőnek választották, 1897-ben pedig a kamara alelnökévé lett. 1898 okt. 30. a Méline-kabinetben a közmunkák tárcaját kapta, míg Freyinet váratlan visszalépe után a Dreyfus-pór revizió okozta válságos napokban (1899 máj. 5.) a hadügyi tárcaát vállalta magára, mely állásban elődjének több rendeletét hatályon kívül helyezte, 1899 jun. az egész kabinettel visszalépett s a Waldeck-Rousseau-minisztériumban nem kapott tárcaát. Gallifet tábornok lett utóda.

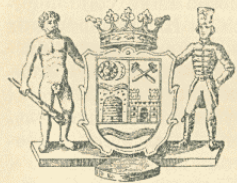
Kranz (Cranz), falu és látogatott tengeri fűrdő. Königsberg porosz kertlet Fischhausen járásában, a Keleti-tenger partján, vasúttal, evangélikus templommal, lazac- és félszegűszo-halászzal és füstöléssel, 1800 lak.

Krao, földszoros, l. *Kra* (XI. k.).

Krasnohorska Eliz, cseh költőnő, szül. Prágában 1847 nov. 18. A *Zenské Listy-t* (Nők lapja) szerkeszti. Költeményei: *Z máje žiti* (Az élet tavaszából, 1870); *Ze Šumavy* (A Csheherdöböl, 1873); *Pevec volnosti* (A szabadság dalnoka, drámai költemény, 1874); *Vlaštovičky* (A fecskek, idill, 1884). Irt továbbá vig elbeszéléseket, több irodalomtörténelmi értekezést és ő fordította le a cseh nyelvre teljesen Mickiewicz Pan Tadeus-át (1883).

Krassó-Szörény (XI. k.) vármegyeje területe a legújabb adatok szerint 9750 km², lakóinak számát (1898) 427,600 lélekre becslik. A legújabb közigazgatási beosztás szerint van benne 2 rendezett tan. város, 14 nagy- és 347 kisközség. A szolgabírói járások száma 14, a körjegyzőségeké 89. Pusztá, telep és major van 76. A vármegye területén van 11 kórház 170

ágygyal; egész területén működik 63 orvos, 116 okl. bába és 44 gyógyszerész. Van 289-2 km. állami és 1158-7 km. törvényhatósági út, utóbbiak közül azonban 49-4 km. kiépítetlen. A vasúti vonalak hossza 235-7 km., a vasúti állomások száma 32. Van 73 posta- és 64 táviróhivatal, továbbá 11 távbeszélő-hivatal ill. állomás. A vármegye területén fennáll 5 bank, 11 takarékpénztárs 14 szövetkezet, összesen 2.308,900 frt tőkével. Az összes tanintézetek száma 461, köztük 1 hittani intézet, 1 gimnázium, 10 különféle szakiskola, 1 tanítóképző intézet, 438 népiskola és 10 kisdudóvó. Mindezen intézeteket összesen 49,542 tanuló látogatta.

Krassó-Szörény vármegye címere.

Krasznaja gorka, az oroszok leánynező tavasz-ünnepé, melyet husvét utáni vasárnapon a szabadban ünnepelnek. Az ünnepen leányok és legények szütleikkel jelennek meg, hogy játék és tánc mellett, dárídó közben megismerkedjenek.

Krasznisora, kisközség Máramaros vármegye taracvizi j.-ban, (1891) 587 lak. Említésre méltó temploma, melynek falait Roskovics Ignác festőművész képei díszítik.

Krasznójarszk, orosz-szibériai város, (1897) 26,600 lak.

Krasznovodszk, az orosz-középszászi transzkaszi tartomány megerősített főhelye, a Kaspi-tenger Balchan-öblének északi partján, az É. sz. 40° alatti félszigeten. 1869. alapították és ma a helyőrségen kívül körülbelül 400 lakosa van. Az ivóvizet a tenger vizének desztillálásával nyerik. A lakosság halászzal, só- és szénbányászattal foglalkozik, de a meglévő naftaforrásokat nem aknázza ki.

Krause, 1. *Aurél és Artur*, német utazó testvérpár, szül. Schwetz melletti Polnisch-Konopathban az első 1848 dec. 30., a második 1851 jan. 25. Berlinben a természettudományokat hallgatták, 1881—82-ig a brémai földrajzi társaság megbízásából a Bering-szoros és É.-Amerika északnyugati partvidéke kikutatására indultak, amiről a *Deutsche geographische Blätter* 4. és 5. kötetében számoltak be. *K. Aurél* írta: *Die Tlinkit-indianer* (Jena 1885).

2. *K. Pál György Kristóf*, a porosz képviselőház alelnöke, szül. Karłowóban (Nyugat-Poroszország) 1852 ápr. 4. Lipesében, Heidelbergban és Berlinben a jogot végezte és 1877. doktori oklevelet nyert. Eleintén állami igazságügyi szolgálatba lépett és Insterburgban, később Königsbergben ügyész lett, de 1880. Berlinben ügyvédi irodát nyitott és 1887. közjegyző lett. 1888 óta tagja a képviselőháznak, hol 1895. második alelnökké választották.

Krauss Károly báró, osztrák politikus, szül. 1834 dec. 12. Jogot végzett s azután a külügyi, majd a közös pénzügyi minisztériumban szolgált. Utóbbi állásában (1878 óta) a boszniai szakosztályt vezette. Később osztrák-magyar főkonzul lett Varsóban és utóljára Velencében működött hasonló minőségben. 1898. nyugdíjazták. 1899 szept. 21. kinevezték az urak házának tagjává.

Krausz Guszláv, zenepedagógus, szül. Pesten 1858. Gimnázialis tanulmányainak végeztével a nemzeti zenedébe lépett, azután az országos zeneakadémiában folytatta tanulmányait, hol *Volkmann R.*, *Ábrányi K.*, *Gobbi H.* és *Nikolics S.* voltak a tanárai. A budapesti zenekedvelők egyesületében, a Ludovika-akadémiában s az állami felsőbb leányiskolában mint zongora-, énektanár s karnagy nagy tevékenységet fejtett ki. A Ludovika-akadémia kiadásában megjelent *Karének-tana* (3 köt.). 1896. mint a Ganz-gyár dalkarának karnagya, a király elismerését is kinyerte a vérmézőn tartott katonai fűnnep alkalmával. 1898 okt.-ben Reform-zeneiskola címen önálló zeneintézetet nyitott, mely a zene minden ágára kiterjed. Az 1898. aradi országos dalversenyen az ő *Ganz-gyári egyesületét* érte az a kitüntetés, hogy az első díjat nyerte el a jury egyhangú ítéletével.

1897. a budapesti ref. teológiai akadémia és főgimnázium énektanárául választották. Á. K.

Kraxelhuber Tóbiás, a Borsszem Jankó alakja, Tóth Kálmán egykor annyira népszerű, Bolond Miska-beli Kipfelhauser Adolfjának mása.

Kray, község Düsseldorf porosz kerületben, Essen közelében, vasút mellett, (1895) 4942 lak., közsézbányával és téglagyárral.

Krcsmárík János újabb műve: *A török jogrendszer s igazságszolgáltatás* (I. a bűncselekmény s következményei, Budapest 1899).

Krebo, néger törzs, l. *Glebo*.

Krefeld, porosz város, (1895) 107,245 lak. Újabban nyitották meg az új Vilmos császár-muzeumot.

Kremencsug, orosz város, (1897) 58,648 lak.

Krementz Fülöp, kölni érsek, megh. Kölnben 1899 máj. 6.

Krems, alsó-ausztriai kerületi kapitányság, az 1896-iki megveszítetése óta 1151 km² területű, (1890) 84,429 lak.

Kremser Ede, osztrák zeneszerző, szül. Bécsben 1838 ápr. 10. A híres bécsi férfi-énekegyesületnek 1869 óta karnagya; számos dalt, karéneket, zenekari művet írt; 3 operette és Der Sehelm von Bergen c. dalmű szerzője.

Krenner József Sándor újabb művei: *Lorandit, új thallium-ásvány, Allcharról, Makedoniában* (Math. és Term.-tud. Ért. 1895); *Jodeit-kövek Bir-mából*: 1. *Jodeit*; 2. *Széchenyit* (Széchenyi Béla gróf keletázsiai útjának tudományos eredménye, III. köt. 6. szakasz).

Krepuska Géza, fülörvos, szül. Pesten 1861 szept. 5. Elemi és középiskoláit a budapesti evang. iskolában végezte. Orvosi kiképezését a budapesti egyetemen nyerte; egyetemes orvostudori oklevelét 1888 jan. 14. kapta. A budapesti egyetemen a boncolás- és fejlődéstani tanszéknel Mihalkovits tanár vezetésével mellett két évig tanársegéd volt, ahol már ez időben kedvvel foglalkozott a halló szerv finomabb boncolásánál. Fülörvosi szakismereteit részint itthon, részint külföldön szerezte. A fővárosban megtelepedvén, 1889 óta kizárólag a fülgyógyászattal foglalkozik, a budapesti tud.-egyetemen a fülgyógyászat m.-tanára, a Szent-János-kórház rendelő orvosa, az igazságügyi orvosi tanács tagja. Több rendbeli fülgyógyászati közleményt írt, ezek közül *A hallószerv gliozibrómája* címűt a Balassa-féle jutalomdíjjal tüntették ki. E Lexikonnak is munkatársa.

Krestovics Gábor (Gavril pasa), volt keleturmeliai kormányzó, megh. Konstantinápolyban 1898 nov. 28.

Kresz Géza, a budapesti önkéntes mentő-egyesület igazgatója, nyug. fővárosi kerületi és illetve tisztviselő orvos, szül. Pesten 1846 aug. 30-án. Ő alapította meg Budapesten a Mundy J. dr. báró szerint a külföldön is mintaszerűnek elismert mentő-egyesületet. Mint szakíró több kisebb-nagyobb művet írt főképen a közegészségi ártalmakról, a kanyaróról, vörhenyről, koleráról, a tejről, a mentésről, a baleseteknél szükséges első segítségről, az első segélyről a gyermekszobában; mi a teendő fertőző baj esetén az orvos megérkezéig; az ojtó és nyirktermelő állomásról stb. Igazgatói állásából kifolyólag rendezte az elmebetegek

szállítását, a részegek és epileptikusok kezelését; a mentő-intézeteknek és az első segítség tanításának a vidéken rendezése céljából országos szövetség alakítását tervezte és az első segítségnek az iskolákban tanítását javasolta; nagyobb városokban mentő-intézmények felállítását szorgalmazta szóval és írásban. Rendezte a betegszállítást a fővárosban. Műve: *Az első segély rögtön baleseteknél a gyermekszobában az orvos megérkezéig* (Budapest 1899). A Ferenc-József-rend lovagja, királyi tanácsos.

Kréta (XI. k.). Az 1887-iki népszámlálás szerint a 8694 km² területű szigetnek 294,192 lakosa volt; ezek az 5 kerületben (liva) a következőképen oszlottak meg: 1. *Kanéának* Kidonia, Kiszamo és Szolino járosaiban 1086 községben 65,787; 2. *Kandiának* Pediaa, Monofasztii, Mallevizi és Pirgolia vagyis Kenuria járosaiban 334 községben 93,119; 3. *Retimónak* Retimo, Milopotamosz és Amara járosaiban 232 községben 49,091; 4. *Lasszítinek* Mirabella, Hierapetra, Szetia és Viano járosaiban 129 községben 53,774; végre 5. *Szfakiának* Apokorona, Szfakia és Hagiovaszili járosaiban 109 községben 32,421 lak. van. Az összes lakosságból 204,781 gör. kel., 88,484 mohammedánus, 646 izraelita, 254 r. kat., 17 protest. és 7 örmény kat. vallású. Az oktatásügy szolgáltatásban állott 306 görög iskola (köztük 4 középiskola) 15,790 tanítvánnyal, 173 mohammedánus 6026 növendékkel, 4 katolikus 341 és 1 izraelita 46 tanítvánnyal. Egy gör. kel. érsek van Kandiában, egy kat. püspök ugyanott és egy főrabbi Kaneában; a gör. kel. vallás szolgálatában áll azonkívül 6 püspök. A férfilakosság közül volt 46,428 foglalkozás nélküli, 40,795 földművelő paraszt, 13,939 iskolás fiú, 9908 iparos, 7469 pásztor, 6475 mesterember, 3814 kereskedő, 2822 földbirtokos, 1183 hajós, 846 pap.

— zik.
Története. A sziget keresztény és mohammedán lakói közötti gyűlölség, a török kormány félszeg intézkedései s a török közigazgatás romlottsága 1896 elején újabb felkelésre vezettek. A keresztény lakosság különösen azért volt elégtelen, mert a szultán az 1878. Halepában kötött szerződést megszegvén, a K-i nemzetgyűlés kiváltásait s az alkotmányt megnyírálta. Görögország, mely évtizedek óta vágódott a sziget birtokára, nem késett fegyvereket és önkénteseket küldeni és így már febr. véres összeliátközések voltak keresztények és törökök között; a pártok Karatheodori főkormányzó igyekezete dacára őrvjögök módjára irtották egymást. A nagyobb városokban a törökök voltak előnyben, ellenben a nyílt vidéken s különösen a hegyek között a görögök. A nagyhatalmak elvégre megalkották a vérengzést és jul. 4. arra szólították fel az athéni kormányt, igyekezzen a felkelőket a kilátásba helyezett reformok elfogadására rábeszélni s a vérontásnak véget vetni. Azonban a felkelés élén álló bizottság már nem volt a helyzet ura s a megszárlás tovább folyt. Most Ausztria-Magyarország tett indítványt: helyezzenek a szigetet teljesen zárt alá, hogy a felkelők kívülről segílyt ne nyerhessenek. Ezt az indítványt megint Anglia vetette el. Az új, keresztény hitű főkormányzó, Berovic György által egybehívott nem-

zetgyűlés sem hozta meg a békét. Elvégre hát a szultán (aug. 26.) engedett a nagyhatalmak követeléseinek és a következő reformokat helyezte kilátásba: a sziget élére a nagyhatalmak hozzájárulásával keresztény fő kormányzót fog kinevezni 5—5 évre, aki a krétai nemzeti gyűlés által hozandó törvényekkel szemben veto-joggal élhet; a török csapatok megmaradnak eddigi állomásaikban, csak hogy a tisztikar kétharmada ezen túl keresztényekből fog állani; a beviteli vám felét a sziget szükségleteire fogják fordítani; az igazságszolgáltatást s a rendőrséget európai szakferfiak tanácsa szerint át fogják alakítani, a nagyhatalmak pedig elvállalják a reformok keresztülviteleit a kezességükkel. A K.-i nemzeti gyűlés 1896 szept. 3. ezeket helyesléssel tudomással vette s ezzel a felkelés látszólag be volt fejezve.

Amde a török bürokrácia tehetetlensége, rosszakarata meg tunyasága módját lelta annak, hogy a reformok idejében életbe ne lépjenek, ennek pedig újabb felkelés lett a következménye (1897 jan.). A vérengzések megújultak s az egész sziget lángba borult, Görögország pedig most már nyíltan K. annexióját írta zászlóira. Febr. 15. Vaszszosz görög ezredes 2000 emberrel Platania mellett kikötve, csatlakozásra hívta fel a sziget keresztényeit s György király nevében birtokába vette a szigetet, mire Berovics fő kormányzó, tehetetlenségre látván magát kárhözátva, a szigetet otthagyta. A nagyhatalmak erőlyesen tiltakoztak Görögországnak a nemzetközi jogba ütköző eljárása ellen s a sziget partjaira hadi hajókat s megszálló csapatokat küldöttek. Olaszország 23, Anglia 19, Oroszország 9, Ausztria-Magyarország 8, Franciaország 7, Németország pedig 1 hajót indított útunk, a megszálló csapatok létszáma pedig hatalmankint 600—650 emberben állapított meg. Németország nem küldött csapatokat; az osztrák csapatokat Gusek ezredes vezényelte, aki 1897 márc. 27. a Szuda-öbölben partra szállott, míg hadi hajóink élén Hinke el-
lentengernagy állott.

E nemzetközi hadi erőnek súlyos feladattal kellett megbirkóznia: le kellett fegyvereznie a lakosságot, a vérengzéseknek véget vetnie, a görög önkénteseket pedig távozásra kellett birtania. Midőn a görög kormány csapatjait visszahívni vonakodott, a nagyhatalmak a szigetet márc. 21. zárlat alá helyezték és a hajóhadat szaporították. Lassacskán lecsendesedtek a kedélyek s a görög-török háború lefolyása, illetőleg Görögország lealázásának híre a szigetbeli görögök harci kedvét is lelohasztá. Ezek a tapasztalatok arra birták Ausztria-Magyarországot (1898 ápr.), szintugy Németországot, hogy hadi hajóit visszahívja. Anglia, Franciaország, Itália s Oroszország ellenben továbbra is kitartottak s mintegy 22,000 emberrel tartották a szigetet megszállva; egyúttal azonban azt követelték a szultántól, hogy György görög herceget nevezze ki fő kormányzóvá, egyébiránt pedig autonómiát hirdessen. Hosszadalmas alkudozások folytak, de meg egyezés nem jött létre. A szultán Dsevad pasát bízta meg a fő kormányzósággal, akivel azonban a felkelők még szóba sem álltak. Midőn az angolok (1898 szept.) a városokban összeszorult, vég-

inségre jutott törököktől a tized beszolgáltatását sürgették, a kétségbeeső muzulmánok fegyvert ragadván, az angol alkonzult és 600 keresztényt felkoncoltak. A nagyhatalmak a fajgyűlöletnek ezen újabb kitörését arra használták fel, hogy a legerélyesebb hangon szólítsák fel a portát a török csapatok visszahívására s azzal fenyegették a szultánt, hogy vonakodás esetében nem törődnek többé a török fenhatóság fenntartásával. Erre a meghökkent szultán engedett és csapatainak zömét visszahívta, mire nov. 3. a négy nagyhatalom csapatjai szállották meg Kanea bástyáit. A nagyhatalmak most régibb előterjesztésüket is megújították, melynek értelmében György görög herceg bizassék meg a sziget pacifikálásával. A szultán ebben is engedett s így György herceg dec. 22. kikötött K.-n és átvette (a szultán fenhatóságának hallgatag elismerése mellett) a sziget kormányzását. Tövises feladatba fogott és ezerféle akadályllyal kellett szembeszállnia. Sok koldusbotra jutott török család nem bízván ígéréteiben, inkább otthagyta a szigetet s Kis-Ázsiába költözött. Végre (1899 febr.) egybegyűlta nemzeti gyűlés, mely az új alkotmányt megvitatta. Ezen alkotmány lényegesebb pontjai: 1. K. ezentúl is a török császárságnak egyik részét képezi s a szultán fenhatósága alatt áll; 2. a sziget közigazgatását Kelet-Rumélia példájára fogják átalakítani; 3. a sziget kormányzásának élére egy keresztény hitű fő kormányzó áll, akit a szultán a nagyhatalmakkal egyetértve, egyelőre 5 évre fog kinevezni. E kormányzó hatalma jóformán fejedelmi; övé a kinevezési jog s veto-joggal is rendelkezik. Évi fizetése 200,000 frank; 5. a szigeten levő török őrseget fokozatosan vissza fogják hívni; 5. a törvényhozó hatalmat a nemzeti gyűlés gyakorolja, melyet maga a lakosság választ meg. A lakosság általános szavazati joggal bír, 40 éven felüli polgár kettős szavazattal rendelkezik. A hozott törvények a kormányzó szentesítésére szorulnak. A követek száma 70, személyük a nemzeti gyűlés tartama alatt sérthetetlen;apidíjuk 10 frank; 6. a kormányzó hatalmában áll, a kikerülhetetlen állami kiadások fedezésére 6 milliós kölcsönt fölvenni; 7. a sziget összes közvetlen és közvetett jövedelmeit a sziget szükségleteire fogják fordítani; 8. K. a szultánnak évi adót fog fizetni, melynek magasságát majd később fogják megállapítani. A nemzeti gyűlés rövid tanácskozás után 1899 ápr. az új alkotmányt elfogadta s ezzel György herceg megkezdhetette kormányzói pályáját. A mohammedánus lakosság kivándorlása azonban most sem szűnt meg, ámátor György herceg máj. 24. kelt proklamációjában arra hívta fel a keresztényeket, hogy a törökök iránt jóindulattal viseltessenek. Sok bajt okozott a pénzügyi válság is, amennyiben a megszavazott 9 millió nem volt elegendő a tönkrement gazdák kielégítésére. György herceg (máj.) újból 2,500,000 frank előleget kért a nemzeti gyűlés által köendő újabb kölcsön fejében, mely összeget a szigeten visszamaradt törökök letelepítésére akarja fordítani.

Irodalom. Tuma von Waldkamp, Kreta und die neueste Phase der orientalischen Frage, Lipsce 1897.; Bothmer, Kreta in Vergangenheit und Gegenwart, 1898.; Costonnet des Fosses, La Crète et l'hellénisme, Paris 1897.; Laroche,

La Crète ancienne et moderne, u. o. 1898; Bérard, Les affaires de Crète, u. o. 1899; Bothmer H., Kreta in Vergangenheit und Zukunft, Lipsce 1898; Berecz Antal, K., Budapest 1897. M. L.

Kréta kömény, l. *Magtaréj* (XI. k.).

Krétapapiros (glacé-papiros), nyves krétával, vagy kreta és ólomfehérkeverekkel bevont papiros, amelyből névjegyeket készítenek. Egyik fajtát *indikátor-papiros*-nak használják. Készítésmódja abban áll, hogy a papiros egyik oldalát, avagy mindkét oldalát iszapolt krétával ledörzsölik vagy mésztéjjel bevontják s fényesítik. Az ily módon kezelt papiroson az ón- s ólomtövezetből álló tú oly tartós nyomokat fest, hogy ezeket kigummizni sem lehet.

Kretschmer Ödön, német zeneszerző, szül. a szász Ostritzban 1830 aug. 31. Drezdában 1854. orgonás lett; számos egyesület karnagya volt. Nyert pályadíjakat, így 1868. egy műsével a brüsszeli nemzetközi pályázaton. Számos nagyobb karéneke van zenekari kísérettel. Operái: Die Folkunger (Drezda 1874); Heinrich der Löwe (saját szövegére, Lipsce 1877); Der Flüchtling (1881); Schön Rothraut (Drezda 1891). K—v.

Kreuzburg, porosz város, (1895) 8750 lak.

Kreuzer (ném.) a. m. krajcár; továbbá *cirkáló hajó* (IV. k.).

Kreuzzeitung, l. *Neue Preussische Zeitung*.

Krezilit, a franciák által használt trinitrokrezolból álló robbanó szer; erősebb hatása van, mint a melinitnek.

Krezilmész, l. *Krezolok* (XI. k.).

Krezilsav, l. *Krezolok* (XI. k.).

Kri, indus törzs, l. *Cree* (IV. k.).

K'ri (aram), másként *keri* (l. o., X. k.).

Kribi, Kamerun német-afrikai gyarmat ugyanily nevű kerületének (amely a gyarmatnak a Szelangától D-re fekvő részét foglalja magában) több faluból álló székhelye a K.-patak jobb partján, a tenger mellett, kat. hittérítőállomással, iskolával (180 fiu és 40 leány), terjedelmes kávéültetvényekkel; a benszülötteken kívül 16 német és egy angol lak.

Krieghammer Edmund közös hadügyminiszter 1896 aug. 18. a Lipót-rend, 1898 nov. 30. a Szent-István-rend nagykeresztjét kapta; 1899 jul. 27. pedig ötven évi szolgálatának évfordulati ünnepén ő felsége sajátkezü levélben legmelegbbr köszönétét fejezte ki, s egyúttal az örökös osztrák bárói rangot adományozta neki.

Kriens, falu Luzern svájci kantonban és kerületben, 491 m. nyire a tenger színe fölött, a Pilatus északi tövének, Luzernbe vezető lóvasúttal, gépjárákkal, harangöntéssel, selyemszövővel, térsztagyárral, 1513 lak. Közéleben van egy vas-és rézhámor, délre *Schauensee* kastély szép kilátással, délnyugatra *Herrgottsvald*, fürdő-és búsujáróhely (854 m.) és *Eigenthal* klimatikus gyógyhely (1000 m.); nyugatra a *Sonnenberg* (780) gyógyító intézettel és az elzúllott gyermekek menedékházával, melyet a svájci közhasznú társaság alapított.

Kriminologia (gör.-lat., a bűncselekmény tana), a büntetendő cselekmények tényleges alakzataival és okaival foglalkozó tudomány, mely a büntetendő cselekményeket a természetrajzi módszerrel elemzi. A K.-ban megkülönböztethetünk

büntető embertant (v. antropológiát) és *büntető társadalomtant*. Az előbbi a büntetendő cselekménnyel, mint az egyéni élet jelenségével foglalkozik, a bűnözési hajlamot (penchant au crime) egyéni feltételezettségében vizsgálja (l. *Antropologiai iskola*), az utóbbi a bűncselekményeket, mint a társadalmi élet eredményét veszi szentügyre. A K.-nak ez utóbbi szociologikus iránya a környezet befolyására helyezi a főszűlyt s első kiválóbb művelője *Quetelet*, majd *Tarde* és *Prins* volt. A büntettek szaporodását korunkban a kriminálzociologia a nagy városok fejlődésével hozza kapcsolatba, mely a vidék népességét a városokban zsúfolja össze s oly proletariátust hoz létre, mely termő talaja a esavargás és kriminalitásnak. A gazdasági ellentétek, a nyomor, a túlfokozott érzékiség, a pazarlás, a fukarság megannyi tényező a bűnözésnek. Ehhez képest a szociologikus irány első sorban a bűn társadalmi megelőzését teszi feladatává, ellentétben az antropologiai iskolával (l. o.), mely a szűletett büntettek kiküszöbölését tekintti a társadalmi védelem egyik fő eszközéül. Elfogadható eredményre csak az előfeltételek mindkét csoportjának figyelembevételével juthatunk s ezen alapszik Liszt Ferenc megkülönböztetése akut és idült kriminalitás közt, amennyiben az elsőnél, mely az alkalmi büntettek formájában jut kifejezésre: a társadalmi, a másodiknál, mely a szokásos v. hivatásszerű bűnözésben nyilvánul: az egyéni okok túlynyomóak a büntető cselekmény létrehozásában.

Trodalom. Garofalo, La criminologie, 1891; Ferri, Sociologia criminale, németül: Das Verbrechen als soziale Erscheinung, 1896; Lombroso, Le crime, causes et remèdes, 1899; Colajanni, Sociologia criminale, 2. kiad. 1889; Prins, Science pénale et droit positif, 1899. v.

Krimmitschau, város, l. *Crimmitschau* (IV. k.).

Kripta (gör.), a rómaiaknál földalatti sötét helyiséget, folyosót jelentett; az őskeresztények a katakombák folyosóinak misék meghallgatása miatt kiszélesített részét hívták e néven. Midőn később a vértanúk és szentek sirjai fölé kezdtek templomokat emelni, e sirokat hozzáférhetővé tették, kibővítették, majd magukat a templomokat úgy tervezték és építették, hogy azoknak padozata alatt a szent sirjának vagy ereklyéinek előkelő helyet biztosítottak. Még később a K. a templom v. kolostor papságának is temetkezési helyül szolgált. A K. rendszerint a templom szentélye alatt van; eleinte csak egy kisebb-nagyobb üreg volt, mely azonban mihamarább elfoglalta az apszis alatti egész tért egészen a középnégyzetig, majd elterjedt a két mellékapiszis alatt és — de már ritkábban — a templom hosszú hajójának egy bizonyos része alatt is, úgy hogy kiterjedése miatt valóságos alsó templomot alkotott. A K.-knak ez a fontossága azok belső magasságának emelésére is készítetett; innen van az, hogy az őskeresztény bazilikáknak szentélye a templomhajók padozatánál néha 1¹/₂₀—2 méterrel is magasabban fekszik. A szentély alatt fekvő K. így csak félig volt a földre beásva, szellősebb és világosabb volt és a szentély két oldalán levezető lépcsők megengedték, hogy oda nagy processziók és egyéb sokaság lemelessen. Hazánkban egyik legérdekesebb ilyenmű K.-ja a pécsi székesegyháznak

van, mely kiterjedtségénél és architektonikus ki-képzésénél fogva egyszersmind a középkor legnagyobbserűbb K.-i közé is sorolható. A pécsi székesegyház (alaprajzát l. *Építészeti*, X. képmel-léklet 8. ábra) K.-ja az egész szentély alsó részét elfoglalja és magába vonja a két mellékapaszt is. Már a XIII. sz.-ban kezdték a szentek tetemét külön e célra készült díszes fémkoporsókban és ládákban magában a templomban, az oltárok mögé vagy alá elhelyezni. A K. tehát lassankint fölöslegessé válik és így látjuk, hogy p. Franciaországban, az e korban alapjuktól kezdve épült templomoknak K.-juk nincs. A csücsüves templomoknak nálunk sincs már K.-juk, legalább olyan értelemben, mint az őskeresztény és román építészeten.

Kripton (krypton), Ramsay és Travers által 1898. felfedezett elem, a levegő egyik alkotó része. Ramsay és Travers ugyanis 750 cm² cseppfolyó levegőt lassan elpárologtattak, s ekkor a különböző hőfokokon ellantak a különféle elemek, ugyanis a nitrogén, azután az oxigén. Mikor 10 cm² folyadék maradt meg csak, akkor ennek gőzeit külön fogták fel, és e gőzökből az oxigént izzó rézzel, a nitrogént pedig méz- és magnézium-keverék által vonták el. A megmaradt 26·2 cm² gázt, oxigénnel keverve, nátronlúg felett villamos kisüléseknek tették ki. E gáznak a spektroszkópiai vizsgálata egy eddig ismeretlen spektrumot adott; egyik sárga vonalának hullámhossza 5875·9, egyik zöld vonalának hullámhossza 5566·3 volt, de volt a spektrumban még egy zöld vonal. Ez tehát nem az argon spektruma volt; további vizsgálatnál kitűnt, hogy a gáz sűrűsége (0 = 16) 22·4—22·5. A gáz egyatomu, nehezebb mint az argon és folyékony állapotból nehezebben illan, mint a nitrogén, oxigén v. argon. Atomsúlya 80 körül lehet, 20,000 súlyrész levegőben 1 súlyrész K. van. Ezen az úton fedték fel a levegő többi alkotórészeit is, u. m. a *neont* és a *metargont* is. Ramsay és Travers ugyanis a folyékony levegő lassu elpárologtatása alkalmával az argont magát is szétbontotta 3 alkotórészre: 1. tisztá, szintelen argonra, 2. egy szilárd anyagra és 3. egy könnyen illanó gázra; ez utóbbi gáz elütő spektrumot adott az eddigiektől és ezért új elemet ismeretek fel benne: a *neont*. Atomsúlya 11. A szilárd test gáza az argontól elütő spektrumot adott és ezt *metargonnak* nevezték el. Atomsúlya 20. vérr.

Kristály (XI. k.). *Folyékony K.-ok*. A szilárdság, a részecskének szilárd összefüggése nem tartozik okvetlenül a K. fogalmához. *Lehmann* folyékony K.-okat is észlelt. Az *azocypphenol*, az *azocyanisol* és egy harmadik hasonló összetételű test közönséges hőmérséklet mellett mint szilárd K. ismeretes. Ha ezeket a készítményeket a mikroszkópiai vizsgálatra használt tárgylemez és fedőlemez között megolvastjuk, miután a kikristályosodásig lehűtjük és újra melegítjük, akkor a szilárd módosulata ezeknek az anyagoknak 134°, illetőleg 116° és 87° mellett folyékony, erősen kettős fénytörésti módosulattá alakul. A folyékony módosulat a szilárd módosulat K.-alakját mutatja, úgy hogy a megnevezett fokok mellett megolvastott anyagok tulajdonképpen folyékony K.-ok. Ha a hőfokot emeljük és pedig az egyik anyagét

165°-ra, a másikat 134°-ra, a harmadikét 140°-ra, akkor áll elő az a közönséges folyékony módosulat, amely K.-alakot nem mutat és nem is kettős fénytörő. Alkalmas módon az is elérhető, hogy tökéletesen gömbalaku K.-cseppek úszszanak az egyszerűen fénytörő, közönséges folyadékban, illetőleg olvadékban. A K.-cseppek mechanikailag oszthatók és mindegyik rész rögtönösen gömbalakot ölt; viszont ha két K.-csepp egymással érintkezik, rögtönösen összefolyik. A K.-os folyadékban nincsen meg az a képessége, hogy szilárd testet feloldjon, míg ugyanazon anyagnak a normális olvadéka szilárd testet felold. Két különböző K.-os folyadék keverék-kristálylva egyesülhet, épp úgy, mint ahogy izomorf anyagok alkothatnak keverék-K.-okat.

SZT. II.

Kristály-díszítmény, román ékítményes forma, mely lefelé álló hegyű gúlasorból áll.

Krisztiania, Norvégia fővárosa, (1897) 192,141 lak. A város különösen régiebb részeiben az ott épült új paloták következtében lényegesen átalakult. Újabb nyilvános épületek: az igazságügyi palota, a történelmi múzeum, az egyetemmel szemben a nemzeti színház. Újabb szép utcája a Bygdö nevé. 1895. a behozatal értéke volt 117.448,000, a kivitelé 31.713,600 korona. Ugyanakkor a kereskedelmi hajórajza 150 gőzösből (59,586 t.) és 215 vitorlásból (136,151 t.) állott. 1894. érkezett a külföldről 2339 hajó (878,706 t.) és elment 1530 hajó (584,358 t.). V. ö. *Nielsen*, Christiania und Umgegend (1894). 1899 aug. itt ülésezett az interparlamentáris konferencia, melyen Apponyi Albert grófnak a hágái konferencia határozataira vonatkozó két javaslatát egyhangulag elfogadták. l. *Örök béke*.

Krisztics Filöp, szerb államférfi, midőn Szerbiában a fiatal király által (Milán tanácsára) végrehajtott államesiny következtében a dinasztia helyzete nagyon válságossá lett, Milán ajánlata folytán nevezetett ki 1894 okt. miniszterelnökké, mikor azután pénzzel és esendőrékkel az új szkupstinában többséget csinált magának. Célját azonban mégsem érte el, mert a tervezett új államadósságot még ez a többség sem akarta elfogadni, mire K.-et 1895 jul. elbocsátották. M. L.

Krisztinkovich Edel ifj., miniszteri osztálytanácsos, szül. Kaposvárott 1865 márc. 25. Gimnáziumi tanulmányait Győrött és Székesfejérvárott, a jogot a budapesti egyetemen végezte. 1882. a közlekedési minisztériumban segédfogalmazónak, 1885. fogalmazónak nevezték ki. 1886. rábaszabályozási igazgató, 1893. miniszteri titkár, 1895. osztálytanácsos lett. Az 1896-iki ezredéves országos kiállítás mezőgazdasági igazgatója volt. 1891. megindította a *Vizügyi és Hajózási Közöny* c. heti szaklapot. 1894. Bethlen András földművelésügyi miniszter megbízásából megalapította a négy nyelven megjelenő képes *Néplapot*, melyet 1896. végéig szerkesztett. A *Magyarország földművelése* c., a földművelési miniszter által az ezredéves országos kiállítás alkalmával kiadott monográfiának ő volt a szerkesztője. Művei: *A Rábaszabályozás története* (Bpest 1886); *A bűn* (regény, *Barang* álneven, u. o. 1887).

Krivic, félelmes északeleti szél Romániában, amely nem ritkán 20—25°-os hidegben lökészerű

rohamokban jelentkezik s egész a Balkánig terjed. Állatok és emberekre egyaránt vésztozó; megszakítja a közlekedést s gyakran 12—15 napig tart.

Krivoklát, l. *Pürglitz* (XIV. k.).

Krivoscsekovo, falu Tomszk orosz-szibériai kormányzóságban, az Ob jobb partján, az Ina torolata közelében. K. a Ny.-szibériai vasút végső pontja és a vasút kiépítése óta gyors fejlődésnek indult.

Krizamin, l. *Benzidin*.

Krizko (ejtsd : krizskó) *Pál*, történetkutató, szül. Besztercebányán 1841 máj. 30., u. o. járta a gimnáziumot s 1860. Körmöcbányán ágostai hitvallású evangélikus tanító lett. A felekezeti iskolák Körmöcbányán 1870. történt megszüntetésével a városi iskola egyik tanítójául választották, 1872. pedig az általános tisztújításakor városi levéltárnoknak nevezték ki, mely állását 1877. a főszámvevői hivatallal volt kénytelen felcserélni. 1889. a levéltárnoki hivatalt újra megnyervén, mai napig abban dolgozik. E mellett évek hosszú során át bányagazgató, valamint a helybeli ág. h. ev. egyház és az önkéntes tűzoltó-egylet pénztárnoka volt. Irói munkálkodását már mint gimnázista kezdte meg, első munkája az ötvenes évek végén jelent meg. A körmöcbányai városi gazdag levéltárban már 1861. megkezdte kutatásait s eddig már száznál több különféle kisebb-nagyobb cikket és munkát irt főleg tót, de amellet magyar, német és cseh nyelven is. Szépirodalmi és folklorisztikai, valamint régészeti dolgozatainak száma 76, melyek különféle szakközlönyökben és hírlapokban láttak napvilágot. E lexikonnak is munkatársa.

Krk, sziget, l. *Veglia* (XVI. k.).

Krka, folyó, l. *Kerka* (X. k.).

Krnov, város, l. *Jägerndorf* (IX. k.).

Krokí, l. *Croquis* (IV. k.).

Krokodílok, egy müncheni költő-társaság neve, mely kiválóan 1856 és 1864 között nagy szerepet játszott és 1873—74-ig állott fenn. E társasághoz mindazon költői tehetségek tartoztak, kiket Miksa bajor király Münchenbe meghívott, vagy önként telepedtek ott le (Geibel, Heyse P., Bodenstedt, Lingg, Meyr M., Löher Fr., Grosse Gy., Herz Vilmos, Leuthold H., Lemcke, Schaek A. F. stb.).

Krolop Ferenc, operaénekes, megh. Berlinben 1897 máj. 30.

Kroman Keresztély Frigyes Vilmos, dán tudós, egy hollandi hajós fia, szül. 1846. Eleinte atyja mesterségében, később mint tanonc egy üzletben működött, így csak 23 éves korában lépett a tudományos pályára. Jonstrupban a tanítóképzőintézetben végezte előtanulmányait, azután házi tanító volt, miközben a természettudományokkal és mennyiségtannal foglalkozott. 1877. Den exakte Videnskabs Indlæg i Problemet om Själeens Existens c. értekezésével a doktori oklevelet nyerte. Vor Naturerkjendelse c. művét 1882. a tudományos akadémia az arany éremmel tüntette ki, 1884. a kopenhágai egyetemen a bölesézet rendes tanára és az akadémia tagja lett. Művei: *Tänke-og Själslære* (1882, 2. kiad. 1888); előadásai a következő címen jelentek meg: Om Maal og Midler for den højere Skoleunderwinning

stb. (1886); Grundtræk of Sjælslære (1889, 2. kiad. 1894). Irányán Kant hatása mutatkozik.

Kromatipia (gör.), a lipcsei Kramertől az 50-es évek vége felé főtárlalt sokszorosító eljárás könyvsajtón készült színes nyomatoknak porcellánedényekre való átvitelére. A K. útján átvitt képek az egyéb oleós porcellánfestményeknél jóval szebbek.

Kromeřiz, város, l. *Kremsier* (XI. k.).

Kromográf a. m. hektográf (l. o., IX. k.).

Krompach (XI. k.) 1899 jan. a gölnieibányai járáshoz csatoltatott.

Kronacher-féle cserzés, l. *Gyorscserzés*.

Kronau Friderika, német színésznő, szül. Ruhroiban (rajnai Poroszország) 1841 márc. 7-én. A színi pályára lépett és 1860—63. a bécsi Burg-színházban működött, majd 1863—65. M. m. Frankfurtban, migem 1865. Ascher a bécsi Carl-színházhoz szerződtette, melynek azután 1873-ig elsőrangú csillaga volt. Attól a peretől kezdve, hogy Montyojében a naiv hősnőt játszotta, utolsó fellépéséig állandóan bálványa volt a közönségnek. Ő kreaalta Sardou és ifj. Dumas modern szalondarabjaiban (Frou-Frou, Georges hercegnő, Andrea stb.) Ausztriában a fő szerepeket. Rosen, a Carl-színház akkori dramaturgia, tucatjával irt számára kedves szerepeket, melyeket K. oly művészzel elevenített meg, hogy a magukban véve gyönyör darabok is nagy sikert arattak. Annyira kedveltje volt a közönségnek, hogy Ascher és Offenbach egy ízben (a Párisi élet első előadásain) éneklő szerepet (Gondremark grófnőt) is bízta rá, ami az amugy is elsőrangú ensemble fényét s az est sikerét még emelte. 1873. megvált a színpadtól és sok akadály legyőzése után nőt ment *Edelsheim-Gyulay Lipót* báró (V. k.) lovassági tábornokhoz, kit nemokára, midőn a IV. hadtest parancsnokaként Budapestre helyezték át, ide is követett. Ezóta a bárói pár a magyar fővárosban élt és az úri társaság szórakozásaiból éppen úgy kivette a részét, mint a rangjukkal járó kötelezettségekből. Társadalmi állása is azóta, hogy maga a király s a királyné nyilvános alkalommal kitüntették, mindjobbban megszilárdult. Edelsheim báró elhunytá óta (1893 márc. 27.) a bárónő visszavonultan él. M. L.

Kronberg (Cronberg), város Wiesbaden kerület Obertaunus j.-ban, (1895) 2576 lak. Közéleben van Friedrichshof, Frigyes német császár özvegyének kastélya.

Krondorff, Okenau községhez tartozó falu Kaaden cseh kerületi kapitányságban, (1890) 386 lak. Ismeretes az ásványvízforrásáról, melynek vizét mindenfelé árulják.

Kronenberg, porosz város, (1895) 8815 lak.

Krones Ferenc osztrák történetíró újabb munkái: *Verfassung u. Verwaltung der Mark u. des Herzogtums Steiermark* (Századok 1897, 455. old.); *Die Markgrafen von Steier* (u. o. 949. old.); *Die Anfänge des Klosters Saar in Mähren und sein Chronist Georg v. Heimburg* (Brünn 1897); *Bertha von Liechtenstein, und die Sage von der weissen Frau zu Neuhaus* (u. o. 1897); *Das Cisterz.-Kloster Saar u. seine Geschichtschreibung* (1898); *Ergebnisse einer archival. Reise* (1897); *Deutschbürtiger Adel im mittelalterlichen Ungarn*

(1897); Österreichische Geschichte (a Göschengyűjtemény része, 2 köt., Lipse 1899); Der Herrensand des Herzogtums Steier (Graz 1899).

Krónikás monda, l. *Népmondák*.

Krónikus betegség, idült, hosszabb időre terjedő betegség, l. *Akut betegségek* (I. k.).

Kronofotográfia (gör.), a mozgás fotografiai ábrázolása, az egyes mozzanatok fotografiai fölvétele u. n. pillanatképek készítésére.

Kronstadt, orosz város, (1897) 59,539 lak.

Kropatschek Alfréd, altábornagy, a róla elnevezett puskaszerkesztője, újabban több kitértetésben részesült; megkapta az orosz Szt.-Anna-rendet (1896), a Lipót-rend középkeresztjét (1897), a porosz koronarend első osztályát (1897), 1898 nov. 30. a v. b. t. tanácsosi méltóságot. L. *Kropatschek-puska* (XI. k.).

Kropf Lajos újabb művei: *Castaldo Erdélyben* (Hadtört. Közlem. 1896); *Aldana visiója* (u. o.); *Zrinji Miklós jelentése Kanizsa életmezéséről* (u. o.); *Nikápoly* (u. o. 1897); *A «kocsis» szó eredete* (Philolog. Közl. 1897, 3. füz.); *Balbinus tudósítása a régi kun írásról* (Arch. Értesítő 1897); *Árpád házi Jolán, Aragon királynéja* (Századok 1897); *Adalék a Wesselenyi-összeesküvés történetéhez* (u. o.); *Terdsuman Murad* (u. o.); *Radu Negru, a honalapító* (u. o.); *Benyofszky Mór Lengyelországban* (u. o.); *Lehel kürtje* (2 cikk, u. o.); *Balibardi* (u. o. 955. old.); *A magyar gályarabok történetéhez* (u. o. 1898); *Egy incidens Temesvárott 1551-ben* (u. o.); *Adalék Kálmán győri püspök életéhez* (u. o.); *II. Rákóczi Ferenc Angliában* (u. o. 1898); *Uzbégh tatár khán magyar követése* (u. o. 1899); *Dárius király Erdélyben* (u. o.); *Lala Mohammed halála* (u. o.); *Az erdélyi oláhok eredetéről* (u. o.); *A Szent-István-féle Pensa auri* (Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, VI. évf.); *A dévai török veszedelem* (a Hunyadvármegyei történ. társ. X. évkönyvében, 1899).

Krossen, város, l. *Crossen* (IV. k.).

Kroton-olaj, l. *Kroton* (XI. k.).

Krotoschin, porosz város, (1895) 11,547 lak.

Kröcher Jordán, német politikus, szül. Isenschnebbében (Altmark) 1846 máj. 29. A gimnáziumot Berlinben végezte, ezután eleget tett honvédelmi kötelezettségének és dsidás-hadnagy lett. Részt vett az 1866. és az 1870—71-iki háborúban, de 1875. nyugalomba lépéven, birtokaira vonult. 1879—83-ig és 1888—93-ig a porosz képviselőház tagja volt. 1893. a birodalmi gyűlésnek lett tagja, melytől 1898 jan. Köller helyébe elnökövé választotta.

M. L.

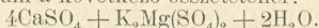
Kršnjavi Izidor horvát író és államférfi 1896 szept. megvált a vallás- és közoktatásügyi osztályfőnöki állásától. Távozásának politikai oka volt, t. i. az ő hatósága alá tartozó horvát diákok a király látogatása alkalmával elégették a magyar zászlót. A magyar közvélemény elégtételt követelt, melyet a horvát kormány K. elmozdításával adott meg.

Krudy Gyula, író, szül. Nyiregyházán 1878 okt. 21. Elvégezvén középiskoláit, Budapestre került, miután előbb vidéki napilapoknál (Debrecen, Nagyvárad) volt hírlapíró. A fővárosban előbb a Fővárosi Lapoknál, később a Pesti Napló-

nál, majd a Magyarországnál nyert alkalmazást. Önálló művei: *Üres a fészek és egyéb történetek* (Budapest 1897); *Ifjuság* (u. o. 1899); *A víg ember bás meséi* (elbeszélések, u. o. 1900). Több regényt is írt (Szeretlek, Hamu, Pál apostol levelei, Aranybánya), azonkívül sok tárcát, amelyek a magyar középosztály (gentry) életéből merítik tárgyukat, újságcikkeket, verset stb.

Krug Arnold, német zeneszerző, szül. Hamburgban 1849 okt. 16. Atyjától, a szintén termékeny zeneszerző K. Dietrich-től, majd Gurlitt-től s 1868. a lipseci konzervatoriumon tanult; a Mozart-ösztöndíjjal 1871. *Reinecke és Kiel* tanítványa lett, a Meyerbeer-ösztöndíjjal Olasz- és Franciaországban tett tanulmányutát. Hamburgban énekegyesületet alapított s 1885 óta u. o. a konzervatorium tanára. Ének- és zenekari szerzeményei nem közönséges becsiek.

Krugit (ászv.), szulfát, középhelyet foglal el a polihalit és az anhidrit között, amennyiben anyaga viztartalmu kénsavas méz és kénsavas kalcium-magnézium a következő összetétellel:

Stassfurt kősótelepein található és kálitragyát gyártanak belőle. Fehér vagy szürke színt. szt. n.

Krukovszkoi (Krukovszki) **Péter**, orosz származású francia író, szül. 1847., megh. Asnièresben 1899 jul. 10-én. Párisban telepedett le, hol mint hírlap- és színműíró kereste kenyerét. Darabjai közül azonban csak annak az egynek volt sikere, melyet ifjabb *Dumas* Sándorral együtt írt Les Danicheffs címen (magyarra is lefordították). Ezt a drámát *Newski* Péter álnév alatt írta; más munkáit *Corvin* Péter írói néven adta ki, azt tartván magáról, hogy ivadéka Korvin Mátyás nagy királyunknak. Utolsó éveit elhagyottan és betegesen Asnièresben töltötte, ahol neje, *Collas* Stella (volt színésznő) gondosan ápolta. Rokona volt Kovalevszky-K.-Corvin asszonynak (X. k.).

M. L.

Krumir, nép, l. *Khrumir* (X. k.).

Krung-Kao, l. *Ajuthja*.

Krupa, község Bihács boszniai j.-ban, az Unna mellett, (1885) 2096 görög-ortodox lak., erőddel. Azelőtt a róduisi lovagoké, majd a Zrinji grófoké volt. 1524. a törökök itt nagy vereséget szenvedtek, de 1565. elfoglalták az erődöt.

Krupanj, falu Podrinje szerbiai kerületben, a Csadjavica folyócska mellett, 880 lak. K. környében sok ezüsttartalmu antimon- és ólomérc van, de a szerb kormány által 1871. alapított bányamű addig csak keveset jövedelmezett.

Kruspér Istvánt 1899 máj. 5. a m. tud. akadémia tiszteleti tagjává választotta.

Krücken Oszkár, l. *Jászni*.

Krüger István János Pál (hazájában Oom Paulnak [a. m. Pál bácsi] hívják); a délafrikai köztársaság elnöke, szül. Colesberg kerületben (Foktartomány) 1825 okt. 10-én. 12 éves korában hagyta el szüleitvel együtt szülőföldjét, akik az első boer csapattal Natalba vándoroltak ki és később Oranje szabad államban s végre Transzvalban telepedtek le. Az angol annexio idejében a köztársaság elnöke volt. 1880. az angolok ellen kitörőféiben levő szabadságharcban ő volt a hazafias mozgalom lelke, miért is a hálás boerok

fővezérre, majd a szabadság kivívása után 1883., 1889. és 1893. a transzváli köztársaság elnökévé választották. Kormány- és közbizottságok folytán létesültek az első vasutak Transzváiban. A Witwater szélén fölfedezett aranymezőket alatta kezdték kiaknázni, miközben K. célszerű törvények révén az állami pénztár érdekeit hangsúlyozta. Az angol kormányval folytatott hosszas tárgyalások után sikerült neki 1895. a Szvázi-földet a köztársaság uralma alá hoznia. Németországgal, melylyel a legbarátságosabb lábon állott és ma is áll, kereskedelmi szerződést kötött, de határozottan vonakodott az angol, illetve foktartományi kormány protektorátusa alatt alakult délafrikai vámközösségbe lépni. Transzvál régi alkotmányához szigorúan ragaszkodott, noha a Johannesburgban és az aranymezők vidékén letelepedett angol gyarmatosok (uitlanders) egy része viharosan követelte a boerokkal való politikai egyenjogúsítását. Az ennek következtében 1895 végén kitört johannesburgi lázadást gyorsan és erélyesen elnyomta és midőn 1896 jan. 1. a Chartered Company csapatai Jameson vezetése alatt Rhodes Cecil tudtvál fegyveresen az országba törtek, K. parasztgazdái a kalandorokat körülfozták és megadásra kényszerítették. Higgadt gondolkodásáról tanuskodik az is, hogy Jamesont a többi angol tiszttel együtt az angol kormánynak kiszolgáltatta, míg a johannesburgi, részint halálra, részint súlyos börtönrre ítélt felkelőknek 1896 máj. és jun. teljes kegyelmet adott. 1897. Transzvál és Oranje, a két parasztköztársaság az angolok csekély örméire benső védő és támadó szövetséget kötött egymással és arra kötelezték magukat, hogy közös erővel küzdenek majd közös ellenfeleik ellen. 1898. visszautasítá K. a Chamberlain által felajánlott angol védelmet és az angol protektorátus bármily alakját is. 1899 febr. 3. nagy többséggel újra elnökké választották. A háboru kitérése küszöbén ultimátumot intézett Angliához és miután erre válasz nem érkezett, okt. közepén a háboru megkezdésére határozta el magát, melyben számos fia és unokája is hareol az angolok ellen. V. ö. *Statham F. R.*, Paul K. and his times (Boston 1898); *Seidel*, Transvaal (Berlin 1899); *Fisher W. E. G.*, The Transvaal and the Boers (London 1896); *Hofmeyr V.*, Transvaal (Bréma (1897). l. még *Transzvál*.

Krypton, l. *Krypton*.

Kt., lóversenyekkel foglalkozó közleményekben használt rövidítés e. h. kortether.

Kt., Angliában a *knight* (X. k.) szokásos rövidítés.

K'tib (aram), másként *Ketib* (l. o., X. k.).

Kuara, folyó, l. *Niger* (XIII. k.).

Kuba (XI. k.). A gyakori fölkelések a lakosok szaporodásának útját állották; az 1894-iki becslés szerint 1.631.696 volt, néhánynyal kevesebb, mint az 1887-iki népszámlálás alkalmával. A lakosok 65%-a fehér és 35%-a színes bőrű. A fő termék még most is a cukornád és a dohány. Az előbbiből a polgárháboruk következtében $\frac{3}{4}$ részszel termeltek 1896. kevesebbet (225,211 t.) mint 1895. A dohánytermékekből 1896. exportáltak 185 millió szivart (1891-ben 145 milliót, 152,936 csomag (à 50 kg.) dohánylevelet és 48

millió szivarkacsomagot. A kávétermelés, valamint a bányászat nagyon aláhanyatlott. Az áruforgalomra nézve újabb adatok hiányzanak. 1893. a behozatal értéke 56'2 és a kivitelé 89'6 pesetára rugott. Az Egyesült-Államokkal való forgalom azóta a fölkelések következtében jelentősen csökkent. A behozatal onnan 1893-ban 78'7 milliót tett ki, 1897. pedig csak 18'4 milliót. A vasúti vonalak hossza 1897-ben 1731 km. volt. Az 1897—98-iki budgetben a bevételek 24'7, a kiadások 26'1 millió dollárra voltak előirányozva. A kubai államadósság 70'2 millió sterling fontra rugott, amiből 10 milliót a spanyol kincstár előlegezett. Az 1898 dec. 12. kötött békeszerződés értelmében Spanyolország a szigetet átengedte az északamerikai Egyesült-Államoknak, mely a sziget további sorsa iránt véglegesen még nem intézkedett. Újabb történetét l. *Spanyolország*.

Kuban-terület, (1897) 1.922.773 lak.

Kubbet (Gübbet), a francia keletafrikai Szomálpárt vidéke a Tadsura-öböl Ny-i végénél, homokos, legelőnek való terület.

Kubéba-olaj, éterikus, aromatikus szagu és kámforizú olaj, mely meleg borszeszben és éterben oldódik. Tulajdonképen két kubéba nevű szénhidrogénből áll. Vegyjelük $C_{15}H_{24}$. Az egyik fajsúlya 0'91 és 220°-nál forr, a másik fajsúlya 0'93 s 250°-nál forr. Ha a K. sokáig áll, kubéba-kámfor kristályosodik ki belőle. A kubébabors (XI. k.) gyümölese 14% K.-at tartalmaz. VÉRT.

Kubelik János, cseh hegedűvirtuóz, egy szegény kertész fia. Sevesik prágai tanár alatt végzte tanulmányait s 1899 dec. lépett fel először nyilvánosan Bécsben, majd pedig Budapesten. A közönség s a kritika teljesen egyetértve rendkívüli művészt ismert fel a még csak 18 éves ifjában, aki nemcsak csodával határos, hibátlan technikájával és helyes felfogásával, hanem valódi művészet-temperamentumával is kiváló helyet biztosított magának a zeneművészek közt. M. L.

Kubinszkoje, halban bővelkedő tó Volgoda orosz kormányzóságban. Hossza 65 km., szélessége 15 km., területe 393 km². 33 folyó szakad belé, lefolyása a Szuhonán történik. Minthogy a víz igen sekély, a hajózás veszélylyel jár. A halászat évi hozadéka körülbelül 150,000 rubel.

Kubó, magyar szójárásban trágár tréfát űző ember neve, a Mátjusföldén dívo karácsonyi misztériumokban pedig a torzonbör bajzusos és szakállu öreg juhász, aki a többi pásztor közt a komikus alak. Neve, mint Simonyi sejtí, alighanem a *Jakab* név tótos kicsinyíté alakja. KAT.

Kudóra Károly 1896. megkapta a koronás arany érdemkeresztet. Újabb művei: *Nemzeti irodalmunk az ezredéves kiállításon* (Budapest 1897); *Könyvfestészetünk a párisi magyar történelmi kiállításon* (u. o. 1899).

Kudowa (Cudowa), fürdő Breslau porosz kerület glatzi j.-ban, (1895) 605 lak. Három szénavas forrásának vizét ivásra és fürdésre használják ideggyöngeség, sápkór s gyomorhajok esetében.

Kuefstein Károly gróft 1895. az osztrák-magyar monarchia svájei követévé neveztek ki.

Kuenburg Gandolf gróf, osztrák államférfi, 1897 jan. letette mandátumát s az urakháza életfogytiglani tagjává neveztek ki (u. a. év márc. 24.).

Kufferath Móric, belga zenei író, szül. Brüsszelben 1852 jan. 8. *Servais* gordonkaművész tanítványa; jogot és filológiát végzett, 1873. az Indépendance Belgeben a külpolitikát vezette, majd a Guide musical szerkesztő-tulajdonosa lett. Könyvei: R. Wagner et la IX. symphonie; Berlioz et Schumann; Le théâtre de Wagner de Tannhäuser à Parsifal; L'art de diriger l'orchestre.

Kuge, a japáni hűbérúr neve, a hűbériség idejében, a buke katonái nemességgel szemben.

Kugler Bernát, német történetíró, megh. Tübingenben 1898 ápr. 7.

Kuglóf (ered a német Kugelhupfból), élesztős tésztaemelő, melynek készítménye módja lehet finomabb és egyszerűbb is. A finomabb, u. n. *császár-K.* következőképen készül: egy liter liszt egy esekély részéből kevés tejjel, cukorral, élesztővel kovászt készítünk. Külön edényben 6 tojássárgát 14—20 deka vajjal, izlés szerinti cukorral, kevés sóval, citrom- vagy vanília-izzel jól összekeverünk. Ezután hozzáadva a hátramaradt lisztet és kovászt, annyi tejet adunk hozzá, hogy gyöngye tészta váljék belőle, aminő a fánkhoz is szükséges. Miután finomra tört. hámozott mandulát és mazsolaszóllót belevegyítettünk, az egész anyagot kikent formába öntjük, állni hagyjuk míg megkel és ezután aranyárgára megsütjük. Az egyszerűbb K. ugyanannyi lisztből, tejből s csak kevesebb vaj és cukorból áll. G. o.

Kuhač (ejtsd: —ács) *Ferenc*, horvát zenei író és zeneszerző, szül. 1834 nov. 20. Nagy érdemei vannak a délszláv zenetörténet terén. Beutazta a délszlávok által lakott összes vidékeket és gondosan összegyűjtött minden népdalaik és zenéjük történetére vonatkozó adatot. Főbb munkái: A délszláv zeneszerzők életrajzai; A délszláv népdalok dallamai; A délszlávok nemzeti hangszerei; Haydn és a horvát népdalok; A Gaj-féle illirizmus zenei törekvése; Die Musik in Dalmatien und Istrien; Lisinski és kora; A szlovének hangjegyei; A szerb zene története; Délszláv dalok gyűjteménye stb. MARG.

Kuhlandi marha, Morvaországban, a régi morva marhának eleintén tiroli, később berni bikákkal való keresztezése által keletkezett, vörös vagy barnatarka színű; a tehének 550—600 kg. neheznek, nálunk évente átlag 1700 lit. tejet adnak, igen jól hiznak s az ökrök igában használhatók.

Kuhn, növénynevek után *Kuhn* Miksa berlini tanár (1842—94) neve. Harasztokkal foglalkozott.

Kuhn Ferenc báró, tábornoszernagy, megh. Görzben 1896 máj. 25.

Kuj (Cui) *Cézár*, orosz zeneszerző, szül. Vlnában 1835 jan. 6. A pétervári mérnök-akadémia növendéke, majd erődítéstani tanára, e szakban tankönyveket is írt. Zenében Moniuszkótól tanult legtöbbet, Balakirevvel együtt. Több mint 50 dalt szerzett, számos kiváló programzeneművet írt, operái (A kaukázusi fogoly; A mandarin fia; William Ratcliff; Angelo) csak hazájában arattak sikert.

Kujundsik, I. *Ninive* (XIII. k.).

Kukuchoto (a. m. kék város), város Sanszi kínai tartományban, az É. sz. 40° 48' és a K. h. 111° 38' alatt, 988 m.-nyire a tenger színe felett, a Hoangho egyik mellékfolyója, a Turghuanpira mellett, szá-

mos kereskedelmi út gőcpontja, 200,000 lak. A városban 10,000 főnyi helyőrségű citadella van, továbbá híres mongol egyetem, melyben állítólag 20,000 diák és szerzetes lakik. Nevezetes iparágak a teveszór-szövés, eszerzés, festés, továbbá a márvány- és szénbányászat. Vásárait a mongolok nagyon látogatják.

Kulangszu, Fukian kínai tartományhoz tartozó kis sziget, szemben Amoy szerződéses kikötővel. A szigeten több mint 300 angol kereskedő telepedett meg, kiknek raktárai Amoyban vannak. Azonfölül itt székelt az 1857. Swinburne alapította természettudományi társaság. Nehogy a szigetet más hatalom vegye birtokába, 1899 máj. 5-én Anglia szerződést kötött Kínával, amelyben ez megígérte, hogy K.-t nem engedi át idegen hatalomnak.

Kuláns (franc. coulans), eredetileg a. m. folyékony, átvitt értelemben készséges, előzékeny.

Kulcsár Endre, író, szül. Nemes-Déden (Somogy) 1858 dec. 11. Középsikolai tanulmányait Csurgón és Sopronban, a bölcséleti tanfolyamot (1879—83) Budapesten végezte. 1883. a csurgói ev. ref. főgimnáziumba, majd innen 1891-ben a debreceni kollégiumba a magyar és latin nyelv és irodalom tanszékére hívták meg. 1876 óta különféle szépirodalmi lapokban jelentek meg költeményei. Írt tanügyi cikkeket az Iskola Szemlébe, Orsz. Középsik. Tanáregyesületi Közönlönybe, irodalomtörténeti, nyelvtudományi és nyelvészeti értekezéseket és bírálatokat a Figyelőbe, Magyar Nyelvőrbe és Phil. Közönlönybe. Fő művében (A magyar stílus) összehasonlító fejlődéstörténeti alapon ismerteti a magyar nyelvnek kifejezésbeli sajátosságait. Önálló művei: *Disszonancia* (költemények, Budapest 1881); *Etele* (szomorujáték öt felv., Nagy-Kanizsa 1889); *A magyar stílus* (I. köt.: A kifejezés ereje, Debrecen 1896; a II. köt. első fele: A kifejezés szabadsága, u. o. 1897); *Magyar stílusztika* (Budapest 1899).

Kulcsontjósolás, I. *Omoplatoszkópia*.

Kuldiga, város, I. *Goldingen* (VIII. k.).

Kulebra (Culebra), azon földhát, amely a Panama-szoroson vízvázalástól szolgál az Atlanti és Nagy-óceán közt. A vasút átmege rajta; Lesséps tervei szerint a Panama-esatornának itt lett volna a legmélyebb bevágása.

Kuleli-Burgasz, falu a Drinápoly vilajethez tartozó Edirne szandságban, 32 km.-nyire D.-re Drinápolytól. Itt ágazik el a belgrád—konstantinápolyi vasúttól a Dedeagacs felé vivő szárnyvonal.

Kulikoro, helység a francia Szudánban, a Niger folyam bal partján, Bammako katonai állomástól keletre 65 km.-nyi távolságban, a Niger flottillájának állomása és a Szenegál-vasút tervezett végállomása.

Kulilaván (növ.), I. *Cimetfa* (IV. k.)

Kulm, posz város, (1895) 10,499 lak.

Kulmbach, bajor város, (1895) 8112 lak.

Kulmsee, város Marienwerder posz kerület, thorni j.-ban. (1895) 7579 lak., vasúttal, 1251. épült szép kat. egyházzal, élénk iparral.

Kuloj, folyó Arhangel orosz kormányzóságban, a Pinega járásban ered, hol *Szotká*-nak hív-

ják s 320 km. folyás után a mezeni öbölbe ömlik. Nagy része hajózható.

Kultivált növény, 1. Termesztett növények (XVI. k.).

Kuluri, 1. Szalamisz (XV. k.).

Kúm (török), helynevekben mint összetétel gyakran fordul elő, p. Kara-kúm, Kizil-kúm. Eredeti értelme: homok, sivatag.

Kumamoto, Kiu-sziu japán sziget legnépesebb városa és az ugyanily kerület székhelye a Sira-kava mellett, mintegy (1895) 69,828 lak., a XVI. sz. végéről való erősséggel, Japánnak ilyenmül legnagyobbszertü épületével.

Kumani, a Kaspi-tengerben újabban feltúnt sziget, melyet fölfedezőjéről neveztek el. 1861 máj. 7. vették először észre, amikor a sziget 6 m.-nyi magas és 1 km.-nyi hosszú volt. Ugyanazon év nov. ismét elmerült. V. ö. *Abich* tanulmányát a Mémoires de l'Académie de St.-Pétersbourg c. folyóirat 1863-iki évfolyamában.

Kumán-tarrasi lecsapoló társulat, alakult 1893. Kumán székhelyen oly célból, hogy Kumán és Tarras községek mélyen fekvő területeiről a belső vizeket levezesse. Érdekeltségi terület 12,000 magyar hold. A lecsapolás céljaira 15,000 m. fő- és 26,000 m. mellékesatorna, továbbá egy szivattyutelep szolgál, mely másodpercenként 1200 lit. vizet tud 5 m. magasra emelni. Befektetése 141,100 fut.

Kumari, Kelet-India déli fokának neve, melyet a portugálok és angolok *Comorin* néven ismernek.

Kumarunafa, 1. Tonkafa (XVI. k.).

Kumasszi (Coomassie), Asanti nyugatafrikai királyság székhelye, az É. sz. 6° 30' és a Ny. h. 2° 10' alatt, körülbelül 70,000 lak. Tőle egy km. távolságra van *Bantama* elővárosa. Asszafu királyi palotáját, valamint K.-t az angolok Wolseley alatt 1874. elpusztították, de a város megint hamar felépült. 1. *Asanti* (II. k.).

Kumir, nép, 1. *Khrumir* (X. k.).

Kumlík József, zenesz és karmester, szül. 1815., megh. Pozsonyban 1869. A híres Sechternek volt tanítványa. A 40-es évek elején Pozsonyba került, mint a székesegyház karmestere, mely állásban haláláig működött. Együttal a zenekedvelő társulat hangversenyein is dirigált. Ő adta elő hazánkban legelőször Beethovennek második miséjét, melyet összesen ötször vezényelt. Liszt Ferenc és sok előkelő bécsi zeneköltő barátságával tüntette ki ezt az igénytelen, szerény embert és műveik bemutatásával bízták meg. m. l.

Kumtaph (Kintampoh, Qumtaph), az angol Aranypart gyarmathoz tartozó nyugatafrikai város, Kumasszitól 120 km.-nyire, 15,000 lak., kiknek száma a nagy karavánjárás idején 40,000-re is felszaporodik. Korábban itt volt Ny.-Afrika elefántesontkereskedésének fő helye, most kola-dióval, rabszolgákkal kereskedik.

Kun, 1. László, karnagy, szül. Sarkadon (Bihar) 1869. Zenés s cimbalmot előbb Csabán, azután Aradon tanult, hol gimnáziumi iskoláit is járta. Budapestre kerülvén, az országos zeneakadémia hallgatója lett s előbb Nikolics, azután Köszler tanár vezetése alatt tanulta a zeneszerzést. 1895. a közoktatásügyi minisztérium költ-

ségén külföldi tanulmányútra ment, hogy magát a karnagyi pályára kiművelje. Visszatérve a kolozsvári s a budapesti nemzeti színházban karmesterkedett, míg végre 1897. a Vigaszínház karmesterének s az országos zeneakadémiában az ez évben rendszeresített cimbalomhangszer tanárává nevezték ki. Művei, amelyek száma már is tekintélyes, minden irányra s formára kiterjednek, irt igen sikerült s elterjedt magyar dalokat, cimbalomdarabokat eredetiben s átíratokban, zenekari műveket, melyek a filharmoniai társulat s a nemzeti zenede hangversenyeiben kerültek bemutatásra. *Petőfi a Hortobágyon* c. melodramája (Várady Antal szövegére, zongora, cimbalom- és hegedűre) igen elterjedt szerzeménye. Mint cimbalomvirtuóz ritkítja párját. Ő irta a zenéjét Benedek Elek *Többsincs királyfi* c. látványos tündéregyének, amely 1899 dec. 19. került színe a Vigaszínházban. A. k.

2. *K. Margit*, zongoraművésznő, K. Bertalan ref. püspök unokahuga, szül. Miskolcon 1871., megh. Bárán 1897 aug. 4. Zenei kiképzését az orsz. m. kir. zeneakadémiában nyerte, hol a zongorában *Gobbi* Henrik és a zeneszerzésben *Abrányi* Kornél volt a tanára. Fényes eredménnyel bevégezvén tanulmányait, egyik társa lett a Kelen Ida és Hollósy K.-féle művészi női triáznak. A két zongorán való együttes játéknak szintén egyik kiváló mestere volt s ugy is mint magánjátészó, számos önálló s jótékonycélu hangversenyben működött közre mindig kiváló sikerrel. A. k.

3. *K. Róbert* megh. Déván 1897 apr.

4. *K. Sámuel*, filozófiai író, szül. Pápan 1849 márc. 8. A gimnáziumot szülővárosában, Szombathelyt és a pápai ev. ref. kollégiumban végezte. 1869 óta a budapesti Athenaeum részvénytársaság nyomdájában mint korrektor működik, de közben nyolcadfél évig Párisban folytatott tanulmányokat. Bölcseleti cikkei bel- és külföldi folyóiratokban jelentek meg. Művei: *Le programme de l'avenir* (Réponse à Mgr. Schlauch, évêque de Szathmár, Budapest 1885); *A pozitívizmus mint vallásrendszer* (Comte Agost munkái nyomán, u. o. 1892); *Az esztetika elvei a pozitívizmus szempontjából* (u. o. 1896); *A pozitívizmus népszerű előadásban* (Monier Camille után, u. o. 1897); *Nemzeti kultúra és nyugati civilizáció* (utóhang a millenniumhoz, u. o. 1899, Pozitivisták könyvtár I.); *Egy anya intelmei* (Mme de Lambert után, u. o. 1900, Pozitivisták könyvtár II.) 1900 jan. *Pozitivisták Szemle* címmel bölcseleti folyóiratot indított.

Kuna (többszám: kuni), orosz nyestbőr, azelőtt Oroszországban pénzegység volt a kereskedésben, általában a m. pénz.

Kunbum, nevezetes láma-kolostor Kanszu kínai tartomány Szining kerületében; régente 7000 lámápag tartozkodott itt, de a mohammedánok lázadása óta, kik 1872. és 1874. elpusztították, csak 2000. Régóta fennálló iskoláját még mindig sokan látogatják, valamint a nagy válás ünnepeken is ezrivel zárandokolnak ide.

Kunckel János, 1. Kunkel (XI. k.).

Kuncsaug, város Kan-szu kínai tartományban, a Hoangho egyik mellékvizénél, hatalmas kőfalakkal, mintegy 50,000 lak.

Kuncz, 1. Adolf, 1896 jun. 9. megkapta a Szt.-István-rend kiskeresztjét.

2. K. Elek, pedagógus, szül. Kisfaludon (Zala) 1846 jan. 30. A gimnáziumot 1864. Szombathelyen végezve, a bécsi és budapesti egyetemeken 3 évet töltött. 1868. a tanárvizsgálat letétele után a nagyszombati államgimnáziumhoz neveztek ki tanárrá. 1875—1882. a losonci állami főgimnázium igazgatója volt, 1882. az aradi kir. főgimnázium és állami főreáliskola igazgatójává neveztek ki, 1890. a nagyvárad tankerület főigazgatójává, két év múlva a kolozsvári tankerület főigazgatója lett. Irodalmilag 1869 óta működik: *Gimnáziumi paedagogia* című műve 1874. Nagy-Szebenben jelent meg. Értekezései különböző szaklapokban láttak napvilágot. 1893. megkapta a kir. tanácsosi címet.

3. K. Ignácot a m. tud. akadémia 1896 máj. 15. levelező tagjává választotta. Székét 1896 nov. 6. *Allami önkormányzat* (Budapest 1896) című értekezésével foglalta el.

Kundmann Károly, osztrák szobrász. 1897. megkapta a Pro litteris et artibus érdemjelvényt.

Kunduk, folyó, 1. *Koglnik* (XI. k.).

Kung, kínai herceg, megh. 1898 máj. 2.

Kunik Ernő, orosz történetíró, megh. Szent-Pétervárt 1899 jan. 30.

Kunjut, 1. *Kunsut*.

Kunos Ignácot 1899. kinevezték a keleti kereskedelmi akadémia igazgatójává. Újabb időkben megjelent dolgozatai közül említendők: *Kis-Ázsia török dialektusairól* (Budapest 1896); *Naszreddin hodsa tréfiái* (u. o. 1899); *Török nyelvkönyv* (1899, kiadja a keleti kereskedelmi akadémia); *Mundarten d. Osmanen* (1899, kiadja a szentpétervári tud. akadémia).

Kunowski Albrecht, német gyorsíró, szül. Potsdamban 1864 jul. 4. Jelenleg Kreuzburgban (Felső-Szilézia) intézeti orvos. Öcsésével, *K. Félix* főhadnagygyal (szül. Oberwilbauban 1868 ápr. 10.) együtt behatóan foglalkozott a német gyorsírás elméletével és 1893. öcsésével közölte saját rendszerét tervezetét. Ezt követte: *Die Kurzschrift als Wissenschaft u. Kunst* (1. rész, Berlin 1895) c. elméleti munkája. 1898. Arends és Roller gyorsírási rendszerei híveinek egy része nemzeti gyorsírás címmel elfogadta a K. testvérek rendszerének megváltozott alakját. Az új iskola szemléli vezére K.

Kunsut (Kunjut), Kasmirtól függő kis tartomány a Karakorum D-i lejtőjén; a harcias hunza és nagar törzsek lakják, kiket az angolok 1891/92. meghódítottak és ekkor a megerősített *Nilt* helységet választották a brit kormányzóság székhelyévé. Legnevezetesebb helye az 1500 házból álló *Baltit*, mely 2560 m. magasságban fekszik.

Kunto, három nagy tó neve Arhangel orosz kormányzóságban. A három tavat 1 km. széles csatorna köti össze s a Kemj folyón át ömlik a Fehér-tengerbe. A felső K. területe 291 km², a középsőé 493 km², az alsóé 237 km².

Kun-Weber Mária, 1. *Kun* (2., XI. k.).

Kunz Hermann, porosz hadtörténeti író, szül. Oroszenban (Brandenburg) 1847 márc. 12. A porosz hadseregben szolgált, részt vett az 1866-iki és 1870—71-iki háborúban és azután (1889) mint

őrnagy szolgálton kívüli állapotba helyeztetett. Művei: *Von Montebello bis Solferino* (1888); *Die Schlachten des Krimkrieges* (1889); *Der Feldzug der I. Armee in Nord-Frankreich 1870—71* (1889); *Die Feldzüge von 1848—49 in Italien*, *Der Feldzug von 1866 és Der Feldzug von 1870—71* (1889); *Die Feldzüge des Feldmarschalls Radetzky in Ober-Italien 1848—49* (1890); *Die Schlacht von Wörth* (1891); *Die Schlacht von Noisseville* (1892); *Einzelndarstellungen von Schlachten aus dem Kriege Deutschlands gegen die französische Republik 1870—71* (7 rész, 1890—95); 1160 *Themata für Winterarbeiten und Vorträge aus dem Gebiete der neuern Kriegsgeschichte* (2. kiad. Berlin 1893); *Die deutsche Reiterei in den Schlachten des Krieges 1870—71* (u. o. 1895); *Konnte Marschall Bazaine im Jahre 1870 Frankreich retten?* (u. o. 1896); *Kriegsgeschichtliche Beispiele aus dem deutsch-franz. Krieg* (1896—98, több füzet).

Kupang, 1. *Timor* (XVI. k.).

Kupás kukorica, 1. *Lófogu kukorica*.

Kupcsayné Molnár Julcsa, írónő, szül. 1854 dec. 29. Molnár Viktor író nővére. Számos regényt és elbeszélést közölt a Székely Nemzetben. Könyvalakban eddig a következő két regénye jelent meg: *Egy asszony küzdelmei* (Budapest) és *Van Isten* (u. o.).

Kupé, 1. *Coupé* (IV. k.).

Kupferberg (Medeneč), bányaváros Kaaden cseh kerületi kapitányságban, az Érchegységben, vasút mellett, (1890) 1101 lak., hanyatló rézbányászattal.

Kupferdreh, község Düsseldorf porosz kerületben, a Ruhr és vasút mellett, (1895) 5239 lak., vasművel, rézkohóval és kőszénbányával.

Kupinovo, 1. *Kölpeny*.

Kupolasir (tholos), az ókori görög temetésnek egyik módja, mely időben megelőzi a halottégetésnek szokását. Rendesen három részből állott: egy folyosóból (dromos), mely a földalatti kupolához való jutást tette lehetővé; a kupolából, mely a halottak tiszteletére szánt aldozati hely volt és egy sziklába vágott kamarából (a tulajdonképeni sir). Egyes K.-oknál (p. a Schliemann által feltárt mikenei tholosnál) a kamara hiányzik, amiből azt lehet következtetni, hogy a kupola alá is temetkeztek. A K.-okat egészen a legújabb időkig pincéházaknak tartották, csak a mikenei ásatások hozták tisztába igazi rendeltetésüket. Leghíresebb példájok az Atrous kincsesházának nevezett K. Mikeneben (képét l. *Építészet*, VI. k. 239.), melyen kívül ugyanott még hat K. van, a görög szárazföldön pedig még ötről van tudomásunk (Menidi, Orehomenos, Vafio Sparta mellett, a Heraionnál Mikene közelében, Dimini mellett Tesszáliában). Egyes tudósok, különösen Adler szerint Phrygiából származnak, hol az emberek hasonló földalatti helyiségekben éltek s így a holtak számára az élők lakásait utánozták. V. ö. *Récsey* Viktor, Tyrins M. (Görög földön, emlékkönyv a magyar tanárok 1893. évi tanulmányútjáról, Budapest 1895).

L. M.

Kurca, patak, 1. *Csongrád* vármegye (IV. k.).

Kureszta (az ókori *Orestis*), Makedonia Dny-i részében fekvő, hegyektől környezett kerület, melyhez körülbelül 50 helység tartozik, keresz-

tény s török lakosokkal, főhelye Kasztoria (X. k.). A lakosság nagy része évenként ősz elején Szalonikibe, Konstantinápolyba, Szmirnába és Athénbe megy, hogy mint ácsok, kőművesek vagy segédmunkások alkalmazást nyerjenek.

Kurföld, orosz kormányzóság, (1897) 672,634 lak.

Kuriai biráskodás, l. *Magyarország* (alkotmányja).

Kuria-Muria-szigetek, sziklás szigetecsoport Arábia D-i partján, területük 55 km². Gyér lakosságuk a szemközt levő szárazföldön lakó benigharai törzshöz tartozik, de nyelvük elüt az arabtól. A Kr. u. I. sz.-ban *Insulae Zenobii* néven említik, de csak Hayes angol hajóskapitány ismertette behatóban 1835.

Kurinszk, sziget a Kaspi-tenger délnyugati partján, Baku transzkaukáziai kormányzóságban, a Kizilagacs-öböl előtt fekvő Lenkorantól északra, a világ egyik legfontosabb halászó-helye. Évenkénti haltermése 750,000 rubelre rug, azonkívül évenként 5000 pud kaviárt s 150,000 rubel értékű zsir és olajat állítanak itt elő. A halászást és a halak földolgozását egy 800 munkással rendelkező társaság vezeti.

Kurländer Ignác újabb műve: *Földmágnassági mérések a magyar korona országában 1892—1894.* (Budapest 1896).

Kurmede (ném.), a régi hűbérjogban a földesúr ama kiváltsága, hogy a jobbágy hagyatékából a legértékesebb darabot megtarthatta.

Kurnik, város Posen porosz kerület Schrimm járásában, a K.-tó mellett, (1895) 2555 lak. Zamoyiski gróf kastélyában gazdag könyvtár van (140,000 köt., 200 inkunábulum és 1100 kézirat, főleg a lengyel történetre vonatkozólag).

Kuroda Kiyotaka, japán gróf és államférfi, már a 60-as években játszott politikai szerepet. A polgárháború lezajlásával (1870) a gyarmatügyek (Jesso sziget) élére állították s 1874. altábornokká tették. 1875. Koreában járt diplomáciai küldetésben s szövetséget hozott létre a koreai császárral. 1877. Saigo ellen harcolt, mely háboruban ez elesett. Érdemeiért 1884. grófi rangra emelték. 1886. Szibérián át Európába utazott; 1887. Ito miniszterelnök helyére került, mely állásról 1889 okt. visszalépett. 1890. a titkos államtanács tagja lett, melynek jelenleg az elnöke. M. L.

Kuropatkin Njikalajevics Elek orosz tábornokot 1898 jan. 13. a hadügyminisztériumba hívták be.

Kurszk, orosz kormányzóság, (1897) 2.396,577 lak. — *K. város* (ugyanakkor) 52,896 lak.

Kurtafejűség (brachycephalia), a koponyának oly alakja, melynél a hossz-szélességi index 80-on felül van (l. *Koponya*, X. k. 766—67. old.). Ellen-tétese a *hosszufejűség* (IX. k.). A K. a mongol törzseket jellemzi, de előfordulhat embereknél és állatoknál mint beteges képződmény is. Változatai: *plagiocephalus* (ferdefejű), ha a homlok- v. koponyavarratnak egyoldalú növekedése van; *oxycephalus* (süvegfejű), ha a lmda- v. koszoru- és nyilvarrat kores; *trochocephalus* (kerek fejű); *pachycephalus* (vastag fejű). A házi állatok megkülönböztetésénél is ez elnevezéseket használják.

Kurtics (XI. k.), 1896 aug. Posta Béla a nemzeti muzeum megbízásából ásatásokat eszközölt

Takácsy Sándor dr. orsz. képviselő birtokán a Bugyér patak mellett. Számos neolit-, bronz- és római koru leletre akadt. V. ö. Archeologiai Értesítő (XIX. k. 1. szám 1899 febr. 15.).

Kurtizán, l. *Courtisan* (IV. k.).

Kurui fürdők, l. *Courry-les-Bains*.

Kuruma, l. *Jurikisha*.

Kurz József, németszínész, l. *Bernardon* (III. k.).

Kusaly, kisközség Szilágy vármegye zilahi j.-ban, (1891) 770 lak. Hajdan a K.-i Jakes családtól épített, 1450—1550-ig virágzó Ferenc-rendű kolostor ékítette. Itt írta Ilosvai Selymes Péter a XVI. sz.-ban egyik versét. KAR.

Kusancu, ezüstbánya a kínai mongol földön, Pekingtől É-ra mintegy nyolc napi járásra. A bányát valószínűen már századok óta művelik, újabban az amerikaiak kezelik s nagy eredményeket értek el. Közéleben vas- és szénbányák is vannak.

Kusk-i Nakhud, afganisztáni város Kandahartól 27 nyugatra. Az angolokat itt Ejub khán 1880 jul. 27. megverte.

Kuskokwim, folyó Alaska É.-amerikai területen, az É. sz. 63° alatt ered s 700 km. folyás után a Bering-tenger öblébe ömlik.

Kusvecics Szvetozár 1897. megkapta a Ferenc József-rend középkeresztjét.

Kutacsák (fonticuli), a magzat és újszülött koponyáján jelenlevő hártýás helyek, több lapos csontnak szögletalaktan érintkező helyén. A koponyatető és oldalti falain fekvő csontok hártýából, azaz köztöszövetből csontosodnak közvetlenül (l. *Koponya* fejlődése X., k.), ilyenek a falcsont, homlokocsont, halánték- és nyakszirtesont pikkelyes részei; ahol ezeknek szögletei találkoznak, ott egyideig köztöszöveti hártýa van, ezek teszik a kutacsákat. A legnagyobb közülök a *homlok-kutacska* (fonticulus frontalis) a koszoru- és nyilvarratok keresztbe-vágódási helyén; zen négyoldalú lágy hely az első életév után tűnik el a homlok- és falcsontok felső szögleteinek tökéletes bülése közben. A *nyakszirti kutacska* (font. occipitalis) háromoldalú, a nyakszirti pikkely esüésán fekszik a falcsontok között, születéskor már kicsiny. Az *ikkutacska* (font. sphenoidalis) az ikcsont vagy szárnycsücsok felső hátulós esüés, halántékpikkely és homlokocsont között van; születeskor rendszerint már csak megnyult résalakú. A *csecskutacska* (font. mastoideus) a halántékesont csecsrésze és a falcsont csecsszöglete között fekszik, a születeskor csak nyoma van még jelen. A K.-nak jelentőségük a születes alkalomával van, midőn a fejtetői csontok érintkező helyei között fekvő hártýás huzamokkal együtt lehetővé teszik egyik csontszélnék a másikra való tolódását és ezáltal a koponya méreteinek kisebbedését.

Kutaisz, orosz kormányzóság, (1897) 1.075,861 lak. — *K. város*, ugyanakkor 32.492 lak.

Kutatási jog, l. *Motozási jog* (XII. k.).

Kutonaqua (Kootenay), É.-amerikai indus nép, mely a Szikla-hegységtől nyugatra, a Kolumbia folyó forrásvidékén, többnyire angol területen tartózkodik. A nép 500 lelket számlál és becsületes-sége, valamint jóindulata által tűnik ki.

Kutschke-dal (XI. k.), szerzője, mint újabban kiderítették, nem *Pistorius* volt, hanem *Hoffmann*

Gotthelf boroszloi államhivatalnok, ki, saját elbeszélése szerint, 1870 aug. 3. éjél, mikor egy társával előőrson állt, szerzete a dalt. Megengedték neki, hogy neve mellé a *Kutschke* szót is fölvegye, V. ö. *Illustrierte Zeitung* 1899 ápr. 13. sz.

Kutyaadó, l. *Ebadó* (V. k.).

Kutyacsillag, l. *Síríus* (XV. k.).

Kutyák (X. k.). *A fajbéli tisztatenyésztés segédeszközei*: a) a törzskönyv; b) a kiállítás; c) a klubok speciálisan a sportcélokra használt állat-fajoknál; d) a nyilvános versenyek.

Annak, hogy bármely állat céljainknak meg fog minden valószínűség szerint felelni, egyedüli biztosítéka a hamisítatlanul tiszta leszármazás. Minél több tiszta tenyésztésből származott őse van egy állatnak, annál nagyobb a biztosíték arra, hogy az ivadékok őseire méltó fog lenni s legalább is az egyéni tehetőség meg nem határozható játszótéren között használható lesz. E cél elérésére alapították az állattenyésztési törzskönyveket, amelyekbe saját osztályában minden igazolhatóan tisztán tenyésztett állat bizonyos sorszámmal kapva, születésének, tenyésztőjének s szülőinek megnevezésével s kellő megkülönböztető leírásával színeinek, ivarának bejegyeztetik (l. *Törzskönyv*, XVI. k.). A törzskönyv értékét legjobban igazolja a tenyésztés klasszikus hazájának, Angliának a példája, amely ennek a bizonyító eljárásnak köszönheti állatai óriási árát s azon körülmény, hogy Albion példáját e téren követi ma az egész világ.

Második segédeszköz: a kiállítás. Hogy a törzskönyvezett állatok mennyire felelnek meg a faj meghatározott jellegének, s melyek közülök a leg-tökéletesebbek, azt csak összehasonlítás útján lehet meghatározni. Erre valók a kiállítások az azzal összekötött díjazásokkal. A kiállítás felszínre hozza a különben talán rejtve tartott kitűnő példányokat s ezáltal hozzáférhetővé teszi a tenyésztésnél való használatnak és serkentéstül is szolgál, mivel az u. n. championok fedezetési díjai híhetetlen magasságra emelkednek. Azonban minden túlhajtás veszedelmes. Nemesak az emberi nem átka az idegesség, hozzátapadt ez a nemesen tenyésztett állatokhoz is. Mennél nemesebben van egy állat tenyésztve, annál idegesebb. S amint az embernél az egyedüli menekvés a célszerű táplálék, a szabad lég használata, a mozgás és a sport, épp úgy áll ez az állatoknál is. Hivatásától elvonni az állatot: mindig megboszulja magát. S mi vált divattá? Leghíresebb tenyésztők állataikat egyik kiállításból a másikba viszik. Közben a tetszetős külelmet s nehogy valahogy a szörzetben hiba történjék, zárva tartják, folyton a kellő mozgás nélkül, koncentrált táplálékkal éltetik; a mozgás annyira, hogy egyik kiállításról a másikra utaztatják a zakatoló vonaton zárt rekeszben. Aztán a kiállítások alatt izgatja a szegény állatot többi szánandó társa vonítása, s a tisztelt bámuló publikum; s az így megy egész életén át a szegény champion-jelölttel, elvonatván tőle életető eleme: a szabad lég, erős mozgás s a vadászat gyakorlása. Mi természetesebb aztán, mint-hogy szerfeletti idegesség veszi elő, nincs, ami ezt ellensúlyozza, s aztán ismét természetes, hogy e folyton excitált állat idegességét a párosítás által

átplántálván az ivadéokra, ezt már születése előtt az idegesség átkozott bajával inficiálja. S ez így menvén nemzedékről nemzedékre, az idegesség folyton fokozódik, megromlanak a nedvek s a gyönyörű állat egy elbánhatlan döggé válik. A legnagyobb baj pedig abban rejlik, hogy Darwin s a tapasztalás szerint: ami gyakoroltatik, fejlődik; ami nem gyakoroltatik, visszafejlődik; s miután, habár a gyakorlathány talán nem is teszi a szaglást egész semmivé, de mindenesetre csökkentti azt, s ez generációról generációra mindig romlik, utoljára legbecesebb tulajdonsága veszel el a nemes állatnak. A kiállítások hasznos szolgálatá ugyan érintetlen kell hogy maradjon, de a vadászati gyakorlat a tenyészállatoktól nem vonandó el; a versenyek jelentőséget nyernek a gyakorlatban s a tenyészállatoknál a vadászaton való kitűnésben legyen a fő kriterium. Így, néhány év és generáció alatt a baj gyógyulása bizonyos.

Harmadik segédeszköze a fajbéli tiszta tenyésztesnek a nyilvános mezőverseny (field trial). Míg a törzskönyv feladata bemutatni a tiszta faj létezését, a kiállításé e faj legkitűnőbb példányaikat fajjelleg tekintetében érvényre emelni: a mezőversenyé ezen anyag értékét tenyésztesési és használhatóság szempontjából dokumentálni. A vadászber értéke egészben természetesen a vadászaton tűnik fel, de a fő babérok mégis azok maradnak, amelyeket a vizsla a field trialon arat. Az angol helyesen a field trial-vért becsüli legföbbe, azaz az olyat, amelynek vére ezen kitűnt. Hogy miből áll ezen trial, körülbelül ösmertes. Nemesak hasznos ez, de kiváló élvezetet is nyújtó. Nincs semmi, mi ennél jobban elősegítené a vadászok összejöveteleit, jobban sarkalná ezeknek becsvágását jobban tüzelné azon dicsőség elérésére, hogy legjobb ebük van.

Negyedik segédeszköze a fajbéli tiszta tenyésztesnek az egyesületek v. klubok, amelyek aztán a többi már említett segédeszközök vitelét is ellátják. Angliában ott van a kennel-klub s azonfelül sok speciális klub. Csaknem minden ebfajnak van külön klubja. Németországban szintén egy sereg klub működik. Ausztriában az Österreichischer Hundezucht-Verein. Hazánkban is volt a Magyar vizsla-mezőverseny-egyesület, melynek elnöke Esterházy Béla gróf, alelnöke e sorok írója volt. Kiadta a magyar ebtörzskönyv első kötetét, rendezett néhány nyilvános mezőversenyt. E sorok írója elvi okoknál fogva kénytelen volt alelnöki állásáról lemondani s helyére Podmaniczky Géza báró jött. De ezen két kiváló sports- és gentlemannek sem sikerült a hamvadó parázst lánggra lobbantani s kérdés, fog-e egyáltalán valaha hazánkban még e téren élet kelni? HANFAY Z.

Kutya-örség, l. *Második éjjeli örség* (XII. k.).

Kuún Géza gróf 1898 jun. 3. megkapta a v. b. t. tanácsosi méltóságot. A helsingforsi finn-ugor-társaság 1897. tagjául választotta. Újabb művei: *A besenyő népnév kétféle kiejtéséről Kazwininál* (Ethnographia, 1896); *Maimonides értékezése a Mózes előtt létezett bálványimádásról* (Ker. Magvető, 1897); *Az arany s kapivári Kapi-család urbariuma 1680-ról* (Erdélyi Gazda, 1897); *Gondolatok a magyar faj hivatásáról az új ezredév-küszöbén* (Hunyadm. rég. és tört. társ. VIII. évk.,

Kolozsvár 1897); *Emlébeszéd bethleni gróf Bethlen Gábor felett* (u. o. 1897); *Erdély s a néprajz* (Erdély VII. évf., 1898); *Mas'udi Manesről s a manicheus hitfelekezetről* (Ker. Magvető, 1898); *Gondolattörredékek a vallás jelentőségéről* (Prot. Szemle, 1898); *A nemzeti egység alapelvei* (Magyar Polgár, 1898); *Keleti kútfők* (Budapest 1898); *Pacali leltár 1629 január 4-ikéről* (Erdélyi Gazda, 1898); *Relationum Hungarorum cum oriente gentibusque orientalis origines historia antiquissima* (2 köt., Kolozsvár 1897); *Kritische Beiträge z. uralaltaischen Philologie*, Berlin 1897); *Emlébeszéd Torma Károlyról* (Hunyadmegyei régészeti és történelmi társulat, X. évkönyv, 1899); *Társulatunk előzményei és előjelei* (u. o.); *Gurdézi szövege a magyarokról* (Akadémiai Értesítő 52. füzet); *Erzsébet királyné emléke* (Hunyadm. tört. és rég. társ. évk. 1898); *Visszapillantások az Erdélyi Múzeum megalapítására* (Erdélyi Múzeum XV. köt., 10. füzet); *Egy újabb adalék a z r hangcseréhez a volgaparti régi bolgár nyelvben* (Etnographia IX. évf. 6. füzet); *A katharosok hitfelekezete* (Kolozsvár 1899); *A keresztény hierarchiáról* (Masudi szerint, Ker. Magvető 1899).

Kuxhaven, község, l. *Cuxhaven* (IV. k.).

Kuyper (ajtsd: kujper) *Abrahám*, németalföldi politikus és hittudós, szül. Maassluisban 1837. Lejzában tanulta a hittudományokat, 1874. lelkész lett és a második kamara tagja, hol Groennel és másokkal az ellenforradalmi pártot alkotta. Nemsokára kilépett a kamarából, először publicista és Groen halála után a párt vezére lett. Mint teologus a szigorú kalvinista ortodoxia vezére volt. 1880. megalapította a szabad egyetemet Amsterdamban. Politikai közlönye a *Standaard*, egyházi lapja a *Heraut*. Több röpiratán kívül megjelent tőle *Ons Program* (2. kiad. Amsterdam 1880). Kiadta Laski János lengyel reformátor műveit (Hága 1866).

Kuzsinszky Bálintot 1899 aug. 5. kinevezték a nemzeti múzeum örvévé. 1899. a fővárosi múzeum ideiglenes vezetésével bízott meg. Újabb művei: *Az aquincumi castra kérdése* (Arch. Értes., 1897); *Aquincum romjai* (Budapest 1898); *Néhány szó Nemesis cultusáról* (Archeologiai Értesítő, XVIII., 5. 1898); *Pannonia és Dácia* (A magyar nemzet története, 1895. I. k.).

Kückenthal Willy, német zoologus és utazó, szül. Weissenfelsben 1861 aug. 4. Tanulmányait Münchenben és Jenában végezte. 1885. Haeckel asszisztense lett. 1886. magántanárnak habilitáltatta magát. 1898 óta a boroszlói egyetemen a zoologia és az összehasonlító anatomia rendes tanára. 1883. és 1885. beutazta Norvégia nyugati partvidékeit és a bergeni múzeumban dolgozott, 1884—85. pedig a nápolyi zoologiai intézetben. 1886. Tromsöből első sarkvidéki útjára indult, amelyen a Hyperoodont és a fehér cetet tanulmányozta. 1889. a brémai földrajzi társaság megbízásából még egy sarkvidéki utazást tett. Hajója jun. 11. hajótörést szenvedett, úgy hogy útját egy norvég cethalászó hajón kellett folytatnia. 1894. zoologiai és etnográfiai szempontból átkutatta a maláji szigetentengert, különösen pedig a Molukki-szigeteket. Főbb művei: *Forschungsreise in das*

europäische Eismeer (Bréma 1890); *Forschungsreise in den Molukken und Borneo* (Frankfurt 1896); *Leitfaden für das zoologische Praktikum* (u. o. 1898).

Kücsük, török államférfi, l. *Szaid* (2., XV. k.).

Kühl Gotthard, német festő, szül. Lübeckben 1851. Münchenben Fortuny, Párisban a naturalisták, Hollandiában a régi hollandi mesterek nyomdokain haladt. Jeles képei: A műteremben, Pihenő órák, Fuvolázók, Lübecki árvalányok, Vitorlavarrók, Kártyások.

Kühne Ede 1896. megkapta a III. oszt. vas-korona-rendet.

Külföldiek házassága, l. *Polgári házasság* (XIV. k. 75. old.).

Külföldi ló, a Magyarország területén általános érvényű versenyszabályok szerint az, amelyet Európa bármelyik államában az ottani verseny szabályok belföldinek minősítenek. A K. addig semmiféle versenyben nem indulhat, míg mindazon külföldi igazolványokat, amelyek a ló korát, nemét, származását, szinét és minden egyes különös jelét, melyekről az felismerhető, tartalmazza, az illető versenyegyesület bejelentési hivatalánál nem deponálják. Ezen okmányok azonban csakis akkor vehetők figyelembe, ha azokat oly elismert versenyegyesület titkára vagy más tisztviselője, egyéb hiteles személy vagy nyilvános hatóság írta alá, amely azon országban van, hol a ló elletett. Mindezek hiányában a lovat diszqualifikálnak jelent ki. A viszonyossági egyezmény folytán kivétel tesznek azon németországi vagy külföldről Németországba bevitt lovak, melyek a berlini Union-Club lajstromaiba, mint olyanok, melyek versenyben már indultak, be vannak iktatva.

Külyödi vár, a mai *Kollut* (X. k.) helyén állott Bács-Bodrog vármegyében. A XV. sz.-ban a Geszthy-családé volt. 1529. Zápolya János egy darabig itt táborozott. 1541. a török hatalmába jutott. Romjait ma *Békavárnak* hívják. V. ö. *Csánki*, Magy. tört. földr. (II. 188).

Küp, számi hossz mérték — 25. cm.

Kürmsszer Péter, 1605—08. a Guise-hercegek ötvöse Lyonban, majd IV. Henrik francia király udvari ötvöse Párisban. Kassai születésű, ki művészetét is valamelyik kassai mesternél tanulta ki. Művészetében magát tökéletesítendő, a külföldre bujdosott. 1605 febr. 13., 24. és 27. Lyonból keltezett leveleiben az édesatyjáról, K. Gregerről s anyjáról, Szabó Katharináról reámaradt hagyaték kiadását kéri a kassai tanácsost s ugyanekkor azt írja, hogy Guise hercegnek, Lyon város kormányzójának szolgálatába állt. 1608. Párisban lakott s dec. 13-áról keltezett levelében magát «Ko. Mst. zu Franckreich vnd Navarra Hoff-Goldschmidt»-nek nevezi. V. ö. *Mihalik J.*, Kassa város ötvösgéneke története (Budapest 1899).

Kürschák Józsefet a m. tud. akadémia 1896 máj. 15. lev. tagjává választotta; u. a. év szept. 24. megkapta a József-műegyetemen a nyílv. rendik. tanári címet és jellegét. Újabb művei: *A másodrendű parciális differenciálegyenletek egy osztályáról* (akadémiai székfoglaló értekezés, Mat. és Term. Ért. XV. köt.); *Az egyjértékű egész függvények neméről* (három közlemény, Math. és Fizikai Lapok V. és VII. köt.); *Quadratikus*

binár alakok rendszereinek invariánsairól (u. o. VII. k.); *A szabályos tizenkétcsőgről* (u. o. VII. k.).

Kürt, a halló szervben, l. *Eustach-féle kürt* (VI. k.). — *K.* (mélkürt, petevezető, Fallop-cső), l. *Nemi szervek* (XIII. k.).

Kürtbéli terhesség, l. *Méhen kívüli terhesség* (XII. k.).

Kürtjelzés vasutakon, l. *Jelzés* (IX. k.).

Kürtös kalács, l. *Kürtös fánk* (XI. k.).

Kürüi monostor, a Tisza mellett, Nagy-Kürü faluban állott. 1200—1241. virágzott. 1316. a Gutkeled nemzetség Lotárd ága bírta K. -át, de ez éven hűtlensége miatt elvesztette és a Kompolthy-családé lett. V. ö. *Pesty*, *Helynevek* (219).

Küstner Frigyes, német csillagász, szül. Görliczben 1856 aug. 22. Tanulmányait Strassburgban végezte. 1879. a berlini csillagvizsgáló aszisztense, 1883. a hamburgi, 1884. a berlini csillagvizsgáló obszervátora, 1891. a brünni csillagvizsgáló igazgatója és a csillagászat tanára lett. 1888. sajtó megfigyelései alapján fölfedezte a sarkmagasság változékonyságát. Művei: *Bestimmung des Monddurchmessers aus Plejaden-Bedeckungen* (Halle 1879); *Resultate aus Beobachtungen von 670 Sternen* (Berlin 1887); *Neue Methode zur Bestimmung der Aberrationskonstante nebst Untersuchungen über die Veränderlichkeit der Polhöhe* (u. o. 1888); *Untersuchungen über die Eigenbewegungen von 335 Sternen* (Bonn 1897).

Küstrin, porosz város, (1895) 17,552 lak.

Kütz., növénynevek mellett *Kützing* Frigyes Traugott (XI. k.) nevének rövidítése.

Kvacsala János újabb művei: D. E. Jablonsky's Briefwechsel mit Leibniz (Dorpat 1897); *II. Rákóczy Ferenc porosz összeköttetései történetéhez* (Századok 1898).

Kvakiutl, indus törzs északnyugati Amerikában, a Vancouver-szigetektől északra és a szemben fekvő Brit-Kolumbia partján; több törzsre oszlik, melyek három különféle tájnyelven beszélnek. Halászatból és vadászatból élnek, régi szokásaikhoz szívósan ragaszkodnak. Számuk (1888) 2000 volt.

Kvånangenfjord, Norvégia ÉNy-i partján levő tengerből, Tromsötől ÉK-re.

Kvassay 1. *István* miniszteri tanácsost 1897 nov. 11. elnökül osztották be a Konstantinápolyban felállított konzuli főtörvényszékhez.

2. K. Jenő (XI. k.), 1898. a földművelésügyi kormány képviselőjében részt vett a brüsszeli VII. nemzetközi hajózó kongresszuson s ugyanez évben a Lipót-rend lovagkeresztjét kapta. 1899. szervezte a földművelésügyi minisztérium kebelében

a magyar királyi országos vízépítési igazgatóságot.

BGD.

Kven-lün, l. *Kuen-liün* (XI. k.).

Kvóta, l. *Quota* (XIV. k.).

Kyathos, l. *Cyathus* (IV. k.).

Kyburg (Kiburg), falu Zürich svájci kanton pfäffikon j.-ában. 630 m. magasságban a tenger színe fölött, 367 lak., a még jókarban levő K. várkastélylyal, mely 4 km. távolságban fekszik Winterthurtól, regényes vidék magaslatán. A várkastély a *K. grófok* törzsfészke volt, kik a történelemben, *Werner* gróffal, Ernő sváb herceg (1027—1030) hű társával említettek. K. grófság Glattól a Rajnáig terjedt. 1078 körül házasság útján dillingeni Hartmann grófra szállott, a későbbi K. grófok törzsatyjára. Ezek, mint a Zähringek örökösei, a XIII. sz.-ban Svájc leghatalmasabb családjai közé tartoztak. Midőn 1264. IV. Hartmann gróffal a férfi-ág kihalt, a birtokok nagy része unokaöccsére *habsburgi Rudolf* grófra, a későbbi német királyra szálltak, hasonlókép a K. grófság és kastély is, mi 1424. zálog gyanánt Zürich város birtokába került. Zürich visszaadta ugyan 1442. III. Frigyes császárnak, de ez 1452. ismét Zürich városának engedte át a hátralékos zsold fejében és azóta a város tulajdonában maradt. 1832. a kastély (fegyvertár, régiségekben gazdag lovagterem stb.) magántulajdon lett, most is szép képtár van benne. V. ö. *Pfau* und *Kinkel*, *Beschreibung der Burg K.* (Zürich 1870); *Pupikof*, *Geschichte der Burgfeste K.* (u. o. 1869); *Bär*, *Zur Geschichte der Grafenschaft K.* (u. o. 1894); *Laugl* József, *Die K.* (Bécs 1898).

Kyiffhäuser-hegység (XI. k.), a Vilmos császár-emléket 1896 jun. 18., II. Vilmos császár jelenlétében leleplezték. A toronyalaku épület 57 m. magas; az emlékek egész magassága körülbelül 90 m.

Kyjow, város, l. *Gaya* (VII. k.).

Kyklikus költők, l. *Epikus ciklus* (VI. k.).

Kynton, dél ausztráliai város Victoria gyarmatban, 91 km.-nyire ÉNy-ra Melbourne-től, amelylyel vasút köti össze, (1891) 3371 lak. Van törvényszéke, kórháza, környékén aranyat bányásznak.

Kypros, sziget, l. *Cyperus* (IV. k.).

Kyritz, porosz város, (1895) 5317 lak.

Kyselack József (Kieselack), osztrák utazási író, szül. Bécsben 1795., megh. u. o. 1831. Az udvari kamara hivatalnok volt. Az a mániája tette híressé, hogy nevét mindenhová, még a legmagasabb sziklára is, mit csak turisták mászhatnak meg, nagy betűkkel felírta. Műve: *Skizzen einer Fussreise durch Österreich, Steiermark, Kärnten etc.* (Bécs 1829).

L.

Lábállatok, l. *Pantopoda* (XIII. k.).

Laban Ferdinánd, német bölcseleti és irodalomtörténeti író, szül. 1856 febr. 1. Tanulmányai

befejeztével Berlinben kapott alkalmazást a császári muzeum könyvtárában. Munkái: *Collin H. T.*; *Beitr. zum Kampf der Lebensanschauun-*

gen (1879); Schopenhauer-Literatur (1880, pótlék 1883); Auf der Hainburg (1881, ebben a verses munkában az Attila-mondát tárgyalja); Der Gemütsausdruck des Antinous (1891); Die Proso-popöe bei Lenau u. Petöfi (1883).

Labaria (állat), a csörgökigyók (Crotalidae) családjába tartozó *Bothrops atrox* nevű mérges kigyó braziliai népies neve.

Labassère (ejtsd: labaszer), falu Hautes-Pyrénées francia département Bagnères-de-Bigorre j.-ban, 769 lak. Gazdag palakőbányái vannak és 12—40-nyi kénes forrása, melynek vizét iszszák.

Labdanum, l. *Ladanum*.

Labes, porosz város, (1895) 5187 lak.

Lábfekvés, l. *Magzatfekvések* (XII. köt.).

Labin, l. *Cseh borok* (IV. k.).

Labori Ferdinánd Gusztáv Gaszton, francia ügyvéd és jogtudós, szül. Reimsben (Marne département) 1860 aug. 18. Jogi tanulmányait a párisi egyetemen végezte, hol 1881. a magánjogi, 1883. pedig a római jogi első díjat nyerte. Tanulmányainak kiegészítésére beutazta Angliát és Németországot; visszatérvén, Párisban ügyvédi irodát nyitott. A legkeresettebb védőügyvédek egyike. Az esküdtszék előtt ő védte Pini anarkistát, Vaillant dinamit-merénylőt. A La Plume e. irodalmi folyóiratot ő képviselte Sâr Peladon ellen indított szenzációs pörében. Nevét világhírtévé mégis a Dreyfus-ügy miatt keletkezett Zola-pör (l. o.) tette. Védő ügyvéde volt Dreyfusnek is a rennesi tárgyaláson, hol 1889 aug. 14-én máig ismeretlen tettes merényletet követett ellene el: az utcán meglötte. Sebéből felgyógyult ugyan s a tárgyaláson újra megjelent, de a védőbeszédet ügyvédtársára, Demange-ra bízta s a szólás jogáról lemondott. A Gazette du Palais című ügyvédi folyóirat főszerkesztője. Többemagával kiadta a Répertoire encyclopédique du droit français című tizkötetes lexikális jogi munkát.

Laboulbeniaceae vagy *Laboulbeniafélék* (növény), légyen és bogáron élősködő gombacsoport, a morzsagombák rendjében. A Laboulbenia muscae Peyr. a házi légyen járványosan jelenik meg, még pedig a nőténynek a fejét meg a derekát, a himnek az előlábait támadja meg. Hengerded tartója és hasi és nyaki részből álló peritheciuma van, ebben pedig a négy-spórás tömlő. Csirázásakor a spórából egyenesen a nyeles termőtest né ki. V. ö. *Peyritsch*, Beitrage zur Kenntnis der Laboulbenien (Bécs 1873).

BORB.

Labrea, az ilyen nevű kerület székhelye Amazonas braziliai államban, a Rio Purus mellett, gőzhajóállomással. 1871. alapították, nagybárá szalmakunyhókból áll. Temploma, iskolája, börtöne és több kereskedőháza erősebb anyagból való. A kauesuk-, paradió-, szasszapparilla-, kopaivabalsam-, kakaó- és halckereskedés jelentékeny.

Labrouste (ejtsd: labruszt) *Henrik*, francia építész, szül. Párisban 1801 máj. 11., megh. u. o. 1875 jun. 26. Tanulmányait Vaudoyer és Lebas műtermeiben s a képzőművészeti akadémián végezte, ahol 1824. az építészeti nagy díjat kapta. A következő évben tett olaszországi útjának eredménye a paestumi Poseidon-templom kilenc rajza

(megjelent 1878., 21 tábla). 1829. a párisi Palais des Beaux-Arts építésének felügyelője lett. Miután 1837. a lausannei kórházat s 1843—50. a párisi St.-Geneviève-könyvtárat építette, a nemzeti könyvtár építését is rábízták, melyet mintaszertől izléssel végzett. 1867. Hittorf helyében a művészeti akadémia tagja lett.

Labyrinthiei (állat), l. *Labirinthalak* (XI. k.).

Lacaune (ejtsd: lakón), város Tarn francia département Castres kerületében, a Cevennes-hegységhez tartozó, 1266 m. magas L.-hegy északi tövénél, (1891) 3547 lak. Van márványbányászata, juhtenyésztése. 8—18°-nyi ásványvízforrásait fűrdőnek használják.

Lacava Péter, olasz államférfi, 1898 jun. tagja lett Pelloux kabinetjének mint közmunkamiszter s állását a rekonstruált kabinetben 1899 jun. 29. is megtartotta, noha az 1898 nov. közzétett okiratok tanúsága szerint a Banca Romana üzelmében magát kompromittálta.

Lachenal (ejtsd: lasnál) *Adrien*, svájci szövetségi elnök, szül. Genfben 1849 máj. 19. U. o., valamint Heidelbergában és Párisban tanulta a jogot, 1871 jan. és febr., midőn Bourbaki francia tábornok és hadteste átszorult a határon, L. eleget tett honvédelmi kötelemének. 1871. letette a jogi szigorlatot. 1874—78. a főállamügyész helyettese volt szülővárosában, majd 1880. beválasztották a genfi nagy tanácsba, hol a liberá-radikális párt vezére lett. 1881—84. a rendi tanácsban képviselte kantonját, 1884—92. pedig a nemzeti tanácsban, mely 1891. öt elnökévé megválasztá. 1892 dec. 15. Droz helyébe bejutott a szövetségi tanácsba, melyben 1896-ig a külügyet vezette. 1895. a svájci köztársaság alelnöke, 1896. pedig elnöke lett. Hivatalának lejárta után újra elfoglalta helyét a szövetségi tanácsban és az ipar és kereskedés ügyeit vette át.

o. j.

Lachenalia Jacq. (növény), Dél-Afrika lilomféléje (30 faj), itt a jácintus helyettesítője, amelylyel termetét tekintve megegyezik. Virága csíngó, hosszabb-csovű. A *L. tricolor* Thunb. szirma háromszintű (piros, sárga és zöld), levele pirosbarnával márványzott. Nagyon csinos kerti dísz. A *L. luteola* Jacq. virága sárga, zölddel szegélyezett. A *L. sanguinea* Sweet. levele meg a virágzála biborpiros, foltos, virága fehér és zöld, később világospiros.

BORB.

Lacina, l. *Sallang* (XIV. k.).

Lack, név, l. *Magyar személynevek*.

Lacombe (ejtsd: lakoñb) *Pál*, francia zenesz, szül. Carcassoneben 1837 jul. 11., hol Tesseyre, a párisi konzervatorium növendéke vezette zenei nevelését. L. a nem színpad számára dolgozó francia zeneszerzők legkiválóbbjainak egyike. A kamarazene terén szerzett érdemeiért 1889-ben megkapta a Chartier-díjat, Irt három színfóniát, egy Suite pastorale-t, egy színfónikus legendát, egy színfónikus nyitányt, egy drámai nyitányt, több hegedűsonátát, zongoratriót, egy requiemet s egy misét, több (Lisztre emlékeztető) zongoraművet.

La Cour (ejtsd: lakúr) *Pál*, dán fizikus és meteorologus, szül. Skjæringsban, Ebeltoft mellett (Jütland) 1846 apr. 13. Kopenhágában és Utrechtben tanult, 1870—72. meteorológiai tanulmányuta-

zást tett hajón Walesbe és Messinába, 1872. a kopenhágai meteorológiai intézet aligazgatója, 1878. tanár az askovi főiskolán Jütlandban, 1871. módszert dolgozott ki a felhők magasságának mérésére, feltalálta 1874. a fonotelegráfiát, 1876. a fonikus kereket s 1880. ennek szinkronizálását, miáltal megvetette alapját a telegráfózáshoz több módszerének. 1886. feltalálta a spektrotelegráfiát s 1895. a kratosztátot. Munkái: Femaarsberetning fra det kgl. Landhusholdningsselskabs meteorologiske Comitee for 1866—70 (1872); Tonehjuliet (1878) s kiadta: Tyge Brahes meteorologiske Dagbog, 1582—97 (1876).

Lacroix Jenő de, francia festő, l. *Delacroix* (V. k.).

La Crosse (ejtsd: lakrosz), kanadai nemzeti játék, melyet eredetileg az indusok játszottak s mely most már Angliában is meghonosodott. A játékosok két csoportba oszlanak, mindegyik csoport 12 emberből áll. Mindegyik párt arra törekszik, hogy egy gummilabdát hosszú nyeleken megerősített hálókkal (crosse) az ellenség kapuján átvigyen vagy áthajtsjon. A labdát csak a «kapuőr»-nek szabad kézzel érintenie, másnak csupán akkor, ha a labda lyukba esik. A hálóval nem szabad títani s a játékosoknak tilos egymáshoz nyulni.

Lacus (lat.) a. m. tó.

Lacus Felicis, Magyarország ókori vízrajzában annak az állóvíznek elnevezése, mely az Itinerarium Antonini szerint Azaótól (Süttö) 18 mérföldre feküdt. Ez idő szerint a tatai tó Komárom vármegyében. V. ö. *Salamon* Ferenc (Századok XIV. 508).

Lád Károly 1896 óta az országos közoktatási tanács tagja, az országos polgári iskolai egyesület elnöke. Újabban is több tankönyv jelent meg tőle.

Ladanum (labdanum), fekete gummigyanta, a héja-hasított *Cistus ozeticus* L. fájának kifolyt tejes levéből kivált nyálkás és megszáradott, kagylóréstí anyagnak. Füstölőszerű használatát.

Ladenbergia Kl. (növ., Joosia Karst.), a kinnifaneműek faja 1—2 fajjal Peruban és Kolumbiában; kergét kinakéreg helyett használják.

Ladies race (ang., ejtsd: lédisz rész a. m. női, nőnemű versenyek), általános neve mindazon versenyeknek, amelyek kizárólag kancák számára vannak fentartva.

Ladislaus, l. *László* (XI. k.) és *Ulászló* (XVI. k.).

Ladismith (XI. k., Ladysmith) a boer-angol háboruban jelentékeny szerepet visz. A megerősített helyet White angol tábornok védi a boer csapatok ellen, kik 1899 nov. óta ostromzár alatt tartják.

Ladmirault René Pál de, francia tábornok, megh. Párisban 1898 febr. 3.

Ladó, az egyiptomi Equatoria volt fő helye, a Fehér Nilus mellett, az É. sz. 5°-a alatt. Gordon tábornok építette 1874. az elhagyott Gondokoro pótlására, később azonban Emin pászta elhagyta és Vadelaiba ment. Emin pászta távozása után a máhdisták birtokába került, átmenetileg a belgák szállották meg és 1896 óta ismét a benszült lakosság hatalmában van. Diplomáciai egyez-

mények alapján a angol Kelet-Afrikának érdekszférájába tartozik, amelytől 1894. a Kongo-állam vette bérbe.

Laer bei Bochum, falu Arnsberg porosz kerületben Bochum mellett, (1895) 5141 lakossal, szénbányával.

Laevigatae (növ.), l. *Rózsa* (XIV. k. 719.).

Laevigatio (lat.), a gyógyszerészi gyakorlat mesterszava, a. m. finom porrá eldörzsölés.

Laffitte Péter francia filozófus megh. Párisban 1893 nov. 6.

Lafitte, l. Bordeaux-i bor (III. k.).

Laforest (ejtsd: laforé) *János Lajos Dubut*, francia regényíró, szül. St.-Pardouxban (Dordogne) 1853. Túlzoán naturalista regényei közül említhetők: *Le Gaga, moeurs parisiennes* (1885, e regény miatt L.-t porbe fogták s közszemérem ellen való vétségért két hónapi börtönrre ítélték); *La bonne à tout faire* (1886, dramatizálva 1892); *Mademoiselle de Marboeuf* (1888); *Les petites Rastas* (1894).

La Fosse (ejtsd: lafósz) *István Fülöp*, francia állatorvos, szül. Montaterreben (Páris mellett) 1739., megh. Villeneuve-sur-Yonneban 1820 jan. Atyja vezetése alatt megtanulta az állatgyógyászatot. 1758. a hadseregbe lépett be állatorvosnak s 1767—70. igen látogatott állatorvosi felolvasásokat tartott. 1777—81. Oroszországban élt s amikor visszatért Párisba, az udvarnál és a csendőrségnél főállatorvos lett. Legkiválóbb művei: *Dissertation sur la morve* (Páris 1761); *Guide de maréchal* (u. o. 1766); *Cours d'hippiatrique* (2 köt., u. o. 1772); *Dictionnaire d'hippiatrique* (4 köt., u. o. 1775).

Lágler Sándor, egyházi író, ág. ev. pap, szül. Kölesden (Tolna) 1843 jan. 30. Tanulását a gyönki gimnáziumban kezdé 1854. s onnét 1857. Sopronba ment; a bécsi teológiai intézetben végzé be tanulói pályáját. 1872. a bonyhádi gimnáziumba választották tanáru, majd 1873. szülőföldje hívta papjául. Mint egyházi író, a Margócsy-féle füzetekben lépett fel először. 1879. Kálmán Dezsővel alapítá a *Protestáns Pap* című gyakorlati szakközlényt, melyben több műve jelent meg.

Lagoni (ol. a. m. lagunák), víztócsák 20 m.-ig terjedő átmérővel, 1,5—2,5 m. mélységgel; vizük 93—95 fokos s időről-időre a soffionik (fumarolák) mintájára, melyekkel együtt fordulnak elő, egész 2 méter magasságig gőzszlopokat lövelnek ki.

Lagos (XI. k.), 1. *Ny.-afrikai brit gyarmat*, területe és népessége becslés szerint 52,000 km², illetőleg 3 millió. A tulajdonképeni gyarmatnak 2551 km²-nyi területén (1891) 85,607 lelket számoltak össze, akik közt 250 európai. A halandóság még mindig igen nagy. 1887-ben született 1545, elhalt 1702. A tanítás kizárólag a hittérítő társaságok kezében van; 1896. egy mohamedánus iskolát is állítottak föl. A vasút jelenleg a tengerpartról Abberkutába visz. Az áruforgalom 1897. az előbbi évekhez képest elég jelentékenyen csökkent. A behozatal értéke 770,511, a kivitelé 810,975 sterling font. 1897. exportáltak először mahagoni-fát is. A gyarmatnak bevételei ugyanazon évben 177,921, kiadásai pedig 182,669 sterling fontra ruhtak. A belső forgalom szolgál-

latában nyolc postaállomás volt. — 2. *L., spanyol város*, (1890) 8259 lak.

Lagos de Moreno, kerületi székváros Jalisco mexikói államban, (1889) 13.500 lak.; van felső iskolája, vasúti műhelye, pamut- és gyapjúgyára.

Lagostomus (állat), *l. Pampas-nyúl* (XIII. k.).

Lágyfa, *l. Keménység*.

Lágy fekély, *l. Sanker* (XIV. k.).

Lágyító szén, *l. Edzés*.

Lahmann-féle tej, *l. Gyermektáplálás*.

Lahner György, mint az újabb kutatások kiderítették, nem Besztercebányán 1795 okt. 6. született, hanem Nécspállon (Turóc) 1795 okt. 22. Nécspállon szülőháza helyén (Justh György főispán parkjában) emlékoszlopot állítottak neki, amelyet 1899 okt. 6. lepleztek le.

Lahnstein, *l. Oberlahnstein* (XIII. k.).

Lahovari Sándor, román államférfi, megh. Párisban 1897 márc. 16.

Lahr, badeni város, (1895) 11.079 lak.

Laibach, Krajna fővárosában 1897 jul. 15. újabb nagy károkat okozó földrengés volt. 1897. átadták az új posta- s távirópalotát rendeltetésének. A város német jellege mindjobban háttérbe szorult a szlovén elem mögött, Stein várossal és furdóhelyvel helyi érdekt vasútösszeköttetés létesült. A L. városától D-re elterülő mocsarat a kormány 1898 óta kiszáraitatja.

Laing (ejtsd: leng) *Sándor Gordon*, angol utazó, szül. Edinburgban 1794 dec. 27., megh. Afrikában 1826. 1822—24. Sierra Leoneból tett utazást a Szudánban. 1825—26. Tripoliszból Timbuktuba utazott és a Nigernél megfojtatta egy arab törzsfő, mert nem akart mohamedánussá lenni. Útleírása: *Travels in Timannac etc. countries in Western Africa* (London 1825, németül Jena 1826).

Laird (ejtsd: lérd) *Macgregor*, angol utazó, szül. Greenockban 1808., megh. Brightonben 1861 jan. 27. Nevezetes utazásokat tett 1832., 1854. és 1857. a Nigeren. Útleírása *Narrative of an expedition op the river Niger* (1832).

Laietner Lajos, német író, megh. Stuttgartban 1896 márc. 22.

Lajos Amadeus József Mária, olasz kir. herceg (49., XI. k.), *abruzzói herceg*, 1897-ben megmászta É.-Amerikának egyik óriását, a jeges Szt.-Illés-hegyet; 1899. pedig északsarki útra indult, azzal a szándékkal, hogy a Stella Polare hajójával, esetleg szánon a Spitzbergák felől közelíti meg a sarkot. Jun.-ban hajójával Kristiániába ért, hol az a furcsa eset történt meg vele, hogy egy angol biztosító társulat valami jogcím alatt a Stella Polarét lefoglalta és csak akkor engedte a herceget útra kelni, midőn a követelt összeget letette. Jun. 12. a herceg Kristiániából északra indult.

M. L.

Lajos Fülöp, portugál trónörökös, *l. Braganza-i herceg*.

Lajos Szalvátor, osztrák főherceg, m. kir. hercegtől újabban megjelent: *Bougie, die Perle Nordafrikas* (Prága 1899, a szerző által készített 33 képpel és egy térképpel).

Lajos Viktor főherceget 1896 jun. 11. a király kinevezte az Ausztria-Magyarországon fennálló vöröskereszt- egyesületek védnökhelyettesévé, 1899 május pedig tábornagygyá.

Lajstromrendszer, az ügyiratok kezelésének az a rendszere, melyet a kir. járásbíróságok ügyvitelére vonatkozólag 1897 dec. 30-án 73.465. sz. alatt kiadott igazságügyminiszteri rendelet honosított meg Magyarországon. Alapelve a kezelés megosztása az ügyek egyes csoportja szerint. Minden járásbíró, illetőleg albíró mellé külön jegyzői iroda állíttatott fel, melynek kezelési köre összeesik a bíró ügykörével. A könyvek, melyekbe az ügyeket bevezetik: a lajstromok. A lajstromban minden ügynek csak egy száma van, az egyes lajstromokat pedig az évszám és az egyes ügycsoportoknak megfelelő betűi különbözteti meg egymástól. Az egyes ügycsoportok több bíró közt is fel lehetnek osztva, mely esetben minden bírónak külön lajstrom áll rendelkezésére s az egyes lajstromok az évszám és betűjelzéssel kívül római számokkal vannak megkülönböztetve. A lajstromozás adja meg az egész kezelésnek külső bélyegét s innen a L. elnevezés. V. ö. *Lányi Bertalan*, A járásbíróságok ügyvitelére (1898).

Lakás-biztosítás, *l. Biztosítás*.

Lakatos, *l. Aladár* (csik-szent-simoni), miniszteri tanácsos, szül. 1850 febr. 2. biharvármegyei nemes családból. Iskoláit Vácott a piaristák gimnáziumában és folytatott Budán végezte. A jogi tudományoknak Pesten való befejezése után 1872. a honvédelmi minisztériumhoz fogalmazó-gyakornokká nevezték ki, 1873. ily minőségben a fennállott közmunka- és közlekedési minisztériumhoz tették át s két évi megszakítás után, melyet a m. kir. államvasutaknál töltött, újból az utóbb nevezett minisztériumban nyert alkalmazást. 1885. miniszteri titkár lett s ezen minőségben a vasúttügynek szolgált 1895. miniszteri osztálytanácsossá történt kinevezéséig, mikor is előbb a szabadalmi osztály, majd az ipari igazgatási osztály vezetője volt, míg 1899 jul. 20. az államosított s újonnan szervezett m. kir. kereskedelmi múzeum igazgatójává nevezték ki.

2. *L. Károly* újabb művei: *Természeti és vadászképek* (Szeged 1897); *Vadászhit* (A magyar vadászbabonák és hiedelmek kultusza, u. o. 1897). Lendl Adolffal a *Természet e. folyóiratot szerkeszti* 1897 óta.

3. *L. Miklós*, országgyűlési képviselő, szül. 1824 aug. 20. Miután jogi tanulmányait befejezte s 1844. ügyvédi vizgát tart, Torna vármegye országgyűlési írnoknak küldte ki. 1848. Gömör vármegye a vörös-sapkas honvédszázalójnak tábori főnökévé választotta. 1860—61. és az alkotmány helyreállítása után 1867—92. Torna vármegye főszolgabírája volt. Azóta Abauj-Torna vármegye Szin kerületét képviseli az országgyűlésen függetlenségi programmal.

Lakits Vendel 1896 óta az orsz. közoktatási tanács előadó tanácsosa.

Laktarin a. m. kazein.

Laktobutírometer (gör.), ama némileg pontosabb, mert 0.2 százaléknál nagyobb hibát ritkán elkövető tejszázalati eszköz, melylyel úgy határozzák meg a tej zsirtartalmát, hogy fokokkal ellátott üvegesőbe egyenlő mennyiségű tejet, étert és abszolút alkoholt öntenek és ezt összerázzák, 10 pereig 40 C° meleg, azután ugyanaddig

20 C^o meleg vízbe állítják, s később leolvassák az üvegesőről, hogy mennyi koncentrált éteres zsírral vált ki. Megkülönböztetnek Marchand-, Gerber- és Demichel-féle L.-t. cs-ó.

Lallemantia *Fisch. et Mey.*, ajakas növény; 4 faja keleten egész Kanaorig terjed; 1. *Avé-Lallemant* (2., II. k.).

Lalo *Eduárd*, francia zeneköltő, szül. Lille-ben 1823 jan. 27., megh. Párisban 1892 ápr. 22. Már a Conservatoire-on kitűnő hegedűs (brácsás) volt. Kamarazeneművei, hegedű-hangversenydarabjai (egyik *Symphonie espagnole* c.), zenekari művei (*Rhapsodie norvégienne*) épp oly kedveltek és sikerültek, mint *Namouna* c. balletje és operái (*Le roi d'Ys*; *La Jacquerie*). K-Y.

Lalopátia (gör.), az afázia, agráfia és amimia gyűjtőneve Preyer szerint. Kussmaul diszfáziának (V. k.) nevezi.

Lam János, lengyel humorista és regényíró, szül. Stanislauban (Galicia) 1838 jan. 16., megh. Lembergben 1886 aug. 3. Tanulmányait a lengbergi egyetemen végezte 1855—59. Mint hadapród végig küzdötte az olasz hadjáratot. Kapitányi rangban részt vett az 1863-iki lengyel fölkelésben s azóta mint szerkesztő élt Lembergben. Mint humorista különösen a napilapokban megjelent heti krónikáival lett híressé. Maró szatírával írott elbeszélései közül a legjobbak: *Emilia kisasszony*; *Aranyozni való gombok*; *Ideálisták*; *Különös életpályák* stb.

Lamarekia *Moench.* (növény), pázsitfű, egy faja a mediterrán flórában egész Afganisztánig terjed. A *L. aurea*-t *Moench.* szép virágzata kedvéért kertbe ültetik s téli virágbokrétaiba kötni szeretik. 20—25 cm. magas, bokrosan nő, egy-nyári. Kalászkái csüngők, eleinte halványzöldek, később megsárgulnak és selyemfényűek. BORR.

Lambdacizmus, l. *Lambda* (XI. k.).

Lambeaux (ejtsd: —bo) *Gyula*, belga szobrász, szül. Antwerpenben 1852. s az ottani művész-akadémián tanult, majd Párisban tovább képezte magát. L. a reális irány képviselője s alakjait nagy élelenség és mozgékonyág jellemzi. Első merészebb alkotását Brüsszelben tervezte: A világoosság diadalát, melyet Wiertz festő emlékére fognak felállítani, a festő szülővárosa (Dinant) mellett kimagasló magányos sziklaecsúcsra. Rendkívüli feltűnést keltett L. 1889-ben egy 70 m² nagyságu kartonjával, mely az emberi szenvedélyeket ábrázolta; a kompozíció merészségében és a meztelen test megjelenítésében annyit művészet nyilatkozott meg, hogy a belga kormány megbízásából a csoportozatot 6 m. magas és 8 m. hosszú márvány reliefben faragta ki. A dombormű gipszmásolatban Bécsben az 1899-iki őszi műtárlaton ki volt állítva. Sikerült szobra a Csók: gyorsan siető leánya, kit egy ifju kerget és utólr.

Lambermont (ejtsd: laübermoñ) *Agostbáró*, belga államférfi, szül. Brabantban 1820. 1842. a külügyi hivatalban kapott állást. 1863. már mint Belgium megbízottja szerepelt azon a nemzetközi gyűlésen, mely a Schelde-vámat eltörlülte és ebbeli érdemei fejében I. Lipót (1863) bárói rangra emelte. Nagy érdemeket szerzett a *Kongó-állam* alapítása és szervezése körül. Ekkor azután a miniszteri címmel ruházták föl. 1889. elnöke volt a

Brüsszelben tanácskozó kongresszusnak, mely a rabszolgaság végleges eltörlését sürgette. 1892. megílte állami szolgálatának 50. évfordulóját. A külügyi minisztériumban államtitkár és az államtanács tagja.

M. I.

Lambert (ejtsd: laüber) *Endre*, svájci építész, szül. Genfben 1851 máj. 12. Építészeti tanulmányait 1869—72. Stuttgartban Leinsnél, majd 1876-ig Párisban az École des Beaux-Arts építészeti osztályán és Coquart meg Viollet-le-Due műtermeiben végezte. Olaszországi tanulmányútja után 1878—83. magánépítész volt Neufchâtelben, ahol Rychnerrel együtt kiadta a *L'architecture en Suisse aux différentes époques* c. munkát. 1883. Stuttgartba ment és Stahl Edével (szül. Frankfurtban 1849.) részben építkezésekre és művészeti munkák illusztrálására, részben az építészeti s a műpar körébe vágó gyűjteményes díszmunkák kiadására szövetkezett. E munkák közül a legkiválóbbak: *Das Möbel*; *Motive der deutschen Architektur*; *Moderne Architektur*; *Barock- und Rokoko-Architektur der Gegenwart* (valamennyien Stuttgartban); *Villen und Landhäuser* (Berlin). Stahllal együtt 1892—95. a XVIII. sz. stílusában a berni történeti muzeumot, 1895. XV. Lajos stílusában a stuttgarti Olga királyné-épületet építette.

Lambesc (ejtsd: laübeszk), francia város a Rhône-département aixi kerületében, római épületek romjaival, faolaj- és konzerv-gyárakkal, (1891) 2410 lak. L. régente a fejedelemség címet viselte.

Lambessa, l. *Lambese* (XI. k.).

Lambeth-értekezlet, e néven ismerik azokat a nem hivatalos s nem törvényes szervezeten alapuló zsinatokat, melyek a canterbury-i érsek összehívása folytán 1867 és 1878. Londonban a Lambeth-palotában tartották üléseiket, mely értekezletre a nevezett érsek meghívta a világ öt részében levő angol gyarmatok püspökeit. Az első értekezlet első és fő célja az volt, hogy a hatvanas években az angol magas egyház körében oly szenvedélyes harcot előidézett *Colenso* püspök (IV. k.) ellen tüntessen; ezenkívül igyekezett, bár siker nélkül a *ritualizmus* (XIV. k.) terjeszkedése elé gátat emelni; másfelől igyekezett a görög-keleti egyházzal leendő egyesülés útját egyengetni. Épp ily eredménytelen maradt a második u. n. pán-anglikán értekezlet is, melyben mintegy 100 püspök vett részt, köztük egy néger is. F-S.

Lambrit (ászv.), l. *Schreibersit* (XIV. k.).

Lambton (ejtsd: lem't'n), ausztráliai város Új-Dél-Wales angol gyarmatban, az északi vasútnak egyik szárnyvonalával mellett, (1891) 3436 lak. Köszénbányái vannak (1892-ben 224,498 t.).

Lametta, vékony fémdrötből erős nyomással nyert fémszalagok, melyek oly finomak (0·3 mm. szélesek és 0·007 mm. vastagok), hogy 1 km. hosszú szalag csak 44 g.-ot nyom. Anyaguk réz, rendszerint azonban megeztüstözve, aranyozva és cink-gözkök által felületükön sárgarézre változtatva. A L.-nak szánt drótot végül átfürt gyémánton húzzák keresztül s azt két finomra csiszolt felületű forgó henger közt laposra nyomják, úgy hogy egyúttal fényt is kap. A L.-t azelőtt csak

Khinában használták és pedig oly szövetek készítésénél, amelyeket fémszálakkal kívántak átszőni. Most főleg karacsonyfa-díszül szolgál s ezért szinesítik is, úgy hogy lakk-fürdön, majd hosszú szárító kemencén vezetik át. Fodrozott L.-t rovátkos hengerek közt nyernek. Szecskavágó géphez hasonló szerkezettel apró kockákra vagdalt L.-k tarka képecskék behítésére szolgálnak. L. még *Lemez* (XI. k.).

Lamey Agost, badeni államférfi, megh. Karlsruheban 1896 jan. 14.

Lamington báró, *Cochrane* Sándor Dundas Baille (IV. k.); 1880. kapta ezt a címet s vele a felsőlázi tagságot.

Lammasch Henrik, osztrák jogtudós, szül. Seitenstettenben 1853 máj. 11. Jogi tanulmányait Bécsben végezte, ahol 1876. promoveálták. 1882. a bécsi egyetemen a büntető jog rendkívüli, 1885. pedig rendes tanára lett. 1889 óta a büntető jogon kívül a nemzetközi jogot is előadja. Munkái: Momentobject d. Gefährlichkeit im Versuchsbegriff (1879); Das Recht der Auslieferung wegen politischer Verbrechen (1884); Auslieferungspflicht und Asylrecht (1887); Diebstahl und Beleidigung (1893). A hágai bekekferencián (1899) mint jogi szakférfiu képviselte Ausztriát s Magyarországot és a Ferenc-József-rend középkeresztjét kapta. 1899 szept. az urak házának tagjává nevezték ki.

Lamungia (állat), az emlős állatok egyik rendje, melynél a lábujjak, a hátulsó lábak belső ujjának kivételével, patát viselnek. A fejlődés deciduával és öves méhlepénnyel történik. Egyetlen családjá a *Hyacinina*-felék a *Hyacin*-genuszal.

Lamignon, l. *Malesherbes* (XII. k.).

Lamont Dániel Scott, É.-amerikai politikus, szül. Cortlandvilleban (New-York) 1852. Már ifju korában élénk részt vett a politikai-pártéletben. Hú kortese volt nevezetesen Tildennek, akl őt azután magas közigazgatási állásra nevezte ki. Együttal a New York Sun számára dolgozott; 1877. megalapította az Albany Argust; majd Cleveland titkára lett, mely állásban őt Washingtonba kísérte. 1889. a newyorki közúti vasúttársaság igazgatója lett, mig nem a másod ízben elnöké választott Cleveland őt 1893. hadügymiszterré tette. Cleveland visszalépésekor ő is lemondott.

M. L.

Lamorinière (ejtsd: —njer) *Ferenc*, belga festő, szül. Antwerpenben 1828., az ottani akadémián tanult. Művei közül, melyeken a természetet, többnyire sűrű erdőket a legapróbb részletekig is természetihiven iparkodott ábrázolni, említendők: Tájkép Spaa mellől; Edeghem környéke (brüsszeli muzeum); Reggel az Ardenneknben; Magány; Ősz kezdete Dél-Flandriában; Walcheren sziget (antwerpeni muzeum); a Wartburg képe stb. Rézkarokat is készített.

Lampadius Vilmos Agost, német kémikus és kohász, szül. Hehlenben (Braunschweig) 1772 aug. 8., megh. 1842 ápr. 13-án. 1793. Sternberg Joakim gróffal beutazta Oroszországot, 1794. kineveztek a freibergeri bányászati akadémiára a kémia tanárának, itt tanította 1796 óta a kohásztant, melyet ő emelt tudományá. 1796.

fölfedezte a széndiszulfidot. Nevezetesebb művei: Handbuch der Hüttenkunde (1817); Grundriss der Hüttenkunde (1827).

Lampe Emil, német matematikus, szül. Gollwitzban, Brandenburg mellett, 1840 dec. 23-án. 1860-tól Berlinben tanult, 1865. gimnáziumi tanár u. o., 1874. tanár a hadi akadémián s 1889. rendes tanár a technikai főiskolán Charlottenburgban. 1892. a padovai egyetem tiszteleti doktorává avatta. 1868—92. a Crelle-Journal szerkesztésében vett tevékeny részt s 1885-től kiadja évkönyvét a matematika haladásáról, és pedig eleinte *Henoeh* M.-el, 1890-tól fogva pedig egyedül.

Lampérth Géza, író, szül. Meneshelyen (Veszprém) 1873 okt. 23. Középiskolai tanulmányait a felsőlövői alginmáziumban és Pápan az ev. ref. kollégiumban végezte, a jogi tanfolyamot a budapesti tudományegyetemen. Az érettségi vizsgát letéve, Pápan Percezel József ezredes fia (Percezel Mór tábornok unokái) mellett nevelésködött egy évig. Ez idő alatt élénk hirlapírói munkásságot fejtett ki a Pápai Lapok és a Pápai Független Hirlapban s a fővárosi lapokban is mind sürűben jelentek meg versei. A fővárosba kerülve, első sorban a Vasárnapi Ujságnak, de e mellett az öszszes számottevőbb sajtóirodalmi lapoknak munkatársa lett. Tárcaikat ír a Budapesti Hirlapba és a Magyar Ujságba. Versei első önálló gyűjteménye 1897. jelent meg *Első könyvem* (hazafias és egyéb költemények) címen, Beöthy Zsolt előszavával. Újabb művei: *Megjöttek a huszárok* (idillikus vigjáték 1 felv., u. o. 1898; szinre került a krisztinavárosi szinkörben 1898 jul. 1.); *Elmult időkől* (tört. rajzok, u. o. 1899).

Lamperti Ferenc, olasz énektanár, szül. Savonában 1813 márc. 11., megh. Comóban 1892 máj. 1. Tanulmányait a milanoi zenekonzervatóriumon végezte, melynek 1850—75. kiváló tanára volt. Azóta csak magántanítással foglalkozott. Tanítványai voltak a többi közt Artot Desirée, Albani asszony, Cruvelli híres énekesnök. Kiváló énekiskolát, étudeöket és trillagyakorlatokat írt.

Lampertico (ejtsd: —tiko) *Fedele*, olasz közigazda, szül. Vicenzában 1833 jun. 13. Padovában végezte tanulmányait, 1866. képviselő, 1873. szenátor lett. Közigazdasági munkái: Giammara Ortes e la scienza economica al suo tempo (Venezia 1865); *Economia dei popoli et degli stati* (5 köt., Milano 1874—79); *Studii sulla legislazione mineraria* (1869—71); *Della statistica come scienza in generale, e di Melchiorre Gioja in particolare* (Róma 1879); *La legge di abolizione ed affrancazione delle decime* (Padova 1888); *Giacomo Zanelli. Ricordi* (Vicenza 1895). Egyéb művei: *L'urgenza della questione veneta* (Torino 1864); *Relazione di uno statista veneto* (Firenze 1865); *L'Italia e la chiesa* (u. o. 1890); *Il protettorato in Oriente* (u. o. 1891).

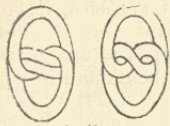
Lamproturnis (állat), a seregélyfélékhez tartozó madárnem, melynek ismert faja a *L. aeneus* Temm. Afrika középső és déli részeiben, az erdőben él. Háta, feje fekete, aranyosan fénylő, hasa fémeszöld színű, míg farka és begye bíborviola. 50 cm. nagy, szárnyhossza 19, farkhossza 30 cm.

Lamscheid, falu a Koblenz porosz kerületbeli St.-Goar j.-ban, 174 lak. Vasércbányái vannak.

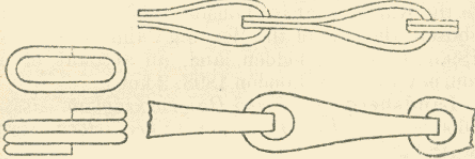
Friedrich-Wilhelms-Brunnen nevű savanyuforrása szénsavas vizét messze földön használják.

Lánc (XI. k.). A lapos csukló-L-ok csak egy síkban képesek mozogni, míg a gyűrűs L-ok az 1–6-ig terjedő ábrákból látható különleges

1. ábra.

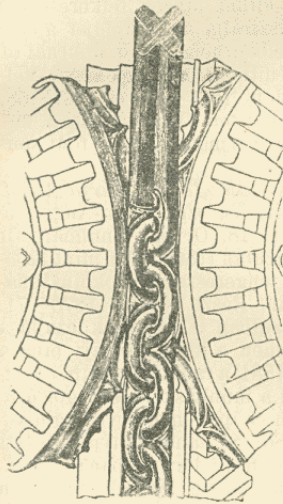
L-ok minden irányban mozgathatnak. Az 1. ábra csomózott drót L-szemét mutat elől- és oldalnézetben. A L-szemét alkotó drót végei különleges gépekkel csomóztattak össze. A 2. ábra nyitott L-szemét mutat, mely egy lapos vasrúdnak többszöri körülesavarása által készült. A lemez-L-okat alkalmas alakra kivágot lemezekből hajlítják és hajlítás közben egymásba fűzik a 3. ábra módjára, mely igen ellentálló L-ot áb-

2. ábra.

3. ábra.

rázol, vagy a kivágot szemeket a Gall-féle L-ok mintájára csapszegekkel fűzik össze. A gyűrűs szemű L-okat forrasztás helyett marás és hengerlés által is készíthetik és pedig úgy, hogy az elkészített szemek mindjárt egymásba fűződve

4. ábra.

kerülnek ki a gépből. A feldolgozásra szánt anyag keresztalaku keresztmetszeten hengerelt vasrúd. Ebből mindazt, ami a szemekhez nem szükséges, fűrés vagy marás által forgácsesá alakítjuk, úgy hogy csak az egymásba kapcsolt szemek maradnak meg. Ezek a L-ok azonban a nagy mennyiségű anyagvesztésig folytán sokba kerülnek, ezért később a L-szemek előállításának olyan módját találták fel, melylyel a fölösleges anyagot hengerlés által a szemek anyagához sajtolják. Ez által a szemek külső méretei nagyobb lesznek, mint a hozzájuk használt v. feldolgozás alá vett keresztalaku keresztmetszetre hengerelt rudéi. Ezen eljárás fokozatos hengerlés által történik (4. ábra). A golyós L-ok, melyek főként ékszer gyanánt használtak, az 5–6. ábra szerint sajtolatnak. Egy gombokkal felszerelt a rudat b esőbe helyeznek és a gyorsan egymás felé mozgatott c nyomófejek közé téve gyorsan forgatják. Az első nyomás csak

kis mélyedési fejek között megy végbe s aztán fokozatosan mindig jobban kimélyített nyomófejek közé kerül, míg végre a nyomás alatt álló csőrész folyó alakot öltve letörik és egyszersmind a rudaeszkát is a gombok között elszakítja. A 6. ábra a kész L. belső és külső alakját láttatja.

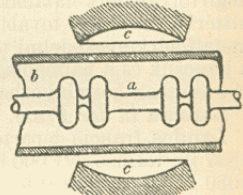
Lanceolatus (lat.)

a. m. lánzdás.

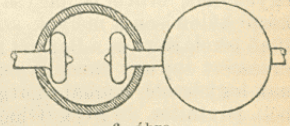
Lancerote, sziget, l. *Lanzarote* (XI. k.).

Lánchíd. A budapesti L. főnnállásának 50-ik éve 1899 nov. 20-án volt. A félszázados évfordulót a magyar mérnök- és építészegyesület Hieronymi Károly elnöklésével nov. 18-iki díszülésem ünnepelte meg. Az egyesület nagy illesterme emelvényén déli növényektől körülvéve közepén *Széchenyi* mellszobra, két oldalt *Clark Vilmos* és *Clark Ádám*, továbbá *Maderspach* magyar gyáros mellszobra volt felállítva, a falakat teljesen elborították a hídnak az országos levéltárból való tervei; az asztalon fektűt annak a láncszemnek darabja, mely 1848 jul. 18. elszakadt, valamint a láncakna torkolatából 1893. kivésett gránitpálca. Az elnök kiemelte a nap jelentőségét, *Zelovich* Kornél pedig ismertette a L. történetét s indítványozta, hogy a hidat *Széchenyi-hídnak* nevezzék el. A díszülésem jelen voltak a L. építőjének, *Clark Ádám*nak élő családtagjai is. Az évforduló napján a hidat kivilágították s egész nap ingyen járhatott rajta minden gyalogos. Történetét l. *Budapest* (III. k. 773. old.); szerkezetét és képét l. *Függő híd* (VII. k.).

Lánckerék, l. *Lánc* (XI. k.).
Lánccs rúd, hosszú rúd, amelynek végére láncot erősítenek s a tele szákkal való halászáskor a halak terelésére használják.
Láncvas, vasszerkezeti elem, amely csak húzásnak ellentálló alkotó részek készítésére használható (lánchidak főtartói [láncái]; rácsos gerendatartók alsó övei v. esupán húzott rácsrúdjai, ez utóbbiak különösen amerikai szerkezeteknél). Elnevezését onnan vette, hogy az egyes L-ak egymáshoz a lánc szemeihez hasonlóan módon esatlakoznak. A L.-nak többféle alakja van; ezek közül leghasználatosabb a budapesti lánchídnál alkalmazott forma: élére állított, s a végén kiszélesedő és fülekkel ellátott lapos vas. A szerkezetben több ilyen élére állított L. van egymás mellé helyezve, s ezek együtt alkotják a szerkezet egy tagját (láncszemét). Az egyes L-ak közt akkora hézag van, hogy a szomszéd láncszem L-ai azok közé benyulhassanak. Az ekként érintkező szomszédos L-akat egy, a fülekkel átdugott közös, többnyire csavaros végül orsó egyesíti. A szerkezet által viselendő teher is legtöbnyire ezeken az orsókon van, ugyancsak fülekkel ellátott függővasak közvetítésével, felakasztva. l. *Függőhíd* (VII. köt.).

5. ábra.

6. ábra.

Lánczy, 1. *Gyula* 1896 óta az országos közoktatási tanács tagja.

2. L. Leo 1896. megkapta a Ferenc-József-rend középkeresztjét.

Landana, kikötőhely Angola Ny.-afrikai portugál gyarmathban, az É. sz. 5° 14' alatt, a Csilango folyam torkolatának baloldalán. Van francia hittérítő intézete, továbbá francia, angol és németalföldi kereskedelmi telepe. Fő kiviteli cikkek a kaucsuk és a pálmaolaj. A hajók csak bizonyos távolságban horgonyozhatnak a parttól.

Landau in der Pfalz, (1895) 13,617 lak.

Landes, francia département, (1896) 292,884 lak. 1897-iki termés 224,000 hl. búza, 320,000 hl. rozs, 1080 hl. árpa, 12,000 hl. zab, 80,664 hl. bor.

Landeshut, porosz város, (1895) 7677 lak.

Landgraf János 1896. megkapta a Ferenc-József-rend lovagkeresztjét.

Landi Kamilla, angol dalnékesnő, a kontinensen az 1896—97-iki évadban tűnt fel, 1898 febr. óta. Budapesten is fellépett dalaival és ó-olasz operák nagy áriáival. Zengzetes mezzoszopránjának egyenletes, erővel és lágyssággal teljes hangjai közül különösen a mélyek szépek (a d-ig!), de kitűnő iskolájáért és a Barbiét majdnem elérő mély érzéséért épp úgy ünneplik európaszerte. Műsorának legjelesebb számai: Largo (Händel Xerxeséből), Divinités du Styx (Gluck: Alceste), modern énekszámai közül pedig a Habanera Carmenből.

Landliga, 1. Land League (XI. k.).

Landmann Róbert, bajor miniszter, szül. Grossweingartenben 1845. jan. 12. Jogi tanulmányainak befejezése után a bírói pályán működött s 1869. Augsburgban a kereskedelmi és iparkamara titkára lett. 1871. beállott az Allgemeine Zeitung szerkesztőségébe; 1876. kiségitő előadóként működött a belügyminisztériumban; 1886. bajor helyettes meghatalmazott lett a szövetségi tanácsnál s egyszersmind 1885—91-ig Bajorország képviselője a Rajna szabályozásával foglalkozó birodalmi bizottságban; 1890. a nemzetközi munkásvéd gyűlésben vett részt (Berlinben), 1893. pedig a drezdai nemzetközi egészségügyi értekezletben. 1893. nemességet kapott s 1895. márc. 30. kinevezték bajor közoktatásügyi miniszterre. L. magyarázó kiadást irt a birodalmi iparrendtartásról, a balesetek elleni biztosító szabályzatról, a rokkantak eltartásáról szóló törvényről stb., melyeknek kidolgozására is nagy befolyással volt. Egyik tanulmánya (a birodalmi biztosító törvény egyszerűsítéséről) a Preuss. Jahrbücher 1894. évfolyamában jelent meg.

Landolt, 1. Eliás, svájci erdész, megh. Zürichben 1896. máj. 20.

2. L. János, német kémikus, szül. Zürichben 1831. dec. 5. Tanulmányait szülővárosában, Boroszlóban, Berlinben és Heidelbergban végezte. 1856. Boroszlóban egyetemi magántanár, 1857. a bonni egyetemen rendkívüli, 1867. rendes tanár, 1870. az aacheni technikai főiskola, 1880. a berlini mezőgazdasági főiskola, 1891. a berlini egyetem rendes tanára és az ottani második vegyészeti intézet igazgatója lett. A porosz tudományos akadémia rendes tagja. Az általános és a fizikai kémia köréből sok értekezést irt a szaklapokban. Művei: Das optische Drehungsvermögen organischer

Substanzen (Braunschweig 1879); Physikalische chemische Tabellen (Berlin 1894).

Landor (ejtsd: lenná'r) *Henrik Savage*, angol utazó, *L. Walter-Savage* (XI. k.) unokája, szül. Firenzében 1865. Eleinte festő volt s beutazta Spanyolországot, Marokkót, Egyiptomot, később az Egyesült-Államokat, Kanadát és Japánt, ahol Jesszót és a Kurilokat is bejárta, főképpen az aino-törzs tanulmányozása végett. Ezután beutazta Koreát, Khinát, Ausztráliát és 1897. utazást tett a tibeti felföldön, ahol Lhasszáig akart eljutni. Terve azonban nem sikerült, mert Lhasszától pár napi távolságban vissza kellett fordulnia. Utazásainak tudományos eredményei csekélyek, de főképpen utolsó útja bőséges alkalmat adott bosszantó szenvedések és veszedelmes kalandok izgalmas leírására. Munkái: Alone with the Hairy Aini, or 3800 miles on a pack saddle in Yezo and a cruise to the Kurile Islands (London 1893); Corea, or chosen, the land of the Morning Calm (New-York 1895); In the forbidden land, an account of a journey in Tibet (London 1898, 2 köt.).

Landenberg, 1. Felső-Bajorországban, (1895) 5650 lak. — **2. Frankfurt porosz kerületben,** (1895) 30,483 lak.

Landborough (ejtsd: lendzsbórró) *Vilmos*, angol Ausztrália-utazó, szül. Stevenstonban (Arishire), megh. Brisbaneben 1886. Atyja skót természet-tudós volt. Korán került Afrikába, ahol Queenslandban mezőgazdasággal foglalkozott s mellesleg kutató utazásokat tett, miközben 1860. fölfedezte a Thomson-folyó forrásait. 1861. egy expedíció élén Burke és Wills eltűnt utazók felkeresésére indult s átutazta Ausztrália szárazföldjét a carpentariai öböltől Melbourneig. (V. ö. Journal of Landborough's expedition from Carpentaria, Melbourne 1862.) Később is, 1864—65. és 1867—68. sikeres felfedező utakat tett Queenslandban, melyekért az ausztráliai kormánytól 2000 font sterling jutalmat kapott.

Lanessan (ejtsd: lanesszán) *János Mária Antal*, francia tudós és politikus, szül. Saint-Angré de Cubzacban 1843. július 18. Orvosi tanulmányait Párisban végezte s azután (1862—70) mint hajóorvos szolgált a hadi tengerészetnél Kokhinkhinában és Ny.-Afrikában. Részt vett az 1870—71. porosz-francia hádjáratban is, melynek lezajlása után a párisi egyetemen a természetrajz tanára lett. Mint képviselő (1881) a radikális párthoz csatlakozott s különösen a munkáskérdés megoldásával s a kereskedelem és ipar emelésével foglalkozott. Ezen célból (1886—87) tanulmányutat is tett Franciaország tengerentúli birtokaiban s itt szerzett tapasztalatait La Tunisie (1887), L'expansion coloniale de la France (1888) és L'Indo-Chine française (1889) c. nagy feltűnést keltett könyveiben bocsátotta közre. Ezen munkáinak köszönhetette, hogy a kormány 1891. Indo-Khina teljhatalmu katonai és polgári kormányzójává nevezte ki őt. De L. csakhamar összetűzősbe jött alárendeltjeivel és környezetével, s az 1892. tonkingi zavarások alkalmával Fournier tengerengyot és Prigant pénzügyigazgatót visszahívatta Franciaországba. Ezután egyideig minden csendes volt Indo-Khinában, midőn 1894. dec. 29. L.-t egész vádlatlanul felfüggesztették, mert egy hírlapírónak

hivatalos dolgokat elárult. Erre visszatért Párisba s beválasztatta magát a képviselőházba. 1899 jun. pedig a Waldeck-Rousseau-kabinetben a tengerészeti tárcát kapta. Mint természetrajzi tudós, becses munkát írt Páris flórájáról (Flora de Paris) és tovább fejlesztette Darwin kiválási elméletét (Études sur la doctrine de Darwin). Legújabb műve: La colonisation française en Indo-Chine (1895).

Lang Ambrus (langenthali), II. Rákóczi Ferenc udvari orvosa, megh. Konstantinápolyban 1725 jan. 14. Híven szolgálta urát s Rodostóba is követte, honnan, súlyosan megbetegedvén, 1724 végén Konstantinápolyba vitték, ahol meghalt. V. ö. *Thaly* Kálmán, Rodostó (Századok 1889, 569. old.).

Lang Viktor, osztrák fizikus, szül. Bécs-Ujhe-lyen 1838 márc. 2. Tanulmányait Bécsben és Heidelbergban, majd Párisban Regnaultnál végezte. 1861. a bécsi egyetemen magántanár, 1862. a brit muzeum ásványtani osztályának segédőre, 1864. a grazi, 1866. a bécsi egyetemen a fizika tanára, 1877. a nemzetközi mérték- és súlybizottság tagja. Művei: *Lehrbuch der Kristallographie* (Bécs 1866); *Einleitung in die theoretische Physik* (Braunschweig 1868—73, 2. kiad. 1891). Átdolgozta Beer *Einleitung in die höhere Optik* c. munkájának 2. kiadását (u. o. 1882).

Láng 1. *Lajost* az 1896 őszén megalakult képviselőház alelnökévé választotta. Ezt a tiszte-t viselte az 1898 őszén kitört képviselőházi obstrukcióig, mikor Szilágyi Dezső elnök példáját követve (dec. 11.), az alelnökségről lemondott. 1897 szept. 30. megkapta a v. b. t. tanácsosi méltóságot. Újabbán megjelent tőle: *Emlékbeszéd Grünwald Béla akad. levelező tagról* (Budapest 1895); *Javaslat a quota megállapítására* (u. o. 1897); *A nemzetiségiek Magyarországon és Ausztriában* (u. o. 1898).

2. *L. Mihály*, pedagógus, szül. Kálmádon (Szatmár) 1856 szept. 13. Elvégezte az elemi és polgári iskolai tanítóképző intézetet, óvónőképző int. tanári képesítést szerzett s 1893 óta óvónőképző int. igazgató Eperjesen. Számos tankönyvet írt, közülök kiválnak: *Kisdednevelés módszertana* (1893, 2. kiad. 1895); *A kisdednevelés lélektana* (1895), 1895 óta szerkeszti a Magyar Kisdednevelés és Népoktatás c. oktatásügyi havi lapot.

Lángálló szövet, oly szövet, melyet bizonyos szerekkel megóvnak a könnyű meggyuladástól. Ezt úgy érik el, hogy a szövetet 6—10 százalékos kénsavas vagy foszforsavas ammoniák-oldatban áztatják. Oly szövet számára, melyet vasalni kell, 1 rész wolframsavas nátront 5 rész vízben feloldanak és az oldathoz 3—4 százalék foszforsavas nátront kevernek. A megmosott szövetet bele-mártják az oldatba és kifacsarják. Ez a szer még a legfinomabb színeket sem változtatja meg, de a vele kezelt szövet a tűzben csak elszenesedik, anélkül, hogy lobbot vetne. Patera szerint a legfinomabb szövet és gyöngé színek számára a következő oldat ajánlatos: 3 rész borax és 2-5 rész keserűs 20 rész vízben, a megfelelő mennyiségű keményítősíttel. Durvább szövet számára kénsavas ammoniák és gipsz keveréke használatos. V. ö. *Versmann* és *Oppenheim*, On rendering

fabrics non inflammable (London 1859); u. a., Description of the ladies life preserver (u. o. 1859); *Patera*, Über Flammenschutzmittel (Bécs 1871).

Lange Emilia, l. *Arányi* Dezső.

Lange, 1. *Ernö Fülöp Károly*, német regény-író, megh. Potsdamban 1899 febr. 20.

2. *L. Miksa*, német író, megh. Lipesében 1899 dec. 8.

Langéac (ejtsd: lañzsák), város Haute-Loire francia département Brioude kerületében, az Allier bal-partján, (1896) 4318 lak., vasúttal és kőszénbányászattal.

Langen, hesseni város, (1895) 5007 lak.

Langenberg, város Düsseldorf porosz közigazgatási kerületben, Mettmann közelében, vasút mellett, (1895) 7491 lak., selyem- és gépiparral.

Langenbrücken, falu és fürdőhely Baden nagyhercegség Karlsruhe kerületében, vasút mellett, 121 m.-nyi magasságban a tenger színe felett, 1377 lak. Sós kénsvízét fürdésre és ivásra használják, a légeső krónikus hurutja, hólyaghurut, csúsz stb. ellen.

Langendreer, porosz falu, (1895) 15,056 lak.

Langensalza, porosz város, (1895) 11,466 lak.

Langer Tivadár, német rézmetsző, megh. Drezdában 1895 jun. 1.

Langerfeld, falu Arnsberg porosz kerület Schwelm j.-ban, (1895) 8333 lak., gépgyártással, gomb-, csipkekeszítéssel; kelmefestéssel.

Langmann Fülöp, osztrák író, szül. Brítnben 1862 febr. 2. Mint szerény tisztviselő él szülővárosában. 1897. Bartel Turaser c. kitérő realiztikus drámájával egyszerre tette nevét ismeretessé, (A darabot *Agai* Béla fordításában 1899 jan. 14. a budapesti népszínházban is előadták.) Egyéb munkái: *Arbeiterleben* (novella, 1893); *Realistische Erzählungen* (1895); *Ein junger Mann von 1895* und andere Novellen (1895); *Die vier Gewinner* (vigjáték, 1898); *Unser Tedaldo* (dráma, 1898).

Lángos opál, l. *Opál* (XIII. k.).

Langshan-tyúk, l. *Tyúkfajták* (XVI. k.).

Langstroth-féle kaptár, l. *Amerikai kaptárformák*.

Langret Lillie, családi nevén *Le Breton*, angol színésznő, szül. Jersey 1852-ben, 1874. férjhez ment L. belfasti földbirtokoshoz és 1881. a színpadra lépett. Modern drámák és vigjátékok, valamint Shakespere színműveinek elsőrangú szerepeiben nagy sikert aratott. Több ízben maga igazgatta azokat a színházakat, melyekben játszott. Amerikában is tett művészi körutazásokat.

Languet (ejtsd: lañg) *Hubert*, francia politikai író, szül. Viteauxban (Bourgogne) 1518., megh. Antwerpenben 1581 szept. 30. Tanulmányait Póitiersben végezte, majd Olaszországba utazott, ahol 1547. megismerkedett Melancthon Loci communes c. művével, mely megnyerte őt a protestantizmus tanainak. 1549. Vittenbergába költözött, hogy Melancthon közelében élhessen. Miután beutazta Észak-Európát, 1559. Ágost szász választó fejedelem szolgálatába állott, kinek részére különböző udvaroknál, több ízben Franciaországban is, diplomáciai küldetésben járt. 1572. követ volt Párisban és a Szent-Bertalan-éjen megmen-

rette több barátját, 1573—77. a bécsi császári udvarnál élt, később pedig az orániai herceg mellett vállalt állást. Fő műve: *Vindiciae contra tyrannos, sive de principis in populum populique in principem legitima potestate* (Edinburg és Basel 1579; franciául Páris 1581; németül Lipcse 1846). E munkában, melyet *Junius Brutus* álnéven adott ki, azt vitatja, hogy az alattvalóknak nemcsak joga, hanem kötelessége, hogy a zsarnok fejedelem ellen föllázadjanak. L. leveleit kiadták Ludwig (Halle 1699); Elzevir (Lejda 1646); Cameraarius (Groningen 1646). Életrajzát megírta Philibert de la Mare (Halle 1700). V. ö. *Chevreul*, Hubert L. (2. kiad., Páris 1856); *Scholz O.*, Hubert L. als Gesandter in Frankreich 1560—72. (Halle 1875); *Blasel*, Hubert L. (Oppeln 1872).

Lanosa Fr. (ösv.), l. *Pehelypenész*.

Lansdowne Henrik Károly Petty, 1895 jun. Salisbury harmadik kabinetjében hadügyminiszter lett. Őt és Chamberlaint illeti első sorban a Transzvál ellen indított háborúval járó felelősség.

Lansford, város Pennsylvania E.-amerikai állam Carbon grófságában, (1890) 4004 lak. Nagy kőszénbányászata van.

Lantanursav, l. *Allantursav*.

Lányi I. Bertalan 1897 tavasza óta az igazságügyminisztérium törvényelőkészítő bizottságának vezetője és a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetét előkészítő bizottság elnöke. Újabbán megjelent tőle: *Az örökösödési eljárás* (Budapest 1896); *A bányajog alapelvei* (u. o. 1897); *A járásbírói ügyvitel* (u. o. 1898).

2. **L. Géza**, cimbalomművész és népdalszerző, szül. Debrecenben 1849. Fialat korában a fővárosba került, 1859—61-ig a nemzeti zenedének volt növendéke, később az ungvári szemináriumban és konviktusban, valamint az ottani gimnáziumban kilenc éven át működött mint zenetanár. 1885. szerződött a budapesti népszínházhoz, amelynek manapság is tagja és szélesen ismert első cimbalmosa. Mint magyar népdalszerző, számos közkedveltségű dalt írt. Á. K.

Lanza (ejtsd: lanca) *Károly*, buscai gróf, olasz tábornok és diplomata, szül. Mondoviban 1837 máj. 21. A katonai pályára lépett és részt vett az 1859-iki olasz és 1866-iki osztrák háborúban. 1873—79-ig a párisi s 1879—84-ig a bécsi nagykövetségnél működött mint katonai attaché; majd a király szárnysegédjévé nevezték ki s 1887—1888-ig Eritreában San Marzano alatt egy hadosztályt vezényelt. Majd altábornokká léptették elő s Perugiában szolgált, ahonnan Novarába, végre Genovába került. 1892 aug. nagykövet lett Berlinben. 1898. kinevezték az olasz szenátus tagjává, 1899 dec. pedig Umberto király első főhadsegédévé. O. J.

Lao-Kai (Bao-Thani), Hanoitól ÉNy-ra a kínai határon fekvő városa Tonkingnak a Szong-Ka vagyis Vörös-folyó balpartján. L. a Jünnan kínai tartományfal folyó kereskedelmet közvetíti és ezért élénk forgalmu hely.

Lapides cancerorum, l. *Rákiszem* (XIV. k.).

Lapinsky Teofil, l. *Tefik bej* (XVI. k.).

Lapistyán (állat), l. *Ökle* (XIII. k.).

La Plata, argentinai város, 1892 óta erősen hanyatlk. Lakóinak száma 1890 óta, midőn

65,557-re rúgott, (1895) 43,400-ra csökkent. 1895. még a behozatal értéke 1'4 és a kivitelé 8'3 millió pesóra rúgott.

Lápmetsző, félholdalaku, a nyélen keresztbe álló vágó szerszám, amelylyel a lápkutakat vágják.

Laponya (állat), l. *Ökle* (XIII. k.).

Lapos vas, vasszerkezeti elem: oly négyyszögű keresztoszérvényvel, amelyben a szélesség a vastagsághoz képest nem tetemesen nagy (l. *Lemezvas*, XI. k.). Magában csak húzó erőknél ellentálló alkotórészek készítésére használják; nyomott alkotórészek készítésére szögvasal kombinálják, illetve merevítik.

Lapozás, l. *Ojtás* (XIII. k.).

Laprade (ejtsd: — prád) *Viktor*, francia író, szül. Montbrisonban 1812 jan. 13., megh. Lyonban 1883 dec. 13. Lyonban jogot tanult és az ügyvédi pályára lépett. Költői művei, melyeknek stílusa Lamartinera emlékeztet, a következők: *Les parfums de Madeleine* (1839); *La colère de Jésus* (1840); *Psyché* (1841); *Odes et poèmes* (1844); *Poèmes évangéliques* (1852); *Les Symphonies* (1855); *Idylles héroïques* (1858). Egyéb munkái: *Questions d'art et de morale* (1861); *Les arbres du Luxembourg* (1865); *Le sentiment de la nature avant le christianisme* (1866); *Prolegomènes* (1883); *Le sentiment de la nature chez les modernes* (1867); *L'éducation homicide* (1867); *L'éducation libérale* (1873); *Péruette* (költői elbeszélés, 1868); *Harmodius* (tragédia, 1870); *Contre la musique* (1880); *Essais de critique idéaliste* (1882); *Le livre d'un père* (1877). L. Lamartine legtehetségesebb követője, aki különösen a természetleírásokban alkotott kiváló. Költeményeit magas röptű idealizmus és némi miszticizmus jellemzi. *Poèmes civiques* (1873) és *Tribunes et courtaisans* (1875) c. versei könyveiben a szatíra nagytehetségű művelőjének mutatkozik. Összegyűjtött művei (*Oeuvres poétiques*) 6 kötetben jelentek meg 1878—81. L. 1865-től a francia akadémiának, 1871—73. pedig a versaillesi nemzetgyűlésnek volt tagja. V. ö. *Heinrich*, Notice sur Victor de L. (Páris 1884); *Biré*, Victor de L. (u. o. 1886); *Condamin*, La vie et les oeuvres de V. de L. (Lyon 1886); *Roux L.*, Victor de L. (u. o. 1888).

Lapszisza, Monasztir európai török vilájet Naszlds nevű járásának székhelye Kasztoriától D-re, mintegy 4000 mohammedánus lak.

Laptáros, a halászbokornak az a tagja, aki partra való halászáskor a parton marad, az egyik *apacsot* (l. o.) a part közelében tartja, míg a többi a ladikon bevez. a hálót kivetí, azzal kerít s végül a második apacsot a partra kihozza.

Laptolni, dunai hajóskifejezés; azt a műveletet értik alatta, midőn a lovaskötelet, melyet nagy súlyánál fogva csak nagy nehézséggel húzhatnak be a hajóra, a part felőli végén kezdve a ladikba felszedik s úgy viszik a hajóra; vagy midőn egy cölömp kötelet s ezen a cölömpöt tartó horgonyt a vízből esónakba emelik, a kötelet föl-v. beszedik.

Laptoló háló, az öreghalóhoz hasonló, de annál jóval rövidebb, legfeljebb 70 m. hosszú háló, amelylyel többnyire a folyó közepén halásznak.

Laquea, narancsszíntű ázsiai karneol, melyből gyöngyöket és golyókat csiszolnak.

Lar, város Pars persa tartományban, 850 m.-nyire a tenger színe fölött, 6000 lak., szép új bazárral, 600 esztendő meesettel, datolyapálmákban bővelkedő környékén sok rommal.

Larcher Claude, álnév, l. *Bourget* (III. k.).

Largeau (ejtsd: larzsó) **Viktor**, francia Afrika-utazó, szül. Niortban 1840., megh. u. o. 1897 márc. 19-én. 1875. déli Algériából a sivatagon át két ízben utazott Rhadameszbe és 1877. — bár sikertelenül — Timbuktu próbálta elérni. Később Francia-Guineában a Rio-Nuñez melletti Boké kerület közigazgatási főnöke lett. Művei: *Le Sahara* (Páris 1876); *Le pays de Rirha-Ouargla; voyage à Rhadamés* (u. o. 1879); *Le Sahara algérien; les déserts de l'Erg* (2. kiad. 1882).

Largs, város és tengeri fürdő Ayr skót grófságban, Cumbrae szigetével szemben, (1891) 3187 lak. Van kikötője és halászata.

Lario, a Como-tó (IV. k.) olasz neve.

Larix Tourn.(növény), l. *Rozmaring-fenyő* (XIV. k.).

Larkha kol, néptörzs, l. *Ho*.

Larnaudi epoka, a bronzkor második szakaszának elnevezése Mortillet felosztása szerint, melyet a hosszabb és díszesebb kardok, szárnyas és tokos vésők jellemeznek. Ezen szakasz vége felé tűnnek fel a legegyszerűbb nyakpercek is. Elnevezését Franciaország egyik leggazdagabb leletétől vette, melyet 1865. talált Larnaudban (département du Jura), krumplikapálás alkalmával egy munkás, kitől Zephyrin Róbert tulajdonába jutván, az 1867-iki párisi világkiállításon állítottott ki először s ez alkalommal a saint-germaini Musée Nationale számára vették meg. A lelet mintegy ezernyolcszár darabból áll s hatvanhat kilót nyom.

Laroche János, színész, l. *Kasperle* (X. k.).

Larroumet (ejtsd: larumé) **Gusztáv**, francia irodalomtörténész, szül. Gourdonban 1852. Eleinte több liceum tanított, majd 1888. a párisi École des Beaux-Arts igazgatója lett, 1891 óta pedig a Sorbonneon a francia irodalom tanára. Fő művei: *Marivaux, sa vie et ses oeuvres* (1882); *La comédie de Molière* (1887, 2. kiad. 1892); *Études d'histoire et de critique dramatique* (1892); *Études de littérature et d'art* (1893).

Larsson Károly, svéd festő és rajzoló, szül. 1853 máj. 28. Tanulmányait a svéd művészeti akadémián és Franciaországban végezte. A legkiválóbb svéd plein-air festők egyike, aki egyforma sikerrel működik a könyvillusztrálás, az aquarell-, olaj- és temperafestés, valamint a rézmetszés terén. Egy ideig festő-iskolát is vezetett Göteborgban, ahol a freskófestéssel is megpróbálkozott. Jelenleg Stockholmban él.

Lartigue (ejtsd: lartig) **János**, francia tengerész és vízrajzi író, szül. Vic-Bigorreban 1791 máj. 25., megh. 1876 ápr. 26-án. 1820—24-ig beutazta Brazília partvidékét, La Platát, a Nagy-óceánt, 1844. mint a nyugatindiai tengerészeti hadosztály parancsnoka fontos hidrográfiai kutatásokat tett és 1860 óta a francia tengerészeti térképtár (Dépôt des cartes et plans) hivatalnok. Fő művei: *Description de la côte de Pérou* (1824); *Exposition du système des vents* (1840, 2. kiad. 1855).

Larus canus L., l. *Viharsirály*.

Lárvás disznó, l. *Potamochoerus*.

La Salle (ejtsd: laszál) **Antal**, francia író, szül. Bourgogne vagy Touraine tartományban 1398 körül, megh. Rómában 1470 körül. 1422. Rómában járt, azután a Provenceban II. Lajos és René szolgálatában volt, s ez utóbbi ő reá bízta János fia nevelését. Később Flandriában élt Jó Fülöp herceg udvarán és 1448. Luxemburgi Lajos három fiának nevelője lett. Chronique du Petit Jehan de Saintré e. munkája, melyet 1459. irt Genappeban és János hercegnek ajánlott (kiadta Guichard 1843. és Hellény 1890.), történeti regény, melyben a költő kora lovagi nevelésének ideálját írja le. *Quinze joyes de mariage* c. műve (új kiadása Páris 1857, illusztrálva 1887) finom humorral megírott és találó megfigyelésekkel átszött szatira, melyet még ma is élvezettel lehet olvasni. *Cent nouvelles* c. munkájának egyes novelláit Fülöp herceg genappei udvarának egyes tagjaival mondatja el. (Kiadták 1480. egy azóta elveszett és 1858. az egyetlen most ismeretes kézirat alapján.)

Lasionit (ásv.) l. *Vavellit* (XVI. k.).

Laskai Oszvöld (*Osvaldus de Laskó*), ferenczrendi szerzetes, jeles prédikátor, a Hollós Mátyás korabeli Temesvári Pelbártnak (XVI. k.), úgy látszik hogy nálánál ifjabb kortársa és Pelbárt egyik munkájának, a *Rosarium* c. teológiai ismerettárnak folytatója s befejezője. *Biga salutis* c. szentbeszédei három részből állanak, az egyik a szentekről, a másik az egyházi év vasárnapjaira, a harmadik a böjti időre szóló prédikációkat tartalmazza. (Valamennyi Haganauban jelent meg 1497 és 1516 közt több kiadásban.) Életéről eddig semmi közelebbi adatunk sincs; csak annyit árulnak el (különben névtelenül megjelent) munkái, hogy a ferenczrendiek pesti (vagy budai?) házában volt tagja, később főnöke. Munkáit külföldi és hazai bibliografusok (legelőször Czvittinger az ő Specimenjében 1711, 395. old.) összetévesztik Michael de Ungaria beszédeivel (ugyanigy Hain és utóbb még Horvát Ignác is); ellenben Hellebrant Á. a Szabó-féle Régi magyar könyvtár III. kötetében 37. stb. szám alatt már helyesen és pontosan írja le L. összes ismert kiadásait.

KAT.

Lasker Emánuel, német sakkjátész, szül. Berlinben 1868 dec. 25. A berlini és a göttingai egyetemen matematikát tanult, de tanulmányait esakhamar félbenhagyta és Angliába ment, ahol kizárólag a sakkjátékra adta magát. 1892. legyőzte Blackburne J. H.-t és Anglia mesterének címét nyerte. Ezután hosszabb ideig az Egyesült-Államokban élt, ahol Steinitztől elragadta «világ mestere» címet, melyet azóta meg is tartott. 1896. a pétervári és mirtzbergi versenyeken, valamint 1897. Moszkvában első díjat nyert. Egy ideig a London Chess Fornightly c. sakkjuszág kiadója volt. Műve: *Common sense in chess* (London 1896).

Lasswitz Kurd, német filozófiai és szépirodalmi író, szül. Boroszlóban 1848 ápr. 20. Szülővárosában és Berlinben matematikai, fizikai és filozófiai tanulmányokat folytatott. 1876 óta a gothai gimnázium tanára. Filozófiai munkái: *Atomistik und Kriticismus* (Braunschweig 1878); *Die*

Lehre Kants von der Idealität des Raumes und der Zeit allgemein verständlich dargestellt (Berlin 1888); Geschichte der Atomistik vom Mittelalter bis Newton (Hamburg 1890); S. Th. Fechner (Stuttgart 1896). Szépirodalmi művei: Bilder aus der Zukunft (3. kiad. Boroszló 1879); Seifenblasen, moderne Märchen (2. kiad. Weimar 1894); Auf zwei Planeten (regény, 2. kiad. u. o. 1898, 2 köt.).

Las Vegas, város New-Mexiko északamerikai territorium San Miguel grófságában, a Sziklahegység K-i alján, 1958 m.-nyire a tenger színe felett, vasút mellett, (1890) 2385 lak. Szárnyvonal visz a tőle 9 km.-nyire levő *L. Hot Springs* fürdőhelyre, melynek 40 forrása 25—60° közt változik.

Laskáry Gyula, a főrendiház tagja, szül. Alsó-Nyéken 1839 okt. 11. Gimnáziumi és jogi tanulmányait magánúton végezte. Husz éves korában Hont vármegyében nagy szerepe volt a páten elleni mozgalomban. 1861. Nógrád vármegyébe, Romhányba költözött és átvette anyai birtokának kezelését. Azóta mint megyei bizottsági tag és mint egyházfelügyelő tevékeny részt vett a nógrádvarmgyei politikai életben. Az esperesség 1889. a dunáninneni ágostai evang. egyházkerület pedig 1895. felügyelőjének választotta. Hivatala alapján a főrendiház tagja lett.

László, név, 1. *Magyar személynevek*.

László, cigány vajda, csupán arról nevezetes, hogy ő az első név szerint ismert magyarországi cigány. 1423. ő kért és kapott szabad útlevelet és olyan kiváltságot, hogy az ő vajdasága alatt levő cigányok egymás közt való ügyeiben csak ő láthasson ítéletet. E levélből azonban nem lehet következtetni, mintha csak akkor jöttek volna a cigányok hazánkba. V. ö. *Fejér*, Cod. Dipl., X., 6., 532); *Századok* (1894, 126).

László-díj. 1890-ig csikőverseny. A budapesti ősi meeting egyik igen érdekes versenyszáma, mely a két éves lovak próbaköve. Díja 32000 korona, távolsága 1400 m.

Latae sententiae (lat.), a római kat. egyházjogban olyan egyházi fenyték, mely maga magától beáll, mint az egyházi vétségnek törvényszerű következménye, anélkül, hogy büntető ítéletre szűkség lenne. Ellentét a *ferendae sententiae*-féle fenyték, melyet a büntető ítélet megállapít.

Latas Mihály, 1. *Omer pasa* (XIII. k.).

Lateiner (németes beszédből átvett szólás), latinos műveltségű, gúnyosan: pedáns, tapasztalatlan, gyakorlatiatlan, nem élelmes vagy különcödő ember, aminő a tudós szokott lenni.

Latericia (Lateritia, Laticia, Latorcha), Magyarország középkori vizrajzában a. m. Latorca.

Laterigradae (állat), a pókok (Aranei) rendjének egyik csoportja, melyet magyarul *keszegjáróknak* nevezhetünk. Az ide tartozó fajok hálót nem szőnek.

Latinovics, 1. *Gábor*, megh. Budapesten 1897 máj. 8.

2. *L. János*, szül. Borsódban (Bács-Bodrog) 1843. Tanulmányait Bécsben és Budapesten végezte. A hatvanas évek végén Bács vármegye tiszteletbeli főjegyzője, 1868—78. pedig kir. táblai tanácsjegyző volt. 1878—87. a rigyicai kertlettel

képviselte szabadelvű párti programmal. A király 1895. a főrendiház élethossziglan való tagjának nevezte ki. 1898 nov. 30. megkapta a Lipót-rend lovagkeresztjét.

3. *L. Pál*, országgyűlési képviselő, szül. Borsodon (Bács-Bodrog) 1856 okt. 10. Középkiskolai tanulmányait a bajai gimnáziumban, jogi tanulmányait a bécsi és budapesti egyetemen végezte. Tizenhét év óta Bács-Bodrog vármegye közéletének s állandó választmányának, közigazgatási és törvényhatósági bizottságának tevékeny tagja. 1896. a rigyicai kerület szabadelvű programmal képviselőnek választotta.

Latkóczy-család (latkóci), leányágon az Árpádok véréből sarjadott magyar nemzetség, mely régi adománylevelét a török háborúk idején elvesztette, de 1557-ben új adományt kapott a trencsénvármegyei *Latkóczy* (Villa de Lathk), amely már Szt. István király halálakor előfordul Magyarország történeti térképén. Az új adománylevelet megelőző időből említendők a család tagjai közül: 1440. *Bálint* és *Mátyás*, V. László király két megbízottja azon alkalomból, hogy Ugróc várát a Szentmiklóssy, másként Vicsapycsalád tulajdonába adják által. 1519. *L. Pál* mint ugróci várkapitány szerepel. A XVII. sz.-ban a család tagjai a nemesi lajstromban négyféle melléknéven fordulnak elő (Kozák, Lesták, Bernát és Szecaszni). A Bernát-ágból való *János*, Thurzóék kedves embere és várnagya a bitsei várban. A XVIII. sz.-ban az egyik ág Latkócon marad, mellette találkozzunk egy dezseri, halácsi, nyitrai és gömöri ággal, sőt egy vadkertivel, mely mint primatiális nemes ág az esztergomi hecegprimástól kapja armálisát. A mindvégig Latkóczy családból való *János*, ki mint lelkes kuruc, Zay Pállal együtt küzdött Rákóczi zászlója alatt, s ezért nótápert kapott; a XIX. sz.-ban *Sándor* (1822—1896) Trencsén vármegye alispánja, *Zsigmond*, ki latin költeményeket írt és ennek unokája *Mihály* (XI. k.). A gömöri ágból a festészet terén kitűnt *Lajos*, az arcképfestő, aki ezen tehetséget nagyanyjától Vigée-Lebrun francia festőnőtől örökölte és mint cigányprimások festője korának egyik specialitása. A nyitrai ágnak sarjadéka *Imre* (XI. k.), kit 1898 júl. 8. felmentettek belügyminiszteri államtitkári állásától s kinevezték a közigazgatási bíróság másodelnökévé.

L. Mihály. Újabbban megjelent tőle: *Magyar szentegyházak regéi* (Budapest 1898); e lexikon pótköteteiben megirta az összes klasszika-filológiai és régészeti címszókat; az Ókori Lexikonba pedig a mitológiai részt. A Szinyei-Merse-család eperjesi levéltárában egy XVII. sz.-beli kéziratot fedezett fel, melyet tulajdonosairól *Szinyei-Merse-kódex*-nek nevezett el és a budapesti filológiai társaságnak 1899 márc. 8. ülésén ismertetett. 1899 nov. Nógrád vármegye megbizta a vármegye történetének megírásával.

Látogatási jog, 1. *Motózási jog* (XII. k.).

Látóideg-gyulladás (papillitis), olyan gyuladással folytat, mely a szem belsejében szemtükörrel látható látóidegű duzzadásában, vérrrel való teltségében nyilvánul, következménye látóidegsorvadás. Eleinte nem a látás romlása tűnik föl

betegnek, mert a látás csak lassankint fogy, hanem nagy fejfájás kinozza. Ugyanis agybeli daganatok, tályogok, gutaütés vagy agyvelőgyulladásos göcök, agyhártyagyulladás, az erek vérenek megalvása (thrombosis) szokták a L.-t előidézni, még pedig rendszeren mind a két szemben. Az egyik szemre akkor szorítkozik a L., ha a szemgödörben fejlődő daganat v. gyulladás idézi elő. Szemtűkörrel nézve igen feltűnő, hogy a vívőerek nagyon teltek, sőt megrepednek, úgy hogy vérzések lepik el a látóideget; azért szokták a L.-t vérpangásból magyarázni, újabban azonban az a fölfogás kezd föltűnkerekedni, hogy az előidéző daganatok fertőző anyagot juttatnak a látóidegbe. Gyógyítására pócát raknak a két halántékre s bedörzsölő kúrával iparkodnak a gyuladással anyagot fölszívódásra bírni. —Dr.

Látóideg-sorvadás, a látóideg rostjainak elpusztulása, aminek vakság, u. n. *fekete hályog* a következménye. A látás lassankint romlik, a nézés meredt lesz, végre bizonytalanul a messzeségbe irányul a két szem. Külsőképen nem látni a szemem semmi egyéb változást, legfőleg, hogy tágabb a szembogar. A szemorvos azonban a szemtűkörrel meglátja a látás romlásának, sőt a vakságnak okát. A látóidegfő, vagyis a látóidegnek a szem belsejében látható dombocsakja nem rózsaszín, hanem többé-kevésbé fehéres, előbb csak a külső falán, utóbb egészen; egyszerűsége az idegfő lapos lesz, sőt bestüpped. A L. okai különbözők s e szerint a szemtűkörrel látható kép is változik, úgy hogy abból, amit a szemorvos szemtűkörrel lát, az okát is meg tudja állapítani. Ha valami nyomja a látóideget, p. valami daganat, tágult ér, véromlás avagy ha esés folytán megrepedt a koponya alapja és vele együtt megszakadt az ideg vagy lövés roncsolta el, akkor egyszerűen elsorvad a látóideg. Szemtűkörrel nézve tiszta fehér, sőt kékes, a sorvadat idegrostok helyén szűrke pettyezés látszik az idegfőn. Ellenben szűrke színt ölt az idegfő, ha a sorvadás oka gerinevelő-sorvadás (tabes); erre nézve az is helyegző, hogy a szembogar megsűkül és nem szűkül és tágul a világosság és árnyékolás váltakozásakor. Elég gyakran a szemorvos állapítja meg a gerinevelő-sorvadás diagnózisát. Akkor is sorvad a látóideg, ha előbb látóideg-gyulladás (papillitis) volt a szemben. A gyulladás multával lelapul a duzzadt idegfő, de be nem stüpped, szinte egyöntetű fehér, tágult vívőerei mutatják, hogy a gyulladás termékeinek maradékai nyomják össze az ereket, nehezítik a vérkeringést. Részleges sorvadást, a látóidegfő külső felének elfehéredését látni olyanok szemében, akiknek iszákosság, erős dohányzás vagy sok kinin fogyasztása miatt romlott meg a látásuk. Még egy formája van a L.-nak, az, amelyik az esteli vakságot (hemeralopia) okozza. Az ilyen látóidegfő piszkos, sárgás színt, lelapalt, az erei mind igen vékonyak. A L. gyógyítására az előidéző okot iparkodunk elhárítani, az eredeti bajt orvosolni, e mellett magát az ideget villamozással, strichninnek a halánték bőre alá oltásával serkentjük működésre. Ha a L. teljesen kifejlődött, gyógyíthatatlan a vakság. —Dr.

Látótér, az a terület, amit a térben egyszerre, egy szemirányítással látunk. Ennek kiterjedése

egyik-egyik szemre nézve kifelé, vagyis a halántéki oldalon 90°, aláfelé mintegy 85°, befelé vagyis az orr felé mintegy 55°, fölfelé csak 45°. Azonban e számok egyénenként változnak. Akiknek mélyen fekszik a szemtűk, nagy az orruk, kidomborodó a szemöldökük, azoknak kisebb terjedelmű a L.-ük; ellenben akiknek előre dülled a szemtűk s nem korlátolja az orruk és szemöldökük, azoknak nagyobb terjedelmű L.-ük van. Ha az ember két szemmel néz, két szeme látótere részben egybevág, a nézett pont síkjában metszi egymást, így aztán a L. teljes 180°-nyi terjedelmet ér el haránt irányban, a többi irányban azonban nem változik. Ha szemtűk nem irányul valamely tárgyra, hanem mozgatjuk jobbra, balra, föl és le, akkor a L.-ből *nézőtér* lesz. Ez nagyobb terjedelmű, mint a L., t. i. függőleges irányban 200°-ra, harántul 260°-ra becsülhetjük. Az idegláz és látóideg bajaiban a L. kiterjedése megváltozik, azért ilyen bajokban a L. pontos megmérése szükséges. *Hemiopia* esetében a L.-nek csak a fele van meg, másik felében nem érzékel a szem. *Glaukomás* szem látóterében a be- és fölfelé eső rész csorba. A *látóideg-sorvadást* a L. minden irányban való megsűkülése kíséri. Legjobban megsűkül a L. a *hemeralopia* vagyis esteli vakság folytán. Egyenes irányban még jó lehet a látás, mégsem bír a beteg járni, eligazodni, mert csak azt a pontot látja, amelyre néz, a látótere környéki részeire vetődő képeket nem érzékli; olyanforma a látása, mintha hosszu esővön nézne keresztül. Az ilyen kóros esetek bizonyították leginkább, milyen fontos tulajdonsága látásunknak a L. Igaz, tisztán csak azt a pontot látjuk, amelyre néztünk, a többi tárgynak csak bizonytalan képe merül föl a L.-ben, de legalább sejtjük őket s mihelyt valamelyiken föltűnő változás esik, kivált ha megmozdul, rögtön figyelmet kelt s szemtűk reáirányul, hogy közelebbről vegyék szemtűgyre. P. az után menvén kocsijön, elgázolhatja az olyan embert, aki szűk L.-e miatt nem veszi észre idejekorán. A szűk látóterű ember olvasni is nehezen bír, nehezen találja meg az elolvasott sor folytatását. —Dr.

La Tour Gusztáv, francia politikus és író, megh. Trégnierben (Côtes-du-Nord) 1893 okt. közepén.

Latour Vince Károly Miksa, Baillet grófja, volt osztrák miniszter, az 1848 okt. meggyilkolt *L. Tivadar* gróf (XI. k.) hadügyminiszter unokája, szül. Grazban 1848 okt. 5. Jogi tanulmányait Grazban és Innsbruckban végezte. 1871. az állami igazságtügyi szolgálatba lépett. 1873. a közoktatástügyi minisztériumba került. 1878. mint tartalékos tiszt résztvett Bosznia okkupációjában. 1882. dalmáciai helytartósági tanácsos, 1886. tanácsos és 1892. osztályfőnök a közoktatástügyi minisztériumban. 1897—98. Gautsch miniszterelnöksége alatt néhány hónapig közoktatástügyi miniszter volt. 1895 óta v. b. t. tanácsos.

Latscher Gyula, es. és kir. altábornagy, a lemerbergi 30. gyaloghadosztály parancsnoka, szül. Iglauban 1846 jul. 22. Katonai tanulmányait a fumei hadapród-intézetben kezdte meg és a bécsi-újhegyi katonai akadémiában folytatta. 1865 szept. 1. hadnagygyá nevezték ki az utász-esapa-

toknál, 1866 máj. I. osztályu hadnagygyá lépett elő. Még ugyanezen évben részt vett a Poroszország elleni hadjáratban. Miután a hadi iskolát elvégezte, 1870 okt. 30. főhadnagygyá nevezték ki és állandóan a vezérkarhoz osztották be. 1873 máj. II. osztályu századossá, 1876 máj. pedig I. osztályu századossá nevezték ki a vezérkarban. A vezérkari szolgálat minden ágában szolgálatot teljesítve, 1880 okt. a 29-ik gyalog hadosztály vezérkari főnökévé nevezték ki, amelyet 1881 máj. őrnaggyá történt kinevezetése követett. 1883. az országleírő hivatalba osztották be. 1884 nov. alezredessé nevezték ki. 1886 jan. 22. az utász-ezredhez osztották be. 1887 okt. az 5. hadtest vezérkari főnöke lett. Ezen állásában 1888 máj. ezredessé lépett elő. Az utász-csapatok újjászervezése alkalmával L. lett e fegyvernem első főfelügyelője (1893 ápr. 21.). Kitűnő szolgálataiért a vaskoronarenddel tüntették ki, 1894 máj. vezérőrnaggyá, 1897 okt. 29. pedig altábornagygyá léptették elő. 1899 ápr. 19. a 30. gyalog hadosztály parancsnokává lett s megkapta a Lipót-rend lovagkeresztjét.

M. I.

Látszerész, az optikus (XIII. k.) rossz magyar neve.

Lattmann Gyula, német pedagógus, megh. Göttingában 1898 aug. 20.

Látva nemző (növény), a virágzó növények, mert ivarszervök, a him meg a termő, szabad szemmel is látható. L. *Kriptogámák* (XI. k.).

Latzina Ferenc, osztrákszármazásu argentinai statisztikus és geografus, szül. Brűnben 1843 ápr. 2. Tanulmányait a trieszti tengerészeti akadémián végezte. 1863. tiszti szolgálatot teljesítő hadapród lett és 1864. Argentínába ment. 1872. a catamarca-i nemzeti kollégiumon a mennyiség-tanára, majd a cordoba-i csillagvizsgáló tanársegéde, utóbb pedig az ottani egyetem tanára. 1881. a buenos-airesi statisztikai hivatal igazgatója lett. Főbb művei: *Estado del comercio y de la navegacion argentina de los años 1880—93*; *Censo escolar de la Republica Argentina* (1883); *Censo general de Buenos-Aires* (1889); *L'agriculture et l'élevage dans la République Argentine* (1890); *Diccionario geografico argentino* (2. kiad. 1892).

Laubach, város Oberhessen Schotten kerületében, vasút mellett, (1895) 1889 lak. Van gimnáziuma, járásbíróháza, dohángyára, környékén pedig barnaszénbánya, Solms-L. gróf kastélyában 38,000 kötetből álló könyvtár van, melyben 100 kötet az ősnymtatvány.

Lauban, porosz város, (1895) 12,634 lak.

Lauchert Richárd, német festő, szül. Sigmaringenben 1825., megh. Berlinben 1868. Münchenben és Párisban tanult, 1860. pedig Berlinben telepedett le. L. kinek egy Hohenlohe-Schillingfűrst hercegnő volt a felesége, a német, angol és orosz uralkodóházak, valamint a főnemesség kedvelt arcképfestője volt. Arcképei édesekesek, elegánsak, de kevésbé természeteseek.

Lauenburg, 1. *L. an der Elbe*, (1895) 5300 lak. — 2. *L. in Pommern*, (1895) 9035 lak.

Laufener Károly újabb művei: *A hődmező-vásárhelyi boszorkánypercek* (1730—1758.) *idegkörtani szempontból* (akad. székfoglaló értekezés,

kivonata megj. az Akad. Ért. 109. füz.); *A haematohidrosis szövettena* (u. o. 111. füz.); *Előadások az idegeket világból* (Bpest 1900).

Lauffen, württembergi város, (1895) 4084 lak.

Lauffer Vilmos, könyvkereskedő, megh. Buda pesten 1895 dec. 17.

Laugée (ejtsd: lozse) *Ferenc Dezső*, francia festő, szül. Marommeban 1823. Párisban Picot műtermében és az École des beaux-artsban tanult, azután Angolországban és Belgiumban képezte tovább magát. Eleinte történeti, romantikus tárgyú képeket festett, azután az alsó nép életét szerette ábrázolni, legutóbb a vallásos iránynak hódol. Legismeretesebb képei: Van Dyck Saventhemben; Riccio meggyilkoltatása; Zurbaran halála; St. Quentin ostroma; Hódító Vilmos halála; Le Sœur a kartauzi kolostorban (Páris, Luxembourg-múzeum); Az arató reggelije; A fosztogatók; Lovagló-lecke; Kilépés az iskolából; Kellemes hír; Az újszülött; Magyarországi szent Erzsébet szegényeknek lábait mossa; Szt. Cecilia himnusza; A fiatal gazdasszony; Tömjént hordó angyal; A nap vége. Festményei a st.-quentini Péter és Pál-templomban, a párisi Szt. Klotild, a St. Pierre du Gros Caillou és Szentháromság templomokban vannak.

Lauka Gusztáv írói munkásságának hatvanadik évfordulóját 1899 dec. 12. Nagy-Beeskereken megünnepeleék.

Launay, Vicomte de, álnév, l. *Girardin* (2., VIII. k.).

Laurahütte, porosz község, (1895) 11,483 lak.

Laurent (ejtsd: lorán) *Ferenc*, belga jogtudós és történetirő, szül. Luxemburgban 1810 jul. 8-án, megh. Gentben 1887 febr. 11. Jogot végzett s azután szülővárosában ügyvéd lett. 1835 óta pedig a genti egyetemen a magánjog tanára volt. Alapos és egyúttal élvezetes munkái közül említendők: *Études sur l'histoire de l'humanité. Histoire du droit des gens* (Brűssel 1860—70, 18 köt.); *Principes de droit civil français* (1869—79, 33 köt.); *Cours élémentaire de droit civil français* (1878, 4 köt.); *Le droit civil international* (1880—1882, 8 köt.). A klerikálisok ellen írt munkái: *De la passion des catholiques pour la liberté* (Gent 1850); *Van Espen. Étude sur l'Église et l'État en Belgique* (Brűssel 1860—63, 3 rész, 2. kiad. 1865); *Lettres d'une retardataire libéral à un progressiste catholique* (1863, 2. kiad. 1864) és *Lettres sur les Jésuites* (u. o. 1865).

M. I.

Laurenzi Károly, olasz biboros, megh. 1893 nov. 2.

Lausanne (XI. k.), lakóinak száma 1898-ban 42,082 volt. 1899 jun. havában megnyitották a 2*5 km.-nyire fekvő Le Signal nevű szép kilátóhoz a hidraulikus fogaskerekű vasutat. De Rumine orosz hercegnek (megh. Bukarestben 1871 jun. 18.) 3 millió frankra megnövekedett hagyatékából építteti fel a város az egyetemet; épülőfélben van még egy új tanító- és tanítónőképző, meg egy postapalota.

Lauscha, szász-meiningeni falu, (1895) 4404 lak. Üvegiparának 300 éves fennállását 1897. ülte meg.

Lautenschläger Károly, német szinpadi technikus, szül. Bessungenben (Darmstadt mellett) 1843 ápr. 11. Még kis gyermek volt, amikor mos-

tohaapja, Bornuth színész és rendező a darmstadti udvari színházban gyermekszerepekben föllépett. Minthogy azonban szülei ellenezték azt az óhaját, hogy egészen a színi pályára lépjen, Brandt Károly színpadi technikus tanítványa lett és egyúttal megszerezte a mérnöki oklevelet. Szakjában oly gyors haladást tett, hogy már 1863. Prágába hívták színpadi technikusnak. Két évvel később a stuttgarti, 1880. pedig a müncheni udvari színházhoz szerződötték, ahol különösen Wagner operáinak fényes színrehozatalával, valamint a Shakespere-színpad (1889) és a forgó színpad (1896) fölfedezésével nagy érdemeket szerzett a modern színpadi technika fejlesztése körül. Műve: Beschreibung einer Bühneneinrichtung mit drehbarem Bühnenpodium und mit elektrischem Betriebe aller Maschinen (München 1894).

Lautenthal, bányaváros Hildesheim porosz kerület zellerfeldi j.-ban, (1895) 2669 lak., vasúttal. Van aranyvászlója, kénsavgyára. Ezüsttartalmu galenitet és szfaleritet, ólmot és ezüstöt bányásznak itt.

Lauterbach, 1. *hesseni város*, (1895) 3444 lak. — 2. *L.*, falu Rügen porosz kerületben a putbusi kikötőnél, vasút mellett, tengeri fürdővel (Frigyes-Vilmos-fürdő) és 120 lak.

Lauterbach János Kristóf, német hegedűművész, szül. Krumbachban 1832 júl. 24. Würzburgban, majd Brüsszelben (Bériottól) tanult; 1853. a müncheni udvari zenekar magánhegedűse, 1861. Drezdában hangversenymester lett. 1889. nyugalomba vonult. Van hangversenyműve stb. hegedűre.

k—y.

Lavagna gróf, l. *Fiesco* (VII. k.).

Laval-féle gőzturbina, l. *Gőzgép*.

Lavater Lajos, álnév, l. *Spach* (XV. k.).

Lavedan Henrik francia író 1898 óta az akadémia tagja. *L. Francia irodalom* (XVII. k. 538. old.).

Laveld, belga falu, l. *Lafeld* (XI. k.).

La Villemarqué (éjtsd: la vilmarké) *Tivadár*, francia nyelvtudós és archeologus, szül. Quimperében (Bretagne) 1815. Az Institut rendes és a berlini tudományos akadémia levelező tagja. Művei: Barzaz-Breiz. Chants populaires de la Bretagne (Páris 1840, 2 köt., 6. kiad. 1867); Contes populaires des anciens Bretons (2 köt. 1842); Les bardes bretons, poèmes du VI. siècle (1850, 2. kiad. 1860); Notices des principaux manuscrits des anciens Bretons (1856); Le grand mystère de Jésus, drame breton du moyen-âge (2. kiad. 1866); La légende celtique en Irlande, en Cambrie et en Bretagne (1859); Mirdhinn, ou l'enchanteur Merlin (1861); Les romans de la Table Ronde (4. kiad. 1861); Poèmes bretons du moyen-âge (1879). *L.* adta ki Le Gonidec Dictionnaire français-breton (1847—50, 2 köt.) c. szótárát a breton nyelv történetével együtt.

Lavoix (éjtsd: lavoá) *Henrik (L. fils)*, francia zenetörténeti író, szül. Párisban 1846. Már husz esztendőskorában a francia nemzeti könyvtár hivatalnok volt. 1887 óta a Ste-Geneviève könyvtár öre. A zeneirodalom körébe vágó legfontosabb művei a következők: Les traducteurs de Shakespeare en musique (1869); La musique dans la nature (1873); La musique dans l'imagerie du

moyen-âge (1875); Histoire de l'instrumentation (1878); Histoire de la musique (1884); La musique française (1890); Recueil de motets français des XII. és XIII. siècles (Raynaudval együtt, 1881—1884, 2 köt.).

Laysan, 4 km² területű laguna-sziget a Nagycéanban Havaitól ÉNy-ra az É. sz. 25° 47' és Ny. h. 172° 41' alatt, nagy guanotelepekkel, amiért is Havai anektálta.

Lázár, 1. *Béla* újabb művei: *Bál után* (monolog, Budapest 1895); *Myria. Anya* (két elbeszélés, u. o. 1895); *A tegnap, a ma és a holnap* (kritikai tanulmányok, u. o. 1896); *Hangulatok* (elbeszélések, u. o. 1898).

2. *L. Gyuláné*, családi néven *Kasztner* Janka, az Erzsébet-nőiskola igazgatója, Sopron vármegye egyik kis falujában született, hol atyja mint gazdatiszt nagyszámu családját nagy gondok közt nevelte. Az elemi iskolát otthon végezte, azután a győri Zsalud-féle nevelőintézetbe került, melyben tanulmányai befejezésével, tizenöt éves korában, azonnal kiségitő tanítónei állást kapott. 1871 őszén rokona, Xantus János ajánlása folytán Zirzen Janka (XV. k.) vezetése alá került. Budán szerezte meg az elemi és polgári iskolai tanítónőképesítő oklevelet és erre (1873) az ipoly-sági állami polgári leányiskola igazgatójává neveztek ki. Egy évvel később már Győrött működött, mint az újonnan felállított állami tanítóképző igazgatója, honnan 11 évi munkálkodás után 1885. a kolozsvári állami tanítónőképző igazgatását bízta rá. Tíz év alatt virágzó tette a gondjaira bízott intézetet. Kolozsvárott lépett 1887. *L. Gyula* (XI. k.) tanárral házasságra. 1896. a budapesti VI. ker. állami polgári iskolai tanítónőképző és felsőbb leányiskolai nevelőintézet igazgatójává nevezték ki, mely állásban most is működik. 1899 márc. 1. a nőnevelés terén szerzett érdemei elismeréséül megkapta a koronás érdemkeresztet.

M. L.

Lazarevics Lázár, szerb novellairó, szül. Sabácban 1851 máj. 1., megh. Belgrádban 1890 dec. 28-án. Berlijnben tanult, a szerb király udvari orvos volt. Összesen csak nyolc novellát írt, de ezek a kompozíció művészi ízlése és a nyelv mesteri kezelése által tűnnek ki és lefordították orosz, cseh, lengyel, francia és német nyelvre. Első könyve: Šest pripovedaka (hat elbeszélés, 1886), részei: Prvi put s otcem na jutrenje; Školska ikona; U dobri čas hajduci; Na bunaru; Venter; Sve će to narod pozlatiti. Az első és utolsó legszébb. 1889. megjelent az Otačbinában mesteri elbeszélése Vetar és 1890. a szerb akadémia költségén a On zna sve (Ő mindent tud) c. novellája, mely a Marinovics-féle nagy jutalomdíjat nyerte. Felette emlékbeszédet Gjorgjevics Vladan, az Otačbina szerkesztője mondott.

MARG.

Lázics István, szerb író, szül. Karlócán 1830 szept. 23. Tanult Szegeden, Zágrábban, Budapesten és Bécsben. 1854. tanár, 1876. igazgató a karlócai szerb főgimnáziumban. Horatius összes műveit lefordította szerbre (1862); népdalokat is írt.

MARG.

Leader (éjtsd: líder) *Benjámín Vilmos*, angol festő, szül. Worcesterben 1831. Eleinte a mérnöki pályára készült, de csakhamar a festészetre adta

magát és a worcesteri királyi rajziskola növendéke, utóbb a londoni akadémia növendéke, 1883. annak tagja lett. Legszebb képei: Szappanbuborékok; A Wetterhorn; Vihar; February Fill-Dyke; Este világos lesz. Valamennyi nem az ábrázolás tárgya, hanem a rendkívül finom, festői fölfogás által hat. Különösen szépen, hangulatosan festi a világos éjszakákat.

Leadhills (ejtsd: ledhillsz), falu Lamark skót grófságban, (1891) 998 lak. Olombányait már a XVII. sz. óta művelik.

Leánygimnázium, l. Nőnevelés.

Lebégő komp, l. Híd.

Lébényi apátság, l. Lébény (XI. k.).

Lebon (ejtsd: lëbón) **André**, francia politikus és miniszter, szül. Dieppeben (Seine-Inférieure) 1859 aug. 26. Jogi tanulmányainak befejezése után 1880—90-ig **André Daniel** néven az Anniee politique c. évkönyvet adta ki. 1884. a parlamentarizmus történetének tanára lett az École libre des sciences politiques intézetben. 1882. a szenátus irodavezetőjévé nevezték ki. 1888. pedig Berlinben mint a francia küldöttség titkára szerepelt a nemzetközi munkásvédő konferencián. 1889. képviselőnek választották. 1895. a Ribot-féle kabinetben kereskedelmi miniszter, 1896. ápr. a Méline-kabinetben pedig gyarmatügyi miniszter lett. Mint ilyen verette az Ördög-szigeten fogva tartott Dreyfust a törvény ellenére vasra, még pedig amint ezt utóbb (1899) védő-iratában kifejtette: félelemből, nehogy Dreyfus megszökjék. 1898. máj. a képviselőválasztáskor megbukott, jun. pedig az egész kabinet beadta lemondását. 1897. kereskedelmi s politikai érdekből beutazta a nyugat-afrikai francia gyarmatokat, mely utazásáról Lagrillière-Beauceleve a következő értesítést adta ki: Mission au Sénégal et au Soudan. Voyage de M. André L. (Páris 1898). Művei: L'Angleterre et l'émigration française de 1794 à 1801 (u. o. 1882); Études sur la législation électorale de l'empire d'Allemagne (u. o. 1879); Modern France (London 1897); Cent ans d'histoire intérieure. 1789—1895 (Páris 1898). o. j.

Lebret (ejtsd: lëbré) **György**, francia politikus, szül. Étampenban 1853 nov. 7. Jogi tanulmányait Párisban végezte, hol éveken át egy közjegyzői irodában dolgozott. Miután jogi doktori oklevelet szerzett, a közoktatásügyi miniszter tanulmányútra küldötte Angliába és Skótsországba. 1880—92. a caeni egyetemen magánjogot adott elő. 1892. Caen polgármestere lett, 1893. és 1898. pedig az ottani mérsékelt köztársasági párt beavasztotta a kamarába. Az utolsó Dupuy-kabinetben 1898 okt.-tól 1899 jun.-ig igazságügyminiszter volt. Műve: Étude sur la propriété foncière en Angleterre (1882).

Le Breton, l. Langtry.

Lebrun Tivadár, német színész, megh. Hirschbergen 1895 ápr. 9.

Lebvás, a meteorit (XII. k.) rossz magyar neve.

Léc (O-L.), kisközség Torontál vármegye bánlakai j.-ban, (1891) 451 lak. (bolgár, német, magyar), vasúti, távirda-, telefonállomás, postahivatal és postatakarékpénztár.

Lecher Ottó, osztrák politikus, szül. Bécsben 1860 jan. 6. Jogi tanulmányainak befejezése

után 1881. fogalmazó lett a brünni kereskedelmi kamaránál, hol 1889. titkárrá választották. 1897. Brünn városa képviselőjében mint a német haladópart jelöltje bejutott a birodalmi gyűlésbe, ahol különösen a német ellenzék obstrukciójában, Badeni ellen, vett részt. Nevét azzal tette közismertessé, hogy 1897 okt. 28—29-én 12 óráig hatalmas beszédet mondott s az egész ülést egy-magában kibeszélte. 1899. a Budapesti Tagblattban több cikket tett közzé az osztrák-magyar kereskedelmi és bank-kérdésről és Ausztria jövőjéről. o. j.

Lechhausen, bajor falu, (1895) 11,093 lakossal.

Lechner, l. Agoston, jogtudós, főrend, 1898. a 40 évi hű szolgálat kitüntetésére alapított aranyérmert kapta.

2. **L. Lajos**, mérnök, megh. Budapesten 1897 nov. 18.

3. **L. László** (von der Lech), író és műfordító, szül. Pesten 1841 jun. 16., megh. u. o. 1883 szept. 9-én. Iskoláit Erdélyben elvégezvén, a teológiai pályára lépett s Tövisen plébános lett. A 70-es évek elején pályát változtatott és tanár lett, előbb Hódmező-Vásárhelyen, majd a fehértemplomi állami főgimnáziumban. 1883. áthelyezték Lőcsére a reáliskolához, de mielőtt új állását elfogalhatta volna, elhunyt. Tanári és papi működése mellett folyton foglalkozott irodalommal, a napisajtóban mint lapszerkesztő is megpróbálkozott, 1874. Hódmező-Vásárhelyen a Deák-párt helyi lapját, a Hódmező-Vásárhely-t szerkesztvén. Önállóan megjelent művei a következők: *Sieminski Lucian* (két beszély, Győr); *Habicht Lajos* (A jakobinusnő boszúja, u. o.); *Dinklage Campe bárónő*, Az ötdik feleség (regény, Szeged 1875); *Úti rajzok* (Csataghi L. álnéven, Temesvár 1881).

4. **L. Odön**, műépítész, szül. Budapesten 1846. Építészeti tanulmányait a budai József-műgyeemben, majd a berlini építészeti akadémián folytatta. Miután több évet töltött Olaszországban, Belgiumban és Franciaországban, 1877. Budapesten telepedett meg. A francia és angol építészeti tanulmányozására újabb időben többször utazott Londonba és Párisba. Kiváló súlyt fektet a magyar motívumok alkalmazására, úgy hogy e tekintetben építészünk közt az első helyet vívta ki. Legszebb építkezései: a szegedi városháza, a budapesti korcsolyacsarnok első épülete, a nagybeckeri vármegyeház, a károlicai gimnázium, a magyar államvasutak nyugdíjintézetének az operaházzal szemben levő bérháza, a váci-utcai Thonet-palota, az üllői-úti iparművészeti múzeum, a kőbányai templom, a kecskeméti városháza, a földtani intézet Stefánia-úti palotája. A budapesti börze épületének pályázatán, 1899 dec. a 2-ik díjat nyerte.

Lecky Vilmos Eduárd Hartpole angol történíró a dublini egyetem 1895. az alsóházba választotta meg, hol a szabadelvű unionistákhoz csatlakozott. 1897. kineveztek a titkos tanács tagjává. Újabban megjelent tőle: Democracy and liberty (2 kötet, London 1896).

Le Creusot, l. Creusot (IV. k.).

Leczyca, kerületi város orosz Lengyelország kalisi kerületében, a Zuva mellett, (1890) 8683 lak., négy templommal, tanítóképző intézettel. A

kerületnek jelentékeny cukor- posztóipara van, különösen Ozorowban (XIII. k.).

Ledbury (ejtsd: leddbőri), régi angol város Herefordshireben, 22 km.-nyire Herefordtól K-re, (1891) 4303 lak. Van normann temploma, latin iskolája, 1232. alapított kórháza. 3 km.-nyire K. felé van *Eustnor Castle*, Lady Somerset gyönyörű mezei kastélya, képtárakkal és más gyűjteményekkel.

Ledebur-Wicheln János gróf, osztrák földmívelésügyi miniszter, a Badeni-kabinettel együtt beadta lemondását 1897.

Lederer, művészcsalád, l. *Coriolano* (IV. k.).

Ledrain (ejtsd: lédreñ) *Jenő*, francia orientalista, szül. St.-Susanneban (Mayenne) 1844-ben. Eleinte papi pályán volt, de csakhamar odahagyta és a párisi Louvre keleti gyűjteményeinek őre s a Louvre iskolájának tanára lett. Művei: *Histoire d'Israël* (2 köt., 1879—82); *Bible d'après les textes hébreu et grec* (biblia-fordítás, 8 köt., 1886—93). Mint publicista főleg azokkal a politikai és társadalmi kérdésekkel foglalkozik, melyek bejátszának a vallás és egyház ügyeibe. Különös gondot fordít az okkultizmus és az exorcizmus tanulmányozására.

Lee Vernon, angol írónő, l. *Paget*.

Leemputten Ferenc, hollandi festő, szül. Werchterben (Brabant tartomány) 1850 dec. 29. Akadémiákba nem járt, hanem magánúton tanulta a festést. Eleinte Amsterdamban lakott, később Brüsszelben, jelenleg pedig Antwerpenben él. Képeiben főkép szülőföldjének tájait, embereit, legismertebb művei: Vasárnap reggel a töltekeken; Hazatérés a templomból. A müncheni és berlini művészeti kiállításon arany érmet kapott.

Leer, porosz város, (1895) 11,470 lakossal.

Lefejtés, l. *Borfejtés* (III. k.).

Lefoglalás (XI. k.), a büntető perrendtartásban bizonyos tárgyak bírói őrizet alá vételét jelenti. A vagyoni jogkörnek ily korlátozására két ok lehet: 1. az, hogy a tárgyak büntett vagy vétség elkövetésére szolgáltak, vagy azáltal hoztattak létre s így a büntető törvény szerint elköszandók; 2. az, hogy a bűnvádi eljárásban bizonyításra felhasználhatók. Ha a lefoglalandó tárgy a terheltől különböző személy birtokában van, a L. alapján csak írott határozat szolgálhat. Közszolgálati tárgy és irat szükség esetén az illető hatóság őrizetében hagyható, a L. pedig jegyzőkönyvbe vétel által történik. Ettől eltekintve, mindenki tartozik a lefoglalandó tárgyat, esetleg ezer koronáig terjedhető pénzbüntetés terhe mellett, az illetékes hatóságnak kiadni. A büntetés (kiszabását záros határidőt kitéző felhívásnak kell megelőznie) nem alkalmazható a terhelt és tanuzástól mentes egyén ellen. A terhelthez intézett, vagy tőle származó levelek és táviratok csak akkor foglalhatók le, ha a terhelt valamely büntett vagy nem csupán pénzbüntetéssel büntendő vétség miatt vizsgálat alatt áll, vagy le van tartóztatva, vagy ha ellene ily büncselekmény miatt az elővezetés, elfogatás vagy a fő tárgyalás el van rendelve és oly körülmények forognak fenn, melyekből alaposan következtethető, hogy a hozzá intézett v. tőle származó le-

velek, táviratok és egyéb küldemények ellene vagy terhelt-társa ellen bizonyítékul szolgálhatnak. A terhelt hozzátartozóinál és védőjénél az e személyek közt folytatott levelezés csak akkor foglalható le, ha a hozzátartozókat részesség, orgazdaság vagy bűnpártolás nyomatékos gyanuja terheli, a védő pedig e miatt vizsgálat alatt áll. E szabályt a vérségi s bizalmi viszony indokolja, mely a terheltet a megjelöltekhez fűzi.

Lefölöző gép (separator), l. *Tejfölöző gépek* (XVI. k.).

Lefölözött tej az, melyből a zsír legnagyobb részét kivették, ellenben félig L. az, mely 12 órai állás után fölöztek le, vagy zsírjának csak mintegy felétől fosztatik meg. A L. a friss tejtől kékes színe s csekélyebb zsírtartalma által különbözik, azonban a benne megmaradt zsírmennyiség igen különböző. A gépek segítségével eszközölt tejfölözésnél átlag 0'35 százalék, ellenben a közönséges tejfölözésnél 0'8 százalék vagy több zsír marad a L.-ben. A L.-et emberi vagy állati táplálékul, vagy sajtkészítésre használják; újabban a kenyérfőzésnél is használják viz helyett.

Lefrançais, l. *Lalande* (XI. k.).

Lefuel (ejtsd: löftuel) *Hektor Márton*, francia építész, szül. Versaillesben 1810 nov. 14., megh. Párisban 1881 jan. 1. Az építést előbb atyjánál, majd Huyotnál tanulta. Később belépett az École des beaux-artsba, ahol 1839. megnyerte a római díjat. Itáliai útját az ókori emlékek buzgó tanulmányozására használta föl. Miután visszatért Franciaországba, építészeti iskolát nyitott. 1854. megbízták azzal, hogy fejezze be a Tuileriáknak a Louvre-ral való összeköttetését, mely feladatnak 1857-ig meg is felelt. 1855. a világteljesítés palotájának, a mostani Palais de l'Industriennek építését vezette.

Légajtó, a léghúzás mérséklésére vagy irányítására szolgáló ajtó.

Le Gallienne Rikárd, angol író, szül. Liverpoolban 1866 jan. 20. Tanulmányait a Liverpool Collegeben végezte. Eleinte könyvelő volt, 1889. színházi titkár lett és 1891 óta a Star irodalmi bírálója. Első verses művei, az érzelmes, de gyakran túlságosan líges My Ladies Sonnets, a könyvek szeretetét dicsőítő Volumes in Folio (1889), a Book Bills of Narcissus (1891, új kiad. 1895) és az English Poems (1892) nagy feltűnést keltek, bár sok bennük az affektált pózolás. Tartalmasabb Robert Louis Stevenson and other poems (1895) c. műve, míg Omar Khayyám Rubaiyatjának parafrázisa gyöngye munka. A prózában szerencsésébb mint verseiben. George Meredith, some characteristics (1890), The religion of a literary man (1893), Prose Fancies (1894 és 1896) c. munkái nagy hatást keltek. Legújabban megjelent két regénye: The quest of the golden girl (1897); The romance of Zion Chapel (1898).

Legenda aurea, l. *Legenda* (XI. k.).

Legenda maior, l. *Nagyobb legenda* (XII. k.).

Legfelsőbb kézjegy, így nevezik a kir. kabinettirodába érkezett folyamodványokra vezetett ama jelzést, mely a folyamodvány kedvező elintézését helyezi kilátásba.

Legge (ejtsd: legg) *Jakab*, angol hittérítő és orientálista, szül. Huntlyben (Aberdeenshire) 1815 dec. 20-án. Teológiát tanult a londoni Highbury College-en, 1843—73. hittérítő volt Hongkongban és 1876 óta a kínai nyelv és irodalom tanára az oxfordi egyetemen. Művei: *The notions of the Chinese concerning God and Spirits* (London 1852); *A kínai klasszikusok fordítása a kínai szöveg melléklésével* (28 köt., u. o. 1861—72); *Four lectures on the religion of China* (u. o. 1880). Sok tanulmányt írt Müller Miksának *The Sacred Books of the East* című folyóiratába.

Légghajózás (XI. k., 1. a *mellékelt képet*). Mivel az eddigi kísérletek alkalmával szerzett tapasztalatok kétségtelenül tették, hogy a légghajók a meteorológiai észlelések és a katonai szolgálat céljaira fontos és másként nem pótolható eszközöknek tekintendők, egyes mérnökök és társulatok fokozott mértékben dolgoznak azok tökéletesítésén. Az általános érdeklődést nagy mértékben fokozta az a vakmerő vállalkozás, amely az északi sarknak légghajón való fölkeresését tűzte ki céljával. *Andree* (l. o.) svéd mérnök tudvalevőleg 1897 jul. 11. indult nagy légi útjára. 1900 jan. közepéig még nem tért vissza; általában elveszetteknek tartják. Az 1896-iki párisi meteorológiai kongresszus is hozzájárult a L. napirenden való tartásához, amennyiben kimondta, hogy egyidejű nemzetközi meteorológiai megfigyelésekre szükség van; a légkör magasabb régióiba pedig csak légghajóval lehet behatolni. Az újabb törekvések részint a tulajdonképeni légghajó tökéletesítésére, részint a repülőgépek szerkesztésére irányulnak. Az első irányban működött *Parseval* bajor kapitány és *Siegsfeld* mérnök. Alkotásuk, az u. n. *sárkány-ballon* katonai célokra készült. Ezen légi obszervatorium hengeres ballon-többlől áll (*1. ábra*), melynek két vége gömbszerű felület. Megterhelése és lekötöttsége ferde helyzetre kényserítí, a sárkányhoz hasonlóan. A szerkesztés fő nehézsége főleg a kellő ferde helyzetet biztosító megterhelés és húzás elosztódásában és abban rejlett, hogy a ballon megtartsa külső formáját és rázástól, rengésektől megóvassék. Hogy a ballon helyzete a levegőben biztos legyen, ahhoz föltétlenül szükséges, hogy a szél okozta behorpadások elkertiltessenek. Ezt maga a gáz sztatikai nyomása nem képes biztosítani s azért a szerkesztők elmés módon magát a szelnyomást használták fel. A gázzal töltött hengeres hüvely t. i. alsó részében belső ballont rejt, amely töleszerű a szélfogó segélyével önműködőleg telik meg levegővel. Ez a szél nyomását átviszi a ballon tartalmára és így a behorpadásnak leginkább kitért homlokzatfelület a belső, nagyobb nyomás következtében megtartja domború alakját. Alul alkalmazott biztosító szellentyű megóvja a ballont attól, hogy túlságos nagy belső nyomástól szétrepedjen. A hengeres test oldalmozgását ellensúlyozza a *b*-vel jelzett kormányzó gyűrű, míg egy kalapalaku kis társballon *c*, mely a hengeres test hátulsó részén van megerősítve, ennek zárását szünteteti meg.

A kormányozható légghajók szerkesztésére nézve csak kevés kísérlet tétetett s ezek még nincsenek befejezve. 1897 jun. 11. *Wölfert* ilyen kísérlet

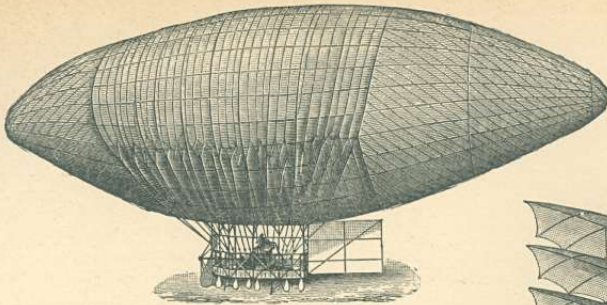
alkalmával Knabe mechanikussal együtt szerencsétlenül járt, amennyiben a ballon a közel alatta elhelyezett Daimler-féle benzínmotoról tüzet fogott és elégett. Wölfert ballonja (*2. ábra*) orsóalaku volt. Alsó részéhez rudak segélyével erősítették a bambuszról és nádból készült csónakot. Elül kétszárnyu esavar volt elhelyezve, hátul a csónakon pedig 2 m.-nél hosszabb kormány. Igen érdekes kísérletet tettek 1897 nov. 3. a *Schwarz*-tól szerkesztett *aluminium-légghajóval*. A kísérlet ugyan rosszul végződött, mert a motor sérülése következtében a kormányát vesztett hajó lezuhant, de az mégis bebizonyult, hogy 3700 m³ irtartalmu, aluminiumbádógból készült járómű meglehetősen friss szél ellenében megindítható és fölszállásra bírható. A meteorológiai L. terén a ballon látszik arra hivatva lenni, hogy levegőbeli obszervatoriumot szolgáltasson. A már említett egyidejű nemzetközi ballonjáratok alkalmával 16,000 m. magasságig emelkedő ballonok is szerepeltek; a ballonok egy részét t. i. megfigyelők nélkül bocsátották fel alkalmas regisztráló eszközökkel. Az ily módon nyerhető és nyert adatok a meteorológiára nézve rendkívül fontosak. A járatokon a párisi, strassburgi, müncheni, berlini, stockholmi, varsói és pétervári állomások vettek részt. Nehézséget okoz a megfelelő műszerek szerkesztése, de ezen tekintetben is folytonos a haladás.

Az aerodinamikussal L. terén szintén élénk volt az utóbbi években a tevékenység. Az egyéni repülés bátor gyakorlója, *Lilienthal* Ottó berlini mérnök életével lakolt. 1896 aug. 9. repülés közben előrehajolt, 15 méter magasból lezuhant és szörnyet halt. Készülékével, amelyet a 3. és 4. ábra két helyzetben tüntet fel, szél ellenében már 10 m. sebességgel birt haladni és 200—300 m.-nyi úton tudott levegőbe a levegőben maradni.

Eljárását folytatta és új módon fejlesztette *Chanute* chicagói mérnök. Mig t. i. *Lilienthal* lábainak mozgásával igyekezett súlypontját változtatni, hogy a szél lökéseinek egyenetlenségeit ellensúlyozza, addig *Chanute* ezt önműködőleg akarta készülékével végeztetni. Ennek 12 szárnyfelületet adott, melyek hossza egyenkint 1'8 m., szélessége 0'9 m. A szárnyakat rugalmasan erősítette a kerethez és pedig 4—4-et jobbra és balra, egymás fölött, egyet a készülék legmagasabb részén középtett, kettőt jobbra és balra a hátul levő függélyes kormányfelülettől (*5. ábra*). A gépezet teljes felülete 17'9 m² volt, súlya pedig 17 kg. *Chanute* 5'5 m.-nyi szél ellenében 25 m.-nyi repülési hosszát ért el, midőn a szárnyak a vízszintes síkhoz képest 3—7°-nyi szög alatt hajlottak. A szárnyak számát és alakját többször megváltoztatta s így olyan készüléket is szerkesztett, amelyen csak két, egymás fölött álló felület volt alkalmazva (*6. ábra*). A testnek előre- és hátrahajlításával hullámszerűvé tette a repülést.

Gépekkel ellátott repülő készülékek szerkesztésében újabban nem tettek kísérleteket. *Hofmann* J. Berlinben sárkányrepülőt szerkesztett, melyen a gőzgép kazánja egészen aluminiumból állott s a tovamozgást propelleresavar eszközölte volna. A kísérlet azonban anyagi eszközök hiján abba maradt.

LÉGHAJÓZÁS.

2. Wölfert léghajója.

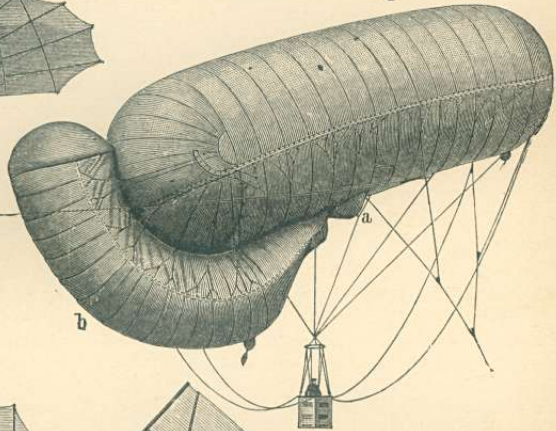
4. Lilienthal repülőkészüléke előlről, leszálláskor.

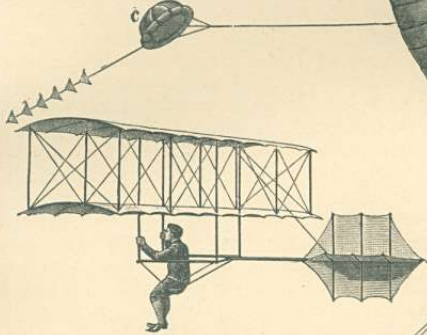
5. Chanute repülőkészüléke 12 síkkal.

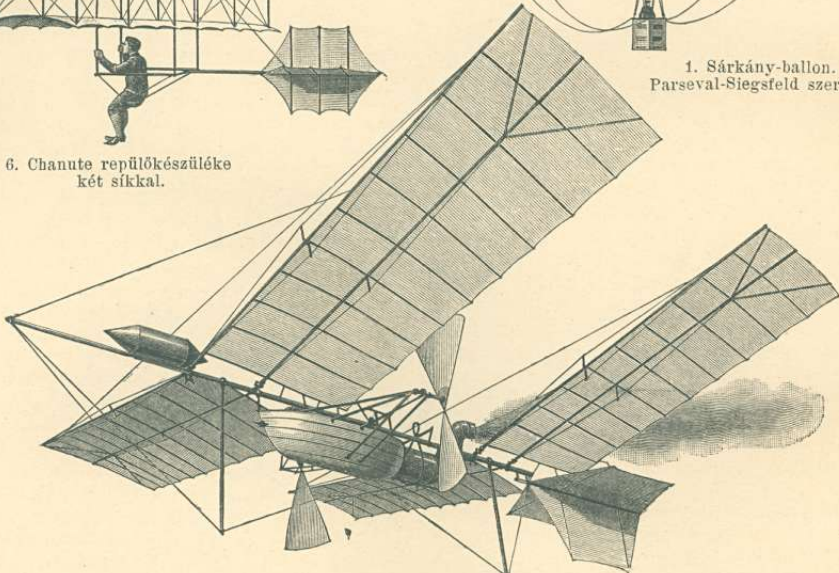
3. Lilienthal repülőkészüléke hátról, repülés közben.

1. Sárkány-ballon. Parseval-Siegsfeld szerint.

6. Chanute repülőkészüléke két síkkal.

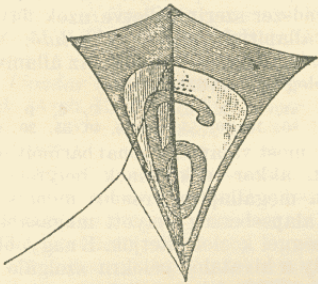

7. Langley repülőgépe.

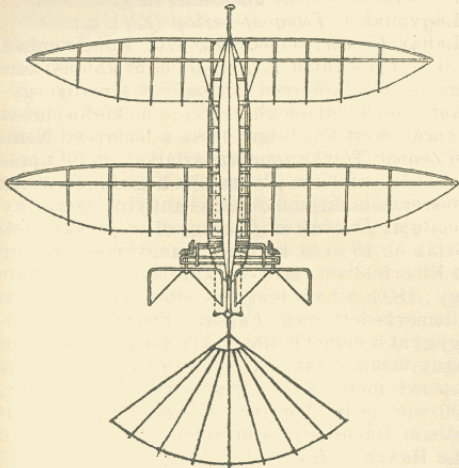
Meglehetősen nagy modellel sikeres próbát tett az amerikai *Langley*. Repülő készüléke (7. ábra) szintén sárkányrepülő, melyen négy szilárd szárny van alkalmazva; a tovamozgást kis gőzgéptől hajtott csavarpropeller eszközli. Több évi kísérletezés után a repülőgép 1896 máj. 100–300 m.-nyi utat tett meg 7–10 m. magasságban 91 mp. alatt. Szárnyrepültőt szerkesztett *Stentzel* mérnök Hamburgban. Ez a készülék a 3 lóerőnyi szénsavmótorral együtt 34 kg.-nyi volt és másodpercenként 6 m.-nyi sebességgel haladt előre, midőn a levegőbe emelkedett. Valóban használható repülő készülék szerkesztése még nem sikerült.

A sárkánytechnika újában nagy sikereket ért el. Sárkányokat készítenek, melyek nagy magasságba szállanak föl és meteorológiai jelzőkészülékekkel vannak ellátva, v. pedig inkább ka-

1. ábra. Eddy sárkánya.

tonai és sportcélokra csekélyebb magasságba emelnek embereket. *Roth* Boston melletti Blue Hill obszervatóriumában 1898 aug. 26. ót sárkányléghajón 7960 m. hosszú drótkábelrel 3680 m.-nyire emelkedett a tenger színe fölé. Sárkány-

2. ábra. Kress repülőgépe.

nyal 60 m.-nyi magasságba emelkedett Londonban *Baden-Powell* kapitány, Amerikában *Wise* hadnagy és Kijevben *Ulianin* hadnagy.

Ma kétféle sárkányt különböztetnek meg: laposát és szekrényalakút. Az elsőt, mely a játszó gyermekek sárkányára emlékeztet, a farkatlan

maláji sárkánynak az amerikai *Eddy* által megváltoztatott alakjában (1. szövegábra) alkalmazák tudományos célokra.

A modern repülési technikusok véleménye szerint a repülőgép legesszzerűbb alakja a sárkányszerű repülőgép (aeroplón), mely biztosítékot ad arra nézve, hogy a hajtó motor megakadása esetében a sárkány felületeinek szállító-ernyőszerű hatása következtében nem történik katasztrófa, hanem csak lassu leesés. Az ily irányú újabb kísérleteket azonban jórészt csak gépmodelleken végezték, úgy hogy a gyakorlatban való alkalmazás kérdése még nincs eldöntve. Említésre méltó a bécsi *Kress* modellje (2. szövegábra), mely egy szárnra felszerelt, két propelleresavartól hajtott, egymás mögött elhelyezett két görbült sárkánylapból áll. A washingtoni *Langley* modellje, mely gázolin-mótorral van ellátva, állítólag 1600 m.-nyi utat tett meg a levegőben. Annak a lehetőségét, hogy a sárkány-repülőgép minden körülmények közt fönthartható a levegőben, a torinói *Carelli* egy forgó, vízszintesen fekvő korong segítségével sikeresen bebizonyította a maga modelljén. Nagyobbszerű repülőgép készítésére törekedett *Adler* Párisban és *Koch* Münchenben. V. ö. *Héjas* Endre, A léghajó a tudomány szolgálatában (Budapest 1899).

Legio fulminatrix (XI. k.). Annak a csodás eseménynek történeti mivolta, mely ezen légióval a quad küzdelmek korában (174.) esett meg, egészen új világlátásban áll előtünk, amióta a római Marcus Aurelius-féle oszlopot gondosan s részletesen lefényképezték. Az egyes részletek sorában, melyek így jobban érvényre jutottak, első helyen áll az a dombormű, mely a csodálatos zivatart ábrázolja. A dombormű határozottan arról tanuskodik, hogy a rómaiak az esőt és fergeteget úgy tekintették, mint az istenek közbelépését, amit a keresztények aztán természetesen saját hitök szerint magyaráztak. Az ide vonatkozó irodalomból kiemelendők: *Petersen*, Das Wunder von der Columna Marci Aurelii (a római német régészeti intézet évkönyveiben, 6. köt., Róma 1894); *Weizsäcker*, Das Regenwunder unter Mark Aurel (Tübinga 1894); *Mommsen*, Das Regenwunder der Markus-Säule (Hermes, Berlin 1895); *Petersen*, Blitz- u. Regenwunder von der Markus-Säule (Rheinisches Museum, Majna m. Frankfurt 1895).

L. M.

Legitim pálya a neve a galoppversenyek tartására állandó jellel berendezett s minden szükséges kellékekkel felszerelt olyan területnek, amelyen az illető ország vagy állam irányadó verseny-egyesülete rendezi fő meetingjeit s a kebeléből kikertült igazgatóságnak közvetlen felügyelete alatt áll. Ilyen p. Magyarországon a Budapesten levő városligeti, Ausztriában a Bécs mellett fekvő freudenau-i versenypálya, míg az alagit, pozsonyt, siófokot stb. *úrlovas-versenypályáknak* hívják. Az olyan pályákat pedig, amelyeken a versenyek nagyobb része katonatiszti lovasok számára van fentartva, *tiszti versenypályáknak* nevezik.

Legkisebb négyzetek. Ha valamely természeti jelenséget többször figyeltünk meg, valamely meghatározandó mennyiséget többször mértünk meg,

részben érkeink és eszközeink tökéletlensége, részben véletlen külsőségek folytán egymástól eltérő és nem egészen pontos eredményeket kapunk; azt az eljárást, melylyel ezen különböző eredményekből a valódi értéket leginkább megközelítő eredményre jutunk, a *L. elvének* nevezik. Legelőször *Gauss* jött erre az elvre (1795), ki abból a feltevésből indulva ki, hogy egyetlen mennyiségnek, melyet közvetlen mérésekből határozunk meg, a számtani középárnyos a legvalószínűbb értéke, arra a tételre jutott, hogy általában bizonyos összefüggésben álló mennyiségek legvalószínűbb értékei azok, melyeknél a fennmaradó eltérések — hibák — négyzeteinek összege minimummá válik. De legelőször *Legendre* közölte a *L. elvét* (*Nouvelles méthodes pour la détermination des orbites des comètes*, Páris 1806), ki *Gausstól* függetlenül jött reá; *Gaus* csak 1809. közölte eljárását (*Theoria motus corporum coelestium*, Hamburg). A *L. elvének* elméleti megállapításában és főleg annak a valószínűségszámítással való összefüggésében aztán még *Laplace* (*Théorie analytique des probabilités*, Páris 1812) és *Encke* (*Über die Begründung der Methode der kleinsten Quadrate*, Berlin 1831 és a *Berliner astronomisches Jahrbuch* 1834—1836-iki köteteiben) működtek közre. A rendkívül gazdag irodalomból, mely főképp a *L. elméletének* szigorú megállapításával foglalkozik, *Hagen*, *Bessel*, *Hansen*, *Bienayme* stb. munkáira utalunk; a *L. elméletének* kritikái méltatása és az elvének általánosítása tekintetében kiválik *Henke* Rikárd dr.-nak 1894. újra kiadott doktori értekezése (*Über die Methode der kleinsten Quadrate*, Lipse). Magyar nyelven *Vész János* Armin irt: *A L. elmélete és bevezetéstől a valószínűségi hányalt elemek c. könyvet* (Pest 1869). LAKITS.

Légmérséklet, l. Levegő hőmérséklete (XI. k.).

Légnyomás napi menete régente ismeretes jelenség. Rendszerint a barométer 24 órában határozott időben kétszer emelkedik és kétszer süllyed (napi periódus). Már *Humboldt* és *Sándor* is megemlékezik róla és kiemeli annak a szabályosságát a trópusokban, hol napi menete annyira pontos, hogy a barométer óra gyanánt is szolgálhat és az ember alig téved 15 perccel. A napi periódus magasabb földrajzi szélességgel mindinkább szabálytalanabbul lép fel és gyengül. De azon körülmény, hogy az az időpont, melyben a barométer menete megfordul, az egyenlítőnél a sarkokig közel egyezik, arról tanuskodik, hogy ezen jelenségnek univerzális jellege van. A napi periódus magyarázatával foglalkoztak *Ramond*, *Kreil*, *Blauford* és *Hann*. Nálunk a *L. télen-nyáron* körülbélül d. e. 10 óra körül éri el legmagasabb értékét, azután folyton süllyed, míg télen 3, nyáron 6 óra körül száll le legalacsonyabb értékére. A nappali ingadozás sokkal jelentékenyebb, mint az éjjeli, mely utóbbi este mutat egy gyengébb maximumot és hajnalban egy gyengébb minimumot. Az amplitúdó v. a szélső értékek közötti különbség júliusban 1'2, decemberben 0'8 mm.-t tesz. A *L. évi menete* a föld különböző részein nagyon különböző. Legélesebben mutatkoznak a *L. évi váltakozásai* a szárazföldön, hol télen a *L.* sokkal magasabb mint nyáron, a tengeren pedig ellenkezőleg nyá-

ron magasabb a *L.* Ez kétségen kívül összefügg a szárazföld és a tenger különböző hőmérsékleti viszonyaival, melyek a légtömegek eltolódását okozzák. 35 évi (1860—95) megfigyelés alapján Budapesten a légnyomás évi középértéke 748'5 métermázsza. Az egyes hónapok középértékei pedig, melyek a légnyomás évi menetét feltüntetik, a következők: jan. 751'1, febr. 750'4, márc. 746'5, ápr. 746'3, máj. 747'0, jun. 747'1, jul. 747'3, aug. 747'8, szept. 749'9, okt. 749'1, nov. 749'6, dec. 750'1 mm.

Légrády Károly 1898 dec. 17. megkapta a III. oszt. vaskorona-rendet.

Légrés, Légszáj (műv.), l. *Szájnyílás* (XV. k.).

Legrövidebb menetidő. A vonatok menetességét a befutandó vonal lejtviszonyai, a továbbítandó elegység nagysága, a vonatot továbbító mozdony vonóképesége, végre az alkalmazott fékrendszer szerint, illetve azok figyelembe vételével állapítjuk meg (l. *Menetidő*, XII. k.). Ezt *alapsebbségnek* nevezük. Az államvasutak következőleg osztályozzák:

Jelzése: a1, a, A, b, B, c, C, d, D, E, F
km: 80, 70, 60, 55, 50, 45, 40, 35, 30, 25, 20

Ha már most valamely vonat bármely ok miatt megkésétt, akkor a késésnek helyrehozhatása céljából, a megállapított rendes menetesség, illetve az alapsebesség helyett magasabb osztály sebességgel közlekedtetjük. E nagyobb sebességet, mely a hivatalos célokra szolgáló menetrendekben szintén fel van tüntetve, nevezik *L. nek*, s ez rendszerint az alapsebességnél közvetlenül magasabb sebességnek felel meg, de tehervonatoknál 40, folytatólagos fék nélkül közlekedő személyvonatoknál pedig 60 km.-nél nagyobb nem lehet. P. ha egy vonat alapsebessége B, vagyis 50 km., akkor *L.-je* rendszeren b, vagyis 55 km. óránkénti sebességnek felel meg. d. s.

Légvonal, l. Telegráf-oszlop (XVI. k.).

Lehár Ferenc, zeneszerző, szül. Komáromban 1870. Atyja szintén *L. Ferenc*, mint katonai karnagy és mint könnyed zeneművek szerzője egyaránt jónévt volt (megh. 1898.); a fiu korán ébredt és korán érett tehetségét 1880. a budapesti Nemzeti Zenede (Tomka zongorasztyála), utóbb a prágai konzervatórium (Bennewitz hegedű-, Foerster zeneszerzéstanárr) művelték ki annyira, hogy egy szonátáját *Dvořák* és *Brahms* dicséretekkel hallgatták el. 18 éves korában hangversenymester lett Elberfeldben, 20 éves korában katonai karnagy; 1894. a hadi tengerészethez került Polába, itt ismerkedett meg *Falzar* Félix sorhajóhadnaggyal s német költővel, kivel a kieli csatorna megnyitásban részt vevé, tervezték a *Kukuska* c. operát, mely 1897. Lipseében és Boroszlóban, 1899. ápr. pedig (bővítve, *Várady* Sándor fordításában) Budapesten szép sikert vívott ki. k-y.

Le Havre, l. Havre, Le- (VIII. k.).

Lehe, porosz falu, (1895) 19,151 lak.

Lehmann, l. Ágost, német gyorsíró, szül. Zossenben 1843 ápr. 16., megh. Berlinben 1893 ápr. 8-án. Rövid ideig cipész volt, majd gyárilag készített cipősarkokat, 1875 óta pedig kizárólag a gyorsírással és irodalmi művelésével foglalkozott. 1875. *stenotachygraphia* címmel új gyorsírási rendszert alapított, melynek terjesztésén Német-

országban 40 egyesület és 4 szaklap buzgólkodik. L. rendszerét francia nyelvre is alkalmazták.

2. **L. Ottó**, német fizikus, szül. Konstanzban 1855 jan. 13. Tanulmányait Strassburgban végezte. Eleinte freiburgi, 1876. mühlhausenai tanító, 1883. az acheni technikai főiskola magántanára, utóbb rendes tanára, 1888. Drezdában az elektrotechnika, majd a karlsruhei technikai főiskolán a fizika tanára. Művei: *Physikalische Technik*, speciell *Anleitung zur Selbstanfertigung physikalischer Apparate* (Lipsee 1885); *Molekularphysik mit besonderer Berücksichtigung mikroskopischer Untersuchungen* (u. o. 1888—89, 2 köt.); *Die Kristallanalyse* (u. o. 1891). Átdolgozta *Frick* *Physikalische Technik* c. művének 6. kiadását (Braunschweig 1890—95, 2 köt.).

Lehnert József lovag, megh. Bécsben 1896 febr. 29.

Lehóczky, I. Kálmán, a pozsonyi kir. itélőtábla elnöke, 1897. megkapta a v. b. t. tanácsosi méltóságot.

2. **L. Tivadar** újabban írta: *Beregvármegyei régiségek* (Arch. Értes. 1896); *A mezőkászonyi gót sár* (u. o. 1897); *Germánok emlékei Munkácsnál* (u. o. 1897).

Lehr, I. Albert, nyelvész és esztetikus, a budapesti ág. hitv. főgimnázium tanára, 1898. nyugalmra vonult. Tanítványai 1899 okt. 22. tünnet rendeztek tiszteletére, mikor egy, Strobl által készített Toldi-szoborral megajándékozták. 1899 jan. 23-án tartotta székfoglalóját az akadémiában, bemutatván Goethe Hermann und Dorothea c. költői elbeszéléséből három ének műfordítását.

2. **L. Vilmos, I. Tolnai** (5., XVI. k.).

Leichlingen, porosz város, (1895) 5758 lak.

Leighton Frigyes, angol festő, megh. Londonban 1896 jan. 25.

Leiningen-Westerburg Károly (XI. k.) honvédtábornok leveleinek és naplójának közlését *Marczali* Henrik megkezdte a Budapesti Hirlap 1899 dec. 31. számában.

Leipzigier Zeitung, a szász kormány hivatalos lapja. Ezen a címen 1810 óta jelenik meg. Megjelenik Lipcsében naponként, a vásár- és tünnetnapok kivételével, 1856 óta hetenként háromszor tudományos melléklettel.

Leírás (XI. k.), a *lóversenysportban* a tulajdonos vagy a nevezésre jogosult részéről teljesítendő elmulaszthatatlan aktusok egyike. A versenyszabályok értelmében ugyanis azt a lovat, amelyik még nevet nem kapott, vagy ha már van is neve, de a versenyre *először* nevezik, világosan körtől kell írni és pedig, ha csak lehetséges, színének és nemének (mén, kanca, herélt) kitüntetésével, apjának vagy anyjának bevezetett vagy a méneskönyvben előforduló nevével, illetve apjának és anyjának leírásával. Ha az anya ellési évében több ménnel is fedeztetett, úgy mindezen méneknek neve felemlítendő és pedig azon sorrendben, amelyben hozzáboesájtattak. A leszármazásnak és körülírásnak minden körülírányek között-akként kell történnie, hogy a nevezett ló minden más lótt tisztán megkülönböztethető legyen. Ha az apa vagy anya leszármazása ismeretlen, úgy olyan korábbi adatokat kell felhozni, amelyek a ló azonosságát minden két-

ség kizárásával képesek bizonyítani; p. a ló hol, mikor s kitől vétetett stb. Az első benevezéshez csatolt azon iratnak, amelyben mindezek foglaltatnak, a neve L., amely tehát önként érthetőleg igen fontos, mivel ennek hiányában a nevezés nem csak érvénytelen, hanem magas összegű bírságot von maga után, mert igen könnyen a legnagyobb visszaélésekre adhatna alkalmat. Éppen azért, ha a ló a versenyre hibás vagy elégtelen L.-sal nevezetik, úgy a magyar korona és Ausztria területén érvényben levő szabályok szerint a nevezési határidőtől számított egy héten belül 100, ezen idő eltelte után, de legkésőbb az illető versenyre való lemezálásig 400 korona bírság lefizetése ellenében helyreigazítható, föltéve, hogy a ló kétségtelen azonossága mellett az is igazolható, hogy a mulasztást nem szándékosan követték el. Ha ilyen helyreigazítás nem történik, vagy pedig a ló egy héten belül nem töröltetik, vagy ha a ló fut a nélkül, hogy a nevezést előzőleg helyreigazították vagy kiegészítették volna, a versenyintézőség a tévedés és mulasztásért felelős személyekre pénzbírságot és egyéb büntetéseket is szabhat ki.

Leisnig, szászországi város, (1895) 7756 lak.

Leisten Jakab, német festő, szül. Düsseldorfbán 1845. Eleinte szobrászattal foglalkozott a düsseldorfi akadémián és Reiss szobrász műtermében. 1864. azonban a festészetre adta magát. 1869—73. Münchenben tanult, majd Düsseldorfban telepedett le. Kitűnő genreképei: A szerelmes levél; Az első mitrailleuse; Werther és Sarolta; Idill; Temetés; A házassági szerződés; Látogatás a földesúrnál; Az utolsó a családból; Erdei kastély; Indulás a lakodalomra; Bibornok bácsi; Kettős; I. és II. osztályú váróterem stb.

Leitner Gottlieb Vilmos, megh. Bonnban 1899 márc. 22.

Leixões, Oporto új, külső kikötője. 1892. fejezték be és adták át a portugál kormánynak. Bármilyen mély jaratu hajók minden időben akadálytalanul jöhetnek és mehhetnek és a köpartainak elkészülte után a hajókegyenesen a vasúti vagonokba a rakhatják áruikat. L. évenként nyer fontosságban.

Lejtés-mutató (vasúti), l. *Emelkedési viszonyok*.

Lélekvakság, l. *Lelki vakság* (XI. k.).

Lélekvas, így nevezték a középkori magyar nyelvben a sisakrostélyt, vagyis az arcot eltakaró vaslemezt, mely a XIV. sz. közepétől kezdve egy az orrot és száját befogó, az orr alatt a lélekzés végett sűrűn átlukgatott vasdarabból állt, csakhamar pedig egy elől kicsücsösödő s föl s alá csapódó álarccá alakult. A beszercei szójegyzelekben «lelekuz» néven fordul elő, amit «lélekző»-nek olvastak, a Schlägeli szójegyzelek azonban világosan L.-nak írja. n. a.

Leleszi prépostság, l. *Lelesz* (XI. k.).

Lelet (bány.). Ha a kutató fáradozásai jó eredményre vezettek és ércet talált: ebből egy darabot be kell mutatnia a bányahatóságnak, mely azután a lelőhelyet megtekinti és ha a műrevalóságot konstatálhatta, megadja az adományt.

Lelienberg (Lelienburch) *Cornelis* van, hollandi festő, a XVII. sz.-ban élt Hágában, hol 1646. a festőcéh tagja lett és 1672. még dolgozott. Természethű esőndéletei, állat-, szárnyas- és gyümölcs-

képei berlini, drezdai, schwerini, weimari, müncheni, hágai képtárakban láthatók.

Lelkészi jövedelem kiegészítése. I. Kongrua.

Lelki siketség, I. Siketség (XV. k.).

Lemaitre (ejtsd: lömetr) *Gyula*, francia költő és kritikus, szül. Vennecyben (Loiret) 1853 ápr. 27. Az école normale befejezése után a retorika tanára lett Havreban, 1880. Algériába került hasonló minőségben. 1882-ben pedig Besançonba. 1883. a grenoblei egyetemen lett tanár, 1884 óta pedig kizárólag az irodalomnak él és amellett a legbefolyásosabb párisi kritikusok egyike. Számos fontos munkával gazdagította a francia irodalmat; ezek közül említendők: *La comédie après Molière et le théâtre de Dancourt* (1882); *Les contemporains* (1886–95, 5 köt.); *Impressions de théâtre* (1888–95, 8 köt.); a *Débats*-ban közlött kritikák gyűjteményes kiadása). Szindarabjai közül említendő: *La révoltée* (1889); *Le député Leveau*; *Le mariage blanc* (1891, Fehér nász címen színrre került a nemzeti színházban 1899 ápr. 21.); *Les rois* (dráma; ebben Rudolf trónörökös is szerepel). Legújabb színművével: *L'âge difficile* (előadva 1895-ben a Gymnaseban) óriási sikert aratott. *Novellákat és regényeket is írt, mint: Sérenus, histoire d'un martyr* (1886); *Dix contes* (1889); *Les bois*; *Les Médailles* és *Petites orientales* (1883); *Myrrha* (1894). L. még *Francia irodalom*.

m. l.

Lembcke Eduárd, dán író, szül. Kopenhágában 1815. Filológiát tanult és 1850 óta a haderslebeni gimnázium konrektora volt, míg az 1864-iki porosz-dán háború Kopenhágába menekülésre kényszerítette. Shakespere drámáit (18 köt.), Byron és Moore műveit kitűnő dán fordításban adta ki. Saját költeményeit, melyekben főképen a Dániát az 1865-iki háborúban ért szerencsétlenségről énekel, 1870. tette közzé *Digte* og *Sange* címmel. Vort *Modermaal* c. verse a legnépszerűbb nemzeti dalok egyike. 1879. a kopenhágai egyetem tiszteletbeli doktorrá nevezte ki.

Lemezszegecselés, lemezek egybekapcsolására szokásos kötőmód. Hidaknál, gőzkazánoknál, víztartó edényeknél stb. alkalmazzzák. Újabban a nagyobb gyárakban többnyire hidraulikus gépekkel végezzik, mert ez a kézzel való szegecselésnél gyorsabban megy s tökéletesebb hatást biztosít.

Lemgo, lippei város, (1895) 8096 lak.

Lemonnier (ejtsd: lömonyé) *Kamill*, belga író, szül. Brüsszelben 1841 márc. 24. Hosszabb ideig La Hulpeben élt, azután a párisi Gil Blas-t szerkesztette. Első cikke miatt, mely ebben a lapban *L'enfant du crapaud* címmel megjelent, az államügyész pörbe fogta. Szépirodalmi művei, melyekben a legszélsőbb realizmus hívének mutatkozik, a következők: *Nos flamands* (1869); *Paris-Berlin* (1871); *Croquis d'automne* (1870); *Contes flamands et wallons* (1873); *Derrière le rideau* (1875); *Bébé et joujou* (1880); *Les charniers*, *Sédan* (1881); *Un mâle* (1881, 3. kiad. 1892); *Le mort* (1881, új kiad. 1887); *Ni chair, ni poisson* (1884); *L'hystérique* (1885); *Les concubins* (1885); *Happe-chair* (1886, új kiad. 1887); *Noëls flamands* (1887); *La comédie des jouets* (1887); *Madame Cupar* (1888). Műtörténeti és kritikai munkái: *Gustave Courbet et son oeuvre* (1878); *His-*

toire des beaux-arts en Belgique (Brüsszel 1881, 2. kiad. 1887); *Les peintres de la vie* (1888); *La Belgique* (Páris 1887); *En Allemagne* (1888); *Anthologie des prosateurs belges* (Picard Eduárdal, Brüsszel 1888).

Lemuridae (állat), I. *Félmajmok* (VII. k.).

Lenard Filőp, fizikus, szül. Pozsonyban 1862 jun. 7. U. o. a reáliskolát végezte, melyben különösen Klatt Virgil, a fizika tanárának előadásai nagy befolyással voltak reá. Egy évig a pesti egyetemen Than Károly kémiai laboratóriumában dolgozott. Azután Heidelbergába, később Berlinbe ment, Bunsen, Helmholtz, Koenigsberger, Quincke vezetése alatt folytatván tanulmányzásait. Heidelbergában 1886. megszerezte a doktori gradust. Erre visszajött hazájába, hogy a budapesti egyetemen Eötvös Lóránd báró laboratóriumában mint annak tanítványa dolgozzon. De rövid idő múlva alkalom nyilván rá, asszisztens lett a heidelbergai egyetem fizikai intézetében. Ott készülttek tudományos munkálatai az eső folyadékcspek rezgéséről, a bizmut-fém elektromos tulajdonságairól, az ultraviolet-fény elektromos hatásáról. (V. ö. *Wiedem. Annal.* 30—39. köt., 1887—1890.) Klatt Virgillel közösen a foszforeszcenciáról való dolgozatában (*Wied. Annal.* 38. köt., 1889) kimutatta, hogy a régóta ismeretes sötétben világító kénecsek e tulajdonsága bizonyos fémek csekély nyomokban való jelenlététől függ. 1890. Hertz Henrik meghívására Bonnba ment mint egyetemi magántanár. Ott keletkeztek a katódsugarakról való vizsgálatai (*Sitzungsber. d. Berliner Akad.* 1893-ból; *Wied. Annal.* 1894—95), melyek mutatták, hogy e sugarak önállóan, a kisütési csövön kívül is folytatódhatnak a térbe és melyek új módszerekkel e sugarak tulajdonságait jobban ismertették. E dolgozatok előkészíteték Röntgen híres felfedezését. 1894. rendkívüli tanár lett a boroszlói egyetemen, a következő évben politechnikumi tanár Aachenben, 1896. Heidelbergába hívták, mint az elméleti fizika tanárát. 1898 óta a kísérleti fizika rendes tanára és a fizikai intézet igazgatója a kiel egyetemen. Irodalmi működéséből még említendők: A vizesések elektromosságáról való dolgozata (*Wied. Annal.* 46. köt., 1892); Hertz Henrik posthumus művének kiadása a *Mechanika* elveiről és újabb közleményei a katódsugarakról (magyar tud. akadémia Értesítője 1898-ból és *Wied. Annal.* 64 és 65. köt., 1898). Kitiintetések: 1896. Baumgartner-díj (bécsi akadémia); Rumford-érem (Royal Society of London); 1897 óta a m. tud. akadémia levelező tagja; arany Matteucci-érem (Soc. ital. delle Scienze, Róma); Prix Lacaze (párisi akadémia); a frankfurti fizikai társulat tiszteletbeli tagja.

Lendenfeld Róbert lovag, osztrák zoologus és geografs, szül. Grazban 1858 febr. 10. Tanulmányait szülővárosának egyetemén végezte, ahol 1881. doktori fokot nyert. 1881—86. beutazta Ausztráliát és azután Londonban az University College asszisztense lett. 1889. az innsbrucki egyetem magántanára, 1892. az állattan rendkívüli, 1894. rendes tanára a csernowitzki egyetemen, 1897. a prágai német egyetemen a zoologia rendes tanárának nevezték ki. Főképen a spongyák és a cölenteráttal foglalkozó zoologiai mű-

vei a következők: Monograph of the horny sponges (London 1889); Catalogue of the sponges in the Australian Museum (u. o. 1888); Report on the structure of the phosphorescent organs of fishes (Challenger Reports, Zoology, Part 57). Geologiai és földrajzi munkái: Australische Reise (2. kiad. Innsbruck 1896); Aus den Alpen (2 köt., Prága 1896).

Lendl Adolf 1897 óta Lakatos Károlylyal szerkeszti *A természet* című folyóiratot.

Lendva (Felső-), kisközség Vas vmegye mura-szombati j.-ban, (1891) 809 lak., postahivatallal és postatakarékpénztárral. Várát először a Güt-Keled nemzetség felsőlendvai ága, ennek kihalása után 1365-től kezdve 1670 tájáig a Szechéy-család bírta. Volt idő, midőn 103 falu tartozott hozzá. Később az uradalom egy része a gr. Nádasdy, másik része a gr. Szapáry-család kezére került. V. ö. *Csánki*, Magyar tört. földrajz (II. 716). KAR.

Lendvay Sándor újabban *Félegyházy* Ágosttal írta *Tözsdei értékpapírok* (I. köt. Budapest 1896., II. köt. u. o. 1900).

Langenfeld, szászországi város, (1895) 5139 lak. **Lengyel**, 1. *Antal*, takarékpénztári igazgató Szolnokon, szül. Szolnokon 1839. Úttörő volt az ipartársulatok létesítése és az ipartestületi intézmény fejlesztése terén. A legelső kisiparos-szövetkezeteket ő létesítette és szervezte és általában élénk részt vett az ipari közéletben.

2. **L. Béla** 1895—96. a budapesti tud.-egyetem rektora volt. 1896 jun. 6. megkapta a miniszteri tanácsosi címet. Újabban megjelent tőle: *A quantitativ chemiai analysis elemei* (Budapest 1897).

3. **L. Endre**, orvos, szül. Sárospatakon 1821 nov. 30. A gimnáziumot szülőhelyén bevégezvén, ugyanítt hallgatta a jogi és teologiai tanfolyamot is. Majd 1843. a pesti egyetemre ment. 1848. tanulmányait megszakítva, beállt a honvédek közé s mint orvos kapitányi ranggal szolgált egészen Világosig. 1850. bevégezte megszakított tanulmányait s az orvos-sebészdoktori oklevél megszerzése után szülőhelyén telepedett le. A sárospataki főiskola orvosa volt körülbelül 12 évig s mint ilyen megvetette a főiskolai kórház alapját, majd Raisz Gedeon (XIV. k.) társaságának megalapította a zemplénavarmegyei orvos-gyógyszerészegyesületet, melynek több éven át elnöke volt, jelenleg pedig tiszteltetbeli elnöke. Az 1873-iki kolerajárvány alatt tanusított működéséért a kormány elismerését fejezte ki neki. 1876. az országos közegészségügyi tanács szervezésével e tanács tagjává, még előbb Zemplén vármegye tb. főorvosává neveztetett ki. Ugyanesak Zemplén vármegye közegészségügyi bizottságának 1889-ig számos éven át elnöke volt. Egyházi téren is tevékeny szerepet játszott mint a sárospataki főiskola tantügyi bizottságának tagja s mint az alsó-zempléni egyházmegye tanácsbírája. Ma is tagja az említett főiskola igazgató-tanácsának s a tisztán-innemi egyházkerületben kerületi tanácsbíró. Irodalmi téren is munkálkodott. Résztvett a Markuszovszky által 1862. kiadott Orvos-gyógyszerészi műszó-gyűjtemény szerkesztésében; a kórtani és belgyógyászati részt ő állította össze. Fogarasi német-magyar szótára készítésében szintén segédkezett. Értekezései jelentek meg az Orvosi Heti-

lapban, a Gyógyászatban és a Sárospataki Füzetekben. Kéziratban levő munkái: Orvosi polyglott szótár (1174 sűrűn írott ív), melyen körülbelül 30 év óta dolgozik; továbbá: Orvosi történelem.

4. **L. István**, a kir. magyar természettudományi társulatnak irodaigazgató-pénztárnoka, szül. Felső-Kázmárkon (Abaúj) 1851 ápr. 30-án. Középiskoláit a sárospataki ev. ref. kollégiumban, fizikai és matematikai felsőbb tanulmányait pedig a budapesti műegyetemen és egyetemen a tanárképzőben végezte. Ismertető tárcákat és referáló cikkeket írt a hetvenes években a Honba, azután az Életképekbe, később a Gazdasági Mérnökbe, könyvismertetések a Budapesti Szemlébe; irodalmi munkássága azonban 1872 óta a Természettudományi Közönyben nyilvánul, amelynek huszonöt első kötetéhez 1884. terjedelmes betűrendes tárgymutatót szerkesztett a társulat kiadásában. A természettudományi társulathoz idestova harminc év óta munkálkodik, s vezetni eme nyolcezer tagból álló hatalmas egyesületnek adminisztratív és gazdasági ügyeit.

5. **L. Laura**, írónő, szül. Új-Fehéren (Szabolcs) 1877. Iskoláit Debrecenben és Budapesten végezte. Regényeinek, novelláinak, tárcáinak nagy része a Budapesti Hirlapban és az Új Időkben jelent meg. Kiadott két kötet munkát *Balázs Klára* (regény, Budapest 1898) és *Almok* (elbeszéléskötet, u. o. 1899).

Lenhossék Mihály, anatomus, **L. József** (XI. köt.) fia, szül. Pesten 1863 aug. 28. Orvosi tanulmányait a budapesti egyetemen végezte, ahol 1883. orvosdoktorrá avatták. Még ötödéves orvostanhallgató korában az I. boncolástani tanszék mellett gyakornok, majd második, utóbb első tanársegéd lett. 1888—89. a központi idegrendszer finomabb boncolástanából magántanárnak habilitáltatta magát. Rövid idő múlva azonban elhagyta Magyarországot s előbb a baseli, majd a würzburgi egyetem prorektora volt a boncolástani tanszékkel mellett, majd a tübingai egyetemen az anatomia nyilvános rendkívüli tanára. A m. tud. akadémia 1897 máj. 6. levelező tagjának választotta. 1899 dec. 23. kinevezték a budapesti tud.-egyetem I. sz. boncolástani tanszék rendes tanárává. Nagyobb művei: *Der feinere Bau des Nervensystems im Lichte neuester Forschungen* (Berlin 1893. 2. kiad. u. o. 1895, francia nyelven is megjelent Páris 1893); *Beiträge zur Histologie des Nervensystems u. der Sinnesorgane* (Wiesbaden 1893). Értekezései a m. tud. akadémia által kiadott természettudományi értekezések közt, az Orvosi Hetilap, Természettudományi Közöny, Matematikai és Természettudományi Értesítő, Akadémiai Értesítő, Archiv für mikroskopische Anatomie, Anatomischer Anzeiger, Zeitschrift für wissenschaftliche Mikroskopie, Verhandlungen der Naturforsch. Gesellsch. zu Basel, Archiv für Anatomie und Physiologie, Verhandlungen der anatomischen Gesellschaft, Correspondenzblatt für schweizer Aerzte, Anatomische Hefte, Verhandlungen der physikalisch-medizinischen Gesellsch. zu Würzburg, Zeitschrift für wissenschaftliche Zoologie, Archiv für Psychiatrie stb. e. tudományos folyóiratokban jelentek meg.

Lenient (ejtsd: lönián) *Károly Felix*, francia irodalomtörténész, szül. Provinsben (Seine-et-Marne) 1825-ben. 1865 óta a párisi Sorbonne-on a francia költészet tanára. Művei: *La satire en France au moyen-âge* (1859, 4. kiad. 1893, az akadémia díját nyerte); *La satire en France, ou la littérature militante au XVIe siècle* (1866, 3. kiad. 1886); *La comédie en France au XVIIIe siècle* (1888, 2 köt.); *La poésie patriotique en France au moyen-âge* (1892); *La poésie patriotique dans les temps modernes* (1894, 2 köt.); *La comédie en France au XIXe siècle* (2 köt., Páris 1898).

Lenke, személynév, l. *Magyar személynévek*.

Lennepe, porosz város, (1895) 8897 lak.

Lennox Hills, l. *Lennox* (XI. k.).

Lentando (lentante), olasz zenei műkifejezés, a. m. késleltetve.

Lenticella, l. *Paralencse* (XIII. k.).

Lenz Róbert, orosz számszkritista, szül. Dorpatban 1808., megh. 1836. júl. 30. Dorpatban teológiát tanult, majd a revali dómiskolában tanár volt és 1831. Berlinbe ment, ahol kizárólag a számszkrit nyelv tanulmányozásával foglalkozott. Oroszországba visszatérve, a pétervári akadémia adjunktusává nevezték ki. Kiadta Kálidása Urvaei c. drámáját (Berlin 1833) és e mű kommentárját Apparatus criticus címmel (u. o. 1834).

Leo (XIII.) *pápa* 1896. jan. 19. egész esőndben tünnepelte meg püspökké való kinevezésének ötvenedik évfordulóját. Ugyanaz év tavaszán a magyar püspökökhöz intézett iratában üdvözölte Magyarországot ezeréves fennállását. 1898 elején pápi pályájának hatvanadik évfordulóját ülte meg, mely alkalomból 400 római patricius hódoletát fogadta. 1899. dec. 24. személyesen végezte a szent év megnyitásával járó szertartásokat.

Leo Otmár Viktor, l. *Anderlind*.

Leobschütz, porosz város, (1895) 12,604 lak.

Leonardo Pisano, l. *Fibonacci* (VII. k.).

Leonhardi Agost Eduárd, német festő, szül. Freibergben 1826. jan. 19. Tanulmányait a drezdai festészeti akadémián végezte. Egy ideig Düsseldorffban élt, de csakhamar visszatért Drezdába. Poétikus fölfogású, bájosan megfestett képei, melyeknek tárgyát rendszeren a középnevetországi erdei és falusi tájakból veszi, nagyban emlékeztetnek Richter Lajosra, akinek legjobb tanítványai közé tartozott. Legjelesebb képei: Német erdei táj (drezdai képtár); Elhagyatott mocsaras táj ősszel; Holdas éj az erdőben; Erdő vihar után; Májusi reggel az erdőben.

Leopoldshall, anhalti falu, (1895) 6794 lak.

Leopoldskron, kastély, l. *Salzburg* (2., XIV. k. 829. old.).

Leövey Sándort 1894. dec. 4. kinevezték a közgazgatási bíróság tagjává.

Lepadidae (állat), a kacsalábú rákok (Cirripedia) rendjének egyik családja, a kocsányosok (Pedunculata) alrendből. A *Lepas* nevű nem egyik-másik fajáról régen azt mesélték, hogy belőle kacsák és ludak fejlődnek ki, sőt egész fákat képzeltek el és irtak le *kacsa-v. csirkéfa* néven (Entenbaum). Valamennyi tengeri.

Lepargilsav (azelainsav, anchoinsav), a sóskav-sorozatba tartozó kétbázisú sav, képlete:

$C_6H_{10}O_4$. Régebben a kínai viaszból készítették, legkönnyebben azonban a ricinuszolajból úgy állítható elő, hogy azt erős salétromsavval oxidálják. A L. a benzoészavhoz hasonló fénylő lapocskákban kristályosodik; op. 106°, 100 sr. hideg vízben oldódik. Erősen hevítve részben szublimálódik, de ekkor a részleges bomlás következtében fehér, szagtalan, de erősen fojtó gőz keletkezik belőle; e sajátsága miatt nevezték régebben *anchoinsavnak* (ávzsv a. m. megfojtani). Kétbázisú sav lévén, a különféle fémekkel vízben többnyire oldódó közömbös és savanyú sókat képez. Egy pár összetett étere is ismeretes.

Lepavi (Rómernél: *Lepavista*) *Fluvius*, Magyarország ókori vízrajzában pannoniai folyóvíz, Brigantio-Brigetio (Ó-Szöny) és Gardelaca (Sárisáp) között, az utóbbtól 13 római mérföldnyire; ez idő szerint a Tatai víz vagy Általér, mely Ondódnál (Fejér) támad és Almásnál (Komárom) a Dunába szakad.

Lepel, kertileti város Vitebszk orosz kormányzóságban, az ilyennevű tó mellett, (1889) 6768 lak. Van három görög kat. temploma, egy zsinagógája. A L.-csatornát l. *Berezina-csatornarendszer* (III. k.).

Leperos (spanyol, a. m. bélpoklosok, esavargó flekők), a mexikói városok naplopói, utcaseprői, hordárai stb.; többnyire félvértek, ritkán indusok.

Lepersziget, l. *Aoba*.

Lépésben győzni, hiperbolikus versenysportkifejezés, amelyet akkor használnak, ha a galopp-versenyek valamelyik futamában egyik-másik versenylő mutatott képességei alapján a többi résztvevő versenytársak közül annyira kiemelkedik, hogy rendkívül nagy könnyűséggel, ugyszólván tetszés szerint, játszva győzi le valamennyit.

Lepidosteidae (állat), a zománcos halak (Ganoidei) alosztályának egyik családja, melynek fajainál a test felületét zománcos pikkelyek fűdik; belső vázuk elesontosodott. Egy neme ismeretes csupán, a *Lepidosteus* L., melynek három faja Amerika édes vizeiben él.

Le Play (ejtsd: löplé) *Frigyes*, francia mérnök és közigazda, szül. Honfleurben 1806. ápr. 11., megh. 1882. Tanulmányait a párisi politechnikai iskolán végezte. Utóbb a bányászati iskola tanára, majd aligazgatója lett. 1867. szenátornak választották. 1855. Párisban, 1862. Londonban a világi kiállítás főbiztosja volt, 1867. pedig a párisi világi kiállítás szervezési munkálatait vezette. Művei: *Les ouvriers européens* (1855, 2. kiadás 1877—79, 6 köt.); *La réforme sociale en France* déduite de l'observation comparée des peuples européens (1864, 2 köt., 7. kiad. 1887, 3 köt.); *L'organisation du travail* (1870, 5. kiad. 1888); *L'organisation de la famille* (3. kiad. 1884); *La constitution de l'Angleterre* (1875, 2 köt.); *La réforme en Europe et le salut en France* (1877); *La constitution essentielle de l'humanité* (1881, 2. kiad. 1893).

Le Poittevin (ejtsd: lö poatveñ) *Jenő*, francia festő, szül. Párisban 1806., megh. Auteuilben 1870. Hersent tanítványa, sokat utazott Franciaország északi részében, Angol- és Olaszország-

ban, Belgiumban és Hollandiában. Művei (többnyire tengeri és tengerparti képek) közül a legszébb a *Le Vengeur* hajó elsüllyedése (Páris, Luxembourg-muzeum).

Leponti alpok, l. *Alpesek* (I. k. 485. old.).

Leporinum labium, l. *Nyúlajak* (XIII. k.).

Leporinus oculus, a nyúl szem (XIII. k.) latin neve.

Leporum insula, l. *Nyulak szigete*.

Leptocephalidae (állat, Helmichthyidae), átlátszó, szalagidomú, fehérvérű kis halak, melyek némileg a Cepalákhoz hasonlítanak. Ivarszerveik nincsenek, amiért is Gill szerint valószínűleg a Congerinák lárvái.

Leptolepis Ag., kövült hal. A esontos halak alosztályán belül a *lágyparások* (Physostomi) rendjében a *Notopteridae* családjába tartozó kihalt nem, amely a liasz- és jura-időszakban élt. Heringalakú, kicsiny v. közép nagyságú halak, melyek a solnhofeni és kelheimi palákban igen nagy mennyiségben fordulnak elő; leggyakoribbak a *L. sprattiformis Ag.*, *L. Voithi Ag.* és *L. polyspondylus Ag.* LÖRENT.

Leptoptilus (állat), l. *Marabu* (XII. k.).

Lerdo de Tejada Sebestyén, Mexikó elnöke, szül. Jalapában 1827 ápr. 25., megh. New-Yorkban 1889. Jogot végzett, 1857. miniszterelnök lett és 1858. a kongresszusba választották. 1863. Pueblába menekült a franciák elől, majd San Luis Potosiba és mint külügyminiszter fáradozott Juarez elnök érdekében. Miksa császár agyonlövetezése az ő parancsára történt meg. 1871. Juarezal meghasonlott s maga lépett fel elnök-jelöltnek, de megbukott. 1872. ellenben (Juarez halála után) megválasztották elnöknek, szintugy 1876. (jul.); de Diaz Porfirio már nov. megbuktatta, mire New-Yorkba menekült. M. L.

Lerius Tivadar, belga műtörténetirő, szül. Antwerpenben 1819 márc. 31., megh. 1880 ápr. 21. 1845 óta az ügyvédi pályán volt. Behatóan foglalkozott a németalföldi műtörténet tanulmányozásával és levéltári kutatásaival nagyban hozzájárult földerítéséhez. Művei: Notre Dame d'Anvers avant la seconde invasion française en 1794 (Antwerpen 1841); Notice des oeuvres d'art qui ornent l'église de St-Jacques à Anvers (Bourgerhout 1855, pótlék 1871); Études sur les tendances de l'art chrétien exclusif (1860). Főmunkatársa volt a Catalogue du Musée d'Anvers (Antwerpen 1871, pótlék 1863) e. vállalat korszakalkotó 2. kiadásának és Rombouts-val egyített kiadta a De liggeren en andere historische archieven der Antwerpsehe St. Lucasgilde (u. o. 1864—76) e. nagyszabású munkát, mely először írja le egy nagy esomé kiváló művész életét. Halála után jelent meg: Biographies d'artistes anversoises (Gent 1883).

Leroux (ejtsd: lörü) **Hektor**, francia festő, szül. Verdunban 1829 dec. 27. Az École des beaux-arts és Picot tanítványa volt, 1857. Rómába ment, majd pedig beutazta Görögországot és Kis-Ázsiát. Több az ó-görög és a régi római életből vett képeket festett hideg akadémikus modorban. Főművei: Az új Vesta-szűz (verduni muzeum); Temetés a cézáros római házában kolumbáriumában (a párisi Luxembourg-palotában); Messalina; Tuccia Vesta-szűz (washingtoni muzeum); Themistokles

temetése; A danaidák; Herculeaneum pusztulása; Sacrarium; A Vesta-szűztek menekülése Rómából Kr. e. 390.; Művésznő a Herculeaneumban; Hagar és Izmael. — Testvére, *H. Jenő*, szintén Picot tanítványa, eleinte falusi genre-képeket, újabb időben arcképeket festett.

Leroyer Elie, francia politikus, megh. Párisban 1897 febr. 22.

Lers Vilmos 1899 szept. 15. miniszteri titkári címet és jelleget nyert.

Leseticki Tivadar, lengyel zongoraművész, szül. Lembergben 1831. A pétervári konzervatórium tanára volt 1878-ig, azóta Bécsben oktat magánúton; 1880. nőtől vette tanítványát, *Eszipov Anette*-et (l. *Eszipov-Leseticki*, VI. k.). Hálás zongoraszerzeményein kívül operát is irt (Az első redő, Prága 1867).

Lesjanin, l. *Milojko*, szerb tábornok, megh. Belgrádban 1896 febr. 27.

2. **L. Rajko**, szerb író, szül. Lesja faluban 1826 jan. 17., megh. Bécsben 1872 okt. 19. Tanult Belgrádban, Heidelbergában és Párisban, a belgrádi liceum tanára és rektora, 1861—1868-ig igazságügyminiszter. Munkája: *Institucije Justinanovog rimskog prava* (Belgrád 1857). MARG.

Leszghinka, keleti, különösen a kaukázusi örmények által lejteni szokott tánc. Abból áll, hogy a leány szereit szeliden lesíti, karjait a csipőjére tűzi; majd egyszerre hullámszerűen engedi el karjait s szemben álló táncosáttal könnyedén elszökell. Ez most szintén megindul s eléje siet táncosnőjének, mire egymás mellett mindketten elsiklanak. Ezután apró körökben keringenek ismételt találkozásokkal és kitérésekkel. E tánc némileg hasonlít a magyar csárdáshoz. G-A.

Létánfalu (Léthánfalu), kisközség Szepes vármegye iglói j.-ban, (1891) 684 lak. A *L-i kolostorról* l. *Menedékszirt* (XII. k.).

Letartóztatás (XI. k.) a büntető perrendtartás szerint l. *Vizsgálati fogság* (XVI. k.).

Letartóztatási intézetek, l. *Országos letartóztatási intézetek*.

Letmathe, porosz falu, (1895) 5164 lak.

Létminimium, a társadalmi politika fogalma az életfentartásra elengedhetlenül szükséges eszközök birtokának megjelölésére, melyen alul az egyéni, illetőleg családi szükséglet kezdődik. A l. a szegénység és a jólét határvonala, mely nemzetenkint, osztályonként, sőt nemenként más-más lehet. Értékben való kifejezése sok nehézségbe ütközik, mert a szoros értelemben vett anyagi szükségleteken kívül nagy részben függ a közgazdasági fejlődéstől, a kultúra haladásától s az ekként előálló igényektől. Az adópolitikában mindamellett fontos szerepet visz, amennyiben a jövedelmi adónál az újabb törvényhozások tekintettel vannak reá s az adómentesség nyújtásánál irányadónak tekintik. L. még *Szegénység* (XV. k.).

Letörni (innen: *letörés*, ang. *broken down*), a lóversenypörben gyakran előforduló kifejezés. Általánosságban akkor használják, ha a lovat bármiféle olyan bajéri, mely a versenypályán való szereplését megakasztja. Szűkebb s helyesebb értelemben a versenyelő akkor török le, ha a training-munka folyama alatt, futás közben vagy után

lábain olyan muló vagy maradandó jellegű kóros állapot lép föl, mely a további futásra hosszabb vagy rövidebb ideig képtelenné teszi, főleg ha az nagymérvű, s 2—4 csuklóra is kiterjed. Legtöbbnyire megerősítés vagy rándulás következtében szokott létrejönni, amit rendszerint gyulladás követ s ennek folytán a csuklóban lévő inak s ezeknek hűvelve a lábszárak hátsó felületén megdagadnak. A ló hátsó lábain csak nagy ritkán törlik le s ezeken legfőleg a csukló-inak rándulása szokott előfordulni. Letörés ezeken akkor áll be, ha a rándulás s ennek következményei a csülök-hajlásban is észlelhetők. Ez az u. n. izekben vagy hajlásokban való letörés az első lábakon gyakran előfordul s azt jelenti, hogy inádrándulás már a csukló-inak minden részén föllépett s székhelye nem a csöves, hanem már a csukló-csontban van. A letörés nem tévesztendő össze a *csukló kificamodásával*, mert ezt a ló a süppedős, a mélyebb talajban is hamar és könnyen megszerezheti. Humoros értelemben letörik a lóversenyeken játszó fogadó is, ha minden pénzét elveszti.

Leu Agost, német festő, megh. Seelisbergben (Svájc) 1897 jul. 20.

Leube-Rosenthal-féle húsoldat úgy készült, hogy 1 kg. zsirjától teljesen megfosztott húst finoman felvágunk és agyagedényben 1 lit. víz és 20 cm³ tiszta sósav keverékével leöntik, aztán erősen befedve 10—15 óráig forralják. Azután az egész tömeget kivéve, mozsárban jól szétőröszlik. Erre ismét 15—20 óráig főzik s szódával közömbös vegyhatásúvá teszik s végül pépsűrűvé befőzik, négy részre osztják és légmentes pléhdobozokba zárják.

V. Á. M.

Leucadendron R. Br. (növ.), a Proteaceák génezusa, l. *Atlaszfa* (II. k.).

Leucanthemum, l. *Pappvirág*.

Leuchaemia, l. *Fehérvérűség* (VI. k.).

Leuchtenberg Jenő Maximilianovics herceg (3., XI. k.) neje, szül. *Szkobelew Zeneida*, megh. Szt.-Pétervárt 1899 jun. 16.

Leuchtenburg, kastély, l. *Kahla* (X. k.).

Leucitit, közet, l. *Leucitofir* (XI. k.).

Leuckart Rudolf, német zoologus, megh. Lipcsében 1898 febr. 6.

Leukaethiopia, l. *Albino* (I. k.).

Leuke, l. *Kügyő-sziget* (X. k.).

Leukippidák, Leukippos (fehér ló) leányai, a világosság szellemei; ezt a mivoltukat bizonyítja nevök is: Hilaeira (szende fényti) és Phoibe (világitó); Zeus gyermekeinek, a Dioskurosoknak, feleségeitül tisztelték őket.

Leutenberg herceg, l. *Sizzo*.

Leuto, 6—8 m. hosszú, halászat céljára szolgáló egyárbocos parti jármű, latin vitorlákkal, melyet az Adriai-tengeren kiváltképpen a szardella-halászatra használnak.

Leutwein Tivadar, német délnyugat-afrikai tartományi főnök, szül. Badenben 1849 máj. 9-én. 1894 febr. vette át a német-délnyugatafrikai védelmi csapatok fővezényletét s Witboi Hendriket több haví harc után 1894 szept. 15. megadásra kényszeríté. 1895 jul. 25. kinevezték a német-délnyugatafrikai tartomány főnökévé. 1896. Witboi és más hűségben megmaradt törzsfőnököktől támogatva, elnyomta a hererók fölkelését. o. j.

Leuwarden a. m. Leeuwarden (XI. k.).

Leva József, olasz történetíró, megh. Padovában 1895 nov. végén.

Levadia (Lebadia), l. *Livadia* (XI. k.).

Levallois (ejtsd: lövalóá) *Gyula*, francia író, szül. Rouenban 1829 máj. 18-án. 1850. Párisba ment, ahol 1855. Sainte-Beuve titkára lett, kinek különösen Port-Royal története e. művének átdolgozásában volt segítségére. Művei: *Critique militante* (filozofiai és irodalmi tanulmányok, 1862); *Sainte-Beuve* (1872); *Corneille inconnu* (az akadémia jutalmát nyerte, 1876); *Streckeisen-Moul-touvel*: J. J. Rousseau, ses amis et ses ennemis címmel (1865, 2 köt.), összegyűjtötte a genfi filozofushoz intézett, addig ismeretlen leveleket.

Levallois-Perret, Páris elővárosa, (1896) 47,315 lakossal.

Levanska varoš, politikai község Verőce vármegye diakovári j.-ban, (1891) 431 lak., postahivattal és postatakarékpénztárral. l. még *Nevna*.

Lévay, 1. **Henrik**, főrendiházi tag, 1896 jul. 14. családjával együtt kikeresztelkedett, 1897 ápr. 22. magyar bárói méltóságot kapott.

2. **L. Józseftől** megjelentek *Újabb költeményei* (kiadta a Kisfaludy-társaság, Budapest 1898).

Levegő folyósítása. Régóta ismeretes, hogy némely gáz, p. a szénsav, nyomással cseppfolyóssá tehető; azokat a gázokat azonban, melyek bennünket mint levegő környeznek, t. i. az oxigént és nitrogént, még egy-két évtized előtt permanens gázoknak, azaz olyanoknak ismertük, melyeket nyomással nem lehet cseppfolyóssá tenni. *Natterer* Bécsben 2790 atmoszféra őriasi nyomásának tette ki a levegőt, a nélkül, hogy folyóssá vált volna. Később azután *Andrews* kimutatta, hogy minden gázra vonatkozólag van a hőmérsékletnek oly felső határa, melynél kisebb hőfokra kell az illető gázt juttatni, hogy folyósítható legyen. Ez az illető gáznak «kritikus hőfoka». A szénsavnak p. + 31 C° a kritikus hőmérséklete, 31°-nál hidegebb szénsavat tehát nyomással folyósíthatunk, 31°-on felüli szénsav azonban sem nyomással, sem térfogatkisebbitéssel nem tehető cseppfolyóssá. A levegőnek kritikus hőfoka azonban nagyon alacsony, t. i. —140°. Ha tehát levegőt akarunk folyósítani, azt előbb ily rendkívüli len kell hűteni; csak akkor sikerül azt 39 atmoszféra nyomással folyóssá tenni. Ha azonban a hőmérséklet —191°, akkor már a közönséges, egy atmoszférás légnyomás is cseppfolyós állapotban hagyja a levegőt.

Majdnem egyszerre, t. i. 1877 dec. sikerült egymástól egészen függetlenül *Cailliet* L. fizikusnak és *Pictet* R.-nak Genfben az u. n. permanens gázokat, köztük a levegőt is, egymásutáni körfolyamatokkal folyósítani. A szükséges igen alacsony hőfok elérése céljából a nevezett fizikusok onnan indultak ki, hogy először oly gázokat folyósítottak nyomás útján, melyek kritikus hőfokát a szokásos eszközökkel is el lehetett érni. Ha már most e folyósított gázokat alacsony nyomásnál elpárologtatták, oly alacsony hőfokra hűtötték a környezetet, hogy ennél a hőfoknál mélyebben fekvő kritikus hőmérsékletű gázt is lehetett folyósítani. Ezen az úton fokozatosan a

megkivánt —140°-ig szálltak le, mely hőfoknál azután végre a levegő is folyóssá vált. Ilyen gázfolyósító készüléket, többszörös körfolyamatokkal, Pietet az 1896-iki genfi országos kiállításon működésben mutatott be. Az első gép a Pietet-féle keverékkel, mely kénessav-anhidrid és szén-sav-anhidridből áll —100° egész —110°-nyi hideget idéz elő. A második gép azután nitrogén-prot-oxidot folyósít, mi által —160° áll elő. A harmadik készülék végül a levegőt folyósítja.

Linde müncheni tanárnak nagy érdeme már most abban van, hogy az ellenáramlat elvének alkalmazásával ezeket az alacsony hőmérsékleteket és így a levegő folyósítását is nagyon egyszerű készülékekkel egyetlen folytonos körfolyamattal gyorsan létesíti és a folyós levegőt nagy mennyiségben állítja elő. Az *ábra* a Linde-féle készülék vázlata. Kompresszorban atmoszferikus levegőt szívatunk be és körülbelül 175 atmoszféra - nyomással sűrítjük. Ekkor a levegő fölmelegszik. Ezt a magas feszültségű meleg levegőt ugyanezen nyomással P_2 hűtőbe vezetjük és ott a hűtőviznek normális hőmérsékletére (t_1) hűtjük le. A magas feszültségű, most már lehűtött levegő az ellenáram - készülék középső csővéen egy szabályozó szellentyű felé áramlik. Itt a levegő kitágul, mi által nyomása kisebbedik és egyidejűleg lehűl, mert az ismert törvény szerint a gázok kitágulása-
kor a külső munka végzésére hőszármaztat fel, amiből következik, hogy a táguló levegő hőfoka leszáll. A hideg, kitágult, alacsony (P_1) nyomású és

alacsony (t_2) hőfokú levegőt az ellenáram-készülék külső csővéen fölfelé vezetjük és ismét a kompresszorba szívatjuk és hosszabb ideig állandóan ennek a körfolyamatnak vetjük alá.

Az ellenáram-készülék középső csőve azonban hővezető fémből való. Az ezen középső csőben lefelé haladó légáramlat a csőfalak hővezetése folytán tartósan ki van téve a külső esőben fölfelé haladó hidegebb légáram alacsonyabb hőmérsékletének, úgy hogy végre a —140°-ot elérjük. Ennek bekövetkezévé azután megkezdődik a levegő folyósodása és a folyékony levegőt gyűjtőedényben felfoghatjuk és csapon leereszthetjük. Ilyen légfolyósító berendezést először a németországi második bajor országos kiállításon 1896-ban mutattak be nyilvánosan. Linde tanár adatai szerint *Brotherhooldtól* Londonból való három fokozatu kompresszor 175 atmoszféra nyomással óránként mintegy 2 m. levegőt sűrít.

Az ellenáram-készülék lényegében két 40 — 40 m. hosszú egymásba csavart vörösrézcső spirálisból áll, melyek belső átmérője 7, illetőleg 25 mm. A folyékony levegőt gyűjtő edény Dewar-féle két-tősfalu üvegedény, melynek két fala közti tér légüres. Ez a vakuum a külső meleg ellen kitérően megvédi az edény belsejét s benne a folyékony levegő, melynek hőfoka közönséges légnyomásonál —180°, minden különösebb elzárás nélkül órákig eláll.

Maga a folyósított levegő gyengén kékes, tejszerű folyadék. Ez a zavaros színezés a cseppfolyós levegőben levő szilárd szén-savtól ered. Ha folyékony levegőt itatós papíroson át szűrünk, tiszta, kissé kékes folyadék csepeg le, a szilárd szén-sav pedig mint hó rakódik le a tölesérben. A folyékony levegővel leöntött kénesos a rengeteg lehűtés miatt azonnal ólomszertü tömeggé fagy és éles késsel darabokra metszhető. Még étert és

alkoholt is könnyen megfagyaszthatunk, ha folyékony levegővel öntjük le. A folyékony levegőbe mártott kaucukusos úgy megdermed, hogy ütésre úgy törik, mint az üveg. A folyékony levegőből a nitrogén gyorsabban párolog el, mint az oxigén, úgy hogy a folyadék állás közben mindig dúsabbá válik oxigénben. Ezt a tényt azon ismerhetjük fel, hogy az eloltott, de még parázs faszilánk újra lángot vet, ha olyan folyós levegő fölé tartjuk, mely már egy ideig állott. LAKITS.

Léveillé (ejtsd: levej) *Lajos Gyula*, francia politikus és miniszter, szül. Rennesben

1834 okt. 22. Sztlóvárosában végezte tanulmányait és 1873. a büntetőjog tanára lett a párisi egyetemen. Megelőzőleg 1870—71. mint a táviró-igazgatóság titkára működött. 1875. a Seine départment főtanácsába választották. 1884. Francia-Guyanába küldték a fegyenc-telepek megvizsgálására és 1882. a becsület-renddel jutalmazták. 1893. képviselőnek választották, 1895. pedig a gyarmatok minisztere lett a Bourgeois-féle kabinetben. Munkái: *Notre marine marchande et son avenir* (Páris 1868); *Traité de droit maritime* (1868); *De la réforme du Code d'instruction criminelle* (1882); *La Guyane et la question pénitentiaire coloniale* (1886).

M. L.

Levél (XI. k.), kisközség Moson vármegyében magyar-óvári j.-ban, 1898. nagyközséggé alakult át.

Levélbölgák, l. *Levélböhög* (XI. k.).

Levéborulék (növ.), a levelek összerorulása a rügyben, l. *Rügy* (XIV. k.).

Levéldudor (növ.), a levél fejlődésének legelső mozzanata, midőn az ág tenyészképje alatt szövődombocská v. dudorodás képében jelenik meg; l. *Ág* (I. k.).

Levelező-lap (XI. k.). Díja 1900 jan. 1. a belföldön 4 fillér; Ausztriába, a megszállott tartományokba, Németországba, Szerbiába és Montenegroba 5 fillér, máshová 10 fillér. Forgalma mind nagyobb arányokat ölt (belföldön 1899. 68 millió, az egész föld kerékességén 1897. 25 millió), ami jó részben a képes L. elterjedésének tulajdonítható. Ez utóbbiaknak óriási mértékben való elszaporodása a divat erején kívül főleg arra vezethető vissza, hogy a képes L. szükségszertien rövid közleményeivel kiválóan alkalmas a levelezési kötelezettségek könnyű és gyors teljesítésére. Nemcsak a magánipar vetekedik a képes L. újabb és újabb fajtáinak előállításával, hanem az állami posták is megpróbálkoznak vele. Így a magyar posta az ezredéves ünnepélyek alkalmából 32 fajta képes L.-ot állított elő és ezeket a magyar történetből, illetőleg Magyarország egyes tájairól vett és művésziesszen rajzolt és sokszorosított képekkel illusztráltatta. E képes L.-ok még most is forgalomban vannak. Sajnos, hogy a képes L.-ok nagy része külföldi gyártmány és idegen nyelvű (Postkarte stb.) felirataikkal sokszor vétenek a belföldi szabályok ellen, ami levélként való megpörtözásukat vonja maga után. Ezen körülmény szolgáltatott egy ideig okot arra a téves felfogásra, mintha a magyar posta üldözne a képes L.-ot. DEMÉNY.

Levelező tag, l. *Akadémia* (I. k.).

Levelgyűjtő szekrény, l. *Postai levelgyűjtés* (XIV. k.).

Levélkorona (növ.), bizonyos egyszikű fa-alaknak csupán levelek (nem gallyak és ágak) alkotta koronája, p. a pálmaké.

Levéltőlés, l. *Zsidók* (XVI. k. 1219. old. 1. hasáb).

Levél puhája (növ., diachyma), a levél szövétében minden, ami nem edénynyaláb vagyis nem levélér, tehát a levélerezet köze a bőrrel együtt.

Levél színe (növ.), l. *Levél visszája* (XI. k.).

Levéltöbbség (növ., pleophyllia), egy levélnek v. egy részének a helyén kettőnek v. többnek jelentkezése, mint kivételes eset. L. útján lesz a lőhere levele négy- v. többágú.

Levél töve v. *levélszöglet*, *levélzúg* (növ., axilla folii), az a szöglet, amelyet a levél a szárral (amelyből t. i. kinőtt) együtt alkot, l. *Hónalj* (IX. k.).

Leven (ejtsd: liven), város Fife skót grófságban, a Firth of Forth partján, a L. folyó torkolatánál, (1891) 4577 lak., leniparral.

Levendula-olaj, l. *Levendula* (XI. k.).

Lever de rideau, l. *Lever* (XI. k.).

Levertin Oszkár Ivor, svéd költő és irodalomtörténész, szül. Norrköpingben 1862 jul. 17. Tanulmányait az uppsalai egyetemen végezte, ahol 1889. az irodalomtörténet magántanára lett. 1894. megbízást kapott, hogy a stockholmi egyetemen irodalomtörténeti előadásokat tartson. Szépirodalmi művei: Från Rivieran, Skizzer (Stockholm 1883); Småmynt (novellák, u. o. 1883); Konfliktér (elbeszélések, u. o. 1885); Legender och visor

(költemények, u. o. 1891); Nya dikter (versek, u. o. 1894). Irodalomtörténeti tanulmányai: Studier öfver fars och farsörer i Frankrike mellen renaissancen och Molière (Upsala 1888); Teater och drama under Gustav III. (Stockholm 1889); Gustav III. som dramatisk författare (u. o. 1894); Från Gustafs III. s dagar (u. o. 1896); Niclas Lafrensen (1899). L. eleinte a naturalizmus híve volt, de újabb műveiben elfordult tőle.

Leveshúsok, l. *Hús* (IX. k. 491.).

Levetzow Ulrika báróné megh. tribltzi birtokán (Lobositz mellett, Csehország) 1899 nov. 13.

Levi, 1. *Hermann*, német karnagy, szül. Giesleben 1839 nov. 7. Tanult Mannheimban Lachner Vincénél és Lipesében. Rotterdamban 1861., Karlsruheban 1864., Münchenben az udvari operánál 1872. működött. 1896 okt. 1. nyugalmába lépett. L. személyes összeköttetésben állt Wagner Rikárdal, ki őt 1882. Bayreuthba hívta s a Parsival vezénylésével bizta meg. Mint zeneszerző is jó nevet szerzett. Nagyobb műveiből egy zongorahangversenydarab jelent meg nyomtatásban.

2. *L. Leone*, angol statisztikus és közgazdász, szül. Anconában 1821 jul. 6., megh. Londonban 1888 máj. 7-én. 1844. Liverpoolba költözött, ahol 1847. megszerezte az angol állampolgárságot. L. kezdsére létesült 1849. a liverpooli kereskedelmi kamara. 1852. a londoni King's College-en a kereskedelmi gyakorlat tanárává nevezték ki, 1859. ügyvéd lett, 1861. a tűbányai egyetem a doktori címet adományozta neki. Művei: Commercial law of the world (1850—52, 4 köt., 2. kiad. 1863., International commercial law címmel), melyben egy nemzetközi kereskedelmi törvényhozás szükségét hangoztatja, s melylyel el is érte, hogy Angliában a kereskedelmi törvényeket több tekintetben egyszerűsítették; On taxation, how it is raised and how it is expented (1860); Wages and earnings of the working classes (1867); History of British commerce and of the economic progress of the British nation 1763—1878 (1879); War and its consequences (1881); Wages of the working classes. Report to Sir A. Bass (1885); International law, with material for a code (1887).

Lévy Béla, jogi író, ügyvéd, szül. 1873 dec. 4. Egyetemi tanulmányait 1890—94. években a budapesti egyetemen végezte, ahol 1895. doktorrá avatták. Az ügyvédi vizsgát 1897. tette, 1899. pedig a kereskedelmi akadémia tanárává választott. Nagyobb önálló műve: *A magyar szabaldalmi jog rendszere* (1898), mely e szakmára nézve a magyar irodalomban úttörő. Ezenkívül számos cikket irt a Jogtudományi Közlönybe, a Magyar Jogi Lexikonba és e Lexikonnak is munkatársa.

Lewicki Anatol, lengyel történész, meghalt Krakóban 1899 apr. 25.

Lewinsky József (XI. k.), a bécsi Burg-színház művésze, 1898 máj. ünnepelte meg művészeti pályájának 40. évét s ez alkalommal a III. oszt. vaskorona-rendet kapta. Irta: Zur Psychologie des Schauspielers (a Waage folyóirat 1898. évfolyamában).

Lexa-Aehrenthal Alajos báró (XI. k.) osztrák diplomatát 1898 dec. szentpétervári rendkívüli

és meghatalmazott nagykövetté nevezték ki. 1899. megkapta a v. b. t. tanácsosi méltóságot.

Lex Falkenhayn, l. *Falkenhayn* (2).

Lex Pacca, olasz törvény, mely szerint műtárgyakat csak a kormány beleegyezésével szabad a külföldre vinni.

Lex Salica, l. *Germán népjogok* (VII. k.).

Leyds Vilmos János, a délafrikai köztársaság (Transzvál) államtitkára, szül. Magelangban (Jáva) 1857. Amsterdamban nevelkedett, 1878. rajz- és tornatanítói oklevelet szerzett s 1884. a jogból doktori vizsgálatot tett. Nemsokára a dél-afrikai köztársaság fő államügyésze, 1889. pedig államtitkára lett. Meg tudta szerezni az európai tengeri hatalmak rokonszenvét (Anglia kivételével), mely célból több ízben Európába utazott. 1897 végével kinevezték a köztársaság képviselőjévé Európában, és erre 1898. újra bejárta a nyugateurópai tengeri államok székvárosait. Az 1899 okt. kitört angol háborúban nagy buzgósággal működött, hogy a külföld rokonszenvét Transzválnak biztosítsa. o. j.

Leye, folyó, l. *Lys* (XI. k.).

Leygues János Kolozs György (XI. k.) francia politikus 1898. Villeneuve-sur-Loiban újra képviselőnek választották, jun. pedig a képviselőház megválasztotta alelnökévé. Ez év nov. a Dupuy-kabinetben a közoktatásügyi tárcát kapta, melyet az 1899 jun. alakított Waldeck-Rousseau-féle minisztériumban is megtartott. L. M.

Lezárt verseny, mindama futam neve, amelynek a főtételekben esetről-esetre kitüntetett nevezési zárórája már eltelt. Az ezen ideig a bejelentési hivatalhoz érkezett nevezéseket ugyanis köteles a versenytitkár az egyes versenyek szerint azonnal rendezni s közzétenni. Az ezután leadott nevezések eskais a versenyszabályokban rendszerint taxative felsorolt kivételes esetekben fogadhatók el s tekinthetők érvényeseknek.

L'Hirondelle-expedició, l. *Tengeri tudományos expedíciók* (XVI. k. 91.).

Lhuillier, francia költő, l. *Chapelle* (IV. k.).

Liangkiang, kínai főkormányzóság, mely magában foglalja Kiangszu, Nghanhui és Kiangszü tartományokat. Főhelye Nanking.

Liangszü (Hukvang), kínai főkormányzóság, mely Hupe és Hunan tartományokat foglalja magában. Fővárosa Vucsang.

Libanon (XI. k.) vidékének lakosságát jelenleg 400,000-re becslik, melynek négyötöde keresztény.

Libau, kurföldi város, (1897) 64,500 lak. 1895. 1595 hajó érkezett és 1528 távozott. Az oroszok 74 millió márká költségen új nagy hadi kikötőt építenek és ezt rendkívül megerősítik.

Liberia (Guanacaste), Guanacaste departamanto fővárosa Costarica középamerikai köztársaságban, a Csendes-óceán partján levő Culebra kikötőtől 25 km.-nyire, az Orosi nevű, 1584 m. magas tűzhányó alján, 4000 lak.

Libits Adolf, József főherceg uradalmainak központi igazgatója (jurum et bonorum director), szül. a bélyei uradalomban (Baranya) 1850 jan. 23-án, hol atyja néhai Albrecht főherceg uradalmi főtisztje volt, öregatyja pedig, ki a magyar nemességét kapta, szinté Albrecht főherceg uradalmi

kormányzója volt Magyar-Óvárrott. Középiszkoláit Pécsen és Budapesten, majd 1869—71. külföldi tanulmányút után a magyarvári akadémiát végezte. Ez után önkéntesi évet szolgált és 1873 jun. cs. és kir. hadnagyává lett. 1873 szept. lépett József főherceg szolgálatába s ott 1886. az alcuti uradalom főtisztjévé és 1889. az összes főhercegi uradalmak és javak központi igazgatójává nevezetett ki. 1893 szept. megkapta a kir. tanácsosi címet, ugyanez évben mint József és József Ágost főherceg megbízottja, utóbbinak Auguszta bajor kir. hercegnővel kötött házassága alkalmából kapta a bajor Szt.-Mihály rend II. osztályát. 1896. az ezredéves kiállítás és ennek szervezése körül szerzett érdemeiért a III. oszt. vaskorona-rendet és 1898-ban ismét mint József-főherceg és Mária Dorottya főhercegnő megbízottja, utóbbinak az orléans herceggel kötött házasságánál a portugál Villa vicosa rend középkeresztjét.

Liblab (növény), l. *Lablab* (XI. k.).

Libra (csillagkép), l. *Mérleg* (XII. k.).

Liburnum, Livorno (XI. k.) latin neve.

Licancour, 5950 m. magas tűzhányó hegy Bolívia és Chile határán, 1886. José Sanfelices mászta meg.

Lichen islandicus (lat.), az izlandi zuzmó, a *Cetraria islandica* Ach. nevű, Észak- és Közép-Európa hegyein a földön található zuzmónak szárított telepe, mely a magyar gyógyszerkönyvben is hivatalos. Levélszerű, cafrangos, egyik oldalán zöldes-barna, helyenkint vöröses foltos, másik oldalán halványabb, szürkés színtű zuzmótelep, mely szárított állapotában törékeny, megnedvesítve azonban poroszerű, vízzel főzve pedig kocsonyás lesz. *Lichenin* nevű szénhidrát van benne (70%), továbbá egy kristályos keserű anyag: *cetrarin*, vagy *cetrárisav*; az előbbtől nyeri gyöngye tápláló és bevonó hatását (ezért adják tüdőhurutosoknak és gyomor bajokban szenvedőknek); a cetrarin pedig, különösen újabb vizsgálatok szerint, mint kiálló, emésztést elősegítő keserű anyag, különösen sápadtságban szenvedőknek ajánlatos. K. Gy.

Lichtenberg, porosz falu, (1895) 28,865 lak.

Lichtenberger Ignác, közgazda, szül. Szege-den 1839. Tanulmányait szülővárosában végezte és ezek befejezése után az Azienda Assicuratrice magyarországi képviseletével már a hatvanas években kezdte meg a biztosítási pályát. Néhány évi szolgálat után a vezértitkári állásra emelkedett. Az Azienda feloszlása után az Adria biztosító-társulat magyarországi osztályának vezértitkári állására hívták meg, mely állásban jelenleg is működik. Podmaniczky Frigyes báróval az intézetet tökéletesen megmagyarosította. Közgazdasági téren érdemeket szerzett az u. n. átalánybiztosítás terjesztésével a parasztgazdák között, minthogy ezen biztosítási módozat sok ideig eskais a nagybirtokosság által volt igénybe vehető.

Lichtenberger Frigyes Ágost, francia ref. teologus, megh. Versaillesben 1899 jan. 7.

Lichtenburg, uradalom (régben kolostor) Merseburg poroszországi kormánykerületben, az Elba melletti Prettin közelében. Az ottani *Hedwigsburg* nevű kastélyban találkozott Luther 1518. Bölc Frigyessele, Spalatinnal, Melanchtonnal és Miltitzcelel; Erzsébet választó-fejedelemté

pedig 1528. odamenekült Berlinből. 1812 óta fogházak használják.

Lichtenstein, szászországi város, (1895) 6469 l.

Lichterfelde, porosz község, (1895) 15,960 lak.

Licinio Giovanni Antonio, l. *Pordenone* (XIV. köt.).

Licala Rumph. (növény), alacsony - termetű pálma. Törzse gyűrűzött v. a levélmaradéktól rücskös, levele legyezőalakú, csonthéjas gyümölcse egymagu. Mintegy 12 faja forró Ázsiában terem. A *L. peltata* Roxb. Bengáliától keletre eső erdőkben meg a Himálaja tövében terem. 3—4 m. magas, törzse gyenge, csak egy, de 2—3 m. hosszú virágbugyogánya van, virága nagy fehér, nagyon szép és soká virít. Gyümölcse a makkhoz hasonlít. Nagy paizsalaku levelét Bengáliában nagy ernyőkalapnak használják. A *L. acutifida* Mart. pinangi; a *Penang-Lawyars* nevű sétatóból belőle való. 1½ m.-nél ritkán magasabb. Több más faja tipegőházban diszlik, némelyiket szalonban is lehet tartani. NORR.

Licuz, a Lech (XI. k.) latin neve.

Lie Sophus, norvég matematikus, megh. Kristianában 1899 febr. 18.

Lieb-család, l. *Munkácsy*.

Liebenzell, város és fürdőhely Schwarzwald württembergi területben, a regényes Magold-völgyben, 340 m.-nyire a tenger színe felett, vasút mellett, (1895) 973 lak. Gyógyforrásai 24—28°-uak, csekély konyhasó- és szénsavas nátrontartalommal.

Liebermann Leó a millennium alkalmából megkapta a III. oszt. vaskorona-rendet.

Liebermann Miksa (sonnenbergi), német politikus, szül. Bielscastrugában 1848 aug. 21. Részt vett az 1866. és 1870—71. háborúkban és a hadi iskola elvégzése után kapitány lett. 1880. nyugalomba vonult s az antisemita mozgalomhoz csatlakozott, melynek érdekében a Deutsche Volkszeitungot alapította (1881). 1889. a német szocialisták pártjának (antisemiták) alapításával bajlódott. 1887. a birodalmi gyűlésbe választották, melyből azonban az 1898. választások alatt kimaradt. Mint író is tett kísérletet: Rheinreise c. műve 2-ik, versei már a 3-ik kiadásban kerültek a könyvpiaçra; Beiträge zur Geschichte der antisemitischen Bewegung in Deutschland (3. kiad.). Jelenleg a Deutsch-Soziale Blätter szerkesztője és kiadója. Az 1899. évi antisemita kongresszuson ő elnököl. M. L.

Liebert Eduárd, német keletafrikai kormányzó, szül. Rendsburgban 1850 ápr. 16. Porosz katonai szolgálatba lépett és részt vett az 1866. és 1870—71. háborúkban; 1876—80. tanár volt Hannoverben a katonai iskolában, majd fokozatosan emelkedve a katonai pályán, 1894. az oderai Frankfurtban a 12. gránátos-ezred parancsnoka lett. Miután 1889—90. a külügyi hivatalban a Wissmann-féle afrikai segédesapatok szervezésében közreműködött, 1890. pedig tanulmányi utat tett Afrikában, 1896. Wissmann helyébe ki nevezték a német-keletafrikai gyarmatok kormányzójává. 1897. jan. derekán érkezett Dar-esz-Szalámba, mire jan. 31. útra kelt s előbb az északi, utóbb a déli partvidéket tekinté meg, a nyáron pedig a tartomány belsejében utazott. 1897. jul.

vezérőrnagy lett. *Sarmaticus* néven a következő műveket írta: Der poln. Kriegsschauplatz (Hannover 1880); Von der Weichsel zum Dnjepr (u. o. 1886); Über Verfolgung (Berlin 1881, 2. kiad. 1894); Das russische Infanteriereglement (u. o. 1882); Die Rüstungen Napoleons ftr den Feldzug 1812 (u. o. 1888); Die Verwendung der Reserve in der Schlacht (u. o. 1895); Tage im Zelt. Meine Reise nach Uhehe (u. o. 1897). O. J.

Liebhart Lujza, operaénekesnő, megh. Londonban 1899 febr. 21.

Liebig János báró, l. *Liebig et Co.* (XI. k.).

Lieblein Jens Dániel Károly, norvég egyiptológus, szül. Kristianában 1827 dec. 23. Tanulmányait szülővárosában, Berlinben és Párisban végezte. 1876 óta a kristianiai egyetem tanára. Francia, német, svéd és norvég nyelven számos Egyiptomra vonatkozó munkát írt, melyek közül a legjobbak: Ägyptische Chronologie (Kristiania 1863); Recherches sur la chronologie égyptienne (1873); Hieroglyphisches Namenwörterbuch, genealogisch u. alphabetisch geordnet (Lipsee 1871—1892); Index alphabétique de tous les mots contenus dans le Livre des morts (Páris 1875); Gammel-egyptisk religion populaert fremstillet (Kristiania 1883—85, 3 köt.); Handel u. Schifffahrt auf dem Roten Meer in alten Zeiten (Lipsee 1887).

Lichtenstein hercegség. E kis ország boldog lakossága (mely 1868 óta adó- és katona-mentes) 1899 febr. 23. ülte meg az ország fennállásának 200. évfordulóját. A bérces vidék történetének főbb pontjai: a XIII. sz.-ban a *schellenbergi* grófok uralkodtak L. földjén; követték őket a *Montfort-Werdenberg-Vaduz-i*, 1317. pedig *Werdenberg-Heiligenberg-i* grófok. A XV. sz. közepe táján a svájci származású *Brandis* grófi család ragadta magához az uralmat; 1510. a *sulzi grófok* örökölték Schellenberg várát és területét; 1613. *Hohenems* grófjai vették meg az egész földet; 1699 febr. 23. pedig *Lichtenstein János Adám* herceg vette meg az országot Hohenems Jakab Hannibal gróftól 115,000 forintért, míg a vaduzi grófságot csak 1712. vásárolta meg. Hét évvel később VI. Károly császár mind a ket grófi uradalmat *Lichtenstein* név alatt közvetlen birodalmi fejedelemség rangjára emelte. 1895. alkotmányát részben átalakították. A tartománygyűlés választott tagjaiból hetet az egykori Vaduz és ötöt az egykori Schellenberg uradalmak küldenek ki. M. L.

Lichtenstein, 1. Ferenc Mária herceg, *L. János* herceg (l. *János* 18, IX. k.) testvéröccse, szül. Lichtenstein kastélyban 1853 aug. 28. Tanulmányai befejeztével a gazdaságnak élt s csak később lépett a diplomáciai pályára, melyen utójjára rendkívüli meghatalmazott nagykövet minőségében Szt.-Pétervárott működött. 1898 dec. 9. onnan visszahívták; jelenleg szolgálaton kívüli állapotban van. M. L.

2. *L. Károly Rudolf* herceg (XI. k. 506. old. 1. hasábj.) megh. Bécsben 1899 jan. 16. — Öcsesét 3. *L. Rudolf* herceget a király 1896 jul. 2. ki-nevezte főudvarmesterévé s neki 1896 aug. 18. a Szent-István-rend nagykeresztjét adományozta.

Liegnitz, 1. közigazgatási kerület, 1895-ben 1.067,243 lak. — 2. *L., város*, (1895) 51,518 lak.

Lienbacher György, osztrák politikus, megh. Georgenbergen, Kuchl mellett (Salzburg), 1896 szept. 14.

Lienteria (gör.), a hasmenés egyik alakja, midőn a beteg emésztetlen élelmiszereket ürít ki.

Lierganes, falu Santander spanyol tartományban, a Miera völgyében, (1887) 1965 lak., kénés forrásokkal (23%).

Liezen-Mayer Sándor megh. Münchenben 1898 febr. 19.

Life-preserver (ang., ejtsd: lájff prizerver, a m. életővő), gummieleasztikumból készült hólyag, melyet hajótörés esetében a menekülők használnak; továbbá ölmös bot, melylyel valaki magát védi.

Liger, a Loire folyó ókori neve (XI. k.).

Ligeti, 1. *Antal* síremlékét (Donáth Gyula műve) 1897 nov. 2. leplezték le a kerepesi-úti temetőben.

2. *L. Miklós*, szobrász, szül. Budapesten 1871. Tanulmányait Mátrai tanárnál kezdte, majd Stroblnál folytatta. A Wesselényi emléktáblájának és Garay szobrának pályázatán dícséretet nyert. Legjobb művei: Amor; Ráhán fia; Csirkés leány; Ádám és Éva. Készíti Anonymus szobrát, a király költségén készülő tiz szobor egyikét.

Lightning-expedicció, 1. *Tengeri tudományos expedíciók* (XVI. k. 90. old.).

Ligue de la Patrie française (fr. a. m. a francia haza szövetsége), a francia születési és szellemi arisztokrácia mintegy 200 tagjának egyesülete, amely 1889 jan. elején kibocsátott felhívásában a francia nemzetet a nemzeti egység, a nemzeti hagyományok és a hadsereg iránti tisztelet megővésére szólította fel. A L., melyet klerikális és antiszemita tendenciával alapítottak, megakadályozni igyekezett a Dreyfus-pör revízióját. Az egyesület proklamációját a francia akadémia 23 tagja írta alá, köztük Broglie herceg, d'Audiffret-Pasquier, d'Haussonville gróf, Coppée, Vogué, Hérédia, Lemaître, De Mun gróf. Többen azonban a Loubet elnök ellen, megválasztatása alkalmával (1899 febr.) intézett tüntetések miatt kiléptek a L.-ből. A L. ellensúlyozására alakult az *Union nationale*, mely kijelentette, hogy a Dreyfus-ügyben föltétlenül aláveti magát a semmitől döntésének, s amely a polgárság kibékítésére törekedett. Tagjai jórészt az u. n. intellectuels sorából kerültek ki. L. *Ligue des droits de l'homme*.

Ligue des droits de l'homme (franc. a. m. az emberi jogok szövetsége), francia egyesület, melyet a Dreyfus-ügyből kifolyólag több előkelő politikus, író, tudós és művész — az u. n. *intellectuels*, köztük Scheurer-Kestner, Trarieux, Grimaux, Duclaux stb. — alapított, hogy a jognak oly fajta elnyomása, amilyent nézetük szerint a Dreyfus-ügy maga után vont, a jövőben megakadályoztassék.

Ligue patriotique, 1. *Patriota-liga* (XIII. k.).

Ligularia Cass. (növény), sugaras, sárgavirágú fészkes, a Senecionak is alárendelik; a *L. Sibirica* L. hegyi tözegtűnk jellemző fűve.

Liguliflorae (növény) a. m. nyelves fészkesek, amelyek felszékben valamennyi virág nyelvvalaku, p. gyermeklánc, saláta.

Liguoriánusok, 1. *Redemptoristák* (XIV. k.).

Li Hung Csang (XI. k.), kínai államférfi. 1896. Moszkvába jött a kínai császár képviselőiben a cár koronázása alkalmából; majd nagyobb körutat tett Európa fővárosaiban. Kínába való visszatérése után külügyminiszterré nevezték ki. Erről az állásról az orosz követ kívánságára elbocsátották, de mióta az özvegy császárné (1898 szept.) a hatalmat magához ragadta s a fiatal császárt háttérbe szorította, L. egy időre újból befolyásra emelkedett. Nemsokára azonban megint kegyvesztessé lett s az elvártól eltávolították. 1899 elején azzal a feladattal bízták meg, hogy a Jang-ce-Kiang áradásai által okozott kárt megbecsülje s a folyam jobb szabályozásáról gondoskodjék, nov. 25. pedig visszahívták s kereskedelmi miniszterré nevezték ki. o. j.

Lika-Krbava (XI. k.) *vármegye* területe a legújabb adatok szerint 6211 km², lakóinak száma (1898) 209,700 lélekre becsülik. A legújabb közigazgatási beosztás szerint van benne 1 rendezett tanácsú város, 3 nagy- és 921 kisközség. A szolgabírói járáások száma 9, a körjegyzőségeké 28. Pusztá, telep és major van 658. A vármegye területén van 5 kórház 135 ágygyal; egész területén működik 16 orvos, 29 okleveles bába és 9 gyógyszerész. Van 2607 km. állami és 404 km. tartományi út. Vasútja nincs. Van 33 posta- és 16 táviróhivatal, továbbá 2 távbeszélő-hivatal, illetőleg állomás. A vármegye területén fennáll 2 takarékpénztár és 3 szövetség, összesen 1.907,000 forint tőkével. Az összes tanintézetek száma 108, köztük 1 hittani intézet, 1 gimnázium, 1 reáliskola, 4 különféle szakiskola és 99 népiskola, 1 emberbaráti jellegű intézet és 1 börtöniskola. Mindezen intézeteket összesen 11,975 tanuló látogatta.

Lilafa (növény), a. m. orgonafa.

Lilienthal Ottó, mérnök és léghajó-technikus, szül. Anklamban 1848 máj. 23., megh. 1896 aug. 10-én. Gép-épitéstant tanult a berlini ipar-akadémián, majd a Schwartzkopff- és a Hoppe-féle gépgyárban működött s a 80-as évek elején szerény anyagi eszközökkel műhelyt alapított, amely különösen saját találmányainak megvalósítása által jelentékeny gyárrá nőtte ki magát. Mellékesen a repülési problémával foglalkozott s 20 évi kutatás után művében (Der Vogelflug als Grundlage der Fliegekunst, Berlin 1889) részletesen leirt azon eredményre jutott, hogy csupán a madárrepülés pontos utánzása ad az embernek eszközt arra, hogy a levegőben szabadon reptessen. 1889. megkezdett repülési kísérletei felkeltették a szaktársak érdeklődését. L. még *Léghajózás*.

Liliom, személynév, 1. *Magyar személynévek*.

Liliomképű (növény), 1. *Liliomvirágok* (XI. k.).

Liliomrózsa (növény), 1. *Lotuszvirág* (XI. k.).

Lilla-Füred, 1. *Hámor* (VIII. k.).

Lille, francia város, (1896) 216,276 lak.

Lima Brug. (állat), a Limidae családjába tartozó, egyizombonyomatu (monomyaria) kagylónem. A teknők tojásdadok, domborúak, többnyire bordásak. A zárópárkány egyenes, fogatlan; a bűbjában háromszögű belső szalaggy van. A karbonidőszak végétől napjainkig élnek. LÖRENT.

Limbach, szászországi város, (1895) 11,433 lak.

Limbergi (szőlőfajta), l. *Blaufränkisch*.

Limbu, néptörzs Közép-Nepalban, mely a kiranti és jakha törzsszel együtt 25,000 emberből áll. A nepali harcós törzsekhez tartozik és külső megjelenésre, szokásokra, vallásra, nyelvre nézve rokonságban van a csota-nagpuri kol törzsszel.

Limburg an der Lahn, (1895) 7528 lak.

Limburg-Brouwer (ejtsd: —brauer), l. *Péter* van, németalföldi tudós és író, szül. Dordrechtben 1795 szept. 30., megh. Groningenben 1847 jan. 21-én. Előbb az orvosi tudományokat hallgatta Lejdában; Tielben és Rotterdamban orvosi gyakorlatot folytatott, később a klasszikus filológiára adta magát és 1825. a lüttichi, 1831. a groningeni egyetem tanárának nevezték ki. *Histoire de la civilisation morale et religieuse des Grecs* (Groningen 1833—42, 8 köt.) c. fő művében arra törekszik, hogy a klasszikus ókor szépségeit megismertesse és megértesse a nagy közönséggel. Wieland mintájára írta *Charicles en Euphorien* (Groningen 1841) és *Diophanes* (u. o. 1838, 2 köt.) c. görög tárgyú művelődéstörténeti regényeit. Sajtókorában játszó regénye: *Het Leesgezelschap te Diepenbeek* (Groningen 1847, 15. kiad. 1879). Összegyűjtött regényei *Romantische Werke* címmel Lejdában jelentek meg 1871—76.

2. *L. Péter Ábrahám Sámuel* van, németalföldi író, az előbbinek fia, szül. Lüttichben 1829 nov. 15-én, megh. Hágában 1873 febr. 13. Miután elvégezte jogi és filológiai tanulmányait, Amsterdamban ügyvédi gyakorlatot folytatott és 1856. a hágai bíróalmi levéltár hivatalnokká lett. Levéltári kutatásainak eredménye: *Boergoensche Charters* van 1428 tot 1482 (Hága 1869). 1863—1867. a képviselőház tagja volt. Sok tanulmányt írt, főképen az indiai irodalomról, fő műve azonban *Akbar* (Hága 1872, 4. kiad. 1887) c. regénye, mely a keleti viszonyok alapos ismeretéről és finom művészi érzékről tanuskodik.

Limburg-Stirum *Frigyes Vilmos* gróf, porosz politikus és diplomata, szül. Hágában 1835 aug. 6. Jogi tanulmányainak befejezése után Poroszországban a bírói pályára lépett, 1860. azonban átlépett a diplomáciai pályára s egymásután Bécsben, Drezdában, Stockholmban, Lisszabonban, Rómában (a pápai udvarnál) és Konstantinápolyban mint követségi titkár, majd mint ügyvivő működött, 1873—75. a külügyi hivatalban dolgozott s 1880 szept. 1. óta ugyanott mint helyettes államtitkár dolgozott. 1881 jul. 1. rendelkezési állapotba helyezték s 1892. a kormány kereskedelmi politikája ellen intézett egyik újságcikke miatt fegyelmi úton hivatalvesztésre ítélték, de kegyelmet kapott, mire nyugalomba vonult. 1871 óta Neumarktöt képviseli a porosz képviselőházban, hol a német-konzervatív párt-hoz csatlakozott; részt vett nevezetesen Bismarck idején és annak oldalán az egyházpolitikai harcokban. 1898. újra képviselőnek választották. Újabban mint a konzervatív agráriusok szószólója szerepel a bíróalmi gyűlésen.

Limerno Pitocco, Folengo (VIII. k.) olasz költő álnéve.

Limnanthemum *Gm.* (növény), l. *Tündérvirág*.

Limnigráf, l. *Ármérő* (II. k.).

Limnologia (gör.), az a tudományág, mely a belvizekkel, különösen pedig a tavakkal, alakjukkal, fizikai és vegyi tulajdonságaikkal, flórájukkal és faunájukkal foglalkozik.

Limnophilus (állat), a tegzes szitakötők egyik neme, l. *Tegzerek* (XVI. k.).

Limoges, francia város, (1896) 77,703 lak.

Limonia *L.* (növény, Herperethusa Röm.), a narancsfélék génusza 2—3 fajjal Ázsia tropikus vidékein; l. *Atalantia* (II. k.).

Limonium, l. *Poitiers* (XIV. k.).

Limos, l. *Fames*.

Linant de Bellefonds (ejtsd: lináñ dö belfõñ) *Móric Adolf*, ki *Linant* pasa néven lett ismertté, egyiptomi mérnök, szül. Lorientban 1800., megh. Kairóban 1883-ban. 1818. mint rajzoló egy Egyiptomba induló régészeti expedícióhoz csatlakozott, majd mint mérnök Mehemed Ali pasa alkirály szolgálatába lépett és megbízást kapott Egyiptom vízrajzi térképének kidolgozására. Minthogy nem tudott összeférni a pasa környezetével, lemondott állásáról, beutazta Felső-Egyiptomot, majd Abissziniába, Darfurba, Kordofanba ment. Végül Palesztinába került, ahol fölvette Jeruzsálem, Betlehém és egyéb városok panorámáját. 1827. elkísérte Delaborde Leont arabiai útjára. Kezveléssel több mint főmérnök ismét az alkirály szolgálatába lépett és sok csatánál meg utat épített. 1845. Bourdalone alatt kutatásokat tett a szuezi földszoros átvágásának előkészítése céljából és 1847. kidolgozta az első csatorna-tervezetet. Szaid pasa alatt pasai rangban az út-ügy főigazgatója és a Szuez-csatorna főmérnöke volt. Életének utolsó éveit teljes visszavonultságban töltötte Kairóban. — Fia *L. Ernő*, testvérével *Agostonnal* együtt szintén egyiptomi szolgálatba lépett és Gordon pasa alatt Szudánban volt alkalmazva. Miután testvére 1874. Gondokorban meghalt, 1875. a Niluson fölfelé Fatikóig és Foveiráig, majd a Somerset folyón Mtea székelyéig haladva, Stanleyvel találkozott. Visszautaztában Duflit mellett megölték a benszülöttek, de naplójegyzeteit és térképeit meg lehetett menteni.

Linczegh János, naplóíró és Kolozsvár hőselkü főbírája, szül. Kolozsváron 1606 máj. 30., megh. 1679 jul. 8. A szűcsmesterségre készült, 1627—29. a külföldön is tanult. 1632. már Kolozsvár centum paterei közé tartozott, 1650. főpolgár, 1663. pedig főbíró s 16 izben a szűcsök célmestere lett. 1644 óta a város gyakran küldözte a fejedelmhez, országgyűlésre, tatár khánhoz, pasákhoz. Kolozsvár és a haza történetében nevét Szejdi pasához való küldetése (1660 máj.) tette halhatatlanná. II. Rákóczy György fenési csatavesztése után ugyanis a pasa L. főbírot, ki kegyelmet kérni járt nála, társaival együtt 40 öl hosszú lánca verve, nyakán vaskarikával hajtották a város alá; de nem volt hatalom, melylyel arra kényszeríthették volna, hogy azt feladásra intse. «Meg kell halnom, de meg ne adjátok!» kiáltott be negyedszer is, mikor már háromszor vezették a hóhér elé. Szejdi fővezér aranyos kaftánt adott neki és menedéklevelet, hogy hazamehessen a városba, melyet egy *Regulus* bátorságával szolgált. Nagybecstü, de hiányos

magyar naplójának (1663—75) eredeti kézírata Pákéy Lajos tulajdona; ismertette a M. Akad. Értesítő (1854, 212. old.). Kolozsvár egyik utcája az ő nevét viseli.

Lind., *Linden* János Gyula, belga kertész, megh. Brüsszelben 1898 jan. elején.

Lindau, bajor város, (1895) 5629 lak.

Linde-féle gép, l. *Levegő folyósítása*.

Lindemann Ferdinánd, német matematikus, szül. Hannoverben 1852 ápr. 12. Egyetemi tanulmányait Göttingában és Erlangenben végezte. Azután Münchenben, Angolországban és Párisban tartózkodott. 1877. Würzburgban állított. Még ugyanabban az évben a bajorországi Freiburgban rendkívüli és két év múlva rendes egyetemi tanárrá lett. 1883. Königsbergbe, 1893. Münchenbe hivatott meg. Kiadta Clebsch geometriai előadásait. Tőle származik első szigorú bizonyítása annak, hogy a kör négyszögítése vonalzó és körzövel lehetetlen, vagy pontosabban kifejezve, hogy π transzcendens szám (Berl. Sitzungsberichte 1882, Math. Annalen 23. köt.). Értekezései az idézett lapokon kívül a Bulletin de la Soc. math. de France, Berichte der Freiburger naturf. Gesellschaft, Ber. der Münchener Akademie s a Göttinger Nachrichtenben jelentek meg. külső

Linden, 1. *Hannoverben*, (1895) 35,851 lakossal. — 2. *L. Vesztfáliában*, falu Arnsberg porosz kerületben, Hattingen közelében, (1895) 5484 lak., vasöntéssel, gépgyártással és szénbányával.

Lindheim Alfréd, osztrák jogi író, szül. Ullersdorfban 1836 okt. 11. Atyja *L. Hermann* (1790—1860) a pamutszövés meghonosítója volt Ausztriában. 1888. megalapította az alsó-ausztriai országos földhitelintézetet. 1876 óta a bécsi szédszei választott bíróság elnöke, 1878 óta pedig tartománygyűlési képviselő. 1891. a bécsi Kaufmännischer Verein elnökének választotta. Műve: Das Schiedsgericht im modernen Civilprozeß (3. kiad. Bécs 1894); Erzherzog Karl Ludwig (u. o. 1898).

Lindlar, falu Köln porosz kerület wipperfürthi j.-ban, (1895) 6411 lak., vas- és ólombányászattal.

Lindsa, persa kikötőhely, l. *Linge* (XI. k.).

Lindsay (ejtsd: linsze) *Dávid*, ausztriai utazó, szül. a Murray melletti Goolwaben 1857. Eleinte földmérő volt Dél-Ausztráliában, majd 1883. és 1884. sikeres expedíciót vezetett Közép-Ausztráliába, 1891—92. pedig egy Elder Tamás által kitűnően, a többi közt 40 tevével fölszerelt expedíciót, melynek azonban tulajdonképeni célja, a Nyugat-Ausztrália közepének átszelése, nem sikerült. Erről az utóbbi expedícióról L. Journal of the Elder scientific exploring expedition (Adelaide 1893) c. munkájában számolt be.

Linea, *La*, város Cadiz spanyol tartományban, a gibraltari terület É.-i határán, (1887) 13,862 lak. Van cirkusza a bikaviadatok számára. Az V. Ftllőp által épített várműveket 1808. lerombolták.

Lingen, porosz város, (1895) 6733 lak.

Lingoa geral (portug.), a tupi (guarani) törzshöz tartozó braziliai indusok nyelve, melyet az európai gyarmatosok is elsajátítottak, s mely az indusok és az európaiak érintkezésének közvetítésére szolgált.

Linhart György 1898 nov. 4. megkapta a Ferenc József-rend lovagkeresztjét.

Linsenmann Ferenc, német katolikus teológus, megh. Lauterbachban 1898 szept. 21.

Lintax, Magyarország középkori vízrajzában a. m. Lajta.

Linton (ejtsd: lintn) *Erzsébet* (családi néven *Lynn*), angol író, szül. Derwentwaterben (Cumberland) 1822 febr. 10., megh. Londonban 1898 jul. 15. Első történeti regénye volt: Azeth the Egyptian (1846). Ezt követte: Anymome, a romance of the days of Pericles (1848); Realities of modern life (1851) c. könyvében modern viszonyokat fest. Későbbi művei: Witch stories (1861); The lake country (1864); The true history of Joshua Davidson (1872, 11. kiad. 1891). Nagy feltűnést keltett The girl of the period, and other social essays (1883) c. munkája, melynek címe bizonyos angol leánytípus szálló igeszertől elnevezése lett. Ourselves, essays on women (1867) c. tanulmányában a nőemancipáció túlzásai ellen száll sikra.

Lion (franc., ejtsd: lión, v. ang., ejtsd: lájen) a. m. oroszán. Átvitt értelemben a nap hőse.

Lion Justus Károly, német tornatgyi író, szül. Göttingában 1829 márc. 13-án. 1874 óta a szászországi szemináriumok tornászati feltgyelője. Főbb művei: Leitfaden für den Betrieb der Ordnungs- und Freitübungen (7. kiad. Bréma 1888); Bemerkungen über den Turnunterricht in Knaben- und Mädchenschulen (4. kiad. Lipce 1888); Das Stossfechten (Hof 1883). 1867—75. a Deutsche Turnzeitung szerkesztője volt.

Lipce, 1. *szász kerületi kapitányság*, (1895) 945,179 lak. — 2. *L., város*, (1895) 399,963 lak. 1896. leplezték le Seyfferth Vilmos márványszobrát és 1897. Heine bronz-szobrát. Újabban restaurálták a Szt.-János-templomot, amikor rábukkantak Bach Sebestyén földi maradványaira, amelyeket az új templomba vittek át. Az új református templom elkészült s fölszentelték 1899 márc. 12-én. 1895. nyitották meg a birodalmi törvényszék épületét és 1896. a Grassi-muzeumot. Az egyetemi új építkezést (Rossbach terve szerint) 1897., a Paulinus-templom építkezését 1899. befejezték. Az új városar alapkövét 1899 szept. 19. tették le. A gyáripár állása az 1896-iki összeírás szerint volt 1481 gyártelep, 26,907 lőerejű gépekkel és összesen 65,668 munkással; legtöbb munkást foglalkoztatott a gép- és szerszámpipar (12,044), a poligrafikus ipar (10,462), az építészeti ipar (9610), a szövőipar (8525) és a papiripar (6155). A város közelében az 1813-iki három napos csata emlékére óriási nagyságu, tornyos diadal-csarnokot állítottak fel. V. ö. *Moser O.*, Aus Leipzigs alten Tagen (Lipce 1898); *Friedberg Emil*, Die Universität L. (1898); *Wustmann*, Aus L.-s Vergangenheit (Lipce 1898).

Lipémia (gör.), a vérszerum tejszerű megzavarodása, melyet zsírszemesek okoznak. Hájkórnál fordul elő, főként iszákosokénál.

Lipine, falu Oppeln porosz kerületben, Beuthen közelében, (1895) 15,715 lak., cinkhutával, tégla-, kénsvagyártással és szénbányával.

Lipizzai ló, l. *Osztrák ló* (XIII. k.).

Lipót (4., XI. k.), m. kir. herceg, osztr. főherceg, megh. Hörnstein kastélyban 1898 máj. 24.

2. *L.* (6.) bajor herceget 1896 febr. tábornagygyá neveztek ki.

3. L. (8.) belga király legifjabb leánya, *Klementina* hajdon; *Károly Antal* Hohenzollern-Sigmaringen hercege nem őt, hanem a *flandriai gróf* (VII. k.) leányát *Jozefát* vette nőül.

Lipót Szalvátor, m. kir. herceg, osztrák főherceg (XI. k.). 1893. ezredes, a zágrábi 13. hadtest-tüzérezred parancsnoka és a 18. gyalogezred tulajdonosa lett. 1896. vezérőrnagygyá és a 13. tüzér-dandár parancsnokává nevezték ki. 1898. hasonló minőségben a 72. gyalog-dandárhoz tették át. 1898. dec. 2. a katonai érdemkeresztrel tüntették ki. 1899. okt. 24-én a zágrábi gyaloghadosztály parancsnoka lett, nov. 1. pedig altábornagygyá nevezték ki. 1897. jan. 30. Zágrábban született ötödik gyermeke, *Lipót* (Mária Alfonz Blanka Károly Antal Beatrix Ráfáel Mihály József Péter Ignác), 1899. jul. 13. ugyancsak Zágrábban hatodik gyermeke *Mária Antonia* (Roberta Blanka Leopoldina Beatrix Margarita Karolina Jozefa Ráfáela Michaela Ignácia). m. r.

Lipót-tó (Ríkva, XI. k.), középfrikai tó, újabb kutatások szerint eltűnt és egykori helyét Geogr. Mitteilungen, 1897, 271. old.

Lippai János, 1542—78. kassai ötvösmester. Származáshelye valószínűleg Lippa városa, mert 1542. kassai polgárrá történt megválasztása alkalmával «Johannes aurifer de Lippa» néven említik az iratok. Egyik fennmaradt művét a magyar nemzeti múzeum kincstára őrzi Budapesten. Ez egy hengeralaku, fedeles, aranyozott ezüstkupa, melynek testén gyűrtek között renaissance-izlésű cartoucheokban és fülkéekben ismétlődő hermák és amorettek vannak vert és ezelelalt müben kiképezve. A fület kettős herma alkotja; a felső kecskelábú szatírt, az alsó női mellképet ábrázol. A fődél lapjába keleties arabesk van beéteve, gombján pedig egy római harcosnak alakja áll, baljában paizsot, jobbában három egymásba helyezett csésézt tartván. A kupa koncepciója a németországi befolyást, kiváltképen pedig Jamnitzer Vencel hatását árulja el, technikára nézve azonban oly kifogástalan, hogy e kupát kassai ötvösművésztünk legjobb s legbecesebb darabjai közé kell soroznunk. L. mesterjegye paizsalakban elhelyezett *L.* betű volt. V. ö. *Mihalik J.*, Kassa város ötvösségének története (Budapest 1899, m. tud. akad. kiadása); Arch. Ért. (1898. évf. : Két kassai serleg). MIHALIK.

Lippe (XI. k.), német fejedelemség, (1895) 134,854 lak. Foglalkozás szerint volt 45,853 mező- és erdőgazdasággal foglalkozó, 57,761 bányász és iparos, 8584 kereskedő és forgalom szolgálatában álló, 837 napzásmos és házi szolga, 5942 értelmiséghez tartozó és 9810 magánzó és foglalkozás nélküli. A népmozgalom adatai 1895-ben: született 4575, elhalt 2667 és a házasságkötés: 1088. Az aratás eredménye 1896-ban 11,811 t. búza, 23,080 t. rozs, 2214 t. árpa, 19,136 t. zab, 58,892 t. burgonya, 44,269 t. takarmányrépa, 29,962 t. cukorrépa. Az állatállomány: 8967 ló, 35,350 szarvasmarha, 27,092 juh, 64,453 sertés, 32,543 kecske és 4014 méhkas. 1897—98. az állami jövedelem 1.263,988, a kiadás 1.279,582 márkára rugott.

Története. Woldemar herceg 1895 márc. 20. elhunytával újból napi rendre került az örökösö-

dési kérdés (l. I. *Ernö*). Az új kormány által a tartományi gyűlés elé terjesztett örökösödési törvényjavaslatot, melynek értelmében a kormány *Ernö* régens-herceg fiaira is szállana, a gyűlés egyelőre elnapolta; másrészt pedig a német császári udvar zokon vette a császár sógorának, *Adolf* schaumburg-lippe hercegnek kizárását a trónról és maga II. Vilmos sem titkolta *Ernö* herceggel szemben ellenszenvét, amint ezt a Detmoldból távozó *Adolf* kormány intézett táviratával is bizonyította: «Kormányod igazi áldás volt az országra; L.-nek sohasem lesz nálad jobb és méltóbb fejedelme.» És ez a feszült viszony Berlin és Detmold között akkor sem javult, midőn a tartományi gyűlés a Schaumburg-Lippe hercegi család tiltakozása dacára *Ernö* régens-herceg legidősebb fiát 1898 márc. 16-án a kormányhatalom örökösének elismerte. Két hónappal később a Lippesche Landeszeitung oly cikket közölt, melyből a L.-iek megtudhaták, hogy L. hercegség bizonyos körök ármányai dacára önálló ország és hogy a legítim monarchikus hatalom ellen való izgatás éppen monarchikus szempontból rosszalandó s veszedelmes dolog. Néhány nappal reá *Ernö* régens levélben fordult II. Vilmos császárhoz, hagyná meg Detmoldban levő tábornokának, hogy ő és porosz tisztjei a régens fiait és leányait köszöntsek, őt pedig «Erlauchet»-nak címezzék, amitől a tábornok idegenkedett. E levélre II. Vilmos táviratilag következőleg válaszolt: «Levélét megkaptam. Tábornokom parancs szerint cselekedett. A régensnek anyji, amennyi őt illeti, semmivel sem több. Egyébiránt kikérem magamnak azt a hangot, amelyen ön velem levelezni merészkedett.» A sértett régens ezt a császári táviratot 1898. jul. 8. a német fejedelmek és utóbb a nagy közönség tudomására hozta s a birodalmi tanácshoz is fordult orvoslásért, ahol természetesen nem ért célt. A közvélemény ellenben, különösen a déli német államokban, a régens mellett szólt fel. Utóbb az a tény is köztudomásra jutott, hogy a porosz tábornok a régensnek egyik rendeletét önkényesen és egyoldaluan hatályon kívül helyezte, ami ellen a régens a császárhoz intézett iratában mint a L.-vel kötött egység megsértése ellen szintén kifogást emelt. A nagy császár és a kis régens összestűzése nagy port vert fel nemcsak a német sajtóban, hanem a ktfüldön is. 1899. jan. II. Vilmos születése napján *Ernö* gróf régens, díszében alkalmával, sajnálkozásának adott kifejezést a történetek felett, de másrészt kijelenté, hogy jogaiból nem enged.

Irodalom. Kahl, Die Thronfolge im Fürstentum L., München 1892; Köhler F., Gesch. des fürstl. L.-schen Wappens, Detmold 1893; Laband, Der Streit über die Thronfolge im Fürstentum L., Berlin 1896; Kahl, Ebenbürtigkeit und Thronfolgerecht des Grafen Ernst zu Lippe-Biesterfeld, Bonn 1898; Laband, a Deutsche Juristen-Zeitung-ban közölt cikke, 1898. jul.; Zorn. Kekulé, Seydel és a lippei egyetem jogi karának véleményes jelentései ez ügyben, 1897—98.

M. L.

Lippe-Biesterfeld-Weissenfeld *Armin* gróf, német gazda, megh. Oberschönfeldben 1899. ápr. 21.

Lippei rózsarend. A lippei régens-herceg által 1898. jan. 9. alapított L. a művészetért és a tudományért; aranykelyhű ezüst rózsából áll, melyen arany medaillon van. A medaillon mellő lapján, kék zománcos szélén belül, a múzsacsók

allegorikus ábrázolása és a «Fuer Kunst und Wissenschaft» fölirat van, hátsó lapján pedig egy fejedelmi korona alatt levő domború *E* és a «Gestiftet den 9. Juni 1898» fölirat. A rendjelnek három osztálya van, melyek teljesen megegyeznek egymással, csakohy az első fejedelmi koronán, a második tölgyfalevelén, a harmadik egyszerű gyűrűn függ.

Lippincott Sára Janka (családi néven *Clarke*), leginkább *Grace Greenwood* írói nevén ismert amerikai írónő, szül. Pompeyban (New-York állam) 1823 szept. 23. Rochesterben kitűnő irodalmi nevelésben részesült. 1843. atyjával New-Brightonba költözött (Pennsylvania) és 1853. Philadelphióban férjhez ment L. Leanderhez. Legjobb művei, melyek a természet iránti rajongó szeretetről tanuskodnak, a következők: *Greenwood leaves* (Boston 1850—52); *History of my pets* (1850); *Poems* (1851); *Recollections of my childhood* (1852); *Haps and mishaps of a tour in Europe* (1854); *Merry England* (1855); *Stories and legends of travel* (1858); *Records of five years* (1867); *New life in new lands* (1873); *Queen Victoria* (1883); *Stories for home folks* (1885).

Lipps Tivadar, német filozofus, szül. Wallhalbenben (Rajnai Pfalz) 1851 jul. 28. Erlangenben, Tubingában, Utrechtben és Bonnbán előbb teológiát és filozófiát, majd matematikát és természet-tudományokat, végül kizárólag filozófiát tanult. 1877. a bonni egyetem magántanára, 1884. rendkívüli tanára lett. 1890. Boroszlóba, 1894. pedig Münchenbe hívták meg rendes egyetemi tanárnak. L. főképen a pszichológiával foglalkozik, melyet a filozofia alaptanának tekint. Művei: *Grundhatsachen des Seelenlebens* (Bonn 1883); *Psychologische Studien* (Heidelberga 1885); *Der Streit über die Tragödie* (Hamburg és Lipcse (1891); *Aesthetische Faktoren der Rauman-schauung* (Hamburg 1891); *Grundzüge der Logik* (u. o. 1893); *A Philosophische Monatshefte* c. folyóiratban több tanulmányt irt a komikum lélektanáról (1888 és 1889) és jegyzetes német fordításban kiadta Hume *Treatise upon human nature* c. munkáját (Hamburg 1895). Újabb művei: *Zur Psychologie der Suggestion* (1897); *Raum-ästhetik u. geometrische Täuschungen*.

Lippspringe, porosz fürdő, (1895) 2459 lak.

Lippstadt, porosz város, (1895) 11,118 lak.

Lipshitz Rudolf, német matematikus, szül. Königsbergben 1832 máj. 14., u. o. végezte tanulmányait is. Doktori értekezése 1853. *Determinatio status magnetici viribus inducentibus commoti in ellipsoide eimen* jelent meg; 1864. a bonni egyetem tanára lett. Önálló művei: *Bedeutung der theoretischen Mechanik* (1876); *Lehrbuch der Analysis* (1877, 2. köt.); *Untersuchungen über die Summe von Quadraten* (1886); *Wissenschaft und Staat* (1874, rektori székfoglaló).

Lipthay, I. Béla báró 1896 jun. 6. megkapta a Lipót-rend középkeresztjét; u. a. év jun. 12. beiktatták a főrendek jegyzékébe, megh. Budapesten 1899 máj. 11.

2. *L. István*, nyug. min. tanácsos, 1897. megkapta a Ferenc-József-rend középkeresztjét.

3. *L. Sándor*, műgyetemi tanárt a m. tud. akadémia 1896 máj. 15. r. taggá választotta.

Ugyanez évben kinevezték az orsz. közokt. tanács tagjává. 1898—99., valamint 1899—1900. a műegyetem rektora. 1899 nov. 25. megkapta a m. kir. udvari tanácsosi címet. Megjelent tőle: *Széchenyi István gróf műszaki alkotásai* (Budapest 1896). *Vasútépítéstan* című könyvéből (1897) pedig egy újabb kötet jelent meg, mely a vasúti alépítményt tárgyalja.

Liptó (XI. k.) vármegye területe a legújabb adatok szerint 2258 km², lakóinak számát (1898) 82,300 lélekre becsülik. A legújabb közigazgatási beosztás szerint van benne 6 nagy- és 103 kisközség. A szolgabírói járások száma 3, a körjegyzőségeké 17. A vármegye 37 anyakönyvi területre van beosztva, melyek az alsó-kubini anyakönyvi felügyelőség alá tartoznak. Pusztá, telep és mazar van 93. A vármegye területén van 1 kórház 10 ágygyal; egész területén működik 18 orvos, 20 okl. baba és 8 gyógyszerész. Van 354 km. állami és 1259 km. törvényhatósági út, utóbbiak közül azonban 27 km. kiépítetlen. A vasúti vonalak hossza 898 km., új vonal a Csorba-tóhoz vezető fogaskerekű vasút; a vasúti állomások száma 19. Van 38 posta- és 15 táviróhivatal. A vármegye területén fennáll 2 bank, 4 takarékpénztár és 7 szövetkezet, összesen 567,700 forint tőkével. Az összes tanintézetek száma 141, köztük 1 gimnázium, 3 különböző szakiskola, 101 népiskola, 35 kisdedővő és 1 börtöniskola. Mindezen intézeteket összesen 13,714 tanuló látogatta. Az ipar tekintetében kiemelendő, hogy az állam 1894. Liptó-Szt.-Miklóson vászonszövősi házi ipartelepelt létesített, Rózsahegyen pedig nagy szövőgyár létesült. Fenyőházán (VII. k.) nyaralótelep létesítettet.

TH—V.

Liquor ferri iodati, l. *Vas jodidjai*.

Liskeard (ejtsd: liskárd), város Cornwall angol grófságban, (1891) 3984 lak. Őn-, réz-, ólom- és gránitbányái vannak. Az 5 km.-nyire fekvő Looe kikötővel csatorna köti össze.

Lissa, *Polnisch-L.*, (1895) 13,583 lak.

L'istesso tempo, zenészeti időmértékre vonatkozó olasz kifejezés, a m. ugyanazon tempóban.

Liszt Ferenc, zeneköltő és zongoraművészről újabban irtak: *Reusz E.*, Franz L. (Drezda 1898); *Weissheimer*, Erlebnisse mit Rich. Wagner u. mit Fr. L. (3. kiad. Stuttg. 1898); *La Mara*, Der Briefwechsel zwischen Hans Bülow und Fr. L. (3. köt., Lipcse 1899).

Liszt Ferenc német kriminalistát 1899 tavaszán a berlini egyetem rendes tanárává nevezték ki, 1897-ben pedig a titkos igazságügyi tanácsosi címet kapta. Az 1899 szept. Budapesten tartott nemzetközi büntető kongresszusnak legbuzgóbb szervezője L. volt. Újabban megjelent művei: *Die Deliktobligationen* (Berlin 1898); *Das Völkerrecht* (u. o. 1898); *Lehrbuch des deutschen Strafrechts* (9. kiad. 1899). 1881 óta szerkesztője a Berlinben megjelenő *Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft*-nak.

Liszt a zúzóból (bány.). A finom porrá tört zúzócseréket szilkszerűen a porszemecskék együtt ülepedésük szerint osztályozni, mert a szérek csak együtt ülepedő szemek közül választható ki jó eredménnyel az ére. Legalább háromféle osz-

tályt különböztetnek meg: 0·5 mm.-nél nem nagyobb és 0·25 mm.-nél nem kisebb szemű *darát*, 0·25 mm.-nél nem nagyobb és 0·1 mm.-nél nem kisebb szemű *lisztet* és 0·1 mm.-nél kisebb szemű *iszapot*, l. *Előkészítő eljárás* (VI. k.).

Liszty Anna Rozina (Listius), Thurzó Szaniszló Szepes vármegye főispánjának és utóbb Magyarország nádorának neje, L. Jánosnak *Nauhaus* Anna bárónőtől született leánya. 1598. lett Thurzó felesége, kivel 25 éven át, annak haláláig együtt élt. Ez a rettenetes boszúálló és kegyetlen nő környezetének zsarnoka, cselédjeinek gyilkosa volt és csejthei Báthory Erzsébet versenytársának mondható. Mig hatalmas ura élt, nem érthette el a bűntetés, de midőn annak 1625 máj. 1. történt halála után nemeskürti Poghrányi felesége, majd annak özvegye lett és sok bűbajos és kuzurszó asszonyt gyűjtött maga körül, kik a «boszorkányok királyának» neveztek, a mellett pedig nem szűnt meg jobbjárait betűszerint agyonveretni: a kir. jogtörvény igazgatója ellene főbenjáró vádkeresetet indított. Esterházy Miklós nádor 1637 jun. elrendelte a vizsgálatot, melynek folyamán a tanuk vallomásaiból a vád alaposasága kiderült. A gonosz nőt fő- és jószágvesztésre ítélték, de III. Ferdinánd 1638. megkegyelmezett neki. A periratokat kiadta *Komáromy* András (Tört. Tár, 1897, 627. old.). V. ö. *Szerémi*, Thurzó Szaniszló házasodása (Századok 1894, 74. old.). M. L.

Litaha (Lita), Magyarország középkori vízrajzában a. m. Lajta.

Lithgow (ejtsd: lithgó), város Új-Dél-Wales ausztráliai angol gyarmatban, a Kékhegyek között, vasút mellett, (1891) 3865 lak. Kőszénbányái (1892-ben 205,614 t.), vashámorai vannak.

Lithionit (ásv.), l. *Zinnwaldit* (XVI. k.).

Lithiotis Gümb. (állat), az osztriga bűb-részei, melyeket a geologusok és paleontologusok sokáig kövült növénynek tartottak. V. ö. *Löwenthey* Imre, Néhány megjegyzés a L.-kérdéshez. Einige Bemerkungen zur L.-Frage (Természetr. Füzetek, VIII. köt., Budapest 1895).

Litoklázis (gör.) a. m. kőzetrepedés, mely nagy mélységre hatol le.

Litomorfok (gör.), különös alakú kövek, melyek emberi vagy állatalakokhoz, gyümölcsökhöz, butorokhoz stb. hasonlítanak; előfordulnak különösen cseppkőbarlangokban, de másutt is (Magyarországon főleg a Tátrában).

Litschauer Lajos újabb művei: *Magyar bányajog kérdésekben és feleletekben* (Selmecbánya 1897); *Hivatalos irálytan, különös tekintettel a bányászat, kohászat és erdészet kívánalmaira.* (u. o. 1897); *Ásványtan* (u. o. 1898); *Földtan* (u. o. 1898); *Közvetlen és öslénytan* (u. o. 1899); *Telepismertet* (u. o. 1899); *Mélyfűrés, különös tekintettel Magyarország bányászati viszonyaira* (u. o. 1899).

Litterae dilatoriae, l. *Moratorium* (XII. k.).

Litterae dimissoriales, l. *Dimissoriae* (V. k.).

Litterae formatae, l. *Epistolae formatae* (VI. k.).

Little Lever (ejtsd: litl liver), falu Lancaster angol grófságban, 5 km.-nyire DK-re Boltontól, (1891) 6693 lak., kőszénbányával.

Litré-féle sérv, l. *Sérv* (XIV. k. 1067. old.).

Litus (lat.) a. m. tengerpart.

Liverpool, angol város; Walton, Westderby, Toxteth Park s Wavertree nevű külvárosait 1897. egyesítették a várossal. 1897-iki becsles szerint lakóinak száma 633,078-ra rügött. Az egyesítéssel kapcsolatban a wardok és aldermanek számát 28-ra, a council-tagokét pedig 84-re emelték. Új parkot létesítettek Wavertree mellett, a Jefton-parkban pedig pompás konzervatoriumot építettek. 1896. megnyitották a konzervatoriumot. Új vízvezetéke több mint 2 millió font sterlingbe került. 1895. érkezett 19,457 hajó 8.675,049 t. tartalommal és így a manchesteri hajózó csatorna megnyitása a város forgalmának nem ártott. A behozatal értéke volt: 95.630,589, a kivitelé 90.620,396 font sterling. Kereskedelmi flottája 1895-ben 2225 hajó 2.109,458 t. tartalommal.

Liverpool-leedsi csatorna, l. *Leeds-liverpooli csatorna* (XI. k.).

Livia-forrás, l. *Antónia*.

Livinallongo, l. *Buchenstein*.

Livonia, orosz kormányzóság, (1897) 1.300,640 lakossal.

Livor (lat.) a. m. kékszin, ólomszin; *L. mortis*, hullafolt.

Livorno, olasz város, hajóforgalma 1896-ban volt: a nemzetközi forgalomban érkezett 564 (299,826 t.), távozott 416 (255,706 t.); a parti forgalomban érkezett 3464 (1.246,229 t.), távozott 3606 (1.285,290 t.). A külföldről behozott áruk súlya volt 400,702 t. 59.008,334 lira értékben, a kivitt áruk súlya 71,265 t. 39.118,114 lira értékben. A legfontosabb behozott áruk: dohány (87 millió lira), halak (8'1), búza (6'1), kőszén (5'4), nyers bőrök (4'7), sárga- és vörösréz (1'7), kávé (1'3) és gyapju (1'1 millió lira); a legfontosabb kiviteli cikkek: kender (5'9), olíva-olaj (4'5), nyers bőrök (4'1), korall-munkák (3), feldolgozott márvány (2), cukrozott gyümölcsök (1'8), szalmakalapok (1'2), és bórsav (1 millió lira értékben).

Lix (Lixus), feníciai város, l. *Arís* (II. k.).

Lízis (gör.), a hevenyes betegségek ama végződését, midőn az átmenet az egészségbe lassan történik, ellentétben a krízissel, amelynél hirtelen fordul meg a beteg sorsa. Legkiválóbb példája ez utóbbinak a tüdőgyulladás, míg a L. képét legszebben a hasi hagymáz mutatja, amidőn a láz legnagyobb magaslatáról lassan engedve, mintegy 8—10 nap alatt, néha még lassabban szűnik meg s tér a hőmérséklet a normálisra. Ezen betegség-nél a L. addig befejezve nincs, amíg a hőmérsék legalacsonyabb fokát el nem érte, azután kezdődik a lábadozás. A L. magyarázata abban rejlik, hogy a szervezet lassankint megnyeri gyógyulási képességét, s ezzel lépést tartva, szűnik meg a baj. L. még *Láz* (XI. k. 308. old.). —ss—

Ljubibratics Mica, szerb író, szül. Sumában, közel Trebinjéhez. Az 1857—72. váltakozva folyó montenegrói török harcokban Vukalovics Luka felkelő vezér mellett elsőrangú szerepet játszott. 1873. Belgrádban telepedett le, hol mint a török nyelv alapos ismerője a Koránt lefordította szerb nyelvre.

Lian (kimri nyelv) a. m. falu; összetételekben gyakori.

Llandilo v. *Llandeilo* (ejtsd: lendájlo), város Carmarthenshire-ben (Wales), gyapot-, fűrész- és cserzőiparral, gabonakereskedéssel, (1891) 4728 lak.

Llandilo-Flags, a szilur-formációnak főként Llandilónál kifejlődött rétegsoportja.

Llandoff viscount, l. *Matthews*.

Llanidloes (ejtsd: lennidlőz), város Montgomeryshire-ban (É.-Wales), a Severn mellett, ősrégi templommal, (1891) 2574 lak. Közeliében ölömbányák.

Leanda-Kuanga-vasút, l. *Afrikai vasutak*.

Lobanov-Rosztovszkij Elek Borisovics herceg, orosz külügyminiszter, megh. 1896 aug. 30., midőn a cári pár kíséretében Bécsből hazautazott. A halál Kijev közelében, Szepetovka vasúti állomáson érte utól.

Lobato Gervasio, portugál író, szül. 1850 ápr. 23-án, megh. 1895 máj. 26. Drámai műveit és regényeit jó megfigyelés és friss humor jellemzik. Vigjátékai közül legjobban tetszettek: O commissario de policia; az operettek közül: O burro do Senhor Alcaide; regényei közül emlitendők: A Comedia de Lisboa és Lisboa em camisa; továbbá A primeira confessado és Romance de um amaluense (valamennyi Lisszabonban jelent meg).

Lobberich, porosz város, (1895) 7541 lak.

Lobkowitz Rudolf herceg 1892 óta bírja az aranygyapjas-rendet; 1894 okt. 29. tábornakszer-nagygyá lépett elő, 1896. megkapta az orosz császári Szent Nevskij Sándor rendet, gyémántokkal; 1897. a porosz királyi feketesas-rendet; 1899. a Lipót-rend nagykeresztjét.

Lobus (új-lát.) a. m. karély, a levélnek egyegy oldalán a feléig v. egyharmadáig haladó metszése v. cakkja.

Lochgelly (ejtsd: lokdselli), város Fife skót grófságban, 1 km. nyire a Gelly-től, (1891) 4133 lak., vasművekkel, szénbányákkal.

Loch Leven, l. *Leven* (XI. k.).

Lochwitz, l. *Lohvica*.

Loci communes, l. *Loci* (XI. k.).

Lockroy Eduárd István Antal Simon (XI. k.) francia miniszter a Bourgeois-kabinettel együtt 1896 ápr. 23-án megbukott. Az 1898 jun. megalakult Brisson-kabinetben újra a tengerészeti tárcát kapta, melyet az 1898 nov. alakított Dupuy-minisztériumban is megtartott. 1899 jun. az egész kabinettel visszalépett.

Loesmándi főesperesség, a győri püspökséghez tartozott s a Répce és Gyöngyös patakok mentén terült el. Névleg ma is fennáll a győri egyházbán. Nevét Loesmánd községről és uradal-máról vette.

Lóczy Lajos író című művéből: *Széchenyi Béla gróf keletázsiai útjának eredményei*, 1897-ig megjelent az I—III. kötet atlaszszal. 1898. megjelent akadémiai székfoglalója ily címen: *Széchenyi Béla gróf utazásának földrajzi és földtani eredményei* (Akad. Ért.). A vezetése alatt álló Balaton-bizottság munkálkodásának eddigi eredményeit l. *Balaton* (XVII. k.).

Loddiges, l. *Lodd* (XI. k.).

Lodge (ejtsd: lods) *Henrik Cabot*, amerikai történetíró, szül. Bostonban 1850 máj. 12. Tanulmányait a Harvard-egyetemen végezte, melyen 1876—79. amerikai történetet tanított. 1880—81. a massachusettsi törvényhozó testület tagja volt,

1886. pedig republikánus programmal beválasztották a kongresszusba. 1873—76. a North American Review, 1879—81. az International Review szerkesztője volt. Művei: *Life and letters of George Cabot* (Boston 1877); *Short history of English colonies in America* (New-York 1883); *Studies on history* (1884); *Popular tales* (1887); *Ballads and lyrics* (1887); *Boston* (1891); *Historical and political essays* (1892). Az American statesman c. vállalatban a következő életrajzai jelentek meg: *Hamilton A.* (1882); *Webster D.* (1883); *Cabot* (1889); *Washington György* (1889); *Hero tales from American History* (1895); *Venezuela and Great Britain* (1895); *Adress comme morale of G. D. Robinson* (Boston 1897).

Lóding, valószínűleg a német Ladung (töltés) szóból származott szó; így nevezték nálunk azt a széles szijat, melyet a bal vállról a jobb csipő felé átvetve, karabély, töltényláda, kard stb. hordására használtak. A XVII. sz.-ban a gyalogos L.-ján 10—15, egy-egy töltésre való puskaport tartalmazó doboz, valamint a gyújtóserpenyőbe való puskaporttal megtöltött puskaporszarv és a golyózaeszkő (patrontás) függött. L. még *Töltény* (XVI. k.).

Lodovico (olasz, ejtsd: —víko) a. m. Lajos.

Lodz, orosz-lengyel város, (1897) 315,209 lak.

Loebl Hermann báró, osztrák helytartó és miniszter, szül. Samborban (Galicia) 1835 dec. 29. Miután Lembergben a jogot végezte, a gáncországi helytartó tanácsban kapott állást. 1883. Galícia helyettes helytartója, 1888. Morvaország helytartója lett. 1893. ideiglenesen nyugalmoba vonult, de 1897 dec. belépett a Gautsch-minisztériumba mint Gáncország és a lengyelek érdekeit képviselő miniszter, mely állástól 1898 márc. 5., a Gautsch-kabinet lemondásakor megvált. m. l.

Loeper Gusztáv, német irodalomtörténetíró, különösen elsörangú Goethe-kutató, szül. a pomerániai Wedderwillben 1822 szept. 27., megh. Berlinben 1891 dec. 13. Berlinben és Heidelbergában végzett jogi tanulmányokat, mire a bírói pályára lépett; 1854. a porosz királyi ház minisztériumába rendeltetett és mint ennek ügyésze sikeresen működött több nagy perben; 1876. a királyi levéltár igazgatója lett, 1886. titkos tanácsosi minőségben nyugalmoba vonult és ezentúl kizárólag irodalomtörténeti tanulmányainak élt. Goethére vonatkozó munkásságának köréből első sorban az ismeretes Hempl-féle gyűjteményben megjelent kiadásai emlitendők; kitérők Goethe következő műveihez irt bevezetési és magyarázatai: *Dichtung und Wahrheit*, *Gedichte*, *Faust* (1869); *Prosasprüche* (1870) és *Westöstlicher Divan* (1874). Kiadta továbbá Goethe levelezését Laroche Zsófiával és Brentano Bettinával. Scherer Vil-mossal és Schmidt Erikkel megindította a weimári nagy Goethe-kiadást és egyik alapítója s elnöke volt a Goethe-társaságnak.

Lófogú kukorica, másként *kupás kukorica*, nagy, hosszú, lapos, hegyükön behorpadt szemmel; vannak fehér és sárga szemű változatai, melyek habár felette bőtermők, viszonyaink között azért nem jelentősek, mert nem érnek meg biztosan, ellenben az északamerikai államok D-i államaiban s Mexikóban ez a fajta a legelterjed-

tebb. Hazánkban elvéve a L.-hoz tartozó sárga szemű *caraguai* kukoricát termelik, melyből az u. n. *szalontai* kukorica keletkezett. Bőtermő fajta, mely azonban a L.-át jellemző kupát elvesztette. Gazdag talajon bőtermősége miatt ugy szertermelésre, mint különösen csalamádénak nagyon alkalmas.

Logan Vilmos *Ódön*, amerikai geologus, szül. Montrealban (Felső-Kanada) 1798 ápr. 20., megh. Walesben 1875 jun. 22. Tanulmányait jórészt Európában végezte. 1818—38. kereskedő volt Londonban, de a mellett geologiai tanulmányokkal foglalkozott. 1843—71. Kanada geologiai megvizsgálását vezette, melyről időnként jelentést tett közzé. Műve: Kanada geologiaja (Montreal 1864—65). V. ö. *Harrington*, Life of Sir William Edmond L. (London 1883).

Logan-hegy (Mount L.), Brit-Kolumbia hegysege az É. sz. 60° 34' és a Ny. h. 140° 23' alatt. Újabb mérések szerint 5947 méter magas s így É.-Amerikának legmagasabb hegye.

Lohde Miksa, német festő, szül. Berlinben 1845., megh. Nápolyban 1868. Cornelius tanítványa, különösen érdeklődött a régi sgraffito-képek iránt és maga is többnyire ezt a technikát használta. Ilyenek: négy nagy kompozíciója a trójai mondakörből a berlini Zsófia-gimnázium lépcsőházában; a berlini hadügyminisztérium lovardájának oromfalain, stb.

Lohvica (Lochwitz), az ugyanily nevű járás székhelye Poltava orosz kormányzóságban, a L. és Szula összefolyásánál, vasút mellett, (1894) 10,789 lak., olajprésekkel, téglavetőkkkel és marhakereskedéssel.

¶ **Loire**, francia département, (1896) 625,336 lak. 1897-iki termés: 523,750 hl. búza, 467,670 hl. rozs, 40,500 hl. árpa, 304,560 hl. zab, 163,652 hl. bor, 3,604,994 t. szén. — *Haute-L.*, francia département, (1896) 316,699 lak. 1897-iki termés: 189,130 hl. búza, 1,263,540 hl. rozs, 406,800 hl. árpa, 379,500 hl. zab, 20,508 hl. bor, 224,493 t. szén.

Loire-Inférieure, francia département, (1896) 646,172 lak. 1897-iki termés: 1,812,500 hl. búza, 60,000 hl. rozs, 54,000 hl. árpa, 365,500 hl. zab, 675,000 hl. bor, 226,244 hl. gyümölcsbor.

Loiret, francia département, (1896) 371,019 lak. 1897-iki termés: 1,560,000 hl. búza, 380,000 hl. rozs, 321,200 hl. árpa, 3,050,000 hl. zab, 34,769 hl. bor, 34,684 hl. gyümölcsbor.

Loir-et-Cher, franc. département, (1896) 278,193 lak. 1897-iki termés: 813,750 hl. búza, 174,630 hl. rozs, 156,360 hl. árpa, 1,279,560 hl. zab, 199,082 hl. bor, 9897 hl. gyümölcsbor.

Lokkum, l. *Loccum* (XI. k.).

Loman Ábrahám Dirk, hollandi ref. teologus, megh. Amsterdamban 1897 ápr. 17.

Loménie (ejtsd: —méni) *Lajos*, francia író, szül. St.-Yrieixben (Felső-Vienne) 1815 dec. 3. régi nemes családból, megh. Mentoneban 1878 ápr. 2. Tanulmányait Avignonban végezte, azután Párisba ment, ahol az irodalomra adta magát. 1845. a Collège de France-on, 1862. a politechnikumon a francia irodalom tanára lett. Mérimée halála után 1871. a francia akadémia tagjának választotta. A *Revue des Deux Mondes*ban és a *Patrie*-

ben megjelent irodalmi tanulmányain kívül művei: *Galerie des contemporaines* (Páris 1840—1847, 10 köt., *Un homme de rien* (néven); Beaumarchais et son temps (Páris 1855, 2 köt., 4. kiad. 1880); *La comtesse de Rochefort* et ses amis (1870, 2. kiad. 1879); *Les Mirabeau* (1878, 2 köt., folytatta fia *L. Károly*, 3—5. köt. 1889—91).

Lomentum (möv.), l. *Hüvelygyümölcs* (IX. k.) és *Cikkles becő* (IV. k.).

Lommatzsch, szászországi város, (1895) 2971 lakossal.

Lommel Jenő, német fizikus, megh. Münchenben 1899 jun. 19.

Lomzsa, l. orosz-lengyel kormányzóság, (1897) 585,781 lak. — 2. *L.*, város, (1897) 26,075 lak.

Lonchidit (ász.), l. *Markazit* (XII. k.).

London (XI. k.). Az 1897-iki becslés szerint a város belső körének lakosszáma 4,463,169, a külső köré 1,828,508, az egészé pedig 6,291,677 volt. Miután a város külső részei is lassanként a County Council közigazgatásába vonatnak be, ezek is nyerne szépségben; ugyanitt a parkokat is szaporítják és jelenleg a Hyde-, Regent's-, Green- és St. James-parkot nem számítva, a parkok 3684 acerenyi területet foglalnak el és fentartásuk 100,932 sterling fontba kerül. 1898-ban a város közigazgatásáról új törvényt hoztak s a város egyes kerületeit még nagyobb autonómia ruházták fel. Újabb nagyszabot építletei: a Victoria-Embarkment-en az 1894-ben megnyitott New-Scotland-Yard rendőrállomás; ugyanott a Cecil-szálló, nagyszáma nézve földünk második hőtele; a Spring-Gardensben a County-Offices épülőben levő új palotája (35 millió forintra előirányozva); az 1894-ben megnyitott Tower-híd és a nemzeti képesarnok (National Portrait Gallery). 1896. leplezték le a Royal Exchange előcsarnokában Victoria királynő márványszobrát. 1897. adták át a Temze alatt ástott új Blackwell-alagutat a forgalomnak (Ostendben); 1898. pedig 2-5 km. hosszú földalatti villamos vasutat nyitottak, mely a Temze alatt Mansion House-ig vezet. Áruforgalmában a behozatal folytonos emelkedést mutat és újabban a brit áruk kivitelében is mutatkozik, bár csekély, emelkedés. 1897. a behozott áruk értéke 151,209,683 sterling font volt, az utóbbi 10 év átlagos behozatalának értékét 6-5 millióval haladta meg. A behozatalban az első helyet foglalják el az élelmi cikkek és az égesznek $\frac{1}{3}$ -ánál többet tesznek ki. Némely élvezeti cikkel, amint látszik, L. látja el egész Angliát; így a teával, amiből 1897-ben 10-36 millió értékben hoztak be, az összes angol behozatal 99%-át. A teán kívül L. még a következő áruk piaca (az áru melletti első szám az 1897-iki behozatal értékét mondja meg sterling fontokban, a második szám pedig azt, hogy a L.-ba behozott árumennyiség az egész brit behozatal hány %-át teszi): kávé (3-5 millió 97%), kakaó (0-86 millió 93%), kakaó-készítmények (0-34 millió 57%), rizs (1-1 millió 52%), szarvasmarha (3-74 millió 33%), juhok (0-44 millió 48%), friss ürthús (3-24 millió 67%), sajt (2-26 millió 38%), rum (0-24 millió 75%). Ereek közül csak ezüstérmeket hoznak be nagyobb mennyiségben (0-41 millió 29%), fémek közül pedig

cinnt (1·53 millió 94°/_o). Az ipari nyers anyagok közt az első helyet a gyapju (18·67 millió 76°/_o) foglalja el; ezen áruban a L.-i piacnak a helyzete épp oly dominál, mint a pamutra nézve Liverpool. Fontosabb behozatali cikkek még: gyapju (2·18 millió 19°/_o) és selyemárúk (2·3 millió 14°/_o), továbbá fűrészelt fa (4·02 millió 24°/_o), bőr (4·62 millió 60°/_o), a gummi, lakk és guttapercha, mely utóbbi árúk csaknem kizárólag L.-on át jutnak Angliába. A kivitt brit árúk értéke 1897. kített 49.851,251 sterling fontot és az utóbbi 10 évi átlagot 2·3 millió fonttal multa felül. A nagyobb összeggel szereplő árúk: pamutkmék (5·03 millió 11°/_o), vas, acél és a belőlük készített árúk (4·12 millió 17°/_o), ruházati iparcikkek 3·11 millió 62°/_o) és gépek (2·69 millió 16°/_o). A város kereskedelmi flottája 1897-ben 2735 hajó (1.622,720 t.), köztük 1617 gőzös (1.355,785 t.). A nemzetközi forgalomban érkezett 10,939 hajó (9.110,925 t.) és távozott 8166 (6.686,734 t.). A parti forgalomban érkezett 44,197 hajó (6.906,455 t.). L.-t 1899 dec. 4. óta direkt táviródrótköti össze Budapesttel. V. ö. *Booth*, Life and labour of the people in L. (9 köt. 1892—1897); *Welch*, Modern history of the city of L. (1896); *Homme*, L. in the reign of Victoria (1898); *Round* I. H., Commune of L. (London 1899).

Long Walter H., angol államférfi, szül. 1854. Harrowban nevelték s Oxfordban végezte tanulmányait; 1880. Wiltshire egyik kerületében konzervatív programmal képviselőnek választották. 1886—92-ig a helyi közigazgatási minisztérium titkára volt s 1895. jul. Salisbury lord kabinetjében a földművelésügyi tárcát kapta.

Longford Castle, Radnor gróf kastélya Wiltshireben (Anglia), Salisburytól 5 km.-nyire, 1561. épült, híres képtárral (Holbein, van Dyck, Rubens műveivel).

Longships Rock, l. *Landsend* (XI. k.).

Longum Pratum. Magyarország középkori földrajzában a m. *Hosszúmező* Máramarosban.
Lónyay, l. *Elemér* gróf, *L. Gábor* (XI. k.) unokája, cs. és kir. kamarás, a főrendiház tagja, szül. Bodrog-Olasziban (Zemplén) 1863 aug. 23. Miután a sárospataki ref. főiskolán elvégezte középiskolai és jogi tanulmányait, 1886—87. a közös külügyminisztérium hivatalnok volt. 1887—94. mint követségi attaché működött Bukarestben, Brüsszelben, Rómában és Pétervártot. 1894—95. követségi titkár volt Londonban. 1896. a külügyminisztérium diplomáciai megbízással Rómába küldte. 1896 okt. 29. Gábor bátyjával együtt grófi rangot nyert.

2. *L. Gábor* gróf, az előbbinek bátyja, cs. és kir. kamarás, a főrendiház tagja, szül. Bodrog-Olasziban (Zemplén) 1861 jun. 5. Középiskolai tanulmányait Budapesten végezte, a jogot Grazban és Budapesten hallgatta. Mióta visszatért nagyobb külföldi körútjáról, saját és öccse, *L. Elemér* uradalmának vezetésével foglalkozik. 1896 okt. 29. grófi rangot nyert.

3. *L. János*, 1897 jan. 24. lemondott főrendiházi tagságáról s megh. Máramaros-Szigeten u. a. év ápr. 22.

4. *L. Sándor* (XI. k., 649. old.) 1896. főispáni állásától saját kérelmére fölmentették s félévvel utóbb képviselőnek választották.

Loofs Frigyes, német evang. teológus, szül. Hildesheimben 1858 jun. 19-én. 1882. a lipcsei egyetem teológiai karának magántanára, 1886. pedig rendkívüli tanára lett. 1887. ugyanebben a minőségben Halleba ment, ahol 1888. rendes tanárnak nevezték ki. Művei: *Antiquae Britonum Scotorumque ecclesiae quales fuerint mores* (Lip-cse 1882); *Leontinus von Byzanz* (u. o. 1887); *Leitfaden zum Studium der Dogmengeschichte* (Halle 1889, 3. kiad. 1893); *Studien über die dem Johannes von Damaskus zugeschriebenen Parallelen* (u. o. 1892); *Predigten* (u. o. 1892); *Das Apostolicum in drei Predigten ausgelegt* (u. o. 1896); *Die Auferstehungsberichte und ihr Werk* (1898); *Eustathius von Sebaste* (1898).

Loop (ejtsd: lúp) *Henrik*, amerikai festő, szül. Hillsdaleben (New-York állam) 1831. New-Yorkban Gray Henrik Péternek tanítványa volt, majd Párisban egy fél évig Couture műtermében dolgozott, egy évet töltött Rómában, Firenzében és Velencében és meglátogatta Európának egyéb, művészetiileg fontos városait is. Képei egésze egyéni fölfogásnak, néha kissé különök. Színezéstik kitünő. A legsikerültebbek: *Undine*; *Klytia*; *Az improvizáló nő*; *Olasz énekes*; *Lago Maggiore*; *A fehér rózsá*; *Fantáziák*; *Aphrodite*.

Lopez Dominguez, spanyol tábornok, l. *Dominguez* (V. k.).

Lopez de Segura Ruy, városi plébános Zafrában (Spanyolország), a modern sakkjáték elméletének megalapítója, a XVI. sz. közepén élt. A sakk elméletéről szóló műve 1561. jelent meg Alcalában. A játék megkezdésének egyik legalkalmasabb módját róla Lopez Ruy futójátékának vagy a spanyol játszmának nevezték el.

Lopuszna, l. *Berhometh*.

Lord-Major (XI. k.). Londonon, Dublinon és Yorkon kívül még Liverpool, Manchester és Belfast polgármesterei is ezt a címet viselik. Néhány skót város (Edinburg, Glasgow, Aberdeen, Dundee és Perth) polgármesterének *Lord-Provost* a címe.

Lorenzelli, pápai nuncius, szül. Badiban (Bologna mellett) 1853 máj. 11. A papi pályára lépett. 1876. pappá szentelték. 1884—89. több külföldi követségnél alkalmazták, így Bécsben is volt; 1893. internuncius lett a németalföldi udvarnál; 1896. Münchenbe helyezték át és egyúttal Sardes érsekévé tették; 1899. Párisba nevezték ki nunciusnak.

Loreto, Peru egyik departamentója (XI. k.). 1896 máj. felkelés ütött ki, melynek vezére, Seminario Rikárd csendőr-ezredes és hívei a tartomány függetlenítésére törekedtek. Miután jun. 2-án Moyobamba fővárost hatalmukba kerítették, L.-t független köztársaságnak, Seminarót pedig annak elnökévé proklamálták, aki azután Iquitost szemelte ki székvárosává. Peru kormányja (Pierola elnök) csak későn fogott hozzá a felkelés elnyomásához, de végre mégis leverte.

Lorient, francia város, (1896) 41,894 lak.

Lorillard (ejtsd: lorijár), romok Mexikó déli részében az Usumacinto folyó mellett. Rockstroh fedezte föl 1880. és *Menchének* nevezte el. Mostani elnevezését Charnaytól ered, aki 1881. kuttatta át.

Lorinser Ferenc, német kat. teologus, megh. Boroszlóban 1893 nov. 12.

Lóri papagáj, l. *Lori* (XI. k.).

Lorković (ejtsd: —vics) *Balázs*, horvát író és jogtudós, szül. Novigrádban (Karlovác mellett) 1840. Tanult Varasdon, Zágrábban és Grazban, hol jogot hallgatott. 1872. a zágrábi jogakadémia tanára, 1874 óta egyetemi tanár. 1862. a Naše gore list szerkesztője, melyben több elbeszélése jelent meg. Megindította Hanéllal s utóbb egyedül szerkesztette a jogászegyesület közlönyét: Mjesečnik. Szakművei: Razgovori o narodnom gospodarstvu (1880, Beszélgetés a közgazdaságról); Žena u kući i u društvu (1883, Az asszony a háznál és a társaságban).

MARG.

Losserth János, osztrák történetíró, szül. Fulneknben (Morvaország) 1846 szept. 1. Előbb a czer-nowitzki, jelenleg a grazi egyetemen működik mint a világtörténet tanára. Művei: Die Kresms-tünster Geschichtsquellen (1872); Die Königs-saaler G. Quellen (1875). Legfontosabb munkái Husz Jánosra és Wicliffere vonatkoznak; Wicliffenek több munkáját ő adta ki először és műveit angolra is lefordították. Újabb művei: Der Anabaptismus in Tirol (1893); Der Communismus der mährischen Brüder (1894); Wycliffs de Antichristo (1895); Der St. Pauler Codex (1896); Die Registratur Max. II. (1896); Studien zur englischen Kirchenpolitik im XIV. Jahrhundert (1897); Die Reformation u. die Gegenreformation in d. inner-österr. Ländern (1898); Der Huldigungstreit nach dem Tode des Erzherzogs Karl (1898); Acten und Correspondenzen zur Geschichte der Gegenreformation (1898).

M. I. L.

Losonc (XI. k.), újabb iparvállalatai közül megemlítendők a műtrágya- és tőzeggyár, a L. vidéfalvai sörfőző és a csurgói gőztéglagyár. Kármán József emlékoszlopát a főgimnázium előtti ligetben és szülőházán az emléktáblát 1896 máj. 25-én leplezték le. A Kossuth Lajos-utcában 1899 júl. 30. leplezték le a Petőfi-emléktáblát. Egy zászlóalj katonaság számára újabb kaszárnya épül. 1899 őszén fejezték be az artézi kút furását, u. a. év dec. elkészült a villamos világítás.

Losophan, l. *Lozofán*.

Losom Rom! l. *Osztrák császárság*.

Lószemü szilva (mőv.), l. *Szilvafa* (XV. k.).

Losznica, város Podrinje szerb területben, közel a Drinához, (1890) 2890 lak., algimnáziummal. Tőle 5 km.-re van *Koviljacska* látogatott fürdő meleg kénforrással.

Lot, francia département, (1896) 240,430 lak. 1897-iki termés: 602,000 hl. búza, 126,000 hl. rozs, 16,500 hl. árpa, 201,000 hl. zab, 99,082 hl. bor, 6207 hl. gyümölcsbor.

Lot (ang., ejtsd: lat) a. m. sors, rész. Mint versenysport-kifejezés meg nem határozott számot, sokaságot jelent. Főleg az egy trainer gondozása alatt álló s valamely meetingen résztvevő lovak csoportját nevezik így általánosságban; p. X. vagy Y. trainer lotjával (egy bizonyos számú lóval) megérkezett Budapestre.

Lota Cur. (állat), l. *Menyhal* (XII. k.).

Lotaringia, német közigazgatási kerület, (1895) 524,885 lak., járásai: Metz város (59,794 lak.), Metz vidéke (80,272 lak.), Bolehen (40,252 lak.),

Château-Salins (48,852 lak.), Diedenhofen (89,737 lak.), Forbach (73,875 lak.), Saarbürg (63,777 lak.) és Saargemünd (68,326 lak.).

Lot-et-Garonne, francia département, (1896) 286,377 lak. 1897-iki termés: 1.063,020 hl. búza, 125,000 hl. rozs, 210,450 hl. zab, 273,740 hl. bor.

Loth Elodia, szerb írónő, l. *Mijatovics*.

Loti Pierre, álnév, l. *Viaud* (XVI. k.).

Lotrucha (Loturcha), Magyarország középkori vizrajzában a. m. Latorca.

Lotz Károly 1896 jun. 6. megkapta a Szent-István-rend kiskeresztjét; a magyar művészek és műintézetek 1898 febr. 28. az új iparművészeti palotában fényes ünnepélyt rendeztek tiszteletére, mely alkalommal átnyújtották neki azt az aranyérmét is, melyet az opera mennyezetének elkészítésekor (1885) verettek a mester tiszteletére. 1899 márc. 11. a Pro litteris et artibus érdemjelvényt kapta.

Loubet Emil (XI. k.), francia politikus és miniszter kabinetjének lemondása után (1892 nov. 26-án) a Ribot-kabinetben elvállalta a belügyminiszteri tisztelet, de 1893 jan. erről is lemondott és ismét elfoglalta helyét a szenátusban. 1894. a szenátus pénzügyi és vámtügyi bizottságának, valamint a republikánus pálpártiak elnöke lett. Amikor Challemel-Lacour, a szenátus elnöke lemondott, 1896 jan. 16. L. lépett helyébe. Faure Félix halála után a versaillesi nemzetgyűlés 1899 febr. 18-án 483 szavazattal Méline 279 szavazata ellenében megválasztotta a köztársaság elnökének. L. *Franciaország* története.

Loudun (ejtsd: ludőn, tulajdonképen *Balleyguier*) *Jenő*, francia író, szül. Loudunban (Vienne) 1818 jul. 8. Eleinte Falloux miniszter magántitkára volt, utóbb vasúti biztos lett, de állását 1872. egy bonapartista röpirata miatt elvesztette. Kiválóbb művei: L'Angleterre et l'Allemagne en France (1854, 2. kiad. 1862. Les trois races: les Anglais, les Français, les Allemands címmel); Journal d'un Parisien pendant la révolution de septembre et de la Commune (1872—73, 2 köt.); Les précurseurs de la Révolution (1875, akadémiai díjat nyert); Les découvertes de la science sans Dieu (1884); Journal de dix ans; souvenirs d'un impérialiste (1887—90, 5 köt., *Fidus* álnéven).

Louisiana, É.-amerikai egyesült állam, a megmivelt terület (1895) 3·5 millió acre; a termés: cukor (35 millió dollár értékben), pamut (21 millió dollár), rizs (3 millió dollár), narancs (1 millió dollár), egyéb gyümölcs és zöldség (2 millió dollár), kukorica és zab (10 millió dollár). A sótermelés: 26,000 t. Újabbban hasznosítják a kentelepeket is.

Loulé, portugál város, (1890) 18,872 lak.

Louny, l. *Laun* (XI. k.).

Louther Hills v. *Lowthers* (ejtsd: löther hillsz), dombcsoport déli Skótsországban, a felső Clyde és Nith között. Magassága 769 m. Itt vannak a lead-hillsi és wanlockheadi ölbányák.

Louvain, belga város, (1896) 41,726 lak.

Louys Péter, francia író (l. *Francia irodalom*, XVII. k. 538. old., 1. hasáb) két műve magyarul is megjelent: Aphrodite (1897), Az asszony bolondja (1899). Mindkettőt *Rózsa Géza* fordította.

Lovagjáték vagy *harcjáték*, l. *Tornajátékok* (XVI. k.).

Lovaglasi díj a neve azon összegnek, amelyet a versenyszabályok szerint a ló tulajdonosa a jockeynek, a lovászfúnak v. az istállógyereknek fizetni köteles azért, mert az a lovat a versenyben lovagolta. Ha külön egyezség nincs, az osztrák-magyar monarchia területén a jockey L-a egy nyert versenyért 120, egy vesztettért 60 korona. Ezenkívül ha a professzionátus lovas nem állandó tartózkodási helyén lovagol, úti költsége megtérítendő s naponként 10 korona élelmezési átalányt kap. A lovászfűk és istállógyerek L.-a is ugyanannyi, csak hogy ezen összeg — 20% levonásával — azon traintert illeti, akihez őket a szerződés köti. A 20%-ot is esetről-esetre a versenypénztárnál kell lefizetni, mely azt gyűmölcsözőleg elhelyezi s a tanulási idő lejártával a jockeyvé lett fűnek kifizeti. A L. lefizetését igazoló nyugta nélkülül a lovaszt kimázasolni tilos.

Lovaglasi engedély, bármely állam vagy ország irányadó pályaegyesítője részéről szabályszerűen kiállított okmány, mely az *üzleti lovasnak* azon jogot adja, hogy az illető ország vagy állam területén fekvő versenypályákon rendezett futamokban részt vehet, az egyes versenystállók-nál kötelezettségeket vállalhat, külön egyezség hiányában a megállapított lovaglasi díjakat igényelheti s általában mindazon jogokat gyakorolhatja és előnyöket élvezheti, amelyek részére a versenyszabályok biztosítanak. Az üzleti lovas azon hét utolsó napjától, amelyen bárhol is először lovagolt, semmifele versenyben addig részt nem vehet, míg az illető lovasegyesületek igazgatóságától erre engedélyt nem kapott. A L. csakis egy folyó versenyévre — még ha időközben adatik is ki — érvényes, dec. 31-ig bezárólag, amelynek elteltével annak kiadása iránt az írásbeli kérelem megújítandó. A L.-eket esetről-esetre hivatalosan közzé kell tenni. Azt a lótulajdonost vagy traintert, ki L.-lyel nem bír üzleti lovas lovagolást, magas pénzbüszsággal, sőt egyéb büntetésekkel is sújtják. Ha a L.-t bármily okból megvonják vagy megtagadják, míg ez az intézkedés érvényben van, az üzleti lovas még traint (XVI. k.) sem lovagolhat s a mázsálóból, a tribünokról, sőt a versenypályák minden más helyéről is ki van tiltva.

Lovas hajduk, l. *Szabad hajduk* (XV. k.).

Lovassági tábornok, l. *Táborszernagy* (XV. k.).

Lovas-súly, l. *Jockey-weight*.

Lovászfű, l. *Istállógyerek*.

Lovatelli Erszília, l. *Caetani* (IV. k.).

Loveling Virginia, flamand író, szül. Nevelében (Kelet-Flandria) 1836 máj. 17. Hugával *L. Rozáliával* (szül. 1834 márc. 19., megh. 1875 máj. 4.) együtt a következő műveket adta ki: *Gedichten* (Groningen 1870, 2. kiad. 1877); *Novellen* (Gent 1874); *Nieuwe Novellen* (u. o. 1876); *Polydore en Theodor* (1882, 2. kiad. 1886). Egyedül írott művei: *Fideel en Fidineken* (1883); *Het hoofd van 't huis* (1883); *Sophie* (1885); *Een winter in het Zuiderland* (1889); *Idionia* (1891).

Lovik Károly, hirlapíró, szül. Budapesten 1874 márc. 9-én. Középsikoláit u. o. és Eperjesen végezte, majd Budapesten és Kolozsvárott jogot halgatott és 1897. abszolutoriumot kapott. Tizenkilenc éves korában már hirlapíró lett és tárcá-

kat irt a Magyar Hirlapba. Ezenkívül a Hét is belső munkatársai közé sorolta s novellái, elbeszélései itt és a Magyar Hirlapban láttak napvilágot. Összegyűjtött novellái *Kérdések* címen jelentek meg (Budapest 1890). — Felesége *Somló Emma*, szül. Debrecenben 1877 nov. 20. Az ottani konzervatoriumban tanult énekelni, majd Budapestten színészkolát végzett és Debrecenbe szerződött, ahonnan a miskolci színházhoz jutott. 1897. Budapestre, az újonnan keletkezett magyar színházhoz szerződött és annak 1899-ig volt tagja, amikor L. feleségtől vette. Budapesti működése alatt több nagyobb szerepet — egyebek közt Hauptmann Gerhardt Hannele-jét és Halbe Ifjuságában Annuskát — kreálta, drámai tehetsége mellett az operettnben is működött. Férjhez menése óta teljesen visszavonult a színpadtól. Tehetségét Boöthy Zsolt egy hosszabb esszáiban méltatta (Budapesti Hirlap 1897).

Lovrana, falu Volosca osztrák tengerpartvidéki kapitányságban, Abbaziától D-re, a tengerparton, (1890) 513, mint község 6058 lak., tengeri fürdővel, több hôtellel, szép parkkal. Enyhe, védett (a Monte Maggiore lábánál) éghajlata miatt klimatikus gyógyhelyként is sokan keresik föl.

Lowlands, őskori építmények Amerikában, a Kolumbust megelőző időből; l. *Amerikai régiségek*.

Lowry (ang., ejtsd: lauri, magyarosan *lóré*), nyitott vasúti teherkocsi, különösen kőszén szállítására, amiért is szénmérték, egy L. kőszén 10,000 kg.

Lowthers, l. *Louther Hills*.

Loxoklasz, l. *Ortoklasz* (XIII. k.).

Lozanicz Simon, szerb tudós, szül. Belgrádban 1847. Berlinben tanult. 1872. a belgrádi főiskolán a vegyészett tanára. Fő munkája: *Vegytan a modern elmélet alapján*. A Glasnikban 26; a *Berichte der deutschen chem. Gesellschaft*ban 21; a *Težakban* 2; a *Srpski arhiv za celokupno lekarstvo*-ban 1; a *Bulletin de la société chimique de Paris*ban 1; a *Journal of chemical industry*-ban 1; a *Geološki analiben* 4; a *Glasban* 2; a *cesh časopisben* 2; az *Otačbinában* 7 műve jelent meg. Önálló műve 8 van.

Lozère, francia département, (1896) 132,151 lak. 1897-iki termés: 62,560 hl. búza, 192,560 hl. rozs, 85,810 hl. árpa, 62,500 hl. zab, 8815 hl. bor.

Lozofán (losophan, trijodkresol), $C_6H_3(OHCH_3)_3$ o—oxy—p—toluilsav és nátrium-karbonát vizes oldatát jódos-jódkálival bontanak el, a csapadékot alkoholból kristályosítják. Szintelen tüket alkot, 80% jódot tartalmaz, éter, kloroform vagy zsíros olaj jól oldja. Összehúzó és antiszeptikum. Külsőleg 1%-os alkoholos oldatát, vagy 1—3%-os kenőcs alakjában akut loboknál, ekzemánál, viszketés és elősdiék által okozott bőrbajoknál alkalmazzák.

Löbau, 1. *Marienwerderben* (1895) 4404 lak. — 2. *Bautzenben* (1895) 8736 lak.

Löbtau, szászországi község, (1895) 19,106 lak. **Lőcsei krónika**, másként *Hain* Gáspár lőcsei polgár krónikája, melyben Hain 1626-tól kezdve 1680-ig ölelte fel a Szepes vármegyére és Lőcsére vonatkozó eseményeket. Legfontosabb részei a vallástüldözésekről szólnak. A művet *Wag-*

ner jezsuita (Analecta Scepusii c. művében) csakán és éppen a legfontosabb részek kihagyásával rendezte sajtó alá.

Löderburg, falu Magdeburg porosz területén, a Bode partján, (1895) 4266 lak., barnaszénbányával. L. községhez tartozik *Neu-Stassfurt* sóbánya kémiai gyárral.

Löffler Ernő Konrád Abildgaard, dán geográfus, szül. Kopenhágában 1835 febr. 28-án. 1854—59. a kopenhágai egyetemen természet-tudományokat hallgatott s azután beutazta Európát, 1883. a kopenhágai egyetemen a földrajz magántanára, 1888. pedig rendes tanára lett. Főbb művei: Den skandinaviske Halvö (Kopenhága 1860); Loerebog i physisk geographi (u. o. 1864); Quelques reflexions sur les études géographiques (u. o. 1879); Haandbog i geographien (u. o. 1885); Loerebog i geographien (u. o. 1884); Omrids af geographien (I. rész u. o. 1893).

Lönhart Ferenc, püspök, megh. Gyulafehérváron 1897 jun. 28.

Löning, I. *Edgár*, német jogtudós, szül. Párisban 1843 jun. 14. Tanulmányait a m.-frankfurti gimnáziumban s a bonni, heidelbergi és lipsei egyetemen végezte. 1869. a heidelbergi egyetemen magántanárnak habilitáltatta magát. 1870—1872. állami hivatalnok volt Elzászban, 1872. rendkívüli tanár Strassburgban, 1877. rendes jogi tanár Dorpatban, 1883. Rostokban, 1886. pedig Hallében. Művei: Die Verwaltung des Generalgouvernements in Elsass (Strassburg 1874); Geschichte des deutschen Kirchenrechts (u. o. 1878, 2 kötet.); Die Haftung des Staates aus rechtswidrigen Handlungen seiner Beamten (Frankfurt 1879); Die Befreiung des Bauernstandes in Deutschland und Livland (Riga 1880); Lehrbuch des deutschen Verwaltungsrechts (Lipese 1884); Die Gemeindeverfassung d. Urchristentums (Halle 1888). Conraddal, Lexisszel és Elsterrel együtt szerkesztette a Handwörterbuch d. Staatswissenschaften (Jena 1890—94, 6 kötet., 2. kiad. 1898 s köv.) c. államtudományi lexikont. A Jahrbücher für National-Ökonomie u. Statistik társkiadója. Bluntschli Allgemeines Staatsrecht és Allgemeine Staatslehre c. munkáinak 6. kiadását ő nézte át.

2. **L. Rikárd**, német jogtudós, az előbbinek öccse, szül. M.-Frankfurtban 1848 aug. 17. A jogot Heidelbergában és Berlinben hallgatta. Miután végigküzdötte a német-francia háborút és 1874-ig bírósági hivatalnok volt, 1875. a heidelbergi egyetemen magántanárnak habilitáltatta magát. 1878. u. o. rendkívüli, 1882. pedig a jeni egyetemen rendes tanárnak nevezték ki. Művei: Quid statuendum sit de eo, qui condemnatus in crimen reciderit (I. rész, Berlin 1869); Der Vertragsbruch im deutschen Recht (Strassburg 1876); Der Reinigungseid bei Ungerichtsklagen im Mittelalter (Heidelberg 1880); Die Widerklage im Reichs-civilprocess (Berlin 1881); Grundriss zu Vorlesungen über deutsches Strafrecht (Frankfurt 1885); Die strafrechtliche Haftung des verantwortlichen Redakteurs (Jena 1889); Die Hamlet-Tragödie Shakespeares (Stuttgart 1893); Über ältere Rechts- u. Kultur-Zustände in Jena (1898).

Löntsch, folyó, I. *Klön*.

Lőrenthey Imrét a budapesti tudomány-egyetemen a gerinctelen állatok paleontológiájából 1896 jun. 23. magántanárná habilitálták. 1899-től segédtanár (adjunktus).

Lőrincfalva, kisközség Heves vármegye tisztafüredi j.-ban, 336 lak., az árvíz miatt elpusztult Tisza-Halász helyén alakult. Nevét Schlauch Lőrinc püspök keresztnevééről kapta.

Lőrincz Gyula újabb műve: *A magyar történet századai* (Budapest 1896).

Lőrinczy György, író, szül. Nagy-Kállón (Szabolcs) 1860 december 26. Elemi és középiskolai tanulmányait Rimaszombatban (hol atyja Endre, ügyvéd, a gümöri ev. ref. egyházmegye világi tanácsbírája lakott), továbbá Eperjesen, Késmárkon, Sárospatakon, a jogi tanulmányokat pedig a budapesti tud. egyetemen végezte. 1883. a rimaszombati takarékpénztár szolgálatába lépett s előbb mint könyvvezető, később mint titkár ott maradt 1895-ig. Ezen idő alatt szerkesztője volt a Gömör-Kishont című hetilapnak is. 1895. a felvidéki magyar közművelődési egyesület titkárává választotta. 1899. Komárom vármegye tanfelügyelőjévé nevezték ki. Mint szerkesztő kerülhetetlenül ostromolta a pánszlávizmust és tiltózta a nemzetiségi agitátorokat. Politikai, társadalmi, közgazdasági, szépirodalmi és gyermekirodalmi cikkei részint saját lapjában, részint a fővárosi lapokban jelentek meg. 1888. *Nefeletj*s cím alatt adta ki összegyűjtött verseit. 1895-től fogva szerkeszti a F. M. K. E. évkönyvét és naptárát, dolgozott a Pallas Nagy Lexikonában, a Magyarország vármegyei és városai c. irodalmi vállalat nyitrai vármegyei kötetében megírta Nyitra vármegye közizgatásának történetét és a megye társadalmi mozgalmainak ismertetését. *Kis falum* címen gyermekolvasókönyvet, *A párkák vitája* címen drámai költeményt írt; *A magam földjén* c. novellakötete 1898. jelent meg. Legújabb műve: *A becsület útján* (öt elbeszélés, Pílléres könyvtár, Budapest 1899).

Lőrrach, I. badeni kerület, (1895) 97,618 lak. — 2. **L.**, város, (1895) 9035 lak.

Lössnitz, szászországi város, (1895) 5903 lak.

Lötzen, porosz város, (1895) 5712 lak.

Lövedék, rendszerint féműl készült test, melyet a löpörgázok feszülése a fegyvercsőből kiharjít. A régiebb fegyverek L.-e gömbalaku volt; jelenleg azonban kizárólagosan hossz (csücsös) L.-eket alkalmaznak. A L. nagysága első sorban a csőfurat átmérőjétől függ. A furatátméreret, vagyis az ürméreret (kalibert) és a L.-et hossz-mértékben fejezik ki, még pedig a kézi lövőfegyvereknél mm.-ben, a lövegeknél pedig cm.-ben. A L. hosszát rendszeren az ürmérethez való aránya által fejezik ki. Kedvező keresztmetszetszemterhelés elérése végett nehéz fajsúlyu anyagból készítik. A kézi lövőfegyverek L.-eit rendszerint kemény ölömből s ritkábban lágy ölömből állítják elő. Felesapódáskor azonban a L. csekély keménysége miatt eltorzul és ezáltal behatolási ereje csökken v. egészen elvész. Az újabbkori kézi lövőfegyverek L.-eit az eltorzulás megakadályozása végett fémcsővel (acél, nikél-acél, nikél, réz-nikél stb. palásttal) látják el. Ha a L. ölömanyagát a kemény fémcsővel egy testté for-

rasztják, úgy azt *kapcsolt* L-nek nevezik. Ha fémburkolat csúcsát behasítják, úgy a L. a testbe való behatolása alkalmával szétnyílik és ezáltal aránytalanul nagy sebet okoz. E L-t *dum-dum* (l. o.) L-nek nevezik. Ha a L. csúcsán (1—1½ mm. széles) űrt hagynak, akkor ugyanazt a hatást érik el, mint a dum-dum-L-vel, ezt a L-et *üres-hegyű* L-nek nevezik. Vannak apró, többnyire golyóalakulag öntött L-ek, amelyeket a hatás fokozása végett nagyobb L-be töltenek és ez okból *töltelék-L-nek* (Füllgeschosse) neveznek. Ily L-et jelenleg kizárólag csak a lövegeknél alkalmaznak. A lövegeknél jelenleg háromféle L-et használnak, ezek: 1. a *gránát*, hengertájsdandó alakú, belsejében a robbanó anyag befogadására palackalakú űreg van; 2. *shrapnel* (XIV. k.); 3. a *kartács* (X. k.). A két előbbi L. szétrobbantására gyújtót (Zünder) használnak, még pedig a gránátoknál Ausztria-Magyarországon csappantó gyújtót, a shrapnel felrobbantására pedig időzített gyújtót. L. *Löveg* (XII. k.).

Löveg (XI. k.). Az új szerkezetű L-eknél a lóvós utáni visszalökés fékezésére nagy súlyt fektettek. A visszagördülés megakadályozására: hidraulikus, pneumatikus és rügös fékeket alkalmaztak. Az újabb minták közül: Cail, de Bange és Piffard 1896-iki mintájú 75 mm.-es gyorstüzelő ágyuja, Cannet 1896-iki mintájú 75 mm.-es gyorstüzelő L-e érték el a legszebb eredményeket. Ausztria-Magyarországon *Schneider* 1895-iki mintájú 75 mm.-es űrméretű gyorstüzelő ágyujával kísérleteztek kielégítő eredménnyel. A *Schneider* gyorstüzelő L. závarzata két sima lappal bíró csavarzávarzat, a töltényt egy ütökészülék gyújtja meg. A készülék abban a pillanatban húzódik fel, amelyben a závarzat tökéletesen bezáródik. Az ágyúcső, eltérőleg az eddigi L.-mintáktól, nem a lafetta falaiba, hanem annak tengelyébe van elhelyezve. A lóvós utáni visszagördülést megfékezésére egy hidraulikus dupla fék szolgál, melynek két hengere a csőtól jobbra és balra a lafetta tengelyébe a csővel párhuzamosan van beillesztve. A L. többi részei hasonlóak a többi ágyuminták megfelelő részeihez. Az utóbbi időben a tábori tüzérségnél ismét visszatértek a tarack és a mozsár használatára. Angliában, Franciaországban és a német birodalomban a tábori űtegekhez osztották be a tarackokat, Oroszországban pedig tábori mozsár-űtegeket állítottak fel.

Lövländ Jöygen Gundersen, norvég politikus, szül. 1848. Eleinte népiskolai tanító volt, majd a 80-as évek elején népiskolai igazgató és a norvég storthing póttagja. 1885. mint lapszerkesztő letelepedett Christianssand városban, mely őt az 1886—88-iki ülészakra, valamint 1892-től fogva szakadatlanul parlamenti képviselőjének választotta. A storthingban L. eleinte az egyesült baloldali középpártjához tartozott, de később az ultraradikálisokhoz csatlakozott, kik között erélyes unio-ellenes magatartással csakhamar nagy befolyásra tett szert. Az ő indítványára a storthing 1893 márc. 17. egy napirendet fogadott el, mely határozatban kijelenti, hogy Norvégia korlátlanul rendelkezhetik konzuláris ügyeivel s mely szerint a norvég birodalmi hatóságok felszólíthatnak, hogy tekintet nélkül Svédországra, tegyék

meg az előkészítő lépéseket az eddigi konzuláris közösség megszüntetésére. E szeparatistikus törekvései jutalmául L. jól javadalmazott bankigazgatói állást kapott, a szeminariumi vizsgálóbizottság és több kormánybizottság tagja lett, a storthing legutóbbi ülészakáiban pedig az odels-thing-elnök előkelő tiszteletbeli állását töltötte be. 1897-ben mint főszerkesztő a Kristianiában megjelenő radikális Dagbladet élére került. 1897 okt. 30-tól 1898 jan. 29-ig a svéd-norvég unio-bizottság tagja volt és a Hagerup-féle ügyvivő minisztérium visszalépése után 1898 febr. 17. az újonnan megalakult intranszigenens Steen-kabinetben a közmunkák minisztere lett.

Lövőfegyver (XI. k.). Az újabb mintájú L-ek szerkesztésénél főképen a fegyver kezdettségének egyszerűsítésére és súlyának csökkentésére fordították a fő figyelmet. Ausztria-Magyarországban e célból új acélanyagot (tégelyacél) fogadtak el a cső gyártására, melyből a csőfalat jóval vékonyabbra lehet készíteni, miáltal a puska súlya jelentékenyen csökkenthető. 1895. az új csőanyagból készült és némileg módosított karabély-závarzattal ellátott puskát próbáltak ki, amely tökéletesen megfelelt, úgy hogy 1898 óta a hadsereg fegyverszükségletét az 1895. mintájú ismétlő puskával fedezik. Az utóbbi években Európának csaknem valamennyi államában *önműködő fegyverekkel* is tettek komoly kísérleteket. Németországban 1897. próbaképen négy gyalogzászlóaljat szereltek fel *Mausser*-féle önműködő fegyverekkel, de e kísérletek nem végződtek kielégítő eredménnyel. A jelenleg ismeretes önműködő fegyverek közül nevezetesebbek: a *Mannlicher*-féle önműködő fegyver, melynél a hátralökés a závarzatot és a csövet hátramoogatja, mely alkalommal a mindkettőt összekapcsoló emeltyű a határolóhoz űtődve, a kapcsoló emeltyű a závarzatot elereszti, amely ennél fogva a hátramoogatást egyedül folytatja, míg a cső a határoló által rögzítetik. A závarzat további hátramoogása alatt a töltényvonó a kilőtt töltényhüvelyt kihúzza és eltávolítja. A závarzat hátramoogásának egy rekesztő szab határt, a závarzat ezután nyitva marad. A fegyvernek a tüzelésre való további előkészítése a billentyűre gyakorolt rövid nyomás által érhető el. A nyomás által a zároló mögött levő tekeresrúgó felszabadul és az adogató által felemelt töltényt a závarzat becsukása által a töltényűrtbe tolja. A fegyver elsütése ezután a billentyűre gyakorolt újabb nyomás által érhető el. *Freddi* gróf olasz őrnagy önműködő fegyverének szerkezete hasonló a Mannlicher-féle szerkezethez, csak hogy a závarzat becsukása nem a billentyű megnyomása, hanem a závarzat hátsó végén levő gömbre gyakorolt nyomás által érhető el. A *Dormus*-féle önműködő szerkezet a závarzatnak a hátralökés által előidézett hátramoogása által. *Mannlicher* 1894. mintájú szerkezete pedig a cső mozgása által készült el az újabb tüzelésre. Mindezeketől lényegesen különbözik *Cei* Amerigo olasz százados önműködő puskája. Cei puskája csövén, a torkolathoz közel, oldalnyílás van, amelyen át a furat egy, a puskacső mellett és vele egyenközién elhelyezett mellékesővel közlekedik; ebben hátra-

előre tolható dugattyu van, mely rudja által a zászlóval kapcsolatos, úgy hogy ezen utóbbi a dugattyuval egyirányu mozgást végez. A dugattyu mögött a mellékesőben erős tekeresrugó van, melynek nyomása a dugattyut és a vele összekapcsolót zárolót folyton előrenyomja, a závarzatot is ez által csukott helyzetben tartja. A fegyver elslülése után, miután a lövedék az oldalnyílás mellett elhaladt, a löporgázok a mellékesőbe hatolva, az ebben levő dugattyut és a vele összekapcsolót zárolót hátrafelé taszítják. A hátrataszított zároló a többi önműködő fegyverekhez hasonlólag a kilőtt töltényhüvelyt eltávolítja; a zároló hátrahúzása által összenyomott esukörugó feszülése a zárolót és a mellékeső dugattyuját megint előrenyomja, ez alkalommal a tár legfelső töltényét a töltényürbe bevezeti és a závarzatot becsukja. Cei felkapcsolható tárt alkalmaz, amelyben ötven darab töltény két függélyes sorban egymás mellett fekszik. Az elcsattantó készülék azonos az 1890. mintájú ismétlőpuska elcsattantó készülekével. Emilitésre méltók még a *Schlegelmilch* és *Preddi*-féle önműködő szerkezetek, melyeknél a závarzat működését egy kézi fogás indítja meg.

Irodalom. Instruction über die Einrichtung und Verwendung des Repetier-Stutzens N. 95; Mitteilungen über Gegenstände des Artillerie- und Geniewesens; Schiessinstruction für die technischen Truppen, 1897; Wille, Selbstspanner; Szabó Lajos, Újítások fegyverzetünkben; Müller Hungó, Az önműködő kézi löfegyverekről. M. I.

Lövő uborka (növény), l. *Magyarugó* (XI. k.).

Lövő Móríc, l. *Loewy* (XI. k.).

Löv 1. *Immanuel* újabb művei: *Az ezredév* (nyolc beszéd, Szeged 1896); *Március tizenötödike* (két prédikáció, u. o. 1898).

2. *L. Sámuel*, a balneológiai egyesület főtitikára, 1898 aug. 27. megkapta a Ferenc-József-rend lovagkeresztjét.

3. *L. Tóbiás*, főügyészhelyettes, *L. Lipót* (XI. k.) fia, szül. Nagy-Kanizsán 1844 jun. 5., megh. Budapest 1880 jun. 7. A gimnáziumot Szegeden, az egyetemet Budapesten és Bécsben végezte. Már jogász-éveiben mint hírlapíró működött és több hírlapnak belső munkatársa volt; ugyancsak mint egyetemi hallgató több jogi munkát fordított (Mohl enciklopédiája, Mackeldey római joga). Mint fiatal jogtudományi doktor az igazságügyi minisztériumba lépett, hol a kodifikációs bizottság tagja lett, az első magyar jogászgyűlésen (1870) a polgári házasságra vonatkozó kérdésben előadó volt. 1872. az ügyvédségek szervezésekor főügyészi helyettesé neveztetett ki, mely állásában mint kriminalista és kiváló szónok egyaránt sikereket ért el. 1874. a *Magyar Igazságügy* c. folyóiratot alapította, melyet haláláig szerkesztett (I—XIII. k.). Ezen szaklapban jelentek meg jogi dolgozatai, amelyekkel különösen a büntetőtörvény megalkotásával kapcsolatos irodalmi közdelemben élénk részt vett. A büntető törvénykönyvről vonatkozik utolsó nagy munkája is, midőn az igazságügyminiszter megbízásából a kódex teljes anyaggyűjteményét adta ki (1880.).

Löwe, 1. *Ewald Károly*, német jogtudós, megh. Lipsében 1896 jan. 1.

2. *L. Izidor*, német iparos, szül. Heiligenstadtban 1848 nov. 24-én. 1887. megkezdte a fegyver-

és fegyvertölténygyártást s különösen a kis kaliberű fegyverek és a füstnélküli löszér készítését s Martinikenfeldben Berlin mellett nagy gyárat alapított e célra. Ezt később egyesítette a Mauser-féle fegyvergyárral Oberndorfban, amely gyár a német hadseregnek több fegyvermodellt szolgáltatott (a 71. és 71/84-es s részben a 88-as modell) s megalapította a köln-rottweili löporgyárakkal egyesülten a nagy fejlődési fokot elért német fém-tölténygyárat Karlsruheban. 1891 óta a gyár tevékenységét az elektromosság terére is kiterjesztette.

3. *L. Lajos*, német nagyiparos, szül. Heiligenstadtban 1837 nov. 27., megh. Berlinben 1886 szept. 11. Berlinben fegyvergyárat alapított, mely leginkább a porosz és orosz hadsereg számára dolgozott és halála után mint részvénytársaság végzi a megbízásokat. L. 1877—86. a német birodalmi gyűlés tagja volt és a haladó párttal szavazott. A L.-cég a magyar fegyvergyár történetével is összeforrt. M. I.

Löwenberg, porosz város, (1895) 5010 lak.

Luang-Prabang, azelőtt száiami, most francia területen fekvő város a Me-Kong bal partján, ahol a Nam-Kan torkollik belé, 350 m.-nyi magasan, mintegy 12,000 lak. A középső Me-Kong mentén a legelőkelőbb forgalmu város.

Lublin, orosz-lengyel kormányzóság, (1897) 1.159,463 lak. — *L. város*, ugyanakkor 50,152 lak.

Luby Sándor újabb műve: *Vergődés* (költe-mények, Budapest 1899).

Luca napja, nov. 13., a magyar néphit nevezetes napja. L.-tól kezdve 12 napig megfigyelik az időjárást; amilyen az első nap, olyan lesz a jövő év első hónapjában s így tovább (Luca kalendáriuma). E napon egy kis székelt kezdenek faragni s mindennap csinálnak valamit rajta, de úgy, hogy csak karácson börtjére (estájére) készüdjön el; ha készítője a templomba viszi és az éjjeli misén rááll v. rááll, megismeri a boszorkányokat, mert ezek az oltárnak hátat fordítanak. L. még *Luca* és *Luca-széke* (XI. k.).

Lucarne (franc., ejtsd: lukárn, a latin *lucerna* a. m. lámpásból), ablaknyílás, amely az épületek tetőzetében levő helyiségeket bevilágítja. L. *Lámpás* (XI. k.).

Luccheni (ejtsd: lukkeni) *Lajos*, anarkista s Erzsébet királynénk gyilkosa, szül. Párisban 1873. mint L. Lujza olasz nő törvénytelen gyermeke, aki hogy állapotát eltitkolja, Párisba utazott, honnan a csecsemő hátrahagyásával Amerikába szökött. A gyermek előbb egy párisi körházban, aztán a parmai lenczházban és végre Parma közelében, a Nicasi pór-esaládnál nevelkedett. Félserdülvén, vasúti munkásnak állott be: 1891 óta pedig Svájcban építészeti munkával foglalkozott. Zütrichből ellátogatott Bécsbe és 1894. Budapestre, ahonnan azonban Fiumén és Trieszten át eltoloncolták. 1893. utólag mint katonaszökevényt besorozták s 1896. az eritreai gyarmatba küldték. Elbocsáttatása után Nápolyban és Palermóban inaskodott, majd visszatért Svájcba. Ekkor már az anarkizmus elveit vallotta, aminek Lausanneban való tartózkodása alatt nyíltan jelét is adta. 1898 aug. Lausannalban fűrészes-teszélőt vásárolt, azzal a határozott

szándékkal, hogy Henrik orléansi herceget megöli, mely célból Genfbe utazott. A herceg azonban már elutazott volt s így L. az éppen Genf-ből Territetbe a gőzössel visszatérni készülő királynénak szemelte ki áldozatának, akit (1898 szept. 10-én 1 óra 30 perckor) a Beaurivage szálloda s a tő közötti téren orozva megtámadott és halálosan megsebesített. A gyilkosság után futásnak eredt, de a Rue des Alpesban elfogták. 1898 nov. 10-én a genfi esküdtszék szándékos gyilkosság miatt (Svájcban a halálbüntetés el lévén kőszülve) élethossziglani fegyházi fogságra ítélte. Voltak-e büntérszai? az a vizsgálat folyamán határozottan ki nem derült.

M. L.

Luce Simon, francia történétíró, megh. Párisban 1892 dec. 14.

Luchaire (ejtsd: Hüser) *Akilles*, francia történétíró és nyelvész, szül. Párisban 1846 okt. 24. Az École normaleban fejezte be tanulmányait és előbb Bordeauxban, 1885. pedig a párisi egyetemen tanár. Művei: *De lingua aquitanica* (1877); *Notice sur les origines de la maison d'Albret* (1874); *Études sur les idiomes pyrénéens de la région française* (1879); *Recueil des textes de l'ancien dialecte gascon* (1881, pályadíjat nyert munka); *Histoire des institutions monarchiques de la France sous les premiers Capétiens* (2 köt. 1884); *Louis VI le Gros* (1889); *Les communes françaises à l'époque des Capétiens directs* (ezzel a művel is elnyerte a nagy díjat 1890); *Les Capétiens du XIIe siècle*; *Philippe le Bel*, *Philipp Auguste*, *Louis VIII*, *Charles VI*. Ezeket az életrajzokat Zeller közreműködésével írta. *Mélanges d'histoire du moyen-âge* (1897).

M. L.

Luciani Sebestyén, olasz festő, l. *Piombo* (XIV. köt.).

Lucidel, festő, l. *Neuchatel*.

Luckau, porosz város, (1895) 4542 lak.

Luckenwalde, porosz város, (1895) 19,511 lak.

Luczenbacher Pál, kinevezett főrend, 1896 febr. 15. Budapest polgármesteréhez 50,000 frt adományt küldött a főváros jobb partján állítandó árvaléány-intézet számára.

Ludmann Ottó, pedagógus, szül. Löcsén 1839. Tanult u. o. és Eperjesen. 1860. papjelölti vizsgát tett. Az 1860–61. iskolai évet mint nevelő Eperjesen töltvén, okt. 1-től mint póttanár a görög nyelvet tanította. 1862 szept.-től 1863 szept.-ig a berlini egyetemen folytatta tanulmányait, klasszika-filológiát, filozófiát, matematikát és fizikát. Hospitált Jenában, Halléban. Mindhárom helyen tanulmányozta a gimnáziumi s nevelőintézeti életet is. 1863. eperjesi rendes gimnáziumi tanárnak választották, hol a görög és német nyelvet és irodalmat tanítja. 1869. kollegiumi tápgondnoknak választatván, rendezte az alumneum viszonyait. Otkoosi Végh Dániel segítségével rendezte a Szirmay-könyvtárt 1887. és azóta három ízben újra megválasztott a kollegium gimnáziumi igazgatójává s rendezte a főgimnázium ügyeit. Írt a Petermann's geographische Mittheilungen című szaklapja.

nőrk.

Ludovika-akadémia (XI. k.). Az 1897. XXIII. t.-c. által alapított három évfolyamból álló tanintézet, amelynek célja, hogy katona-állományu tiszteket képezzen ki. A L. első évfolyamába a

honvéd főreáliskolát végzett növendékek v. pedig oly ifjak vétetnek fel, akik valamely teljes középiskola legfelsőbb osztályát legalább is kielégítő eredménnyel elvégezték s a betöltött 17. és túl nem haladott 20. életévben vannak. A L. első évfolyamába évenként 100 növendéket vesznek fel. A növendékek évi 800 frt ellátási díjat fizetnek, vannak azonban állami ingyenes, félfizetéses és alapítványi helyek is. A felvételre való pályázatokat évenként tavasszal hirdetik ki a hivatalos lapban. A L.-ban tisztekké kiképzett növendékeket elvileg a honvédséghez sorozzák be s úgy védkötelezettségüknek általában, mint a véderőről szóló 1889. VI. t.-c. 21. §-ában megszabott tényleges szolgálati kötelezettségüknek is a honvédségnél tesznek eleget. A L.-ból kilépő tisztek azonban, akik arra önként jelentkeznek és a közös hadseregben támasztott szolgálati követelményeknek is megfelelnek, a honvédség és a közös hadsereg tiszti állomány-viszonyainak mértékéhez képest a közös hadseregbe is beosztathatók. A négy évfolyamból álló eddigi tisztképző tanfolyama fokozatosan megszűnik.

m. r.

Ludvigh Gyula, a magyar államvasutak elnökgazgatója, 1896. a millennium alkalmából megkapta a Szt.-István-rend kiskeresztjét.

Ludvik Endre 1899 jul. 7. megkapta a III. oszt. vaskorona-rendet.

Ludwigsbürg, württembergi város, (1895) 19,311 lakossal.

Ludwigshafen, bajor város, (1895) 39,799 lak.

Ludwigslust, mecklenburg-schwerini város, (1895) 6660 lakossal.

Lueder Károly, német jogtudós, megh. Erlangenben 1895 ápr. 25.

Lueger Károly (XI. k.). Az 1896 ápr. 18. községi választásokból győzedelmesen kikerült antisemiták L.-t újra megválasztották Bécs főpolgármesterévé. Most maga a császár lépett közbe és rávette L.-t, hogy — egyelőre — az alpolgármesteri állással érje be, míg a főpolgármesteri állás hü csatlósának, Strobachnak jutott. Néhány hónap múlva Strobach lemondott és most a kormány sem górdított többé akadályt L. megválasztása elé. A megígért *általános választási joggal* a bálványukat vakon követő kis embereket valóságban kijátszotta, oly törvényjavaslatot gyártva, melynek segítségével az ellenzéki német-nemzeti párt s a munkásosztály kijátszásának árán saját párturalmát a jövőre nézve is biztosíthatná. Ezt a javaslatot L., ki időközben (1899 husvét) Rómában a pápánál tiszteltgett, újabb botrányok és erőszak árán a községtanácsesal elfogadtatta és a kormány elé terjesztette, mely azonban (mostanig) még nem merte azt szentesíteni. L. pártja sok és fontos szolgálattal tett a kormánynak, amennyiben a birodalmi tanácsban rendszeren a klerikális szláv többséggel szavazott, ámbár ha sarokba szorítják, szintén németnek vallja magát s a nyelvrendeleteket épp úgy szidja, mint a többi ellenzéki német párt. m. r.

Luerssen Keresztély, l. *Lürssen* (XI. k.).

Lufupa, a Lualaba (XI. k.) mellékfolyója.

Lugard Frigyes, angol tisztt és Afrika-utazó, szül. George erődben (Madrasz) 1858. Miután hosszabb ideig a keletindiai hadseregben szolgált,

1889 végén az angol-keletafrikai társulat szolgálatába állott, 1890. kikutatta a Mombas és Viktoria-Nyanza közötti vidéket s ez év dec. bevonult Mengóba, Uganda fővárosába azon megbízással, hogy mint Jackson utódja ezt a tartományt az angol uralomnak alávesse. Dec. 26. csakugyan szerződést kötött Mvanga királlyal, ki az angolok védelmét elismerte. L. azután arra törekedett, hogy a protestáns angol pártot a francia hittérítők szaván induló katolikus párttal annyira megnyire egyesítse és egyesült erővel Ungoro mohamedánus hitű királya és népe ellen hadat viseljen. 1891. Kabrega királyt és népét tényleg legyőzte. Majd kikutatta a Buddu és az Albert-Edvárd-Nyanza között elterülő tartományokat, a Ruvenszoro-hegység keleti lejtője mentén elhaladva átkelt annak északi szorosain s 1891. szept. 6-án az Albert-tó nyugati partján levő Kavalliba jutott, hol okt. 5. megpihent. Terve részben az volt, hogy Emin pasának ezen a vidéken való esetleges német uralom alapítási szándékait megghusítsa, másrészt pedig, hogy az egyiptomi néger hadseregnek itt lézengő maradványait az angol zászló számára megnyerje s Ugandába vezesse. Több ezer főből álló szudáni család (szám szerint 8200) csakugyan követte is őt Ugandába. Visszatérő útjában főbb alkalmas helyen erődöket épített és 1891. dec. 31. Mengóba érkezett vissza, ahol a kampalái tábort létesítette. Midőn 1892. elején Vaganda országban a protestánsok és a katolikusok egymás ellen fegyvert fogtak, L. a protestáns pártjára állott s 1892. jan. 29. heves harc után kiűzte Mvanga királyt és a katolikusokat a francia hittérítőkkel együtt Mengóból Buddu tartományba. A polgár- és vallási háború lecsendesülése után a tartomány békéjének megóvása érdekében mindkét pártnak, valamint a mohamedánoknak is külön-külön lakóhelyet rendelt, Mvanga királyt pedig fővárosába való visszatérésre szólította fel s ilyformán 1892. máj. a közbékét mindenütt helyreállította s ezután 1892. jun. 16-án Ugandából Angliába távozott. A Royal Niger Company megbízásából 1894. aug. 28. — 1895. jan. 25-ig Akasszárból a Niger torkolatánál Borgu országba csapatot vezetett, hogy a Dahoméból a Közép-Niger mellékre irányuló francia törekvéseket megghusítsa. Nov. 5. sikertült neki Nikkiben Borgu királyával szerződést kötnie, még mielőtt Decœur francia főtiszt odaérkezett. Műve: *The rise of sur East-African Empire, or early efforts in Uganda and Nyassaland* (London 1893, 2 köt.). o. j.

Lugau, szászországi falu, (1895) 6934 lak.

Luhatschowitz, község Magyar-Bród morva kerületi kapitányában, vasút mellett, (1890) 1069 lak. Közelében L. jödfüldővel. V. ö. *Küchler*, *Der Kurort L. in Mähren* (Bécs 1883).

Lujza, dán királyné (I. *Keresztély* 13., X. k.), megh. Kopenhágában 1898. szept. 29.

Lukács, I. *Antal*, főrend, 1898. jun. 9. megkapta a II. oszt. vaskorona-rendet.

2. *L. Béla*, volt miniszter, 1896. a millennium alkalmából megkapta az első osztályú vaskorona-rendet. Kinevezték az 1900. évi párisi nemzetközi kiállítás kormánybiztosává. 1899. máj. 16. az országgyűlési szabadelvű pártkör egyik alelnökévé választották.

3. *L. György*, főispán, néhai *L. György* (XI. k.) államtitkár fia, szül. Nagyváradon 1865. szept. 10-én. Miután jogi tanulmányait befejezte és a budapesti tudományegyetemen jogdoktori címet nyert, 1887. belépett a belügyminisztériumba, melynek 1895. miniszteri titkára lett. Az állami anyakönyvekről szóló törvényjavaslatot és indokolását, valamint az erre vonatkozó belügyminiszteri utasításokat ő dolgozta ki, ugyancsak ő tanulmányozta a minisztérium megbízásából a külföldi anyakönyvi rendszereket, s ezért a belügyminisztériumban újonnan föllállított anyakönyvi ügyosztály élére került. A szakirodalom terén is működött. A többi közt magyarázatot írt az állami anyakönyvekről szóló törvényhez és kiadta az egyházpolitikai törvények kézikönyvét. 1896. képviselőnek választották, 1897. márc. 23. kinevezték Bekés vármegye főispánjává.

4. *L. Ignác*, kuriai tanácselnök, I. *Lukács* Antal (XI. k.).

5. *L. László*, 1895. jan. 15. óta pénzügyminiszter. Mint ilyennek csaknem egész működését az Ausztriával való gazdasági kiegyezéssel kapcsolatos hosszas alkudozások vették igénybe. Nehéz küzdelmek árán sikerült kivívnia, hogy a Badeni-kormányval folytatott kiegyezési alkudozások eredményét — mely ugy politikai, mint közgazdasági tekintetben Magyarországra nézve nem egy nemzeti vívmányt foglalt magában — a Gautsch-, Thun-, Clary- és Wittek-kabinetek is magukévá tették. A kiegyezési kérdésekben tényleg vezérszerepet vitt, e mellett a kényesebb közjogi kérdésekből is kijutott neki (I. *Ischli klauszula és Magyarország*, 203. old.). Kimagasló államférfiúi egyénisége a kiegyezési törvényalkotások körül különösen abban csúcsosodik ki, hogy minden vonalon érvényt szerzett az 1867. alaptörvényben lefektetett dualizmus és paritás alepelveinek. Különösen kiemelendő e tekintetben az osztrák-magyar bank szabadalmának meghosszabbításáról szóló 1899. XXXVII. t.-e., mely a bankszervezetben a magyar befolyásnak az eddiginél sokkal nagyobb teret biztosít és az u. n. «átutalási eljárás»-ról intézkedő 1899. XVII. t.-e., mely az osztrák-magyar monarchia egyik államterületéről a másik államterületre, illetőleg Bosznia és Hercegovinába már megadózottatottan átvitt sör, ásványolaj és eukor után fizetett adót annak a területnek biztosítja, amelyen azok elfogyasztottak, holott ezt megelőzőleg az ezen fogyasztási cikkek után járó adó a termelési területen illetvén, az a visszas helyzet állott elő, hogy egyik állam a másiknak adófizetőjeként szerepelt. L. a megkezdett valutarendezési műveletről is kivette részét az államjegyekből álló függő adósság teljes beváltásáról, az érmeforgalom rendezéséről és a koronaértékben való számításnak közkötelező behozataláról szóló törvényjavaslatoknak előkészítése és beterjesztése által. Az egyenes adók már megkezdett reformjához szük-séges nagy statisztikai anyag összegyűjtése, földolgozása és az egyenes adórendszer irányelveinek részletes megállapítása is L. érdemei közé tartozik. Nevéhez fűződik a hitelszövetkezetekről, a némely kötvények biztosításáról szóló, nemkülönben az értékpapir-forgalmi (börze-jadóra és a

fogyasztási bélyegilletékek egy részének (hírlap-, naptárbélyeg) eltörlésére vonatkozó törvényjavaslatok megalkotása is. L.-ot az államháztartás terén a szigorú takarékoság és az egyensúly megszilárdítására irányuló komoly törekvés jellemzi, ki e mellett sohasem állott a rideg fiskalizmus talaján, hanem lépten-nyomon tanujelét adta modern és finomult közgazdasági érzékének. Mint parlamenti szónok pedig nyugodt, higgadt modorával, szakszerű és okos beszédeivel a leghevesebb viták idején is kiválóan megállotta helyét s a szeplőtlen jellemű, komoly politikus, tárgyilagos és igazságos adminisztrátor előtt a törvényhozás minden pártfőnöke tisztelttel és elismeréssel hajolt meg. 1896. Eger országgyűlési képviselőjévé választotta. Ugyanakkor a v. b. tanácsosi méltóságot, 1897 okt. 21. az I. oszt. vas-korona-rendet kapta. A Bánffy-kormányának 1899 febr. 26. történt fölmentése alkalmával L., mint mondják, a király egyenes kívánsága folytán nem vált meg tárcájától és őt ugyanakkor a Lipótn-rend nagykeresztjével tüntették ki. Minisztersége alatt több vidéki város díszpolgárává választotta s még ma is a rábizott fontos tárcát vezeti.

6. *L. Ödön*, ref. egyházi író, megh. 1896 márc. 1.

Lukma, bor és gabona, mint a pap járandósága (Baranya).

Lukojanov, város Nizsnij-Novgorod orosz kormányzásban, (1888) 1913 lak. L. kertele az arról nevezetes, hogy a parasztok falunkint ugyanazt a házi ipart folytatják. Így p. 26 faluban csak faháncsból való szőnyegket készítenek, 6 faluban kocsikereket, 4-ben szánkót, másokban köteleket stb.

Lukullán (ász.), fekete szintű márvány.

Lulu herceg, I. Napoleon (4., XII. k.).

Luminais Evariszt, francia festő, megh. Párizsban 1896 máj. 16.

Lumineszcencia (lat.). Minden test vörösen kezd izzani, ha hőmérsékletét körülbelül 525°-ig emeljük, a test saját fényt bocsát ki, világít. Némely test azonban már közönséges hőmérsékletnél is fényt bocsát ki, világít. Ezt a jelenséget E. Wiedemann (1888) L.-nak nevezte. Ha a test előzetes megvilágítás által válik maga is világítóvá, *foto-L.*-val van dolgunk; ha csak addig világít, míg a külső megvilágítás tart, fluoreszkálás (VII. k.), ha a külső megvilágítás megszüntével is világít, foszforeszkálásnak (VIII. k.) nevezzük a jelenséget. Sok test világítóvá válik, ha hőmérsékletét emeljük, de jóval a vörösizzási hőmérsékleten alul marad (thermo-L.). Ilyen a gyémánt, folyópát stb. Más testek mechanikus behatás alatt válnak világítóvá. Cukrot törve, az sötétben világít. Kálium és nátrium friss törőfelületen világítanak (krisztallo-L.). Némely gáz a rajta átmenő elektromos kisülés után is világít még egy időig (elektro-L.). Geissler tapasztalta először vízmentes kénsav-gőzön. Kémiai változások is előidézhetnek L.-t. Rothadt fának a világítása ezen jelenséges csoportba tartozik. Végre előidézhetnek L.-t katód-sugarak is.

TANGL.

Lundberg János Tivadar, svéd szobrász, szül. 1852 jun. 21. Tanulmányait a stockholmi művészeti akadémián, 1882—84. a párisi École des beaux-arts-on és 1884—88. Rómában végezte. Egészséges realizmus és jó jellemzés teszi becsessé

műveit, melyeknek formái azonban néha kissé merevek. Leghíresebb munkája a Gyámgyermek c. bronzcsoport (stockholmi nemzeti muzeum). Az újonnan restaurált upsalai dóm számára szobrokat készített.

Lungesau, az idegen kereskedelem számára nyitva levő khinai kikötő Kuangszai tartományban, a Nanho v. Likiang folyó mellett, 30 km.-re Tonking határától, amelylyel való kereskedelme 300,000 tael tesz, míg az idegen vámhivatálnál 1893. a bevétel 27,000, a kivétel 11,000 tael értékű volt.

Luosavara, mágnesvas-hegy a svédországi Norrbotten länben, a Kirunavara-hegytől É-ra. Igen gazdag 70—73% vastartalmu vasércben.

Luppa Péter, országgyűlési képviselő, szül. Pomázon (Pest) 1838 jun. 21. Középiskolai tanulmányait Budapesten, a műegyetemet Bécsben végezte. 1857. Bécstől őt technikustársával a Dunán csolnokon levezette a Fekete-tengerre. Beutazta Törökországot, Szerbiát, Oláhországot, Erdélyt és útjáról részint saját neve, részint *Kőhegyi* név alatt illusztrált cikkeket tett közzé a lapokban. 1861-től fogva több éven át mint mérnök dolgozott. Akkortájt Pest vármegye tiszteletbeli főmérnöke is lett és ezt a tisztséget a vármegyei mérnökségek megszűntetéséig folytonosan viselte. 1863. átvette atyja pomázi birtokát, melyet — különösen szőlészeti — mintagazdasággá fejlesztett. A szentendrei kerület 1875. és 1878. képviselőnek választotta. L. a szabadelvű párthoz csatlakozott, de 1880. kilépett belőle, mert az önálló bank és vámtérlet kérdésében pártjával ellenkező nézeteket vallott. Az 1884-iki választáson kisebbségben maradt, de 1887 óta ismét régi kerületét képviseli szabadelvűpárti programmal. 1895. megkapta a Ferenc-József-rend középkeresztjét.

Lupul János, osztrák politikus, szül. Czernowitzban 1836 szept. 9., ahol földbirtokos. Ifjúságától fogva a bukovinai és egyáltalában az ausztriai románok érdekeiért szállott sikra. 1864. a czernowitzi községtanács, utóbb a városi tanács tagja, 1866. a bukovinai tartománygyűlésen a nagybirtokosság képviselője és a román párt tagja, majd az osztrák képviselőház tagja és 1892. bukovinai tartományi főnök lett. 1897 óta ismét a Reichsrat tagja és 1898 óta egyik alelnöke.

Lur, a Szudán-négerrekhez tartozó néger törzs, a felső Nilusnak az Albert-tóttól és a Bahr-el-Dsebeltől Ny-ra fekvő területén. Közeli rokonságban vannak a zsiluh törzsszel. Ezekhez hasonlóan kiütik alsó metszőfogait, drótygűrűkkel készült kötényt és vasból való fejdísz viselnek. Fegyverül a nyak körül viselendő tarta és különös hajítóvasat használnak.

Luri, város Bastia korzikai kerületben, a Corse-fok félszigetén, (1891) 1886 lak. Atimonbányái, citromtermelése és parafakereskedelme van. L. közelében egy középkori torony emelkedik (u. n. Seneca tornya).

Lussonium, római telep, ez idő szerint *Kömlöd*. **Lustkandl Vencel**, osztrák jogi író és tanár. Jogot végzett, aztán előbb ügyvéd, majd pedig a bécsi egyetemen az osztrák közjog és közigazgatás tanára lett, mely állásán még ma is működ-

dik. A 60-as évek elején, az 1861. birodalmi gyűlés ktszében politikai írónak is felesapott és mint Schmerling hű csatlósa a Verwirkungs-Theorie-nak s a merev centralizmusnak kelt védelmére. Ellene írta Deák Ferenc Adalékok a magyar közjoghoz c. hírneves művét (1861), melyben L. érvelését megdöntötte s az 1848. törvények jogfolytonosságát s Magyarország állami függetlenségét bebizonyította. Ez irodalmi kivégzés révén lett L. neve hazánkban ismeretessé és még évtizedek múlva is idézték mint a megbukott centralizmus és a Bach-korszak tipikus képviselőjét. Maga L. azonban hű maradt elveihez, amint ezt újabban az Österreichisches Staatsrechtről írt lexikalis cikkeivel kimutatta. A gyakorlati politika terén és mint szónok nem igen tűnt fel, ámbar a hamburg-altenburgi kerületben már 30 év óta az alsó-ausztriai tartománygyűlésbe és ismételt a birodalmi gyűlésbe is képviselőnek választották. Újabban az antisemiták ellen szólalt fel (akik egy ízben a birodalmi gyűlésre szóló választásokban meg is buktatták); jelenleg pedig kerülete érdekében a Bécs és Pozsony között tervezett villamos vasút létrejötte körül fáradozik. V. ö. *Schwartz J.*, Österr. Staatsrechtslehrer über ungarisches Staatsrecht (Zeitschrift für ungar. öffentliches und Privat-Recht. I. évf. 1895). M. L.

Luteae (növ.), l. *Róza* (XIV. k. 718. old.).

Lutfi, nagyvezér és török történetirő. Mint gyermek került II. Bajazid udvarába, aki őt komornikjává tette. Gyorsan emelkedett és 1537. már vezér volt, amidőn Szolimán szultán hűgát adta hozzá nőül. 1539. nagyvezér lett, de már 1541 tavaszán nyugalomba vonult. Az 1507. évig régebb munkákból meríti híreit, ez évtől kezdve pedig a saját közvetlen tudomása szerint írta le az eseményeket. Munkájának reánk nézve legfontosabb részei: az 1526. évi hadjárat, Buda elfoglalása és az 1543. évi hadjárat. Művét alkalmasint 1554. írta. Ezt a munkát kiadta újabban *Thury József*, Török történetirők (2 köt., 1896). M. L.

Luther Róbert Károly Tivadar, német csillagász, szül. Schweidnitzban 1822 ápr. 16. Boroszlóban és Berlinben tanult filozófiát, matematikát és asztronomiát. Kezdetben a berlini csillagvizsgálón volt alkalmazva, 1851. a dtsseldorf (bilki) obszervatorium igazgatójává lett. Számos kis bolygót fedezett fel, melyeknek pályáit és emferidáit is kiszámította (v. ö. Astron. Nachrichten, Berliner Jahrbuch). — Fia *Vilmos* (szül. 1860.) szintén csillagász, kezdetben Hamburgban volt a csillagvizsgálón, jelenleg atyja mellett adjunktus; atyjához hasonlóan leginkább a kis bolygókkal foglalkozik. LAKITS.

Luticek, l. *Veletek*.

Lutteroth Ascan, német festő, szül. Hamburgban 1842 okt. 5-én. 1861—64. Genfben Calamenál, majd 1867-ig Düsseldorfban Achenbachnál tájképfestőnek képezte ki magát. Miután három éven át Olaszországban, különösen Rómában bővítette tanulmányait, 1871. letelepedett Berlinben, ahonnan 1877. Hamburgba költözött. Nagyszámu olasz tájképei közül, melyek a szinezés pompájára, a hatásos világitásra s a hangulat poeizisére Achenbach munkáival versenyeznek, a legkiválóbbak; Tavasz az Albani-villában Róma mellett;

Nyár a Rivieran; Ősz Nápoly mellett; Tél a Campagnában; Este a Földközi-tenger mellett (berlini nemzeti képtár); Római villa (prágai Rudolphinum); A Conti-villa Frascati mellett; A genovai öböl; Seiroco a Rivieran; Hajnal Bordighera mellett. A lipesei muzeum számára megfestette a Kilima-Nsaro keleti csúcsának képét.

Lutji Franciska, olasz költőnő, szül. Campoban (Trient) 1831., megh. Bresciában 1878 nov. 6. Atyja *L. Vince* lovag, I. Napoleon gárdájának egykori kapitánya volt. Irodalmi nevelését földijének, Maffei Endre költőnek köszönheti. Milli Giovanninával s Fua-Fusinato Erminiával együtt Olaszország legkiválóbb költőnőihez tartozott. Giovanni, Rosa e Stella (1859) és Maria (1858) c. költői elbeszélései közül az első a legjelentékenyebb. Novelli e liriche (Firenze 1862) c. gyűjteményével nem aratott jelentékeny sikert, annál nagyobb hatást keltett azonban Alberto (1867) c. stanzákban írott elbeszélése, melynek előszava Maffei tollából való.

Luxemburg, 1. *nagyhercegség*, (1895) 217,583 lak. — 2. *L., város*, ugyanakkor 19,909 lak.

Luynes (ejtsd: lüén) *Honoré Theodorice Pál József d'Albert* herceg, francia archeologus és numizmatikus, szül. Párisban 1802 dec. 15., megh. Rómában 1867 dec. 14. Sokat utazott, különösen Olaszországban, hosszabb ideig élt a Dampierrekastélyban is, mindig buzgógn pártolta a művészeket. 1848. az alkotmányozó és 1849. a törvényhozó gyűlésnek lett tagja. Az államesiny idején, 1851 dec. 2. rövid időre letartóztatták, de később a császárság híve lett. Legjelentékenyebb művei: Métopone (Debaeq F. J.-vel együtt, Páris 1833); Description de quelques vases peints (1840); Essai sur la numismatique des Satrapies (1846, 2 köt.); Numismatique et inscriptions cypriques (1852). Halála után jelent meg: Voyage d'exploration à la Mer Morte, à Petra et sur la rive gauche du Jourdain (1871—76, 6 köt.).

Luz (ejtsd: lüz), város Hautes-Pyrénées francia département Argelés területében, (1891) 1507 lak. A templáriusok által a XII. sz.-ban épített temploma van; fürdőintézetének 27-6%-u kénforrását Barzunból vezetik oda. Réz-, ezüst- és ólombányái vannak. DK. felé St. Sauveur fürdő.

Luzern (XI. k.), az ily nevű svájci kanton fővárosának 1898 végén 23,380 lak. volt. 1896. adták át a forgalomnak az új pályaházat.

Luzenszky, l. *Luzenszky* (XI. k.).

Luzzatti Lajos, olasz államférfi, 1896 jul. 14. a Rudini-féle második, 1897. harmadik kabinetnek pénzügyminiszterévé neveztetett ki. 1898. jun. a Rudini-kabinetel együtt visszalépett. Még ugyanazon év okt. Párisba küldték, hogy az olasz-francia kereskedelmi szerződésre vonatkozó tárgyalásokat befejezze. 1899 febr. a párisi Académie des sciences morales et politiques tagjává választotta.

Lübben, porosz város, (1895) 6580 lak.

Lübeck, német szabad birodalmi és hanza-város, (1895) 83,324 lak. Foglalkozás nézve volt: mező- és erdőgazdasággal foglalkozó: 9393, iparos: 32,808, kereskedelem és forgalom szolgáltatásban álló: 23,503, napszámos és házi szolga: 3394, értelmiséghez tartozó: 5924, foglalkozás nélküli: 7793.

A népmozgalom adatai (1897): született 2734, elhalt 1621, a házasságkötések száma: 684. Kivándorolt 63. Az aratás eredménye: 4981 t. rozs, 2054 t. búza, 604 t. árpa, 9760 t. burgonya, 5785 t. zab és 3910 t. fakarmányrépa. A 24 sörfőző (1896—97) 110,764 hl. sört termelt. Bevételei (1898—99) 4·8, kiadásai 4·8 millió márkára rúgtak. — 2. *L., város*, (1895) 69,874 lak. Kereskedelmi flottája (1897) 29 (27 gőzös) tengeri hajóból áll, 11,788 tonna tartalommal. A hajóforgalom (1895) 4624 hajó 968,138 t. tartalommal. A hajóforgalom tehát a Vilmos-császár-csatorna megnyitása óta a hajók számát illetőleg 11·6, a tonnamennyiséget illetőleg pedig 8·1%-kal csökkent. A behozott áruk értéke 1897-ben 294·2, a kivitteké pedig 223·4 millió márká volt.

Lüben, porosz város, (1895) 6052 lak.

Lüdenscheid, porosz város, (1895) 21,264 lak.

Lüneburg, 1. hannoveri közigazgatási kerület, (1895) 445,937 lak. — 2. *L., város*, (1895) 22,309 lakossal.

Lünen, porosz város, (1895) 5685 lak.

Lütgendortmund, falu Arnsberg porosz kerületben, Dortmund közelében, (1895) 8837 lak., gőzfitrészzsel, szénbányával.

Lüttich, belga város, (1896) 165,404 lak.

Lüttringhausen, porosz város, (1895) 10,793 lakossal.

Lützw Károly, műtörténetirő, megh. Bécsben 1897 ápr. 22.

L-vas, olyan szegletvas, melynek egyik szára hosszabb, mint a másik.

Lyall Edna, álnév, l. *Bayly* (II. k.).

Lycæna Fabr. (állat, boglárka), a pikkelyes szárnyúak rendjébe, a nagylepkék csoportjába és a nappali lepkék családjába tartozó lepkenem, melynek tagjai többnyire kicsinyek, szárnyaik élénk kék vagy barna színtűek, hernyói különösen a pillangos viráguk termésén és virágjain élnek. 52 európai faj közül hazánkban mintegy 28 faj él, amelyek közül jellemző a *L. jolas* Fabr., szárnyterjedelme 30—32 mm., hernyója a *Coluthea arborescens* termésében él.

v. j.

Lycetol (dimethylpiperazinum tartaricum), kellemes savanyu ízű, vízben jól oldódó fehér por. Analgetikum és hügyhajtó; a *piperazin* helyett rendelik köszvénynél és reumánál mint hügy savoldót.

Lyck, porosz város, (1895) 11,706 lak.

Lyka Károly, művészeti író, szül. Budapesten 1869 jan. 4. A gimnázium végzése után Münchenbe került Hollósy Simon festőiskolájába, onnan a müncheni képzőművészeti akadémiára. Öt évi művészeti tanulmányok után Rómába ment, ahol felhagyott a festéssel és műtörténeti és esztétikai tanulmányokra adta magát. Ugyanakkor római levelezője lett a Pesti Naplónak, amelynek hasábjain különösen az egyházpolitikai harcok alatt sűrűn megjelentek vatikáni levelei. Négy év múlva a Pesti Napló szerkesztőségébe került, később részt vett a Budapesti Napló megalapításában, amelynek ma is munkatársa s ahol a képzőművészeti rovatot vezeti. Műkritikai cikkei az említett lapokban, az Athenaeumban, az Új Időkben, a Magyar Iparművészetben, a Hétben és több külföldi szakfolyóiratban jelentek meg. Irt külpolitikai és társadalmi vezércikkeket és szépirodalmi tárcákat is.

Lyngenfjord, tengeröböl Norvégia ÉNy-i partján, Tromsötől É-ra. 2000 m.-nyi magasságig emelkedő havasok veszik körül. Tromsötől az öböl D-i végén levő Mälen városig gőzhajók járnak.

Lyon, francia város, (1896) 466,767 lak., 1896. szentelték föl a Place Bellecouron épült és tornyának egyikéből gyönyörű kilátást nyújtó Notre-Dame de Fourvière. 1894. állították föl Claude Bernard szobrát.

Lysidin (methylglyoxalidin), C₄H₈N₂. Ecetsavas etiléndiamin száraz leparlásánál nyerik. Fehér, erősen vízzívó kristályos tömeg, sajátos szaga, vízben jól oldódik, 50%-os oldatot használnak. Hügy savoldó, ezért köszvényes bántalmaknál alkalmazzák. Adagja 2—5·0 gr. ásványvízben.

SCH—R.

Lysterfjord, l. *Sognefjord* (XV. k.).

M.

Ma (olasz) a. m. hanem, de; a zenében mint összekötő szó, az előadási jelzéseknél játszik gyakori szerepet, p. allegro *ma non troppo* a. m. gyorsan, *de* nem nagyon.

Ma'an, város Arábia ÉNy-i határán, a Dsebel esz-Seira K-i lejtőjén, a Damaszkusból Mekkába zárandokolók útján, Damaszkustól 350 és Mekkától 1130 km.-nyire, mintegy 200 családból álló lakossággal.

Maanselkä, sziklás, 400 m.-nél magasabbra ritkán emelkedő hegység Finnországban. A Tana jorrásvidékén, az É. sz. 68° 30' alatt kezdődik és az orosz Arhangel és a finn Uleåborg tartomá-

nyok határán D-re húzódik. A 64° alatt DNy-nak fordul és Vasá tartományban Christianested közelében ér véget. D-i részében 3 ágra szakad és ezáltal Finnországot 5 medencére osztja. Ezek: a *lapp medence*, amelynek vizei a Jeges-tengerbe ömlenek, a *botteni*, amely Uleåborg s Vasá nagyobb részét foglalja magában, a *satakundai*, amely a Kumo által vizeit a Balti-tengerbe küldi; a *tkvas-téhusi*, amelynek vizeit a Kymmene a Finn-öbölbe viszi és a *saimai*, amelynek vizei a Ladoga-tóba torkolnak.

Maass Ernő, német filologus, szül. Kolbergben 1856 ápr. 12. Tübingában és Greifswaldban ta-

nult. 1880—82. tanulmányutat tett Olasz-, Francia- és Angolországban, 1889. Görögországban. 1883. Berlinben a klasszika-filologia magántanára lett, 1886. Greifswaldba hívták meg rendes tanárnak, 1895. pedig Marburgba. Művei: De biographis graecis (Phil. Untersuchungen, 3. füzet, Berlin 1880); *Analecta Eratosthenica* (u. a. 6. füzet, u. o. 1883); *Affreschi scenici di Pompei* (Róma 1882); *Scholia in Iliadem Townleyana* (2. köt., Oxford 1886—89); *Aratea* (Phil. Unters. 12. füzt., Berlin 1892); kiadta Aratus költő műveit (u. o. 1893); *Orpheus. Untersuchungen zur griech., röm., altheistl. Jenseitsdichtung und Religion* (München 1895).

Maasym, ötödrangú álló csillag, a Herkules λ-val jegyzett csillaga; Herschel szerint naprendszerünknek e csillag felé irányított mozgása van, mely másodpercenként mintegy 50 km.-nyi sebességgel történik.

Mabea *Aubl.* (növ.), a kutyatejfélek kaucsuktermő faja, 12 fajjal Amerika forró vidékein.

Mabikéreg (növ., *Colubrina* C. Rich.), a kutyafalékélek génusza, 10 fajjal Amerika forró vidékein. A *C. reclinata* Rich. (Rhamnus elliptikus Ait.) Portoriko faja. Kérgét az emésztés zavarai ellen rendelik.

M. A. C., a *Magyar Athletikai Club* rövidítése; I. *Atletika* (II. k.).

Macaire (ejtsd: maker) *Róbert*, Aubry de Montdidier gyilkosa, I. *Aubry* (3., II. köt.). Köznéven a. m. gazember.

Macarius szentek, I. *Makár* (XII. k.).

Mac Arthur-Forrest-féle eljárás v. *cianid-eljárás*, I. *Arany*.

Macbeth *Robert Vilmos*, skót festő, szül. Glasgowban 1848. Edinburgban, majd Londonban tanult és csakhamar tagja lett az angol aquarellfestők társulatának. Festményei, mint: *Phyllis a friss szénán*; *A Lincolnshire-gang*; *Burgonya-szítret*; *Kákametszés*; *Árvíz a mocsárban*; *Birkanyírás stb.*, fnom, előkelő felfogásuak, gyöngéd színezéstiek. Újabban főleg rézkarcokat készít és ebben a tekintetben Angolország legkitűnőbb művészeinek egyike. 1883 óta a művészeti akadémia tagja.

Maccari (ejtsd: malkkari) *Cézár*, olasz festő, szül. Sienában 1840 máj. 9. Eleinte szobrászatot tanult a sienai művészeti intézetben, azután Firenzében Mussini festőnek lett tanítványa. 1864. egy angol társaság megbízásából lemásolta Pinturicchióknak a sienai székesegyházban levő fal-festményeit. Jelenleg a római San Luca-akadémia tanára. Nevezetesebb festményei: *Rebeka és Eleázár a kútnál*, a négy evangélistát ábrázoló freskóképek *Pieri-Herli máрки nyaralójának templomában* *Quinciano*-ban; *Leonardo da Vinci* lefesti *Mona Lisát*; *Vittoria Colonna* olvassa *Michelangelo* költeményeit; *Sira földaldozza magát úrnőjeért*, *Fabiolaért*; a római *Del Sudario*-templom freskóképei; *Triklinium*; III. Szilveszter pápát megfosztják trónjától; *Az első áldozás napja* *Velencében*; *Amor megkoszoruzza a három gráciát* (Róma, *Quirinális palotában* levő freskókép).

Mac Carthy, I. *Jusztin*, angol politikus, 1896 febr. lemondott az antiparnellita párt elnökségé-

ről. Utóda *Dillon* lett. Újabban megjelent tőle: *History of our own times* 5-ik kötete (1897), továbbá: *The Riddle Ring* (1896); *Life of Leo XIII.* (1896); *A history of our own Times from 1880 to the Diamond Jubilee* (London 1897); *The story of Gladstone's life* (1898); *Modern England before the Reform Bill* (1898—99, 2 köt.); *Reminiscens* (1899). L. még *Home-rulers* (IX. k.).

2. *M. Jusztin Huntly*, angol író és publicista, *M. Jusztin* (XI. k.) történetíró fia, szül. 1860. Ifjúságában Amerikában élt és később beutazta Európa legnagyobb részét. 1884 óta egy iországi választókertületet képvisel a parlamentben. Mint író 1883. lépett föl *Outline of Irish history* című művével. Ezt követték költői elbeszélései: *Serapion* (1883); *Hafiz in London* (1886); *Harlequinade* (1889); *regényei*: *Doom, an atlantic episode* (1887, 5. kiad. 1889); *politikai művei*: *England under Gladstone* (1884, 2. kiad. 1885); *Ireland since the Union* (1887); *The case for Home Rule* (1887). Nagyobb történeti műve: *The French Revolution* (2 köt., 1890). Drámai művei közül a *The Candidate* e. aratta a legnagyobb sikert. Különösen ismertté tették kitűnő fordításai: *Rubaiyat* (Omer Khayyam persa költő után, 1889, új kiad. 1896); *The thousand and one days*. *Persian tales* (1892).

Mac Cormick *Róbert*, angol sarkvidéki utazó, szül. Runhamben (Norfolk) 1800 jul. 22., megh. 1890 okt. 2-án. 1823. mint hajóorvos a hadi tengerészethe lépett. 1827. Sir Parry Eduárdot mint természet tudós elkísérte északsarki útjára, többször beutazta az északi és a déli Jegestengert és 1852. mint a *Forlorn Hope* hajó parancsnoka részt vett a *Franklin* fölkeresésére kiküldött expedicióban. Utazásainak leírása a következő címmel jelent meg: *Voyages of discovery in the Arctic and Antarctic seas, and round the world* (önéletrajzzal, London 1884, 2 köt.).

Mac Donald *György*, angol költő, szül. Huntlyben (Aberdeen grófság) 1824. Teologiai tanulmányait a *highbury Independent College*-en végezte, egy ideig pap is volt, de később Londonba ment és egészen az irodalomnak élt. Első műve a *Within and without* (1855) e. drámája volt, melyet *Poems* (1857), *Phantastes*, a *faerie romance* (1858), *The hidden life, and other poems* (1864), *The disciple and other poems* (1867) e. költői művei és *David Elginbrod* (1862); *The Portent, a story of second sight* (1864); *Adela Cathcart* (1864); *Alee Forbes of Howglen* (1865); *Annals of a quiet neighbourhood* (1866); *Robert Falconer* (1868); *The seabord parish* (1868); *Wilfrid Cumberland* (1872); *Malcolm* (1874); *Marquis of Lossie* (1877); *Michael and the dragon* (1875); *Mary Marston* (1881); *Castle Warlock* (1882); *The flight of the shadow* (1891); *The vicar's daughter* (1893) e. regényei követtek. Teologiai művei: *Unspoken sermons* (1869) és *The miracles of our Lord* (1870).

Macé *János*, francia szenátor, megh. 1894 dec. 13.

Macedo (ejtsd: maszédu) *Joaquim Manuel* de, braziliai költő, szül. San João de Itaborahy (Rio Janeiro tartomány) városban 1820 jun. 24. Orvosnak készült s a rio-janeirói egyetemen tanult, de később a hazai történelmi tanára lett a *Collegio*

imperial de Pedro II. intézetben, hol ez idő szerint is működik. Drámáját: Cobe (1852) és vitézkait: Fantasma bianco (1856) és Luxo e Vaidade (1859) kedvezően fogadták. Lirai eposza: A Nebulosa (1857) túlzásba megy át és Hugo Viktor hiperbolikus modorának nyomait viseli magán. Legnagyobb sikereit azonban regényeinek köszönheti, melyek közt a Moreninha (1844); O moco louro (1845); Rosa (1854); Vicentina (3. kiad. 1890) és A carteira de meu tio (2. kiad. 1859) a legjobbak.

Macedonia, római táborhely, l. *Szucsák* (XV. k.).

Macellum, szokottabban *M. Liviae*, csarnokokkal és fabódékkal körülvevett piac a régi Rómában, az esquilini kapu és Mecenas kertjei közelében. A régebben különféle helyeken volt piacokat (hús, hal, zöldséges) egyesítették és így valóságos ókori árucsarnokot teremtettek. L. M.

Mac Farlane S., angol utazó, szül. Glasgow mellett 1837 febr. 12-én. 1859. mint misszionárius a Csendes-óceán szigeteire ment, 1871-től fogva a yorki félszigeten (Ausztráliában), majd a Murray szigeteken tartózkodott. 1875. Stoneval Új-Guineába hajózott és a Fly folyótól K-re a Maikassa folyót fedezte fel, melyet Baxbrnek nevezett el; ugyanazon évben még a Fly folyón körülbelül 120 km.-nyire hajózott fölfelé, 1876-ban Turnerral, a misszió orvosával a Dundee folyam ment és ez alkalommal Új-Guinea DK-i partjain több missziót szervezett. Műve: The story of the Lifu mission (London 1873). LAKITS.

Mac Gregor János, angol utazó, szül. Gravesendben 1825 jan. 24., megh. Boscombeban (Bournemouth mellett) 1892 jul. 16. Pár hetes korában elvesztette szüleit, kik a Biscayai-öbölben pusztultak el egy égő hajón, míg őt magát megmenettkék. Tanulmányait Dublinban és Cambridgeben végezte. 1849–50. beutazta Európát, Egyiptomot, Palesztinát és erről az úttjáról Three days in the East (1850) c. művében számolt be. Később nagy utazást tett Algériában, Tuniszban, az Egyesült-Államokban, Kanadában és ezeket az országokat leírta Our brothers and cousins: a summer four in Canada and the States (1859) c. munkájában. Később beutazta Európa tavait és folyóit, a Balti-tengert, a francia tengerpartokat, a Jordánt és a Nilust, többnyire 4 m. hosszú és 35 kg. nehéz csónakjában és nagyrészt egyedül. Ezekről az utazásokról szólnak: A thousand miles in the Rob Roy canoe on rivers and lakes in Europe (1866); The Rob Roy on the Baltic (1867); The voyage alone in the yawl Rob Roy (1867); The Rob Roy on the Jordan, Nile etc. (1869). Munkái sok kiadást értek, melyeknek jövedelmét jótékony célra fordította.

Mâchicoulis (franc., ejtsd: masikuli), a középkorban épített vár- és városfalak külső oldalán levő védőfolyosók alján (fenékén) hagyott lövéresek, melyeken át a falakig előrenyomult ellenségre löni vagy forró vizet stb. önteni lehetett. Az újkorban már csakis várak és helységek belsőjében álló épületek (kaszárnyák, fegyverraktarak stb.) erődítésére alkalmazták.

Machine, La (ejtsd: masin), falu Nièvre francia département Nevers kerületében, (1891) 4841 lak., köszénbányával.

Machio (ejtsd: makió) *Flórián* báró, osztrák tábornok, szül. Zarában 1802., megh. Bécsben 1895 febr. 8-án. 1821. mint közkatona lépett a hadseregbe, melyben 41 évig szolgálván, saját emberségéből felvitte a tábornoki rangig. Részt vett 1848–49. az olaszok elleni küzdelmekben, első sorban Velence ostromlásában. 1852. Zágrábban lett hadosztály-parancsnok, 1857. pedig Erdélyben vezénylő tábornok. 1862. nyugalmába lépván, a Lipót-rendet s a bárói rangot kapta. — Fia *Eberhard Károly* báró, szül. Nagy-Szebenben 1859 febr. 23., jogot végzett, majd a diplomáciai pályára lépett és előbb a konstantinápolyi követtségénél működött, jelenleg pedig követnik Montenegroban. M. L.

Machlup Adolf, nagyiparos, emberbarát, szül. Kismartonban 1833., megh. Budapesten 1895 jan. 1-én. Tanulmányait Pesten és a bécsi politechnikumon végezte. 1848. a tanulók forradalmi mozgalmában a barrikádépítésében részt vett. Ezután testvéröccsével, *M. Edével* Machlup H. fia első magyar börgyár cég alatt 1867. a monarchia egyik legnagyobb börgyárát létesítette. 1868. a Flóra első magyar sztearingvetya- és szappangyártat állították fel. Nagy utazásokat tett keleten és délen ismeretei gyarapítására. Igazgatósági tanácsosa volt a magyar kereskedelmi bank, Lujza gőzmalom és magy. gőzhajózási társaságnak. *Wahrmann* Mórhoz őszinte barátság fűzte, kinek révén érintkezésbe lépett hazánk jeleseivel. Végrendeletében körülbelül 300,000 forintot hagyott jótékony célokra, ezek között 200,000 forintot egy közhasznú intézmény felállítására, melynél a valláskülönbséget kizárta, rábizván ez elhatározást végrendelete végrehajtóra, Dr. Székely Miksa, Rosenfeld Henrik és Dr. Weimann Fülöp-re. Ezek üdülő betegeket menházának felállítására rendelték az összeget, a vöröskereszt-kórház kezelése alá adván azt. A menház *Machlup Adolf üdülőház* elnevezés alatt 1899 aug. 1. nyílt meg, egyelőre 24 ágygyal, melyeket egyenlő arányban a honvédelmi miniszter, Budapest főváros, a vöröskereszt-kórház és a zsidó hitközség elnöke rendelhet ki, lábadozó betegeknak. A kórház építése és felszerelése az időközben felszaporodott kamatokból fedeztetett, míg a tőke érintetlenül fekszik az intézet fenntartására.

Macin (ejtsd: macsin), város és erőd a romániai Dobruzásban, Tulcsa kerületben, a Duna K-i ága mellett, 15 km.-nyire Brailától K-re, (1889) 3360 lak. 1761 ápr. 6. itt ütközött volt az orosz és Jusszuf török pása előcsapatai között, az utóbbiak teljes vereségével.

Mackau (ejtsd: makó) *Anna Frigyes Armand* báró, francia politikus, szül. 1832 márc. 29., ir eredetű családból. Jogi tanulmányainak végeztével államügyész lett, 1866. képviselővé választották, 1876. bonapartista programmal választották meg, mikor hevesen küzdött a köztársaság s nevezetesen Ferry iskolatörvénye ellen. 1883. a szövetkezett monarchista pártok vezére lett; nagy ügyességgel és sikerrel vezette az 1885-iki választásokat. A Boulanger-mozgalomban is volt része, hogy a köztársaságra bajt hozzon. TH. GV.

Mackay (ejtsd: makkó), ausztráliai kikötőváros Queensland angol gyarmatban, a D. sz. 21° 10'

alatt, (1891) 3597 lak. M.-ből több vasút visz a közeli arany- és rézbányákhoz és cukorlítottvényekhez.

Mackay, 1. János Henrik, német író és költő, szül. Greenockban (Skótország) 1864 febr. 6., de már két éves korában Németországba került. Eleinte könyvkereskedőnek készült, 1884. a tudományok felé fordult. Berlinben, Kielben és Lipcseben filozófiát, mű- és irodalomtörténetet tanult. 1888 óta többnyire Svájcban tartózkodik. Tudományos meggyőződése a Proudhon- és Stirner-féle anarkizmus. E nemben írta következő művét: *Stirner, sein Leben und sein Werk* (Berlin 1898). Egyéb művei: *Kinder des Hochlands* (dráma, Lipcse 1885); *Anna Hermsdorff* (szomorujáték, Zürich 1886); *Im Thüringer Wald* (dalok, u. o. 1886); *Dichtungen* (u. o. 1886); *Fortgang* (Grossenhain 1888); *Das starke Jahr* (Zürich 1890); *Wiedergeburt* (Berlin 1896); *Arma parata fero!* (szociális költemény, Zürich 1887); *Schatten* (novellisztikus tanulmányok, u. o. 1887); *Moderne Stoffe* (novella, Grossenhain 1888); *Jenseits der Wasser* (fordítások, Zürich 1889); *Sturm* (költemények, 2. kiad. u. o. 1890); *Die Anarchisten* (u. o. 1891); *Die Menschen d. Ehe* (Berlin 1892); *Die letzte Pflicht* (u. o. 1893) és *Albert Schnells Untergang* (novellák, u. o. 1895); *Der kleine Finger* (1896); *Wiedergeburt* (versek 1896); *Gesammelte Dichtungen* (1897); *Max Stirner* (1898). Kiadta Stirner kisebb munkáit (1898) és lefordította Morris: *Chants for socialists* c. művét (1888).

2. M. Sándor, skót hittérítő és Afrika-utazó, szül. Rhynicben (Aberdeen grófság) 1849 okt. 13., megh. 1890 febr. 8. Miután mérnöki oklevelet szerzett, a német nyelv elsajátítása és a német ipar tanulmányozása céljából 1873-ban Berlinbe ment, ahol Baur udvari prédikátor arra bírta, hogy az afrikai hittérítésnek szentelje tevékenységét. Mikor a Church Missionary Society ama jelentés következtében, melyet Stanley Mteza ugandai királynál tett látogatásáról közölt, elhatározta, hogy Ugandában hittérítő-állomást alapít, vezetőjéül M.-t szemelték ki. 1876 ápr. hét társával Angliából Zanzibárba utazott, de megbetegedése miatt csak 1878 nov. érkezett Ugandába, hol csakhamar mint prédikátor, biblia-fordító, hajó- és útépitő nagy tevékenységet fejtett ki. 1889. Mteza király halála után helyzete rosszra fordult. 1887. elhagyta Ugandát és a Victoria-Nyanza déli partjára ment Mszalalába, onnan pedig Uszambiróba, hol a láz áldozata lett. A Church Missionary Societynek küldött jelentései, melyeknek egy része a Petermanns Mittheilungen című folyóiratban jelent meg, sok becses fölvilágosítást adnak Ugandáról. V. ö. *Alexander M., Pioneer missionary to Uganda* (M. nővére adta ki, London 1891, németül Lipcse 1891).

Mackenzie (ejtsd: mekk'nzi) *Sándor Campbell*, angol zeneszerző, szül. Edinburgban 1847 aug. 22-én. Sondershausenben tanult, majd királyi ösztöndíjjal 1862 óta a londoni zeneakadémián; 1865. tanár Edinburgban s 1886. tiszteletbeli doktor; 1888. Macfarren utóda: a londoni Royal Academy of Music igazgatója. Szerzett két operát (Colomba, A troubadour), oratoriumot (The rose of Sharon), két skót rapszodiát zenekarra (Burns), megnyitókat, kamarazeneműveket, dalokat. k—y.

Mack Kinlay (M' Kinlay, ejtsd: mekk kinli) *János*, ausztráliai utazó, megh. Gawlertownban (Ausztrália) 1872 dec. 28-án. 1861. egész Ausztráliát átutazta. Utleírása: *M' Kinlay's journal of exploration in the inferior of Australia* (Melbourne 1863). 1866. is nevezetes utazást tett Észak-Ausztráliában.

Mack Kinley Vilmos (XI. k.) északamerikai politikust 1896 november 3-án az északamerikai Egyesült-Államok elnökének választották. Hivatalát 1897 márc. 4. foglalta el. A már megrögzött szokásnak hódolván, párthiveivel töltötte be az összes állami hivatalokat, szintugy az új kabinetet s védvám-politikai elveihez híven magas vámot vetett ki a külföldről behozott árukra. 1898. szerencés háborút viselt a felkelő kubaiak érdekében Spanyolországgal. A lezajlott háboru élesztő hatással volt az Unió lakóinak sovíniszta érzelmeire és valóságos nagyhatalmi lázba ejtette az országot. A hódítással karöltve járó áldozatok és kellemetlen tapasztalatok már eddig is azt eredményezték, hogy nemcsak a demokrata párttól, hanem még a köztársasági párt soraiból is oly hangok hallatszanak, melyek M.-t az annyi költiséggel járó hódító politika szellemi atyjának mondják, s a Filippi-szigeteken való válságos helyzetért felelőssé teszik; M. viszont a népszerűtlen s jellemtelen Alger hadtgyminisztert tüntette fel bűnbaknak, akit azután el is bocsátott. 1898 dec. 5. a kongresszushoz intézett elnöki leiratában kilátásba helyezte a csapatok visszahívását Kubáról. Ugyanekkor a Nikaragua-esatorna minél előbb való befejezést mondta szükségesnek. Az 1899 dec. 5. a kongresszushoz intézett üzenetében az elnök rántal a rendkívül kedvezően alakult anyagi helyzetre s a kivitel növekvésére, mely 1870 óta 58%-kal emelkedett. A kültügyi helyzet szintén kedvezőnek mondja, de szóval sem említi a Chamberlain által felajánlottszövetkezést Angliával. Felhívja a kongresszus figyelmét a szabad versenyt korlátozó kereskedelmi trustokra és kijelenti, hogy a központi kormány nem adhatta elégtételt a Pennsylvániában megölt osztrák és magyar bányamunkásokért. L. még *Észak-amerikai Egyesült-Államok* (tört.).

M. L.

Macleod (ejtsd: mekklaud) *Henrik*, angol közgazda, szül. Edinburgban 1821. Kezdetben jogi tanulmányokkal foglalkozván, mint ügyvéd egy pör alkalmával behatóan tanulmányozta a hitel elméletét. Később bankigazgató lett. Hitelelmélete abban foglalható össze, hogy a hitel önálló tőke s a készpénzhez hasonló lényeggel bír. Munkái: *The theory and practice of banking* (2 köt., London 1855—56); *The elements of political economy* (u. o. 1858); *The elements of banking* (u. o. 1876); *Theory of the credit* (1889—91); *Bimetallism* (1894).

Macroglossa (állat), 1. *Szenderfélék* (XV. k.).
Macroglyne Link et Otto (növény), 1. *Aspidistra* (II. k.).

Macropiper *Miq.* (növény), 1. *Részegbors*.

Macrospora, 1. *Makrosporák* (XII. k.).

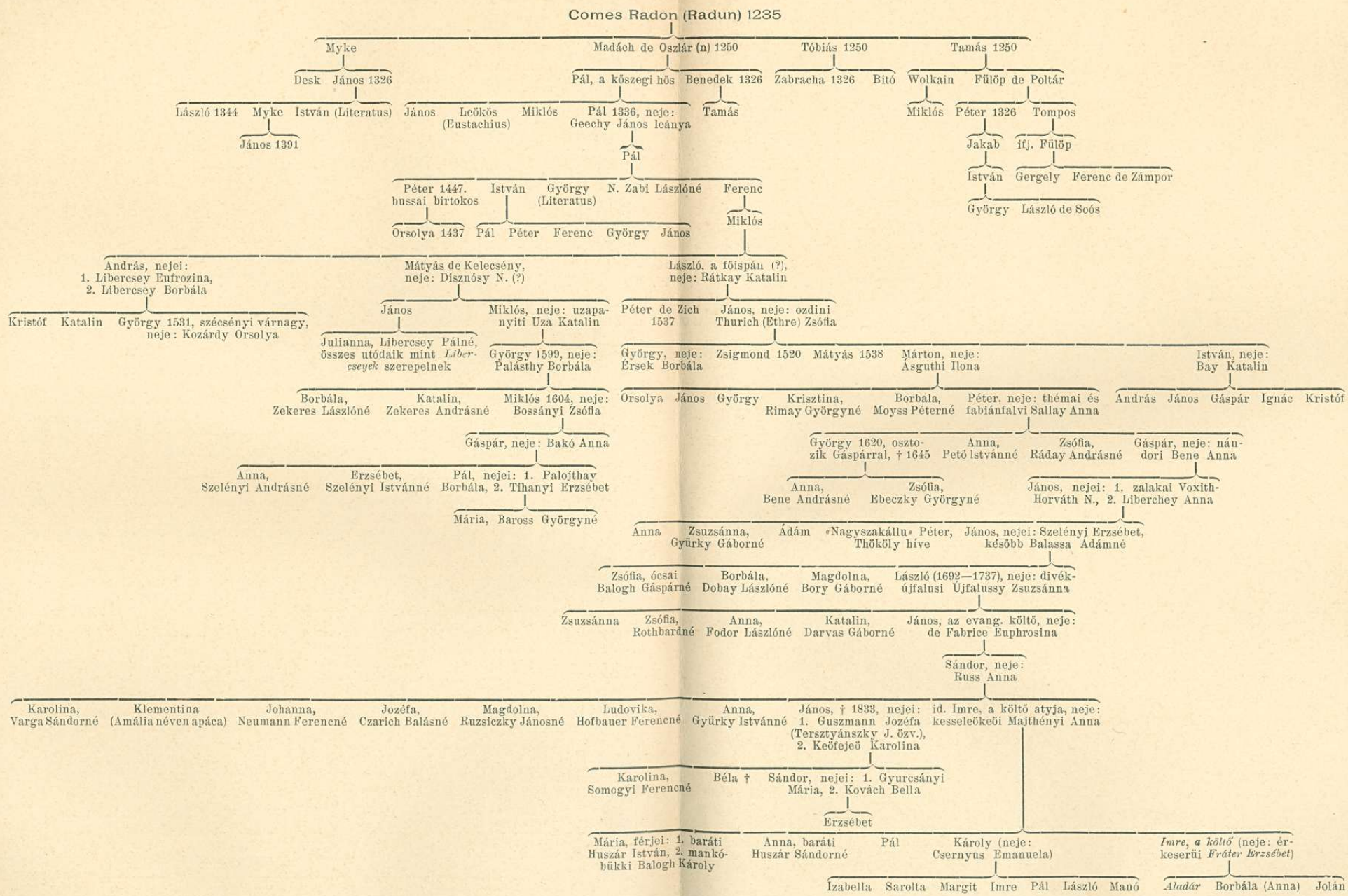
Macrosyphonia Duby (növény), 1. *Dionysia* (V. k.).

Mácsa, 1. nagyközség Arad vármegye aradi járásában, (1891) 3696 lak., posta- és távírdahiva-

A MADÁCH-CSALÁD NEMZEDÉKRENDJE.

tallal, postatakarékpénztárral és gözmalommal. A Károlyi grókok parkjában van Damjanich és Láhner sírja. — 2. *M.*, nagyközség Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye váci felső járásában, (1891) 1572 lak., mezőgazdasági szövetkezettel. I. *Mezőgazdasági szövetkezetek* (XII. k.).

Macskagumi, I. *Repkénygubacs*.

Macskagyökönke (nőv.), I. *Macskagyökér* (XI. k.).

Macskakő, vár Sopron vármegyében, Medgyes és Rákos között, Katzendorf nevű hegyen állott. 1443 táján épült. 1460 körül cseh rablók ültek bele és a vidéket pusztították. 1464. a magyarok megvívták s lerombolták. V. ö. *Csánki*, Magy. tört. földr. (III. 588.).

KAR.

Macskamedve, I. *Medvefélék* (XII. k.).

Macskovics Pál, érseki irodaigazgató, szül. Szabadkán 1856. Mint a kalocsai főegyházmegye papnövendéke, gimnáziumi tanulmányainak befejeztével a bécsi-Pázmány-intézetbe küldetett teológiára. 1879. pappá szenteltetett és papi pályáját mint biktívi káplán kezdte meg. Csakhamar érseki könyv- és levéltárnok Kalocsán, 1881. zsinati aljegyző, amely hivatalban 1883. végelegesített. Mint Haynald érsek titkárá 1887. tiszteletbeli pápai kamarássá nevezték ki. 1888 óta, amely évben teol. doktorrá is avattattott. M. vezetői a kalocsai érseki irodát, 1893. a kanonoki címet kapta.

Macslipattan, I. *Mazulipatan* (XII. k.).

Ma-csu, tibeti neve a *Hoang-hónak* (IX. k.).

Madách-család (sztrégovai és kiskelecsényi), Nógrád vármegyének egyik legrégebbi családja, melynek bölesője azonban nem Nógrád vármegyében, hanem a szomszéd Zólyomban ringott.

A Madách-család címere.

fiai: *Tamás* (az oklevelekben 1250 körül fordul elő), *Madách de Oszlár* (másképp *Oszlányi* is, 1250—78), *Tóbiás* (1250—93) és *Mike* (1278—93). Közülük az első háromnak mindenike alapít családot, de a legjelesebb mégis a *Madáchnak* ága, melynek neve azontúl következetesen mint családnév szerepel, egyes tagjai pedig kiváló tettekkel jeleskednek. A négy testvér, apjukkal egyetemben, IV. Béla királytól 1250. új adománylevelet kap arra a már akkor is ősi birtokra, mely Zólyom vármegyében a Garam vize mentén terül. 1295. a négy testvér közvetlen utódai megejtik a határjárást, melynek adatai megfelelnek a mai Garamszeg (akkor Cserény) környékének. A többi három testvérnek hol már az első, hol a második emberöltő idején magva szakadván, annál virágzóbb a M.-ág, első sorban a M. fia *Pál* révén, aki III. András királynak rettenthetetlen

híve és mint ilyen ismétlően szerez harci diadalmat. 1296. a pártos Osl Iván ellen segít ostromolni Kőszeg várát, dárdától sebet kap, két évvel később pedig mint a zólyomi segédszerep egyik alvezére hősiessé küzd a gallenheimi csatában a Rajna mellett, midőn Albert osztrák herceg és III. András ipa győztesen mérkőzik vétélytársával, nassauai Adolffal, Mindezen érdemeiért Pál 1300. adománylevelet kapott a királytól *Cserény* földjére (Zólyom) a Zsolna és Liberse patakok közt. Pálnak flai közül az egyik, ugyancsak *Pál* (neje Géczy János leánya) két unokája révén nevezetes. Egyik unokája *György* tudományos képzettsége által megérdemli a Literatus melléknevet, másik unokája *Ferenc* már sztrégovai és kelecsényi néven szerepel. Györgynek unokája *László* Hollós Mátyásnak cseh hadjárataiban tűntette ki magát, sőt egy alkalommal foglyul ejtette Podiebrad György fiát Viktorint, akit zsákmányként Mátyás kezeibe szolgáltatott. Ebben a fényes hadi tetteben, mely a Korvin Mátyás és Podiebrad között való mérkőzésnek eredményére döntő hatással volt, M. Lászlót segítette barátja Jánosy Gáspár. A jutalmat is közösen kapják a királytól. Mátyás 1470. nekik adja Nógrád vármegyében Borsos-Berinkét és Szomolyát, Heves vármegyében Bánhalmát, Szabolcs vármegyében a pircsei és (apát) kapocsi birtokokat. Ezen jelentékeny királyi adományon kívül a család már 1430 óta bírja a nógrádvármegyei Sztrégovát, melynek részjóságait 1487. zálogba veszi a Losonczyaktól. M. László tekintélyes volta mellett tanuskodik, hogy a történeti hagyomány róla mint Nógrádnak 1470. évi főispánjáról emlékezik. Tőle ered a családnak *sztrégovai* ága, melynek sarjadékairól az alábbiakban ismétlően megemlékezünk, míg a *honti* ágnek utolsó férfinakja *Pál* a XVII. sz. elején Zsemberen elhalálozván, leányával Máriával (Baros Györgynével) magva szakad.

Annál dúsabban virágzott és annál jelesebb sarjakat hajtott a *sztrégovai* ág, amely egyes nőtágjai által is nevezetes. Így pl. a XVI. sz.-ban *M. Krisztina* első férjétől, Rimay Györgytől anyja lett Rimay Jánosnak, a költőnek. Ezen Krisztinának fivére *Péter* több tekintetben figyelemreméltó alak. A török világ harcaiba mertülve fogságba kerül, miután az oszmán had megelőzőleg (1552) lerombolta volt a M.-ok sztrégovai várkastélyát. M. Péter 1585. szabadult ki a fogságból és Erdélyen által koldulva tért vissza szülőföldjére. De a rabságot és ősi birtokának pusztulását gyorsan kiheveri és 1597. mint újból borsuló kardját forgatja a török ellen. Talán ez a hányatott, válságos élet, a körülményeknek gyors váltakozása fejlesztette ki benne a mély vallásosságot és erős meggyőződést. Ő volt az, aki sógorának, Rimay Jánosnak buzdítására áttért az evangélikus vallásra. M. Péter fia *Gáspár* 1637. Nógrád vármegye alispánja és orvosi író, ki mint ilyen értekezést ír: *De asparagi virtute* és magyarra fordítja Matheolus orvosi munkáját. *Gáspár* fia *III. János* Nógrád vármegyének 1652—1656. jegyzője, 1659—60. országgyűlési követe, 1666. alispánja. Mint törvénytudótól töle származik az 1659. XLV. t.-c. Gyermekéi közül két fiu

játszik szerepet a kurucok daliás világában. Egyik fia *IV. János*, 1682. korponai kapitány, 1687. Hont vármegyének országgyűlési követe, kemény katona és tekintélyes törvényhozó. Hadi érdemeit a nádorhoz intézett és 1688. keltezett magyar levelében maga így adja elő: «az elmúlt etc. Istennek hála, még fiatal koromban Fileken laktomban is Török s egyéb ellenséget költem s fogtam, sőt az 1676. esztendőben, midőn a sok pogány Filek alá jött vala, nehéz sebbe esvén, s azon sebbesen is alkalmas spája Töröknek mentem végére és akkor a hoszú frigy után, leg első Török főnek Fileki kapuban való fel-tételét én causáltam. — Azontúl, hogy holmi aprólékos dolgokrúl halgassak, első Budák-megszállásakor az Erdi harenban Isten segítségével által egynehány Ellenségnek végére mentem, aki Hertzsegségd méltós. személyének, reményem, akkor is hírével volt; ugyan azon eöszel, a Török segítséget akarván Budára bevinni az szőlők közt, minemű derék Törököt ejtettem el; kezemnél lévő Zászló bizonyának, mely hartzrúl megtérvén, Hertzsegségd elő találván, meg is szállítani méltóztatott.» Mint törvényhozótól tőle ered az 1681. XXV. és XXVI. t.-cikkek java része. Nála is hiresebb katona volt testvére «nagy szakállu» *M. Péter* uram (Petrus barbatu) Thököly Imre generálisa, aki 1682. elfoglalja Kassát. *IV. János*nak fia *II. László* 1714. Nógrád vármegye szolgabírája, 1717—23. pedig alispánja volt. Fia *V. János* mint protestáns költő tótul, mint világi poeta magyarul írt verseivel tűnt ki. Tót költeményei a Tranosciuban és más énekeskönyvekben (Evangelickij funebrál stb.) fordulnak elő, magyar költeményei és levelei még kiadatlanok. Fia *Sándor* (szül. 1754.) nagy aqvizitor, aki jeles észszel és szorgalommal visszaszerezte az erősen megfogyatkozott családi vagyonnak régi fényét, egyúttal pedig visszátért a katolikus vallásra. Nógrád vármegyének 1760—96-ig tiszti főfőgyésze; mint kriminalista, kora tudományos színvonalán álló jogtudós, mint sokoldalú, olvasott ember a sztergovai családi levéltárnak rendezője és a könyvtárnak megalapítója. Hangyaszorgalmu ember, aki egymaga egy kis könyvtárt hagyott hátra kéziratban. Két fia köztül az egyik *VI. János* Pest vármegye táblabírája, megh. Pesten 1833 nov. 7., a másik *I. Imre, a költő édes atyja*, szül. Alsó-Sztergován 1781 szept. 18., megh. mint es. kir. kamarás 1834 jan. 3. Nejétől kesseleökeői Majthényi Annától, aki finom műveltségét a rokon Marczibányi-házban szerezte, öt gyermeke született, köztük *II. Imre* az Ember tragédiájának költője (XI. k.). Egyik leánya *Mária* elébb baráthi ifj. Huszár József nógrádvarmegyei alispánnak, majd Balogh Károly honvédezeredeinek volt neje, kivel együtt az oláh rablók Lugos közelében agyonverték. Imrének öcsese *Pál*, kiváló tehetségű, de gyöngye testalkatu ifju, 19 éves korában már ügyvéd, 21 éves korában Nógrád vármegye alispánja. 1849., midőn a megfélemlített vármegye a reakciónak meghódolt, ott hagyta hivatalát és Kossuthhoz sietett Debrecenbe, hogy szölgálatait a nemzeti kormánynak felajánlja. Egy ízben mint futártiszt meghitt, tüdőgyulladásba esett és hazament meghalni. Érdekes naplótöre-

dékek és több elbeszélés maradt utána, az utóbbiak a negyvenes években divott romantikus stílusban írva. — Imrének, a nagy költőnek fia *Aladár* (IX. k.). Újjában megjelent tőle: *Romlott Magyarország* (Budapest 1898). — A M.-ok családfáját a *melletteleten* közöljük.

Irodalom. A M.-család történetének fő forrása a gazdag családi levéltár, mely Alsó-Sztergován az újabb kastélyban M. Aladár tulajdonában található. Írott, azaz nyomtatott források közül emlitendők: Nagy Iván, Magyarország családai; Mocsáry Antal, Nógrád vármegye Esmértetése. I. 88—91. old.; Lehoczky, Stemmatographia, II., 230; Veszprémi, Biographia Medic., 220. old. és Horányi, Mem. Hungar., II.; Kálnay Nándor, Csestvje község története és leírása, Budapest 1884; Palágyi Menyhért, M. Imre élete és költészete, u. o. 1900, számos helyen, de kivált a 21—32. old. (M. Imre ösei) M. Imre. Az ember tragédiája (jegyzetekkel és magyarázatokkal kiadta Alexander Bernát, u. o. 1900). LATKÓCZY.

Madagaszkar (XI. k.). 1896 jan. 18. *Laroche* francia kormányzó a hovák királynőjét arra bírta, hogy M.-nak mint gyarmatnak Franciaországhoz való esatolását elismerje, ámbarfomszerüen most sem mondott le trónjáról. Ez az utolsó lépés csak aug. 6. történt, a Méline-kabinet alatt, midőn a szerződés miatt felingerült hovák fegyvert fogtak s a királynő férje s rokonai vezetése alatt a franciákat megtámadták. Gallieni tábornok erre leverte a felkelőket, a királyt Algériába vitte (ahol nemsokára meghalt), a többi vezért agyonlövette, Ranavolo királynét pedig arra kényszerítette, hogy *trónjáról lemondjon*, mire a Réunion-szigetre, 1899 febr. pedig Algériába küldte (száműzetésbe). 1898. újból felkelésre került a dolog, de Gallieni ezt is leverte, s azután a három évi küzdelem befejeztével visszatért Franciaországba, ahol «M. pacifikátorát» ünnepélyesen fogadták. 1898 nov. az angol kormány panaszt emelt Párisban, hogy az indiai-brit s angol kereskedők a M. partjain üzött kereskedésükben a súlyos adók által megkárosultak és nehezeltelte a kormányzó azon rendeletét, melynek értelmében csakis azok a hajók folytathatnak M. partjain kereskedést, amelyek a francia lobogót kítűzik. Delcassé francia külügy-miniszter nov. 20. közzétett válaszában az utóbbi rendeletet visszavonta, de az angol hajók megadóztatását továbbra is érvényben hagyta.

Irodalom. Martineau, M., Páris 1894; Humbert, M., 2 köt., u. o. 1895; Brunet, La France à M. 1815—95. u. o. 1895; Colin és Suau, M. et la mission catholique, u. o. 1895; Piolet, M., u. o. 1895; Maude, Five years in M., London 1895; Knight, M. in war-time, u. o. 1896; Hanotaux miniszter, L'affaire de M., hivatalos, I., Páris 1896; Grandin, Les Français à M., 2 köt., u. o. 1896; Duchesne tábornok, L'expédition de M., rapport, u. o. 1896; Hocquard, L'expédition de M., u. o. 1897; Gravier, La cartographie de M., u. o. 1897; Carol J., Chez les Hova, u. o. 1898; André E. C., De l'esclavage à M., u. o. 1898. M. L.

Madai, I. Média (XII. k.).

Madame Sans Gène, I. Sans gène (XIV. k.).

Madarassy Pál főrend 1898 nov. 30-án megkapta a v. b. t. tanácsosi méltóságot.

Madarász, I. Gyula, ornitologus, újabb műve: *Magyarország madarai* (I. füzet: Varju-, sárgarigó-, seregély- és pintyfélék, Budapest 1899; II. füzet: Pacsirta-, billegető- és poszátafélék, 1900).

2. *M. József*, politikus, 1898 jan. 19. töltötte be ötvenedik évfordulóját annak, hogy a sárkereszturi kerület első ízben képviselőnek választotta. A ritka évfordulót a kerületben megünne-

pelték. Az 1898—99. téli képviselőházi obstrukció idején a Ház elnökének lemondása után M. mint korelnök töltötte be az elnöki széket dec. 18-tól márc. 2-ig, általában elismerésben részesülve a képviselőház mindegyik pártjától.

Madárfészekfű (növény, *Neottia* L., tokafék Diószegiéknél), levéltelen, sáppadt orchidea, 3 fajjal Európában és Ázsiában. Hazánkban a *N. nidus avis* L. terem. Mellégyökere esomós, madárfészekforma. Erdei fák gyökerén él (saprophyta).

Madárfogás, a disz. éneklő és enniváló madarak rendszeres fogása, amelyet már a régi rómaiak is űztek s amely a középkorban is elterjedt volt; az újabb időkben vesztett jelentőségéből, egyszerű mert a M. többé nem jövedelmező mesterség, másrészt, mert újabban a M. rendőri tilalomnak van alávetve (l. *Madárvédelem*, XI. k.). A M.-nak igen sokféle neve van. Ilyen a M. *enyves vesszővel*; ezek vékony, mintegy láb hosszú vesszők, nyúlós, ragadós enyvvel bekenve, egy ágra erősítve vagy a földre dugva s családokkal ellátva. *Csalogató bokrok*: lombos faágak, amelyek ferdén álló enyves vesszőkkel vannak megakrva s egy gyeppel befedett kalitka fölé téve, amelyben a csalogató madár van. *Pintytör*, M. valamely him madárral, melynek szárnyait a hátán összekötik s ezenkívül egy tollszárat kötnek reá, amelybe kis enyves vessző van rejtve; ha a madarat hosszú madzagon oda engedjük szaladni, ahol hozzá hasonló fajta madár énekel, az vakon reá rohan s az enyven függve marad. Gondatlan apró madarakat, p. ökörszemeket hosszú, vékony rúddal is fognak, amelyhez enyves vessző van kötve, ezzel az apró madárkákat a kifáradásig űzik s egyiket a másik után beenyvezik. A M. *kwikkal* úgy történik, hogy a kis baglyot körülveszik enyves vesszőkkel s alája elrejtett csalogató madarakat helyeznek el; ennek egyik módját erdőben űzik, amidőn is alkalmas fa-sípval, mely a bagoly hangját utánozza, csalogatják össze a madarakat. A *hurok* szintén alkalmas madárfogó eszköz, melynek egyik alkalmazása a *hurokdeszka*. Ilyen továbbá a *rugó-vessző*, amely hajlékony mogoró- avagy fűzfa-vesszőből készül és ugyancsak hurokkal van ellátva. A M. *hálóval* korábbi időkben nagy mértékben űzetek, főleg nagy csapatokban járó madarak fogására és pedig különösen konyhai célokra. A hálókba a madarakat rábeszint belekergetik, részint éjjel a madarakra ráborítják azokat. A *háló-csapdák* apró csapdák, melyeket a földre tesznek, családokkal látják el s amelyek rúgóra működnek. Egyes madárfajoknak, így a foglyoknak is saját, külön fogási módjaik vannak. A *cinkefogó* általánosan ismeretes. Somgyomban sárga tökből készítenek, melyet kettévágnak, belét kivájják s a felső felét csapófedélnek hagyván, azt egy kis fűcsákkal felpeckelik s végre családteklét a csapdába tökmagot tesznek. Vannak csapdák, ahol a madár egy kis fűcsákra reászállván, két rúgó szabadul fel, amelyek két kengyelalaku vasat összezecsapnak, mire a madár lába e vasak közé szorul.

Költöző madaraink vándorlásaik közben kiméletlen tildözésnek vannak kitéve Olaszországban. Brescia és Bergamo tartományokban, ritkábban Velencében nemzeti sportként űzik a ma-

dárcsapatokra a roccolóval. Ezek élőfákból alkotott kettős falból állanak, amelyek 25 × 40 m. nagyságu kerek, avagy hosszukak négyyszög alakú teret zárnak be. A magastörzsű fák közé 6 m. magas gyertyánfa-sövények vannak plántálva, amelyek közt 1 m. széles folyosó van s amelyek két vagy három emeletben egymást éppen fedő, 1 m² keresztmetszeti nyílásokat tartalmaznak. A külső lombfal belsején hálók vannak kifeszítve, úgy hogy a madarak, amelyek csalogató madarak által odacsalva, a belső szabad gyepek térégre felülről behullanak s feljesszítve, a lombfal tágas ablakain menekülni igyekeznek, a hálóban fogva maradnak. Ezenkívül a többi fogási módok is alkalmazásba jönnek. Lombardiában sokfelé találni veréb-tornyokat, ahol számos cső vezet apró ládikákba, ahol a verebek költenek. Az apró madarakat egyáltalán Olaszországban nemzeti eledeltől használják s drágán fizetik, be is sózzák és olajban is konzerválják. A fő vadászati idő szept. közepétől okt. közepéig tart.

Hogy az olasz *roccolo-madárászat* mit jelent, azt világosan bizonyítja Giovanni *Salvadori* kimutatása, ki saját roccolójának (Prop. Stenico kertlet, Trentinóban) 1877—97. eredményét összeállította és kiadta (Schwalbe, új folyam, I. Bés 1898—99). A fogott apró madaraknak összege nem kevesebb mint 135,485 db. Ebben az óriási összegben a pintyöke 21,391, a téli pintyöke 26,584, a csíz 8710 darabban szerepel. El nem képzelhető az a tömeg, amelyet az olasz roccolók nagy száma kiírt. Legújában Európa déli államaiban a tömegesen vonuló fiústi fecske is irtás tárgya, részben óriási, géppel készített igen finom hálókkal, részben elektromossággal tüzesített drótokkal. A legnagyobb szabású irtás azonban a fürjeket éri. Ezeket már Afrikában, ahova telelésre vonulnak s ahonnan tavaszkor visszatérnek, a kabilok fogdossák szintén óriási hálókkal és alacsony kalitkákba rakva leginkább Alexandriából indítják hajón Páris és London felé. Egyegy hajó eleven fürjirakománya 90,000—100,000 fürj, melyből átlag 25% pusztul el útközben. Ez az irtó eljárás már érezeti magát Magyarországon is, amennyiben sok, még egy évtizeddel ezelőtt híres fürjéző helyen a fürj vagy teljesen kimaradt, vagy ritkasággá vált. Jelenleg (1899) a közép-európai államok oly nemzetközi egyezésre törekkenek, amely a fürjeknek a kontinensen át való tömeges szállítását legalább a vadászati tilalom, vagyis a költés idejére megtiltáná. Igen nevezetes, hogy ennek a kedves és ártatlan madárnak tömeges fogyasztása éppen Angolországban kapott lábra, ahol az állatvédelem, néha a túlságig is, ki van fejlődve; a tömeges fogdossás, szállítás és végre az erőszakos felhizlalás pedig a leghatározottabb állatkínzás.

Madárképi dió (növény), a dió magvának, illetve sziklevelének elkorcsosodásából keletkező történetes alak, mely a madárformát kitűnően utánozza. V. ö. Természettud. Köz. (1882).

Madármell, l. *Mell* (XII. k.).

Máday Izidor 1899 febr. 17. magyar nemeséget kapott s ehhez ápr. 13. a «marosi» előnevet.

Madéfalvi veszedelem, l. *Siculicidium* (XV. k.).

Madeirai mahagoni, l. *Mahagoni-fa* (XII. k.).

Mader Raoul, karnagy és zeneirő, szül. Pozsonyban 1854., hol atyja mint tanár működött. A gimnázium befejezése után Bécsbe költözött, hol az ottani konzervatoriumban végezte be zenei tanulmányait, mire csakhamar az udvari operaház kötelékébe került mint kantanító, mely állásában több évig sikeresen működött s zeneirással is foglalkozott; irt több operettet, kamarazenét s szalondarabokat. 1894. a m. kir. operaházhoz szerződötték karnagyul s azóta itt működik. Feltűnt *Piros cipő* c. balletjével, melyet még bécsi tartózkodása alatt kezdett megírni, de itt fejezett be. (Előadták az Operában 1897 jan.) E sikerétől felbuzdítva, 1897. Behr A.-val, az opera titkárával szövetkezve, Rider Haggard *She* c. regényéből vett szövegére megírta második nagy balletjét. (Előadták 1898 febr. 5.) Legújabb műve, a *Kadétkisasszony* c. operette (szövege *Pásztor* Árpádtól), 1900 jan. 10. került színpa a népszínházban. — á. k.

Mader György, osztrák festő, szül. Steinachban (Tiro) 1824. szept. 9., megh. Gasteinban 1881. máj. 31. Fiatal korában molnár volt és már ekkor is festegetett, de csak 1844. adhatta magát egészen a festészetre, mikor is Münchenben Schraudolph tanítványa volt, azután vele ment Speierbe, ahol a székesegyház falfestményein dolgozott. 1853. visszatért Tiroba és festményekkel díszítette a brunnekeni városi templomot, a kemateni, a steinachi és ischli templomokat. 1868. tagja lett a bécsi művészeti akadémiának.

Madeyski Szaniszló volt osztrák minisztert 1899 szept. 21. kinevezték az osztrák urakháza tagjává.

Madézis (gör.) a. m. madarózis (XI. k.).

Madhuka-fa (möv.), keletindiai nevezetes fa, a. m. kenőcsfa (X. k.).

Madian, l. *Midian*.

Mádi Kovács György, l. *Kovács* (4., X. k.).

Madrasz, indo-brit birodalmi város, kereskedelme újabban ismét emelkedik. 1895. a külföldről behozott áruk értéke 57.089,177 rupiát tett ki; a fontosabb cikkek: pamutárak (23.739,357 rupia), bor és szeszes italok (1.899,643) és fémek (3.892,697). A kivitt áruk értéke: 51.868,356 rupia; a legfontosabb cikkek: indigo (9.448,508 rupia), pamut (3.567,251), olajos magvak (1.495,321) stb. Az érkező hajók száma 780 gőzös (760,557 t.) és 2050 vitorlás (193,518 t.), a távozóké 775 gőzös (705,970 t.) és 1151 vitorlás (89,397 t.).

Madrazo y Agudo, 1. *Frigyes*, spanyol festő, szül. Rómában 1815 febr. 12., megh. u. o. 1894. Történeti festményei: Bouilloni Gottfriedet Jeruzsálemi királynak kiáltják ki (versaillesi múzeum); Mária Krisztina mint apáca VII. Ferdinánd király halottas ágyánál; Az asszonyok Krisztus sirjánál; Szt. Cecilia eltemetése a katakombákban stb. Képmásait a spanyol főnemesség nagyon kedveli.

2. **M. Rajmund**, spanyol festő, az előbbinek fia, szül. Rómában 1841. Sógora a híres Fortuny nyomdokain haladva, többnyire a spanyol népletből vett színes, csillogó képeket festett. Kétnőnek a párisi szalonéletből vett képei és fnom, bájos, női arképei is (Leányképmás 1883; Pierrette 1889). Legnagyobb és legismertebb képe az Alarcos bál vége.

Maecutica, l. *Maientika*.

Maeterlinck Móric, belga író, szül. Gentben 1862 aug. 29. Jogi tanulmányait szülővárosában végezte, hol hosszabb ideig ügyvédi gyakorlatot folytatott. 1896 óta Párisban kizárólag az irodalomnak él. Első műve a Serres chaudes (1889) c. kissé mesterkelt hangu verskötet volt. Ugyanakkor jelent meg első drámája: *La princesse Malcine*, melyben oly erősen nyilvánult meg írói egyénisége, hogy nemcsak Belgiumban, hanem Párisban is egy új irány, a szinpadí miszticizmus megalapítójának jelentették ki. Ma miszticizmusa főképen egy bizonytalan veszedelemtől való határozatlan félelem felidézésében, baljóslatu jelek és sötét sejtelmek alkalmazásában nyilvánul. Sokkal értékesebb a *L'intruse* c. dráma, melyben egy család aggodalmasan várakozik a Halál betolakodására. E színműnek Párisban nagy sikere volt. *Aveugles* (1890) c. darabjában az útjok vesztett vakoknak szimbolikus értelmük van. *Les sept princesses* (1891) c. színművében a miszticizmus teljes homályba vész. *Gelléas et Mélisande* (1892) fantasztikus, de nem poetikuss szépségek nélkül való házasságtörési dráma. *Aglavaine et Sélysette* (1896) c. drámai idilljében, valamint *Le trésor des humbles* (1896) és *La Sagesse et la Destinée* (1898) c. moralizálva filozófáló műveiben igen választékos nyelven a boldogság elérésének föltételétől a mérsékelt stoicizmus egy fáját hirdeti.

Maevius, l. *Bavius* (II. k.).

Maffersdorf, gyárváros Reichenberg (ettől DK-re) cseh kerületi kapitányságban, vasút mellett, sör-, malátagyártással, pamutfonással, szőnyegszövéssel. Két önálló községből áll: a Neisse jobb partján (1890) 3154 és bal partján 2705 lak.

Magalhães Lima Sebestyén, portugál politikus, a köztársasági párt vezére, szül. 1851. Megalapította a Seculo köztársasági lapot s számos politikai munkát adott ki amelyen: *O Socialismo na Europa*; *Federação*; *Iberica*; *O primeiro de Maio*; *O Livro de Paz* (1896); *O Centenario no Estrangeiro* (1897).

Magánfél, a bűntető perrendtartás szerint az a sértett, aki magánjogi igényeinek érvényesítése végett lép fel (feltéve, hogy ez iránt polgári pert nem indított). Perjogi hatáskörét fellépésének célja korlátozza, tehát csak addig terjedhet, amíg az igényeinek érvényesítése megköveteli. E végből joga van: *a)* a terhelt bűnösségének és a magánjogi igénynek bizonyítására szolgáló adatokat a kir. ügyészségnek, illetőleg a bíróságnak bemutatni; *b)* az ügy iratait, ha csak fontos ok nem gátolja, a nyomozás és a vizsgálat folyamán is, a vádirat benyújtása után pedig mindenestre megtekinteni; *c)* a fő tárgyalásra leendő megidézését kívánni és ha ott megjelent, abban a mértékben, amelyben ez a magánjogi igény érvényesítéséhez szükséges, indítványokat tenni, valamint a tanukhoz és a szakértőkhöz kérdéseket intézni. A M.-nek konkrétan meg kell jelölni a tárgyat, melynek visszaadását vagy az összeget, melynek megítélését kéri. A M.-nek, mint ilyennek fellépését (magánvádónak, csatlakozónak ugyanígy) az eljárás szakánál megfelelőleg az eljárást vezető hatóságnál (ügyészség, rendőrség, vizsgálóbíró stb.) kell bejelenteni. v.

Magánindítvány, a büntető perrendtartás értelmében az eljárás megindításának a büntető törvény által meghatározott előfeltétele (l. *Indítványi büncselekmények*, IX. k.), melyet a büntető törvény a sértett érdekeinek megóvása végett kíván meg. Eddigi bírói gyakorlatunk a M.-t a *magánváddal* tévesztette össze s a kir. kuriának 52. számú teljes-ülési határozata az indítványi büncselekményeknél a kir. ügyész mellett az indítványra jogosult sértettnek nemcsak befolyást engedett a vád fenntartására, hanem annak jelenlétét is multhatlanul szükségesnek mondotta. A büntető perrendtartás szerint a M. ezentúl csak perjogi előfeltétele a nyomozás teljesítésének, a közvád emelésének s a bírói eljárás megindításának; mihelyt tehát a M. előterjesztett, a kir. ügyészség határoz a vád átvétele kérdésében s ha átvette a vádat, a M.-ra jogosult annak képviselőjében részt nem vehet. v.

Magánjogi igény. E kifejezéssel a bűnvádi perrendtartás a büncselekményből származó kötelemnék egész körét kívánja megjelölni. E kifejezésen tehát értendő mind az okozott kárnak megtérítésére, mind az elmaradt haszonnak pótlására, továbbá az elvett v. elvont tárgy visszaszolgáltatására irányuló igény. A M.-nek a büntető bíróság előtt való érvényesítésére a sértett vagyis az jogosult, akinek bármely jogát sértette vagy veszélyeztette az elkövetett vagy megkísérelt büncselekmény. Ha a sértett vagy törvényes képviselője, illetőleg jogutódai a M. érvényesítése végett az elsőfoku eljárás alatt léptek fel a büntető bíróság előtt: a magánfelet (l. o.) megillető önálló perjogi hatáskört nyerik. A M. természetesen mindig mindazok ellen érvényesíthető, kikre a büncselekményből kötelelem hárult, tehát nemcsak a tettes, hanem a tettes társa, a többi részes (felbujtó és bűnségéd), az orgazda és a bűnpártoló ellen is, kik egyetemlegesen felelősek. A M. bejelentése a főtárgyalás, illetve a járásbírói tárgyalás befejezéseig történhetik, mely esetben a bűnvádi eljárás és ítélet a M.-re is kiterjed. Ha azonban bizonyítva van, hogy a M.-re nézve a polgári bíróság már ítélt vagy előtte per van folyamatban, vagy ha az igény tisztába hozása a bűnvádi eljárás befejezését jelentékenyen késleltetné, a magánjogi követelést polgári bíróság dönti el. Csak polgári bíróság előtt érvényesíthető a M., ha 1. az igény alapjául szolgáló büncselekmény a büntető törvények értelmében nem büntethető, illetőleg miatta bűnvádi eljárás nem indítható; 2. ha a bűnvádi eljárás határozatlan időre fel van függesztve, v. 3. ha a büntető bíróság az ügyet büntető paranccs kibocsátásával fejezte be. v.

Magánversenyek, azok a futamok, amelyeknek föltételeit egészen függetlenül csakis az azokban résztvevő lovak tulajdonosai határozzák meg v. fogadják el közös elhatározással, az irányadó versenyszabályok szem előtt tartásával. Az ilyen nemli versenyeket a «magán» jellegű nem fosztja meg az a körülmény, ha a futam eldöntése nyilvánosan, nagy közönség jelenlétében történik, mert a M. egyedüli lényeges kelléke csakis az, hogy a versenyben való részvétel nincs mindenki számára egyaránt hozzáférhetővé téve. — *Magánéteversenyeknek* (*private sweepstakes*) azo-

kat nevezik, amelyeknél a tét- és bánatpénzeket kivül más pénzdi új nines kifizve, a nevezési zárlatot pedig közhírré nem teszik.

Magánvizsga, l. *Vizsga* (XVI. k.)

Magdeburg, 1. porosz *közigazgatási kerület*, (1895) 1.122,635 lak. — 2. *M., város*, (1895) 214,424 lakossal. Újabb szép parkokkal (270 ha.) látták el. 1895. megnyitották a Gruson-féle pálmaházat és aquáriumot. 1896. elkészült a Hasselbach emlékére fölállított díszút és 1897. leleplezték Vilmos császár, 1899 ápr. 1. pedig Bismarck Ottó hereg emlékszobrát.

Magé (ejtsd: mázs) *Jenő*, francia tengerésztsz és Afrika-utazó, szül. 1837 jul. 30. megh. 1869 dec. 19-én. 1860—66. beutazta a felső Szenegal és a Niger vidékét, melyet Relation d'un voyage d'exploration au Soudan occidental (Páris 1867) és Voyage dans le Soudan occidental (u. o. 1868) c. műveiben irt le. Mikor a parancsnoksága alatt álló Gorgone korvett Brestnél hajótörést szenvedett, M. a tengerbe fullt.

Magén Dávid (héb.) a. m. Dávid pajzsa, zsidó egyházi tárgyakon gyakran előforduló jel neve,

melynek alakja:

Magfúró (bány.), a mélyfúráshoz tartozó késztlék, mely fúrás közben egy hengert, a magot, érintetlenül hagy a követ tüzesebb tanulmányozása végett, l. *Földfúrás* (VII. k.).

Maggiolata (olasz, ejtsd: mádsoláta), tulajdonképen tavaszi dal vagyis költemény május hórá (maggio), különösen pedig szerelmi dal, melyet fiatal emberek kedveseik ablaka alatt énekelnek.

Magkő a. m. kőmag, l. *Kövületek* (X. k.).

Magléc (növ., placenta, spermophorum), l. *Magyarasztó* (XI. k.).

Maglomb (növ.), a nyitvamagzó növények tobozának körülírása.

Magna Charta (ang., the great Charter), az a nagy szabadságlevél, melyet földnélküli János angol király a lázongó országnagyokkal és nemesseggel Windsor mellett, a runnimeedi mezőn, három napig folytatott egyezkedés után, 1215 jun. 19-én kiadott az alkotmányos jogok és szabadságok biztosítására és amely az angol alkotmány további fejlődésénél, egész a mai napig, alapul szolgált. Eredetileg latin nyelven szerkesztették és pedig a záradékokkal együtt 63 pontban, hogy ezzel Hitvalló Ednárd, I. Vilmos, István, I. Henrik királyok által már kiadott szabadságok kiegészítést, sőt megtoldást nyerjenek. Az eredeti példány ma is megvan a British Museumban, 1507. pedig már nyomtatásban is megjelent. Nagy jelentősége tulajdonképen abban rejlik, hogy a királyi hatalom elé korlátokat állít föl, különösen a hűbértügyek igazgatásánál, a hadügyeknél, a bíraskodásnál, a rendészetnél, a pénzügyeket illetőleg és így a későbbi időkben a nemzetnek nagy szolgáltatokat tesz az abszolút hatalomra törekvő királysággal szemben. A személyes szabadságra vonatkozó monumentális tétel (39. §), melynek értelmében a szabad ember le nem tartóztatható, vagyona el nem kobozható, ha csak nem a törvényes bíróság ítéletére, így szól: Nullus liber homo capiat, vel imprisonetur, aut dissasiatur, aut uflagetur, aut exufetur, aut aliquo modo destruat, nec su-

per eum ibimus, nec super eum mittemus, nisi per legale iudicium parium suorum, vel per legem terre. Megállapítja továbbá, hogy minden rendkívüli adóztatáshoz az országgyűlés hozzájárulása szükséges; biztosítja az ipart, kereskedelmet a törvénytelen adóztatások és vámok ellen, valamint oltalmazza a városok régi jó szokásait: nagy kiváltságokat ad az egyháznak. Az országgyűlés azon voltak, hogy a M., eltérően az eddigi szabadságleveleiktől, mintegy kétoldalu paktum, békeszerződés jellegét bírja. Ez kifejezést is nyer a szövegben: Juratum est autem tam ex parte nostra, quam ex parte Baronum, quod haec omnia supra dicta bona fide et sine malo ingenio servabuntur. A M. megtartásának biztosítéka első sorban a királyi eskü volt. De ezenkívül a 61. §, a híres ellenállási záradék, egy ellenőrző bizottságot szervezett az ország 25 bárójából és ez felügyelni volt hivatott a M. megtartására. Ha pedig úgy találná, hogy valamelyik pontját a királyi kormány megszegi, akkor először is négy tagból álló küldöttséggel fölkeri a királyt a sérelem orvoslására, de ha ő erre hajlandónak nem mutatkoznék, akkor a bárók az egész nemzettel (cum communa totius terrae) erőszakhoz nyulhatnak, mindig tiszteletben tartva azonban a király, királynő, királyi gyermekek személyes szabadságát és biztonságát. Amidőn pedig a sérelem már orvosoltatott, az engedelmségi kötelezettség ismét helyre áll. A későbbi királyok a M.-t többször megerősítik, úgy hogy a középkor végéig nem kevesebb, mint 39 megerősítést nyert, de sokszor meg is sértik. Így mindjárt János király III. Ince pápától már 1215. esküje alól fölmentést kér és nyer, minthogy szabad akarátában korlátozva volt, kényszer alatt állott. Továbbá a M. megsértése volt egyik oka a Stuartok alatt keletkező, nagy forradalomnak is.

Irodalom. Blackstone, The great Charter, 1759; Barrington, Observations on the ancient Statutes from M., 1796; Rousset, La grande Charte, 1853; Lan, Die Entstehungsgeschichte der M., 1857; Freemann, The growth of the engl. Constitution, 1872; Stubbs, The constitutional history of England, 1880; Gneist, Englische Verfassungsgeschichte, 1882; Boutmy, Le développement de la Constitution en Angleterre (1887).

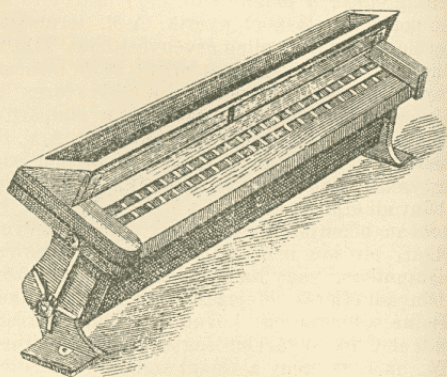
NAGY ERNŐ.

Magne (ejtsd: mány) *Péter*, francia államférfi, szül. Périgueuxben 1806 dec. 3., megh. 1879 febr. 19-én. Miután Párisban jogot végzett, szülővárosában ügyvédi irodát nyitott. 1843. beválasztották a kamarába, hol a februáriusi forradalomig a jobb-középhez csatlakozott és pénzügyi kérdések tárgyalása alkalmával kiváló szakértelemről tett bizonyosságot. Miután több ízben államtitkár volt, Napoleon Lajos herceg elnök 1851. két ízben is kinevezte közmunkaminiszternek. Az orléansi család birtokának elkobzása miatt azonban 1852 jan. 22. lemondott tárcájáról. Kévéssel utóbb szenátor, 1852 jul. 29. ismét közmunkaminiszter s 1853 jun. pedig egyúttal földmívelési és kereskedelmi miniszter is lett. 1855 febr. e három tárcát a pénzügyminiszterivel cserélte föl, melyet 1860 nov.-ig viselt. Ettől fogva 1863-ig tárcanélküli miniszter volt és 1863 márc. 1. a titkos államtanács tagjává nevezték ki. Mikor a császári kormánynak új kölcsönre volt szüksége, M.-t, ki nagy mértékben élvezte a tőzsde bizalmát, 1867 nov. 13. ismét pénzügyminiszternek nevezték ki.

Fáradozása következtében a 700 millió frankos kölcsönt harmincnégyszeresen jegyezték. 1869 dec. lemondott, mert népszerűtlen volt és mint az abszolutizmus embere túlságosan kompromittálta magát, úgy hogy nem lehetett az Ollivier-minisztérium tagja. 1870 aug. 10. ismét belépett a Pálkai-kabinetbe, melyvel szept. 4. egy időre elfűnt a politika színteréről. 1871 jul. 2. beválasztották a nemzetgyűlésbe, Thiers bukása után pedig 1873 máj. — 1874 jul. bonapartista létre ismét pénzügyminiszter lett. 1876 jan. óta a szenátus tagja volt.

Mágneses equátor, l. *Mágneses párhuzamos körök* (XI. k.).

Mágneses gabonatisztító v. *mágnesszekrény*. A malmokban a búzából a közé kevert apróbb vasrészeknek (drótdarabok, szegek, csavarok stb.) elkülönítésére szolgál. Ily készüléket mutat az *Ábra*. A vasrészeket megtisztítandó búzát a búza-felhordó (elevátor) a készülék munkaszélességével egyenlő szélességű s egyenletesen elosztott sugárban önti a készülék felső garatjába, melyből a búza a garat alatti lejtős táblára jutva, azon végig gurul. A tábla delejes lamellákkal van felszerelve, s ezekhez tapadnak a vasrészek, míg a búza a készülék alatti gyűjtőgaratba s abból további rendeltetési helyére kerül. A mágneses lamelláról a fogva tartott vasrészeket időnként letörlik. A búzát azért szokták a vasrészeket megtisztítani, hogy a malom munkágepeiben kárt ne okozzanak. A malmokban a M. készülékét rendszerint a búza előkészítésének befejező művelete gyanánt a fel-

Mágneses gabonatisztító.

apítás megkezdése előtt szokták alkalmazni, noha annak az előkészítés (tisztítás és koptatás) előtti használata is csak előnyös lehet.

LENCZ.

Mágnesszés, l. *Mágnesség* (XI. k.).

Magnetoszkóp (gör.), a kőzetek mágnességének meghatározására szolgáló eszköz, melyet Melloni használt először.

Magnin (ejtsd: manyen) *József*, francia államférfi, szül. Dijonban 1824 jan. 1. Szülővárosában mint városi tanácsos és a kereskedelmi törvényszék elnöke előkelő állást foglalt el. 1863. beválasztották a törvényhozó testületbe, ahol a kevés tagból álló ellenzéki párthoz csatlakozott. A nemzeti védelem kormányában 1870 szept. 4. átvette a kereskedelmi tárcát és Páris ostroma idején a köz-

élelmezést vezette. 1871 óta a nemzetgyűlés, 1876 óta a szenátus tagja. 1879 dec. Freyeyinet kabinetjében átvette a pénzügyminiszteri tárcát, melyet Ferry alatt is megtartott. Ezzel együtt 1881 nov. visszalépett, mire a francia bank kormányzójának neveztek ki. 1898 jan. 13. a szenátus első alelnökévé választották.

Magnium a. m. magnézium (XI. k.).

Magnolia-fém, 83·55 ólom és 16·45 antimon ötvénye. Csapágfémnek használják.

Magnolia-olaj, l. *Magnolia* (XI. k.).

Magnum Consilium, l. *Nagytanács* (XII. k.).

Magnussen Hans, német szobrász, szül. Hamburgban 1861 máj. 14. Eleinte Münchenben festőnek készült, de 1888. a szobrászatra adta magát és Berlinbe ment, ahol 1893-ig Begas Reinhold tanítványa volt. Kezdetben mellszobrokat készített. Később főképen Bismarck armásaival és szobrocskáival keltett feltűnést, minek következtében egy csomó nagyobb és kisebb Bismarck-szoborra kapott megrendelést. Brassó város számára elkészítette Honterus János, Erdély reformátorának szobrát, melyet 1898. lepleztek le. Nagy sikert aratott Nagy Frigyes különböző mellszobraival és szobraival is.

Mágocsi rozsnok, l. *Arvarozsnok* (II. k.).

Mágócsy-Dietz Sándor 1897 szept. 15. kinevezték a budapesti egyetemen a növénytan ny. rendkívüli tanárává. A m. tud. akadémia 1897 máj. 6. levelező tagjává választotta. Újabb értekezései v. ö. Akad. Almanach (1899 és 1900).

Magzatnyulás (növény.), l. *Magvesztés* (XI. k.).

Magtakaró (erdészet), a termőtalajnak az a része, amely az elvetett magvakat betakarja. A takarónak, hogy az elvetett mag kicsirázását és kikelését ne gátolja, másrészt, hogy a magot a kiszáradástól megóvja, fanemenként változó vastagságúnak kell lennie. Kisebb magvak vékonyabb, a nagyok vastagabb takarást szeretnek, illetve tűrnek el. A M. vastagsága $\frac{1}{2}$ és 7 cm. közt változik. vds.

Maguelonne, l. *Magyelóna*.

Magvas kender (növény.), a nővirágu kender, melyen a mag terem, l. *Kender* (X. k.).

Magvető gép, l. *Makvető gép*.

Magyar Gábor, a magyar kegyes-tanítórend helyettes főnöke, szül. Kun-Félegyházán (Pest) 1842 jan. 10. A szegedi főgimnáziumban 6 osztályt végzett, 1859 szept. Vácra a kegyes-tanítórendbe lépett. A szerzetesi próbaév kiálltával a kegyes-tanítórendiek budapesti főgimnáziumában folytatta és végezte be középiskolai tanulmányait. A hittudományi tanfolyamot magánúton végezte, 1865 aug. 2. Veszprémben áldozópappá szentelték. 1861—64. a tatai, 1864—65-ben pedig a nagykanizsai kegyes-tanítórendi gimnáziumokban viselt tanári állást. Az 1865—66-iki iskolai évben a szegedi városi, 1866—67. a keesemeti kegyes-tanítórendi, majd egy év múlva 1867. ismét a szegedi főgimnáziumban tanított. 1871—1872. a szegedi főgimnázium igazgatója lett és ezen tisztet 27 évig viselte. Ugyancsak Szegeden egy évig a kat. tanítóképző-intézetben is tanított. 1869. a budapesti tudományegyetemen a földrajzból és történelemből tanári oklevelet nyert. 1876-tól miniszteri megbízásból a szegedi tankertületi

főigazgatót huzamosabban helyettesítette, s ezért miniszteri köszönetet és elismerést kapott. 1871 óta tagja volt Szeged szab. kir. város köztörvényhatósági bizottságának s mint ilyen annak több állandó bizottságában működött. Nagy mértékben hozzájárult az új főgimnázium épület és a díszes, nagy piarista-rendház létrejöttéhez (1886). 1876. a szegedi kiállítás rendezése körül tanúsított buzgalmaért miniszteri elismerésben részesült. 1887. a budapesti magyar gyorsíró-egyesület tiszteletbeli tagjává választotta. 1892. egyiké volt azoknak, akik a szegedi Dugonics-társaság irodalmi kört megalapították s abban mint osztályelnök működött 1898-ig. 1893. megkapta a Ferenc-József-rend lovagkeresztjét. 1894. a kerületi tornaverseny alkalmával tanúsított fáradozásáért ismét miniszteri elismerésben részesült. U. ez évben a kegyes-tanítórend kormánytanácsossá választotta. 1896. a kir. főigazgatói címet kapta, 1898 jul. a piarista-rend helyettes rendfőnökévé választották. Szeged 1899. a városi kulturális és más közhasznú tere 32 éven keresztül szerzett érdemeiért díszpolgárává választotta meg. Irodalmi és társadalmi működése: Az ifjúsági képes hetilapban, a Jóbarátban (Szeged 1882) ismertette a szegedi főgimnáziumot. A Dugonics-albumban megírta a Dugonics-szobor történetét. 1876. Szegeden felolvasást tartott Dugonics írói működéséről és hatásáról, felolvasott továbbá Toldy Ferenc írói működésének 50-ik és Petőfi Sándor szültesének 50-ik évfordulóján (Szegedi Híradó 1876, 18. sz.); *A szegedi főgimnázium új épülete, visszapillantással az intézet történeti vázlatára* (Szegedi főgimnáziumi értesítő 1886 és 1887); *A szegedi főgimnázium legújabb története* (u. o. 1896).

Magyar általános polgári törvénykönyv, l. *Magyar magánjog*.

Magyar Cecilia-egyesület, l. *Supper*.

Magyar Compass, pénzügyi és kereskedelmi évkönyv, mely évenként két vastkos kötetben ismerteti az ország összes részvényekre alapított pénztársaságait, biztosító társaságait, közlekedési, ipari és kereskedelmi vállalatait, valamint a fővárosi és a vidéki szövethatárokat. Az évkönyvet 1873. Mihók Sándor alapította, kinek halála óta Galanthai Nagy Sándor szerkeszti.

Magyar dénár, l. *Dénár* (V. k.) és *Magyar forint* (XII. k.).

Magyar egyesület (XII. k.), 1897. beolvadt alapítóképen az országos magyar iskolaegyesületbe, átadva ennek 5782 frtból álló vagyonát és könyvgyűjteményét.

Magyar-erdélyi szarvasmarha, a podoliai szarvasmarhafajták csoportjába tartozik s azok legkiválóbbika. Eredete bizonytalan, de valószínű, hogy ezelőtt 1000 évvel a magyarok vándorútjukban a mai Oroszországból hozták magukkal, mert hazánk ÉK-i határáról kezdve Oroszország belsejéig a mienkéhez hasonló, ámbar kevésbé jó marha van elterjedve. A M. ezüsthéjű v. darvas színtű, kivételesen a nem kedvelt «homály»-ok is láthatók; teste középnyagú és igen tetszetős alaku, azonban ritkán kifogástalan, mert az ágyék nagyon hosszú, a far sokszor csapott és gyakran kis méretű s a lábak elől térdes, hátul gacsos állá-

suak. Termeléseik között első helyen az erőtermelés áll, melyben valószínűen minden más marhafajtát felülmúl, mert habár vannak szarvasmarhafajták, melyek nagyobb erőt képesek kifejteni, mint a M., de azok nem képesek vele gyorsaság és kitartás tekintetében mérkőzni. Hosszu hizlalásra alkalmas, hizékonysága elég jó, de csekélyebb mint a nyugati szarvasmarhafajtáké, azonban húsa finomabb rostu és jó ízű. De a mészárosok mindamellett kevésbé fizetik a hizlatt M.-t, mint a nyugatit, mert a M. nagyon sok faggyut rak le a hasüregbe, melynek pedig most sokkal csekélyebb az ára, mint a húsé. A M. tejelékenysége igen csekély, mert az évi tejmennyiség nagyban véve alig tehető 800 liter évi átlagra, de a tej igen kövér. Kiváló tulajdonságai a M.-nak még igénytelensége s edzett egészséges volta, mely utóbbi miatt különösen a ragadós betegségek iránt jóval csekélyebb a fogékonysága, mint a nyugati marháé. Valaha az egész országban majdnem kizárólag csak a M.-t tenyésztették, ma azonban mindinkább előtérbe nyomul az importált nyugati marha, mert az gyorsabban fejlődik s könnyebben hizlalható, valamint hogy a nyugati tehének jóval több tejet adnak, mint a M. Ezért ma már főleg csak a nagy Alföldön és Erdély jelentékeny részén foglalkoznak kiterjedtebb mértékben a tenyésztésével. L. még *Szarvasmarha* (XV. köt.).

cs—ó.

Magyarevics Jeremiás megh. Szent-Endrén 1896 nov. 21.

Magyar Faust, l. *Hatvani* (2., VIII. k.).

Magyar fegyverek (l. a mellékelt két képet). Mint valamennyi turán nép, a régi magyarság is könnyű lovasságból állt; erre volt alapítva egész haremódja; fegyverzete is olyan volt, mely a könnyű lovas haresoknak legmegfelelőbb s ez a fegyverzet az ezeréves nyugati befolyás folytonos áramlata alatt is megőrizte ezt a jellegét; a huszárság, amit átvett tőlünk egész Európá, megmaradt mindvégig könnyű lovasnak. A legősibb magyar fegyver a *nyíl* (XIII. k.), mely a huszárságnál a XVI. sz. végéig fenmaradt. Az ősi magyar *íj* a régi szittya íjformához csatlakozott s közepen egy egyenes pálcát kötötte össze s alakban meggörbített két szárát, úgy hogy egészen véve járomhoz lehet hasonlítani. A később elterjedt kun-tatár és török *kézíj* abban tért el ettől, hogy közép részén nem volt megtörve; hogy meglegyen a kellő feszítőereje és rugalmassága, kétféle, t. i. kemény és puha fából állították össze. A *nyíl*vessző hosszu s vékony puha fából készült s ebbe szorították szíjjal vagy háncsbal körültekerve a szegesvégi s lapos levéldíomu könnyű vasnyílűsücsöt; alját tollal látták el, hogy annál messzebb röphessék. A nyílveszőket jobbfelől, az íjját balfelől a kard mellett az övről lecsüngő v. kivarrt bőrtáskában, a *tegezben* (szlávoosan *puzdrában*) és *tarsolyban* hordták; az utóbbi a huszárságnál még azután is fenmaradt, amikor a nyílazással már rég felhagytak. Egy másik régi magyar fegyver a *kopja* (X. k.), vagyis lobogós lánssa. Legrégibb emléke az avarokig és az altáji turkokig nyomozható vissza. Volt egy rövid nyelt, könnyű lánssa is a honfoglalóknál. A hajító *dárda* v. *gerej*, mely nagyobb fajta nyíl-

esücsöz hasonlított s mint ez, szeges véggel volt ellátva, holott a kopja vasa mindig köpüben végződött. A gerejt a középkor későbbi századaiban már csak vadászati és lovagjátékok alkalmával használták. A *kard* (X. k.) a honfoglalóknál csak a legelőkelőbbeknek volt a fegyvere. Maga a név irán eredeti s eleinte kétségkívül a kétélű egyenes s hosszu persa *pallost* értették rajta, aminővel a Szasszanida királyok vannak az emlékeken ábrázolva. A lovas turán népek igazi kardja azonban az egyéltű, kissé görbe, könnyű *szablya* volt, mely Európában legelőbb az avarokkal tűnt fel. Szablya volt a honfoglalók kardja is; egy igen díszes emléke a római-német császári kleododium közt maradt fenn (l. a *II. mellékleten*), melyet egy kései hagyomány szerint Harun al Rasid khalifa küldött Nagy Károlynak, de a szablya nyilván későbbi egy pár századdal s mivel minden jellemző tulajdonsága egyezik a honfoglalás kori ősök sirjaiban talált szablyákkal, minden valószínűség szerint tőlünk került a németekhez, akár mint hadi zsákmány, akár mint fejedelmi ajándék; lehetséges, hogy ez volt az u. n. *Attila kardja* (II. k.), amit Salamon király ajándékozott a bajor hercegnek. Az Árpádok alatt a nyugati izlésben készült nehéz kétélű egyenes kardok is nagyon elterjedtek s egész a mohácsi vészig használatban voltak, de a szablyát soha ki nem szorították (l. még *Szablya*, XV. k.).

A XV—XVI. sz.-ban a kétélű nyugati kardokat a török-persa izlési s türksizzekkel és más ékkövekkel kirakott *pallosok* (XIII. k.) szorították ki, amelyek egész a kuruc korig fenmaradtak. A páncélzat kifejlődése idejében, körülbelül a XV. sz.-ban jött használatba a négyéltű, keskeny és hosszu páncélszűrő *hegyes tör* (l. o.), melyet a huszárok a jobb oldalon a nyereg alá kötve viseltek, ez is a kuruc korról tűnt el. A *csákány* (IV. k.) az avarok fegyverzetéből jött át; neve török eredetű, a «csak» = metsz, vág igéből, a. m. vágó. A népvándorláskori és Árpád-kori leletek szerint hosszu, keskeny éle volt s fokban végződött. A középkor folyamán, amíg a vasing tartott, a csákányt a széles éltű nehéz német *csatabárd* (IV. k.) váltotta fel, melyet a XV. sz. dereka felé a lemez páncél átlyukasztására tuskés véggel láttak el. Ebből alakult már a XV. sz. vége felé az újabbkori *csákány*, melynél az él helyét a megnyult s kissé lefelé görbített tuskés vég foglalta el, míg az ellenkező oldal fokkal volt ellátva. Ez a fokos csákány (innen a *fokos* név) a XVI. sz. első felében európaszerte el volt terjedve, nálunk azután is fenmaradt s az alsóbb rangu tiszték, különösen a hajduknál viselték. A *buzogánynak* (IV. k.) mint fegyvernek a XIV. sz.-ig semmi nyoma. A nehéz *vértesz* ellenkezett a könnyű lovas haremóddal s azért a magyarságnál sohasem nyert olyan nagy jelentőséget, mint a nyugati népeknél. A honfoglalóknál a harcosok zöme bórdílmányt viselt páncélnak s ez még a XV. sz.-ban is nagyon el volt terjedve, csak az előkelőbbek hordtak vassodronyból készült páncélinget, aminek készítéséről már nagyon régóta híresek voltak a Kaukázusban Derbend vidékének lakói, a mai kubacsik elődei, kiknek neve is a. m. «páncélkészítő», v. pedig az ókori származékhoz és par-

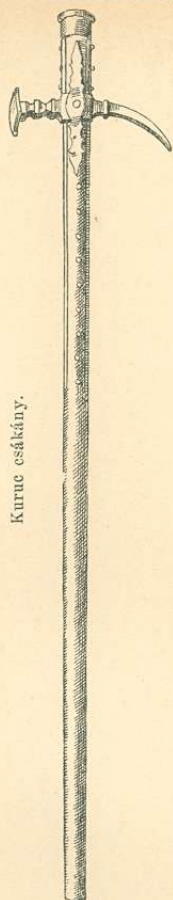
MAGYAR FEGYVEREK. I.

Hegyes tőr a XVI–XVII. sz.-ból.

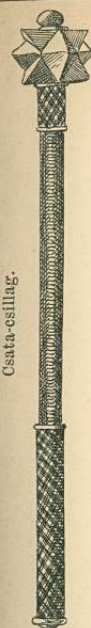
Árpádkori esákány.

Kuruc esákány.

XV. sz.-beli u. n. gótikus buzogány.

Csata-csillag.

Gerezes buzogány a XVII. sz.-ból.

Tokos buzogány a XVI. sz.-ból.

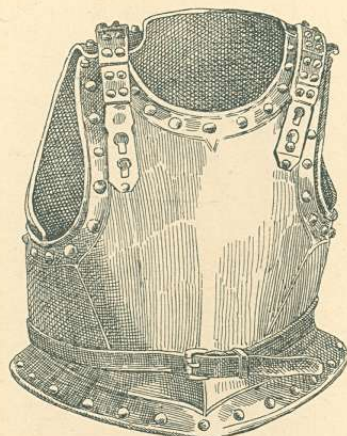
XVI. sz.-beli magyar-török pallas.

XVI–XVII. sz.-beli buzogány.

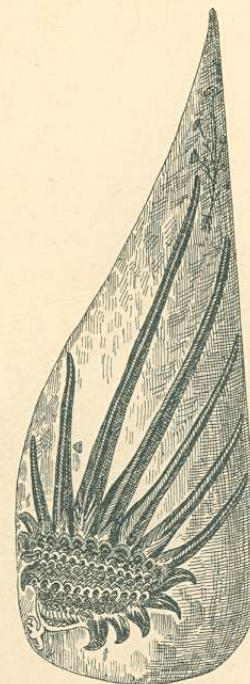
XV. sz.-beli huszáropaizs. (Kotorgárd.)

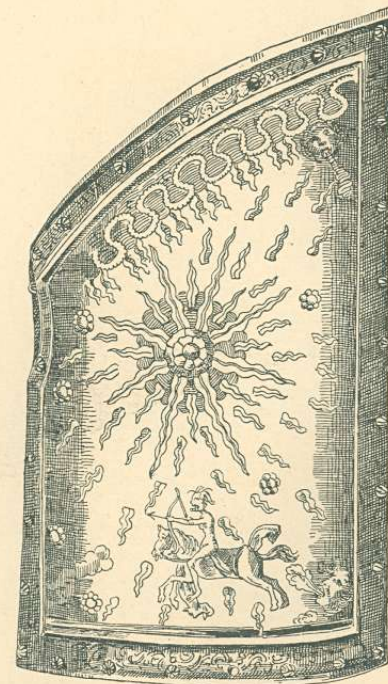
Mellvért.

Gyalogsági paizs Mátyás korából.

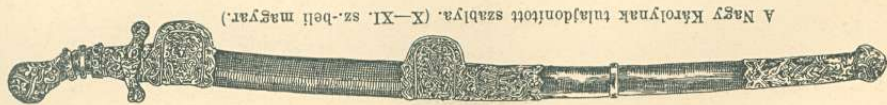

XVI. sz.-beli huszáropaizs.

1500 körüli huszáropaizs.

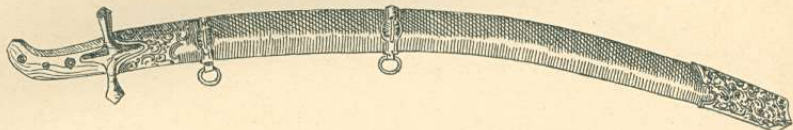
A Nagy Karólynak tulajdonított szablya. (X—XI. sz.-bell magyar.)

XVI—XVII. sz.-bell ketetes (persa) jellegű magyar szablya.

XVI. sz.-bell magyar szablya. (Báthory István nevével és «Trangta» fölirattal.)

XVI. sz.-bell magyar szablya.

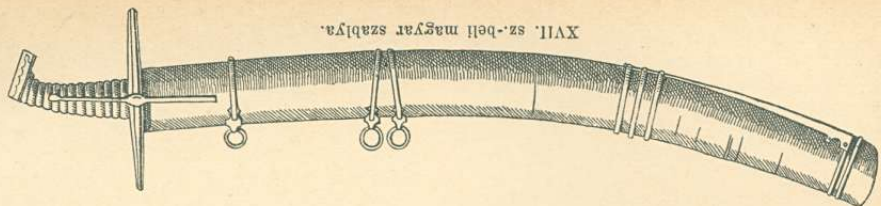
Mátyás korbell magyar szablya.

Magyar szablya 1760 körüli.

Avar szablya a kecskeméti leletből.

XVII. sz.-bell magyar szablya.

tusokhoz hasonlóan halpikkely módjára apró réz- v. vaslemezeket varrtak dolmányukra. A nyugati fegyverzet elterjedésével már a XIII. sz.-ban divatban volt főurainknál a drótból font teljes vasöltözet, amit franciásan *hómernek* neveztek. A XIV. sz. második felében kezdődött a lemezsvállvas és lábvas, meg az u. n. bőrkönyök használata, amit szintén gyakran helyettesítettek vaslemezzel. Zsigmond korában kezdődött az egész lemezről álló vasmell, v. mint később mondták mellvas, a pikkelyes hómer már csak a hasat és lágyékot takarta. A XV. sz. derekától kezdve a has- és combrézt is lemezről készítették s több lemez egymáshoz erősítve rárkár-alakuan csatolták a mellvashoz. Ez volt a teljes vasöltözék kifejlődésének és virágkorának az ideje s nálunk tartott a mohácsi vész; ettől kezdve a főurak is fölthagyták a nehéz vértézzel s legfőlebb mellvasat hordtak rárkárkas combtakaróval és a mellvas alatt könnyű vasinggel. A *sisakról* lásd a XV. k. cikkét. A *paizs* (XIII. k.) a régi magyarságnál szintén csak az előkelők közt volt használatban. Legrégibb neve *vért* (XVI. k.), ami alatt könnyű kis kerek paizst értettek, aminő a keleti népeknél volt elterjedve; a név tanúsága szerint hozzánk az iránoktól, nevezetesen az alánoktól került. Az Árpádok alatt nálunk is a nyugati népek háromszögalaku paizsa (pavez, pavois a. m. paviai) terjedt el, ezt a XIV. sz.-ban a négyszögalaku u. n. *kotorgáló* (olasz-közélatin: quadrigale) váltották fel, melyek a felső jobb sarkukon a lándsá megtámasztására kivágással voltak ellátva. A XV. sz.-ban a kotorgáló teknőalakuvá vált s felső bal szárnya, hogy az arcot eltakarja, magasabb lett mint a jobboldali, ami aztán a XVI. században még jobban kifejlődött.

Magyar gazdaszövevény, a magyar gazdák agrárpolitikai irányu egyesülete, az 1895. évi nagy gazdakongresszus eredményeként létesült 1896. azzal a céllal, hogy a *merkantilizmus* túlkapásait és visszaéléseit ellensúlyozza s a gazdák társadalmi és politikai súlyának helyreállításánál közrehasson. Programja szerint követeli a közteherviselés igazságos, a termelési és kereseti ágakat arányosan terhelő alkalmazását, azaz a földadó leszállítását, a pótadók szabályozását, a másodosztályu kereseti adó leszállítását és fokozatos megszüntetését, az újadó reformját, a hús- és borfogyasztási adó leszállítását, a árának mérséklését, az olcsó marhasót, az összes adók és illetékek reformjának együttesen való keresztülvitelét. Az állami bevételekben ennek folytán előálló hiány fedezésére szolgáljanak: a harmadosztályu kereseti adóról szóló törvény szigorú, de igazságos alkalmazásából s a tőkeamat-adó erélyesebb kivetése és behajtásából eredő többlet, a börzeadó behozatalából eredő bevételek és a szeszadó oly értelmű módosításából eredő bevétel, mely a gazdasági szeszgyártás fejlődését előmozdítja. A adókezelés egyszerűsítendő. Kivánja továbbá: a mezőgazdasági hitelügy szervezését s ennek keretében a jelzáloghitel olcsóbbá tételét, a hitelszövetkezetek erélyes fölkarolását, a telekkönyvi átalakítási munkálatok gyorsítását; a mezőgazdasági jövedelem és a mezőgazdasági jövedelmi források fejlesztését és

biztosítását; a talajjavításoknak felkarolását; a szőlők rekonstruálását; a borhamisítási törvény szigorú végrehajtását; a mezőgazdasági keresetforrások fejlesztését és újak létesítését; telepítések, parcellázások, járadékirtokok, kisebb bérletek előmozdítását; a mezőgazdasági munkások, cselédek és alkalmazottak jogviszonyainak törvényes szabályozását, és pedig: a cselédtörvény reformját, a gazdaszti kvalifikációt és a szolgálati jogviszonyokat szabályozó törvényt; a végrehajtási törvénynek oly módosítását, hogy a gazdasági felszerelés és a kisipar folytatására szükséges eszközök nagyobb mértékben vétesse-nek ki az árverés alól, mint eddig; a magyar mezőgazdaság érdekeinek megfelelő vámpolitikát; a mezőgazdaságot károsító visszaélések megállítását, és pedig: a kikészítési eljárás (s az örlési engedélynek) szabályozását, az árakat jogosulatlanul befolyásoló egyezmények (kartellek) megnehezítését, a börze reformját, különösen a terményhatáridő-üzlet eltiltását; az improduktív és vagyontalan elemek beözönlésének megakadályozását, a mezőgazdasági ismeretek terjesztését, a mezőgazdasági érdekképviselőt szervezését.

E célból a M. a vidéken és fővárosban gyűléseket tart, összejöveteleket rendez. Kiadja a Magyar Gazdák Szemléje e. havi folyóiratot. Közrehat egyébként is a helyesebb agrárpolitika előkészítésénél. Létesíté a *Hangya* nevű központi fogyasztási szövetkezetet; parasztonográfiáival hű képét igyekszik adni a magyar kisczadák mai gazdasági és erkölcsi helyzetének. Az 1896—1897-iki börze-enquête-n erősen követelte az árjegyzések pontosabb tételét, a fiktív üzletek eltörlését, a börze olyan reformját, hogy ott az intézők között agráriusok is foglaljanak helyet. Súrgeti az uzsora-törvény hiányainak pótlását, a kis emberek érdekeit fölkaroló politikát. Közreműködött annál a politikai változásnál, melyen a magyar állam és társadalom keresztül megy. Elnöke *Károlyi* Sándor gróf. A vidéki csoportok megalakítása ez ideig nem sikerült.

BERNÁT I.

Magyar hírlapirodalom (XII. k.) fejlődését 1898. a következő összeállítás mutatja:

I.	Politikai napilapok	44
II.	Politikai és társadalmi hetilapok	268
III.	Egyházi lapok	70
IV.	Ifjúsági lapok	10
V.	Tanügyi lapok	50
VI.	Szépirodalmi és vegyes tartalmu lapok	30
VII.	Divatlapok	9
VIII.	Humorisztikus lapok	10
IX.	Irodalmi lapok	11
X.	Jogtudományi lapok	34
XI.	Orvosi és gyógyszerészeti lapok	30
XII.	Természettudományi lapok	12
XIII.	Földrajzi és történeti lapok	17
XIV.	Gazdasági lapok	72
XV.	Mérnöki és technológiai lapok	5
XVI.	Kereskedelmi lapok	27
XVII.	Ipari lapok	55
XVIII.	Vasút- és közlekedésügyi lapok	8
XIX.	Sorsolási lapok	32
XX.	Zenészei és művészeti lapok	16
XXI.	Gyorsírástati lapok	10
XXII.	Sportlapok	23
XXIII.	Katonai lapok	3
XXIV.	Hírdetési lapok	14
XXV.	Vegyes melléklapok	45
	Összesen	905

*A hazai nem-magyar nyelvű hirlapirodalom
1898-ban:*

	I. Német lapok.	
a)	Politikai tartalmuak	31
b)	Szaklapok és vegyes tartalmuak	91
	II. Horvát lap	1
	III. Szerb lapok.	
a)	Politikai tartalmuak	4
b)	Szaklapok és vegyes tartalmuak	13
	IV. Román lapok.	
a)	Politikai tartalmuak	8
b)	Szaklapok és vegyes tartalmuak	9
	V. Tót lapok.	
a)	Politikai tartalmuak	4
b)	Szaklapok és vegyes tartalmuak	16
	VI. Bunyevác lapok	2
	VII. Orosz lapok	2
	VIII. Francia lapok.	
a)	Politikai tartalmuak	1
b)	Nem politikai	1
	Összesen	183

Magyar Ipar, szaklap, I. Iparegyesület.

Magyar irodalom (XII. k.). Az utóbbi évek folyamán az irodalmi munkásság a szellemi élet minden ágában folytonosan élénk maradt, sőt egészen véve egyre fokozódott. Az írók száma ugyszólván napról napra szaporodik, de különösen nagy mértékben megnövekedett az olvasó közönség. A fejlődés most sem minden téren egyenletes. A hirlapirodalom aránytalanul túlszárnyalja a könyvirodalmat; a szépirodalom aránylag kevésbé élénk, mint a tudományos és az ismeretterjesztő irodalom. Hirlapirodalmunk kétségtelenül rohamosan fejlődik, különösen ami a hírszolgálatot illeti, abban a kontinens napisajtójának legjavával állnak lapjaink egy színvonalon; igen nagy újabb hirlapirodalmunk haladása a hirlapírói routine, a nyelvhasználat és stílus tekintetében, p. ár évtizeddel ezelőtti hirlapjainkhoz képest. A közlemények megszerkesztésében nagy ügyesség, lelemény és változatosság, az előadásban magyarosabb nyelvhasználat lesz mindinkább általánossá, amiben némely lapjaink jó példával járnak elül. Általában folyton szaporodnak olyan lapjaink, olyan cikkeink száma, melyek a szó igaz értelmében meg vannak írva. Ezzel a nagy haladással nincs mindig arányban a közlemények alapossága és tárgyilagossága. Ezt egyrészt a versenynek az a sajtószertíri irányba hozza magával, hogy lapjaink mindenekelőtt terjedelemben igyekezzenek egymást túlszárnyalni. Ez a tömeges termelés, mely a kiadókra is rendkívüli áldozatokat ró s a lapkiadást mind kockázatosabb vállalattá teszi, kárára van a közlemények belső tartalmának is. A lapok tárgyilagossága az utóbbi időben nemcsak a politikai pártállás miatt szenved, hanem irodalmi csoportok törekvései miatt is. Nem ritkaság, hogy egy-egy lap szerkesztőségi s kiadói érdekeket szolgál első sorban; más kötelekbe tartozó v. épen a hirlapírói köteleken kívül álló írókat és testületeket részint mellőz, részint támad. Általán az u. n. érdekeségnek alája rendelik, sokszor fel is áldozzák az igazságot, s a közönséget gyakran nem vezetik v. felvilágosítják, hanem inkább izgatják. Ez azonban nem jellemző tünet a mi sajtónkra nézve, inkább átmeneti s nem is rendes jelenség. Kétségtelen, hogy az állapotok tekintetben is javulni fognak s a sajtó jóhiszeműsége az újabb nagy

mértékben megszorodott hirlapolvasó közönség művelődésével, komolyodásával együtt mind kevesebb kifogásokra ad majd okot. De mind e fogyatkozások mellett mérhetetlen fontossága és nevelő hatása van a magyar sajtónak a nemzet egész szellemi életére, különösen a nagy tömegekre. Vezércikk- és tárcarovata gyakran ép oly magvas tanulsággal, mint nemes élvezettel szolgál az olvasónak s föltétlenül európai színvonalon áll. Amellett a sajtó egyes nagy érdekeket, országos ügyeket ritka ügyességgel és buzgósággal felkarol és diadalra segít. Sok esetben fényesen kiténik a magyar sajtó párját ritkító generozitása s alapjában komoly és nemes természetű.

Tudós könyveink, monográfiáink szép számmal jelennek meg folyton. De a lefolyt évtized második felének legjellemzőbb vonása az irodalmi termelés terén a nagy összefoglaló művek és gyűjtemények létesítése. Mig az előző évtizedekben a munkásság mindig speciális tereken mozgott, részletkérdésekkel foglalkozott s az eredményeket monográfiákban dolgozta fel, az 1890-es évek közepe táján egymásután keletkeznek az eredményeket összefoglaló és népszerűsítő nagy irodalmi művek. Előmozdította e törekvést az ezredév hangulata, mely szellemi téren is a meglévő birtok számbavételét követelte, s a kiadó vállalatok áldozatra is kész támogatása. Tisztán kulturtörténeti szempontból legyen szabad még e lapokon is hivatkozni arra, hogy e vállalatok közül a legnagyobb, a *Pallas Nagy Lexikona* (szerk. Bokor József), a kiadóhivatálnak áldozat nem kimélő buzgósága folytán oly nagyszámú példányban talált a magyar értelmiség körében elhelyezésre, ami ily nagy vállalatnál még nem is oly rég mesének tetszett volna. Ez adat legjobban bizonyítja a magyar olvasó közönség óriási növekedését, melyet viszont e vállalat is nagy mértékben növelt. Követték e lexikonok egyéb szaklexikonok, minő a *Közgazdasági Lexikon* (szerk. Halász Sándor és Mandelló Gyula), a *Magyar Jogi Lexikon* (szerk. Márkus Dezső). Most készül a kormány támogatásával a filologiai társaság klasszikus reál-lexikona (szerk. Pez Vilmos). Az orvostudományok terén szintén nemrég létesült a *Belgyógyászat Kézikönyve* (szerk. Bókai A., Kéty Károly, Korányi Frigyes) stb. Egyéb nevezetes összefoglaló munkák is keletkeztek, nevezetesen népszerűsítő. *Magyarország története* a millennium alkalmából két nagy vállalatban talált feldolgozásra. Egyik a Szilágyi Sándor szerkesztésében megjelent 10 kötetes, másik a Szalay József — Baróti Lajos-féle 4 kötetes magyar történet. Folyamatban van egy nagy képes világtörténet (megjelent 3 kötet) és előkészülőben egy nagy egyetemes irodalomtörténet, miután a Beöthy-féle 2 kötetes képes magyar irodalomtörténet újabb kiadást ért. Mind e művek a mi régibb viszonyainkhoz képest hallatlan elterjedésnek örvendenek. Épp úgy oly gyűjtemények is, minő p. Tóth Béla Magyar Anekdota-kínese. A millennium alkalmából a kereskedelmi minisztérium adott ki egy számos nagy kötetre terjedő gyűjteményt Magyarország közgazdasági, ipari, szellemi életének leírásaké. Befejezéséhez közeledik az Osztrák-Magyar Monarchia című

A MAGYAR IRODALOM STATISZTIKÁJA 1861–1898.

(TUDOMÁNYSZAKOK SZERINT.)

Könyvészeti alapon kidolgozta és összeállította KISZLINGSTRIN SÁNDOR.

I. TELJES KIMUTATÁS.

	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898
Vegyes tud. munkák és gyűjt. Irod. tört. és könyv. Műv.	30	26	33	35	27	15	18	26	27	25	45	30	32	41	36	58	39	69	57	69	76	82	79	102	63	103	93	73	62	66	51	56	59	56	57	65	62	123
Hittudomány. Ajtatóssági könyvek. Egyházi beszédek	93	65	90	93	76	76	70	103	77	90	105	91	84	86	108	111	96	123	35	52	105	96	71	118	67	141	73	93	63	96	74	125	87	109	65	70	68	53
Jog- és államtudományok. Politika. Statisztika	178	61	54	69	81	90	90	118	167	113	140	202	132	194	223	140	160	213	98	117	165	156	151	187	116	208	96	111	130	138	177	150	168	178	162	188	184	181
Orvosi tudományok	14	28	33	21	30	26	24	41	27	27	26	22	28	45	39	54	22	32	14	22	29	27	17	40	27	61	24	13	43	38	67	57	53	75	63	38	50	40
Természettudományok	25	23	16	30	24	18	28	23	27	33	56	63	63	63	75	84	79	86	66	66	86	72	64	66	76	89	55	47	41	45	52	40	39	36	55	46	36	45
Bölcsészet	11	6	8	9	10	9	7	7	7	7	5	7	14	10	13	13	8	3	6	16	14	11	20	17	25	11	8	10	7	7	11	6	8	11	17	13	3	
Nevelés- és oktatás. Tanügy. Tornász. Gyorsírsz. Tan	43	28	22	29	20	19	39	29	32	36	59	52	59	78	74	62	40	58	69	79	45	65	34	66	35	64	43	32	37	53	50	39	49	51	44	47	36	39
Ifjúsági iratok és képeskönyvek	22	42	37	26	25	21	6	18	9	13	22	14	24	53	61	80	29	24	22	16	52	52	50	34	59	74	57	45	71	78	78	76	98	93	85	59	56	95
Nyelvtudomány	19	29	26	24	21	16	13	26	18	25	34	39	22	38	62	89	77	64	7	16	90	67	76	103	91	107	108	92	78	119	81	90	101	104	100	106	80	83
Görög és latin remekírók	6	7	8	5	7	9	7	8	6	8	17	12	11	15	8	13	8	3	26	27	28	18	24	18	23	18	10	23	17	35	29	21	21	22	15	18	32	
Tört. Eletr. Emlékiratok. Levelezések. Rég. Hitregetan	86	48	49	48	51	58	63	60	49	90	70	53	79	59	99	140	114	121	90	107	108	98	106	95	133	145	79	59	83	124	83	113	84	102	118	112	115	140
Földrajz. Népisme. Utazások. Térképek	21	15	13	14	16	9	13	10	18	12	22	19	20	26	39	51	49	51	29	46	49	62	59	65	57	67	43	61	52	90	71	65	52	86	64	75	68	63
Mennyiség. Csillagsz. Műtan	18	17	15	13	14	14	21	17	20	33	26	31	29	43	76	62	38	51	27	41	69	45	36	60	56	66	35	38	45	31	45	38	40	49	42	30	40	56
Hadtudomány. Lóisme. Sport	8	2	4	3	5	2	9	8	16	18	24	14	11	12	14	24	9	6	6	3	13	12	22	22	13	23	13	14	18	20	17	15	13	11	8	14	18	25
Ipar és kereskedelem	6	3	10	8	6	5	2	4	7	5	6	14	9	10	8	31	21	22	10	25	50	18	11	9	20	41	40	29	22	12	12	15	16	17	34	32	28	
Házi- és mezei gazd. Erd. és vadászat. Állatteny. és állatorvt.	19	20	28	23	22	17	22	18	26	17	27	18	29	37	34	40	24	24	13	32	38	41	17	42	27	72	23	31	40	63	54	50	58	33	60	30	33	
Költemények	46	33	30	19	17	23	26	30	22	23	30	26	24	15	26	36	27	34	28	41	44	36	41	33	34	65	16	32	32	41	43	36	54	53	56	35	45	81
Regények, beszédek, adomák és mesék	47	65	60	67	49	35	31	23	52	50	64	77	63	94	91	122	75	81	93	65	107	127	117	143	143	188	125	114	92	128	158	118	158	171	180	175	200	241
Színművek	15	12	23	8	6	14	12	8	9	12	37	21	24	23	50	44	15	27	28	24	39	16	43	31	23	57	18	59	66	24	57	36	53	24	40	60	100	130
Naptárak. Evkönyvek. Cim- és névjegyzékek	47	46	47	53	60	55	57	58	72	70	66	73	76	76	89	77	77	83	78	63	99	80	128	82	130	77	104	126	120	131	136	127	119	123	130	132	119	119
Különfélek	37	19	21	28	20	24	22	32	32	44	53	29	63	84	60	17	13	19	24	50	36	32	43	62	49	67	101	54	46	20	28	35	63	32	35	88	52	50
Összesen	791	595	627	625	587	555	580	667	720	751	934	907	916	1102	1285	1348	1025	1199	823	961	1343	1226	1146	1459	1206	1816	1148	1119	1187	1345	1366	1327	1398	1427	1407	1434	1435	1660

II. EREDETI MŰVEK KIMUTATÁSA.

	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	
Vegyes tud. munkák és gyűjt. Irod. tört. és könyv. Műv.	30	26	33	35	27	14	18	26	26	25	45	30	32	41	35	54	38	64	51	67	68	79	74	99	62	98	89	67	55	62	43	49	56	47	43	62	55	103	
Hittudomány. Ajtatóssági könyvek. Egyházi beszédek	78	61	82	73	54	61	64	89	65	79	94	77	75	75	100	89	74	104	29	44	87	83	58	106	62	128	67	89	62	85	71	109	79	94	53	59	60	48	
Jog- és államtudományok. Politika. Statisztika	173	59	51	57	79	83	82	115	159	108	137	195	150	189	214	134	156	210	96	114	162	155	149	184	116	204	94	110	128	137	173	141	167	174	161	187	182	177	
Orvosi tudományok	13	24	31	20	22	14	19	32	24	23	21	18	26	40	32	44	19	27	13	17	25	15	44	24	57	23	13	41	35	63	52	45	62	56	33	46	34	41	
Természettudományok	21	20	14	27	22	17	27	21	26	31	47	58	56	66	78	70	84	65	64	85	70	63	63	70	86	51	44	40	43	50	40	36	35	51	39	30	41	41	
Bölcsészet	10	6	7	5	9	9	7	7	6	7	4	5	9	4	11	10	7	1	3	15	8	7	14	14	22	10	8	9	7	5	11	4	6	7	15	11	1	1	
Nevelés- és oktatás. Tanügy. Tornász. Gyorsírsz. Tan	42	27	22	29	19	19	36	27	32	36	58	47	77	71	54	38	53	61	72	41	63	34	63	34	61	43	31	37	50	49	39	47	49	42	45	36	37		
Ifjúsági iratok és képeskönyvek	16	23	18	19	8	15	5	15	9	12	21	11	20	43	27	31	18	12	15	10	45	36	36	31	32	60	36	41	57	51	60	65	81	82	68	53	40	89	
Nyelvtudomány	19	26	24	23	20	14	13	25	18	24	34	39	21	37	62	81	68	54	7	16	87	61	72	96	86	103	101	87	75	113	79	88	97	102	99	103	79	81	
Görög és latin remekírók	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tört. Eletr. Emlékiratok. Levelezések. Rég. Hitregetan	82	46	45	38	39	43	60	55	43	87	63	48	75	56	87	123	105	113	83	95	99	96	100	91	126	129	74	54	79	112	77	95	79	94	103	107	107	126	
Földrajz. Népisme. Utazások. Térképek	19	15	13	13	16	9	12	10	17	12	22	16	19	24	38	47	49	48	28	43	44	55	52	58	56	65	40	55	50	79	66	57	47	85	61	74	65	58	
Mennyiség. Csillagsz. Műtan	11	12	13	11	13	9	20	17	17	31	25	30	25	40	66	53	34	40	24	35	65	41	33	56	52	62	33	36	41	28	41	35	36	41	39	29	34	54	
Hadtudomány. Lóisme. Sport	4	1	3	2	4	2	7	8	15	17	22	12	19	11	13	20	8	5	3	13	11	20	21	12	21	13	13	18	17	15	12	10	8	14	17	22	22		
Ipar és kereskedelem	6	2	10	8	6	5	2	4	7	5	5	10	8	10	8	29	19	22	8	25	50	17	11	9	16	41	39	29	22	31	12	12	15	16	17	33	32	28	
Házi- és mezei gazd. Erd. és vadászat. Állatteny. és állatorvt.	17	18	26	22	20	15	20	16	25	17	26	18	25	35	32	38	22	23	11	32	36	40	13	40	24	68	22	31	36	61	51	49	56	32	60	29	30	33	
Költemények	44	29	27	16	15	19	25	29	21	20	26	24	29	11	22	32	22	33	26	38	37	33	40	30	29	52	15	30	31	38	36	33	50	48	54	31	39	7	

vállalat is. E népszerűsítő művek mellett a tudós munkák közt is egyre szaporodnak a rendszeres, összefoglaló művek, p. a történetírás terén Schvarcz Gyula Görög történelme, az esztetika terén Pekár Károly Positiv aesthetikája, az archeologia terén Pulszky Ferenc Magyarország archaeológiája, Than Károly Chemiája, Hajnik Imre A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt, hogy a többi tudományzakok nevezetesebb termékeit ne említsük.

Szakszövegeink is egyre szaporodnak és színvonaluk emelkedik. Sokat tesznek az irodalmi ismeretek terjesztésére nézve némely újabb gyűjtemények; így az Olcsó Könyvtár mellett újabban Radó Antal szerkesztésében megindult vállalat, a Magyar Könyvtár, a Heinrich Gusztáv szerkesztésében megjelenő Régi Magyar Könyvtár, a Beöthy Zolt szerkesztette Iskolai Könyvtár. Épp ez évben indult meg két új havi szemlénk is, egyik a Bródy Sándor Fehér Könyve, másik a Blaskovich Sándor és Ambrus Zoltán szerkesztésében, a Revue des deux Mondes formájában megjelenő Új Magyar Szemle.

A tud. akadémia zajtalanul, de buzgón folytatja felolvasó ülései és pályázatai útján, valamint egyéb tudós társaságok és vállalatok gyámlatásává tudományos, könyvkiadó vállalatok útján pedig ismeretterjesztő munkásságát. Folyamatban levő nagy munkálatai közül megemlíthjük az új nagy szótárt. A *Kisfaludy-társaság* életében az a nevezetes változás történt, hogy az ifjabb elemeknek sikertült lemondásra kényszeríteni a társaság régi elnökét, Gyulai Pált, kívül az al-elnök, Szász Károly is távozott, s így a vezetés új kezekbe megyen át. A *Petőfi-társaság* Petőfi halálának 50-ik éve alkalmából országos ünnepeket rendezett, amellel egy Petőfi-ház létesítéséhez fogott.

A *szépirodalom* az utóbbi évek alatt megjelentéstől *Eötvös* Károly (l. o.) Károlyi Gábor gróf emlékiratai (1898) s még inkább: Utazás a Balaton körül (Egyetértés 1899—1900) c. műveit hozta. Legjobban virágzanak a szépirodalomban azok az ágai, melyek közvetlenebb érintkezésben vannak a nagy közönséggel. *Színművelődésünkben* elég sok újdonság merült fel mind a komoly drámák (Herzeg Ferenc, Bartók Lajos, Somló Sándor, Salamon Ödön, Vargha Gyula, Várdi Antal, Jókai Mór, Császár Imre), mind a népszínművek (Almási Balogh Tihamér, Géczy István, Gerő Károly), mind a többi középfa-jok, vígjátékok és bohózatfélék terén (Rákosi Viktor, Beöthy László, Szomaházy István, Tábori Róbert, Ábrányi Emil, Bereczik Árpád, Gabányi Árpád, Makai Emil, Murai Károly, Rákosi Jenő, Thury Zoltán, Verő György stb.). Fokozott termelésre sarkalja írónkat a fővárosban az új színházak keletkezése s a vidéki színészetnek is föllendülése. A *regény- és novellairodalom* szintén nagy élénkséget mutat. Régebbi és újabb írónk részint a lapok tárcarozataiban, részint könyv-alakban annyi új művet bocsátanak közre, hogy figyelemmel kísérésük szinte nehéz feladat. Az újabb ciklusban is folyton találkozunk Jókai Mór, Mikszáth, Herzeg Ferenc, Abonyi Árpád, Andor

József, Ambrus Zoltán, Baksay Sándor, Bársony István, Benedek Elek, Beniczkyne Bajza Lenke, Beöthy László, Bereczik Árpád, Bródy Sándor, Erdős Renée, Gárdonyi Géza, Gyarmathy Zsigáné, Herman Ottóné, Jakab Jdön, Kabos Ede, Kazár Emil, Kenedi Géza, Kincs István, Kóbor Tamás, Kozma Andor, Kövér Ilma, Krüdy Gyula, Lengyel Laura, Milkó Izidor, Móra István, Palotás Fausztin, Pekár Gyula, Petelei István, Salamon Ödön, Rákosi Jenő, Rákosi Viktor (Sipulusz), Szabóné Noga Janka, Tábori Róbert, Thury Zoltán, Timár Szaniszló, Tolnai Lajos, Tömörkény István, Tutsek Anna, Vadnai Károly, Vértesi Arnold, Werner Gyula stb.-ek neveivel. Költőink közül Léva Józsefnek egy kötet újabb költeménye jelent meg, Endrődi Sándor pedig kiadta összegyűjtött költeményeit 4 kötetben, míg Kiss József költeményeiből új összes olcsó kiadás készült. Újabb gyűjteményekkel léptek fel még: Kozma Andor, Szaboleska Mihály, Zalár József (Honvédvilág), Erdélyi Zoltán, Koroda Pál, Szalay Fruzina, Makai Emil stb. Összegyűjtve kiadták a nemrég elhunyt Arany László költeményeit is. Az újabb költők közül Lampérth Géza nevével találkozunk legtöbbször. A M. 1861—98. statisztikai kimutatását a *mellékletben* közöljük. N. L.

Magyar Jogi Lexikon, öt kötetre tervezett jogi lexikon, kiadja a Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság, szerkeszti *Márkus* Dezső dr. Az I. köt. (A—Bíró) megjelent 1898., a II. köt. (Bíró—Dézsmá) 1899.

Magyar kereskedelmi muzeum (XII. k.) 1899. *Magyar királyi kereskedelmi muzeum* néven újonnan szerveztetett, amikor egyúttal áltami intézeté alakítottatt át, miniszteri tanácsossal mint igazgatóval az élén. A főszűlyt az intézmény tudakozó részére fektették. Az új szervezet alapelve, hogy az üzleti feladatokat teljesen különválasztattak az intézetétől, mely most már semmiféle közvetetlen üzlettel nem foglalkozik. Ugyanekkor megszűnt a *házi ipari bazar* is mint olyan. Az új szervezetben az intézet következő részekből áll: az *állandó kiállítás*, mely csak átmenetileg, ideiglenesen tartatik fenn; az *időleges szakkiallítások*, melyre az új szervezet igen nagy súlyt fektet; a *keleti mintatár*, melyben fontosabb kiviteli piacaink fontosabb cikkei gyűjtetnek állandóan; a *tudakozó-iroda s könyvtár*. Az intézet összes képviselősegei 10 évi szerződés alapján a magyar kereskedelmi részvénytársaságnak adattak át, melynek e célra külön igazgató választmány szerveztetett. Az új szervezés alkalmából a M. ügykörét kiterjesztették a mezőgazdaságra is.

Magyar királyi állatorvosi főiskola, l. *Állatorvosi főiskola*.

Magyar királyi herceg, l. *Főherceg* (VII. k.) és *Herceg* (IX. k.).

Magyar királyi koronaörtség, l. *Koronaörtség*.
Magyar királyi központi honvéd lovasiskola, l. *Honvéd lovasiskola*.

Magyar királyi mezőgazdasági muzeum, l. *Mezőgazdasági muzeum*.

Magyar királyi országos meteorológiai és földmágnésségi intézet, l. *Meteorológiai intézet* (XII. k.).

szr. J.

Magyar királyi udvari tanácsos, I. Udvari tanácsos.

Magyar királyné vize, I. Gutaviz (VIII. k.).

Magyar közművelődési egyesületek. Ama meggyőződés teremtette meg őket, hogy a magyar nyelv és a magyar szellemben ápoltt művelődést társadalmi úton is kell terjeszteni, főleg a nem magyar ajku vidékeken, megnyervén ezeket a nemzeti egységes magyar állam híveinek. Módot kell mindannyioknak szolgáltatni, hogy nyelvünket elsajátíthassák, hogy e nyelven testvéreikkel érintkezve, megismerkedhessenek ezeknek kulturájával is. Ez okból alapították országszerte a közművelődési egyesületeket és pedig elég feltűnően, a legtöbbet a pénzügyi tekintetben oly sanyaru 80-as években.

Ez időszakba esik 22 ilyen egyesület alapítása, melyek tevékenysége félreismerhetetlenül becses eredménnyel járt, de már előzőleg tétetek lépések és indultak meg mozgalmak ilyen egyesületek létesítésére. E mozgalmak egyik hatalmas tényezőjét Eötvös József bárónak «Az önkéntes népnevelési egyesületek alakítására» 1867. júl. 3. kiadott körlevelében kell keresnünk (e körlevelét díszes alakban újra kiadta 1896. az E. M. K. E.; újra lenyomatva találjuk *Staub* Móric dr.-nak Társadalmunk a nemzeti kultúra érdekében kifejtett tevékenysége a jelen században e. művében, Budapest 1898).

Abauj-Torna vármegyei és kassai közművelődési egyesület (Kassa 1886, jelenleg már nem működik). *Arany-kör* (székhelye Oravica, alakult 1882.).

Békésvármegyei közművelődési egyesület (Békés-Gyula, alakult 1895. az 1873. létrejött békésvármegyei régészeti és művelődés-történelmi egyesületet átváltoztatásával). *Beregvármegyei* közművelődési egyesület (Beregszász 1883).

D. K. E. (Dunántúli közművelődési egyesület, Budapest 1890).

E. M. K. E. (Erdélyrészi magyar közművelődési egyesület, Kolozsvár 1885).

F. M. K. E. (Felvidéki magyar közművelődési egyesület, Nyitra 1882).

Gömörvármegyei magyar közművelődési egyesület (Rima-Szombat 1885).

Komáromvármegyei és városi közművelődési egyesület (Komárom 1893, működését csakhamar megszüntette). *Körmöcbányai* magyar egyesület (Körmöcbánya 1880).

Magyar egyesület (Budapest 1891, a millenniumot követő évben [1897] beolvadt alapítóképen az országos magyar iskola-egyesületbe, átadván ennek 5782 frtból álló vagyonát). *Magyarországi tót* közművelődési társulat (Budapest 1886). *Magyarságot és népnevelést Sárosvármegyében* terjesztő egyesület (Eperjes 1881, az eperjesi Széchenyi-körrel egyesült 1894.). *Máramarosvármegyei* magyar közművelődési egyesület (Máramaros-Sziget 1885).

Nógrádvármegyei nemzeti intézet (Balassagyarmat 1831).

Orsovai magyar nyelvterjesztő egyesület (Orsova 1887). *Országos magyar iskola-egyesület* (címe eredetileg «budapesti» volt, majd «országos»-ra változott (Budapest 1884).

Pancsovai Gromon Dezső magyar nyelvterjesztő egyesület (Pancsova 1886). *Pápai vidéki* közművelődési egyesület (Pápa 1887, Jókai-körre alakult 1893.). *Pozsonyi* magyar közművelődési egyesület (Pozsony 1883).

Rákosi közművelődési és jótékony egyesület (Budapest, VII. ker., Rákosfalva). *Resicabányai* magyar nyelvterjesztő egyesület (1887).

Somogyvármegyei közművelődési egyesület (1890). *Szatmárvármegyei* Széchenyi-társulat (Szatmár-Németi 1882). *Szentgotthárdi* közművelődési egyesület (Szent-Gotthárd 1893, jelenleg teljes pangásban van).

Temesvármegyei magyar nyelvterjesztő egyesület (Temesvár 1882). *Torontálmegyei* magyar közművelődési egyesület (Nagy-Becskerek 1885).

Versec és vidéke magyar nyelvterjesztő egyesület (Versec 1885).

Zemplénavármegyei, magyar nyelvet és népnevelést terjesztő egyesület (Sátoralja-Ujhely 1883).

Ezen egyesületekhez (melyek közül a jelentékenyebbek leírása saját címeiken, a helyi érdeküké pedig az illető város v. vármegye leírásában van meg e lexikonban) sorozhatók a következők is, melyek a hazafias érzés és szellem terjesztésén kívül még speciális céllal is bírnak:

Aradi népművelődési egyesület (Arad 1867; jelenleg nem működik). *Balaton kultur-egyesület* (1882. alakult; 1890–91-ig szünetelt és ez évben a Dunántúli közművelődési egyesület főkorsztyává átalakult). *Biharmegyei* népnevelési egyesület (Nagyvárad 1877; újra alakult újabb programmal 1884-ben). *Budapesti népoktatási kör* (Budapest 1876). *Budapesti szépirodalmi kör* (Budapest 1884; már megszűnt). *Csángó-magyar egyesület* (Budapest 1888). *Csokonai-kör* (Debrecen 1896; alakult az 1890. létrejött Debreceni felolvasó-körből). *Dugonics-társaság* (Szeged 1892). *Eperjesi Széchenyi-kör* (Eperjes 1878). *Hunyadmegyei* mozgalom (1877-ben a Hunyadi album kiadásával és a nemzet figyelmének hazafias irányban főlébrlesztésével a népnevelés ügye társadalmi fölkarolásában újabb lökéstartott a hazafias közszellem létrehozásának és ezzel működését beszüntette). *Katona József-kör* (Kecskemét 1891). *Kézi munkára nevelő országos slójd-egyesület* (Budapest 1893). *Kölcsey-egyesület* (Arad 1880). *Központi névmagyarosító társaság* (Budapest 1881). *Magyar irodalom- és művészetpartoló egyesület* (Nagy-Kanizsa 1885; tevékenységét 1897. megszüntette). *Muraszombat járási* állami tanító-kör kebelében alakult magyarosító és közművelődési szakosztály (1893). *Műbarátok köre* (Budapest 1894). *Országos erkölcsnevelő egyesület* (Budapest 1886). *Pozsonyi Toldi-kör* (Pozsony 1874). *Soproni irodalmi és művészeti kör* (Sopron 1877). *Szekely művelődési és közgazdasági egyesület* (Budapest 1875). *Szigligeti-társaság* (Nagyvárad 1892). *Szilágyvármegyei Wesselényi-egyesület* (Zilah 1884). *Üdvarhelyvármegyei* népnevelési egyesület (1869). *Vörösmarty-kör* (Székesfehérvár 1867).

Íde sorolhatjuk az 1848. Budapestén létrejött, inkább egyházirodalmi — de azért hazafias — színezettel bíró *Szent-István-társulatot* és a

Moldva-Oláhországban élő róm. kat. magyarok egyházi és iskolai szükségletei beszerzése és pótlása céljából 1861. Budapesten megalakult *Szent-László-társulat* is. Végül ide kell sorolnunk az 1895. Budapesten alakult *Országos nemzeti szövetséget* is.

A szorosabb értelemben vett közművelődési egyesületek összesen sem régi fennállásuk óta ma már körülbelül 250,000 frtot fordítanak évente a közművelődésre; létrehoztak mintegy 2 millió forint alapvagyonot s fölhasználtak eddig céljaikra másfél millió frtot. Többször tettek kísérletet, hogy ezen egyesületek között szorosabb kapcsolat létesíthessék. E törekvések csak annyiban valósultak meg, hogy a közös teendők megbeszélése és a közelebbi érintkezés céljából országos értekezleteket és kongresszusokat tartottak az egyesületek képviselői. Ilyen országos értekezletet hívott össze az országos magyar iskolaegyesület 1885. Budapesten. Ugyanezen egyesület kezdeményezésére Budapesten 1887 okt. kongresszusra gyűltek össze az egyesületek, megállapodván abban, hogy az egymással való érintkezés fentartásán kívül, időről-időre a felmerült közös kérdésekhez képest újabb kongresszusok, országos összejövetelek tartassanak. 1888. a szatmári Széchenyi-társulattal és a biharvármegyei népnevelési egyesülettel karöltve az erdélyrészi magyar közművelődési egyesület az országos közművelődési pótadó és az államsorsjáték kieszközlése céljából újabb országos összejövetelen fáradozott; a tervezett értekezlet azonban össze nem jött.

1894 febr. 8. azonban a közművelődési egyesületeknek az ezredéves ünnepen és az országos kiállításon való részvétele ügyében tanácskozássra gyűltek össze az egyesületi képviselők és megválaszták az egyesületeknek az ezredéves kiállításban való részvételét előkészítő végrehajtott bizottság, melynek intézkedései folytán a közművelődési egyesületek az ezredéves kiállítás «Közművelődés és sajtó» pavillonjában impozáns kiállítást rendeztek és az ezredéves ünnepélyek sorában az 1896 szept. 8. közművelődési kongresszusra gyűltek össze. Az 1887-iki kongresszus naplóját az országos magyar iskolaegyesület, az 1896-iki kongresszus lefolyását előadó munkát pedig az erdélyrészi magyar közművelődési egyesület adta ki.

Irodalom. Gerlőczy Károly, az orsz. magy. iskolaegyesület elnöke: A magyarországi közművelődési egyesületek élete, Budapest 1887. A magyar közművelődési egyesületek. Az 1896 szept. 8. Budapesten tartandó ezredéves ünnepi kongresszus alkalmából tájékoztatóul írta és egybeállította Sándor József, a végrehajtott bizottság előadója, Kolozsvár 1896 és Staub M. dr.-nak idézett műve.

Magyar Kritika, Budapesten havonként kétszer megjelenő folyóirat, melyet *Benedek Elek* 1897. alapított s azóta szerkeszt.

Magyar ló, az érvényben lévő s kötelező versenyszabályok szerint az, mely a) a magyar korona országainak területén jött a világra s a következő év május 1-ig itt maradt; b) amelyet ellési évében anyjával együtt (bárhonnan) importáltak s a következő év május 1-ig itt neveltek, ha a csikó anyja azon év végéig bezárólag, amelyben t. i. ivadékaival behozatott, belföldi tenyésztő tu-

lajdonában maradt. A M. részére a belföldi tenyésztés előmozdítása céljából a versenyföltételek igen sok előnyt biztosítanak, miért is ezen meghatározás a lóverseny-sportban igen fontos szerepet játszik.

Magyar magánjog (XII. k.). A magyar polgári törvénykönyv megalkotására irányuló több sikertelen kísérlet után 1895 okt. 16. kelt legfelsőbb jóváhagyással Erdély Sándor akkori igazságügyminiszter a magyar általános polgári törvénykönyv előkészítésének céljára az igazságügyminisztérium kebelében állandó bizottságot szervezett. E bizottság feladata a magánjog körébe vágó és hazánkban érvényben levő törvényeknek, törvényes szokásoknak, a már meglévő törvénytervezeteknek, a judikatura és irodalom termékeinek, valamint az idegen művelt államok jogfejlődésének figyelembevételével és felhasználásával egységes és rendszeres polgári törvénykönyvtervezetet készíteni. A bizottságnak vannak szerkesztő és tanácskozó tagjai, akik megbízatásukat az igazságügyminisztérium nyeri és feladatukat az 1896 jan. 26. megállapított ügy- és munkarend értelmében teljesítik. A bizottság elnöke az igazságügyminiszter. Őt illeti az egész bizottság működésének vezetése. A bizottság vezető tagja 1897 tavaszáig *Varrik Béla*, kuriai tanácselnök volt, azóta pedig *Lányi Bertalan* miniszteri tanácsos. A szerkesztő bizottság működését 1897 ápr. 21. tartott ülésével kezdte meg, melyen az általános munkatervet a következőkben körvonalozták: 1. a kódex rendszerének és tárgyi terjedelmének megállapítása; 2. az egyes részek elvi tartalmának és az alapelvek vázlatának elkészítése; 3. a megoldandó vitás elvi kérdések kijelölése; 4. e munkával párhuzamosan a tervezett szövegének és indokolásának megszerkesztése. E feladatok megoldása végett 1898 végéig a bizottság 64 szerkesztő-bizottsági és 11 teljes ülést tartott. A bizottsági tárgyalásokról felvett részletes jegyzőkönyveket eddigelő hat kötetben tette közzé a Jogtudományi Közlöny szerkesztősége.

Magyar Nemzet, Budapesten megjelenő politikai napilap, mely a *Nemzet* (XIII. k.) és a *Magyar Ujság* (2., XII. k.) egybeolvasztásából keletkezett és 1899 okt. 1. az Athenaeum kiadásában indult meg. Főszerkesztők: *Jókai Mór* dr. és *Beksic* Gusztáv, felelős szerkesztő: *Adorján Sándor*.

Magyar Nemzeti Igazgatóság, az emigráció idején *Kossuth Lajos*, *Klapka György* és *Teleki László* alkották, abból a célból, hogy Magyarország önállóságát III. Napoleon segítségével visszaszerezzék. L. *Románia* (XIV. k. 665.) és *Magyar-emigráció* (XII. k.).

Magyarok réve, l. *Vádu Ungurului* (XVI. k.).

Magyarország közállapotainak az utolsó három évről szóló adatait, abban a sorrendben, amelyben a XII. kötetünk tárgyalta, a következőkben ismertetjük.

Népesség.

M. népességének száma az 1891-iki népszámlálás óta újra meg nem állapítottatott s így az csak a természetes népmozgalom alapján becsülhető.

meg; az ekként nyert számok azonban a vándor-mozgalom figyelmen kívül hagyása folytán csak hozzávetőlegeseknek tekinthetők. Ezen számítások szerint a polgári népesség 1891 óta következőleg fejlődött:

	Magyar-ország	Piume	Horrát-Szalavon-szág	Magyar birodalom
1891 jan. 1. (népsz.)	15.133,494	29,494	2.186,410	17.349,398
1891 végén...	15.272,323	29,816	2.208,689	17.510,828
1892 " " " " " "	15.362,279	30,172	2.212,546	17.604,997
1893 " " " " " "	15.545,832	30,409	2.232,303	17.808,544
1894 " " " " " "	15.720,424	30,651	2.255,518	18.006,593
1895 " " " " " "	15.909,281	31,046	2.284,596	18.224,923
1896 " " " " " "	16.100,995	31,340	2.305,156	18.437,491
1897 " " " " " "	16.298,411	31,876	2.326,281	18.656,568
1898 " " " " " "	16.435,406	32,400	2.351,205	18.839,011
1899 okt. végén	16.593,381	32,900	2.378,691	19.004,972

Az 1898 végére kiszámított népesség hitfelekezetei szerinti eloszlása (az 1891. évvel összehasonlítva) az egész magyar birodalomban a következők volt:

	1891 elején	1898 végén
Római katolikus	8.820,770	9.655,959
Görög " " " "	1.670,682	1.823,471
Görög keleti " " " "	2.632,322	2.768,189
Agostai evangélikus	1.204,040	1.289,373
Evangélikus református	2.225,126	2.383,301
Unitárius	61,645	66,748
Izraelita	725,222	833,282
Egyéb " " " "	9,581	7,876
Felekezeten kívüli	—	11,412
Összesen	17.349,398	18.839,011

Népmozgalom. M. népmozgalma az utóbbi években kedvezőnek mondható. Bár a házasságkötések száma csökkent, a természetes szaporulat mégis erősebb volt, mint az előző évtizedekben.

A házasságkötések száma volt az anyaországban 1891-től 1897-ig:

	1000 lélekre	1895.	1896.	1897.	1898.
1891.	131,128	8'6	134,356	9'5	
1892.	141,050	9'2	127,776	7'9	
1893.	144,159	9'3	130,866	8'1	
1894.	143,021	9'1	133,484	8'2	

A házasságok közül (1898) 14,709 volt vegyes vallású (10'93%) s azok közt volt 339 keresztény-izraelita házasság (még pedig 171 esetben a vőlegény, 168 esetben a menyasszony volt izraelita).

A születések száma mindig magas volt, csak az utolsó évben csökkent erősen, u. m.:

	Élve született gyermekek	Ezer lélekre	Ebből törvénytelen	Százalék
1891.	646,412	42'5	57,665	8'92
1892.	620,255	40'5	55,861	8'93
1893.	662,231	42'9	57,551	8'69
1894.	647,173	41'4	57,896	8'94
1895.	656,218	41'5	57,692	8'80
1896.	646,531	40'1	57,184	8'84
1897.	650,163	40'1	60,415	9'29
1898.	614,255	37'4	56,341	9'17

A halálzásai arány lassan csökken; meghalt az anyaországban:

	1000 lélekre	1895.	1896.	1897.	1898.
1891.	507,583	33'4	467,361	99'5	
1892.	530,299	34'6	454,817	28'3	
1893.	478,678	31'0	452,747	27'9	
1894.	472,581	30'2	456,736	27'8	

A kedvező alakulást nagyrészt a gyermekhalandóságnak alábbszállása okozta; 5 éven aluli gyermek meghalt:

	100 évtá-szálítottre	1895.	1896.	1897.	1898.
1891.	267,433	41'37	240,615	36'67	
1892.	282,587	45'56	227,025	35'11	
1893.	250,266	37'79	291,499	34'07	
1894.	250,289	38'67	221,065	38'10	

Az újabb statisztikai adatgyűjtés a halálokok részletezésére is kiterjedvén, abból láthatjuk, hogy a leggyakoribb halálokok a következők voltak:

	1896	1897	1898
Veleszületett gyengesség	66,312	68,912	64,570
Tüdőgümőkór	61,597	59,860	55,280
Aggkori végkimerülés	48,489	52,486	53,618
Tüdő- és mellhártyagyulladás	38,195	37,548	41,925
Göresök	28,465	30,169	30,371
Szamarhurut	12,204	15,069	10,314
Roncsoló toroklob és torokgyík	16,868	14,007	11,015
Vizibetegség	13,879	13,970	14,651
Gyermekaszály	14,305	13,559	13,950
Vörheny	7,756	8,045	10,754
Gutaütés	8,262	8,452	8,340
Hasi hagymáz	7,322	7,255	6,685
Kanyaró	6,444	5,182	7,980
Gyermekek hasmenése	7,580	7,148	7,756
Vérhas	3,041	2,315	2,121
Hölgyagos himlő	2,019	1,506	2,151
Erőszakos haláleset	9,403	10,389	10,313

1897. némi javulás állt be az egészségügyi személynzet növekedésében, de ez a javulás 1898. nem folytatódott. A sebészek száma csökkent; az orvosdoktorok száma, mely 1896-tól 1897-ig 4271-ről 4528-ra emelkedett, 1898. ismét 4504-re szállott le. Százeyer lélekre esett 1898-ban 27'3 orvosdoktor és 2 sebész. A bábák száma emelkedett ugyan, de még nem elegendő. Gyógy-szertár volt 1898-ban 1858. Gyógyfürdő volt 180, melyet 82,886 állandó és 85,785 fűtő vendég látogatott, köztük 11,810, illetőleg 16,071 külföldi. A kórházak száma 1898-ban 373-ra, az ágyak száma 21,718-ra emelkedett. A kórházakban ápolat betegek száma 199,882. A rendes kórházakon kívül volt 2621 járványkórház 9501 ágygal. Trachomás község 1898-ban 708 volt, a beteglét-szám pedig, mely 1897-ben 36,701 volt, 1898-ban 37,737-re emelkedett. A budapesti Pasteur-intézetben 1898-ban 1934 beteget ápoltak veszettség ellen. A kezelték köztül 7 meghalt.

A természetes népszaporodás volt:

	1000 lélekre	1895.	1896.	1897.	1898.
1891.	139,151	9'1	189,252	12'0	
1892.	90,312	5'9	192,008	11'8	
1893.	183,709	11'9	197,952	12'2	
1894.	174,834	11'2	157,519	9'6	

Az 1898-iki népszaporulat hitfelekezetei és nemzetiségek szerint következőleg oszlik meg:

	1000 lélekre	magyar	német	tót	oláh	ruthén	horvát	szerb	egyéb
Róm. kat.	103,242	13'0	99,620	12'5					
Gör. kat.	8,359	4'7	21,853	10'1					
Gör. kel.	184	0'0	21,871	12'6					
Ag. evang.	11,850	9'4	2,084	0'7					
Ev. ref.	19,597	8'3	5,563	13'6					
Unitárius	685	10'3	1,825	8'7					
Izraelita	14,082	17'5	1,961	3'6					
Egyéb	480	0'0	2,910	0'0					

A tengerentúli kivándorlás a legutóbbi években némileg csökkent; kivándorolt ugyanis az észak-amerikai Egyesült-Államok statisztikája szerint oda M.-ból:

	Férfi	Nő	Együtt	1895.	Férfi	Nő	Együtt
1891.	19,792	7756	27,548	15,547	8137	23,684	
1892.	24,203	8480	32,683	17,529	8350	25,879	
1893.	19,037	7182	26,219	7,728	6063	13,791	
1894.	5,779	3221	9,000	13,157	7763	20,920	

Közzgazdaság.

Őstermelés. 1879 óta M.-nak nem volt olyan rossz aratása, mint 1897-ben. Míg 1896. az ország búzatermése 43'88 millió q volt, 1897. a sok eső következtében támadt rozsdá és a jun. végén és jul. elején beállott rekkenő hőség folytán csak

23·74 milliót, tehát 20 millió métermázsával kevesebbet tett. A kenyérterményekben mutatkozó hiányt az u. n. kenyérpótló termények nem ütöték helyre, mert a rozs 3·77 millió métermázsával, árpa 4·33, zab 2·99, tengeri 7·88 s burgonya majdnem 6 millió métermázsával termett kevesebb, mint 1897. Az 1898. év elején a vetések állása a szinte egészen csapadék nélkül való őszi és tél következtében nem volt valami kedvező. Ehhez hozzájárult, hogy június utolsó harmada nagy elemi károkkal sujtotta a mezőgazdaságot. E hónap végén ugyanis vagy husz vármegye vetéseit roppant nagy jégviharok verték tönkre. Jégverés következtében a bevetett területnek 2·15% -a, 250,506 ha. pusztult el egészen. A többi elemi csapást is hozzávéve, 1898. a magyar anyaországban az összes bevetett terület 3·53% -a, 368,330 ha. semmisült meg. Mindamellett az 1898-iki termés elérte a közepes színvonalat, sőt búza, amelyből az egész M. termése 38 millió q volt, 14 millió métermázsával több termett, mint 1897-ben.

Gabonakivitelünk még az 1897-iki rossz termés után is 11 millió métermázsával meghaladta behozatalunkat. A külkereskedelmi forgalomban a legnagyobb összeget a gabona és liszt után veszszük be. Gabona- és liszt kivitelünk értéke — ide számítva a hűvelyeseket és a különböző örleményeket — az utolsó három évben a következő volt:

	1896-ban	1897-ben	1898-ban
	ezer koronában		
Behozatal	26,426	47,808	95,857
Kivitel	440,722	408,092	390,851
Kiviteli többlet	414,296	360,284	294,994

Szőlészlet. A filloxeravész, majd a peronoszpóra a 80-as évek elejétől 1894-ig bortermele-szünk rohamos csökkenését idézte elő. 1894 óta azonban, mióta a peronoszpóra ellen való védekezés jobban elterjedt s az új ültetést homoki szőlők teremni kezdtek, a bortermelelés, bár még csekély mértékben és nem minden visszaesés nélkül, ismét emelkedett. A magyar anyaországban 1894-ben 1·38, 1895-ben 1·93, 1896-ban 1·45, 1897-ben 1·13, 1898-ban 1·14 millió hektoliter bort szüreteltek. Mindamellett a filloxera az utóbbi években is még egyre terjedt (l. *Filloxera*). Bortermele-szünk 1898. alacsony volt. De egyrészt a hivatalos adatok valószínűleg alatta maradnak a valóságnak, másrészt az elemi csapások is hozzájárultak a termés csökkentéséhez. Így egész M-ban a peronoszpóra az összes terület felén 132,370 ha.-on lépett fel, 24,000 ha.-t a jég vert el és egy újonnan fellépett szőlőbetegség, a lisztharmat (oidium) 7000 ha.-on volt elterjedve.

Szőlő- és bortermele-szünk értéke 1896 óta, az újbor és a friss szőlő átlagos árának feltüntetéseivel a következő volt:

Év	A termés összértéke		
	Egy hektoliter újbor	Egy mmázsás friss szőlő	Átlagos ár
1896	50,799,308	31·66	36·00
1897	50,252,324	38·42	34·00
1898	52,085,688	40·68	34·00

Az utolsó három év borforgalmának képe pedig a következő:

Év	Behozatal	Kivitel	Kiviteli többlet	Behozatali többlet
1896	1,047,777	794,890	—	352,887
1897	1,293,282	785,906	—	507,376
1898	1,372,545	700,744	—	571,801

1892 óta borforgalmunk mérlege többnyire passzív, sőt a behozatal majdnem kétszer annyi, mint a kivitel. Figyelemre méltó, hogy 1898. az 1,272,545 métermázsájú borbehozatalból 917,579 métermázsája olasz származású volt.

Gyümölcsstermelés. E csak lassan fejlődő termelési ág évenkénti eredményéről nincsenek teljesen megbízható statisztikai adatok (l. *Gyümölcsstermelés*). 1898. friss almából és körtéből 1·59 millió korona értékű behozattal csak 993,000 korona értékű kivitel állott szemben, mogyoróból pedig 410,000 koronával 17,000 korona. A legtöbb gyümölcsből azonban a kivitel nagyobb a behozatalnál. Így dióból a kivitel 700, a behozatal 324 ezer, friss barackból, meggyből, cseresznyéből a kivitel 2·6, a behozatal 1·97 millió, egyéb friss gyümölcsből a kivitel 193, a behozatal 14 ezer, szárított gyümölcsből a kivitel 487, a behozatal 116 ezer korona volt. Az aszalt szilva forgalmi statisztikája szerint, melyben azonban a boszniai áru közvetítése is szerepel, 1898. a behozatal 222, a kivitel 200 ezer q volt.

Erdőterület. 1898 végén a magyar birodalomban az összes erdőterület 9,045,932 ha. volt. E területből 1,662,641 ha. nincs föltétlen erdőtalajon, 6,820,792 hektár föltétlen erdőtalajon van. 121,498 ha. futóhomokot köt meg, 441,001 ha. pedig véderdő.

Allattenyésztés. Az utóbbi években az állatnemeknek mind a létszáma, mind a minősége nagy haladást mutat. Az 1884-iki összeírással szemben az 1895-iki az állatállomány gyarapodásáról tanuskodik. A magyar anyaországban a szarvasmarha létszáma 4·88 millióról 5·83 millióra, a loállomány 1·75 millióról 1·97 millióra, a sertésállomány 4·80 millióról 6·45 millió darabra emelkedett, csak a juhok létszáma csökkent három millió darabbal. Emellett figyelembe veendő, hogy az 1895-iki állatösszeírás nov. végén történt és a sertésvész, bár 1895 tavaszán ütött ki, a létszámot nagyobb mértékben csak a következő években csökkentette. Mindazonáltal az 1895-iki sertésállomány nem nagyobb a mostaninál, mert a sertéslétszám, az állatnem nagy szaporasága következtében gyorsan növelhető. Az állatok minősége is tetemesen javult, mihez jelentékenyen hozzájárult az apaállatok nagyobb száma, gondosabb megválasztása és a bőségesebb takarmányozás. A szarvasmarhatenyésztésben az észlelhető, hogy a magyar fajta szarvasmarhát a nyugati fajták egyre jobban háttérbe szorítják. A magyar anyaországban az utóbbi tíz esztendő alatt a magyar fajta marha 63,000 darabbal csökkent, míg a nyugati fajták egy millió darabbal szaporodtak. Az allattenyésztést főképpen a ragadós természetű és gyakran járványos jellegű *állati betegségek* akasztják meg. Még leginkább van tőlük megkímélve loállományunk. Magyarországon 1898. különféle betegségek miatt 14,482 ló hullott el vagy irtott ki. Az elhullott vagy kiirtott szarvasmarha száma nem sokkal nagyobb: 17,832 drb. A szarvasmarha száj- és körmőfájása az utóbbi években ugyan csökkent, ellenben újabb baj fenyegeti őket: a gümőkór. 1898 nyarán a földművelési miniszter a szarvasmarhák gümőkórjának elfojtása dolgában szak-

értekezletet hívott össze, mely a fakultatív intézkedések mellett foglalt állást. A legnagyobb kárt a sertésvész okozta, mely 1895 tavaszán ütött ki. Elhullott benne 1895-ben 362,376, 1896-ban 769,163, 1897-ben 396,092 és 1898-ban 216,243 darab sertés, melyeknek értéke meghaladta a 70 millió koronát. Ezzel együtt járt a kőbányai sertéspiac hanyatlása. A sertésvész kiittését megelőző évben Kőbányáról 1894-ben 909,989 darab sertést szállítottak el, 1896. már csak 84,578, 1897-ben 141,180, 1898. pedig 153,371 darabot.

Külkereskedelmi forgalmunkban a gabona és a liszt után az élő *állatok* kivitele a legfontosabb. Az utóbbi öt évben állatkivitelünk értéke 153'81 és 280'10 millió korona közt mozgott. Az utolsó három évben az állatokból a behozatal, kivétel és a kiviteli többlet a következő volt:

Év	Behozatal	Kivitel	Kiviteli többlet
1896.	23,264	153,812	130,548
1897.	30,984	155,252	124,268
1898.	30,354	155,450	125,096

ezer koronákban

A behozatalban nagyobb összeggel szerepel a vágóókor, a sertés és a ló. Az országba, főleg pedig a budapesti marhavásárra egyre több szerb vágómarhát hoznak be. A szerb sertés behozatala legnagyobb volt a sertésvész előtt, mikor Kőbánya a világ leghatalmasabb sertéskereskedelmi központjai közé tartozott. Lóbehozatalunk értéke ugyan jelentékeny, bár lótenyésztésünk nemcsak saját szükségletünket fedezi, hanem a kivitelre is nagy mennyiséget juttat. E föltűnő behozatalnak oka abban rejlik, hogy áruforgalmi statisztikánkban a lóversenyekre külföldről jövő és külföldre menő versenylovak szintén szerepelnek. Állatkivitelünkben azelőtt a legnagyobb értékkel a hizott sertések szerepeltek. 1894-ben a sertéskivitel értéke 157 millió korona volt, 1895. a tavasszal kiittott sertésvész következtében már csak 72'06 millió korona, 1896—98. pedig 33'37 és 39'70 millió korona között mozgott. Szarvasmarhakivitelünk értéke, melynek legnagyobb része a hízóökrökre esik, az utolsó öt évszázad alatt 81'76 és 99'37 millió korona, ló kivitelünk értéke pedig ugyanazon idő alatt 16'47 és 31'49 millió korona között ingadozott. Az élő és leölt *baromfi* értéke csekély behozatal mellett a kivitelben évenként 15'81—23'92 millió koronával szerepel. Ezenkívül évenként 16'25—23'06 millió korona értékű *tojást*, 8'94—11'42 millió korona értékű *ágytollat* és 368—866,000 korona értékű *lúdmájat* visznek ki az országból. A baromfitenyésztés termékeiből a kiviteli többlet 1898-ban 56'68 millió korona volt.

A tojással, ágytollal és lúdmájjal együtt a fontosabb állati termékek külkereskedelmi forgalmának értéke az utolsó három évben a következő volt:

Év	Behozatal	Kivitel	Kiviteli többlet
1896.	23,906	84,090	60,184
1897.	28,282	80,730	52,448
1898.	28,186	86,374	58,188

Halászat. 1898 végén az egész országban 28 rendszeres tógazdaság működött 2400 kataszt. holdnyi kiterjedésben. A tiszta haszon holdankint 70—140 korona között változik. Az álló vizek

közül 2200 holdnyi terjedelműt 1898 végén gondoztak, a hegyvidéki pisztrángtenyésztés érdekében pedig 35 költőtelep működött. A halászat társulatok száma 36 volt, melyeknek hatáskörébe 234,442 kataszt. holdnyi vízterület tartozott.

Selyemtenyésztés. 1893 óta a selyemipar válságos helyzetbe jutott, úgy hogy az országos selyemtenyésztési felügyelőség a saját bevételeiből már nem tudta fedezni kiadásait. Ennek következtében a selyemgubók árát átlag 1 korona 80 fillérről 1 korona 54 fillérré szállította le. E leszállításnak a termelőkre való veszélyét azonban egyensúlyozta a szakértelem növekedése, mely lehetőségessé tette az intenzívebb termelést, és a szederfák szaporítása. A selyemtenyésztők száma 1897-ben 107,454, 1898-ban 86,467, a termelt selyemgubók mennyisége pedig 1897-ben 1.330,884 kg., 1898-ban 4.272,331 kg.

Méhészet. 1898. hat méhészeti vándortanító községekben 344, tanítóképzőkben 20, földművesiskolákban 8, kertészeti és vincellériskolákban 1—1 előadást tartott, a méhészeti felügyelő pedig a budapesti kertészeti tanintézetben tanította. A M.-et. 1898 ősz óta a vándortanítók a kis-külfélegyházai, pápai, pozsonyi, sárospataki, aradi és nagyenyedi tanítóképzőkben rendszeresen tanítják a méhtenyésztést.

Kertészet. A földművelési minisztériumban a kertészeti és gyümölcsészeti ügyek intézésére 1897. külön gyümölcsészeti és kertészeti osztályt szerveztek, melynek élén az országos gyümölcsészeti és fatenyésztési miniszteri biztos áll. A kertészeti szakképzésnek három fokozata van. A felső oktatás a budapesti kertészeti tanintézetben történik, melynek három éves tanfolyama van. A középfoku oktatás céljára szolgál a budapesti kertészeti tanintézettel kapcsolatos egy évi kertészegédi tanfolyam. Az alsófoku oktatás a tor-dai, löcsei, nagy-bocskói és hódmezővásárhelyi egy éves kertmunkás-tanfolyamokon történik.

Bányászat és kohászat. 1898. a bánya és kohó termelése 81.405,762 q volt, amiből a nyers termékekre 18.026,079 q, a kész árukra 63.379,683 q esik. A nyers termékek értéke 13.713,500 korona, a kész áruké 93.255,900 korona. A termelés mennyisége és értéke nagy haladást jelent, mert 1897-ben az összes termelés 70.424,056 q volt 97.479,600 korona értékben. A termelés 89'61 százaléka magánbányákra esik. 1898. a kincstári bányákban és kohókban 3.767,253 q nyers-terméket és 4.690,410 q kész árut termeltek, míg a magánbányászatban 14.258,826 q nyers terméket és 58.689,273 q kész árut. A legnagyobb arányú a kőszéntermelés. 1898-ban 45.165,811 q barna szenet termeltek 28 millió korona értékben és 12.394,985 q fekete szenet 13.138,388 korona értékben. A fekete kőszén évi termelése az utolsó tíz év alatt körülbelül 2 millió q-val emelkedett. A vastermelés szintén egyre fokozódik. 1898-ban 4'5 millió q szintifendő nyers vasat termeltek majdnem 34 millió korona értékben, 207,000 q öntött nyers vasat több mint 3 millió korona értékben. Vasércet 16.668,369 q-t aknáztak ki 9 millió korona értékben. Az aranytermelés, mely 1898-ban 27'68 q volt 9 millió korona értékben, 1897-hez képest csökkent, de még na-

gyobb volt, mint a kilenevenes évek elején. Az ezüsttermelés, mely 1898-ban 188 q-t tett, 2 millió koronán felüli értékben, az előző évekhez képest szintén csökkent. Sótermelésünk emelkedést tüntet föl. 1898. nyolc kincstári sóbányában és a sóvári sófőzőben 1.785,510 q só termeltek, közel 28 millió korona értékben, még pedig 1.533,659 q kősót, 188,712 q ipari só és (Sóváron) 63,139 q kősót. Bányászatumk fejlődésére vall, hogy az 1891-iki 18,213 szabad kutatási engedéllyel szemben 1898. az engedélyek száma 54·24⁰/₁₀-kal emelkedett, vagyis 28,093 volt.

Ipar.

Ujabb időben élénk mozgalom indult meg a hazai ipar fejlesztésére, melynek azonban nagy akadályai vannak. A nagyipar termelőképességét a képzett munkások hiánya csökkenti, termékeinek értékesítését pedig a külföldi gyárak versenye nehezíti meg. A kisipart viszont a gyár- ipar, a fegyveripar, a hálalóipar és a hálaló-kereskedés versenye gyöngíti meg. Az állami iparigazgatás az utolsó években is az iparoktatás és az ipari alkalmazottak érdekeinek megvédése terén e bajok részleges orvoslására törekedett, amiben a kereskedelmi és iparkamarák s ipartestületek támogatattak. M. 17 és Horvát-Szlavonorságok 3 kereskedelmi és iparkamarája 1898-ban 1.810,091 korona vagyonnal rendelkezett, amiből ipari célokra és iskolák segítésére 124,627 koronát fordítottak. Az ipartestületek (M-on 313, Horvát-Szlavonorságokban 3) a képzéshez kötött kézműiparosoknak több mint felét foglalták magukban. 1898-ban 279,169 mester, segéd és tanonc volt az ipartestületek kötelékében. Az utolsó, 1896-iki ipartestületi összeírás szerint az ipartestületekben 33,192 szobó, 28,586 cipész, 22,161 eszmadia, 19,844 asztalos, 12,035 hentes és mészáros, 11,875 kovács, 14,029 kőműves és 11,963 lakatos szerepelt. Az ipartestületeken kívül álló iparosokról és a kisipar termelési viszonyairól nincsenek újabb adatok. A vándoripar leginkább a felvidéki vármegyékben van elterjedve. 1898. Árva, Liptó-, Nyitra-, Trencsén-, Turóc és Zólyom vármegyékben 4986 hálalási engedélyt adtak ki.

A gyár- ipar 1898-iki helyzetéről csak az iparfelügyelő gyárvizsgálati jelentései nyújtanak némi statisztikai tájékoztatást. E szerint 5654 telep között 4028 husz munkásnál kevesebbet foglalkoztat, tehát — bár vízi- v. szélerejű motorral dolgozott — inkább a kisipar körébe tartozik. Nagyipari vállalat az 1898-iki gyárvizsgálati je-

lentések szerint 1626 volt, ezernél több munkást foglalkoztató gyár pedig 27. A megvizsgált gyárak közül a Dunántúlra esett 1108, a nagyobb városok sorában pedig Budapestre 374, Pozsonyra 80, Szegedre 42 és Pécsre 35. Részvénytársaság tulajdonában volt 402 gyár. A gyárak közül 1898. keletkezett 171, melyek közül 35 állami kedvezményben is részesült. A kikészítési eljárásra 1898-ban 15 magyar cég kért engedélyt.

Ami az egyes fontosabb iparágakat illeti, 1898. az állati termények feldolgozásával 7, a vegyészeti iparral 122, az élelmezési iparral 2763 gyár foglalkozott. Ez utóbbiak közül 488 nagy gőzmalom (az 1895-iki statisztika szerint összesen 20,005 malom volt) és 20 ekorgyár külön említendő. Szesz- és söriparral foglalkozó gyár 1898. 485 került vizsgálat alá. Az egész magyar birodalom területén az 1897—98-iki termelési időszakban 102 sörfőző 1.604,464 hektoliter sört termelt. Ugyanezen időszakban pedig az egész magyar birodalomban 66,144 szeszfőző 105,395,694 hektoliter fok szeszt állított elő. 1898. az agyag- és tégipart 60, a vas- és fémipart 129, a faipart 715, a bőripart 52, a papir- és papiranyagipart 41, a fonó- és szövőipart 178, a ruházati ipart 13 ipartelep művelte. A butoriparral 42, arany- és ezüstműves-cikkek előállításával 8, a sokszorosító iparral 72, az építőiparral 459, járművek gyártásával 16, a gépiparral 133 s a villamosági iparral 47 ipartelep foglalkozott. A vegyes iparágakhoz sorozott 241 gyár közül főleg a 21 telepen 19,677 alkalmazottal működő dohánygyárak említhetők. 1898 folyamán az egész magyar birodalomban 37,849 iparigazolványt és ipar- engedélyt adtak ki, törvényszéki cégbejegyzés 3680 volt, új szabadalom pedig 3481 engedélyezett, amiből magyar honpolgárra 643 esett.

Az 1897—98. tanévben a budapesti iparművészeti iskolában 17 tanár 116 tanulót, a budapesti és kassai állami felső ipariskolában pedig 35 tanár 304 tanulót oktatott. Ipari szakiskola, kézműves-iskola, népoktatási intézettel összekötött tanműhely és női ipariskola 55 volt 282 tanárral és 3713 tanulóval. A 379 iparostanonciskolában 2231 tanító működött, a tanulók száma pedig 77,255 volt.

1899. Hegedüs S. kereskedelemügyi miniszter megindította a magyar ipari termelési statisztika ügyét; a hazai iparnak állami kedvezményekben való részesítéséről szóló törvényével új elveket vitt be az iparpolitikába.

Áruforgalmunk állását az utóbbi négy évről a következő táblázat mutatja :

Év	Behozatal			Kivitel			Összes forgalom			Behozatali (—), kiviteli (+) többlet		
	1000		millió frt	1000		millió frt	1000		millió frt	1000		millió frt
	q	db.		q	db.		q	db.		q	db.	
1895	34,140	284	1.087,954	42,282	3850	1.009,624	76,422	4134	2.097,578	+ 8,142	+ 3566	— 78,330
1896	35,873	384	1.096,656	52,697	4360	1.089,408	88,570	4744	2.186,064	+ 16,824	+ 3976	— 7,248
1897	37,099	271	1.107,438	48,846	4634	1.081,960	85,945	4905	2.189,998	+ 11,747	+ 4363	— 25,478
1898	43,078	279	1.194,337	49,455	5304	1.103,789	92,533	5583	2.298,126	+ 6,377	+ 5025	— 90,548

Közlekedés.

1898 végén a magyar birodalomban a közúti hálózat hossza, a községi közútlutakat és a vasutakhoz vezető utakat nem számítva, 90,917·4

km. volt, úgy hogy minden 100 km² területre 28·2, minden 10,000 lakosra 48·2 km. út esett. E hálózatból 8446·2 km. állami, 37,581·4 km. törvényhatósági, 44,689·8 km. pedig községi út volt.

Az állami közutak kezelésére és fentartására 1898-ban 6·59 millió koronát fordítottak, ami addig a legnagyobb összeg. Mindamelllett az állami utak kezelése és fentartása ma olcsóbb, mint azelőtt. Egy km. ugyanis 1881—85 átlagában 850 koronába került, 1898. csak 780 koronába. Nagy mértékben növekedett azonban az állami utakra fordított rendkívüli kiadások összege, mely 1896-ban 3.778,818, 1897-ben 4.297,612, 1898-ban 4.305,604 korona volt. E nagy tételeket az 1899 nov. megnyílt alföldi nagy transzverzális út építése magyarázza meg. 1898. a magyar anyaországban 21 városi vasút volt forgalomban.

M. a *vasútiügy* terén az utóbbi évtizedek alatt nagy sikereket ért el. Mig az abszolút korszak utolsó évében, 1866 végén egész vasúti hálózatunk csak 2160 km. volt, 1898 végén a magyar birodalom területén 16,362·8 km. vasút állott a forgalom szolgálatában. Így tehát 100 km² területre 5·08 km., 100,000 lakosra pedig átlag 86·86 km. vasút esett. Mindamelllett az ország DNy-i s D-i hosszában, valamint K-i félkörében még sok fontos csatlakozás hiányzik, nem egy vidéken pedig a vasúti hálózat még nagyon fogyatékos. 1898. különben csak a helyi érdekű vasutak gyarapították a vasúti hálózatot. Az év folyamán 619·7 km.-t adtak át a nyilvános forgalomnak. Most már a magyar birodalomnak csak egy vármegyéjében, Lika-Krbava vármegyében nincs vasút. Egyébként a vasútépítési tevékenység 1898. sem csökkent, amennyiben 123 vasút állott engedélyezés alatt 4934 km. hosszúsággal és körülbelül 9350 km. hosszúságú vasutak tervezésére adtak előmunkálati engedélyt. 1898 végén a magyar birodalom területén levő 16,362·8 km. vasútból 1·1 km. külföldi vasutak tulajdona, ellenben a magyar vasutak 7 km.-rel nyúlnak át külföldi államterületre. A magyar vasutak legnagyobb részének csak egy sín párjuk van. 1898 végén a kettős vágányú vonalak hossza csak 827 km. volt. 1898 végén az egész M.-i vasúti hálózat beruházási tőkéje 2575·34 millió korona volt, amiből a m. kir. államvasutakra 1755·51 millió korona, az állami kezelésben levő vasutakra 411 millió korona, a magánkezelésben levő magánvasutakra pedig 408·83 millió korona esik. A M.-i vasutak járóműveinek összes száma 64,875 db volt, amiből 54,466 a m. kir. államvasutak, 462 az állami kezelésben levő magánvasutak, 9947 a magánkezelésben levő magánvasutak tulajdona volt. Mig a személyszállítás 1896-hoz képest 1897. némileg hanyatlott, amennyiben 57·45 millióról 56·98 millióra szállott le, az 1898-iki személyszállítás, mely 60·31 millióra rúgott, tetemes emelkedést mutat. A teherforgalom pedig 1898-ban 38·62 millió tonna volt, tehát az 1897. évit majdnem 3 millió tonnával meghaladta. A bevételeknek ennek következtében beállott emelkedésével az üzleti kiadások is növekedtek. Mig ugyanis 1893. csak 107·40 millió koronát tettek, 1898. már 137·53 milliót és mig 1893. az üzleti kiadások a bevételeknek 52·35%-át tették, 1897-ben 54·49%-át, 1898. pedig 54·18%-át. A M.-i vasutakon 1898-ban 85,040 ember volt alkalmazva, még pedig 7355 hivatalnok, 11,268 altiszt, 376 női alkalmazott, 23,312 szolga és 42,726 munkás.

A balesetek száma: 1897-ben 22 utas sérült meg, 1898-ban 41; 1897. halálos baleset 7 utast ért, 1898-ban 11-et. Mindamelllett az arány nem kedvezőtlen, amennyiben közel hatodfél millió utasra esett egy halálos és közel másfél millióra egy sérülés.

Az 1896—99. megnyitott és a forgalomban átadott vasutak táblázatát l. a 197. oldalon.

Posta, táviró és távbeszélő. A postai forgalomban 1898. az Ausztriával való érintkezés dominált, amennyiben a külföldről származó levélpóstaiküldemények közül 41·57 millió Ausztriából érkezett. Ezzel szemben Németországból csak 5·96, Romániából 1·20, Boszniából 1·05 millió. az É.-amerikai Egyesült-Államokból 941,000, Franciaországból 608,000, Szerbiából 332,000, Angliából 313,000, Svájból 274,000 levélpóstaiküldemény származott. A *táviró-hivatalok* száma 1898 végén 3026 volt, közülök állami táviróhivatal 1126, vasúti és magán 1900, egyesített posta- és táviróhivatal 1271. Az egész magyar birodalomban 1869. csak 355 táviróhivatal volt. 1868—1898. a táviróvonalak hossza 8429 km.-ről 22,017 km.-re, a huzalok hossza pedig 17,034 km.-ről 107,370 km.-re emelkedett. A táviratok száma a belföldi átmenő forgalom beszámításával 1898-ban 13·58 millió darab volt. A *távbeszélő* (telefon) rendkívül gyorsan fejlődik. 1898 végén a hálózat vonalainak hossza 6891, drótjainak hossza 41,039 km.-re rúgott. A távbeszélő-hálózat három csoportja így alakult: a *városcsoport* 2076 km. vonal- és 7400 km. dróthosszszal; a *távírat-közvetítő, törvényhatósági és környékbeli távbeszélő* 3184 km. vonal- és 9825 km. dróthosszszal, végül a *városi közhasználatú távbeszélő-hálózat* 1577 km. vonal- és 22,568 km. dróthosszszal. A városi közhasználatú távbeszélőkön 26·57 millió beszélgetés és távirat váltatott, míg a városközi távbeszélők forgalma 337 ezret, a távirдахálózat kiegészítésére szolgáló távbeszélők pedig 171 ezret tett.

Pénz- és hitelügy.

Az utóbbi években részint a rossz termés, részint a zilált politikai pártviszonyok és az Ausztriával folytatott gazdasági kiegyezési tárgyalások eredménytelensége következtében a közgazdasági tevékenység határozottan gyöngült. Mindamelllett a hitelintézetek alapítása nem csökkent, amennyiben a magyar anyaországban 14 bankot, egy földhitelintézetet s 20 takarékpénztárt, Horvát-Szlavonországokban pedig egy bankot és 8 takarékpénztárt alapítottak. A szövetkezeti eszme is egyre jobban terjedt, amit főképen az 1898. XXIII. t.-c. alapján alakult országos központi hitelszövetkezet mozdított elő. A magyar anyaországban 1898-ban 197, Horvát-Szlavonországokban pedig 32 új szövetkezet alakult. Ezzel szemben 1898-ban 5 bank, 3 takarékpénztár és 53 szövetkezet szűnt meg. Az egész magyar birodalomban 1898 végén a m. kir. postatakarékpénztáron s az osztrák-magyar bank főintézetén, fiókjain, mellékhelyein kívül 335 bank, 10 földhitelintézet, 722 takarékpénztár és 1460 hitelszövetkezet, összesen 2527 hitelintézet működött. E hitelintézetek saját tőkéje 1898 végén 812·13

Megnyitott és a forgalomnak átadott vasutak 1896—99.

A vasut neve	A keletkezés éve	A pálya hossza kilométerekben	A megnyitás éve	A tényleges tőke forintokban	A pálya minősége	A kezelő vasut neve
Boldvavölgyi h. é. v.	1895	58·00	1896	1.900.000	II. rangú rendes nyomtávu	m. á. v.
Fehér- és tolnavármegyei h. é. v.	"	101·80	"	4.441.200	"	"
Garamberzence—lévai h. é. v.	"	66·30	"	2.940.000	"	"
Hegyesfeketehegy—palánkai h. é. v.	"	55·50	"	1.890.000	"	"
Kaposvár—fonyódi h. é. v.	"	53·00	"	1.796.500	"	"
Karcag—tiszafüredi h. é. v.	"	43·80	"	1.244.000	"	"
Nagybélce—privigyei h. é. v.	"	28·00	"	1.151.000	"	"
Nógrádvármegyei h. é. v.	"	111·70	"	3.740.000	"	"
Pancsova—petrovszellői h. é. v.	"	32·60	"	985.000	"	"
Pápa—csornai h. é. v.	"	35·80	"	1.216.100	"	"
Temesvár—lippa—radnai h. é. v.	"	31·20	"	1.200.000	"	"
Kecskemét—tiszanghi h. é. v.	1896	30·03	897	780.000	"	"
Komlóbakóca—felsőmindszenti h. é. v.	"	18·83	"	880.000	"	"
Lonjavölgyi gőzmozdonyú vasut.	"	113·18	"	4.200.000	"	"
Magyar délkeleti h. é. v.	"	44·31	"	1.510.000	"	"
Sopron—pozsonyi h. é. v.	"	70·21	"	2.850.000	"	"
Szeged—szőreg—karlovai h. é. v.	"	63·55	"	2.000.000	"	"
Szegzárd—bátaszéki h. é. v.	"	18·80	"	653.700	"	"
Székesfehérvár—sárbogárdi h. é. v.	"	28·97	"	955.000	"	"
Temesvár—lippa—radnai h. é. v.	"	62·84	"	2.460.000	"	"
Tiszapolgár—nyiregyházai h. é. v.	"	54·85	"	1.566.000	"	"
Pertóvidéki h. é. v.	"	100·40	"	3.685.000	"	győr—sopron—eben-fürdő vasut
Temesvár—módsi h. é. v.	"	50·77	"	1.875.000	"	torontáli h. é. v. saját kezelésben
Segesvár—szentágotai h. é. v.	"	48·90	"	749.000	"	"
Szatmár—fehérgyarmati h. é. v.	1897	45·20	1898	1.365.000	"	m. á. v.
Árvavölgyi h. é. v.	"	71·00	"	3.570.000	"	kassa—óderbergi vasut
Kisküküllővölgyi h. é. v.	"	102·50	"	3.922.000	"	m. á. v.
Nagybecskerek—zombolyai h. é. v.	"	65·50	"	1.241.000	"	torontáli h. é. v.
Magyar délkeleti h. é. v. gattaja—marosillyei vonala	"	140·50	"	5.800.000	"	m. á. v.
Mátrakörösvideki h. é. v. vészto—kötgyán—hollói vonala	"	81·80	"	2.755.000	"	"
Püspökkladány—füzesgyarmati h. é. v.	"	36·60	"	1.225.000	"	"
Torontáli h. é. v. szécsány—alibunári vonala	"	65·20	"	2.105.000	"	torontáli h. é. v.
Hontvármegyei h. é. v.	1898	41·20	1899	700.000	"	m. á. v.
Óbecse—újvidéki—titeli h. é. v.	"	92·10	"	3.580.000	"	"
Pélegyháza—majsai h. é. v.	"	24·30	"	904.100	"	"
Körmend—németújvári h. é. v.	"	2·80	"	303.000	"	"
Zsibó—nagybányai h. é. v.	"	78·90	"	1.036.000	"	szamosvölgyi vasut
Zsolna—rajeci h. é. v.	"	21·00	"	325.500	"	kassa—óderbergi vasut

millió korona volt. Az alaptőke nagyságát tekintve, a bankok, a tartalékalap dolgában pedig a takarékpénztárak rendelkeznek a legnagyobb összeggel. Így 1898 végén a M-i takarékpénztárak rendes tartalékalapjának összege 78·02 millió korona, a rendkívülieké 40·50 millió volt, míg a bankok rendes tartalékalapja 48·44, rendkívüli tartalékalapja pedig 15·97 millió koronát tett. A hitelintézetek összes passzívája 1898 végén 4991 millió korona volt, nyeresége pedig 79 millió korona. A takarékbetétek összege a tőkésített kamatokkal együtt 1744 millió koronát tett, amiből a takarékpénztárakra 1284 millió korona, a bankokra 374 millió korona s a szövetkezetekre 79 millió korona esik. Az egész betéti álladék 1898 végén 1.057.891 könyvben volt elhelyezve, amiből egy betéti könyvre átlagosan 1649 korona esett. A folyó-éscheque-számlára történt betételek 1898 végén 233 millió koronával, a forgalomban volt záloglevelek pedig az osztrák-magyar bank leszámításával 1091·5 millió koronával szerepeltek. A záloglevelek tíz év előtti mennyiségét tekintve, mely csak 338·7 millió korona volt, az utolsó évtizedben nagy emelkedés mutatkozott. De a korábbi évek rohamos emelkedése 1897—1898. némileg hanyatlott, amennyiben ez időszakban csak 88·6 millió koronát tett. A záloglevelekkel rokon természetű községi kötvényeknek forgalomban levő összege 1898 végén 383 millió korona volt, a hitelintézetek által törvényhatósági, községi és más közhasznú célokra

adott kölcsönök összege pedig 539 millió korona. A forgalomban levő községi kötvények összege 1897—98. tizenkét millió koronával, a törvényhatósági s községi kölcsönök álladéka pedig 34 millió koronával nagyobbodott. A M-i hitelintézetek aktívái között a jelzálogos kölcsönök után a legnagyobb összeggel a váltótárca szerepel. 1898 végén a bankszerinti váltótárca 1130·5 millió korona, a hiteltulajdonosi váltótárca pedig 23·5 millió korona volt. A mostoha közgazdasági viszonyok mellett is összes hitelintézeteink 1898. évi tiszta nyeresége 79 millió korona, az alaptőke 14·1%₀-a volt, tehát 4·5 millió koronával több, mint 1894. Ebből a takarékpénztárakra 33·5 millió korona tiszta nyereség, a bankokra pedig 29·4 millió korona esett.

Közművelődés.

Tanintézetek. A közoktatás ügye hazánkban minden fokozatban öröndetesen fejlődést tanusít. Az elemi oktatás ügye a millennium alkalmával felállított 400 új állami népiskola által vett nagyobb fejlődést. A 16.951 népiskola közt van 16.623 elemi, 32 felsőbb nép-, 268 polgári és 28 felsőbb leányiskola. Ezek közt 1359 állami, 1910 községi, 13.430 felekezeti (közte 5442 r. kat., 2101 gör. kat., 1789 gör. kel., 1385 ág. ev., 2147 ev. ref., 38 unit. és 528 izr.), 90 társulati és 162 magániskola. Tanítás nyelve szerint van 9948 magyar (58·7%₀), 3339 magyar és egyéb nyelvű és 3664 tiszta idegen nyelvű. A tanítóképző intézetek

száma 75, köztük 49 férfi- és 26 nőképző intézet, 25 állami, 49 felekezeti (közte 29 r. kat.) és 1 egyetemi; a tanítás nyelve szerint 66 magyar, 2 magyar s egyéb nyelvtől és 7 idegen nyelvtől. A *középiskolák* közt van 106 főgimnázium és 52 nem teljes gimnázium, 23 fő- és 10 nem teljes reáliskola; ezek közt van 49 állami, 16 kir. katolikus, 12 községi intézet, 6 a bencések, 4 a ciszterciák, 20 a kegyesrendiek és 5 a premontreiek vezetése

alatt; az autonóm intézetek száma 55, közte 25 ág. ev. és 27 ref. A tanítás nyelve 172-ben magyar, 4-ben magyar és egyéb, 15-ben csak idegen nyelvtől. A felsőbb tanintézetek közt van 2 egyetem, 1 műegyetem, 3 királyi és 7 felekezeti jogakadémia és 52 hittani intézet (közte 33 r. kat., 4 ág. ev., 5 ref., 5 gör. kat.).

Az összes tanintézetek fő áttekintését 1893, 1895. és 1898-ról a következő táblázat mutatja:

Tanintézetek megnevezése	Az intézetek száma			Tanszemélyzet			Tanulók száma		
	1893	1895	1898	1893	1895	1898	1893	1895	1898
Felsőbb tanintézetek	63	63	63	785	779	848	6,956	7,663	9,349
Középsiskolák	184	184	194	3,208	3,345	3,542	45,634	49,736	54,676
Szakiskolák	654	652	723	3,759	3,987	4,541	80,282	91,795	105,383
Tanítóképző intézetek	69	72	76	644	787	853	4,608	5,036	6,345
Népsiskolák	17,019	16,838	17,098	25,752	26,374	27,717	2,134,377	2,239,194	2,231,553
Kisdévodó intézetek	1,491	1,972	2,427	1,601	2,054	2,516	116,319	154,622	202,861
Emberbaráti intézetek	90	95	120	403	370	523	4,362	5,479	6,226
Bőrtóniskolák	39	38	41	48	48	51	4,616	4,649	5,074
Összesen	19,606	19,914	20,742	36,200	37,684	40,591	2,317,454	2,558,177	2,621,472

Alkotmány.

A magyar állam ezeréves fönnállását 1896. tünneplévé, ennek a népek történetében ritka eseménynek emlékét az 1896. VII. t.-c. örökítette meg. (Szövegét l. *Millennium*: Ezredéves emlékünnepe című mellékletén, XII. k.) Az 1896. VIII. t.-c. pedig kimondja, hogy a honalapítás ezredik évfordulójának maradandó emlékekkel való megörökítése céljából: 1. *Árpádot és a nemzet egész történelmi múltját megörökítő emléket állít föl*; 2. *az ország hét különböző pontján: a munkácsi várhegyen, a nyitrai Zoborhegyen, a dévényi várhegyen, Pannonhalmán, a zimonyi várhegyen, Pusztaszerezen, a brassói Cenkén emlékoszlopot emel*; 3. *Budapesten országos szépművészeti muzeumot létesít*; 4. *az ország különböző vidékein 400 új népsiskolát állít föl*.

Az 1848-iki nagy reformok emlékezetét pedig, melyekkel a rendi alkotmányosság az alkotmányos népképviselői rendszerré alakult át, az 1898. V. t.-c. örökítette meg: «A nemzet hálás érzelmmel emlékezőn meg az ország történetében korszakot képező azon törvényhozási alkotásokról, melyekkel az alkotmányos jogok a nemzet minden osztályára kiterjesztettek, a képviselői alapon nyugvó felelős kormányrendszer behozatott, a közteherviselés általánosított, a földbirtok fölszabadított, a sajtószabadság, a jogegyenlőség s általában a politikai és polgári szabadság magasatos elvei érvényre jutottak: ezen alapvető törvények megalkotásának félszázados évfordulója alkalmából a törvényhozás április 11-ik napját, mint azt a napot, amelyen dicső emlékeztél V. Ferdinánd király e törvényeket szentesítette, nemzeti tünneppé nyilvánítja.»

Az 1895. XLIII. t.-c. a vallás szabad gyakorlatáról intézkedvén, megállapítja, hogy mindenki szabadon vallhat és követhet bármely hitet; azt az ország törvényei és a közérközlésnek korlátai között külsőleg is kifejezheti, gyakorolhatja. Senkit sem szabad a törvényekbe, vagy közérközlésbe nem tiltkozó vallási szertartás gyakorlásában akadályozni, vagy hitével ellenkező vallási cselekmény teljesítésére kényszeríteni. De másrészt meg vallási hite, vagy egyházi

szabályai senkit sem menthetnek föl a törvényen alapuló bármely kötelesség teljesítése alól és azért egyházi fenyték nem alkalmazható senki ellen abból az okból, mivel az illető törvényben rendelt valamely polgári kötelességét teljesítette, valamely tiltott cselekvényt nem vitt véghez, vagy pedig, mivel a törvény által engedélyezett polgári jogait szabadon gyakorolta. A polgári és politikai jogok gyakorlására való képesség pedig a hitvallástól független. Ugyancsak e törvény szól még az *elismert vallásokról* (l. o.), míg az 1895. XLII. t.-c. az izraelita vallást, melyet az 1867. XVII. és az 1878. V. t.-c. intézkedései folytán az elismert vallások közé soroltak, *bevett vallásnak* nyilvánítja.

Az 1896. XXXIII. és az 1897. XXXVII. t.-c. nevezetes reformot tartalmaz abban, hogy az *eszkütszéki bíráskodást*, az e törvény által megjelölt esetekben, a *bűnügyekre* is kiterjesztik, 1900 jan.-tól kezdődő érvénynyel. Az 1899. XV. t.-c. pedig az országgyűlési *képviselőválasztások* érvényessége fölött, eddig a képviselőházat megillető *bíráskodást*, a törvény által meghatározott esetekben, a törvény hatálybalépésétől számítva nyolc évre, a *m. kir. kúriára ruházta*. A választás érvénytelenségének fontosabb esetei: ha a jelölt vesztegetett, etetett, itatott; ha a választás érdekében hivatalos hatalommal visszaélés történt; ha a képviselő a célból, hogy a választás eredményét befolyásolja, büntett vagy vétség elkövetésére, hatóság elleni engedetlenségre izgatott; ha ilyen célból osztályt, nemzetiséget, hitfekezett gyűlöletre, vagy a magyar államot képező országok között fennálló államközösség, a nemzet politikai egysége, a magyar állam területi épisége és egysége, a tulajdon vagy házasság intézménye ellen izgatott; a magán- vagy köztulajdon felosztásával ámtott. Ha a képviselő a választás szertartásainak végzésére rendelt helyiségben, vallásos jellegű gyülekezeten a választást befolyásolni célzó nyilatkozatot tesz; ha abból a célból, hogy a választók o réa szavazzanak, v. bizonyos jelöltre ne szavazzanak, az egyházi kegyeszekben való részesítésre ígéretet tett, v. egyházi fenyték alkalmazásával, a kegyeszek

elvonásával, túlvilági büntetéssel fenyegetett; ha a vallási tisztelet tárgyait, vagy az egyházi szertartás végzésére rendelkezett a választók gyűlékezésétén vagy a választási menetben használt, avagy ha ezen eselekvények valamelyikében részes, v. abba megelőzőleg és kifejezetten beleegyezett. Ha a választás érdekében erőszak alkalmaztatott, ha az eredményt a választók megfélemlítése által érték el; ha a választási elnök hivatalos kötelességét abból a célből megszegte, hogy a választás eredményét a képviselő javára meghamisítsa stb. Az esetben pedig, ha valamely érvénytelennek kimondott választás alkalmával a megvesztegetés, etetés, ítatás igen nagy mértékben tapasztaltatott, a ház kimondhatja az illető választókerület képviseltesének a folyó országgyűlésen való felfüggesztését. Megvan azonban engedve a választóknak a választás helyére és visszaváló szállítása, illetve a fuvarozási díj megtérítése, amelynek összege háromévenként állapítatik meg; továbbá a választóknak zászlókkal, csekély értékű jelvényekkel ellátása; végre a választók megvédélgése is, ha az a szokásos vendéglátás határain túl nem terjed, vagy ha tekintettel a megvédélgelt személyére, a megvédélgés alkalmára és egyéb körülményeire, világosan kitűnik, hogy a megvédélgés nem azon célből történt, hogy az illetőknek szavazata ez által befolyásoltassék.

Horvát-Szlavonországokat illetőleg az 1889. XL. t.-cikkel 1897 végéig érvényes pénzügyi megállapodásokat az 1897. XLII. és az 1899. V. t.-cikk ideiglenesen 1899 végéig meghosszabbították.

Magyarországnak Ausztriához való viszonyában a quótának az 1887. XXIII. t.-cikkel történt megállapítása 1897 végén lejárt, de minthogy a két törvényhozás az új arányra nézve megegyezni nem tudott, a király az 1867. XII. t.-c. alapján 1897 dec. 31., illetve az 1898 dec. 31. kelt rendelkezésével a régi arányt 1898., vagyis 1899. év végéig fentartotta. Az itt mondott határidő lejártá előtt az osztrák és magyar quota-bizottság többszörös, részint Bécsben, részint Budapesten folytatott tárgyalásokon végre 1899 nov. 22. Budapesten a quótát 65'6 : 34'4 száztólban állapította meg. Az ügy további folyását 1. lejjebb 205. old.

A közös egyetértéssel elintézendő ügyekre (*közös bank, vám- és kereskedelmi szerződés, a 80 milliónyi osztrák államadósság ügye*) nézve az 1898. I., 1899. IV. t.-c. által a régi állapot 1898., illetve 1899. év végéig meghosszabbítottat

Minthogy M. és az osztrák birodalmi tanácsban képviselt országok és királyságok között az 1867. XII. t.-c. 61. §-a szerint vám- és kereskedelmi szövetség nem jött létre, tehát M.-ra nézve, mely mint Ausztriától jogilag külön álló ország saját felelős kormánya és törvényhozása által intézkedhetnek és vámvonalak által szabályozhatná kereskedelmi ügyeit — az önálló vámterület jogállapota állott elő. Ebből kifolyólag M. fentartott rendelkezési joga alapján az 1899. XXX. t.-c.-ben követhetőleg határozott: az 1878. XX. t.-c.-ben foglalt vám- és kereskedelmi szövetség határozatainak (I—XXII.) megfelelő jelen állapotok, azon módosításokkal, melyek némely későbbi

törvények által eszközöltettek, az 1907 dec. végéig hatályban maradnak, föltéve, hogy az e határozatoknak megfelelő jelenlegi állapotok és a viszonyosság ő felsége többi királyságaiban és országaiban szintén változatlanul fentartatnak. Az esetre pedig, ha e törvény hatályának tartama alatt az épp említett jelenlegi állapot, illetőleg viszonyosság ő felsége többi országaiban és királyságaiban bármi oknál fogva változást szenvedne, a kormány feladata lesz az ország pénzügyi és gazdasági érdekeinek megóvására és érvényesítésére szükséges javaslatokat haladék nélkül az országgyűlés elé terjeszteni. A kormány utasított továbbá, hogy ő felsége többi királyságaival és országaival kötendő vám- és kereskedelmi szövetség létesítése végett a tárgyalást az osztrák kormánnyal legkésőbb 1901. megindítsa. Az 1899. XXXVII. t.-c. az osztrák-magyar bank szabadalmát egész 1910 dec. 31.-ig meghosszabbította, de ha a vám- és kereskedelmi viszonyoknak fentebb előadott szabályozása 1907 végén hatályát vesztené, anélkül, hogy a két államnak törvényhozása a közösséget a vámügyekben e határidőn túl, legalább 1910 végéig meghosszabbították volna, akkor az osztrák-magyar bank szabadalma 1907 dec. 31. önmagától megszűnik. Az osztrák-magyar bankot eselekvőleg illető, eredetileg 80 millió forintot tevő államadósságnak törlesztése iránt az 1899. XXXVIII. t.-c. fölhatalmazza a m. kir. pénzügyminisztert, hogy a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok pénzügyminiszterével e következő *újabb* egyezményt köttesse meg: a nevezett adósság összege azon a napon, amelyen az osztrák-magyar bank meghosszabbított szabadalmának hatálya lép, 30 millió o. é. forintra szállítatik le és pedig akkép, hogy a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormánya 1899. dec. 31. 30 millió o. é. forintot, vagyis 60 millió forinot az osztrák-magyar banknak lefizet. Az osztrák-magyar bank pedig ugyanazon a napon a kölcsön további részleges törlesztéseképp annak állandékából oly összeget ír le, melylyel a kölcsönnek a csász. kir. kormány részéről teljesített 30 millió o. é. forintnyi lefizetés után még törlesztetlenül maradó része azt az összeget, amelyre a kölcsön leszállítandó, vagyis 30 millió o. é. forintot meghaladja. Az osztrák-magyar bank meghosszabbított szabadalmának tartama alatt e 30 millió forintnyi maradványra törlesztések nem történnek. A magyar korona országai pedig a csász. és kir. kormány által a kölcsönre lefizetett 30 millió forintnyi részösszeg törlesztéséhez oly módon járulnak hozzá, hogy 9 millió o. é. forintot 50 egyenlő évi részletben kamat nélkül a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok részére lefizetnek. Az adósság 30 millió o. é. frtnyi maradványának törlesztése az osztrák-magyar bank meghosszabbított szabadalmának lejártáig elhalasztatik, amely idő után ez összegből is M. 30 százalékot fog 50 egyenlő évi részletben Ausztria számára lefizetni. Az 1899. XXXI. t.-c. pedig az államjegyekből álló függő adósság teljes beváltásáról rendelkezik.

NAGY ERNŐ.

A magyar állam *összes bevételei és kiadásai* voltak az 1898. zárszámadás adatai szerint :

C í m	Bevétel		Kiadás		Fölösleg (+) Hiány (-)	
	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.
A) Rendes kezelés.						
Költségvetés alapján	509.094,862	281/2	452.269,292	881/2	+56.825,569	40
Különféle felhatalmazás alapján	90,000	—	100,469	80	—	10,469
B) Rendkívüli kezelés.						
a) <i>Átmeneti kezelés:</i>						
Költségvetés alapján	15.321,030	901/2	26.976,995	711/2	—11.655,964	81
Különféle felhatalmazás alapján	1.991,906	231/2	676,061	01	+ 1.315,845	221/2
b) <i>Beruházások:</i>						
Költségvetés alapján	—	—	31.576,479	58	—31.576,479	58
Különféle felhatalmazás alapján	—	—	12.842,355	531/2	—12.842,355	531/2
C) Összes kezelés.						
Költségvetés alapján	524.415,893	19	510.822,768	18	+13.593,125	01
Különféle felhatalmazás alapján	2.081,906	231/2	13.618,886	341/2	—11.536,980	11
Együtt	526.497,799	421/2	524.441,654	521/2	+ 2.056,144	90

Adójövedelem az 1898. évi zárszámadások szerint:

A) *Egyenes adók:*

	forint
Földadó	34.635,164-541/2
Házadó	12.561,677-73
Keresetadó	23.551,143-821/2
Vállalati adó	4.240,524-87
Bányaadó	250,548-04
Tőkekamat- és járadékadó	5.487,725-32
Szállítási adó	8.909,249-501/2
Nyereményadó	9,451-91
Vadászati és fegyveradó	506,635-86
Hadmentességi adó	1.841,022-57
Általános jövedelmi pótdadó	16.889,475-741/2
Késedelmi kamat	1.265,872-17
Adóbehajtási illeték	179,101-221/2
„ térítmény	44,424-85
Perköltségek	34,004-79
Különféle bevételek	49,341-14
Múlt évek adókvetési térítményei	296-60
Együtt	115.056,498-751/2

B) *Fogyasztási és italadók:*

Szeszadó	30.853,345-931/2
Ellenőrzési illeték	140,976-37
Élesztőfogyasztási adó	166,661-22
Sóradó	3.344,779-841/2
Cukoradó	7.139,220-52
Asványolaj-adó	4.874,318-161/2
Hűsőfogyasztási adó	3.937,201-251/2
Cukorfogyasztási adó	3.374,539-99
Boritaladó	7.239,238-08
Söritaladó	5.715,057-62
Szesz-italmérési adó	11.407,347-28
Italmérési illeték Magyarországon	1.661,981-421/2
„ Horvát-Szlavonországban	99,139-72
Italmérési adó	1.908,205-911/2
Sörfogyasztási adó	323,602-101/2
Különféle bevételek	8,989-211/2
Késedelmi kamatok	40,075-53
Együtt	82.234,700-19

A magyar állam *vagyommérlege* volt 1898 végén a számvevőszék kimutatásai szerint:

Vagyon

	frt	kr.
Ingatlan vagyon	1,720.049,647	79
Termények, anyagok, szerek és eszközök	177.685,157	371/2
Készpénz	113.042,020	401/2
Értékpapírok	54.046,516	45
Követelések:		
a) értékpapírokban	5.023,02	39
b) készpénzben	550.307,069	921/2
Hátralékok	440.262,912	66
Együtt	3,060.416,325	991/2

Teher

	frt	kr.
Állami adósságok	2,213.001,076	45
Tartozások értékpapírokban	12.734,066	45
Hátralékok	219.092,784	761/2
Tiszta vagyon	615.578,799	33
Együtt	3,060.416,326	991/2

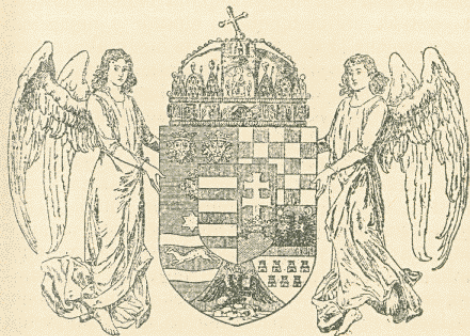
A magyar államnak 1900. költségvetési előirányzata a képviselőház tárgyalása alatt álló javaslat szerint:

	Szükséglet	Fedezet	Fölösleg (+) Hiány (-)
	korona	korona	korona
Rendes kezelés	948.937,257	991.724,642	+42.787,385
Rendkívüli kezelés			
Átmenetiek	48.762,609		
Beruházások	54.981,955		
Együtt	1,052.681,821	1,054.513,404	+ 1.831,583

M. címerének hivatalos leírása megjelent a Budapesti Közlöny 1896 dec. 31. számában. A leírás, mely Bánffy báró miniszterelnök aláírásával ellátva s 1896 jan. 12. kelt, a következő:

Külön (kis) címer. Hasított, vagyis egy függélyes vonallal ketté osztott paizs; jobbról nyolc vörös-ezüst, tehát vörössel kezdődő, ezüsttel végződő pólya, balról vörös mezőben harmas zöld halmon álló nyílt arany koronából kiemelkedő kettős ezüstkereszt. A harmas halom heraldikailag van stilizálva, tehát nem a halom természetes alakját adja vissza. A három halom közül a kétszélű egyforma magassága, a középső kiemelkedő, hatalmasabb s ezen foglal helyet az öt — három nagyobb, két kisebb — águ koronából kiemelkedő román ízlésű, u. n. talpas kereszt, melynek végei nem hirtelen, hanem lassu átmenetben szélesbednek. Címertartó: két lebegő angyal. Ruhájuk fehér, bő, redős. Helyzetük közep az állás és lebegés közt. Hajuk körülbelül vállig ér és sötét-szöke vagy világos-barna. Tipusuk: serdülő ifju és sohasem nő.

A magyar korona országainak egyesített (közép) címere. Al egy nagyobb külső paizsból, melynek közepét egy kisebb belső paizs fedi. A közép-paizsot M. külön címere foglalja el. Hasított, vagyis egy függélyes vonallal ketté osztott paizs; jobbról nyole vörös-ezüst, tehát vörössel kezdődő,

A magyar korona országainak egyesített (közép) címere.

ezüsttel végződő pólya, balról vörös mezőben hármas zöld halmon álló nyíl arany koronából kiemelkedő kettős ezüst kereszt. A hármas halom heraldikailag van stilizálva, tehát nem a halom természetes alakját adja vissza. A három halom közül a két szélső egyforma magasságu, a középső kiemelkedő, hatalmasabb, s ezen foglal helyet az öt — három nagyobb és két kisebb — águ koronából kiemelkedő román ízlésű, u. n. talpas kereszt, melynek végei nem hirtelen, hanem lassu átmenetben szélesbednek. A külső paizs négy mezőre osztatik. Ezeknek elsejében *Dalmácia* címere: három koronás arany, tehát vörös száj és nyelv nélkül való leopárdfej — kettő fent, egy lent — kék mezőben. A másodikban *Horvátországé*: ezüsttel és vörössel huszonötösörös kockázott paizs, úgy hogy az első kocka ezüst, a második vörös és így tovább öt-öt kocka egy sorban, míg az ötödik sorban a huszonötödik ezüst kockával végződik. A harmadikban *Szlavonia* címere: a kék paizsot átszelő két ezüst habos pólya, melyek közt vörös mezőben természetes színű nyest jobbra fut; a felső kék mezőben hatágu arany csillag. A negyedikben *Erdély* címere: vörös pólyával vágott paizs, a felső kék mezőben aranyesőri, a vörös nyelvű, jobbra néző, emelkedő sas. A sas színe fekete; jobbról tőle arany nap, balról megújuló ezüst hold (☾), az alsó aranymezőben hét (fenn négy, alant három) vörös háromormu vár. A várat ormós bástya és abból kiemelkedő, két lőressel ellátott háromormu torony képezi; a váron nyílt kapu látszik. A harmadik és negyedik közé alulról beékelt mezőben *Fiume* címere látható: vörös mezőben kék bélésű és szalagos hercegi korona alatt álló fekete, balra néző kettefjű sas, kiterjesztett szárnyakkal, vörös nyelvekkel; a sas jobb lába sziklán áll, bal lábát pedig a sziklán fekvő hosszukás, szájával balra fordult barna korszón tartja, melyből bőven ömlik a víz, a sziklát balról nagy bőségben mosó folyóba. Az elősorolt részekből egyesített címer felett a magyar szent korona, melynek hű rajzát Ipolyi Arnoldnak a m. tud. akadémia által ki-

adott ily című műve: A magyar szent korona és a koronázási-jelvények története és műleírása (Budapest 1886) rajzaiban és mellékleteiben birjuk. Paizstartó: két lebegő angyal. Ruhájuk fehér, bő, redős. Helyzetük közép az állás és lebegés közt. Hajuk körülbelül vállig ér és sötét-szöke vagy világos-barna. Tipusuk: serdülő ifju és sohasem nő.

Története (1896—99).

A nagy millenniumi ünnep a páratlan alkalomhoz méltóan, a király és a királyi család részvételével, mondhatni az egész nemzet hű és kitartó érdeklődése mellett zajlott le. Az uralkodónak és udvarának szinte állandóan Budán tartózkodása, a külföldi követek megjelenése a magyar székelyen: Mátyás király ideje óta nem élvezett politikai öntudatot s büszkeséget idézett elő. M. nagy kulturális missziójának elismerése volt a Vaskapucsatorna magyar pénzen s magyar munkával történt szabályozásának, a király által, a román és szerb királyok jelenlétében végbement megnyitása. A nemzet ünneplő évének eseményét és a hitatát csak részben zavarta az a meggyőződés, hogy a kiállítás financiai tekintetben éppen nem felelt meg a várakozásnak és hogy különösen a fővárosban, hol sok nem gyümölcsöző vállalat alakult és türesen maradó ház épült, keserű csalódás váltja majd fel a rövid mámort. Épp oly kevésbé volt hatása az Ausztriában és különösen Bécsben nyilatkozó és szinte özönben reánk áradó magyar gyűlöletnek. Csak kevesen vették észre, milyen mély gyökeret vert az; a legtöbbben az ország és különösen a főváros fejlődésére féltékeny körök természetes irigységének tulajdonították.

Pedig azóta nagyrészt az Ausztriával való viszony szabályozásának problémája adott irányt szinte egész politikai életünknek. A gazdasági kiegyezés lejártá közeledvén, az osztrák pártok, bárminő nagy volt is különben köztük az ellentét, mind megegyeztek abban, hogy a jövő alkunál könnyíteni kell a lajtántúli tartományok quotáján és M.-ra nagyobb terhet hárítani. Az előleges tárgyalásoknál már a Wekerle-kormány keresztülvitte azt az elvet, hogy az Ausztriában gyártott, de M.-ban fogyasztott sör, szesz, cukor és petrolum után a fogyasztó ország húzza a jövedelmet (átutalás), mi valószínűleg a magyar állami jövedelmek gyarapításához vezet. Bárminő igazságos volt az elv, ebben az osztrákok egy 30 év óta élvezett haszonból való elesésüket látták és annál erősebben követelték a magyar quota fel-emelését. A Bánffy-kormány e törekvésekkel szemben nem fejtett ki kellő ellenállást és a kormány erős, addig alig tapasztalt nyomását az 1896 okt. végbement választások alkalmával nem ok nélkül azon szándékából magyarálták, hogy feltétlenül biztos többséget nyerjen a quota fel-emelésének megszavazására. Ebben látták nyitját annak a szinte irtó háborúnak, melyet a kormány minden rendelkezésre álló eszközzel az ellenzék ellen megindított, bár tekintélyes többségre, az ország akkori hangulata mellett, anélkül is feltétlenül számíthatott. A hivatalos preszció, a lélekvásárlás, mely célra nagy összegek állottak rendelkezésre, a katonaság beavatkozása

igen sivárrá tették az 1896 őszén lezajló választási küzdelmet. Még sivárabbá tette a programoknak végtelen szegénysége és egyformasága. A magyar nemzeti állam kiépítésére modern irányban, a közigazgatás és iskolatgy államosítására, a szegény néposztályok érdekeinek felkarolására alig gondolt valaki, pedig erre az Ausztriában beálló bomlás szinte kényszeríti hazánkat. Egyetlen lélekemelő mozzanata e választásoknak az volt, hogy néhol a polgárság, ellenállva minden csábításnak, híven kitartott volt ellenzéki képviselője mellett. Így p. Apponyi Albert gróf Jászberényben megtartotta mandátumát Erdély miniszterrel szemben. A nemzeti párt, melyek az egyházpolitikai kérdésekben követett magatartása nagyon ártott, elvesztette kerületeinek felét; a szélsőbalnak Úgron által vezetett töredéke vezérével együtt csaknem egészen kiszorult; a Kossuth Ferenc vezetése alatt álló rész sem jött vissza a régi számban. Ellenben a néppárt több kerületet hódított az északnyugati vármegyékben a tótok közt és a Dunától, a régi antisemita kerületekben. A ház elnöke Szilágyi Dezső lett, ki nagy tekintélyt élvezett minden pártnál, de gyakran éles ellentétbe jutott a miniszterelnökkel.

Megvolt tehát a többség, de annak működését kezdettől fogva megbénította a vérig keserített ellenzéknek, különösen a nemzeti pártnak támogatása, mely törvénytelennek nyilvánította a kormánypárti választások nagy részét, «bűnbán fogamzotta»-nak az egész majoritást. A budget tárgyalása után a parlament törvényhozó működése szinte szünetelt. Nagyobb jelentőséggel csak az 1897. XXII. és XXIII., a katonai nevelésre vonatkozó t. cikkeket bírnak. Az első a közös hadsereg nevelő intézeteinek magyar alapítványi helyeit 120-ról 250-re emeli, melyek közül 150 a katonai reáliskolákra és katonai akadémiákra, 100 pedig a közös kadétsiskolákra esik. A második a Ludovika-akadémia növendékeinek számát 300-ban állapítja meg, azonfelül pedig egy magyar királyi honvéd főreáliskolát alapít 150 növendékekkel s két honvéd kadétsiskolát összesen 800 növendékekkel. A magyar katonai nevelés ezen elvi elismerését tartalmazó fontos újítás megfelelt annak az annyiszor hangoztatott kívánságnak, hogy a magyar intelligencia nagyobb számban léphessen a katonai szolgálatba és egyúttal tanusította a legfelső hadúr nagy érdeklődését és jóindulatát a valóban komoly nemzeti óhajások iránt. De azért az ellenzék nem adta fel a küzdelmet. A büntető perrendtartásról szóló törvényjavaslat némely cikkelyét a sajtóúgyekkel kapcsolatos esküdtzéki intézményről (16. §) sérelmesnek találván, az egész nyáron át kihúzta az ülészakot és megakadályozta a cukorprémiumokról szóló javaslatnak életben való törvénynyé válását is. A többség soraiban már akkor felmerült az a gondolat, hogy a clöture behozása által kellene lehetetlenné tenni az obstrukciót, de a kormány, ismerve a helyzet nehézségeit és a kiegyezéssel kapcsolatos törvényjavaslatok gyors letárgyalását óhajtván, engedélyekenben járt el és módosította a kifogásolt cikkelyeket. A flumei bonyodalmaknak is itt keresendő az első csirája.

Az ausztriai bonyodalmak ugyanis lehetetlenné tették a letelő felben levő gazdasági kiegyezés törvényes megújítását. Az ausztriai pártok veteledve dühöngtek «a magyar elnyomás» ellen és Badeni kormánya még azzal sem bírta őket lecsillapítani, hogy junktimot állított fel az átutalás szabályozása és a magyar quota emelése között. Az osztrák quota-deputáció először a népességi arány szerint 42·6%-ban akarta megszabni a magyar quotát, majd, az adó-jövedelmeket véve alapul, 38·8%-ban, mivel szemben a magyar quota-küldöttség Széll Kálmán elnöksége alatt törhetetlenül ragaszkodott az addigi arányhoz (31·4, 68·6), mely még így is aránylag súlyosabban nehezedik M.-ra, mint a sokkal gazdagabb osztrák tartományokra. A törvények értelmében, mivel a két quota-bizottság nem jutott megegyezésre, az uralkodó döntött, úgy 1898-ra, mint 1899-re az előbbi quota-arányt állapítva meg. Nagyobb bonyodalmak származtak a vám- és kereskedelmi szerződések megkötéséből. A Reichsrath munkaképtelen volt; a magyar szigorú közjogi felfogás szerint pedig hazánk csak alkotmányos Ausztriával léphet egyezésre. Hogy a közigazdaság igen erős zökkenésnek kitéve ne legyen és amellet M. törvényes önállósága is kifejezésre jusson, Bánffy miniszterelnök a delegációk bécsi üléséhez alkalmazva megegyezett a nemzeti párt vezetőivel, Apponyi Albert gróffal és Horánszky Nándorral azon formulában, mely azután mint 1898. I. t. c. jutott törvénykönyvünkbe. Eszerint a vám- és kereskedelmi szövetségre, valamint a bankügyre vonatkozó törvények 1898 végéig érvényben maradnak, feltéve, hogy az ezen határozatoknak és törvényeknek megfelelő jelenlegi állapotok és a viszonyosság ő felsége többi királyságaiban s országaiban szintén változatlanul fentartatnak. Egyúttal «utasítatik a kormány, hogy arra az esetre, ha az ezen törvényben említett egyezményre vonatkozó javaslatok legkésőbb 1898 máj. 1-ig a monarchia két állama törvényhozásai elé nem terjesztetnének, a jegybankügynek, nemkülönben a jelen törvényben ideiglenesen szabályzott többi kérdésnek, az utóbbiakra nézve az 1867. XII. t. c. 68. §-ában az országnak fentartott önálló törvényes intézkedése alapján leendő állandó szabályozása iránt javaslatokat terjeszessen elő, még pedig oly időben, hogy ez a szabályozás még 1898 dec. 31-ike előtt törvényerőre emelhető legyen». Az 1867-es alapon álló pártok közös megegyezése biztosította e törvény elfogadását, bár nem szenved kétséget, hogy a szélsőbal álláspontja, mely rögtön sürgette az önálló intézkedések megtételét, inkább megfelelt az 1867. XII. t. c. 68. § szellemének. A törvény csak 1898 jan. 20. nyert szentesítést és így egy ideig törvényes intézkedés nélkül, tisztán miniszteri rendelet alapján maradt meg a monarchia két államának vámközössége. Minthogy az osztrák bonyodalmak vége és a javaslatok törvényes elintézése Bécsben nem volt belátható, az országgyűlés, Enyedi Lukács indítványára, utasította a kormányt arra is, hogy tegye meg a szükséges előkészületeket, hogy a netán szükséges elválás a gazdasági élet nagyobb megrázkódása nélkül mehessen végbe. E tekintetből a kormány 1898 nyarán nagy értekezletet hívott össze a

vámügy tárgyalása végett. E «vámparlament»-ben túlyomó volt az a vélemény, hogy a vámvonal felállításán ez idő szerint és egyéb intézkedések hiányában nagy kárral járna M.-nak különösen mezőgazdaságára nézve. Különben is a külföldi államokkal kötött, többnyire 1903-ig érvényes vámserződésük már magában is szinte lehetetlenné tették a külön magyar vámtarifá felállítását. És bár nálunk sokkal őszintebben és erősebben volt meg az akarat a gazdasági kapcsolat fentartására, mint Ausztriában és csak törvényes formát kerestek erre nézve, az osztrák sajtó az önálló rendelkezésnek ily ártatlan törvénybeiktatását is már elszakadás gyanánt kürtölte világgá.

A kormányban több változás állott be. *Jósika* Sámuel báró, ki nehéz állásában ő felsége oldala mellett nagy érdemeket szerzett, 1898 elején viszszalépett. Egy ideig Bánffy miniszterelnök vezette ezt a minisztériumot is és csak 1898 őszén töltötte be *Széchenyi* Manó gróf. Midőn aztán 1898 vége felé kitört a parlamenti válság, *Josipovich* horvát miniszter is visszalépett (dec. 10.) és helyét *Cseh* Ervin foglalta el.

Badeni bukása és Gautschnak kormányra jutása Ausztriában annyiban könnyített a magyar kormány helyzetén, amennyiben a junktim megszünt. De mivel sem Gautsch, sem utódja Thun-Hohenstein gróf nem bírták munkaképessé tenni a Reichsrathot, a német ellenék ellenállásának megtörésére és a kiegyezés végrehajtására, az utóbbi új, federális alkotmányt óhajtott adni az örökös tartományoknak, mi azonban nem valósult meg. Ez ügyben és a kiegyezés elintézése végett 1898 aug. a két kormány, a közös miniszterek jelenlétében, több értekezletet tartott Ischben, majd Bécsben és Budapesten, hol aug. 24-én létre is jött a megállapodás. E szerint Thun elkövet mindent, hogy a Reichsrathot alkotmányos alapon munkaképessé tegye, de ha az 1903. év végéig a két állam között a vám- és kereskedelmi ügyre nézve kölcsönös megállapodás nem jönne létre, ugy a magyar törvényhozás újabb elhatározásáig a tényleges és csak a viszonyosságon alapuló gazdasági közösség tartatik fenn (u. n. *ischli* *klauzula*). E formula — ezentúl formulákon fordult meg az egész alku — megfelelt a kormány óhajtásának és tán M. érdekének, de mivel nyíltan ellenkezett az 1898. I. t.-cikkel, titokban kellett maradnia és sok újabb bonyodalomnak vált előidéző okává.

Az 1898-iki törvényhozási alkotások között a mezőgazdasági munkásokról szóló (II. t.-c.) érdemel nagyobb figyelmet. Ezt nem annyira az agrárszocializmus tette szükségessé, mint a szerződött munkásoknak gyakori vonakodása a kikötött bérért elvégezni az aratási munkát, mely vonakodás gyakran az aratás egész eredményét veszélyeztette. A munkaadók és munkások közötti viszonynak szigorú szabályozása meg is hozta a kívánt eredményt: ugy az 1898., mint az 1899-iki aratások nagyobb izgalom és fennakadás nélkül mentek végbe. Megfelelt a kormány annak az óhajtásnak is, hogy a 48-as «alapvető törvények» megalkotásának ötvenéves fordulóját nemzeti tünep elrendelése által üljék

meg. A törvényben (V. t.-c.) kijelölt nap április 11-ike, történeti jelentőségében kétségtelentül messze felülmúlja ugyan márc. 15-ikét, de mivel az utóbbi napnak megülése már átment a köz tudatba, mégsem elégítette ki a közvéleményt és azóta kettős ünnepet, hivatalosat és nem hivatalosat ül a nemzet. Szomorú alkalom idézte elő a boldog emléktű Erzsébet királyné emlékeztetének törvénybe iktatását, mely egyhangulag, a képviselők és főrendek nagy részvételével fogadtatott el (XXX. t.-c.). Ezzel, mintha jó nemtője csakugyan elhagyta volna házánkat, jó időre minden termékeny munkának a parlamentben vége szakadt és az áldatlan pártharcok szomorú érája következett be.

A királyné halálának leverő hatása alatt az 1898. évi őszi időszak elég nyugodtan kezdődött a magyar parlamentben. Az ellenzék csendes volt, de kész felhasználni azt az alkalmat, melyet az ausztriai bonyodalmak szolgáltatottak neki. A Bánffy-kormány további megmaradása: a már közeledő újabb választásokig megsemmisítéssel fenyegette az ellenzéknek, különösen a nemzeti pártnak még meglévő erejét is. Nyílt obstrukció, az őszi ülésszak elején, a Ház feloszlására és az új választások kiírására bírhatja a kormányt és ez esetben még újév előtt oly képviselőház ül együtt, mely megszavaz mindent a törvényes terminuson belül. Ezért, bár a legelkeseredettebb harcot is megengedettnek tartották az ennyire kiméretlen kormánynyal szemben, e tervökkel csak akkor állottak elő, midőn a kormány már kifogyott az időből. Eleinte csak «tárgyilagos viták» helyeztek kilátásba, Apponyi pedig kijelentette, hogy a képviselőház nem szavazhat meg sem indemnityt, sem költségvetést, míg nem látja tisztán, minő politikát folytatott a kormány Ausztriával szemben és minő megállapodásokra jutott. Így telt el október hava. Novemberben, Horánszky Nándor vezetésé alatt, kinek Polónyi Géza volt legtevékenyebb fegyvertársa, kitört a harc Bánffy-kormányra ellen, olyan harc, minőnek a magyar parlament addig nem látta mását és mely vadságában és botrányaiban az 1897 nov.-i Reichsrath-ülésekre emlékeztetett, sőt azokat felül is multa. Pedig itt nem volt meg ama jelenetek egyetlen mentsége, a késhegyig menő nemzetiségi tusa, sőt az izgatottság alig terjedt túl a képviselőház falain és a legtöbb törvényhatóság erőlyesen nyilatkozott a törvényhozás tevékenységének ilyenmő megakasztása ellen. Magában az országgyűlésen a pártvezérek nem is vettek részt a közdelemben, sőt még az ellenzék kiváló férfiai is, mint Hodossy Imre, elvben erősen elítélték az obstrukció fegyverét. De azért a parlamenti forradalom tovább dühöngött. Azon meggyőződésből fakadt, hogy kormányt nem lehet megbuktatni a választások alkalmával, hanem csakis a parlamentben, ott sem meggyőzéssel, hanem csak működésének lehetetlenné tételével. A kormány lemondva a költségvetés tárgyalásáról, csak indemnityt kívánt, de azt sem bírta megnyerni. Másrészt oly szembetűnő volt a kisebbség erőszakoskodása a többségnek alkotmányos jogával szemben, hogy a többség és tán a kormány is kiállja ezt a vihart, ha a maguk ré-

széről szintén nem térnek le az alkotmányosság egyenes útjáról. Az obstrukciónak diadala éppen abban állott, hogy őket erre kényszeríthette. Midőn az ad hoc szövetségzett ellenzék nov. 25. 83 tag aláírásával a Hodossy Imre által benyújtott, de Apponyi által szerkesztett, a királyhoz intézett felirati javaslatát a képviselőházhoz beterveztette, melyben a kormány ellen «a végrehajtó hatalommal üzőtt rendszeres visszaélés vádját» emelte, a szabadelvű párt Tisza Kálmán indítványára december 6-án elfogadta azt a határozatot, melynek értelmében a jelen válságos helyzet előállásában nem a kormány, hanem a kisebbség a hibás; a párttagok aláírásával, tehát a képviselőház kétségbe nem vonható számszerű többségének kimutatásával felhatalmazza a kormányt «az államháztartás érdekében szükséges teendők megtételére; végre a képviselőház minden tagjának figyelmét felhívja az ex lex állapot veszélyes voltára». Ezáltal a többség mintegy előre feloldja a felelősség alól a kormányt és a pártot állítja az egész képviselőház helyébe. A szabadelvű párt legnagyobb része (234) elfogadta e javaslatot, amelyhez való járulást pártkérdéssé tették. De nem fogadták el a képviselőház elnöke Szilágyi Dezső, alelnöke Láng Lajos, összesen 32-en, köztük a párt legtekintélyesebb tagjai közül valók (Csáky Albin, Andrássy Gyula és Tivadar grófok, Hieronymi, Chorin, Enyedy stb.). Ezek a «disszidensek» ugy az obstrukciónál, mint a kormány és többség kiméletlenségével szemben tisztán törvényes úton keresték a kibontakozást. Meg is kezdték az alkudozást ugy az ellenzéki vezérekkel, mint Bánffy miniszterelnökkel, de egyelőre sikertelenül. Az előbbieket mindenek előtt Bánffy lemondását követelték, az utóbbi pedig a többség kétségtelen jogára hivatkozott.

Igy 1899 elején ex lex állapot állott be a gazdasági kiegyezési provizorium lejárásával, indemity, költségvetés és újoncmegegyezés nélkül. A kormánynak és a többségnek pillanatnyira ez nem okozhatott nagyobb aggodalmat, mert az adók tovább is rendesen befolytak, az újoncozásra pedig csak tavasszal kerül a sor. Annál nagyobb gondot okozott azonban e nyilván törvénytelen állapot mindenkinek, ki tisztában volt a parlamentáris és alkotmányos rendszer fontosságával a magyar nemzetre, a magyar államra nézve. A képviselőház, miután elnökei lemondtak, még elnökválasztásra sem volt képes és így Madarász József mint korelnök vezette a Ház tanácskozásait. Újév után az addigi botránys és lármás obstrukciót az u. n. technikai obstrukció váltotta föl, azaz a jegyzőkönyvek minden egyes szava és szakasza fölött egyre megújuló és ismétlődő névszerinti szavazások. Ezáltal legalább megszüntek a sértő kifakadások a többség ellen és könnyebbé vált a kibontakozásnak a parlamenten kívül való keresése. Az ellenzéki pártok e célból bizalmi férfiak által folyton érintkeztek a kormánnyal és többséggel, mely tanácskozásokban most már (jan. 26.) a korona egyenes kívánságára Széll Kálmán is részt vett. Bánffy már kész lett volna a lemondásra, ha előbb megadják neki az indemityt és feloldják a felelősség alól,

de az ellenzéki vezérek, Apponyi kivételével, már ezt sem fogadták el. Így a tárgyalások folytonos üzenetváltásokkal igen vontatottan haladtak, míg az ellenzékiek, Horánszky vezetése alatt, ki nem jelentették, hogy a bizalom visszatérésének első feltétele az, hogy velük szemben más képviselje a kormányt és többséget, olyan, kiből ők is teljesen megbízhatnak. Ekkor nyerte a megbízást Széll Kálmán, hogy a tárgyalást ő folytassa. Bánffy, ki már sem a szabadelvű pártban, sem a királynál, de még kabinetjében sem talála a remélt támaszt, végre benyújtotta lemondását (a felmentő kir. kézirat Bécsben febr. 26. kelt) azon reményben, hogy Fejérváry báró honvédelmi miniszter lép helyébe és a pártviszonyok semmiben sem változnak. A király azonban Széll Kálmánt bizta meg a kabinetalakítással (a megbízó királyi kézirat Bécsben febr. 26-án kelt). Széll Kálmán programja megfelelően a pártközi megállapodásoknak és felölelvén a nemzeti párt törekvéseinek anyagát, e párt már márc. 1. ki is mondta feloszlatását és beolvadását a szabadelvű pártba. A disszidensek is visszatértek és így oly óriási kormánypárt alakult, minőre a magyar parlamentáris történet még nem mutatott példát. Az új kabinetben a miniszterelnök elvállalta a belügyminiszteri tiszteletet is; az előbbi minisztérium tagjait nagyrészt átvette, csak Hegedűs Sándorral mint kereskedelmi miniszterrel és Plósz Sándorral mint igazságügyminiszterrel erősítvén meg a kormányt.

Az új kormányt, mely a «törvény, jog és igazság» jelszavával lépett a parlament elé, ott általános bizalommal fogadták. Az ellenzéki pártok is megnyugodtak azon formulában, amelylyel Széll Kálmán elintézni remélte az ausztriai bonnyodalomból származó közjogi nehézségeit. Az ellenzék kötelezte magát arra, hogy a kiegyezési javaslatok s a budget tárgyalásánál nem támaszt obstrukciót és belenyugszik a házszabályok szigorításába. Viszont a kormány a választások fölötti kuriai bíráskodásnak törvénybe iktatását ígerte meg és vitte keresztül (paktum). Csakhogy a Széll-féle formulának elfogadása, mely természetesen az u. n. isehli klauzula elejtésével járt, ismét az ausztriai kormánynál okozott nagy nehézséget. Az osztrák államférfiak nem voltak hajlandók beleegyezni az új banktörvénybe, mely M. részére a teljes paritást biztosítja, ha a vám- és gazdasági közösség csak 1903-ig, tehát sokkal a banktörvény lejáratá előtt van megállapítva. Ezt a határidőt, a külföldi államokkal kötött szerződések lejárása miatt a legelőszőrűbbet, hosszabb tanácskozások után meg is változtatták, 1907-re téve a terminust, az önálló vámtarifának előzetes, már 1902-ben leendő megállapítása mellett. A magyar országgyűlés ugy a budgetet, mint a 18 törvényből álló kiegyezési javaslatokat szinte vita nélkül elfogadta. Ausztriában azonban, ahol még mindig tartott a Reichsrath munkára való képtelensége, e javaslatok csak a 14. § alapján császári rendelettel nyertek törvényes erőt.

Végre dülőre jutott a quota ügye is. Az anynyira erős Széll-kormány, melylyel szemben mind- eddig alig nyilvánult ellenzék, a sikerre való na-

gyobb kilátással nézhetett elébe a quota rendezésének. A két állam quota-bizottsága nov. 22. Budapesten 65:6 : 34:4 quótában állapodott meg. Amily súlyos és mondhatni igazságtalan megterhelése ez M.-nak, annyira megmagyarázhatóvá teszi az engedékenységet egyrészt az az óhajítás, hogy valahára vége szakadjon a minden más tevékenységet lekötő közjogi viszályoknak, másrészt az a törekvés, hogy M., mely a dualizmuson belül egyenrangú tényező Ausztriával, pénzügyi tekintetben is, bár ereje megfeszítésével, hozzon áldozatot a kiegyezés föntartásáért. Hiszen még az 1896 óta egyre súlyosodó pénzügyi válságot is a gazdasági kiegyezés hosszabb hányatását teszik felelőssé. Pedig, hogy ennek oka nem ott keresendő, kitűnik abból, hogy Ausztriában, hol e bonyodalmakhoz még a végletekig menő nemzetiségű harc is járul, e bajok sokkal kevésbé érezhetők. Az alábbi: annyi magángazdaság megrontása a hitel túlságos igénybevétele által, inkább társadalmi betegségre vihető vissza és így nehezebben is orvosolható.

A képviselőház dec. 4. megkezdte a quotatörvényjavaslat tárgyalását. A függetlenségi és 48-as párt, valamint a néppárt a törvényjavaslat ellen harcolt, szónokaik, különösen a függetlenségi párt részéről nagy erélyt fejtettek ki a vitában. A kormánypárt részéről Lukács László pénzügyminiszter, Széll Kálmán miniszterelnök, Horánszky Nándor, Pulszky Ágost, Apponyi Albert védtek a javaslatot. De midőn kintt, hogy Ausztriában a quota-javaslat a birodalmi gyűlésben keresztül nem vihető, sőt Clary gróf, ki a 14. § alapján a quota ügyének elintézésére nem vállalkozván, a miniszterelnökségről megvált, Széll Kálmán a quota-törvényjavaslatot dec. 21-én visszavonta. Ezzel újabb provizorium állt elő. A Bécsben üléselő delegáció is dec. 27. a közös kormány javaslatára 1900 jan. 1-től ápr. 30-ig indemnitást fogadott el. A király 1899 dec. 30. akként döntött a quota-ügyben, hogy 1900 év első hat hónapjának tartamára a magyar korona országai 33 $\frac{49}{100}$ %-kal, a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok 66 $\frac{49}{100}$ %-kal járulnak a közös költségekhez.

Ezekben röviden elmondtuk az utolsó három évről nem annyira eseményekben, mint súlyos tanulságokban gazdag történetét. Az Ausztriához való viszony szabályozása gazdasági tekintetben az 1867-iki kiegyezés által mégsem bizonyult elég erősnek az összetűződések kikérülésére, mert ahhoz a törvény betűjén felül a két szerződő fél őszinte jóakarata és elhatározása a monarchia fenntartására is szűkséges. Épp oly kevésbé bizonyult elégnek a parlamentáris kormányforma igazi fenntartásához az erős többség szervezése. Valami morális kapcsolatok kell összekötni a különböző pártokat is, különben az elnyomás elvén jogosultnak fogják találni a parlamentáris forradalmat: a kisebbség erőszakoskodását. Ennyi áldozat árán most legalább egy túlnyomó nagy majoritás, egy abból kikérülő erős és jóakaró kormány, és a belső nyugalom látszik biztosítottnak. Ha kikértülk azt az elernyvést, mely, mint hazánk története bizonyítja, majd mindig követte a bizottság érzetét s rombolóbbá vált a háborúnál; ha ezt az egységet,

erőt és nyugalmat az állam kiépítésére fordítják, úgy közigazgatási, mint közoktatási és gazdasági szempontból új erők szervezésére: e tanulságok nem maradhatnak eredmény nélkül.

MARCSALI.

Magyarországi hirlapírók nyugdíjintézete (XII. k.). Vagyon 1898 végén 693,348 frt 78 kr.-ra emelkedett, mely összeg a következő tételekből alakul: intézeti ház 323,000 frt; értékpapírok a lejárt kamatokkal 311,632 frt 89 kr.; készpénz 58,097 frt 90 kr.; a tagok törzsbetét-tartozása 617 frt 99 kr. Az intézet tartalékai: alapvagyon 110,000 frt; általános tartalékalap 56,771 frt 51 kr.; háztértécsökkenési tartalék 18,000 frt; házadótartalék 7714 frt 12 kr.; díjtartalékok 296,815 frt 80 kr.; rokkantsági járulékalap tartaléka 3819 frt 80 kr.; özvegyi nyugdíjak tartaléka 43,339 frt 02 kr.; neveltetési járulékok tartaléka 9625 frt 01 kr.; külön tartalékok 142,708 frt 33 kr.; összesen 688,793 frt 68 kr. Alapító tagjainak száma 1898 végén 37, rendes tagjai pedig 128 volt.

Magyarországi Mihály mester, l. Michael de Vngaria.

Magyarországi munkáspárt, l. Munkásmozgalom Magyarországon.

Magyarországi népszokások, l. Népszokások (XIII. k.).

Magyarországi szociáldemokrata párt, lásd Munkásmozgalom Magyarországon.

Magyarországi tanítók országos bizottsága (XII. k.), rendes tagja lehet minden tanítóegylet és minden vármegyei hivatalos tanítóegylet és minden vármegyei hivatalos tanítóegylet. Ügyeit az elnökség, titkári hivatal és iroda folyó munkásságán kívül háromféle ülésen végzi el: az igazgatótanácsai, a rendes bizottsági üléseken és az egyetemes gyűlésen.

Magyar országos kölcsönös biztosító szövetkezet, alakult 1894. Teleki Géza gróf elnöklete alatt, kizárólag tűz- és jégkárok elleni biztosításokkal foglalkozik. A szövetkezet a részvénytársaságoknál még több évre lekötött biztosítások elhódítására irányította fő igyekezetét. Ezáltal óriási harcot idézett elő, mely közte, a részvénytársaságok és a biztosított felek közt ezrekre menő pereket vont maga után. A sok per ez intézet iránti bizalmat megingatta, nemkülönben nagy összegű kiadásokat okozott, melyek az 1897—98. évi kedvezőtlen fizletmenetel következtében elviselhetetlenné váltak. A szövetkezet igazgatótsága által befizetett 200,000 frtnyi kezességi tőke rövid idő alatt teljesen felemésztetett. A kormány 1898 telén 100,000 frtos kamatmentes kölcsönt nyújtott a szövetkezetnek, mely azonban csak a pillanatnyi zavaron segített, minthogy az 1898. évi jégkárok a szövetkezetre nézve végzetesek voltak, olyannyira, hogy a felbecsült jégkárok csak egy harmadát fizethette ki okt. 1., míg a többi két harmadot folytatólagosan, amint a felelők, behajtott utánfizetések befolytak. schk.

Magyar országos ref. egyházi közalap (Domestica). A magyarországi két protestáns egyházban, amint az a létért folytatott negyedfélszáz éves küzdelmek s különösen a patenális harc után kissé szabadabban fellélekezhetett, azonnal felmerült a törekvés valamely központi anyagi erő gyűjtésére. Az evangélikus egyház létre is

hozta már a hatvanas években, főként Székács buzgólkodása folytán, az Első Egyetemes Evangélikus gyámintézetet (a három E-t), de a református egyház csak a tervezeténél s főként a Protest. Egyházi Lap segítségével folyt buzditásnál, lelkesítésnél maradt. Legfeljebb néhány száz frtot irt alá e célra a hatvanas években néhány tehetősebb egyháztag, az sem folyt be. Az 1881. debreceni zsinat érdeme a M. megrementése. Ennek célja: segíyezni az oly szegény egyházközségeket, melyek a maguk erején fönn nem állhatnak; a beolvadástól és elvesztéstől megmenteni a más felekezetek és nemzetiségek között élő magyar hitsorosokat; segélyt nyújtani csekély díjazású és elraggott lelkészeknek, lelkészözevegyneknek és árváknak és előmozdítani az egyetemes egyháznak azokat a kiváló érdekeit, amelyek csak egyesített erővel érhetők el. Az egyetemes konvent a következők években a rendszabályokat megalkotta. Ezek szerint: minden református egyháztag köteles a közalaphoz évenként vagyonához, jövedelméhez képest valamivel járulni; a legszegényebbek 10, a következő osztályban levők 20 krajcárral, a legfelsőbb, a 13-ik osztályban levők 40 forinttal, akik saját jó tetszésük szerint 40 forintnál többet fizetnek, azok teszik a 14-ik osztályt. Ezen adományokat beszedi az egyházközség előjárósága, az beküldi az egyházmegyére, ez az egyetemes központi pénztárba. Az öt egyházkerület választottjai alkotják az állandó végrehajtó bizottságot, mely az évenként egyszer, néha kétszer összejülő egyetemes konvent elé terjeszti megerősített végeztelentéseit s javaslatait. Az egyháztagoktól évenként befolyó összeg mintegy 81,000 forintba rug. A M. elé tűzött célok egyikének szolgál az 1898. XIV. t.-e. l. *Kongrua*.

Magyar országos tűzoltó-szövetség (XII. k.). A szövetség ügyeit annak 10 referenssel kiegészített elnöksége vezeti, melyet egy 4 tagu felügyelő bizottság ellenőríz s mely évenként a vármegyei alszövetségek elnökeiből és a vármegyei tűzfelügyelőkből álló központi választmánynak, többi pedig 3 évenként a tagtestületek küldteiből alakult kongresszusnak számol be működéséről. Egyes vármegyei alszövetségek ismét járási szövetségekre oszlanak és járási tűzfelügyelőket is alkalmaznak. Az országos szövetség egyik kitűzött célja a szakirodalom pártolása, mit akkép ér el, hogy egyes szakműveket saját költségén kiad s tagtestületeinek ingyen küldi meg. A tagtestületek száma 1200.

Magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlései. Általános tudományosságunk, de különösen az orvosi és természettudományok előmozdítására alakult ezen kulturintézmény megalakítására az 1840. júl. 25. tartott orvoskari dékáni választó ülésen tette meg az indítványt *Bene Ferenc*, az orvoskar elnöke. Célját és eszközeit bőven kifejté és megmagyarázta lapjában, az Orvosi Társban (1840. II. k., 185. és 202. old.). *Bugát Pál*, kit társalapítónak tekinthetünk. E szerint célja: az orvoskar gyülekezetének vidékre való áttétele, hogy a vidéki és központi orvosok és tudósok minél többször találkozzanak és egymást minél jobban megismerjék; egymás mun-

kálkodásának eredményét egymással közöljék; «országunk emberiségének élet- és egészségbeli fűvére» közrehatni; országunkat természettudományi tekintetből megismerni; szépségeit és ritkaságait fölkuatni és azokra a közfigyelmet föl hívni; a természettudományokat népszerűsíteni és azok művelésére serkenteni; az orvosi kar helyzetét megbeszélni, hiányait orvosolni. Ezen célokat vándorgyűlésekkel, az ezeken tartott felolvasásokkal és a vándorgyűlések alkalmával készült munkálatokkal véli elérhetni. Ötven év alatt (1840–90.) 25 vándorgyűlést tartott hazánk különböző vidékein. Nem számítva a Nagyváradon 1890. aug. 16–20. tartott 25-ik jubiláris nagygyűlés alkalmára készült műveket, összesen 854 értekezést tartottak e vándorgyűléseken és a gyűlések alkalmával megjelent munkálatok izeinek száma 798. Igen sok kulturális, emberbaráti és egyéb közhasznú intézmény megrementésére és javítására az első lépés e vándorgyűlésekből indult ki. Eredetileg megállapított rövid alapszabályai csekély változtatással ma is érvényesek és ezek függelékét alkotja az egyes nagygyűlési végzések folytán alkotott ügyrend, mely az alapszabályokkal együtt a vándorgyűlések munkálatainak minden kötetében lenyomatva vannak.

Magyar pirosító. l. *Pórsáfrány* (XIV. k.).

Magyar sertés. l. *Bakonji sertés* (II. k.), *Hegyi sertés* (VIII. k.), *Mangalica* (XII. k.), *Salonkai sertés* (XV. k.) és *Sertés* (XVI. k.).

Magyar sógorság. l. *Sógorság* (XV. k.).

Magyar személynevek. Mint maga a magyar-ság nagyon sokféle népelemből alakult, úgy a M. is a legkülönbözőbb eredetre mutatnak, melyek közt mégis két fő csoportot különböztethetünk meg. Egyik csoportba tartoznak azok a nevek, melyek a kereszténység előtti időkből valók; ezeket szoktuk *ősmagyar neveknek* tartani, ha nem is mondható valamennyi, sőt talán csak a kisebb részük magyar eredetűnek. A másik csoportot alkotják a tulajdonképeni *keresztnevek*, vagyis a kereszténység fölvétele után meghonosított személynevek, melyek a biblia és keresztény egyház és atyáinak, prófétáinak, szentjeinek és vértanuinak nevéből állnak; ezekhez sorolhatók azok a részint germán, részint szláv eredetű személynevek, melyek nem mindig találhatók fel az egyház által elfogadott hivatalos keresztnevelajlistájában. Az ősmagyar nevek használatja jőfőmódan a XIV. sz. végéig tartott, az egyház befolyása alatt mindinkább elterjedtek a keresztnevek, úgy hogy a mult század végéig csak nagy elvéte fordult elő egy-egy ősmagyar név. Csupán a jelen század folyamán jöttek ismét divatba az elfelejtett régi M. s néha nem is a leghelyesebb kiejtéssel, p. a krónikákban *Leelnek* irt név nem «Lehel», hanem «Lél»; a mai *Géza* név szinten a középkori írásmód (Geisa, Geiza, Geicha) hibás olvasásából állt elő, a helyes olvasás a palócok kiejtésű «Gyejeasa», mai irodalmi nyelven «Dejasa» vagy «Déese».

Már az Árpádok alatt szokásba jött, hogy az ősi nevet valamely megfelelő hangzású vagy jelentésű keresztnévvel azonosították, mely néha egészen kiszorította a régi nevet. Így a Tomaj-

nemzettség az ősapa, a X. sz. második felében élt Thonuzoba nevét a XII—XIII. sz. folyamán a Tonuzhoz vagy Tanizhoz hasonló Dionis, *Dienes* keresztnévvel cserélte föl s ez lett a nemzettség egyik legkedveltebb hagyományos neve, úgy hogy a Tomajoktól származott losonci Bánffy-családnál egész napjainkig fenmaradt ezen név iránti szeretet, míg az ősi Taniz névalak csupán egyszer fordul elő, a XIV. sz.-ban a Lesence-Tomaj-családnál. A Borsa-nembeli Tamás ispán egyik fia volt a híres Kopasz (Kopoz) nádor, kit Róbert Károly lefejeztetett; ifjabb korában Jacobusnak is írták az oklevelek, amiből egyik tudósunk azt következteti, hogy a Kopoz (Kabos, Kapos) a Jacobus rövidítése, de ilyen esetben a magyar a név előrészt szokta megtartani (p. Anti, Döme, Örsze, Magda stb.), az utórészből alkotott becéző neveket pedig (p. Tóni, Betti, Léní) már készen kapta a németektől és latin népektől, csakhogy ezeknél meg a latinos us végzet szokott elenyészni s így a Kopoz, Kabos, Kapos semmi esetre sem származhatott a Jacobusból, hanem ősi név, melyet csak a névelkeresztelési hajlam vett egynek a Jacobusszal, épp úgy, mint Kopasz nádor öccsének, Beke bihari főispánnak a nevét Benedictusszal. Ugyanezen törekvéssel függ össze, hogy a Lád nembeli Bulcsu püspököt, aki a híres Vér-Bulcsu vezér vérségehez tartozott, Blasiusnak és Basiliusnak is írták az oklevelek. A Balassák ősei közt szerepelt Mikó és Biter neve Nicolaus és Petrus alakban is előfordul. Szintén nagyon korán azonosították a *Kálmán* nevet Colomanusszal, a Ders nevet Desideriusszal, melyet újabbán *Dezsőre* szoktak magyarosítani, míg a XIV. sz.-ban a Dezső nevet a Dienes név kicsinyítésére alkalmazták; a *Gyula* és *Julius* fölcserélése is régi keletű, valamint az *Akosé* és *Achatiusé*, mely utóbbi helyett néha az Augustinus is előfordul az ősi Ákos egyenértékű nevéként. Az újabkori névazonosítások közé tartozik: *Aladár* és *Alfréd*, *Jenő* és *Eugenius*, *Odón* és *Edmund*, *Sarolta* és *Charlotte* (Karolina) vagy *Sára* (franciás kicsinyítése: Sarotte). Valószínű, hogy az *Ilona* név sem a Helenából (délslávoosan Jilena) származott, melylyel egynek szokták venni, hanem az ősvallás egyik előkelő női alakjának, «aranyhaju Tündér Ilonának» vagy «selyem sárhajú Magyar Ilonának» volt a neve, mely a finn-ugor Ilma-tar, Im-pi, Elm-khalesz stb. nevének felel meg. Néha az azonosított nevek még csak nem is hasonlítanak egymáshoz; hanem a beléjük magyarázott jelentésnél fogva vették egynek, így p. *I. Béla* király keresztnéve Adalbert volt, miként Abának Sámuel, I. Gézának Magnus, ezt azonban némelyek úgy magyarázták, hogy Béla az Adalbert vagy Albert fordítása, mert a szláv: bélu, biél a. m. a latin: albus, vagyis a. m. «fehér», holott amaz az altjai turk Boila névnek felel meg, emez az ó-germán «adal-beraht» (nemes és tündöklő) szóból ered. A Géza nevet Bél M. értelmezte először «*Győzőnek*» s ezen az alapon aztán a *Viktor* névvel vették egynek.

Az a körülmény, hogy a pogány korból alig félszáz magyar nevet ismerünk csak, nagyon megnehezíti annak a megállapítását, hogy a keresztnévek magyarosított s különösen pedig ki-

csinított formái közt melyik tekinthető ősi névnek s melyik származott tényleg az idegen keresztnévből. A legkülönbözőbb eredetű, de hasonló hangzású nevek azonosítása és egymással való fölcserélése minden népnél és minden korban szokásban volt s nálunk nemesak az ősmagyar, hanem az idegen származású nevek fölcserélésére is van példa. A *Miska* nevet ma a Mihály, Michael keresztnév kicsinyítésére használjuk, pedig tulajdonkép a lengyel Mieszko, Mesko névből származott, ez meg a Miecziszlav (a. m. miecz, mecs a. m. kard, szlava a. m. dicsőség) kicsinyítése. A Vladiszláv és Radoszláv más-más eredetű szláv (vlad a. m. hatalom, radu a. m. gyors, szlava a. m. dicsőség) név, amaből a magyar *László*, emeből az oláh Radul keletkezett, az utóbbinak tehát az Árpád-kori magyar *Radó* név felel meg, Hunyadi János nagybátyja azonban, kit az 1409-iki adománylevél még Radul néven említ, később már Hunyadi Radul vagy Lászlónak, végül pedig egyszerűen Hunyadi Lászlónak nevezte magát; ma az oláhok a szláv eredetű Radul nevet a germán *Rudolf* (Radulf) névvel azonosítják, a Lászlót pedig a Vaszil (görög Baszilioz) név magyarosítására foglalták le; nálunk a Radullal egy eredetű Radó nevet manapság a német Konráddal szokták fölcserélni; kiténik pedig ezekből, hogy a névazonosítási törekvés olyan egymástól merőben különböző eredetű neveket zavart össze, mint a szláv László és Radó, a germán Rudolf és Konrád s a görög Vazul, melyhez csatlakozik a Rudolfal azonosított s hihetőleg ősmagyar *Rezső* (Reseu, 1211-iki tihanyi jobbág, Arp. új okl. 109.). Az Árpád-kori nógrádvármegyei Kaecics-nemzetségnél is akadunk érdekes néveserére; a nemzetségben többször előfordul a Farkas és a Fulkus, Folkus vagy Fulko név; tekintve, hogy a Kaecics név a horvát nemzetségek közt a Hunyadiak korában is előfordul, alig lehet kétség a nógrádi Kaecicsok horvát származása felől s akkor a hagyományosan kedvelt sajátképeni név az ismert délsláv Vuk vagy Vlk (a. m. farkas) volt (ebből lett a Fulko ispánról nevezett Ftlek vár neve) s ezt részünt magyarrá fordították, részint pedig a lombard-német Fulko névvel cserélték föl.

Az itt felhozott különböző esetek arra utalnak, hogy keresztnelveink közt sok pogánykori névnek kell lappangania, különösen pedig a bizalmas körben használt becéző vagy kicsinyített névalakok közt s abból, hogy a közhasználat ezeket bizony keresztnelvekhez fűzte, épp úgy nem következtethetünk eredetükre, mint p. az András, Juliánna, Laurencia stb. becéző alakjainál, a Bandinál, Julisnál és Lenkénél, melyekről megállapítható, hogy egészen más eredetűek; a Band, Bánd az Árpádok alatt meglehetősen elterjedt régi magyar név; a középkori Yoles, Joys, mely a királyi családnál és az előkelő osztálynál (v. ö. 1339-ből Zal. okl. I. 355.) divatozott, a román Jolanta, Jolent, Violanta azaz Viola név egyik változata; a *Lenke* (Kisfaludynál még Lenka) a Magdalena német kicsinyítéséből, a Léniből, Lenchenből származott. Amikor látjuk, hogy a régi török társadalom, melyből a magyar is kiszakadt, milyen szeretettel használta az «oroszlántól» és

«súlyomról» vett személyneveket (Alp-Arszlán a. m. hős oroszlán, Kizil-Arszlán a. m. vörös oroszlán, Kilids-Arszlán a. m. kard-oroszlán, Ak-Szonkar a. m. fehér súlyom, Szonkar-tekín a. m. Súlyom-nevű stb.), az Árpád-kori magyarságnál pedig alig van nyoma: lehetetlen más gondolatra jutnunk, hogy a régi oklevelekben sűrűn előforduló Salomo és Jarizlaus, Irozlout stb. keresztnévek tulajdonképp az ősi Soulum és Oruzlan neveket helyettesítik.

Ami az *ősmagyar* neveket illeti, eredetük szerint a következő csoportokat különböztethetjük meg köztük: Népies magyar nevek, vagyis olyan személynevek, melyek az élő nyelv közértelmtől szavaiból keletkeztek s mint ilyenek, az Árpád-kori magyar nyelv hangalakjának felelnek meg. Rendesen az alsóbb néposztálynál s a várjobbágságnál voltak használatban, jóval ritkábbak a felsőbb körökben, melyeknek ősi hagyományos nevei a vezérlő elemek hunn-török eredetének megfelelően jobbára a török-tatár (s irán) nyelvből alakultak, míg a bevándorolt német, olasz, francia, lengyel, cseh stb. lovagok a családjukban régebben is hagyományosan kedvelt germán-latin vagy szláv neveket hozták magukkal. Még leggyakoribb az előkelőknél is használatban levő népies nevek közt a *Farkas*, melynek illeten elterjedésére a Kaesiesok példajaként a délszláv Vuk, Vlk névnek is volt befolyása. Elég gyakori aztán a *Kemény* név. A Rátoltoknál s a szepesi Rikolfoknál (Tarczay-, Berzeviczy-család) találjuk a *Kakas* nevet, mely népies névnek ritkábban fordul elő s vagy a Gallusnak (Gál), vagy az utóbbival összezavart német Klaasnak (Niclas, Miklós) a fordítása, amire utal az, hogy a meglehetősen német jellegű Hedrich-nemzetség egyik Miklós nevű tagja szintén előfordul az oklevelekben Kakas, Kokos néven. Az *Aba*-nemzetségnél is találunk egy népies nevet, a *Fintát*, Kun László egyik nádorának a nevét. A Finta szó ma már csak a «csalafinta» s aztán «fintoria», «fintorgat» alakokban él; értelme a. m. «ferde», «ferde utakon járó», «ravasz», mint nevet különösen olyan értelemben alkalmazhatták, hogy «hadi eszleken jártas», ami a régi hadviselési mód szerint nagy erény számba ment. Még legtöbb népies magyar nevet találunk az előkelők közt a nőknél. Így már Szt. László leányát Pyrisk (*Piroska*) néven említik a magyar krónikák. Nagyon kedvelt nőnév volt a dunántúli nemeseknél a Gyöngy (Gyung). Az Osl-nemzetség egyik, a XIV. sz. második felében élt tagjának, Herbortyai Jánosnak a két leányát *Szépásszonymak* és *Hölggyásszonymak* neveztek. Egy másik Osl-nembeli Jánosnak, ki a XIII. sz. derekán élt, a feleségét *Bibornak* (Bibur) hívták. Szintén a dunántúli nemeseknél találjuk az Aranka, Arinka, aztán a Lilium, Rózsa és Viola nevet, mely utóbbiak a megfelelő latin szók meghonosodása következtében tekinthetők népies értelmű neveknek. E sorozatba tartozik még a Deményfalvi-család egy XV. sz.-beli női tagjának a neve: *Azzonka*.

A népies magyar nevek, a Farkas meg a Priscával összezavart Piroska kivételével, a XIV—XV. sz. folyamán kimentek a használatból s még a jelen század nemzeti szellemű mozgalmában is

kevés újjal szaporodtak; ilyenek: a Viktor, Konstantin, Felix, Hilarius és Mansvet férfinévek s az Aurelia, Aurora, Viola nőnevek magyarosításai: a *Gyözö*, *Szilárd*, *Bódog*, *Vidor* és *Szende*, meg *Aranka*, *Hajnalka* és *Ibolyka*; Dugonics alkotta a Jolánka, vagyis «jó leánya» nevet; Vörösmarty nevei közül a Delinke, meg a «csillog» szó megrövidítése által készített *Csilla* név jött használatba, ellenben a Hajna (hajnal), Illa (illat) és Tünde (tündér) nem igen terjedt el, valamint a Vajda János által forgalomba hozott Eperke s az Arany János által alkotott Gyöngyvér (gyöngytestvér) sem; a Piroska és Hajnalka példájára keletkezett újabban a Fehérke és Estike név.

Csoportosítva a régi magyar népies neveket jelentésük szerint, a következő tárgyak és fogalmak állapíthatók meg személyneveink forrásául:

a) *Állatok*. A róluk vett nevek minden ősi népnél kiváló helyet foglalnak el. Minél félelmesebb, erősebb és vakmerőbb valamely állat, annál többször alkalmazták férfinevnek, míg a női neveket a kisebb állatok közül szokták választani. Az oroszlánt, tigrist és párdcut a magyarság ugy mai, mint régi hazájában inkább csak hirtől, keleten a törökség útján ismerte, azért népies neveink közt nem is igen találhatók. Még leggyakoribb a *Bors* (III. k.), *Bars* (párduc), mely a *Borzeal* váltakozva, nemcsak a várjobbágságnál, hanem az alsóbb néposztályban is többször előfordul. A névnek egyéb változatai a kun *Borics* vagy *Memborch* (a. m. nagy borsz = nagy párduc), mely név *Boris*, *Borics* alakban az oroszoknál is divatozott, nálunk pedig *Borch* alakban a Záh, *Baracs*, *Baroch*, *Barch* alakban a Csák-nemzetség hagyományos nevei közt található. A tigris török elnevezésének (kaplan) megfelelő *Kuplon*, *Koplen*, *Kaptony* név a hasonlevő nemzetség személynevei közé tartozott. A török *Arszlánnal* egyező *Oroszlán*, *Urulzan* név, mint említettük, alig egy-két esetben fordul elő. Újabb keletű a középkori dunántúli nemességnél divatozott latinos *Leopárd*, *Leopard* név.

Ezekkel szemben a magyarság régi és új hazájában honos állatok közt a bölény és tulok, meg a medve és vaddisznó volt a leghatalmasabb. Amazok után a legelterjedtebb név a *Bika* (III. k.) v. *Bikás*, *Bikács*, mely utóbbi talán a bölénybikának, bölömbikának volt a közlebbi megjelölése, tekintve, hogy egy 1299-iki oklevél bizonyos vadászati helyet «Bikachlesy»-nek nevez (Árpád. új okl. X., 331). A szó törökös alakjaiból (buka, bugha, boga) valók *Buka*, *Boka*, *Bucha*, *Bua* személyneveink; valószínű azonban, hogy egyéb változatok is voltak a magyarfajta népség különböző elemeinél, nevezetesen a Magyar—Megyer, Zaránd—Zerénd, törpe—tupri stb. hangváltozásra találunk sok példát régi neveink közt s mint egy Kun László korabeli oklevélben, mely az általános *Lack* helyett *Lechnek* ir bizonyos bessenyőt (Árpád. új okl., VIII., 332.), néha az illető népelemet is közelebből meghatározhatjuk, mely a közmagyar hangalakat megváltoztatta. Ilyenformán állt elő a *Bika*—*Buka* névnek felhangja párja, a *Bike* és *Büke*, s a Csanád—Csunád—Csinád név hangskálájához hasonlóan ezekhez csatlakozik a sokkal általánosabban elterjedt *Beke*, va-

lamint e névalakoknak a kiesinyítései, a *Bikese* (később *Bicske*), *Büken* (Bukén), *Bökény* v. *Bekény* és *Bekecs*, *Bekcs*, *Bekus* (Bekös). Maga a «bötöny» (belény, benim, bölim) elnevezés ebben az alakban nem fordul elő régi személynéveink közt; a bakonyi, bihari és borsodi egykor bölényjárta rengetegeken levő Bél helységek azonban, tekintve különösen egy 1239-iki okmány (Árpádk. új okl., VII., 85.) által említett mély határárok Beilhonus Ewren (bélhonos örvény) nevét, arra mutatnak, hogy a szó egyik régi változata s az ezzel egyező, okmányainkban elégszer feltalálható személynév *Bél* volt. Még régibb ilyen értelmű névalaknak tekinthető a *Béla* (III. k.).

A *Medve* név nagyon gyakran előfordul az Árpád-kori alsóbb néposztálynál, maga a szó azonban szláv eredetű. Nyelvrokainknál, a vogulosztjákoknál nincs a medvének külön neve, hanem «apánka», «apuskának», «öregnek», «erdei öregnek» stb. szokták emlegetni s ezen az alapon a régi *Apa*, *Op*, *Opud*, *Opus*, *Aba*, *Abos*, *Abád* személynévek, amennyiben nem valamely összetett névnek a maradványai, minők voltak az említett Opaforcos, Thonuzoba, Jarožlanop, egyenesen a medvére vonatkoznak.

A vadkant jelentő *Taniz* vagy *Tonuzoba* (szó szerint: disznó-apa) név egészen törökös, miként a *Kaban* is (1237. Cabanus, somogyi alispán), melynek az ismertebb *Kupán*, *Koppán* név alighanem csuvas-bolgárus változata volt; a magyar «disznó» szó nem fordul elő neveink közt, a *Vodod Vadadi* (vad, vadkan) és *Kanos*, *Conus* (kan, kancsó, kamzsa = kandisznó) is ritka, hacsak az utóbbival össze nem függ az ismert *Kont* név (kond-ás, a kaukázusi andi nyelvben: khunti = disznó), az *Emse* (VI. k.) pedig, melyet férfinévnek többször találunk az oklevelekben, semmi esetre sem az «eme-disznó», «emse» szónak felelt meg. Ugy látszik tehát, hogy az ősmagyarok nem igen kedvelték a vadkanról vett személynéveket. Ez azonban alig hihető; a régi magyarság szokásaira és gondolkodásmódjára a régi törökség szolgáltatja a legközelebb eső példát, az pedig a vadkanban a férfiaságra, erőre és bátorságra nagyon találó hasonlatot látott s így férfinévnek is szerette alkalmazni. Kellett tehát őseinknél is lenni ilyen jelentésű névnek s alig lehet kétség, hogy azt a nagyos elterjedt *Cseka*, *Cseke* (IV. k.) Árpád-kori névben találjuk meg, mely megfelel a székely és más tájszólásban honos disznóhivogató «cseka», «cika» stb. szónak s a finnben (sika, sigga) és a kaukázusi avarleszgh nyelvekben (cuka, dsaka, zsaka, dsika) rendes neve a disznónak. Ide tartozik még a fiatal disznóról vett *sige* név is, ellenben a *Magló* (Moglou), *Maglód* (Mogloud) névről nem bizonyos, hogy a magló-disznónak felel-e meg?

Igen kedvelt Árpád-kori név volt a *Farkas* (forcos, forcosius), összetételben *Opaforcos* (apafarkas), mely, ha egyes esetekben a Lupus, Wolfgang vagy Vik, Vuk nevetek magyarosították is vele, a legősibb M. közé tartozik. Egy másik «farkas» jelentésű ősi név volt az értelmevesztett «fene» szónak megfelelő székely *Penye* vagy a vele nyilván egybefüggő *Ponya*; a finn-ugor nyelvekben, hol a szó «kutyát» jelent, mind a

fel-, mind az alhangu szóalakok (pine, pon, punu stb.) előfordulnak. A *Róka* név csak elvétve található, gyakoribb a *Ravasz*, *Ravaszed* (Rovoz, Ruozdi), mely az Árpád-kori oklevelek szerint (p. Ruozlic = róka-lyuk) szintén rókát jelentett s különben is egy eredetű a két szó (összét: ruvasz; persa: róbah, rúbah = róka); nyilván ide tartozik még a hunn *Rúgha*, *Rhóasz* név is. A *Borz* név aligha a hasonló nevű állattal függ össze, hanem a már említett s «párduc» jelentésű Bors névvel. A «kos» szónak felel meg a *Kosdi*, törökösen *Kocs* (Koch, Kuch) név; egy másik törökös alakot tüntet fel az elterjedt *Teke*, kiesinyítve *Tekös* (Tekus) név, mely azonban igen sokszor összefoly az egészen más jelentésű szláv *Ticho*, *Techo* névvel; a *Váró* (Warou) név is hihetőleg ebbe a sorozatba tartozik, megfelelő ugyanis a parthuskori persa «varak», összetételben «varik» = kos, ürül szónak, míg a mai «bárány», «birka», «berke» szavaink az újpersa «barah» alakból származnak.

A törökségnél nagyon gyakoriak a «lórol» vett személynévek. Nálunk az *Csikó* (Chicou), *Csikóló* (Chicoulou, Chiquilou), felhangu alakban *Csekő*, *Csekelő* (Chequeuleu) nevek a legelterjedtebbek, de helylyel-közzel előfordul a *Lovadi* (Luadi) és *Monyas* (Monias) név is. Az utóbbira van egy másik magyar elnevezés, a «csödör», melyet sokan a német «zelter» (poroszka) szóból származtatnak, míg Vambéry török eredetűnek tartja s alighanem igaza van. A «csikó» szó ugyanis egy ősbibb és személynévnek is előforduló *Csid* (a Bodrogeközben «csidus», a székelyeknél «csit-kó», a moldovai csángóknál «szit-ku») tőből származik s az is számbaveendő, hogy a menló különböző magyar elnevezései közül igazán elterjedt ősmagyar személynévnek csakis a «csödörrel» egyező *Csidört* (Chidur), *Csüdört* találjuk. A törökös nevek közé tartozik *Kolon* (a. m. csikó) és *Kula* (a. m. vadzámár). Ide tartozik a *Ménes* név is, mely olyanforma, mint az altaji törökségnél: Kirsztürgit és Ojsztürgit (a hegy csordája, völgy csordája) személynév.

A *madarak* közül a törököknél különösen a különböző sas- és sólyomnevek szolgáltatják a legkedveltebb személynéveket. Nálunk az ősi *Sólyom* (Soulum) és *Karul* (karvaly) nevek kétségkívül a «Salomo» és «Karl», «Carlo» keresztnevekbe olvadtak. Az előkelőknél többször előfordul, különösen pedig a hasonló nevű nemzetség tagjainál a *Turul* név. Gyakori volt a *Keselyű*, *Keselyűd*, aztán az *Ülves*, *Ülved* (ölyv) név is, míg az *Üli*, *Ülje* névalak összefolyt a délszláv «Ilija» keresztnévvel. Csak elvétve található a *Kerecsen* név, míg a török *Kartal* (a. m. sas) nemzetségnévnek fordul elő. A többi madárnév közt leggyakoribb a *Csóka*, kiesinyített alakban mint nőnév *Csókád* (ehouead), mely a volgai és szibériai törökség «csätkä», «csenge», «csönge» s a bolgár csuvasok «csana» szavával egyező *Cseüke* (Csöke), *Csenke*, *Csana* alakban is előfordul. Feltűnő, hogy ezzel szemben a családnévnek oly elterjedt *Varju* és *Holló* nincs meg régi személynéveink között, e helyett a török *Harga* (holló, varju) fordul elő nőnévnek; talán ide tartozik még a *Kálán* v. *Kalán* név is, mely az

alánoktól kerthilhetett hozzánk, az osszét nyelvben ugyanis «khalon» a. m. varju. A *Guden* nyilván a. m. gödény; a kun-kabar Miskócz nemzet-ségnél használatos *Torna* pedig a török «turna» a. m. daru szónak felel meg. Előjön még a *Boglyod* (Boglyod) és *Rigó*, továbbá a *Madarad* (Modorod) név. A *Kakas*, melyet a XIII—XIV. sz.-ban egy pár idegen eredetű főúri családnál (Rátolt, Rutker, Héder) taláunk talán a «gallus»-nak magyarázottnémet Klaas (Nielaas) fordításaként, népies névnek, a XI—XII. sz.-ból ismeretes.

A *halnevek* közt is taláunk olyanokat, melyeket személynévektől használtak. Így egy 1199-iki oklevélben a zalavármegyei Ivachin és neje a veszprémi káptalan szolgálatára hagyja a Kál faluból való *Kárászt* (Caraz) a feleségével és *Sigér* (Siguer) nevű fiával együtt (Haz. Okl. V. 2.). Igen gyakori a *Csula*, mely egyformán előjön férfi- és nőnévnek. Az alsóbbrendű állatnevek közül való *Bogár*, *Bogárdi* és *Méhed*, (Mehudi), melyeket férfinevektől taláunk.

A *nővénynevek* közül a búza (töröktül: boghdai, bódai, bughdai), árpa és köles szolgáltattak személynéveket. Ilyenek voltak: *Kölesd* (Culessed), aztán *Buza*, kicsinyítve *Buzád*, melyet mint népies nevet meg kell különböztetni a türingiai eredetű Buzád-Hahót nemzetségnek hasonló hagyományos nevével, ezt ugyanis csak a népetimologia magyarisította Buzáddá, tulajdonképen pedig a germán Bosoald névnek felel meg; előfordul a törökös *Bodaj* és *Bogdaj* névalak is, az utóbbi bessenyő-kun változat, mert a kun nyelvben «bogday» a. m. búza. Az *Arpa* ugyan-ebben az alakban magyar, török és mongol név; kicsinyített alakja volna *Árpád*, *Árpádi*, de ez a népies nevek közt csak egyszer fordul elő, első fejedelmünk neve pedig — tekintve, hogy Árpád házának hagyományos nevei v. török (Tarkaaci, Jutacsi, Tas stb.) v. persa (Levente) eredetiek — valószínűleg az iránságtól került hozzánk s a. m. Ariopata, Aripada (nemes úr), mely Ariapeithes alakban már az ókori szittyákhoz eljutott, Herodotos szerint ugyanis egyik szittyia királynak volt a neve. A virágnevek közül a latin-olasz eredetű *Rózsa*, *Liliom* és *Viola* fordul elő a XIII—XIV. sz.-beli középemesség nőnevei között.

Az *ásványországból* a «kő» jelentésű török eredetű *Tas* név a legismertebb. A népies nevek közt ennek *Keve* v. *Küve* felelt meg, amely a monda szerint egy hunn vezérnek is a neve volt. Mint a «kő», a «vas» a szilárdaság, keménység hasonlatául szolgált; régi neveink közül ide tartozik a *Vasas* (Vosos) és *Vasadi* v. *Vosud*, meg aztán a hasonló jelentésű török Timurral, Temirrel egyező *Temürdi*.
N. G.

Magyar színészegyesület és nyugdíjintézet, 1. Színészegyesület.

Magyar Színház. Budapesten az Erzsébetvárosban 1897 okt. 17. megnyílt színház, mely a könnyebb fajta drámai művek és operettek művelését, a magyar irodalmi renaissance értelmében, tűzte ki programjául. A színházat Láng Adolf tervezte.

Magyar tanítók kaszinója (rövidítve *Mataka*). Székhelye Budapest. Alapítási éve 1895. Célja: a magyar közoktatástígy munkásai között társas

összejöveletek, állandó szórakozások, tanulságos, mulatságos estélyek és kirándulások útján a folytonos összeköttetést megteremteni s ez által a testületi szellem, a kartársi szeretet s a szoros összetartás érzelmét erősíteni, hogy a tanítói egység ily úton való megteremtése által a tanítóság ugy a közoktatástígy érdekeért, valamint a maga társadalmi, szellemi és anyagi érdekei kivívásáért tényező gyanánt léphessen akcióba. A tagok hatfélék és pedig: bel-, kül-, pártoló, örökös, tiszteletbeli és alapítványos tagok. A fővárosban tanítógyűgyel foglalkozó egyén beltag lehet évi 20 korona díj mellett. A felvételnél egyszersmindenkorra 3 korona fizetendő. Vidéki tanítók és tanítói tisztviselők kötelezettsége: 5 korona felvételi és 5 korona évi tagdíj. A tagság 3 évre kötelező. Örökös tag 200 koronát fizet az egyesület céljaira. A vidéki tanító-egyesületek alapítványos tagság címén egyszersmindenkorra 100 tagig 100 koronát, 300 tagig 200 és ezen felül 400 koronát fizetnek alapítvány fejében. Ezt az összeget a tanítógyűgyel foglalkozók 4 negyedévi részletben is lefizethetik. A kaszinó ügyeit az igazgatóság vezeti, ez úgy van szervezve, hogy a pénz-, gazdasági, vigalmi, társadalmi és tanítói szakosztály vezetése külön-külön igazgatóra van bízva, míg a fővezetés az intéző igazgató hatásköréhez tartozik. A kaszinó tanítói és társadalmi osztálya kéthetenként *vita-estélyeket* rendez, amelyeken aktuális kérdések kerülnek napirendre. Helyiségeiben télen közhasznu előadásokat tartat. Újabbban a kaszinó *tanítói közkönyvtárt* szervezett és beteg tagtársai gyámoltására *szamaritánus alapot* létesített. Irodája ugy a tanítóknak, mint a nagy közönségnek iskolai ügyekben díjmentesen szolgál felvilágosítással. Van dalárdája és zenekara, mely a hangversenyek és estélyek alkalmával szerepel. Játsszótere a testedés különböző nemének gyakorlására szolgál. Az egyesületnek ez idő szerint 500 fővárosi és 3000 vidéki tagja van. A tagok tömeges részvétele a június 8-iki *koronázási ünnepen* nyilatkozik meg. A kaszinó a nagy szünidőben a *vidéki tanítók találkozó helye*. Hivatalos lapja a *Magyar Tanítók Kaszinója*. Tanító-társadalmi lap, IV. évfolyam. Megjelen havonként, szerkesztő *Bardócz Pál*. Az új tagokat az igazgatóság egy beltag ajánlatára veszi fel.

Magyar tanítók turista egyesülete, 1892. alakult Budapesten, mint a *magyar turista egyesületnek* (XII. k.) tanítói osztálya, de 1896. önálló egyesületté alakult azon célból, hogy a turistaságot mint nevelési eszközt fölkarolja. Tagjainak vasúti, hajózási és szállodai kedvezményeket nyújt, oleó társas kirándulásokat rendez az ország különböző vidékeire, az iskolai kirándulások szervezésében s rendezésében tanácsokat szolgál, céljainak elérésére pályadíjakat tűz ki, turista térkép- és könyvtárt tart fenn és *Turista Közlemény* című illusztrált havi folyóiratot ad ki.

Magyar távirati iroda és az Országgyűlési Értesítő 1898 aug. 1. *Radó* (Rothfeld) Sámuel (l. *Rothfeld*, XIV. k.) tulajdonába ment át, ki egyúttal igazgató és szerkesztő is.

Magyar tudakozó- és incesso-egyesület, 1. *Kereskedelmi tudakozó-irodák*.